ముప్పదిమూఁడవతరంగము.

కారూరుయుద్ధము.

భానుఁ డుదయించెను. కారూరుమైదానమునం దాతనియరుణకాంతులు ప్రసరించి యసంఖ్యాకులై యచటఁ గూడియుండు సైనికులయుష్ణీషములఁ బ్రతిఫలించు నానావిధవర్ణముల నుద్భవిల్లఁజేయుచుండెను. హూణులు, వారిమిత్రవర్గము తొమ్మిదిలక్షలకు వచ్చియుండిరి. వారిరాణువ యపారమై యుండెను. వారి నెదిరించుటకై హైందవనరేంద్రులు ౬౫౦,౦౦౦ యోధులను సేకరింపఁగలిగిరి.

యశోధర్మ, మగధరాజకుమారుఁడు, మురారి, కుమారపాలుఁడు, కాకవర్ణుఁడు. వీరు హూణప్రతిపక్షులగు భారతనరనాయకులలో నాయకమణులని చెప్పవచ్చును. తలవనితలంపుగ బాలాదిత్యునకు జ్వరమువచ్చుటంజేసి, యాతఁడు స్వయముగ రణాంగణమునకు రానసమర్థుండయ్యెను. కాన మగధనుండివచ్చిన ౧౫౦,౦౦౦ సైనికులకు మగధయువరాజగు మురారి నాయకత్వము వహింపవలసినవాఁ డయ్యెను. యశోధర్మ యధీనమున 300,000 కళింగులు, ౧౦౦,౦౦౦ మహాకోసలులు లుండిరి. కుమారపాలుఁడు ౫౦,౦౦౦ భటులతోడను, కాకవర్ణుఁడు ౧౦,౦౦౦ యోధులతోడను వచ్చియుండిరి. దాక్షిణాత్యులగురాజులు కొందఱు ౪౦,౦౦౦ సైనికులఁ దమతమదళవాయుల యధీనమునఁ బంపియుండిరి. ఈమహాభారతచమూసమూహము, యశోధర్మ సేనాధిపత్యమునకు నోఁచుకొనెను.

హూణసైన్యమునకు మిహిరగులుఁడు సర్వసేనానియైయుండెను. అతని చేతిక్రిందఁ జేష్టనుఁడు, నాహపాణుఁడు, రుద్రసింహుఁడు మున్నగుదళ

వాయులుండిరి. వజ్రాయుధుఁడు, మిహిరగులుని యధినాయకత్వమున,స్వసైన్యములను సొంతముగా నడుపుకొనుట కధికార మొందెను. ఇంద్రద్యుమ్నుఁడు తునకు హూణులఁ జేరరాదని నిశ్చయించుకొనెను. అట్లని యశోధర్మ పక్షము నవలంబించినచో, నొకవేళ మిహిరగులుఁడు గెలిచినఁ దనగతి యేమగునో యనుభయమునఁ గడ కాతఁడు తటస్థుఁడై నిలిచియుండెను.

ఇరువాఁగులవారు నత్యుత్సాహముననుండిరి. హూణులు, తమకు విజయము నిక్కమని భావించి, యీసమరము నొకపిన్నాటగాఁ దలంచుచుండిరి. వారివైరులుకూడఁ దాము గెలుపొందుట సత్యమని యనుకొనుచుండిరి కాని; యీయుద్ధము తమాషాయని తలంపకుండిరి. యశోధర్మరాణువయందలి సైనికులు—హిందువులు, బౌద్ధులు—'యశోవా మృత్యుర్వా' యను దృఢసంకల్పముతో నుండిరి. రణరంగమునుండి విజయసహితముగనో, ప్రాణరహితముగనో పోవలయునని యశోధర్మ శపథమొనరించియుండెను. రాజకుమారుఁడు మురారి విజయలక్ష్మినో, వీరస్వర్గమునో పొందవలయు ననునిర్ధారణతో నరుదెంచియుండెను. ఆతఁడు, పైనమైనప్పు డాతనితల్లి సరస్వతి యాతనిఁ జేరందీసి "నాయనా! ఇప్పటికిఁ గని వినని ఘోరయుద్ధమున నీవు పాల్గొననున్నాఁడవు. ఓమురారీ! కావలయునని నేను నీకు 'మురారి' అను పేరుపెట్టితిని. 'మురారి' 'మిహిరారి' యివిరెండును నామసారూప్యము నందియున్నవి. మిహిరారికర్థము మిహిరగులారి; అనఁగా మిహిరగులసంహారి. భగవానుఁడగుమురారి వోలె, నీవుకూడ నొకానొక కార్యార్థమై యీభువి నవతరించినవాఁడవు. ఈ యసురుఁ డామురాసురునికంటె మహాక్రూరుఁడుసుమా! నాపట్టీ! విపత్కరమగు నీఘోరయుద్ధభూమికి నిన్నిట్టిపిన్నవయసునందే పంపుటకు నామనసొప్పకున్నది. కాని స్వధర్మానుష్ఠానమున, నడ్డంకుల లెక్కిడఁగూడదు. నీపెద్దలగు గుప్తసార్వభౌముల కీర్తిప్రతిష్ఠలను నీవు కాపాడుదువని నావిశ్వాసము. వైరికి నీవు వెన్నుచూపకుము. విజయలక్ష్మిఁ జూఱఁగొనుటకై పోరాడుము. ఓటమి మీకుఁ దప్పని సరియైనయెడల మార్తురఁ జించి చెండాడి వానికి విజమానం

దము, స్వబలవినాశమున రూపుమాయునట్లొనరింపుము. నీతమ్ముఁడుధర్మగుప్తుఁడును, నీచెల్లెలు నారాయణియు నీవెంటరా నెంచిరికాని, పసిబిడ్డలగువారిని నేను రానీయనైతిని" అని నుడివెను.

విజయమో, వీరస్వర్గమో రెండింటనొకటిఁ గాంతునని మురారి ప్రతినయొనరించెను. అంతట సరస్వతి యాతని నక్కునఁ జేర్చుకొని "నాముద్దుకుఱ్ఱా! నీవు ధర్మయుద్ధమునఁ బోరనున్నాఁడవు. ఆర్యావర్తనివాసుల జీవరక్తమును బీల్చి పిప్పిచేయు నీరక్కసుల నుక్కడఁగించునిమిత్తము కావలసినబలమును, సుకుమారమగునీకరమునకు సర్వేశ్వరుఁ డనుగ్రహించుఁగాక!" అని దీవించెను.

నాఁటిరణాంగణమునందలి మురారివైఖరి, యాతఁడు తల్లికడఁ జేసిన శపథమును సార్థకపఱచుచుండెను.

పోయినమాఱు తనసైనికులు యుద్ధమధ్యమునఁ బాఱిపోయి, తనకుఁ దెచ్చినయపమానమును బాపుకొనునిమిత్తము, కారపట్టుఁ డీమాఱు స్వయముగ వచ్చియుండెను. తనభటులుసైతము మందఱివలె విక్రమవిశృంఖలులని మాగధులకుఁ దెలియపఱచుటకై కుమారపాలుఁడు తమకమొందుచుండెను. కంచి, వేఁగి, కేరళసైనికులాత్మపరాక్రమప్రదర్శనమున వైరిస్తపముఁ బడయ నెంచుచుండిరి.

నేఁటియుదయమున నాయకులందఱు, తమతమ సేనానివహముల కుపన్యసించుచుండిరి. మిహిరగులుఁడు, చేష్టనుఁడు, సాహపాణుఁడు, వజ్రాయుధుఁడు తమయనుచరుల కుపన్యసించిరి. మిహిరగులుఁడు తనసైనికుల కీవిధమున నుపన్యసించెను. "ఓహూణులారా! మీబాహుబలవిస్ఫూర్తిని మఱియొకమాఱు ప్రకటించుటకుఁ దగినతరుణము, మీకీనాఁ డబ్బియున్నది. ఓటమిపై నోటమినందుచున్నను, ఈహిందువులు మనపైఁ గత్తినెత్తుట కింకను సాహసించుచున్నారు. ఇప్పుడు మిమ్ముల నెదురొడ్డి నిలిచియుండుశత్రువుల సంహరించుట మీవిధియైయున్నది. ఈహైందవు లింక మీపేరవినఁ దల్లడిల్లున ట్లొనరించు

కార్యము మీభుజములపైనున్నది. ఈభారతీయులు మరలమిమ్ముఁ బ్రతిఘటించి నిలువకుండ వారికిఁ దగురీతి బుద్ధిఁజెప్పుపని మీపైనున్నది. శ్రేయస్సమృద్ధములును, లక్ష్మీనిలయములును నగుమహాకోసలము, మగధ, కళింగము, వేఁగి, కంచి, కేరళము మున్నగు దేశములకు, మనమార్త్తుర క్షుద్రచమూసమూహమను కంచెయొక్కటియే, మీకడ్డుకగిలి నిలిచియున్నది. మీయెదుట నిలిచియుండు పాపిష్ఠులనందఱఁ జించి చెండాడుఁడు. అప్పుడా సేతుశీతనగము మీకాటుపట్టయియుండును. మాళవము మొదలగురాజ్యమునందలి ధనరాసులను మనము కాఁజేసితిమి. ఇఁక నచట చిల్లిగవ్వయైన లేదు. కాన మనకుఁ గ్రొత్తభూములు కావలసియున్నవి. ముఖ్యముగా బామియాను దేశమునుండి వచ్చిన వీరపుంగవులపై నీకంచెంబడఁగొట్టు భారమున్నది. మరల నిప్పుడు పాటలీపుత్రము భాగ్యాభివృద్ధినొంది కళకళలాడుచున్నది. కళింగపట్టణము, అమరావతి, కంచి మొదలగునగరములు మరలఁ దమసంపత్సమృద్ధిచే విశ్వవిఖ్యాతి నందియున్నవి. మీకై వేచియుండు స్వాదుఫలములవలెనవి నిలిచియున్నవి. ఇఁక యుద్ధపర్యవసానముంగూర్చి నాకంతయాతురతలేదు. గుప్తరాజులంతవారలఁ జీకాకుపఱచినసైన్యములకు—పర్షియనులంతవారలను గలగుండువడఁజేసినసైన్యములకు—నంతఃకలహములచేఁ జవికి నామమాత్రము నిలిచియుండు భారతరాజనాయకులఁ జూచి, దిగులొందఁబని లేదు. కాని నేను నాహూణుల కొక విషయముమాత్ర మెఱింగింపవలయును. ఇఁక పై నీపీడను వదలించుకోవలయునని మీకుఁ గోరికగానుండినయెడలఁ బ్రత్యర్థులనందఱ సంహరింపుఁడు. ఇంచుకంతయైనఁ బిఱికితనముఁ జూపిన భటుఁడు—హూణుఁడైనను, లబ్ధక్రియుఁడైనను—తోడనే కత్తి కొకకండగాఁ జేయఁబడునని నేను మీకుఁ దెలియఁజేయుట యనవసరమనుకొందును. ఓహూణులారా! నేఁటిసమరమున మీవీరవిహారమును నయనానందకరముగ దిలకించునిమిత్తము, మీపూర్వుల పవిత్రాత్మలు వేచియున్నవి. పెద్దలపేరుఁ జెఱుపఁబుట్టినభ్రష్టులని వారిమది నొప్పింపకుఁడు. ('హూణుఁడు చిరంజీవియగుఁగాక' అనుహర్షధ్వనులు.)

అంతట జేష్ఠుఁ డీవిధమున నుపన్యసింపసాగెను. "ఓహూణులారా! హూణులు, మృత్యువునకు మృత్యువువంటివారని ప్రపంచమునకంతయుఁ దెలియును. 'పిఱికితనము' అనుమాట హూణభాషయందు లేదు. మీముందు నిలిచియున్న సైనికులు భీరుజనాగ్రేసరులు. వీరమ్మన్యులు. అటులుండియు వారు ఈఁగలవలె బాధించుచుందురు. ఈఁగ బాధించుచుండిన దానిని విడుచువారెవరు? ఆ యీఁగలకడ నపారమగు ధనరూపమున మధు వమితముగా నున్నది. ఆ పురుషాధములఁ బిలుకుమార్చి, వారి భోగభాగ్యములఁ బురుషవరేణ్యులగు మీ రనుభవింపుఁడు. మనము హూణులము. మనము హూణులమై మనవలయును. ఈ సమరమున మీరు హూణులని ప్రకటించి, హూణరాజన్యుని కృపానురాగములకుఁ బాత్రులరగుఁడు."

పిదప నాహపాణుఁడు మాట్లాడెను. "ఓహూణులారా! మన మీనాడిచట విజయలక్ష్మి పాణిఁ గ్రహించి దోపుడుల ననుభవింపఁగూడియున్నారము. హూణులకిట్టి చర్యలీనాఁడు క్రొత్తలుగావు. 'హస్తేఫలే' యనుట హూణులు స్వానుభవమునఁ గనుఁగొనిరి. మగధ, కళింగ దేశములందుండు హేమరాసు లిపుడు మనకన్నులకుఁ బండువొనరించుచున్నవి. ఈ యుద్ధమును త్వరలోఁ దుదముట్టించి, పాటలీపుత్రమునకుఁ బైనమూవము రండు."

తరువాత వజ్రాయుధుఁడు తన యోధుల కిట్లుపన్యసించెను. "ఓయోధులారా! మీరిపుడు హూణపక్షచరులై పోరుచున్నారు. మీరు మీమిత్రులకు ధైర్యపరాక్రముల వెనుకఁబడకుఁడు. విజయానంతరము దోఁపిడులయందు మీకుఁగూడ, భాగమువచ్చుటకు సందియములేదు. మాగధులు మన కాశ్మీరమును జయించిన విషయము జ్ఞప్తిపెట్టుకొని, ఇపుడు మీరు మగధను గబళించి కసి తీర్చికొనుఁడు."

ఎదిరిసైన్యమునకు యశోధర్మ, మురారి, కుమారపాలుఁడు, కాకవర్ణుఁ డుపన్యసించుచుండిరి. యశోధర్మయుపన్యాసము:—"మహాకోసల, కళింగ, మగధ, కామరూప, సింహళ, వేగి, కంచి, కేరళ వీరసత్తములారా! మహా

భారతయుద్ధానంతరము, నేఁడు మీరు పోరనుండునంతటిఘోరయుద్ధము, మఱి జరిగియుండలేదు. మనస్వాతంత్ర్యసంపాదనాప్రయత్నములను నాశ మొనరింప నెంచి, మనవైరులగుహూణు లిచటఁ జేరియున్నారు. ఆరక్కసుల నిరంకుశపరిపాలనాభరమున నలువదిమూఁడేండ్లుగా మనమాతృదేశము పటిమ సడలి కుయ్యిడుచున్నది. నిషాదాధముఁడగువైదేశికుఁ డుజ్జయినియందుఁ బాలన సల్పుచు, నిన్నిదినములుగా, సర్వసస్యసంపత్సమృద్ధమై మధుక్షీరములఁబిదుకు నీభరతవర్షమును 'చక్కని పాడియావును' పీల్చి పిప్పిచేసి, వట్టిపోవునట్లు చేసి, జీవచ్ఛవముగా నొనరించినాఁడు. వానికి లోఁబడియుండురాష్ట్రములన్నియుం బీడులై పోయినవి. దివ్యానందసుందరమై భూలోకవైకుంఠమైయుండిన దివ్య భూమి యిప్పుడు దుర్భరదుఃఖవివశాత్ములగు మందభాగ్యుల వేదనారావములచే నిండియున్నది. హూణునికోఱలఁజిక్కి యల్లాడురాష్ట్రీయు లనుక్షణము, రుధిరాశ్రుకణములు రాల్చుచున్నారు. నిస్సహాయులగునిర్భాగ్యులు మీసాయమున కంగలార్చుచున్నారు. మీరు సంఖ్యయందు హూణులకంటెఁ దక్కువయనుటకు సందేహములేదు. ౭౫౦,౦౦౦ లకు మీరువచ్చియుండ, ౯౦౦,౦౦౦లకు హూణులు వచ్చియున్నారు. ఇందుకై మీరు నిరుత్సాహ మొందఁ బనిలేదు. దేవతలు ముప్పదిమూఁడుకోట్లుండ, రాక్షసు లఱువది యాఱుకోట్లు కుండలేదా? అట్లుండియు నెల్లప్పుడు దేవతలే విజయులగుచుం దురు. ఎందువలన? ఎందువలననఁగా, దేవతలకు దైవబలమున్నది. అట్లే నేఁడు ధర్మము మనపట్లఁగలదు. మీఁదుమిక్కిలి సురాసురుల సంఖ్యాబలమునందుండు భేదముకంటె, మనము రెండులక్షలసైనికుల నెక్కువగాఁ గలిగియున్నాము. మీరు బొత్తిగ పాటుపడకుఁడు. ఆకసమునుండి దేవతలీయుద్ధమును జూచుచుం దురు. మన మోడితిమేని, వారు మనలఁ బరిహసింతురు. అప్పుడొక్కసారిగా మనము నరకమునఁ గూలుదుము. మనయోధులయం దెవ్వఁడుగాని జాతిమత భేదములవిడనాడి, నేఁడు సుక్షత్త్రియశేఖరుఁ డనిపించుకొనుఁగాక."

అంతట మురారి మాగధులతో నీతీరునఁ బ్రసంగించెను. "ప్రియతము లగు నాపౌరులారా! పేదలను, బాధితుల నుద్ధరించునిమిత్తము, మీరు నేఁ

డిచటి కరుదెంచియున్నారు. మీది సైనికవృత్తి కాదు. మీసామాన్యవ్యాపారము యుద్ధము కాదు. అట్లుండియు నవసరమువచ్చినప్పుడంతయు మీరు నడుముకట్టి ముందుకువచ్చుచున్నారు. వితంతువులదీనాలాపములను, నిర్భాగ్యులపరిదేవనములను, మానవతులవిలాపములను, మీరురణభేరీధ్వానములుగా భావించుచున్నారు. ఈసమరమున మీరు స్వలాభములకై ప్రాకులాడుట లేదు. ఈవిశాలవిశ్వమునందలి పౌరసామాన్యధర్మముల నెఱవేర్చుటకు మాత్రము మీరిట కేతెంచియున్నారు. అధర్మపాలనము, అసత్యకార్యము లెక్కడఁ గనఁబడిన నక్కడ నణఁచివేయుటకు మీరు సంసిద్ధులై యున్నారు. దుస్సహవేదనల మ్రగ్గ నిక్కుటూలిన వారి గాచునిమిత్తము, ఆపదసమయముగా నెంచి మీరు పరుగిడుచున్నారు. స్వధర్మసంరక్షణార్థము పోరాడునట్టి మహాధీరులు స్వప్రాణములఁ దృణముగాఁ జూతురు. స్వధర్మోద్ధరణమునకైన సమరమునఁ గాంచిన వీరమరణము, విజయముకంటెనెంతయో సంతోషప్రదమైయుండును. ఓపౌరులారా! విజయలక్ష్మినైననో, వీరస్వర్గమునైననో వరించుఁడు. మీరాజకుమారుఁడు మీవెంట నెల్లకాలముండును."

పిదపఁ గుమారపాలుఁడు తనయనుచరుల కీనాలుగుమాటలు చెప్పెను. "ఓశూరపుంగవులారా! మీసహజసాహసపరాక్రమములఁ బ్రకటించుటకు, మీరు వైశాలినగరమున హూణులచేఁ బొందినయోటమికిఁ గసితీర్చుకొనుటకు, మీకిపుడు బంగారువంటిసమయము వచ్చినది. చంపుటయో, చచ్చుటయో తప్ప, ధీరోదాత్తుఁడగుయోధునకు వేఱుమార్గము లేదు. బ్రహ్మపుత్రానది కావలి కూలమున మీపత్నులు, విజయులగుమిమ్ముల నాహ్వానించుటకో, విగతజీవములగు మీశరీరముల నందుకొనుటకో వేచియున్నారు."

అనంతరము కాకవర్ణుఁడు తనసైనికులకిట్లుపన్యసించెను. "ఓవీరవరులారా! 'సింహళులు పిఱికిపందలు' అనుపూర్వులార్జించినదుర్యశమును బాపుకొనుటకై నేను జాల తమకమొందుచున్నాను. ఇందులకే నేను స్వయముగా వచ్చితిని. సింహళభూములు సారవంతములనియు, సింహళమునఁ బైరుపంటలు

సమృద్ధములనియు లోకప్రసిద్ధికలదు. కాని సింహళులుమాత్రము సింహళద్వీపమునఁ దప్పపుట్టినారనియు, సింహళద్వీపవాసుఁడు నీకసుఁడనియు పేరు రానుండఁజేసికొనుఁడు. మీరు, ఆవిరుద్ధపురపిర్యాకలసంతతియగుట మఱువకుఁడు. మీరు మీమాతృదేశపుఁగీర్తిని గాపాడఁదలంచితిరేని తెగించిపోరాడుఁడు. మీరుపోయినను, నేనుమాత్రము రణాపకీర్తిపడిరాను. నేనురానున్న, మీ రనాథులై యిండ్లుఁ జేరవలసియుండును."

ఉపన్యాసములన్నియుం జైనతర్వాత, సైనికులందఱు ప్రాతఃకాలభోజనము లొనరించిరి. అనంతరము యశోధర్మపటాలము విజయముకొఱ కొకింత తడవు ప్రార్థనలొనరించెను. ఇవియుం జైనపిదప నిరుపక్షులవారును ఘోరయుద్ధమునకుఁ బూనిరి. హూణులయాశ్వికదళము నిరాఘాటముగా విహరించుటకు వీలులేని ప్రదేశమునొకదానిని యశోధర్మ జాగ్రత్తగా నేర్పఱిచెను. అస్థలముఁ జేరిన హూణులయాశ్వికదళము, నిర్వక్రపరాక్రమోజ్జ్వలమయ్యును, విజృంభించుట కశక్తమయ్యెను. ఆశ్వికసైన్యముపై నాత్మవిజయమున కాధారపడియుండిన హూణుల కందుచే నాశాభంగము కలిగెను. కాన నాఁటిసమరమునఁ బదాతులుమాత్ర మొండొరులతోఁ బోరాడవలసివచ్చెను.

హూణతురగబల మిప్పుడు క్రిందికిదిగి, నిగిముట్టవార్చుచు బోరసాగెను. యశోధర్మభటులు స్వరక్షణమొనర్చుకొనుచుఁ బ్రతిపక్షుల నంపవానలముంచి, వారల నొప్పించుచుండిరి. హూణులు క్రోధభీషణాకారులై క్రోల్పులులవలె భారతచమూసమూహమునందుఁ బ్రవేశించుచుండిరి. ఇప్పుడిరువాఁగులవారును ఖడ్గాఖడ్గిం బోర మొదలిడిరి. ఒండొరులు బల్లెములఁ గ్రుమ్ముకొనుచుండిరి.

కుమారపాలుఁడు హైందవదళమునకు వలపలివైపుననుండెను. ఆతనికెదుట వజ్రాయుధుఁ డుండెను. నిమిషములోఁ గామరూపసైనికులు డంబాచారులగు కాశ్మీరులను వెనుకఁబట్టించిరి. కుమారపాలునిసైన్యము నదర్పదుర్వా

ప్రాచీనహిందూదేశచారిత్రమునందుఁ గలవు లేకున్నను వారి నాధారముగాఁ గొని మనము జనరంజకములగు నవలల రచియించినవారము కాము. మౌర్యచంద్రగుప్తుఁడు, అశోకుఁడు, కనిష్కుఁడు, సముద్రగుప్తుఁడు, చంద్రగుప్తుఁడు, విక్రమాదిత్యుఁడు, యశోధర్మ, హర్షుఁడు, మిహిరభోజుఁడు, లలితాదిత్యుఁడు మున్నగు చక్రవర్తులగుణించిన సామాన్యాంశములను దెలిసియుఁ దెలియనట్లు మాత్రము మనవిద్యార్థులెఱుంగుదురే కాని, వారివిశేషచారిత్రస్వరూప మేకొందఱికి మాత్రమో తెలియును. ఇట్టియెడ విదేశములందు సైతము తమకు సాటిలేని యీప్రాచీనహైందవ వీరవరేణ్యులు నామమాత్రము నిలిచియున్నారనుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది? ఇట్లున్నను, వారు భవిష్యత్సంతతికిఁ జిరస్మరణీయులని నానిశ్చితాభిప్రాయము. ప్రాచీనపురుషుల గుణగణములు వారిసంతతివారి కనుసరణీయములై యుండవలయును. దేశీయనాయకులా దేశీయుల కనర్ఘములగు నిధులవంటివారు. జాతీయకుటుంబజీవితమునకు వారు మూలధనమువంటివారు. కాన వారు సేవ్యులు. సనాతనమతాచార్యులను నాటకకర్తలను నక్షత్రశాస్త్రవేత్తలను వైయాకరణులను, వైద్యశేఖరులను హైందవులు గౌరవించి పూజించుచున్నారు. బుద్ధ, మహావీర, రామ, కృష్ణ, వాల్మీకి, వ్యాస, శంకరాచార్యాదులు; భాస, కాళిదాస, భవభూత్యాదులు; బ్రహ్మగుప్త, ఆర్యభట్ట, వరాహమిహిర, భాస్కరాచార్యులు; పాణిని, పతంజలులు; చరక, సుశ్రుతులు; యాజ్ఞవల్క్య, గార్గి, సత్యకామ, అశ్వఘోషులు; కడకుఁ జార్వాకుఁడు గూడఁ జారిత్రాంబుధియందుఁ జిక్కిన

జీవరత్నములు. ఆర్యసంతతివారు వారిని భద్రపఱచుకొనిరే కాని యాపురుషులవిలక్షణజీవితములను వ్రాయుట కించుకైనఁ బ్రయత్నించినవారు కారు. క్షణభంగురమగు నీమానవజీవితమునకై మరియు ఐటికనువైరాగ్యభావముతో మనప్రాచీనులు శాశ్వతములగుకార్యము లొనరించుటయందు నిమగ్నులై యుండిరి. వారియభిప్రాయము లనుచితములని నే ననఁజాలను. ఆమహాత్ముల విపులజీవితము నాలకించుటకు మనకుఁ గోర్కెలు క్రేళ్లువాఱుచుండు ననుటకు సందియము లేదు. వారిజీవితచారిత్రము నాధారముగాఁగొని, మనము వారొనరించినఘనకార్యములను బాగుగా నర్థమొనరించుకోవచ్చును. అప్పుడు వారివిలక్షణజీవితము వారిఘనకార్యములకంటె మిన్నయై వన్నెకెక్కఁగలదు. ఆమహాత్ము లీరీతి నభిలషించి యుండలేదు. మీఁదుమిక్కిలి వారిజీవితచారిత్రముల నాధారముగాఁగొని చూచినచో వారిఘనకార్యములయందలి యర్థగాంభీర్యమునకొక్కొక్కప్పుడు లోపము కలుగుచుండును. ఇందుచే మన ప్రాచీనులకు స్వీయచరిత్రలు లేకపోయెఁగదా యని నే నంతగాఁ జింతింపను. కాని భారతీయులదౌర్భాగ్యమునఁ జేసియే, హైందవజాతీయనాయకుల జీవితచారిత్రములు లేవని నాయభిప్రాయము. లేకున్న, నిత్యులై నిలువఁదగిన యామహాపురుషులు విస్మృతిసాగరమునఁ బడి విలీనులైపోవుట కేమనుకొనవలయును?

ప్రాచీనహిందూదేశచరిత్రకు జీవకళరైయుండిన యీ జాతీయనాయకులను హైందవు లేల మఱచిపోయిరి? దీనికి నాలుగుకారణము లున్నవి. ముఖ్యముగా, మనపూర్వులు రాజ

కీయవిషయముల నంతగాఁ బరిశీలించి చూచెడివారు కారు.
బుద్బుదప్రాయమగు నైహికజీవితమునకు సంబంధించియుండు
యుద్ధములు, దండయాత్రలు, నిస్సారములనియు, తుచ్ఛము
లనియు వారు భావించుచుండిరి. ఐహికాముష్మికఫలదాయక
మును, పూర్వోత్తరజన్మకారణము నగుపరమార్థవిచారము
ముంగల, యుద్ధయాత్రలు నివాళియెత్తుటకైనఁ బోలవని వా
రభిప్రాయపడియుండిరి. నూతనవిజయోత్సవమునకంటె, వినూ
తనమతసిద్ధాంతము ప్రాచీనుల కామోదము నిచ్చుచుండెను.
అసమానబలశాలి గ్రీకుచక్రవర్తి అలెగ్జాండరునకంటెఁ జార్వా
కునిఁబోలిన సామాన్యతత్త్వజ్ఞానియే వారి కెన్నియోవిధముల
సంస్తూయమానుఁడై యుండియుండును. ఇట్లు దేశదేశము
లను దీవ్రముగా నూడ్చుకొనిపోవుటేల? ఈతఁడు జీవిత
ఫలమునుగాని ప్రకృతితత్త్వమునుగాని యించుకైన గ్రహిం
చెనా? ఇట్టిసంప్రశ్నముల వారడిగియుందురు. ఇట్లయ్యును
బ్రాచీనహిందూదేశచారిత్రమునందు యుద్ధములును దండ
యాత్రలును వెనుకఁబడి యుండుటలేదు. అవి లెక్కకు
మిక్కిలియైయున్నవి; వెగటునుగూడఁ బుట్టించుచున్నవి. జన
సామాన్యము విజ్ఞానమయమై యుండినకారణమున, నీభౌతిక
విషయములను గమనించుచుండెడిది కాదు. విజయసంకీర్తన
ములు స్తుతిపాఠకులపనియని, యాకార్యమును వారికి
వదలుచుండిరి. ఇట్లు వందిజనము రచియించినవిజయకీర్తనలు
వారిస్వామి యనంతర మంతరించుచు, మఖలోఁబుట్టి పుబ్బలో
నస్తమించుచుండెను. తత్త్వార్థవిహీనములును సామాన్యమా
నవస్తోత్రబంధురములునగు సమరచారిత్రరచనమునకు, మహా

కవీశ్వరులగు వాల్మీకి, వ్యాస, కాళిదాసాదులు వ్రూనినవారు కారు. రాజాస్థానవర్తులై యుండియుఁ గాళిదాసువంటికవీంద్రు లిట్లు తలంచిరి. వారి నాదరించుచుండిన సార్వభౌములే, యీ కవిచంద్రులయభిప్రాయము సమంచితమని యంగీకరించిరి! కాళిదాసమహాకవి 'చంద్రగుప్తవిజయమో' 'సముద్రగుప్తదిగ్విజయమో' రచియింపక కుమారసంభవమును వ్రాయుట వెనుక ముందు లాలోచింపక కాదు.

రెండవ కారణము: ప్రాచీనరాజులు తమకు సమానులగు వీరులతోడనే పోరాడుచుండిరి. మతాచార్యులు, కవులు, తత్త్వజ్ఞానులు, నక్షత్రశాస్త్రజ్ఞులు, భిషగ్వరులు, వైయాకరణులు, రైతులు మున్నగుజనులు వారివలన నుపద్రవ మొందకుండిరి. కాన దండయాత్రలచే దేశప్రజల స్వాభావికజీవితము కలఁకబాఱకుండెడిది. రాజులు పోయి రాజులు వచ్చుచున్నను, స్వకార్యవ్యగ్రులై శాంతజీవన మొనరించు ప్రజలను వారు తట్టిలేపువఱకు, వారాతని గమనింపకుండిరి నిరాటంకములగు నిట్టిజీవితములు, జాతీయనాయకులవిస్మృతికి ముఖ్యకారణములై యున్నవి. అనంతరము మహమ్మదుఘోరీ మున్నగు మహమ్మదీయరాజుల దండయాత్రలవలనఁ బ్రజల సౌఖ్యజీవితము చెడదొడఁగెను. కాన వారి కప్పు డాత్మసంరక్షణార్థము జాతీయనాయకులఁ దలఁచుకొనక విధిలేకపోయెను. వారప్పుడు కన్నులఁ దెఱచుకొనిరి. అప్పుడు 'చందవరదాయ్' అనుకవీశ్వరుఁడు 'పృథ్వీరాజ్ రాసో' అనుగ్రంథమును రచించెను. ఆగ్రంథము జనరంజకమయ్యెను. హైందవులు నాఁటి నుండి పృథ్వీరాజును బూజింపసాగిరి. అలెగ్జాండరు హిందూ

దేశదండయాత్రను సాగించి, హైందవులజీవితక్రమమును మార్చివేయుండిన మౌర్యచంద్రగుప్తుఁడుకూడ భారతీయుల యనురాగము నింకను జూఱఁగొనియుండెడివాఁడు.

మూఁడవకారణము: తత్త్వజ్ఞానులు, వైయాకరణులు, వైద్యులు, నక్షత్రశాస్త్రజ్ఞులు మొదలగువారివలె, జాతీయ నాయకులు చిరస్మరణీయములగు ఘనకార్యము లాచరించి యుండలేదు. వైయాకరణాదులకృత్యము లాచంద్రార్కములై యుండును. కాని రాజకీయకృత్యములనైజ మట్టిదికాదు. అవి నిత్యములై యుండనేరవు. మౌర్యచంద్రగుప్తుఁడును, సముద్రగుప్తుఁడును కని, పెంచి, పెద్దచేసిన సామ్రాజ్యము లేయిరువది ముప్పదివత్సరములోమాత్రము మనియుండఁగలిగెను. ఇఁక హైందవకాలమానములగు కల్పములు, యుగము లెక్కడ? ఆయిరువది ముప్పదివత్సరము లెక్కడ?

నాలుగవకారణము: హిందూదేశమునకుఁ జారిత్రమారంభమైననాఁటినుండి, అయ్యది యున్నతాదర్శములననుసరించుచుండెను. హైందవజాతీయనాయకులయందాయున్నతాశయములుచాలవఱకు లోపించియుండెను. కాని ప్రాచీనభారత మనీషు లాయాదర్శముల నేమాత్రము జాఱవిడువక, సామాన్యవీరులగు తమసంతతివారొనరించిన కార్యములను నిరసన భావమునఁ జూడసాగిరి. వారు తలఁచుటకైనఁ దగరని ప్రాచీనులు భావించుచుండిరి. త్రిలోకవిజయము, ఒక్కొక్కప్పుడు చతుర్దశభువనాక్రమణముకూడ సనాతనులదివ్యాదర్శమైయుండినది. అతిమానుషములగునీవిజయములతో సరిపోల్చిచూచిన, మౌర్యచంద్రగుప్తునివిజయములుగాని, సముద్రగుప్తునివిజయ

ములుగాని యేపాటివి? చతుర్లోకములలోని యొకానొక ప్రపం
చమునందలి 'మట్టిపెళ్లను' మాత్రము వీరు స్వాధీనమొనరించు
కొనిరి. చతుర్దశభువనాధ్యక్షులతోఁ గూడఁ గూర్చుండుటకేని
వీరు తగుదురా? ఎన్నటికిఁ దగరు. అదియుఁగాక, దుష్యంత
కుమారుఁడు భరతుఁ డాసేతుహిమాచలము పరిపాలించి
యున్నాఁడు. ఆతనివలన నీదేశమునకు భరతవర్షమని వేరు
వచ్చినది. ఆసేతుహిమనగమును బాలించుట కసమర్థులైయుండి
నచంద్రగుప్త, సముద్రగుప్తు లెంతటివారు? భరతవర్ష మిట్లు
ఛిన్నాభిన్నములై పోవుటఁ గాంచి, జాతీయాశయములు సన్న
గిలిపోవుచున్నవని ప్రాచీనులు తలంచుచుండిరి. చంద్రగుప్త
సముద్రగుప్తులు జైత్రయాత్ర లొనరించుచుఁ గీర్తికై ప్రాఁకు
లాడుచున్నారలేకాని, మరల నీభరతవర్షమునకు సనాతనకీర్తి
ప్రతిష్ఠలఁ గలిగించుట కించుకయైనఁ బ్రయత్నించుటలేదని
భావించుచుండిరి.

ఇటీవలిపాశ్చాత్యపండితులుకొందఱు మిగులనోర్పుతోఁ
బరిశోధనలు సల్పి, విస్మృతిసాగరమునం దడుగంటియుండిన
హైందవజాతీయనాయకమణులను బయటికిఁదీసి, నేఁటి హైంద
వులకుఁ బ్రసాదించిరి. అనర్ఘములగు నిట్టి కానుకల బహూక
రించినవారికి మనమెంతయుఁ గృతజ్ఞులమై యుండఁజనును.
ప్రాచీనహైందవజాతీయనాయకులు ప్రతిహైందవునకుఁ బూజ
నీయులై యున్నారు. ఏలయనఁ, బ్రాచీను లాత్మదేశోద్ధరణార్థ
మెట్టిత్యాగమునకుఁగాని వెనుఁదీసినవారు కారు. దేశమాతకుఁ
గాలు నొచ్చిన, వారు తమకుఁ గన్ను నొచ్చినట్లు భావించుచుం
డిరి. కానఁ బ్రాచీనుల యున్నతాశయములు భవిష్యత్సంతతి

కవశ్యాచరణీయములై యున్నవి. హైందవజాతీయనాయకు లగు బాలాదిత్యయశోధర్మలపరిచయమును బ్రతిహైందవు నకుఁగలిగించుముఖ్యోద్దేశముతో నీగ్రంథము వ్రాయఁబడినది.

ఈనవలను వ్రాయుటలోఁ జరిత్రాంశములను 'తూచా' తప్పక వ్రాయుటకంటె, నాయుగధర్మములని నేను నమ్మినవానిఁ జిత్రించితిని స్వల్పములగు చరిత్రాంశములనుగూడ ననుసరిం చుట నవలాకారునకు విధికాదు. కాన నీనవలయందలి డెబ్బది పాత్రలలో, నాలుగైదు మాత్రము చారిత్రాత్మకములై యున్నవి. మిగిలినవన్నియు నేను గల్పించినవి.

హిందూదేశమునం దొకానొకసందిగ్ధసమయము నీనవల వర్ణించుచున్నది. అప్పుడు హిందూదేశమున కగ్నిపరీక్ష జరుగు చుండెను. శ్రేయస్సమృద్ధమును, విశ్వవిఖ్యాతమును నగుగుప్త సామ్రాజ్యము, నీతిమతనాగరకతావిహీనులగు క్రూరకిరాత బలములచే విధ్వంసమైపోయెను. హిందూదేశము నాక్రమిం చినజాతులలో, నదాని పరిజ్ఞానము నించుకేని వృద్ధిచేయని వారు, హూణులుమాత్రమని నాయభిప్రాయము. గుప్తరాజ స్థాపితములై, గుప్తసామ్రాజ్యమునకుఁ బెట్టనిభూషణములై యుండిన శిల్పచాతురీవిలసితములగు ప్రతిష్ఠాపనలను వెనుక ముందుఁ జూడక నేలమట్టముగావించుటకై హూణులు చాల పాటుపడిరి. కాని యానిషాదులంతలో హిందూమతాంతర్గతు లైరి. తోరమానుఁడు హైందవసాంప్రదాయముల ననుసరించి 'మహారాజ' బిరుదము దాల్చి, యీపద్ధతికి దారిఁజూపెను. ఆతనికుమారుఁడు మిహిరగులుఁడు శివారాధకుఁడయ్యెను. హూణు లిట్లు రెండుపురుషాంతరములలోఁ, దమకు ముందు

వచ్చినశాక్యులు, కుశానులు, యూచులవలె, హైందవజాతి యందు విలీనమైపోయిరి.హూణులపరాక్రమము, హైందవుల సాహసౌదార్యాదివీరోచితగుణములతో సమ్మేళనమొంది రాజ పుత్రవీరప్రభవమునకుఁ గారణ మయ్యెను. రాజపుత్రులు మానరక్షణార్థము ప్రాణములనైన సరకుచేయని శూరశిఖా మణులని ప్రసిద్ధికెక్కిరి. ఇట్లు కీడులో మేలొనఁగూడెను. రుధిర పిపాసువులగు హూణులవలన రాజపుత్రవీరు లుదయించిరి. గుప్తరాజులు నూటయేఁబదేండ్లపాటు ధర్మపరిపాలన మొనరిం చుటఁజేసి, యెల్లకడలశాంతి ప్రబలియుండెను. జనులు కడుపు లోనిచల్ల కదలకుండ జీవించుచుండిరి. దానంజేసి వారాత్మ రక్షణోపాయముల మఱచిపోయిరి. ఆమహాసామ్రాజ్యసూర్యుఁ డస్తమించి, గుప్తసైనికకిరణములు దోషాకరులగు నిషాదబల ములచేఁ దరుమఁగొట్టఁబడఁగా,జనసామాన్యముకింకర్తవ్యతా విమూఢత్వాంధకారమునఁ జిక్కుకొని పరితపింపసాగెను. వారి కెటుపోవుటకుఁ దోఁచినదికాదు.పశ్చిమప్రాంతములన్నియు నా కిరాతులకు లోఁబడిపోయెను. మిహిరగులుఁడు నిరంకుశుఁడై ప్రజలను జిత్రవధలఁ బెట్టుచుఁ గటికరక్కసుఁడే మేలనిపించు చుండెను.వీనిదారుణకృత్యములను కల్హాణుఁడను కవిచంద్రుఁడు కన్నులకుఁ గట్టినట్లు వర్ణించియున్నాఁడు. మిహిరగులునివలని హింసలు దుర్భరములైపోయెను. కడకు హైందవోర్వీశులు యశోధర్మనాయకత్వమున నొకటిరై, కారూరుయుద్ధమున మిహిరగులు నోడించి, కాశ్మీరమునకుఁ దఱిమివైచిరి. గుప్త కాలమునాఁటిహైందవులువోలె, ఆధునికహైందవులునై తము నిరాటంకశాంతజీవితమును జాలకాలముగా ననుభవించు

చున్నారు. దానంజేసి వారాత్మరక్షణోపాయముల మఱచి పోవుదురేమో యని భయమగుచున్నది. కాని మన కదృష్ట భానూదయ మగుచున్నది. విపన్మేఘములు విడియఁబాఱుసూచనలు పొడకట్టుచున్నవి. జిజ్ఞాసువులకు సైనికశిక్షణ మొసంగుట కవసరములగు ప్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. దూరదృష్టివలన నాఘోరవిపత్తును మనము క్రమక్రమముగఁ దప్పించుకోఁ గలుగుచున్నారము. హిందూదేశమునకుఁ బశ్చిమోత్తరసరిహద్దులుగాఁ బర్వతశ్రేణులున్నవి. కాని వానియందుఁ బ్రకృతిసిద్ధములగులోయలు పెక్కులు గలవు. మరల హిందూదేశముపై నేకిరాతబలములైన నాలోయలఁ బడి దండెత్తివచ్చు లోపల, గుప్తరాజులనాఁటిప్రజలవలె యనదలై యుండక, ఆధునికహైందవులు స్వరక్షణోపాయములకు సంసిద్ధులై యుందురుగాక !

మూలగ్రంథకర్త.

నవలయందలి పాత్రములు

పురుషులు

1.	బాలాదిత్యుఁడు	గుప్తవంశీయుఁడు; మగధరాజు
2.	యశోధర్మ	మాళవమహాకోసలాధిపతి
3.	తోరమానుఁడు	హూణరాజు; గుప్తులనోడించినవాఁడు
4.	మిహిరగులుఁడు	తోరమానునికుమారుఁడు; యువరాజు
5.	భూమకుఁడు	తోరమానునితమ్ముఁడు
6.	భానుగుప్తుఁడు	పశ్చిమమాళవాధిపుఁడు; హూణసామంతుఁడు
7.	నారాయణశర్మ	ఉజ్జయినీపురమందలి రాజోద్యోగి
8.	గోవిందాచారి	నారాయణశర్మ స్నేహితుఁడు
9.	భద్రబాహువు	ఉజ్జయినీ పౌరుఁడు; జైనుఁడు
10.	రఘుపతి	ఉజ్జయినీపౌరుఁడు
11.	హరిరాముఁడు	దొంగలరాయఁడు
12.	అజ్ఞానాంధకారుఁడు	ఒకసన్న్యాసి
13.	సుబంధువు	ఇంకొకసన్న్యాసి
14.	వాతవ్యాధి	ఒకపండితుఁడు; తత్త్వవేత్త; వైయాకరణుఁడు
15.	కుణపదంతుఁడు	మాయావి; మంత్రవేత్త
16.	శుక్రాచార్యులు	వైదికుఁడు; జోస్యుఁడు
17.	ఉదరానందుఁడు	చార్వాకమతస్థుఁడు
18.	కమలాక్షుఁడు	ఒకధర్మశాలాధికారి
19.	వాసుదేవుఁడు	యాధేయవీరుఁడు

20.	సాహపాణుఁడు(పెద్దవాఁడు)హూణగృహదుర్గాధికారి	
21.	కాల్ఫిడాసు	హూణగృహదుర్గమునందలి కారాగృహరక్షకుఁడు
22.	చేష్టనుఁడు లేక రణవీరసింహుఁడు	సాహపాణునికుమారుఁడు; హూణునిదళవాయి
23.	సాహపాణుఁడు (చిన్నవాఁడు) లేక ధర్మసింహుఁడు	చేష్టనునికుమారుఁడు; ఇంకొకదళవాయి
24.	మహాసేనుఁడు	కేరళస్వామి
25.	మహేంద్రవర్మ	వేగిదేశాధిపతి
26.	అవంతివర్మ	కాంచీపురీశుఁడు
27.	కాకవర్ణుఁడు	సింహళరాజు
28.	గుణసాగరుఁడు	కళింగాధీశుఁడు
29.	వ్యాఘ్రరాజు	గంద్వాన, మహాకాంతారస్వామి
30.	వజ్రాయుధుఁడు	కాశ్మీరవల్లభుఁడు
31.	కుమారపాలుఁడు	కామరూపనాయకుఁడు
32.	సింహభూపతి	నేపాళరాజు
33.	అపరాజితుఁడు	దేవరాష్ట్ర, మహారాష్ట్రస్వామి
34.	ఇంద్రద్యుమ్నుఁడు	కాశీరాజు
35.	పులకేశి	చాళుక్యరాజు
36.	రుద్రసింహుఁడు	సౌరాష్ట్రాధిపుఁడు
37.	మురారి	బాలాదిత్యునికుమారుఁడు
38.	ధర్మగుప్తుఁడు	బాలాదిత్యుని రెండవకుమారుఁడు
39.	నరసింహుఁడు	యశోధర్మకుమారుఁడు
40.	చంద్రభానుఁడు	యశోధర్మ రెండవకుమారుఁడు
41.	రామచంద్రుఁడు	నావికుఁడు

42. కాలాగ్ని	గూఢచారి
43. సర్వసమ్మతుఁడు	గూఢచారి
44. విద్యాసముద్రుఁడు	గుణసాగరుని రాజపురోహితుఁడు
45. జ్ఞానప్రియుఁడు	అమలాపురియందలి యొకవిప్రుఁడు
46. యుద్ధకేసరి	మహాకోసలమునందలి యొకవీరుఁడు
47. విశ్వనాథుఁడు	భానుగుప్తునిభటుఁడు
48. మేఘవర్ణుఁడు	కాకవర్ణునితమ్ముఁడు
49. ధర్మదత్తుఁడు	పాటలీపుత్రమునందలి యొకవర్తకుఁడు
50. పరమార్థి	పాటలీపుత్రమునందలి వేఱొకవర్తకుఁడు
51. ధనభూషణుఁడు	బారుకచ్ఛమునందలి యొకవర్తకుఁడు
52. ఆనందుఁడు	పాటలీపుత్రపౌరుఁడు
53. వరాహమిహిరుఁడు	నక్షత్రశాస్త్రజ్ఞుఁడు
54. దండి	కవీశ్వరుఁడు

స్త్రీలు.

1. సరస్వతి	రఘుపతికుమారి; బాలాదిత్యునిరాణి
2. చారుమతి	గుణసాగరునితనయ; యశోధర్మరాణి
3. దాక్షాయణి	కళింగరాణి
4. మహామాయ	యశోధర్మతల్లి
5. తుషష్ప	తోరమానునిరాణి; మిహిరగులునితల్లి
6. హుజేష్ప, 7. వజేష్ప	తోరమానునిరాణులు
8. మాధవి	ఉజ్జయినియందలి చండాలాంగన; ఊహప్పకత్తె
9. లక్ష్మి	పరమార్థిభార్య

10. పార్వతి	పరమార్థితనయ
11. అరుంధతి	అమలాపురియందలి యొకబ్రాహ్మణవితంతువు
12. వసంత లేక సుభాషిణి	ఒకగొల్లభామ; మహామాయ నెచ్చెలి
13. లలిత	యశోధర్మకూఁతురు
14. నారాయణి	బాలాదిత్యునికూఁతురు
15. సుమతి లేక కరుణ	గూఢచారిణి
16. చంద్రమతి	వరాహమిహిరునిభార్య

బాలాదిత్య

శ్రీ రామ

బాలాదిత్య

మొదటి తరంగము

నడురేయిపోరు.

ఆరాత్రి నక్షత్రకాంతి శోభితమై యుండెను. ఎల్లకడల మాటుమణఁగియుండెను. వీథియరుఁగులపై నిద్రించువారలగుఱకలుతప్ప, ఆసమయమున నుజ్జయినీనగరమునం దెట్టియలుకుడుగాని వినఁబడుటలేదు. ఆనిశ్శబ్దతను మెండుకొలుప వారిగుఱకలు తోడ్పడుచుండెను. రెండురేఖలుగఁ దీరి, నాలుగు వీథులుగఁ జీలి, చదుకమునందలి విష్ణుదేవాలయముకడ నొండొంటిఁ గలియు రాజమార్గములయందు నిశ్శబ్దభావము ఘనీభవించి యుండెను. ఆయస్పష్టకాంతులయందు గంభీరాకారముతో నిలిచియుండు నున్నతప్రాసాదములు, అంబరచుంబితమగు నాలయగోపురమును గాపాడనుండు మహాకాయులగు రక్షకవర్గమునా నొప్పారుచుండెను.

అట్టిప్రశాంతరంగమున నగరాభిముఖుఁడై యరుదెంచు పథికుఁడొకఁడు కానవగుచుండెను. సంశయముగొలుపునట్లాతఁడేలొకో, రాజమార్గముల వీడి మరుగుదారులఁబడి వచ్చుచుండెను. ఆతనియుడుపు లాతని కులీనతను, రాజఠీవినిఁ జాటుచుండెను. ఆకాలమున నున్నతవంశీయులును, రాజపుంగవులును, వైభవోపేతులును సామాన్యముగ నట్టియుడుపులను ధరించుచుండెడివారు. మేలిబాగులును, ప్రశస్తకంచుకమును, కనిష్కుని కాలమునుండి వాడుకలోనికివచ్చిన పాదరక్షలను నాతఁడు తొడిగియుండెను. కంచుకిరీట మాతనియుత్తమాంగమున నలరారుచుండెను. ఆతని నడుమునుండి

వ్రేలాడు కత్తి పిడిపైఁ జెక్కఁబడియుండు "తక్షశిల" యనునక్షరచతుష్టయమాకరవాలము మేలిమియుక్కుతోఁ జేయఁబడినదనియు, నందుచే నయ్యది ప్రశస్తతమమగు నాయుధరాజమనియుఁ బ్రకటించుచుండెను. ఎగుభుజములనుండి చీలమండలవఱకు జీరాడు నమూల్యమగు మొకమాలు, ఆతని యున్నతవంశాభిజాత్యమును జెప్పకయే చెప్పుచుండెను.

ఆతనికి రమారమి యిరువదియైదేడుల యీడుండును. కాని యాతని మోముఁదమ్మి కాంతిఁబాసి, యాతనిహృదయమునందలి చింతావైకల్యమును దెలియఁజేయుచుండెను. ఆతని నడవడి యాతని చిత్తసంక్షోభమును వెల్లడించుచుండెను. కొంతసే పాతఁడు తడఁబడును; ఒక్కింతతడవు నివ్వెఱఁ జెంది నిశ్చలుఁడగును; ఒక్కతేప కన్నార్పక మింటఁజూచును; ఒక్కసారి పరధ్యానమున మునుఁగును; అంతట నాయాసమున 'నుస్సు'రనును; ఉన్నట్లుండి గబగబ నడచి, నలువంకల వెఱ్ఱిచూపులఁ జూచుచు, తనదారిఁ బోవుచుండును. ఒకమా రాతఁడు శోకవ్యాకులమునఁ బరవశుఁడై, పైనుండు తారల వంక నిశితవీక్షణములఁ బఱపుచు, వాని జీవితరహస్యము నెఱుంగురీతిఁ గన్నార్పక చూచుచు మందస్వరమున "అకటా ! ఈపాపిష్ఠుని జీవితాంధకారమున నక్షత్రభాగ్యోదయ మగుటెన్నఁడు ?" అని ముందుకు సాగిపోవుచుండెను.

క్రమముగా నాతఁ డారాజమార్గమును గడచి, రాజవీథికిఁ దిరిగెను. ఆవీథియం దాతనినడక యతిశయిల్లెను. వర్ణనాతీతభావ మెయ్యదియో, యాతనిమానసమునఁ దోఁచి యాతని కించుక కళవళపాటుఁ గొల్పెను. వీథికిరువైపుల బారులుతీరియుండు భవనములపై నాతనివిలోకనములు వ్రాలెను. చిరపరిచితములగునవి యింతలోఁ బొందినమార్పుల గమనింప నిచ్ఛగించువానిపగిది, సంభ్రమనయనములతో నాతఁడు వానిఁ జూచుచుఁ బోవుచుండెను. అంతలో రాజగృహము సమీపించెను. ఆకొన్న నేత్రముల నా పాంథుఁడా రాజప్రాసాదముఁ జూడసాగెను. విస్మృతభావ మెద్దియో యాతనిమానసవీథిని దళుక్కుని మెఱసెను. ఏలొకో, యాతనినయనవారిదము లశ్రుకణ

గుము. లేకున్నఁ దగినశాస్తి యగును" అని ధట్టించి పలికెను. పథికుని ధీరవచనముల కాతఁడు వెఱఁగందెను. ఇంచుక చకితుఁడుకూడ నయ్యెను. అంతలో నాతఁడు తెప్పిఱిల్లి, కాలాంతకుఁడై "నాయత్నముల కడ్డుతగుల నీవెవఁడవు? ఎవరు నీ కీ యధికారమిచ్చిరి?" అని తిరస్కారముగాఁ బ్రశ్నించెను.

"ఇది రాజశాసనము. తొలఁగుము" అని పథికుఁ డుత్తరమొసంగెను.

అందుల కావీరుఁడు వికటాట్టహాస మొనరించుచు "ఓహో! ఇది రాజశాసనమా? ఇది తోరమానునిశాసనమా? ఎవరియానతిమెయి నే నీ హత్యాప్రయత్నమునకుఁ గడంగితినో, ఆతనియాజ్ఞయా యిది? ఓరీ బుద్ధిహీనుఁడా! తెలిసికొంటివికదా? ఇకఁబోయి, కడుపార గంజిఁ ద్రాగి పడియుండుము. నీచేతనుండుకత్తితో నాయట్టిపోటరులతోఁ బోరుటకంటె, లేత సొరకాయలఁ గోసికొనుట మంచిది. తెలివితక్కువపెద్దమ్మా! నన్నెవనిగా భావించితివి! వీరకేసరియు, మహారాజతోరమానునిసోదరుఁడు నగుభూమకుఁడని తెలిసికొనుము. వెఱ్ఱిమొగమా! నాకోఱలసందులఁబడియుఁ దప్పించుకొంటివి. పొమ్ము. నీభాగధేయమును బొగడుకొనుచుఁ బొమ్ము." అని గద్దించెను.

విభ్రమాశ్చర్యములు పెనఁగొన నిర్విణ్ణుఁడై పథికుఁ డాతనిఁ గాంచుచుండెను. వీరసింహుఁడు, తోరమానుని యనుంగుఁదమ్ముఁడు భూమకుఁ డితఁడేనా? అనుజు నానతిచే, హంతకుఁడైనభూమకుఁ డితఁడేనా? తోరమానుని దుండగములు మన తెరువరి కిదివఱకే విదితములు; కాని యాదురాగతములు కొనకెక్కినవని యాతఁడు కలనైన నెంచియుండలేదు. ఆతని నావరించియుండిన విభ్రమాశ్చర్యములు సడలిపోవ, నాస్థలమున నపారమగు నాగ్రహమావరించెను. కోపాతిరేకమున నాతనియొడ లుడుకుచుండెను. "ఆహా! మాతృభూమి కెంత గతిపట్టినది" అని యాతం డనుకొనుచుండ "ఓరీ! అంగుష్ఠుఁడా! ఏమి గొణుఁగుచున్నావు? గంజినీళ్లకుఁగూడఁ గఱవగునేమో యని తల్లడిల్లుచున్నావా? పాపము. నిన్నుజూడఁ జాలికలిగెను." అని భూమకుఁ డాతని యెత్తిపొడుపుమాట లనెను.

భూమకుని యసంగత ప్రసంగముల కాతం డోరువలేకపోయెను. ఆతఁడు కోపసంరక్తలోచనుండయ్యెను. "అన్నదమ్ములు మీరిద్దఱు లోకకంటకులు. మీమానసములు శిలాకఠినములు. మీరు కటికరక్కసులు, దేశీయుల ప్రాణానిలములఁ గ్రోలుచు, దేశపాలన మొనరించుట మీపనిగా నున్నది. పాలుద్రావి ఱొమ్ముగ్రుద్దుట మీయాచారమైనది. మీపాడురాజ్యమున హత్యలు పరిపాటియైనవి. స్త్రీలఁ జెఱచుట సామాన్యమైనది. దోఁపుడులు మితిమీఱిపోయినవి. ఇట్టిరాక్షసరాజ్య మనతికాలముననే నశింపనున్నది. నశించును. ఓరీ! భూమకా! హంతకాధమా! పౌరుషవంతుఁడవేని, యెదుటనిలిచి పోరునకుఁ గడంగుము. శూరసింహము శుష్కమేషము కాకుండుఁగాక" అని పథికుఁ డాతనిఁ దనఖడ్గముతోఁ బ్రక్కవాటుగాఁ గొట్టెను.

ఖడ్గాఖడ్గినిఁ బోరు ప్రారంభమయ్యెను. మున్ముం దది చెల్లాటమని భూమకుఁ డశ్రద్ధఁ జేసెను; కాని ప్రత్యర్థివీరుని ప్రచండాఘాతపరంపరలఁ జూచి, నిర్లక్ష్యభావము వీడి, పట్టుదలఁ బూని, విజిగీషతోఁ బోర మొదలిడెను. సహజశూరుఁడగు నాపాంథునిఖడ్గప్రహరణములనుండి యాతఁడు తప్పించుకొనఁజాలకుండెను ఆపోరాటమునందు భూమకుం డలసిపోయెను. బలహీనతచే నాతఁడు సొమ్మసిల్లెను. అదేతడవుగాఁ బాంథునిప్రచండాయుధఘాతనిమేనఁ జొరఁబడి క్రిందఁబడవైచెను. పథికుఁ డాతని డాసి "తులువా! ఇంకను నీకు జీవితాశయున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను.

"లేదులేదు. అంతయు ముగిసినది. కాని, ఊరును బేరునులేని యొకానొకవీరమ్మన్యునిచే నిహతుఁడనైతి ననిమాత్రము, నాహృదయము గలంచెడు. నిజమాడుము. కులీనుఁడవా? కులహీనుఁడవా? ఇంతమాత్రము కరుణింపుము."

ఆమాటలకుఁ దెరువరి ఱిచ్చవడి "ఓయీ! నాపేరు నెఱింగింపఁజాలకుండుట కెంతయుఁ జింతిల్లుచున్నాను. కాని నేను మహాకులుఁడ నని మాత్రము నుడువఁగలను. ఇఁకఁ జింతఁబాయుము" అనెను. భూమకుని

మోమున సంతుష్టభావము పొడచూపెను. అతనిప్రాణవాయువు లంతలో నెగిరిపోయెను.

"ఆహా! నామాతృభూమిఁ గడకండ్లపాల్సేయు, దుష్టదానవులు మువ్వురియం దొకఁ డడుగంటినాఁడు. ఇఁక నిరువురున్నారు. ఈనీచుని కంటె వారు నీచతములు. త్వరలో వారికిఁగూడఁ దగురీతి బుద్ధిసెప్పవల యును. స్వదేశమును వారిబాఱినుండి తప్పించి, రక్షించుటకు భగవానుఁ డను గ్రహించుఁగాక" అని యాబాటసారి యనుకొనుచు, నెయ్యదియో దీర్ఘా లోచనాతత్పరుఁడై యుండెను. ఇంతలో నాతనికి ముందటివలె నాసంతాప నిస్వన మతిమందముగ వినవచ్చెను. తోడనే యాతనికిఁ గర్తవ్యాంశము బోధపడెను. "ఆహా! ఎంతమందమతిని! మఱచితిని." అని యాతఁ డా యెలుఁగువినసైన దిక్కునుగూర్చి పరుగిడెను.

ఆప్రదేశము నిర్మలమైయుండెను. అచట నొకయువకుఁడు విపన్నుఁడై పడియుండెను. రమారమి యాతని కిరువదినాలుగేడు లుండును. ఆతనికను దమ్ములు మూఁతలుపడియుండెను. వదనము భావశూన్యమై వన్నెవాసియుం డెను. కాలుసేతులు త్రాళ్లఁగట్టఁబడియుండెను. కరవాలము రెండై యాతని ప్రక్కఁ బడియుండెను. సొమ్మసిల్లియుండు నాయువకుఁడు కన్నులు దెఱువక యీరెలుఁగున "దైవమా—అయ్యో—దైవమా—దాహము—నీరు— అయ్యో—నీరు—దాహము"—అని వాపోవుచుండెను. పథికుఁ డచటికి దాపుననుండు మడువుకేగి, తనదుకూలమునందుఁ దడిపి, మెఱపుమెఱయు నంతలో నాతనికడకుఁ బరుఁగిడి, యాతనినోట నావలిపమును బిండెను. పాపము; పిపాసు వాయువకుఁడు నీరముఁ గ్రోలెను. ఆతనికన్నులను, ముఖ మును బథికుఁడు తడిగుడ్డతో నద్దుచుండెను. యువకునివదనము నాతఁడనన్య మానసముగఁ జూచుచుండెను. అస్పష్టనక్షత్రకాంతులయం దాతనిముఖలక్షణ ములను గమనించుటకు వీలుగాకుండెను. కాని యాయువకుఁడు చిరపరిచిత వ్యక్తియని యెయ్యదియో పథికునిహృదయఫలకమున మునివ్రేళ్లతోఁగొట్టి

చెప్పుచుండెను. మానసాబ్ధి నెంత తఱచినను, విస్మృతవిషయ మాతని కలవడదయ్యెను. ఊష్పులార్పక, పాంథుఁ డాయువకునిఁ జూడసాగెను. ఇప్పటికిఁ జంద్రోదయమగుటం జేసి యాస్థలము కౌముదీవిలసితమై యుండెను. ఉన్నట్లుండి పథికుఁ డాశ్చర్యోద్రేకితుఁడై వెనుకకు గంతువైచెను. ఆతనిముంగలఁ బడియుండున దెవరు? యశోధర్మ; నెచ్చెలి యశోధర్మ. ఏమీ! యశోధర్మ యిచటి కెట్లు రాఁగలిగెను? ఇట్టి భయంకరప్రదేశమున—ఇట్టి యర్ధరాత్రమున—భూమకుఁడు యశోధర్మ నెట్లు పసిపట్టెను? పథికుఁ డీప్రశ్నావళికి సదుత్తరములియ్య నశక్తుఁడైయుండెను. అట్లని యీవిషయములు సత్యదూరములని చెప్ప వీలున్నదా? యువకుఁడు యశోధర్మయే కాని; మఱొకఁడు కాఁడు. మృత్యుగుహాంతరాళమునుండి తనమిత్రుని బయటవేయఁగలిగినందుల కాపథికుఁడు ప్రముదితాంతరంగుఁడయ్యెను. ఆతఁడు దైవమున కనేకధన్యవాదము లర్పించి "సర్వేశ్వరా! దీనచింతామణీ! నిన్నుఁ బొగడ నేరితరము?" అని పలికెను.

పథికుని యుపచారములచే యశోధర్మ కన్నులు విడివడెను. ఆతని కిసుమంత తెలివివచ్చెను. యశోధర్మ కన్నార్పక తనప్రాణదాతను జూచుచుండెను. "కృతజ్ఞుఁడను. కృతజ్ఞుఁడను. ఓదీనదయాళూ! నీకరుణకు నావందనములు. ఓయువకపుంగవా! ఆమరణాంతము నిన్ను మఱువఁజాల. ఏయక్షరములు నీపేరట ధన్యతఁ జెందియున్నవి?" అని హీనస్వరమున నడిగెను. దానికిఁ బథికుఁ డుత్తరమిచ్చునంతలో "ఏమీ! ఇది నిజమా? కలకాదుకదా? నీవు నాస్వామి శ్రీనరసింహబాలాదిత్యసార్వభౌముఁడవా?" అని పట్టరాని సంతోషమున యశోధర్మ ప్రశ్నించెను.

"అవును. కాని మెల్లగా మాటలాడవలయుం డెఱుంగుము. యశోధర్మా! శత్రుగుహాంతరాళము నెందులకుఁ జొచ్చితివి?" అని బాలాదిత్యుఁడనెను.

"స్వామియే ప్రాణములు పణముగా నొడ్డుచుండ, సేవకునిజీవము లొక లెక్కయా? ఏలినవారీత్రోవఁ జనుట నెఱింగి, నేనును వచ్చితిని. చెడుకాలవశమున భూమకుని కంటఁబడితిని. ఇద్దఱ మొండొరులఁ దలపడితిమి. కాని బలాధికుఁడగు నాతఁడు నన్నుఁ గ్రిందు సేసెను. మీనిలుకడను,మీ ప్రయత్నవిశేషముల నెఱింగికాని, నన్నుఁ దుదముట్టింపవలదని మిహిరగుల తోరమాను లాతనికిఁ జెప్పియున్నారఁట. అందుచే నాపలుగాకి నాజీవములఁ దీయక, నన్ను బంధించి, మీరహస్యములఁ దెలియఁజేయ నెన్నియోవిధముల బెదరించెను. కాని యారహస్యములఁ జెప్పుటకంటెఁ జావనైనఁ జచ్చెద నంటిని. ఆహతకుఁ డందులకుఁ "జెప్పనువలయును. చావనువలయును." అని భయపెట్టెను. ఈరీతి మాకు వాదప్రతివాదములు జరుగుచుండ, మానవాగమనము నడుగుల సడినిఁబట్టి గ్రహించితిమి. ఆగంతుకుఁడు నాకుయ్యాలించినఁ దనకార్యమునకుఁ జెఱుపువాటిల్లునని, నన్నాతఁడు వివశుఁజేయ నెంచి, తన కత్తిపిడితో నాతలపై మోదెను. ఆదెబ్బకు నేఁదెలివితప్పి క్రిందఁబడితి. తరువాత నేమిజరిగినదియుఁ మూర్ఛితుఁడనగు నాకుఁ దెలియదు. ఆసమయమునకు మీరు రాకుండిన, నే నీపాటికి యమసదనమునం దుండెడివాఁడను. ఈపోరాటమున నేనించుక బడలితినిగాని బలహీనుఁడఁగాలేదు. అయిన నీభూమకాధముని పాలికాలుఁడవు నీవేనా?"

"అవును. ఆపలుగాకి చచ్చినాఁడు."

"ఇఁక నేమాత్రము మనమిచట నిలువరాదు. భూమకునిహత్యావిషయము త్వరలోఁ దోరమానునిచెవులఁ బడఁగలదు. హంతకులవెదకుట కాతఁడు విశ్వప్రయత్నము లొనరింపకమానఁడు. వారుకనఁబడవలయునే కాని, వారిని జిత్రవధఁ గావింపఁగలఁడు. మన మెచ్చట దాగుదము? ఏలినవారియోజన యేమి? హూణపాలనమున నిలువనీడలేక, మనశ్రేయోభిలాషులందఱు నగరు వీడి చనిరి. రక్తపానాతురులగు హూణరాక్షసులచేఁ బట్టణము నిండియున్నది. తమకు మాఱెందులేరని భ్రాంతాత్ములై విఱ్ఱవీఁగుహూణులీభీకరరోదంతము నాల

కించినంతనే, మనల నెట్టులైన బంధింపఁగలరు. దేవా! మన మెచటికిఁ బోవుదము?"

బాలాదిత్యుఁ డాతనియుఃబలాటముఁ గాంచి "యశోధర్మా! దిగు లొందకుము. అంతటిభయమునకుఁ గారణ మేమున్నది? ఇట్టియాపదలు మా వంశమున కీనాఁడు క్రొత్తలుగావు. శూరశేఖరుఁడు, స్కందగుప్తుఁ డెట్లు వీరస్వర్గము నందినదియు నీ వెఱుంగవా? ఐదేడులపాటు మాతండ్రి ప్రకాశాదిత్యుఁడు పోరాడిపోరాడి, అంత్యకాలమున నేకపుత్త్రుఁడనగు నాకనుగ్రహించిన సందేశము నెఱుంగవా? ఆసందేశము సక్రమముగ నీస్మృతిపథమున నిలిచియున్నదా?" అనెను.

"ఉన్నది. 'నరసింహా! పావనమగుగుప్తాన్వయమున నుద్భవిల్లు టెఱుంగుము. స్వదేశమును హూణరాక్షసులబాఱినుండి కాపాడుట నీకర్తవ్యముగా భావింపుము. యశోధర్మా! ఈపవిత్రోద్యమమున నీ వీతనికి బాసటగా నుండుము. నాయనలారా! ఈసదుద్యమమున దైవము మీకుఁ దోడునీడయై యుండుఁగాక.' ఇదియే యావృద్ధరాజన్యుని సందేశరాజము. దానిని మఱచు టెట్లు?"

"ఉండుము. ఆసవ్వడి వినుము. తొలిజాముకోడి కూయుచున్నది. మన మిఁక నిలుచుట తగదు. ఈహూణాధమునిశవమును, ఆ పాడుబావి యందుఁ బాఱవేయవలయును. యశోధర్మా! విశాలమగు నుజ్జయినీపట్టణమున, గుప్తవంశీయులకు బందుగురా లొక్కతెమాత్ర మున్నది. ఆమె పేరు మాధవి. చండాలాంగన. రాజనగరున నూడ్పుకత్తెయై పొట్టపోసికొనుచున్నది. ప్రస్తుతము మన కామె జీర్ణకుటీరమే శరణ్యము."

"మాధవియా! ఆమె చండాలిని యని నీవే యంటివి! అహా! రాజరాజేశ్వరుఁడగు సముద్రగుప్తునింటఁ బుట్టి పతితురాలగు పంచమాంగనయింటఁ దలఁదాఁచుకొనవలసివచ్చెఁగా! అహో! పులిపిల్ల పిల్లికూన యైనది! ఏమి దైవమాయ!"

"యశోధర్మా! వగఁగుందకుము. ఉజ్జయినీపౌరులనందఱు నే నెఱుంగుదు. కాని కడజాతికిఁ జెందినదనితప్ప, మాధవినింబోలు పరిశుద్ధజీవి మచ్చునకైన నీమహానగరమునఁ గానరాదు."

"ఏలినవారియభిప్రాయమునకు విరుద్ధముగ మాటలాడఁదగదు. ఆమె యెంతనిర్మలాత్మయైన నేమి? అధమకులసంజాతకదా? ఆమె యపవిత్రురాలు కాదా?"

"దైవదృష్టి కెల్లరు సములు. ఆతనికిఁ గులభేదములులేవు. చండాలుఁడైనను, బ్రాహ్మణుఁడైనను, సజ్జనుఁ డగువాని దైవ మనుగ్రహించును."

"ఇది బుద్ధుని విపరీతవేదాంతముగదా!"

"ఆమహాశయునివాక్య మమోఘము. యశోధర్మా! రమ్ము! భూమకుని శవమును బావియందు వేయుదము."

"అహో! కాలమహిమ దురవగాహముగదా! క్షణములోఁ గ్రిందు మీఁదు లగుచుండును, ఘడియక్రిందట నీహూణాధముఁడు నన్నుఁ జంపనుండెను. అట్టివానిశవమును, ఇపుడు నేను మోయనున్నాఁడను."

యశోధర్మబాలాదిత్యు లాశవమును, కాలుసేతులఁబట్టుకొని, చెంగటనే బవిగజములదూరమునఁ గలపాడునూయికడకుఁగొనిపోయి, దాని నందుఁ బాఱవైచిరి. ఆస్థూలకాయము గుభేలున నాబావియందుఁ బడెను. ఆశబ్దమునకు సమీపముననుండు తరుకోటరముల సుఖసుషుప్తిఁ జెందియుండు శకుంతసంతానములు భయభ్రాంతిచే నెగురసాగెను.

"ఒకక్షుద్రునిపనియైనది. ఆరక్కసు లిద్దఱుగూడఁ ద్వరలో నీతని గతిఁ బట్టుదురుగాక" అని యశోధర్మ యనెను.

"యశోధర్మా! ఏమాత్రము జాగుసేయరాదు. మాధవికుటీరమునకిపుడే పోవలయును." అని బాలాదిత్యుఁడు యశోధర్మభుజముపైఁ జేయివైచుకొని, రహస్యమార్గమున నడువసాగెను.

రెండవ తరంగము

మాలగుడిసె.

వా రామార్గమునఁ బెదవికదల్పక నడచుచుండిరి. వారిమానసము లాలోచనానిమగ్నములై యుండెను. పోనుపోను దారి సన్నగిల్లి యొక్క మారుగా వారిద్దఱుపోవుటకు వీలువియ్యకుండెను. మార్గజ్ఞుఁడగు బాలాదిత్యుఁడు ముందు మిగిలినడువ, నాతనియడుగులఁబట్టి యశోధర్మ పోసాగెను. ఆబాటకు రెండువైపుల ముండ్లపొదలును, బొంతజెముడును బలిసియుండెను. గుట్టలఁ బోలినచీమలపుట్టలంతటఁ గాననగుచుండెను. ఉత్తుంగకంటకద్రుమము లా సంకుచితమార్గము నావరించి, అజాగరూకులగు తెరువరులపాలి వాగురులునా నొప్పారుచుండెను. ఆదారి నలఁగియుండనందున, నయ్యది వారలకుఁ బరిచిత మార్గమా నా యని సందియము కలుగకమానదు. ఆకుపథము కొంతదూరము వంకరటింకరలుగాఁ బోవుటంజేసియుఁ గొంతదూరము మైదానమునఁ జవుటి నేలఁ గలిసి యదృశ్యమగుటఁజేసియు, మిగుల మెలకువతో వారద్దాని ననుస రించుచుండిరి. నిర్జనమగునా మైదానము నిశ్శబ్దమై బావురుమనుచు నర్ధరాత్ర మునఁ జూచుటకు భయము నినుమడింపఁజేయుచుండెను. అట్లు వా రామార్గ మున నొండొరులఁ బలుకరించుకొనకయే పోవుచుండిరి. ఇంతలో యశోధర్మ చూపుడువ్రేలు మింటఁజూపుచు "చూడుము. చూడుము" అని వికారముగ నఱచెను.

భవిష్యత్కార్యాలోచనాభరమున నధోవదనుఁడై నడచుచుండు బాలాదిత్యుఁడు గగన మొందుమార్పుల గమనించలేదు. తారకలొక్కొక్కటి

మఱుఁగగుచుండెను. ఆకసమంతయుఁ గాఱుమబ్బు లలముకొని రానున్న ప్రబల వర్షమును దెలియఁజేయుచుండెను. ప్రయాణసౌలభ్యమునకుఁ గడ కానక్షత్ర కాంతికూడఁ గఱవౌట కాతఁడు నొచ్చుకొనెను. కాని తనహృదయదౌర్బల్యమును యశోధర్మ గ్రహించిన, మిగులదిగులొందుననుకొని "వర్షమా? మఱియు మేలాయె! అన్వేషణమున కాలస్యమగును. వాన వెలియునంతవఱ కెవ్వరును బయటరారు. మూఁడునాలుఁగుగంటలపాటైన వాన కురియును. కాని మన మంతకుముందే తలదాఁచుకొనవచ్చును. రమ్ము. పోవుదము. ఆమూలెతయింటిని జూచితిమి. ఒకపరుగులో నందుకొనఁగలము. నాకంచుకమునుబట్టుకొని వెంటఁ బరుఁగిడుము." అని బాలాదిత్యుఁడు పరుగెత్తసాగెను.

నెచ్చెలియుపదేశానుసారము, యశోధర్మ యాతని కంచుకముఁ బట్టుకొని పరుగెత్తుచుండెను. బలాఢ్యుఁడును, శీఘ్రగామియునగుమిత్రు ననుగమించుటకు శక్తిచాలదని యశోధర్మకుఁ దోఁచెను. కుండలతోఁ గ్రుమ్మరించు నట్లు భోరున వర్షించుచుండెను. జలదముల ఘుమఘుమారావములు చెవులను జిల్లులు సేయుచుండెను. ఎడనెడఁ గలుగు మెఱపు లాప్రదేశమును గాంతిమయ మొనరించుచుండెను. కొంతదూరము పరుగిడినంతనే, యశోధర్మకుఁ బటిమ సడలెను. ప్రబలవర్షము—కంటకాకీర్ణపథము—బలహీనాంగములు—సూచికాభేద్యధ్వాంతము—అతఁడు ముందు కొకయడుగైననిడఁజాలక, రోఁజుచుఁ గూలఁబడి "అబ్బా! బాలా! నన్ను వదలిపొమ్ము. నేనికఁ గదలనోప. కష్టకాలముల నీకుఁ దోడునీడయైనిలిచి యామరణాంతము నీకనుఁగుఁ జెలికాఁడనై యుండిననన్ను, నీవు నీకాలము కలిసివచ్చినపుడు జ్ఞాపకముంచుకొనుము. నాయట్టిసన్మిత్రుఁడు నీకు మఱియొకఁడు లభించుఁగాక! దైవము నిన్ను రక్షించుఁగాక! ఇఁక నాసంగతియా? ఇట్టి పాడుచావుఁ జచ్చుట నాకానందమే. కాని, పూర్వులభద్రాసనము నెక్కిననిన్నుఁ జూచిన, నాకీమరణము మహోత్సవముగా నుండెడిది. దైవ మట్టిదాని కనుగ్రహింపఁడయ్యె. అతనియాజ్ఞ యను

విలువ తెలిసినది. పిచ్చిభ్రమలఁ బ్రజలు వీడిరి. నాగరకత హెచ్చినది. కాల మిట్లు మాఱినది. చిల్లిగవ్వయైన వ్యయమొనరింపక ప్రజ లీకులబాహ్యులు దమ్ముఁ జేరకుండునుపాయమును గనిపెట్టిరి. పంచములయునికిని, రాకను దెలుపుట కిపుడు దీపములును, తమటము లక్కఱలేదు. కడకు, అన్యదేశములకుఁ గూడ వారిహీనస్థితి తెలిసిపోయినది. 'మాల' యనుపదార్థము వారికి వ్యక్తమైనది. విదేశీయులు, స్వమతభ్రష్టులఁ బంచములతోఁ బోల్చుచున్నారు. పదునైదుశతాబ్దులు గడచినను, నీదౌర్భాగ్య లింకను బూర్వస్థితియందే పడి మ్రగ్గుచున్నారు!

ఇఁక మనకథాభాగమునకు వత్తము. ఆదీపము మసకగా వెలుఁగుచుం తా నచట నుండుటకై చింతనొందున ట్లుండెను. తప్పుదారిఁబట్టు నావికులకు సరియగుమార్గమునఁ బోవఁ దోడ్పడు రేవుదీపమువలె, తన్నుఁ డాసి చను సదాచారుల 'నాకమునుండి నరకమునకు జాఱి పడకుఁడు' అని యాదీపము ప్రబోధించుక్రియనుండెను. కాని రాజశేఖరుఁడు బాలాదిత్యుఁ దేమాత్రము వెనుకంజవేయక, నిశ్చింతతో నాగృహమును సమీపించుచుండెను. అతని చూపులు కరుణాస్పదములై చింతాముద్రితములై యుండెను. హతభాగిని యయ్యు, సుగుణఖనియగు నాపంచమాంగనసందర్శనౌత్సుక్య మాతనియానసమునఁ జిందులుద్రొక్కుచుండెను. అతఁడు శిథిలగవాక్షముకడ కేఁగి తలుపు తట్టెను, కాని జవాబులేదు. "మాధవీ! మాధవీ! తలుపుదీయుము" అని బాలాదిత్యుఁడు పిలిచెను.

నిద్రించుచుండిన మాధవికి పిలుపుచే మెలఁకువకలిగెను. ఆమె నివ్వెఱపాటొందెను. ఆమెపీనుల నామె నమ్మఁజాలకుండెను. 'మాధవీ' అని పేరుపెట్టి తన్నెవ్వరు పిలిచిరి? ఆమెనుగూడ నెవ్వరో ప్రాణికోటిలో నొకతెగా గణించుచున్నారు! పంచమేతరజాతీయులందఱామెను "ఓసీ! చండాలినీ!" అని పిలుచుచుందురు. అగణ్యులగువారలయం దొకవ్యక్తిమాత్రము 'మాధవీ' అని సంబోధించుచుండును. కాని యపరూపముగ నావ్యక్తి తనవీనుల నట్లు సుధఁ

బిలుచుచుండును. 'మాధవీ' అనిపేరుపెట్టి పిలిచి తిట్టినఁగూడ, నామె యమందానంద మొందఁగలదు. కడ కామెను బలుకరించువారుకూడ లేరు. అట్టియెడ నిప్పు డెవరో యామెను బేరుపెట్టి పిలిచిరి.

'మాధవీ' అని పిలుచువాని నొక్కనిమాత్ర మామెకుఁ దెలియును. ఆతఁడు నరసింహరాజశేఖరుఁడు. ఆమె రాజసౌధము లూడ్చుతఱి నాతండామెతో నిగర్వముగా మాటలాడుచుండెడివాఁడు. తండ్రి వెంట వేఁటకరుగునపుడు ఇంటివాకిటనుండు తన్నుఁజూచి యభిమానపూర్వకముగా గుఱ్ఱముమీఁదినుండియే చేయివిసరుచుండెడివాఁడు. అవి సంతోషసమయములు. ఆదినములు మఱపురావు. అప్పుడు మాధవి సంసారముకూడ మూఁడుపువ్వు లాఱుకాయలై యుండెను. ఆమె కెనమండుగురుకొడుకులుండిరి. వారిని జూచుకొని యామె తనహీనకులమును మఱచి, మింట మేడలు గట్టుచుండెడిది. కాని దైవ మింతలోఁ జిన్నచూపుచూచెను. హూణులకు గుప్తరాజులకు యుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను. ఆయుద్ధమున వారు శిబిరరక్షకులై యుండిరి. అందఱును మృత్యువువాతఁబడి, తల్లికడుపునఁ జిచ్చుపెట్టిపోయిరి. కడుపారఁగనిన కొడుకులఁగోల్పోయిన మందభాగ్యరాలుమాధవి, ఇప్పుడు శాఖాపల్లవపుష్పవిహీనంబగువృక్షమువలె, మ్రోడై నిలిచియుండెను. గతసౌఖ్యములఁ దడవి యామె కుమిలిపోవుచుండెను. ఆనిర్భాగ్యరాలివంత లంతతో నంతమొందలేదు. గుప్తరాజన్యులయెడ నామెప్రేమ యగాధము. ఆరాజశేఖరుల కామెపై నభిమాన మనుపమానము. గుప్తరాజపరాజయముచేతను, గుప్తవంశాంకూరము బాలాదిత్యుఁడొందుకష్టపరంపరలఁగాంచుటచేతను, నామెకుఁ బుండుపై మల్లుగ్రచ్చిన ట్లుండెను. ఈచిత్తవైకల్యమున నామె నానాటఁ గ్రుంగిపోవుచుండెను. ఇవి యటుండ నాపేదరాలి కిపుడు హూణరాజ్యమున బత్తెముకూడఁ దగ్గెను. ఆరావలసిననాలుగుకాసులుకూడ సరిగఁ జేతికివచ్చుట లేదు. ఇటు లామెకుఁ గూటికిఁగూడఁ గఱవయ్యెను. తగిలినకాలికే తగులుచుండుట కామె కంపలఁబడినకాకివలె వగచుచు "జీవితము నీటిబుగ్గవంటిది.

అపవిత్రనని యముఁడు నన్నుఁ జేరకుండునా ? కాలవాహినియందుఁ గలి యనిజీవి లేదు.'' అని యనుకొనుచు నూఱటఁ జెందుచుండును. పైపైఁబడు దుఃఖతరంగములచే నామె బ్రుంగుతఱి, ఎచ్చటెచ్చటనో విని యుండుభారత రామాయణగాథలఁ దలంచుకొని శాంతించుచుండును.

పరధ్యానమున మునిఁగియుండుమాధవి, తలుపుతీయుటకు మఱచిపోయెను. బాలాదిత్యుఁ డత్యాతురతతో ''నేనే. నేనే. నన్నెఱుంగవా?'' అని యామెను బిలుచుచుండెను. మాటనడినిబట్టి యామె మనుష్యుని గుర్తించెను. ఆమె నట్టు 'మాధవీ' అని పిలుచుటకు బాలాదిత్యుఁడుగాక మఱెవ్వరున్నారు? ఆతలఁపుతోడ నామెకు బ్రహ్మానందముకలిగెను. తోడనే యామె తలుపుతీసి, యాతనిఁగాంచి యానందనిరుద్ధస్వరమున ''నాతండ్రీ! నాతండ్రీ! నీవా? నీరాక నాకుఁ గన్నులపండువుగా నున్నది. నాజీవితాంధకారమున నదృష్టభానూదయమైనది. నాహృదయసారసము వికసించినది. నాశోక షట్పద మెగిరిపోయినది. కాని నాతండ్రీ! శత్రుసామ్రాజ్యమధ్యమున కెందులకు వచ్చితివి? అయ్యో! ఆరాక్షసులకంటఁ బడినయెడల, వారు నిన్నుఁ గత్తికోక కండగాఁజేసి చిత్రవధలఁ బెట్టక మానుదురా ? బ్రహ్మోద్యులైన నడ్డ పడనోపుదురా?'' అని వాపోసాగెను.

''మాధవీ! దిగులొందకుము. అంతయుఁ దర్వాతఁ జెప్పెదను. ఇచటికిఁ గూఁతవేటుదూరమున నామిత్రుఁ డొకఁడు వానయందుఁ దప్పతడిసి పడియున్నాఁడు. ఆతని నిటకుఁ గొనివచ్చి, సేదఁదేర్చవలయును. లాంతరు తీసికొని నావెంట వచ్చెదవా?'' అని బాలాదిత్యుఁ డడిగెను.

''అయ్యో! వానలో వచ్చితివనుట మఱచితిని. నాతండ్రీ! నీవెంతగాఁ దడిసితివోకదా! నీ వెంట నవశ్యము వచ్చెదను.'' అని లాంతరుదీసికొని మాధవి యాతని ననుసరించెను. దీపపువెలుఁగున మాధవిముఖము చక్కఁగాఁ దెలియుచుండెను. ఆమెకుఁ దాదాపుగ నరువదివత్సరములుండును. యౌవనమున

బాలాదిత్యుఁడు యశోధర్మను మోసగించి
మాధవీకుటీరమును జేరుట. పుట—17.

నామె సుందరాంగి యైనట్లుండెనుగాని, సంతాపపరంపర లామె సహజసౌందర్యమును జూఱఁగొనెను. ఐననేమి? భౌతికసౌందర్యమును దలఁదన్ను నాత్మతేజమా సాధ్వీమోమునఁ దోఁకాడుచుండెను. ఆమెకట్టుకొనియుండుపుట్టము విలువగలది కాకున్న నేమి? అతిశుభ్రముగా నుండెను.

ఇట్లు వారిద్దఱు యశోధర్మ పడియుండుచోటికిఁ జేరిరి. యశోధర్మకు వర్షపాతమువలనఁ గొంత యుత్సాహము వచ్చెను. మేఘములనుండి విడువడు నంబరమువంకఁ జూచుచు నాతఁడు పడియుండెను. బాలాదిత్యుఁ డాతని నెత్తుకొనెను. చూచుటకుఁ దీగెవాఱియున్నను, ధనమిత్రు నశ్రమముగా మోచుకొనివచ్చు బాలాదిత్యుని సత్త్వసంపన్నతకు మాధవి వెఱఁగందుచు, లాంతరుతో ముందు నడచుచుండెను. క్రమముగా వారు కుటీరము చేరిరి. చింపిరిచాపపై యశోధర్మను బవ్వళింపఁజేసిరి. ఇంతలో నాముదుసలిది గంజి పెట్టి, యశోధర్మ గొంతుకలోఁ బోసెను. కొంతసేపటి కాతఁడు సేదదేరె, తడిగుడ్డల విడిచి మాధవియిచ్చిన యాచింపిగుడ్డలఁ గట్టుకొనెను.

నాఁటివిశేషముల బాలాదిత్యుఁ డామెకు వినిపించెను. మఱునాఁడు తప్పక యన్వేషణము జరుగుననియు, అట్టియెడ బాలాదిత్యుఁడు రాజవేషమున నుండు టాత్మక్షేమంకరము కాదనియు మాధవి యనెను. కాన బాలాదిత్యుఁడుకూడ రాజవేషమును విడిచి, పేదవేషమున కనువగు చింపిగుడ్డలఁ గట్టుకొనెను. అంతట మాధవి యెలుఁగు రాలుపడ "నాయనా! నీవు భూమకునిఁ జంపితివి కదా! హంతకుల వెదకి పగఁదీర్చుకొనునంతదనుకఁ, దోరమానునకుఁ గూర్కుపట్టదు. కాని పతితురాలనగు నాకుటీరమును వెదుకరు కదా యని నాకు నూఱటగానున్నది. హీనకులమునఁ బుట్టించియు, నాస్వామికి శరణ్యమిచ్చు నవకాశమును బ్రసాదించిన పరాత్పరునివాత్సల్యముల నేమని ప్రస్తుతింతును! ఈశ్వరసంకల్పములు సంతతశుభసంధాయకములు గదా! ఇట్టిస్థితియందు నేనుండకపోతి నేని, నాయింటినిగూడ హూణులు వెదకుదురు. నాస్వామిని గాపాడుభాగ్యము నాకొదవకుండును. హీనకులసంజాతత్వమునఁ గలి

గిన నాదుస్థితిని నే నొకరితోఁ జెప్పుకొనక, లోలోనఁ గ్రుళ్లుచుండెడిదానను. కాని నాహీనకులమే నాకపారమగుసాయ మొనరించినది. అన్వేషణకాల మంతయు నీవు నాయింటనే దాగియుండి, యావల సుఖముగాఁ బోవచ్చును. అకటా! ఈరెండుమూన్నాళ్లు నీవు మాలయింటనుండి, మాలబువ్వ నారగింప వలయునుగదా! కాని, తండ్రీ! జనులు గోరంతలు కొండంతలఁ జేయుచుం దురు. అదిగో పులి యనిన, నిదిగో తోఁక యనుచుందురు. ప్రపంచమునంత నువోలె నాజీర్ణకుటీరమును గూడ సూర్యకాంతి శోభామయముగఁ జేయు చున్నది. మాలవంటకమునకు నితరవంటకమునకు భేద మావంతయేని లేదు. పరు లొసంగునవి పంచభక్ష్యపరమాన్నములైనను, ప్రీతిపూర్వకమగు పిడికెడు మెతు కులకు సరిపోవు సుమా! అన్నరసమునకన్న నాదరణరసము మేలుగదా?'' అని యనెను.

''మాధవీ! నీవు పంచమాంగన వనువిషయము, నేనిచటికి వచ్చుటకు ముందే నాకుఁ దెలియును. కాని తెలిసియు వచ్చితిని. నీయింట నుండుదీప మందఱ నీయపవిత్రస్థలమునకు రావలదని మందలించుచుండియు, నాకు మాత్ర మాత్మరక్షకస్థానమునకు మార్గము చూపినది. నీకుటీరమే లేకుండినఁదలఁ దాఁచుకొనుటకు నాకు నెలవెక్కడిది? నీవు నాక్షేమాకాంక్షిణివి. కాన నే నిచటికి వచ్చితి. నేను బడలియున్నాను. నిద్రపోవలయును. తక్కినవిషయ ములు రేపు చూచుకొననగును.'' అని బాలాదిత్యుఁ డనెను.

మాధవి కాఁచినగంజినీళ్లను ద్రాగి, బాలాదిత్యుఁడు మేను వ్రాల్చెను. మాధవికూడఁ బరుండెను. ఇప్పటికి వాన వెలిసెను. ఆకసము నిర్మేఘమయ్యెను. నక్షత్రములు ముందువోలెఁ దళతళ మెఱయుచుండెను. ఇఁక వానకురియు పొలఁకువలేదు. ''కాలమానస్థితులవలె, మానవునియదృష్టములుగూడఁ జంచల ములుకదా? ఒకసారి వెన్నెల. ఒకసారి చీఁకటి. మఱియొకసారి వెన్నెల. మొదట సముద్రగుప్తుఁడు. తరువాత విక్రమాదిత్యుఁడు. ఆవెనుకఁ గుమార గుప్తుఁడు. పిమ్మట స్కాందగుప్తప్రకాశాదిత్యులు. ఇప్పు డీబాలాదిత్యుని

నుదుటివ్రాలెట్లున్నదో? భావికాలగతిని దెలిసినవా రెవరున్నారు!" అని బాలాదిత్యుఁ డనుకొనుచుండ, నాతని నిద్రపైకొనెను. ప్రమోదపారవశ్యయై యుండుమాధవి తనయాశ్రితరక్షణభారమునఁ గ్రుంగి మైమఱచెను. ఈవిధమున నాముప్వురను నిద్రాదేవి తనయంకపాళిఁ జోకొట్టెను. మాధవి యంతకు ముందే, కిటికీకడనుండుదీపమున మఱికొంత చమురుపోసి, దానియం దింకొక వత్తివేసి యుండెను. సామాన్యగృహమునందువోలెఁ బ్రకాశమానమైయుండు నాదీపము, ఏకాకిగానుండిన తనస్వామిని మాధవి యిప్పు డమందానందతుందిలయైయుండుటకు నవ్వుచున్నదా యనునట్లుండెను.

మూఁడవ తరంగము

నారాయణశర్మ—గోవిందాచారి.

అరుణోదయమైనది. బాలభానుని హేమకాంతులు మున్ముందు విష్ణు దేవాలయ గోపురాగ్రమునకు బంగారుపూఁతలు పూసి, క్రమక్రమముగాఁ బట్టణమునంతటిని బ్రభాభాసురముగాఁ జేయుచుండెను. పెందలకడ నిదుర లేచినపౌరులు కొందఱు, ఆలయపరిసరమునంగల తటాకనిర్మలోదకములఁ గ్రుంకులిడి పోవుచుండిరి. తరుణార్కబింబము నిర్మలోదకముల స్వచ్ఛముగఁ బ్రతిఫలించుచుండెను. కొలనిగట్టులును, మెట్లవరుసలును శిలానిర్మితములై యుండెను. సార్వభౌమవిక్రమాదిత్యుఁడు సత్రువుల జయించి యుజ్జయినీనగరమును దనరాజధానిగాఁ జేసికొనినతఱి, విజయచిహ్నముగా నీయాలయ కాసారములఁ బ్రతిష్ఠించెను. ఇప్పుడు పాలకులైయుండు హూణులకుఁ బరమత మనినఁ గిట్టదు. కాని పరమపవిత్రముగాఁ బాలితులచే నెంచఁబడు నాదేవాలయమును నేలమట్టము గావించినచో, నవమానభరమున వారు చెలరేఁగి తిరుగుబాటొనరింతురని తలంచి, హూణులు కాలమునకుఁ గట్టుపడి పరమతసహిష్ణుల వలె నటించుచుండిరి.

నాఁటియుదయ మాకొలనియం దిరువురు పురుషులు స్నానముచేయుచుండిరి. జను లీవిధమునఁ బ్రాతస్స్నానము లొనరించుచు నొకరితో నొకరు పుక్కిటిపురాణములఁ జెప్పుకొనుటను నేఁటికిఁగూడ మనము చూచుచున్నాము. వారిలోఁ బెద్దవానికి షుమా రేఁబదియేండ్లుండును. ఆతనిముఖము కపటరసమునకుఁగుదురై, అఱచేత వైకుంఠము చగపఱచుపండితమ్మన్యుఁడని తెలియఁజేయుచుండెను. అట్లుగాకున్న, ముప్పదేండ్లు నిరాఘాటముగ, నిరుపమాన

లకు నారాయణశర్మ మోము వికసించెను. "అవును. అది నిజమే. నామాటకు మాఱెందులేదని నలుగురికిఁ దెలియుటకై, యీరాజ్యమున నేను బెట్టినది భిక్ష యని పదిమందికిఁ దెలియుటకై, నే నీదినము కావలయునని కొంచె మాలస్యముగా నగరికిఁ బోయెద. గోవిందాచారీ! నగరియందును, దేశమునందును రాజకీయములు క్రిందుమీఁదు లగుచున్నవి. పెదవిఁ దెఱచి యొకపలుకైనఁ బలుకక రహస్యమును గాతువని, యుజ్జయినీనగరమునందలి యిరువదిముగ్గురు దేవుళ్లపైఁ ద్రిశుద్ధిగ బాసయొనరించినయెడల, నారహస్యము నీకు విను పింతును" అని నారాయణశర్మ యనెను.

వాడుక ప్రకారము గోవిందాచారి యత్రమముగా నిముసములోన నొట్లు పెట్టుకొనెను.

నారా:—(రహస్యముగా) బాలాదిత్యుఁడును, యశోధర్మయుఁజుట్టు పట్టులఁ దారాడుచున్నారని నీకుఁ దెలియునుగదా! రాత్రి యొనిమిదిగంట లప్పుడు చారుఁ డొకఁడు మహారాజతోరమానునికడకు వచ్చి "బాలాదిత్యుఁడునడురేయికంతయు నగరమునకువచ్చును. యశోధర్మ పురోగామియై స్వామిరక్షణార్థ మరుదేర నున్నాఁడు" అని నివేదించినాఁడు. తోడనే తోరమానుఁడు తనతమ్ముని బిలిచి "ఊరికివెలుపల నుండుబీడులోఁ బొంచి యుండి యీమాళవమహాకోసలాధినాథుని యశోధర్మను బట్టుకొని, యమలోకమునకు గెంటివేయుము" అని చెప్పి పంపెను. భూమకుఁడు మనకుఁ గ్రొత్త కాదుకదా! వానికోఱలఁ జిక్కకుండుటకు యశోధర్మ తరమా?

"అయ్యో! పాపము" అని ఆచారి నొచ్చుకొనెను.

నారా:—అబ్బే! జాలిపడియెద వెందులకు? యశోధర్మ యత్రమమునఁ జంపఁబడియుండునని తలంచి, మేము నిద్రించితిమి. పోయినపని యైన వెంటనే తిరిగివత్తునని చెప్పినభూమకుఁ డిప్పటికి రాలేదు. తోరమానుఁడు వేకువనే లేచి యాతనికై విచారించినాఁడు. కాని యాతనిపోవడి తెలియలేదు. అంత నతఁడు తనకుమారుని మిహిరగులుని లేపెను. ఇప్పుడు తండ్రికుమారు

బిడ్డలు దిగులొందుచున్నారు. ఆనీటియందు శవమేమైనఁ బడియున్నదో చూచిరమ్మని ఒక సేవకుని బంపిరి. నేను స్నానమునకు వచ్చునప్పటికి వాఁడు తిరిగి రాలేదు. నాతో నీవిషయ మాలోచించుటకై తోరమానమిహిరగులులు నన్ను త్వరగా రమ్మనిరి హాహా హాహా! కాని చూచితివా? నే నిట్లు త్వరగాఁ బోవుచునే యున్నాను.

"తోరమానుఁడు భూమకునితోఁ గొంతబలఁగము నంపియుండవలసినది" అని గోవిందాచార్యి సూచించెను.

నారా:—ఓరి వెఱ్ఱివాఁడా! భూమకునిసంగతి నీకు బాగుగాఁ దెలిసినట్లు లేదు. కొందఱుభటుల వెంటఁగొనిపోవఁ దోరమానుఁడు చెప్పినాఁడు. భూమకుం డందులకుఁ గుపితుఁడై "ఏమీ! పందయగు యశోధర్మ పొడవడఁచుటకు నాకు సాయము కావలయునందువా? అన్నా! నీవు నన్నుఁ జేఁతకాని వానిగాఁ దలఁచుచున్నావు" అనెను. "కాదుకాదు. చేతిక్రింద సాయ ముండిన క్షేమముకదా!" అని తోరమానుఁడు చెప్పెను. భూమకుఁ డందుల కంగీకరింపక "అటులైన నేను పోఁజాల. భటులు గిటులు నాతో రాఁగూడదు." అని ఖండితముగా ననెను. శ్రుతి మించిపోవుచున్నదని తోరమానుఁడు గ్రహించి "సరియే. అంతయిష్టములేకున్నఁ బోనిమ్ము. నీయోచనకూడ యుక్తియుక్తముగ నున్నది. జనస్తోమముండినయెడలఁ గార్యమున కంతరాయము కలిగినఁ గలుగవచ్చును. మాయావియశోధర్మ యీసందడియందుఁ జాఱిపోయినఁ బోవచ్చును." అని తోరమానుఁ డనెను. భూమకుఁ డప్పుడు సంతుష్టుఁడై "అవును. నాయభిప్రాయముకూడ నదియే" అని వెడలిపోయెను. పోయినవాఁ డింతవఱకు రాలేదు.

"అతఁ డేమైయుండు ననుకొందువు?"

నారా:—ఏమో! తడవులఁబట్టి తెలియును. భూమకుఁడు యశోధర్మను జచ్చునట్లు కొట్టియుండును. యశోధర్మకూడ భూమకుని విడచి

యుండఁడు. ఇట్లు వారొండొరులపాలియములై యుందురని నాయూహ. ఆహాహా! ఇది నిజమని వీనులకు విందుగ నెప్పుడు విందునో కదా!

"భూమకునిపై నీకంత కసియేల?"

నారా:—'కసి' యని మెల్లఁగ నందువా? కావలసినంత యున్నది. తోరమానుని నేను పొగడునపుడంతయు భూమకుఁడు నాకడ్డుపోవుచు "నీవు బ్రాహ్మణుఁడవనియే కాని, నీతినియమములు లేని బానిసగోలువు. చిల్లిగవ్వయిచ్చినవానినైనఁ 'జంద్రుఁడు, ఇంద్రుఁడు' అని పొగడు బికారివి. నీచమగు కుక్కయైనఁ దనకన్న మిడినవానినిఁ గఱువ వెఱచును. నీవు కుక్కకంటె నీచుఁడవు. ఇరువదియైదేండ్లు గుప్తరాజుల యుప్పును తిని, తిన్నయింటి వాసము లెన్నిన ద్రోహుఁడవు; ధూర్తుఁడవు. నీకుఁ దెగివడియున్నపనియే కాని, పెడతలఁబట్టిపోయినది. పెద్దలకడుపు చెఱుపఁబుట్టిన గాడిదవు నీవు. ఎవ్వఁడైనఁ బుణ్యాత్ముఁడు నిన్నుఁ దీసినయెడల, మేము పాలన్నము తినెదము" అని యెగ్గులాడి, నానోరు మూయుచుండును. ఇంకొకమాట. యువరాజు మిహిరగుళుఁడున్నాఁడుకదా! ఆతని నేను శ్లాఘింపని దినములేదు. అట్టివానిఁ బొగడునపుడు భూమకుఁడు నానోటికిఁ దాళము వేయునపుడంతయు, కడుపుబ్బ నవ్వుచుండును. నవ్విన నవ్వుఁగాక! ముల్లుతీసి మేకుదూర్చునట్లు "చిన్నాయనా! అది కాదు, ఎట్టిఘాతుకుఁడైనను, నారాయణశర్మ నురితీయఁజాలఁడు. నారాయణశర్మ వానిని బొగడ్తలచే మింటికెక్కించి 'నీవు అవతారపురుషుఁడవు. యమధర్మరాజు నీరూపమున భువిపైఁ బుట్టినాఁడు' అని యెట్టులెట్టులో వానిని వలలో వైచికొనక మానఁడు. శర్మ నాతో 'నీవు సూర్యవంశాంబుధిసోముఁడవు. గుప్తరాజులకంటెఁ గులీనుఁడవు. నీపేరు 'మిహిరకులుఁడు' అని యుండవలయునుగాని 'మిహిరగులుఁడు' అనుటలో నర్థములేదు.' అని బాదరాయణసంబంధము గల్పించియున్నాఁడు" అని యాతని వెక్కులు పెట్టుచు, గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపోటులు వేయుచుండును. గోవిందాచారీ! ఆసమయమున నాకుఁగల్గు మనోవేదన నేమని వర్ణింతును? నిద్రాహారములు మాని రాత్రిం

బవట్లు యోజించి యోజించి కడకు యువరాజున కట్టిపలీనతను గని పెట్టి నందులకు, నాకుఁ గల్గినఫలమును గంటివికదా? ఆచారీ! రాజసేవనమునఁ గలుగు మర్యాద లిట్టివని యిప్పటికైన గ్రహించితివా?

"అపుడు తోరమానుఁ డేమి చేయుచుండును?"

నారా:—ఏమి చేయుచుండునా? ఆకృపణులతోఁ గలిసి కడుపు చెక్కలగునట్లు నవ్వచుఁ బైఁగా "కాదు కాదు. నారాయణశర్మ రెండావుల దూడ. కుతంత్ర కుశలి. అట్టివెరవరి యొకఁడు మనచేతిలో నుండినఁ బ్రజాను రాగసంపాదనము మిగుల సులభము. హూణసామ్రాజ్యపాదపమునకు నారాయణశర్మ దోహదకారుఁడు. వృక్షము వ్రేళ్లుపాఱువఱకు కిట్టి కప్పకూఁత పాములను మనము మేఁపుచుండుట మంచిది" అని వాఁగుచుండును. ఆచారీ! నాకోపానలమున కిట్టి కాఱుకూఁత లింధనప్రాయములయ్యె, వివేకజలముల నద్దాని శాంతపఱచుచుండును. మీఁదు మిక్కిలి లేనినవ్వ తెచ్చికొని "దేవరవారు నవ్వులాటకు దిగినారు" అనుచుందును. వారిని మనసున శపించుచుండియు, వాకున దీవించుచుందును. అందఱకంటెఁ బలుమారు నాపైకి దుముకుచు నామానము తీయుభూముకుఁ డనిన నాకు నఱకాలి మంట నెత్తికెక్కుచుండును. ఆకుటిలాత్ముఁడు భగవదనుగ్రహమునఁ జచ్చియుండిన మఱియు మేలగును. స్వామీ! తండ్రీ! చావసేవలయ్యె. రేపు విఘ్నేశ్వరునకు నూటయెనిమిది టెంకాయలు కొట్టెదను. ఆచారీ! నేను పోవలయును. వేళయైనది. వారు నాకై వేచియుందురు.

"ఒక్కవిషయము. మిహిరగులుఁ డిచ్చట పెద్దశివాలయమును గట్టింప నున్నాఁడనియు, అమ్లేచ్ఛుఁ డార్యమతము నవలంబించినాఁడనియుఁ బ్రతీతిగా నున్నది. ఇది యెంతవఱకు నిజము?"

నారా:—అంతయు నిజము. కాని యాతనిమతాంతరమునకుఁ గారణ మెవరైనది, ఎవ్వనికైనఁ దెలియునా? పోనీ, నీకైనఁ దెలియునా? తెలియనే తెలియదు. మిహిరగులునిమతాంతరమునకు నుత్తరవాది యీనారాయణ

శర్మ యే. నేనే! నిన్న మిహిరగులుని భోజనార్థ మొక మేఁకను జంపితి. పోయియుఁ బోని ప్రాణములతోఁ దనుకులాడు నాజీవి యాతనారావము వానిచెవులకు రమ్యముగా నుండెను. ఆట్టి శ్రావ్యనినాదముల నాతఁ డింకను వినుకుతూహలమున నొకమంద మేఁకల కుత్తుకలుకోయ నాజ్ఞ సేసెను. అప్పుడు నే నాతని ప్రక్క నిలువఁబడియుంటిని. ఆతని యుత్సాహమును గమనించి, యదియే తగినయదనని గ్రహించి "సంహారరుద్రా! అహో! సంహారరుద్రా!" అని నుతించితిని. దాని కాతఁడు "శర్మా! దానియర్థ మేమి?" అని యడిగెను. "దేవరా! ఇది మహాదేవుని సార్థకనామము. దేవశిఖామణియును, దేవదానవ పూజితుఁడును, గుప్తరాజుల కభీష్టదైవము నగు విష్ణువునకుఁ బ్రత్యర్థియు నగు శ్రీమన్మహాదేవుఁడే సంహారరుద్రుఁడు" అని నేనంటిని. అందుల కాతఁ డుప్పొంగుచు "ఆదేవదేవుని యుపాసనకుఁ గల నియమము లేమి?" అని ప్రశ్నించెను, "అనంతకోటిజీవముల గొంతులను వేఁటాకపని మాని కోయు నాఁడే, సంహారరుద్రుని భక్తుఁడు" అని యంటిని. ఆమాటల కాతని నేత్రము లానంద విస్ఫారితములయ్యెను. "ఓ దేవదేవా! ఈభక్తుని బాగుగను మన్నింపుము. ప్రాణివధ, ప్రాణివధావలోకనమునందలి యానందము, ఉగ్గుపాలతో నాకలవడినవి. కాని యింతకాలముగా నిట్టి మహాకార్యములు, స్వాభీష్టదములని మాత్రము తలంచి, నిన్నేమఱి యుంటిని. సంహారరుద్రుఁడవగు నీభక్తిప్రాపున నాకిట్టికోరిక కలిగినదని, నేను కలనైన నెంచియుండలేదు. కాన, మహాదేవా! నాతప్పును మన్నించి, నాసేవను స్వీకరింపుము. శర్మా! భక్తవత్సలుఁడగు మహాదేవున కీనగరమున నొక్కగుడియైన లేదు! కాని, పేదియు నప్రయోజకుఁడు నగు విష్ణువునకుఁ గొండంతగుడి యున్నది. శర్మా! దీనికిఁ గారణ మేమి?" అని యాతఁడు ప్రశ్నించెను. "దేవా! గుప్తరాజులు గూడ నప్రయోజకశిఖామణులు. హత్యాభిలాష వారికడ మచ్చునకైనఁ గానరాదు. అవ్యక్తశేఖరుఁడును, పందయు నగు విష్ణుదేవుని బట్టుకొని వారూఁగులాడుచుండిరి. ఇప్పుడు కాలము తారుమారైనది. శూరవరులగు హూణుల పాలనమునఁ

పరిస్థితులు సరళమార్గమునకుఁ దిరిగినవి. మూఁగనాఁగేళ్లవలె ముక్కుమూసికొని కూర్చుండుదినములు పోయినవి. మైకము విదల్చుకొని మగఁటిమి నెఱపఁదగినదినములు వచ్చినవి. పిచ్చిభావములు పరుగెత్తిపోయినవి. దేవా! జీవఘాతుకులు పశువులకంటె నీచులని నుడువుచు, నహింసాప్రబోధన మొనరించువారలను ముప్పదిమంది బౌద్ధపరివ్రాజకుల నొక్కమారుగాఁ గుత్తుకలుకోసి, వారిని దాము చిత్రవధలఁ బెట్టిన యాసుదినము తమకు జ్ఞప్తి యున్నదా? ఈ మహాకార్యమొక్కటియే మీరు శివభక్తశిఖామణులని చాటుచున్నది. ఆహాహా! ఆదౌర్భాగ్యు లొకరివెంటనొకరు చచ్చుచు నఱచినయఱపులందలి స్వరమాధుర్యముచే మీరొందిన బ్రహ్మానందమునకు మేఱయున్నదా? 'గొంతు లొక్కొక్కనికిఁ బెక్కులుండినయెడల వానిని గోయుచు మరణయాతనారావమును గర్ణానందముగ-మనోహరముగఁ గలకాలము విననగునుగదా!' అను మీ యపూర్వాభిలాషను మఱువఁగలనా? ఓదేవా! సంహారరుద్రుఁడవు నీవే. ఆ మహాదేవున కీపట్టణమున నొకపెద్దకోవెలను గట్టింపవలయును." అని నేనంటిని. అందుల కాతఁ డానందపరవశుఁడై "శర్మా! అట్లే యగుఁగాక! మతవిధికృత్యమును నింతకాల మశ్రద్ధచేసితిమి; కాన మనము రుద్రుని మెప్పు నిబ్బడిగా నందవలయును. ఆదేవదేవునకు బ్రహ్మాండమగునాలయముఁ గట్ట నిప్పుడే యాజ్ఞ చేసెదను. శివాలయమునకు విష్ణుదేవాలయమునకుఁ, బర్వతమునకుఁ బరమాణువునకుఁ గలవాసియుండవలయుఁ జూడుము! చేయవలసినపనిని సకాలమున కెఱుకపఱచితివి. చాల సంతసమయ్యె. ఇదిగో దీనిని గానుకగా గ్రహింపుము." అని చెవులనుండి రత్నకుండలములఁ దీసి నాకొసంగెను. అవి పూర్వము స్కందగుప్తునికడ నుండెడివి. మిహిరగులుఁడు వానిని గ్రహించినాఁడు.

"ఏవి? ఏవి? నన్నుఁ జూడనిమ్ము?"

నారా:—ఓహో! వానిని బదిలపఱచి వచ్చినాఁడను. వానిని ధరించుకొని నేను కొలువునకుఁ బోయినయెడలఁ దోరమానునకు భూమకునకుఁ గన్నులు మండును. వారు వాని నూడఁదీసికొనఁగలరు. ఒకవేళఁ జపలచిత్తుఁడగు మిహి

రగులుఁడే తన త్యాగమునకుఁ బరితపించి, వానిని లాఁగుకొనఁగలఁడు. ఇప్పుడు వానియునికి నాకున్నపాటు తెలియుంగుట యసంభవము. విశేషములన్నియు వినిపించితినిగదా! ఇఁకఁ బోయెద.

నారాయణశర్మ గట్టుకెక్కి మడిగుడ్డలఁ గట్టుకొనెను. అంతట గోవిందాచారి తిరుమణితిరుచూర్ణముల నాతని కియ్యఁబోయెను. నారాయణశర్మ యందులకుఁ జీదఱించుకొనుచు "ఆచారీ! ఏమి నీ వెఱ్ఱితనము! ఎంత యవివేకము! ఇంతవఱకు నీవు రాజానుగ్రహమును బడయుచుండుటయే నాశ్చర్యమేమున్నది! ఎంతమూర్ఖుఁడవు నీవు! తిరుమణితిరుచూర్ణముల నాకియ్యవచ్చుచున్నావు! అవి నాకెందుల కనుకొంటివి?" అనెను.

"శర్మగారూ! చేయరానిపని యేమి చేసితిని? నీవు నిన్నటివఱకుఁ దిరుచూర్ణధారివై యుండుటను జూచియున్నాను. కావున నేఁడునుగూడ నూర్ధ్వపుండ్రములఁ బెట్టుకొందు వనుకొంటిని."

నారా:—ఓ తెలివిహీనుఁడా! వైష్ణవులగు మహారాజులకొలువున నుండిన నంతకాలము, తిరుమణిశ్రీచూర్ణ ధారణము-సక్రమముగా ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములఁ బెట్టుకొనుచుండుట-నిజము. మ్లేచ్ఛులగు హూణరాజుల కయ్యది యాక్షేపణీయము కాకుండుటచే, నటులే వైష్ణవమతచిహ్నములతో నుంటి. ఇప్పుడు మిహిరగులుఁడు శైవుఁడైనాఁడు. కాన నేనుగూడ నిపుడు విబూది పూసికొనవలయునుగాని, తిరుమణితిరుచూర్ణములజోలికిఁ బోరాదు. ఒక్క విషయము వినుము. 'స్వశ్రేయోభిలాషియగు సేవకుఁడు స్వామిమతస్థుఁడై యుండవలయును.' అని ముమ్మాటికి నమ్ముము.

నారాయణశర్మ పిడికెడువిబూది తీసికొని దంబముగా నొడలంతయు నలఁదుకొని, గోవిందాచారితో నాఁటిరహస్యభాషణముల బయటఁబెట్టవల దనిచెప్పి, బాసచేయించుకొని, బిరబిర నగరివైపు నడచిపోయెను.

గోవిందాచారి యాతని జూపుకందినంతవఱకు కటులే చూచుచుండెను. నారాయణశర్మ విపరీతవర్తనము గోవిందాచారిమానసమున ననేకయూహలఁ బుట్టించెను. "ఆహా! ఎంత విపరీతము! మాయలమల్లి యగు నారాయణశర్మ నానాఁట నభ్యుదయ మొందుట! సజ్జనుఁడ నగు నేను మలమల మాఁడుచుండుట! ఈకుటిలుఁడు పవిత్రతరమగు శివతత్త్వమున కపార్థము కల్పించి, మిహిరగులుని దన చేతికీలుబొమ్మగాఁ జేసికొనినాఁడు. ఔనౌను. శిలను శైలముపైకిఁ గొనిపోవుట యసాధ్యము కాని క్రిందికి దొర్లించుట కొకశిశువైనఁ జాలును! శివప్రభావము నెఱిఁగి, త్రిమూర్తులలో నొకఁడగు నామహేశ్వరునిలీలా మాహాత్మ్యమును గ్రహించుటకు సంయమీంద్రులకునైత మశక్యమైయుండ, నామహాదేవునిలీలలకు, నామములకు విపరీతార్థములఁ గల్పించుటకు నారాయణశర్మవంటిమూఢశిఖామణికి సాధ్యమయ్యెఁగదా! అవును. ఇంతకు లోకమే యిట్టిది. గ్రుడ్డిది. సత్యమును గ్రహించుట యసాధ్యము. కాని మనసునఁ దోఁచినట్లు మాటలాడుట మిగుల సులభము. ఈజిత్తులమారి గుప్త సామ్రాజ్యమున వీరవైష్ణవుఁడై యుండి, యిప్పుడు హూణపాలనమున వీరశైవుఁడైనాఁడు. ఎంతచిత్రము! కడకు శ్రీచూర్ణము గూడఁ దాకుటలేదు. 'నారాయణ' అనునది విష్ణుపర్యాయముగదా! ఈమాయావి యింకను ఆ పేరుతో నున్నందులకు విస్మయముగా నున్నది. 'శంకరశర్మ' అని పేరు మార్చుకొనునుగాఁబోలు! మిహిరగులుని 'మిహిరకులు'నిగా మార్చిన దిట్ట కిట్టి దశక్యమా?...ఈతనికి, నీతనికలిమికి నా కసూయలేదు. ఎప్పుడో యొకప్పుడు, ప్రియశిష్యుఁడగుమిహిరగులుఁ డీపెద్దగితలఁ దెగఁగొట్టి, సంహారరుద్రునకు బలియిచ్చి, గురుబోధను 'దూచా' తప్పక యాచరణలోనికిఁ దెచ్చి యఖండానందము నొందకపోఁడు...నిజముగా భూమకుఁడు మడిసియుండునా? వాఁడు సజ్జనుఁడు కాఁడనియే కాని, ఆమువ్వురిలో నాతఁడే నా మనస్సు కెక్కినవాఁడు. కుత్సితుఁడగుతోరమానుఁడును, రక్తపిపాసువగు మిహిరగులుఁడును, యథార్థవాదియగు భూమకుఁడే లేకుండిన, నుజ్జయినీ పౌరులను మంగలములోఁ బెట్టి వేఁచియుండరా? ఆహాహా! కారుణ్యనిధు

లగు గుప్తరాజన్యులకును, కటికరక్కసులగుహూణులకు నెక్కడిసామ్యము? ఆరామరాజ్యమున హంతకులు తప్ప నందఱు సంతోషవారిధిఁ దోప్పదోఁగుచుండిరి. ఈరాక్షసరాజ్యమున నాహంతకులే శ్రేయము నందుచున్నారు. ...ఓకృష్ణదేవా! సర్వశరణ్యా! ఇఁకనైన నీప్రత్యక్షరాక్షసునుండి మమ్ము రక్షించి, గుప్తరాజ్యవైభవములఁ బ్రసాదింపవా?" అని యనుకొనుచు గోవిందాచారి కాసారమును వీడి, మానవునికలిమిలేములను, ఉజ్జయినీపురమొందుదుస్స్థితిని దలపోసికొనుచు, స్వగృహాభిముఖుఁడై పోయెను.

పండ్లును, నల్లబొగ్గును జూచి నవ్వుశరీరకాంతియు, రామాయణస్థములగు రాక్షసాకారములను మనసునకుఁ దెచ్చుచు నాతనివికృతాకారమునకు సమత్వము నాపాదించుచుండెను. కాని యాతనిరూపము వికృతమైనదనియే కాని, హృదయము మాత్రము విలక్షణమై అమాయకత్వమును వెల్లడించుచుండును. ఆతఁడు పచ్చనిదంతయుఁ బైఁడియని తలంచుచుండును. విశాలారుణములగు నాతని నేత్రములనుండి వెలువడుతీక్షణములు బాణములై సజ్జనహృదయకంపితములై యుండెను. జలదగర్జనముల నణఁగఁద్రొక్కు కంఠస్వరము, వంకరటింకరలై ఇఱుకుగనుండు కొండగుహనుండి ఆపివ్వన వీఁచు ఝంఝామారుతశబ్దమును బూరికిఁ గొనలినవ్వును, ఆతనికరాళరూపమున కనురూపములై యుండెను. మూఁడవవాఁడు సుకుమారునివలెఁ గన్పట్టుచుండెను. ఆతఁడు పేడివలె నుండెను. అధికారమున నాతఁడు దాకంత్రిసుమారులను సముఁడై యున్నట్లు లేదు. దాదాపుగ నతని కిరువదియేడువత్సరము లుండును. ఆతఁడు నీతినియమములు గణింపక, ఎవరికిఁ దగినమాటలు వారిముందాడుచు స్వకార్యములఁ జక్కఁబెట్టుకొను జిత్తులమారి. చ్యుతరాజ్యులగు గుప్తప్రభువుల కాతఁడు కులబంధువు. కాని యాకపటాత్ముఁడు వారికి నమ్మకద్రోహ మొనరించి హూణులకుఁ దోడ్పడి, యిప్పుడు హూణసామంతుఁడై పశ్చిమమాళవరాజ్యమునకుఁ బ్రభువై కాలమొకరీతిఁ గడపుచుండెను. ఆతని పేరు భానుగుప్తుఁడు. మగధరాజ్యమునుండి బాలాదిత్యుని దఱుముటకై యాతఁడు భూమకుని వెంటఁ బోయియుండి విజయముగొని మొన్నమొన్ననే తిరిగివచ్చెను. కాలితోఁ జెప్పినపనిని జేతితోఁ జేయు భానుగుప్తుఁడు విజయశీలుఁడై వచ్చుట కెంతయు సంతసించి, దానికి వరముగా నాతనికి సహాసనము ననుగ్రహించెను. తోరమానమిహిరగులులతో నుద్దిగఁ గూర్చుండుసౌభాగ్యము నేఁడాతనాఁడు పట్టుచున్నదని భానుగుప్తుఁడు కలనైనఁ దలఁచియుండలేదు.

వారివదనములు గాజువాఱియుండియు గాంభీర్యసదనములై యుండెను. తోరమానుఁ డాలోచనాభరమునఁ గ్రిందఁ జూచుచుఁ జెక్కిటఁ జేయి చేర్చి

చేయుండెను. మిహిరగులుఁడు కూడ యోచనాతత్పరుఁడై చీటికిమాటికి చీదఱ పడుచుండెను. అధికారులమనోభావముల నెఱింగియుండు భానుగుప్తుఁడు సమయమున కనువగురీతిఁ దనముఖమునను శోకరస మలఁదుకొని యుండెను. భూమకునిగతి యేమైనదియు వారికిఁ దెలియలేదు. అందుచే వారు దిగు లొందుచుండిరి. మిహిరగులుఁడు నిప్పులు త్రొక్కినకోఁతివలె నెగిరిపడుచు "ఆగాడిద నారాయణశర్మ యెక్కడ? వాఁ డింకను రాలేదు. క్రుంకులిడు టకు గుంటను ద్రవ్వుచున్నాఁడా? ఎందుల కింతజాగు?" అని గర్జించెను.

"స్నానానంతరము సంధ్యాద్యనుష్ఠానములు తీర్చుకొనునాచార మాతని కున్నది. అదియే కారణమైయుండును. దేవరచా రాతని మన్నింపవగును" అని భానుగుప్తుఁడు మనవిచేసుకొనెను.

"ఆసంగతి నాకుఁ దెలియకపోలేదు. త్వరగరమ్మని నేనాతనికి నొక్కి చెప్పితిని. కాని యాతఁడు కావలయునని జాగుచేయునట్లున్నది. కానిమ్ము. వానికి స్వామిభక్తి రుచి చూపెదను" అని మిహిరగులుఁ డనెను.

ఇంతలో నారాయణశర్మ కూడ వచ్చెను. కుశాగ్రబుద్ధియగు నాతఁ డంతలోఁ బరిస్థితుల గ్రహించెను. హరహర! మహాదేవ! మహాదేవ! ఆహా హా! ప్రాణమానములు ధారవోసి రాజులను గొలిచినందుల కైనఫల మిదియా! 'రాజులకుఁ జేసినకొలువు, పీనుఁగునకుఁ జేసినశృంగారము' అని చెప్పినవాఁడు మహాత్ముఁడు సుమా! సరోవరమునుండి చక్కగా నిచటికే వచ్చియుండిన, వీరు నన్నుఁ బొగడియుండెడివారు. భూమకునిగతి యేమైనదో నగరమంతయు విచారించుచు, నాపాపిష్ఠులు బాలాదిత్యయశోధర్మల వెదకుచుండుటచే వీరు నన్ను ద్రోహిగా నెంచుచున్నారు.... ఔనౌను. నే నిట్టిశిక్ష కర్హుఁడను. ఒకటికి రెండుమార్లు అనుభవమునకు వచ్చియుండియు బుద్ధితెచ్చుకొనక, రాజకార్యమనిన నింకను నాసొంతపనిగాఁ జూచుకొనుచున్నాను. అట్లుం డియు రావలసిన నిష్ఠురము వచ్చుచున్నది. అబ్బబ్బ! దుర్భరము! అక టకటా! దుస్సహము" అని యాబాడబుఁడు వలవల నేడువసాగెను.

"నారాయణశర్మా! ఏదుపకుము. మిహిరగులుఁడు వినోదార్థ మట్లు లనెను. భూమకునివిషయమై నీవంత శ్రద్ధతీసికొనియుండఁగా నీ సేవను భూషింపక దూషింతుమా? అంతతోఁ బోనిమ్ము. మన మిప్పు డేమి చేయవలయును? నీయభిప్రాయమున కింతదనుక వేఁచియున్నాము" అని తోరమానుఁ డడిగెను.

"ఏలినవారికి యోచన చెప్పఁగలయంతవాఁడనా నేను? కాని, ఆవీ డంతయు వెదకి ఏదైన శవము పడియున్నదేమో కనుఁగొనుటయు, నాదుర్మార్గులున్నారుగదా బాలాదిత్యయశోధర్ములు, వారికొఱకై నగరమంతయు గాలించుటయుఁ గార్యకారులని నాయభిప్రాయము. మఱచితి. ఆమైదానము నకుఁ బోయినభటుఁడేమి చెప్పినాఁడు? వాఁడు తిరిగి రాలేదా?" అని నారాయణశర్మ యనెను.

తోర:—వచ్చినాఁడు. అచట నొకపాడుబావిమాత్ర మున్నదఁట. దానినిండుగ మురికినీళ్లు, వాననీళ్లు నిండియున్నవఁట. ఇవితప్ప నచట మఱే మియుఁ గాననగుటలేదని చెప్పినాఁడు.

నారా:—ఆనూతిని వాఁడు వెదకినాఁడా?

తోర:—లేదు. దానినిండుగ బురద, చెత్తయున్నదఁట.

నారా:—అయిన నాపాడుబావిని బరిశోధించుట మంచిది. సామాన్యముగా నాబావియందుఁ బీనుఁగులను బారవేయుట జరుగుచుండును.

భాను:—అవును. శర్మయూహ సమంజసముగా నున్నది. ఇప్పుడు బాలాదిత్యునకు మగధరాజ్యమునందు నిలువ నీడలేకున్నది. ఎటుపోవుటకును వీలులేకున్నది. కాన మనముఖ్యపట్టణమగు నుజ్జయినియందే నక్కియుండినఁ దనయునికిని సంశయింపరని యిటకే వచ్చియుండును. చెచ్చెలియగు యశోధర్మ కూడ వెంబడించియుండును. అందుచేఁ దలపనితలంపుగా భూమకుఁడు యశోధర్మబాలాదిత్యులతోఁ దలపడవలసియుండును. వారిద్దఱుకూడఁ గత్తిసామునందును, బాహుబలమునందును భూమకునితోఁ దులఁదూఁగెడివారు.

భానుగుప్తునిమాటలకు నారాయణశర్మ ప్రమోదమందెను. తనహృదయశల్యమగుభూమకుఁడు బూదియైయుండునని వినుటతోడనే, తా నెక్కడ నుండునదియుఁగూడ మఱచి-యాబ్రాహ్మణుఁడు "అవునవును. భూమకుఁడు చచ్చియుండును. భూమకుఁడు చచ్చియుండును. అందులకు సందియము లేదు." అని పలికెను. నారాయణశర్మ విపరీతవాక్యములఁ, తోరమాన మిహిరగులుల గోపాఖీలముఖులఁ జేసెను. అప్రయత్నముగా వారిచేతులు మొలనుండుకత్తులపై వ్రాలెను. నారాయణశర్మ యంతలోఁ జెప్పిఱల్లి తనతప్పిదము నెఱింగి "అయ్యో! అయ్యో! అట్టివాఁడు పోయెను. ఇఁక నాగతి యేమి? నన్నాదరించువా రిఁక నెవ్వ రున్నారు? వెలలేనికానుక లిఁక నాకెట్లు వచ్చును? అకటా! ఈనిర్భాగ్యునిఁ జేరఁదీసి యాదరించువా రిఁక నెవ్వరున్నారు?" అని వాపోవ మొదలిడెను.

మిహిరగులుఁ డాతని గాంచి "ఓహో! నీవు మొత్తుకొనుచున్నావా? ఓరీగాడిదా! నీవు సంతసించుచున్నావనుకొని, యీఖడ్గమునకు నీతలను బలి యొసంగనుంటిని. ఇఁకమీఁద నీసంతససంతాపముల విశదముగాఁ దెలియఁ జేయుచుండుము. లేకున్నఁ దగినశాస్తి కాఁగలదు." అని కసరికొట్టెను.

నారా:—శివశివ! అదేమికర్మమోకాని, ఎందఱు నన్నుఁ దప్పు దలంచువారలేకదా! భూమకునివంటిసజ్జనుని నాజీవితమునందుఁ గని విని యెఱుంగను. అయ్యో! అట్టి నాయాత్మబాంధవునిగతికై నేను పలవించుచుంట, సంబరపడుచున్నాఁడనని దేవరవారు తలంచుచున్నారుగదా! నాసంతాపమును సంతోషమని భావించుచున్నారుగదా! 'మానవజీవితము మాయామయము' అనుపెద్దలనుడి పొల్లగునా? లేకున్న, నే నిట్టి ఘోరవిపత్తునకై కుందుచుండ, ఏలినవారు నేను ముదమందుచున్నాఁడనని తలంచుచున్నారుగదా!

తోర:—అయిననదేమో యైనది. అంతతోఁ బోనిమ్ము. ఉజ్జయిని యందలి గృహముల నన్నింటిని గాలింపఁ గొందఱుసైనికుల నియోగింపుము.

ఆపాడుబావిని ఎనుబదిమందిభటులు శోధించి, యందేమైన గానవచ్చిన నిచటికిఁ దేవలయును. బాలాదిత్యయశోధర్ముల దురాగతములు రానురాను దుస్సహము లగుచున్నవి. దైవమో, దయ్యమో ఆదురాత్ముల నాకంటవైచిన ఆకనఁబడుచెట్టునకే యురితీసెదను.

మిహి:—మనకు వారు తప్పక చిక్కెదరు. ఆపలువలను జిత్రవధలఁ బెట్టెదను. సంహారరుద్రునకు బలియిచ్చెదను. ఆమహాదేవునిసరము లందెదను. సంతోషాంబుధి నీఁదులాడెదను. అన్నట్లు మఱచితి. శర్మా! శివాలయప్రతిష్ఠాపనమునకుఁ దగునేర్పాటులొనరింప నేమరితిని. తండ్రీ! నిరర్థకుఁడగువిష్ణువు నగరముమధ్యచేరి నిక్కుచుండుటయు, సర్వశక్తిమయుఁడును విష్ణువునకు బద్ధద్వేషియు నగుమహాదేవుఁడు నగరమున మూలమూలల నక్కియుండుటయుఁ జూడ, మనకు సిగ్గుకాదా! మహాదేవునిఁ ద్వరగా స్వస్థానమునకుఁ జేర్చి యాదరింపవలయును.

తోర:—(సగర్వముగా) కుమారా! నీవింతటి నిపుణుఁడవని నే నెఱుంగను. రాజశాసనములు విజాతీయభావబద్ధములై యుండరాదని, యెన్నియో మారులు చెప్పియుంటిని. ప్రభువగువాఁడు నిరంతరాయపరిపాలనార్థము ప్రజాసాంప్రదాయముల నవలంబింపవలయును. ఇందులకే సుమా హైందవీయమగు 'మహారాజ' బిరుదమును నేను దాల్చియుండుట! ఇప్పుడు నీవు శివాలయనిర్మాణమునకుఁ బూనితి వంటివి. అటులే కానిమ్ము. గుప్తరాజులధనరాసులు ఆలయనిర్మాణమున కుపయోగపడుఁగాక! ఇఁక నీసంగతి నటుండనిమ్ము. భూమకుఁ డేగతిఁ బట్టినదియు మనకింతవఱకుఁ దెలియదుకదా! భానుగుప్తా! ఆయెనుబదిమందిభటులతో నీవు మైదానమునకుఁ బోవలయును. మిహిరగులనారాయణశర్మల దీసికొని పట్టణము వెదకుటకు నేను బోయెదను.

రాజాజ్ఞను మౌళిఁదాల్చి భానుగుప్తుఁ డాభటబృందముతో నామైదానమునకుఁ బోయెను. తోరమానమిహిరగులనారాయణశర్మలు బాలాదిత్య

యశోధర్మలను వెదకుటకై బయలుదేఱిరి. ఇంతలోఁ బెక్కురు హూణులు వారలఁ గలిసికొనిరి. తోరమానుఁడు వారిలోఁ గొందఱను దేశమంతయుం వెదకుటకుఁ బంపెను. మిగిలినవారిని వెంటనిడుకొని యాతఁ డింటిని, మూలమూలలు వెదకుచుండెను. కడకుఁ దనకాప్తులగుహూణులయిండ్లనుగూడ నాతఁడు పదలుటలేదు. చూడచూడ వారిప్రయత్నములన్నియు సముద్రమునఁ జక్కెర కలిపినతీరున నిరుపయోగము లగుచుండెను. సముద్రగుప్తచిహ్నితములగు నాణెము లుంచుకొనినవారలను, సముద్రగుప్తపరములగుపద్యముల నుంచుకొను వారలను, హూణులు కఠినముగా శిక్షించుచుండిరి. కొరడాప్రేటుల కెందరో నిర్భాగ్యులు గుఱియగుచుండిరి. ఎందఱో సజ్జనులు ద్రోహులుగాఁ బ్రకటింపఁబడి సంతతము హూణచారులయడుగులకు మడుగులొత్తవలసినవారైరి. ఎప్పుడో యొకప్పుడు తెలిసియో తెలియకయో నారాయణశర్మను నొప్పించినపౌరు లెవ్వరుగాని వారికోఱలనుండి తప్పించుకొనలేకుండిరి. రఘుపతియను పౌరపుంగవుఁ డొకఁడు గలఁడు. ఆతనికుమారితను దనకిచ్చి వివాహమొనరింప, నారాయణశర్మ యాతని నడిగియుండెను. కాని యాకుటిలకర్మునకుఁ దనతనయ నియ్య నాతం డియ్యకొనినవాఁడు కాఁడు. ప్రాఁతపగ తీర్చుకొనుటకు నారాయణశర్మ కిపుడు వీలుకలిగెను. స్కాందగుప్తుని పాలనమున 'జయజయమహారాజా! జయజయమహారాజా!' అని రఘుపతి సంబరములో నఱచుచుండుటను, అనేకమారులు తాను జెవులార వినియుంటిననియు, నాతఁడు గుప్తపక్షపాతియై హూణులయెడఁ గుట్రలు పన్నుచున్నాఁడనియు, లేనిపోనికథలు కల్పించి యాసజ్జనుని జావమోదించెను. నిజముగా రఘుపతియింట విద్రోహకరమగువస్తు వేమియు దొరకలేదు. కాని యాతనికి దూరబంధువగు మూఁడేండ్లబిడ్డ మెడదండలో సముద్రగుప్తరూపముద్రితమగు బంగారునాణె మున్నదను సాకుపెట్టి, యానేరములకు దండ్రిని గుమార్తెను ఆరవల్లిపర్వతములకుఁ బంపునట్లు శిక్ష విధించిరి. నిరుపమరాజభక్తిసముపేతుఁడగు నారాయణశర్మకు వారియాస్తిని బహూకరించిరి.

ఆపరిశోధన మిట్లు [illegible]. భద్రబాహుం డనుధనాధిక జైనుఁ డొకయెడ మిగుల శ్రద్ధతోఁ దనవృషభమున కుపచార మొనరించుచుండెను. నారాయణశర్మ యాతనిని మిహిరగులునకుఁ జూపెను. మిహిరగులనారాయణశర్మలు వానికడకుఁ బోయిరి. మిహిరగులునికనులనుండి నిప్పుకలు రాలుచుండెను. ఆవృషభము పురికిఁ జెంగటనుండునడవుల మేయుచుండఁగా నొకపులి దానిపైఁ బడెను. కాని యాపశువు మెడపై గాయ మొంది తప్పించుకొని పరుగెత్తెను. ఆగాయపుబాధ దానికి దుర్భరమై యుండెను. ఇప్పుడు భద్రబాహు వాగాయమునకుఁ గట్టుకట్టి చికిత్స చేయుచుండెను. ఆ జైనుఁడు ఎద్దుమూఁపు దట్టుచుఁ గరుణ యుట్టిపడునట్లు "అయ్యో! ఈ దిక్కులేనిజంతు వెంతగాబాధపడుచున్నది! అయ్యో! పాపము. ఓవృషభమా! నీబాధ నెంతయేని సంతసమున నే ననుభవింతునుగదా! కాని యిది యెట్లు సాధ్యము? ఓ జంతురాజమా! వెఱఁగుందకుము. ఇచటిజీవితమే యట్టిది. కష్టసాంద్రమైనది. దుఃఖదుర్భరమైనది. జైనభగవానుఁడు సెలవిచ్చినవిధమున జీవుఁడు మట్టిలోనికుమ్మరిపురుఁగువలె విషయములను నిర్లిప్తుఁడై ద్వంద్వాతీతుఁడై యుండుట శ్రేయము. ఓదైవమా! ఇప్పుడు మిహిరగులుఁ డాజంతువైద్యశాలకుఁ జిల్లిగవ్వనైన నిచ్చుట లేదుగదా! ధార్మికపౌరధనసాహాయ్యమున నాధర్మవైద్యశాల సుస్థాపితమై సాగుచున్నది. అట్లుండియు నాతనినాత్మఁ డాధర్మశాల యుండఁగూడదని శాసించినాఁడుగదా! ఓభగవానుఁడా! ఈ యన్యాయమున కేమనుకొనవలయును? ఔనౌను. నాకుఁ దెలివిలేదు. జీవహింస కువ్విళ్లూరుమిహిరగులుఁడు, జీవరక్షణ కుద్యోగించునా?" అని తలంచుకొనుచు నేలకో తిరిగిచూచెను. మిహిరగులనారాయణశర్మలు వికారముగా నవ్వుచుఁ దన్ను డాయుచుండుటను గాంచెను. భద్రబాహువుముఖము వివర్ణమయ్యెను. దుఃఖాంధకార మాతనిహృదయాకాశము నావరించి, యాతనిచేత నాప్రపంచమును నిస్తేజమొనరించెను. కటికరక్కసుఁ డగుమిహిరగులునివలన నాతఁడు

క్రీడు శంకించెను. కాని యంతలో నాతఁడు గుండె దిటవుపఱచుకొని, కాను
న్నది కాకమానదని తెగించి, పశువున కుపచార మొనరింపసాగెను.

మిహిరగులుం డాతని సమీపించి "ఏమోయి నీసంగతి? ఎద్దుకు దెబ్బ తగిలినదని నీకు మతిచెడినదా? అంత వంతయేల? దానిచావువలన నీవు చెడఁ బోవుగదా!" అని హెచ్చరించుకొని, వికటముగా నవ్వ మొదలిడెను.

నారాయణశర్మ యాతనిమాటల నందుకొని "దేవా! వీని కింకను బశువులున్నవి. మహావీరునిక్షుద్రవాక్యములవలననో, బుద్ధునిపాడుబోధలవలననో, ఈతఁ డింత జాలిగుండెవాఁ డైయుండును. తుచ్ఛమగు నొకగొద్దు బాధను జూచి బావురుమని యేడువ నామహావీరుఁడు తనశిష్యుల కుపదేశించియుండును. ఇట్టి మూఢు లట్టిమహానాగుని మానవాతీతుఁడని పొగడుచుందురు. ఎంతచిత్రమో చూచితిరా?" అని నవ్వసాగెను.

ఆతనియసంగతవర్తనమునకు భద్రబాహుపు కుపితుఁడై "ఓరీ నీచాత్మా! నోరు మూయుము. ఓరీ నరాధమా! నీవు బ్రాహ్మణకుల పాంసనుఁడవు. నీవంటి కుజనసంయోగముచే నెట్టిపావనకులమైనఁ గళంకముపాలై పోవును. పైశాచిక మత మెద్దియైన నీకుచితమైయుండుఁగాని, నీయట్టిచండాలునకు మఱెట్టి మతము తగదు." అని నారాయణశర్మను జీవాట్లుపెట్టి, మిహిరగులునివైపునకుఁ దిరిగి వినయాంజలియై "రాజశేఖరా! ఈగొద్దువిలువను జూచి, నేను దీని నుపచరించుటలేదు; ఈదిక్కులేనిజీవ మొందుబాధ నాకు వేదనఁగలిగించుచున్నది. దేవా! దీనియాత్మకు మనయాత్మకు నెట్టిభేదములేదు. ఏమో! మఱుజన్మమున మనమును దానివలె నుండఁగూడఁదా?" అని విన్నవించెను.

మిహి:—దానికి బాధ దేనివలన?

భద్ర:—ఇటు చూడుఁడు. పాపము. ఈజీవి పులికాటుచేబాధనొందుచున్నది. కాని మన మేమిచేయఁగలము? ఇట్టిపశువులుతప్ప నాపులికిమాత్ర మాహారము మఱెక్కడ దొరకును? పాపము. ఈయెద్దుకూడ దానివలన జావనుండెను.

ఆజైనుఁ డాయెద్దు మెడపైని పుండునకుఁ గట్టియుండుకట్టును విప్పెను. అప్పుడప్పుడే యాగాయము చెక్కుకట్టుచుండెను. జైనుఁ డాగాయమువంకఁ గరుణాద్యోతకములగు చూపులఁ బఱపుచుండెను. ఉన్నట్టుండి మిహిరగులుఁడు వికటాట్టహాస మొనరించుచు "ఓరీ భద్రబాహూ! ఈగొడ్లు సేవ చేయుచు సంతోషించుచుండుము. దీనికేకాదు. అన్నింటిని సేవించుచుండుము" అని యఱచి, తటాలున నొఱనుండి తరవారి నూడఁ బెఱికి యాగాయముపై గ్రుచ్చెను. అవృషభము వేదనాభరమున అంకెలు వేయుచు గంతులిడసాగెను. ఆపుండునుండి జొటజొట నెత్తురుబొట్టులు క్రిందఁబడుచుండెను.

ఆదృశ్యావలోకనమున మిహిరగులుఁ డానందతరంగితాంతరంగుఁ డయ్యెను. ఆతనికుత్సాహ మతిశయించెను. ఆఖడ్గముతోడనే యాతం డచట నిలిచియుండు పశువులన్నింటిని గాయపఱుప మొదలిడెను. పశువులన్నియుం బాధనోర్వఁజాలక అంకెలు వేయుచుండ, మిహిరగులుఁడు చప్పట్లు లేకలు వేయుచు వానియంబారావముల ననుగమించుచుండెను. స్వామికంటె మఱి నాలుగాకు లెక్కువ నేర్చిన సేవకుఁడు నారాయణశర్మకూడ, నాతనివెంట గంతులిడుచుఁ బాటకుఁ బల్లవి పాడుచుండెను.

ఈరాక్షసకృత్యములు జైనుని నివ్వెఱపాటుగొల్పెను. ఆతని మేను మొద్దువాఱిపోయెను. కాని యాతఁడు మఱుక్షణమునఁ బ్రజ్ఞవడసి యా దుష్టశీలునిచెంతకుఁ బోయి "ఓరాజకుమారా! నోరులేని యీజీవముల దయావిహీనుఁడవై సదమద మొనరించుటకంటె, నాకత్తితో నాతలను త్తరించి యీపాడు ప్రపంచమునుండి నన్ను గెంటివేయుము" అని వేఁడుకొనెను.

మిహిరగులుఁడు క్రోధావిష్టుఁడై కన్ను లెఱ్ఱచేసి "ఓరీగాడిదా! నోరు మూయుము! మూయుము నోరు! ఏమీ? మాకడ్డులాడెదవా? ఓరీ! ఎవఁడురా అక్కడ? ఈవదరుఁబోతు మాకెదురాడుచున్నాఁడు. వీనిని బంధించి ఆరవల్లి పర్వతములఁ ద్రోసిరండు." అని యాజ్ఞ చేసెను.

చుచుందురు. వారు ప్రాణముకంటె మానము నెక్కుడుగా గణించుచుందురు. ఎన్నఁడుగాని వారు పంచములపంచలఁ జేరరు. ఈమాలయింటిలో వారిని వెదకియుం నుపయోగము లేదు. అగ్రజన్ముఁడనగు నే నాయింటికిఁ బోకుండఁ దప్పించుకొనుటకై యిట్లనుచున్నానని దేవరవారు తలంపవలదు. ఆజీర్ణకుటీరాన్వేషణము నిరుపయోగమని నాయంతరాత్మ బోధించుచున్నది" అని పలికెను.

తోర:—ఆబాడబుని మాట నిజము. సాధారణముగ గుప్తవంశీయులు మాలయింటఁ బ్రవేశించుకొనునంతటి నీచకార్యమున కొడిగట్టరు. కాన నా పంచమాంగనయింటిని రోయుటవలనఁ గాలహరణము, వృథాప్రయాసతప్ప, వేఱు ప్రయోజన ముండఁజాలదు.

కడకు వా రాకుటీరమార్గణమును విరమించుకొనిరి. ఉదయమునుండియుఁ దారొనరించిన విశ్వప్రయత్నము లన్నియు వెల్లిఁగలిపిన చింతపండైనందులకు నాశాభంగమొంది, వారు నగరికిఁ దిరిగిపోయిరి.

అయిదవతరంగము.

వికారదృశ్యము.

ఆయేనుబదిమందిభటులతో భానుగుప్తుఁడు పాడుబావికడకుఁబోయెను. ఆబావియందంతయు మురికినీరు, చెత్త నిండియుండెను. మబ్బువిడిచినయెండ చుఱచుఱ మండుచుండెను. ఆయెండలో నూయిలోనికి దిగి యెదలంతయు మురికిచేసుకొనుటకు, భటు లెవ్వరును సమ్మతింపకుండిరి. ఆబావియందుఁ బీనుఁగుండిన నయ్యది పైకిఁ దేలకపోదనియుఁ, గాన నాకూపమును గాలించుటవలని యుపయోగము లేదనియు సాకులుచెప్పి తప్పించుకొనఁ జూచుచుండిరి. ఇట్టిత్రుంటిసమాధానములు చెప్పెడివారికి నమ్మకముగానున్నను, వినెడివారికిమాత్రము విశ్వాసార్హములై యుండఁజాలవు. భానుగుప్తుఁడు వారి మాటలఁ జెవులఁ జొనుపక, తోరమానునియాజ్ఞను దప్పక పాలింపవలయునని కట్టడిచేసెను. అంతఁ గొందఱు భటులు బావినుండి నీటిని దోడిపోయసాగిరి. మఱికొందఱు బావిలోనికి దిగి పూడికనుదీసి బుట్టలనింపుచుండ, పైనుండు వారు చేఁద్రాళ్లతో వానినిఁ బైకి లాగుకొనుచుండిరి. రానురాను పని చుఱుకుగ జరుగసాగెను. కాని, ఎంతనీరు తోడుచున్నను, ఎంతపూడిక తీయుచున్నను, మురికినీరు, బురద, చెత్తతప్ప మఱేమియుఁ గానవచ్చుట లేదు. భటులకు విసుఁగెత్తుచుండెను. ఇంతలో నొకఁడు తనపాఱకు నేదియోవస్తువు తగులుకొనినదని యఱచెను. తోడనే యందఱచటికి మూఁగిరి. ఆవస్తు వొక మానవమస్తకమని వారంతలో గ్రహించిరి. ఈసంగతి నిముసములోఁబైనుండు వారికిఁ జేరెను. ఆశిర మేనిర్భాగ్యునిదో యెఱుఁగ నెంచి, భానుగుప్తుఁడు గబగబ బావిలోనికి దిగెను. ఆశిరము బురదచే నిండియుండెను. భానుగుప్తుఁ

డద్దానిని రెండుమూఁడుకడవలనీటిచేఁ గడిగించెను. ఆశిరము నందఱు గుర్తించిరి. ఇంతకు నయ్యది వీరకేసరి భూమకునిశిరము! సైనికులందఱు విభ్రమాశ్చర్య సంతాపములకుఁ జిక్కి తోలుబొమ్మలవలె నిలిచిపోయిరి. హాహాకారములచే వారు తమపరితాపమును వెల్లడించుచుండిరి. ఆశవమును బావినుండితీసి పైకిఁ జేర్పఁ నాజ్ఞచేసి, భానుగుప్తుఁడు పైకెక్కివచ్చెను. అన్వేషణవశమునఁ బరాయత్తచిత్తులై యుండినసైనికు లాఘోరాకారము నంతగాఁ గమనించి చూచిన వారుగారు. ఆపాడుపీనుఁగును జూచి యేవగించుకొనుభానుగుప్తునిఁ గాంచి, వారుగూడ నసహ్యపడసాగిరి. ఇంతకుఁ గావలసినపని కావలయునుగదా! ఆశవమును వారు పైకెఁజేర్చిరి. భానుగుప్తుఁ డద్దాని శుభ్రముగాఁ గడిగించి, యొక పాడెఁగట్టించి, దానిపై నాపీనుఁగును బరుండఁబెట్టించెను. స్థూలమై పటిష్ఠమై యుండు నసాధారణరాక్షసకాయ మిప్పుడు నీటినానుటచే నుబికి విపరీతమై భయముగొలుపుచుండెను. ఆశవముపై గుడ్డకప్పిరి. 'మఱేమైన బావియందున్నదేమో చూడుఁడు' అని భానుగుప్తుఁ డనెను. 'మఱేమియుఁ గానవచ్చుటలేదు' అని సైనికులు బదులాడిరి. ఆపాడె నెత్తుకొని యందఱును గలిసిరావలయునని భానుగుప్తుఁ డాజ్ఞచేసెను.

వారు బయలుదేఱనుండునంతలో నారాయణశర్మ తమకడకు వచ్చుచుండుటను వారు గాంచిరి. ఇప్పటికే చాల ప్రొద్దెక్కెను. దినమణి నడుమింటి కెక్కుచుండెను. కాని యిచట నీవిషయము మిహిరగులాదులకుఁ దెలియదు. అందుచే భానుగుప్తునిఁ దొందరపఱచుటకై, మిహిరగులుఁడు నారాయణశర్మ నాతనికడకుఁ బఱిచెను. ఆమహానుభావుఁడు నారాయణశర్మ భానుగుప్తుని డాసి 'ఏమైనఁ బ్రయోజనముండినదా?' అని ప్రశ్నించెను. 'వీరకేసరి భూమకునిశవ మందుండినది' అని యాతఁడు మెల్లఁగాఁ జెప్పెను. నారాయణశర్మ తనవీనులను దాను నమ్మఁజాలకపోయెను. ఆసంగతి విశ్వసనీయమని యాతనికిఁ దోఁచకుండెను. 'అసంభవము. అది యసంభవము' అని యాతం డనెను.

'అసంభవమైన, నదిగో యాశవమును జూడుము. ఆతఁడు భూతుకుఁడు కానియెడల నాతల్లికి నేను దప్పినవాఁడను' అని భానుగుప్తుఁడనెను. ఆ శవముపై గుడ్డకప్పియుండుటఁజేసి యింతటిచుండియు నారాయణశర్మ దానిని గనిపించి చూడలేదు. ఇప్పు డాతఁ డొకగంతులో నాశవముకడకుఁ బోయి ముఖముపైనుండు వలువను దొలఁగించి, భూమకుఁ డౌనా కాదా యని ఱెప్పలల్లార్పక చూడసాగెను. ఒకనిముస మట్లు చూచి "ఔనౌను. వాఁడే వీఁడు. ఆవీరసింహుఁడే యీతఁడు. అబ్బా! ఎంతగా నుబికియున్న దీపీనుఁగు! కొండంతపెద్దదిగా నుబ్బియు, నీపాడుకాయము పిగులకున్నది! ఎప్పటికంటె నీకుత్సితునిశరీర మిప్పు డినుమడిగా నున్నది!" అని యాతఁడనుకొని, భానుగుప్తునివైపునకుఁ దిరిగి "భానుగుప్తా! ఈసంగతిని మహారాజుతో మనవిచేయుటకై మనమిపుడు ముందుగాఁ బోవుదము. శవమును మోసికొని వీరు మన వెనుక రాఁగలరు" అని చెప్పెను. నారాయణశర్మభానుగుప్తులు ముందు నడువసాగిరి. వారు చూపుమఱుఁగగునంతవఱకు సైనికు లూరకుండి, అనంతర మిట్లు మాట్లాడుకొనిరి.

"కనివిని యెఱుఁగనివంచకశిఖామణులు పోవుచున్నారు చూచితివా? ఆహా! కపటనటనములకు వారందెవేసిన చేతులుగదా!"

"అవును. అట్లని మనము వారివిషయమై నోరుజాఱరాదు. నారాయణశర్మ ప్రస్తావమునెత్తి యాకృపణు నధిక్షేపించుట కొఱివితోఁ దలగోఁకికొనుటవంటిదిగదా?"

"నీమాట నిజము. మొన్ననేకదా. పౌరుఁ డెవఁడో నారాయణశర్మ కాయాసముగాఁ బలికెననుమిషవెట్టి రాజకుమారుఁ డామంచభాగ్యునిఁ గొరడాప్రేటులఁ గొట్టించెను!"

"యువరాజును ఆబ్రాహ్మణబ్రువుఁడును బద్ధానురాగులై యున్నారు. ఆతఁడు యువరాజునుదనచేతి కీలుబొమ్మగాఁ జేసికొనియున్నాఁడు. శివాలయప్రతిష్ఠకై యోజనలు జరుగుచున్నవి. ఆనీచబ్రాహ్మణుఁడు యువరాజుతోఁ

“దేవరవారు శివభక్తశిఖామణులు. లెక్కలేనాని జీవరాసుల నామహాదేవునకుం డాము బలియిచ్చుటయే దీనికి నిదర్శనము” అని చమత్కారముగాం జెప్పి యాతనికి నమ్మకము కలిగించినాండు. కాని యాబ్రాహ్మణచండాలుండు లేనె పూర్వనతరవారి యువరాజు నాతండు లోలోన ద్వేషించుచుండును.”

“సరిసరి. ఈనాంటి కీముచ్చటలు చాలును. ఎండ యెక్కుచున్నది. మన మోంత చాలబరువైనది. రండు. మనపనికిం బోదము.”

“ఈపీనుంగెంత పెద్దదిరా! అబ్బా! నేను దీనిని మోయుటుండదనిది. మాత్రము నన్ను మోయంగలదనుటకు సందియము లేదు. కాని రాజబంధువు లందఱిలో నీశవము సుజనునిదని నాకించుక యాశ్చర్యముగా నున్నది.”

“ఔనౌను. ఈభూమకునకు నారాయణశర్మ యట్టియధములపైకంటెను సైనికులపై నెక్కు డభిమానము.”

“నిజమాడితివి. అదిన మిప్పటికింగూడ మఱపునకువచ్చుటలేదు. నేనును నాసహచరులును, పాటలీపుత్ర దండయాత్రయందు భూమకుని వెంబడించితిమి. అప్పుడీనారాయణశర్మ కూడ మా వెంటవచ్చెను. మేము బాలాదిత్యుని రోయుచుంటిమి. అడవియం దాతండు వేటకుక్కలతో మృగయావినోదమునం దవిలియుండెను. మే మతని నెదిరించితిమి. రాజభక్తిం బెట్టిని పేరగు నాతనిభటులు తమప్రభువును గాపాడుటకుం దమప్రాణములం దృణప్రాయముగా నెంచి నడుముకట్టి నిలిచిరి. పోరు ప్రారంభమయ్యెను. స్వామిసంరక్షణమున వారు తమజీవముల ధారవోయసాగిరి. వారి తెగువకు, నిష్కళంక రాజభక్తికి భూమకుండు విభ్రాంతుండై యట్లే నిలిచిపోయెను. ఇంతలో బాలాదిత్యుండు తప్పించుకొని కాలికి బుద్ధిచెప్ప మొదలిడెను. ప్రాణములఱచేతం బట్టుకొని పాఱిపోవు బాలాదిత్యునిం జూపుచు నారాయణశర్మ ‘అదిగో! అదిగో! పాఱిపోవుచున్నాండు. బాలాదిత్యుండు పాఱిపోవుచున్నాండు. పట్టుకొనుండు. పట్టుకొనుండు’ అని యఱచెను. భూమకుం డంతులనరౌద్రుండై ‘ఛీఛీ! స్వామిద్రోహీ! ఆమాగధులు చావనైనం జచ్చుట కియ్యకొనిరి కాని

నీవలె స్వామిద్రోహమునకుఁ బూనలేదు. నీవో! ఘాతుకుఁడవు. కృతఘ్నుఁడవు. ఇరువదేండ్లనుండి సంతరించిన స్వామికి ద్రోహము చేయుచున్నాఁడవు. ప్రాణభీతిచేఁ బరుగెత్తు పూర్వప్రభువును వెన్నాడి యంత మొందింపనుండు ధూర్తుఁడవు. నరాధముఁడవు' అని కసరికొట్టెను. నాఁటఁగోలె నారాయణశర్మ కాతఁ డనినఁ గిట్టదు."

"ఆహాహా! అట్టి సజ్జనశిఖామణిసైతము మిత్తివాతఁబడెనుగదా! ఎంత చిత్రము! రండు రండు! అట్టి సుజనునిశవమును మన మిప్పుడు మోయవలయును."

ఆశవమును వంతులప్రకారము మోయవలయునని వారనుకొనిరి. అంత వారిలోఁ గొందఱు పాడెనెత్తికొని నడువసాగిరి. మిగిలినవారు వారి ననుసరించిరి.

నారాయణశర్మ భానుగుప్తులు వారికి ముందుపోవుచుండిరి. కొంతదూరము వారు మౌనము దాల్చియుండి, సైనికులచూపులకు మఱుఁగైనతోడనే నారాయణశర్మ "భానూ! భూమకునిమరణమునుగూర్చి నీయభిప్రాయమేమి? ఇది ఘోరవిపత్తుకదా?" అనెను.

భాను:—అవును. కాని నీవుమాత్రము ప్రభుసమక్షమున దొంగయేడ్పు లేడ్చితి వనుకొనియెద. ఇంచుకంతలో నీతల యెగిరిపోనుండెను. అంతలో యుక్తియుక్తముగ మాటలుత్రిప్పి, నీతలను గాపాడుకొంటివి.

నారా:—హూణులకరములు కత్తివ్రేటులకనిన గంతులిడుచుండును. కాని భగవదనుగ్రహమునఁ గత్తివ్రేటులకు మిన్నయగుకలముపోటులు నాకుఁ దెలియును. బుద్ధిబలములేనినాఁడు బాహుబలము శోభిల్లునా! బాహుశక్తికిఁ దోడు దైవము హూణులకు బుద్ధిబలము నొసంగియుండిన, వారు భూమినంతయు బూదిచేసి బుంగలకెత్తియుండరా? బుద్ధిహీనులగుహూణులను బాలురైన శాసింపఁజాలుదురు.

భాను:—ఆబాలురు నీయట్టివారు.

నారా:—నీయట్టివారేల కాఁగూడదు?

భాను:—కానేరరు. ఆకార్యమునకు నేను దగను. అంతశ్శక్తి నాకు లేదు. దాన భూమకునకు నాకు నెక్కుడిసామ్యము?

నారా:—వాఁడు పశుప్రాయుఁడు; దుర్జనుఁడు. నేను స్తోత్రపాఠములఁ జదువునపుడెల్ల నాతఁడు "నీవు మాయావివి. నీతినియమవిహీనుఁడవు. ఏయెండ కాగొడుగుబట్టు నరాధముఁడవు. నీవు భూసురకులనాశకుఁడవు" అని నన్నుఁదిట్టి నానోరు మూయుచుండును. అట్టి లోకవిరోధిమరణమునకు నేను సంతసించుటలో విస్మయమేమికలదు?

భాను:—నాకుమాత్రము సంతసముగాక నుఱేమికలదు? మగధదండయాత్రసమయమున నేను భూమకునితో నుంటిని. అప్పు డాతఁడు నన్ను 'ద్రోహీ! దుష్టుఁడా!' అని దూషింపనిదిన మొక్కటియైనలేదు. "భానుగుప్తుఁడను పేరుతోఁ జపలచిత్తుఁడవై యుండు నిన్నుఁజూచి, సంతతసన్మార్గసంచారి యగుభానుఁడుసైతము సిగ్గొందుచుండును. ఆభానుఁ డెట్లు భగవంతుఁడు కాఁడో అట్లే నీవును గుప్తాన్వయుఁడవుగావు. నినొ్నకరాజ్యమున కధిపతిగాఁ జేయుటకుబదులు నామాటసాగినయెడల దాపుననుండుతరువున కురితీసెదను" అని యాతఁడు నన్ను దూషించుచుండెను. అట్టిపాతకుఁడు చచ్చెనన, నాకు మాత్రము సంతసముకాదా! భూమకుఁడో రాక్షసబలుఁడు. అట్టికట్టఁడితో నాయట్టివాఁడు కయ్యమునకుఁ గాలుత్రవ్వుట మంచికగునా? కాని వాని కాఱుపోఁతలన్నింటిని మ్రింగి యూరకుండెడివాఁడను. కడ కిప్పు డాపీడ వదలినది.

నారా:—ఓహో! ఇల్లలుకఁగనే పండుగయైనదా? ఈతోరమాణుఁడు భూమకునికంటె నుపద్రవకరుఁడు. భూమకుఁడు ముక్కుమొగము చూడక మాటలాడుచుండును. వట్టియమాయకుఁడు. కాని యీతోరమాణుఁడుమాత్ర మట్టివాఁడుకాఁడు. ఇతఁడు కుత్సితుఁడు. వానికి మనసత్త్వ బాగుగాఁ దెలియును. మనవలన నుపయోగముండునంతకాలము, ఆతఁడు మనలఁ జేరఁదీయుచుండును. మనతోఁ బనితీఱినవెనుక నాతఁడు మనల నురులఁ దగిలించునని

నాయభిప్రాయము. ఆతఁడు నోరుమిగులక సర్వజనసమ్మతముగా మాటలాడు కపటి. పామును జావనీయఁడు, బడితెను విఱుఁగనీయఁడు.

భాను:—అవును, ఆతఁ డట్టివాఁడే. అట్టిఖలునకు నీతలఁదఱుగుట సులభము. కాని, వారు నాజీవములఁ గొనవలయుననిన, ముందు తమప్రాణములఁ గోల్పోవలయును. ఏలయన, నేను గుప్తవంశీయుఁడను; మీఁదు మిక్కిలి రాజ్యాధిపతిని.

నారా:—సరి. నీ కంతయిష్ట ముగానుండినచో, సత్యాసత్యముల నిప్పుడే పరీక్షింతము.

భాను:—నీపుణ్యము! నీపుణ్యము! ఊరకుండుము. అట్టి తెలివిమాలిన పనికిమాత్రము పూనకుము. తెలియునా? నీవు నాయెడ ద్రోహ మొనరించిన యెడల, నీపాఠమును నేనుగూడ వల్లించెదను.

నారా:—నీమాట నమ్మువారెవరు? దిక్కుమాలిన బడుగుబాపఁ డొకఁడు రాజద్రోహ మొనరించెనన్న నమ్ముదురా? లేక పరాజయ ప్రభువంశీయుఁడును, పరాక్రమధనుఁడు నగు రాజకుమారుఁడు కుట్రగావించెననిన నమ్ముదురా?

భానుగుప్తునియుల్లము జల్లనెను. "అవును. సత్యము సత్యము. నీవు నాయెడ ద్రోహ మొనరింపవని నాకుఁ దెలియును. మనము చిరమిత్రులము గదా!" అని యాతం డనెను.

నారా:—దారికి రమ్ము. నాప్రాముఖ్యము నీకిప్పుడు తెలిసినదికదా? ఈసంగతు లటుంచుము. ఇచట నీవు వెదకుచుండునపుడు, మేము నగరమున వెదకుచుంటిమి. అప్పుడు మాయానందమునకు మేరలేకుండెను. బాలాదిత్య యశోధర్మల రోయుటగదా మాపని! కాని, దాన నాకు వచ్చెడిదేమికలదు? వైరశుద్ధిపైఁ గన్నిడి దానికిఁ దగుయత్నము లొనరించుచుంటిని. నాశత్రువులలో ముఖ్యులు రఘుపతియు భద్రబాహువు లున్నారుగదా! వారిపైఁ గసి తీర్చుకొంటిని.

భాను:—రఘుపతిపై నీచలమునకుఁ గారణము?

నారా:—ఇంకను నీకుఁ దెలియదా? వినుము. ఆరఘుపతికిఁ ద్రిలోక మోహిని యగుతనయ యున్నది.

భాను:—సరస్వతియా?

నారా:—అవును. ఆ మోహనాంగియే.

భాను:—ఆమె యచ్చరలమించిన మించుబోఁడియనుటకు సందియము లేదు.

నారా:—అవును. ఆలేమ సర్వాంగసుందరి. ఆసుదతి సౌందర్య సౌభాగ్యసౌశీల్యములకు నేను ముగ్ధుఁడనైతిని. ఆమెను జేపట్ట నిశ్చయించి, యామె మిహిరగులుని కంటఁబడకుండఁ జేసితిని. అంతట రఘుపతికి నాకోరికఁ దెలిపితిని.

భాను:—రఘుపతి యేమనెను? నీప్రస్తావము నాతఁడు నిరసించి యుండు ననుకొనియెద!

నారా:—ఆమూర్ఖుఁ డట్లే వర్తించినాఁడు. తానును దనకుమారియుఁ నన్ను మనసార సేవగించుకొనుచుందురనియు, నేను ప్రాఁతపందికొక్కునని యుఁ, తలఁపరానితులువననియు, పనికిమాలినబానిసీఁడననియు, ఏమేమియో నిర్భయముగా నన్ను వారు తిట్టినారు. అంతతోఁబోక, నావలె దొంగయేస్వు లేదుచ్చు మేఁకవన్నెపులికి—ప్రాఁకులాడు మగపురుగునకుఁ దనపుత్త్రి నిచ్చుట కంటె, నామె చచ్చినను దనకానందమని యాతులువ కూసినాఁడు.

భాను.—నాయూహ సరియైనది. రఘుపతిస్వభావము నాకింతకు ముందే తెలియును. కుక్కకాటుకు చెప్పుదెబ్బ పెట్టినాఁడు!

నారా.—(కోపముతో) ఏమీ! నాపరాభవమునకు నీవు చంకలెగుర వైచుచున్నావా? ఓయిమిత్త్రమా! నీప్రాణములు నాచేతనున్నవి. నిన్నురికంబమునకుఁ బంపఁగలశక్తి నాకడనుండ నీకింతలో మఱుపునకు వచ్చినట్లున్నది.

వినుము. రఘుపతి యిష్టానిష్టములతో నాకుఁ బనిలేదు. ఆమెను నేనే పెండ్లాడి తీరెదను. ఉజ్జయినియం దిట్టిబలవద్వివాహమునకుఁ గడంగినయెడల, పౌరులయం దలజడి ప్రబలును. ఇందుచే, ఆరవల్లిపర్వతములయం దాకార్యమొనరించుట శ్రేయమని తలంచితిని. అచటనైన నొరులచెవిపడదు.

భానుగుప్తుఁ డాకృపణుని రాక్షసకృత్యములకు బెమ్మెరవోయెను. ఆతని మానస మాందోళపడసాగెను. "శర్మా! శర్మా! భద్రము! భద్రము! ఇట్టి సాహసకార్యమునకు మునుదొకటిరెండుసారులు యోజింపుము. ఆకన్నియ మానవతి. ఆసాధ్వి శుభచారిత్ర. ఈసంగతి నెఱింగి వర్తింపుము. ఆతన్వంగిని నేనుగూడ నొకప్పుడు మోహించియుంటినిగాని, నీవలె మోటుగ నడచుకొనలేదు. ఇట్టి పాడుపనికిఁ బూనుటకుముందు మేలుకొనుము" అని మాట లాతనినోటినుండి యప్రయత్నముగా వెలువడెను.

భానుగుప్తుని విపరీతభాషణములు నారాయణశర్మకు విభ్రాంతునొనర్చెను. కాలుకదల్పక యాతం డటులే నిలిచిపోయెను. కాని యాతం డంతలో జడత మాని, "ఏల భద్రపడవలయును? దండనమునకు జడసియా? నీవు ఘోరపడుచున్నావు. ఇందులకు మిహిరగులుఁడు నన్ను శిక్షించుటకుమారు సంస్తుతింపఁగలఁడు. మాసదుద్యమములఁ దలంచుకొని, మేము సంతోషాంబుధి నోలలాడుచుందుము. ఇఁక నీవు భీతినందు నరకవేదనలా? వానియందు నాకు విశ్వాసములేదు. అవి నన్నేమి చేయఁగలవు?" అనెను.

భాను:—అవును. ఇంత శిలాకఠినహృదయుఁడ వగుటఁ జేసియే, నీ బ్రాహ్మణమిత్రులు నిన్నుఁ గటికవాఁడని దూషించుచుందురు. దీన నాశ్చర్యమేమున్నది?

నారా:—వారెంతైనఁ దిట్టఁగలరు. కాని నారాయణశర్మయనిన వారికి సింహస్వప్నము. నన్ను 'నరకమునఁ బడియుండఁదగిన పాపిష్ఠుఁడవు' అని ముందువెనుక లాలోచింపక దూషించినయావదరుబోతు విప్రసన్యాసి పొందినదుర్మరణమును నీవు కన్నులారఁ గాంచియుంటివిగదా!

భాను.—చూచితిని. నీ వామహాత్ముని మిహిరగులుచే హత్యగావించి నాఁడవు.

నారా:—హత్య యనుచున్నావా? అటులే యనుకొనుము. కాని యాసంయమిమాత్రము తనచెయిదమునకుఁ జింతనొందక, తనభాగ్యమునకు మురిసెను.

భాను.—ఆసంగతి నాకుఁ దెలియదుకాని; యాయతీంద్రుఁడు వీర మరణమొందెనని చెప్పఁగలను. ఆవీరరాగునిఁ జితిపైఁ గూర్చుండఁబెట్టిరి. చితికి నిప్పువెట్టిరి. అప్పు డామహాత్ముఁడు భక్తిమాహాత్మ్యకుఁడై యంజలిగీలించి యంబరముపంకఁ జూచుచు "మహాదేవా! దేవా! దేవా! మహాదేవా! నన్నుద్ధరింపుము" అని ప్రార్థించి, నిన్నుఁజూచి "శర్మగారూ! కృతజ్ఞుఁడను. ఆత్మహత్య కవకాశమిచ్చి నన్ను వైతరణియందుఁ ద్రోయక, పాపపంకిల మగు నీపాడుప్రపంచమునుండి పవిత్రమగుపుణ్యలోకమునకు నన్నుఁ బంపుచున్నందులకు, శర్మగారూ! కృతజ్ఞతాభివందనములు. కాని యికమీఁద బ్రాహ్మణధర్మ మనుష్ఠించి మ్లేచ్ఛజనార్హములగు నిట్టిహేయపవర్తనములు మానునట్లు మాటనిండు. నాకాత్మశాంతి యగును" అని బతిమాలి సానంద హృదయమున సస్మితాననుఁడై యట్లే యామండుచున్న చితిపై నంతయు ముగియువఱకుఁ గూర్చుండియుండెను.

నారా:—అవునవును. వానిమరణము మిహిరగులునకు మోదావహమై యుండలేదు. మానవులను గాల్చుటలోఁ దనకు వేడుకలేదనియు, ఇఁకపై వేఁడిబల్లెములఁ బొడిచి చంపుటయే తనకానందమనియు నాతఁ డనినాఁడు.

భాను:—మాయిరువుర కెంతయో వ్యత్యాసమున్నది. ఆత్రిదండి పావనుఁడు. అట్టిమహాత్ముఁడు నిలువున నీఱగుటఁ గాంచి నామానస మడికినది. అంతయుఁ గర్మఫలానుభవము. అయిన రఘుపతియు నాతని తనయామణియు దేశభ్రష్టులు గావింపఁబడిరా?

నారా:—అవును. ఆపెద్దమ్మ భద్రబాహువుకూడ.

భాను:—(ఆశ్చర్యముతో) భద్రబాహువా? అతనికిఁగూడ నట్టిగతి పట్టినదా?

నారా:—అవును. వాఁడు నాకడ కొకనాఁడువచ్చి యిట్లు కాఱుకూఁతలఱచెను. "ఓయీశర్మా! తొలిపుట్టువున నీవు బంకమట్టిముద్దవై యుంటివు. ఏలయన, కుమ్మరిచేతి బంకమట్టిముద్ద క్షణక్షణమునకు రూపమున మార్పొందునట్లు, కాలానుసారముగ నీవును నీస్వామిమనస్సున కెక్కుటకు వేషముల మార్చుచుందువు. స్వరూపసంరక్షణ మొనరించుసలిలమును తడిబంకమట్టి త్రోసిపుచ్చువిధమున నీవును మానవున కావశ్యకములగు నాత్మగౌరవమును, హృదయకారుణ్యమును విడనాడి, నీతి నియమ విహీనుఁడవై వర్తించుచుందువు." వానిపరుషవాక్యముల నింతవఱకు మ్రింగియుంటిని. ఈనాఁటికి సమయమబ్బెను. ఆభద్రబాహువును, వృషభసేవన మొనరించువానిని మిహిరగులునకుఁ జూపితిని. అతఁ డాపశువులనన్నింటిని గాయపఱచి, భద్రబాహువును శోకసాగరమునముంచి, తాను వినోదవీధికలఁ దేలియాడెను. అప్పుడే భద్రబాహువునుసైతము బంధించి, దేశభ్రష్టుఁ గావించితిమి. నారాయణశర్మ జోలికి వచ్చినవారిగతి యంతయు నిట్టిదే యని నమ్ముము. ఎప్పుడో యొకప్పుడు నేను వారల మట్టుపెట్టికాని వదలను. ఎవరైననేమి; నాజోలికివచ్చుట కొఱవితోఁ దలగోఁకికొనుటవంటిదని తలంపుము.

భానుగుప్తుఁ డేమియుఁ బలుకలేదు. "ఆహా! ఈనారాయణశర్మ కిరాతుఁడుగా నున్నాఁడు. ఈదుష్టుని క్రూరకార్యములు కొనకెక్కినవి. నేను గుప్తరాజన్యులయెడఁ జేసినద్రోహమునకు ఫలముగ నిప్పు డీనరాధముని చేతఁ జిక్కియనదనై మిణకరించుచున్నాను. ఈపీడను త్వరలో వదలించుకోవలయును. ఆహా! ఆకన్యాశిరోమణి, ఆసాధ్వి సరస్వతి పడునిడుమ లెట్టివోకదా! కోఁతిచేతిసుమదామమువలె, క్రూరకుటిలకర్ముఁడును న్యాయాన్యాయవిచక్షణవిహీనుఁడు నగునారాయణశర్మ తనసౌఖ్యదేవత కామదిరాక్షీమానమును బలియియ్యకపోఁడు" అని యాతఁ డనుకొనుచు నడచుచుండెను.

అంతలో నాతని కొకయోజన తట్టెను. "శర్మా! నగరాన్వేషణము ముగిసినదా?" అని యడిగెను. "అయినది. మాధవికుటీరమును మాత్రము రోయలేదు. కులాభిజాత్యసంపన్నుఁడని గర్వించు బాలాదిత్యుఁడుమాలయింటఁ దలదాఁచుకొనునా?" అని నారాయణశర్మ యుత్తరమిచ్చెను. భానుగుప్తుని నయనముల నాశాజ్యోతి ప్రజ్వరిల్లెను. "పరమేశ్వరా! నీమహిమ యనంతము. సంస్తుతిపాత్రము" అని భానుగుప్తుఁ డనుకొనెను. కాని నారాయణశర్మ భానుగుప్తునియానందమును గమనింపలేదు.

వారు రాజప్రాసాదమును డాసిరి. ఇద్దఱును మౌనముదాల్చి పోసాగిరి. అప్పుడు వారివదనముల లేనిగాంభీర్యభావ మొకటి పొడకట్టుచుండెను.

ఆఱవతరంగము

సోదరునిశోకము.

సాధారణముగఁ దోరమాణమిహిరగులులు మట్టమధ్యాహ్నమున నిద్రించుచుందురు. కాని యీదినముమాత్రము వారు పండుకొనక యెప్పటి మేలుకొని యుండిరి. వారివదనములు పరంతపారితాపముద్రితములై యుండెను. పరస్పరవిరుద్ధములగు మూఁడుభావములు మిహిరగులునిఁ బెనవైచుకొని యుండెను. పినతండ్రి యదృశ్యమునకైన విచారమును, పినతండ్రి హంతకునిపై నుదయించిన ప్రతీకారేచ్ఛయు, భూమకాన్వేషణార్థము చనినభానుగుప్తుఁ డొనరించు నాలస్యమునకైన యాతురమును మూర్తులఁ బొల్చి యాతని హృద్రంగమునఁ జిందులు ద్రొక్కుచుండెను. తోరమాణుఁడుగూడ సోదర వియోగవ్యథాఖిన్నుఁడై యుండెను. దీర్ఘనిశ్వాసవ్యాకులముఖునిఁ దోరమాణు నిదివఱ కెవ్వరును జూడలేదు. ఆతని మానసవీథియందు భూమకుని విగ్రహమే పొడకట్టుచుండెను. ఆతఁడుకూడ మిహిరగులునిపగిది వివిధభావములకు లోనై యుండెను. భూమకుఁడు మరలఁ దనకన్నులకుఁ బండువుచేయునో చేయఁడో యని యాతఁడు తహతహపడుచుండెను.

నారాయణశర్మభానుగుప్తులు తమకంటఁబడినతోడనే, రాజభటులా సంగతిని తమప్రభువులకు విన్నవించిరి. వారు వచ్చుటతోడనే, తమకడకుఁ బంప నాజ్ఞచేసి, సమాచారమును శీఘ్రముగా వినుతలంపున హజారమునకువచ్చి కూర్చుండిరి. రాజనగరును డాయుకొలఁది, నారాయణశర్మభానుగుప్తుల హృదయములు తటతటలాడుచుండెను. అట్టిఘోరవార్తను వారు తమదొరకెట్లు విన్నవింపఁగలరు? మహారాజతోరమాణుఁడును, యువరాజు మిహిరగు

లుఁడును, కృపాదూరులగుటఁ బ్రసిద్ధము. మీఁదు మిక్కిలి తమచెవులకు వెగటుగ నుండువార్తలఁ దెచ్చువారిని వారు ముక్కలుముక్కలుగాఁ దఱుగుట సామాన్యము. కాన, నాయసంగతకార్యము నొకనిపైనెట్ట మఱియొకఁడు చూచుచుండెను. నారాయణశర్మ భానుగుప్తులు తమకుఁ దాము తప్పించుకొనఁ జూచుచుండిరి. ఆమాయావు లాతరుణమున స్వకార్యసాధనముకొఱ కొండొరులపై మిథ్యానురాగములఁ బ్రకటించుచుండిరి. ''ప్రియమిత్రమా! నారాయణశర్మా! నీచాతుర్యమును జూపుటకు సమయము వచ్చినది. ఈదారుణోదంతమును యుక్తియుక్తముగ వారి కెఱుకపఱచుశక్తి నీకుఁ గలదని నాకుఁ దెలియును'' అని భానుగుప్తుఁ డాతనిచెవిలోఁ జెప్పెను.

నారా:—నడుమ నాకేమి సంబంధ మున్నది? ఆపనికి నియోగింపఁబడినవాఁడవు నీవుగదా! సాధించినవాఁడవు నీవు. ముందుగా నీసమాచారమును వారిచెవుల వైచి, నీవు వచ్చెడుపూలహారములను నేనేల వేయించుకోవలయును! నిజముగా నా కట్టియాసు లేదుసుమా!

భాను.—నారాయణశర్మా! ఒక్కమాట వినుము. మనదొరలు కటికరక్కసులని నీకు విదితముకదా! ఇట్టి విషాదవార్తలఁ గొనివచ్చువారల నుఱుమాడుట వారికాచారమనికూడ నీకుఁ దెలియునుగదా! స్కాందగుప్తునిచేఁ బరాజితుఁడై వచ్చి, యాసంగతిని మనరాజున కెఱింగించిన, ఆనిర్భాగ్యుఁడు హూణసేనాని కెట్టిగతిపట్టినదియు నీకింతలో మఱపువచ్చెనా?

నారా.—రాలేదు. కాని ప్రియమిత్రమా! నీకువలెనే, నాకుఁగూడ నాప్రాణములు తీపులని నీకు మఱపునకు వచ్చెనా?

భాను.—అందులకుఁగాదు. మనరాజులకు నీవాంతరంగికమిత్రుఁడవు. నాబోఁటి సామంతరాజులకంటె, నీబోటివారలకు వారికడ నెక్కువ చనవుండును. చొరవకూడ నుండును.

నారా.—బాగున్నది! అష్టదరిద్రుఁడగు నాయట్టి బానిసీఁ డెక్కడ? సకలైశ్వర్యసంపన్నుఁడగు నీయట్టి సామంతరా జెక్కడ? దోమకు దంతికి

నెక్కుడిపోలిక! నీప్రాణములజోలియెత్తిన, రాజభక్తిసముపేతులగు నీప్రజలు తిరుగఁబాటొనరింతురేమో యని హూణులు వెనుదీయుదురు. వెనుకముందు యోజించికాని వారు నీజోలికిరారు. కాని, నావిషయ మట్టిదికాదు. నా ప్రాణము లోకవక్కుయైనఁ జేయవు. నేను చచ్చిన ఎవరికేమి నష్టము? ఎప్పుడనుకొనిన నప్పుడు వారు నాప్రాణముల హరించుట కెట్టియాటంకము లేదు.

భాను.—కాని, యొక్కవిషయము యోజింపవైతివి. నన్నుఁ జంపిన యెడల, హూణులకు మఱియొకరాష్ట్రము హస్తగతమగును. వారిసిరి పెంపెక్కఁగలదు. కాని, నిన్నుఁజంపిన వారికిఁ జిల్లిగవ్వయైన దొఱకదు. అది యటుండ, నిన్ను హతమార్చిన, నీయట్టి సచివశిఖామణి వారికి మఱెక్కడ లభించును!

వారిరువురును డంబాచారులు. ఈవిధమున వారెన్నఁడుగాని భాషించి యెఱుఁగరు. ఇప్పుడు వారు తమప్రభావములకుఁ జేదఱికము గల్పించుకొనఁ జూచుచుండిరి. భానుగుప్తుఁడు నారాయణశర్మయెడఁ దనవాక్చాతుర్యము నంతయు వినియోగించుచుండెనుగాని; ఇట్టివిషయములకుఁ బట్టుకొమ్మయగు నారాయణశర్మమాత్ర మాతని మాయాజాలమునఁ జిక్కక తప్పించుకొనుచుండెను.

కడ కాతఁడు భానుగుప్తుని ప్రార్థనాదికములకు విసుఁగొంది "భానుగుప్తా! కడుపారఁ గన్నబిడ్డను తల్లి మోయక విధిలేదు. తనబిడ్డను మోయుటకుఁ దన కిష్టములేదని చెప్పి, ఇతరులభుజములపై కెక్కించుట యెట్లుండునో యించుక యోజింపుము. ఈసంగతిఁ గనినది నీవు. కాన, మోయవలసినవాఁడవు నీవు. అన్యులపై మోపుట న్యాయముగాదు." అనెను.

నారాయణశర్మ నిఁక బలవంతపెట్టుటవలన నుపయోగములేదని భానుగుప్తుఁడు గ్రహించెను. మూఁడనుండుకీడునకై యాతఁడు వ్యాకులుఁడై యుండెను. మనస్సు మనస్సులో లేనందున వారిద్ద ఱడుగులో నడుగువై చుకొనుచు

నడచుచుండిరి. ఇంతలో వారు ద్వారమును డాసిరి. తోడనే ద్వారపాలుఁ డొకఁడు వారిఁ జేరి ''మీరు త్వరలో రావలయునని దొరగారియాజ్ఞ. మహారాజును యువరాజును హజారమునం దున్నారు. మీకై నిరీక్షించుచున్నారు'' అని చెప్పెను.

''సార్వభౌమునానతి మీఱుదుమా?'' అని వారు నడక వడిని హెచ్చించిరి. కాని యప్రయత్నముగ వారికాళ్లు వెనుకాడుచుండెను. వారు ద్వారమును దాఁటి లోనికిఁ బోవుటతోడనే, తోరమానమిహిరగులులు వా కంటఁబడిరి. నారాయణశర్మ భానుగుప్తులహృదయములు భయకంపితము లయ్యెను.

''ఏమి సమాచారము?'' అను ప్రశ్నావాక్యము తండ్రికుమారుల కంఠములనుండి యొకేమారు వెలువడెను.

''సార్వభౌమా! ఈదాసుని మన్నింపవలయును. అయ్యో! మహారాజా! వీరసింహుఁడు, రాజచంద్రుఁడు, వదాన్యశేఖరుఁడు, సత్యసంధుఁడు, మనభూపకుఁడు మనకు లేఁడు'' అని భానుగుప్తుఁడు గద్గదస్వరమునఁ బలికెను.

తోరమానునకు నెత్తిపైఁ బిడుగుపడినటు లయ్యెను. ''ఏమీ! ఏమీ! నాతమ్ముఁడు లేఁడా? నాతమ్ముఁడు మరణించెనా? అయ్యో! అయ్యో!'' అని యాతఁడు శోకోపహతుఁడై సింహపీఠినుండి క్రిందికి దొర్లి మూర్ఛ మునిఁగెను.

భానుగుప్తునిపలుకులు మిహిరగులునిచెవులకు ములుకులవలె నుండెను. జనకుని యవస్థ కాతఁడు మతి గోల్పోయెను. ఆతఁడు కాలాంతకునివలె మండి పడుచుండెను. ''సుమతులారా! మహనీయుండు నాజనకుఁడు క్రిందఁబడి యుండఁ, మొద్దులవలె నిలువఁబడియున్నారా?'' అని యాతఁడు గర్జించుచు లేచి, నారాయణశర్మ భానుగుప్తులఁ దన్నుపైఁ దన్ను యెగసి యెగసి తన్నెను. వారు నోరెత్తక దెబ్బలు తినిరి. అంత వారు మూవురు తోరమానుని లేపఁదీసి

సింహపీఠినుంచి, శీతలోదకముల నాతనివదనమునఁ జల్లి సేదదీర్చిరి. తోరమానుఁడు మెల్లగా ఱెప్పలు విచ్చెను. ఆతని శోకము ముంచుకొనివచ్చెను. "అయ్యో! భూమకా! అయ్యో! నాసోదరా! అయ్యో! భూమకా! నీయగ్రజుని విడిపోయితివా? అక్కటక్కటా! నాతమ్ముఁడు కాలగతినొందినాఁడు. అయ్యో! మాయయ్య మరణించినాఁడు. అహాహా! నాతల్లి పరమపదించినది. ఇప్పుడు నాతమ్ముఁడు చచ్చినాడు. నేనుమాత్ర మింకను జావక నడపీనుఁగునై యున్నాను." అని యాతఁడు పలవించుచుండెను. కన్నీ రాతని నేత్రములనుండి కాల్వలుగట్టి పాఱుచుండెను.

తోరమానునివిలాపములకు వారిహృదయములు చలించుచుండెను. ఇంతకుముం దెన్నఁడుకాని యాతఁ డావిధముగా శోకసాగరమున మునుఁకలు వేయుటను వారు చూచి యెఱుఁగరు. గుప్తహూణసంగ్రామమున నాతం డొకప్పు డెనుబదివేలసైనికోత్తములఁ గోల్పోయి పరాజితుఁడయ్యెను. కాని యాతఁ డాపరాభవమును బూరికిఁగొనక 'ఇప్పటికిఁ బోయి, మఱుపత్సరమున వత్తము' అనిమాత్ర మనెను. అంతటిధీరుఁడు తోరమానుఁ డిప్పుడు పసిఁగందువలెఁ గంటికిఁ గడవెడుగా నేడ్చుచుండెను.

తనతండ్రి పరిదేవనము నారయుకొలది మిహిరగులుని యాగ్రహపిశాచము చెలరేఁగి, దానికిఁ గారకులగు నారాయణశర్మ భానుగుప్తులపైఁ బడెను. "ద్రోహులారా! దున్నలవలె నిలుపఁబడి కన్నులపండువుగ నాజనకునిదుఃఖాలాపముల నాలకించుచున్నారలా?" అని యాతఁడు గర్జించుచు, నారాయణశర్మను గాలితో నొక్కతన్ను తన్నెను.

నారాయణశర్మ యాదెబ్బకు సంతసమున నుప్పొంగుచు "ఆహాహా! ఏమి నాయదృష్టము! ఇంతవఱకు నన్నుఁ దన్నుటకు దేవరవా రనుగ్రహించినవారుగారు. నాభాగ్యమే భాగ్యము. ఈదినమే సుదినము" అని ప్రస్తుతింపసాగెను.

భూమకునిశవముతో భటు లింతలో వచ్చిచేరిరి. వారిచూపులు విచారభరితములై యుండెను. వారు కొలువుకూటము ప్రవేశించి, పాడెను శవమును మహారాజుముందుంచి, చేతులుగట్టుకొని నిలువఁబడిరి.

తోరమానుఁడు లేచి యాశవముపైని వలువను దీసెను. ఆదృశ్య మాతనికి దుస్సహమై యుండెను. "అయ్యో! అయ్యో! నాభూమకుఁడే! నా కూర్మితమ్ముఁడే! నాయనుఁగుసోదరుఁడే! సందియము లేదు. సందియములేదు" అని యాతఁ డాక్రందన మొనరింపసాగెను. ఆతఁ డాపీనుఁగు నాలింగన మొనర్చుకొని యేడ్చుచు, ఉష్ణాశ్రుధారల నద్దాని కభిషేకము సేయుచుండెను. ఆశోకమయరంగమును జూడఁజాలక భటులహృదయములు బీటలువాఱుచుండెను. వారినేత్రగోళములు బాష్పవారిచే నిండిపోయెను. భానుగుప్త నారాయణశర్మలు కన్నులకు లేనినీరు తెచ్చుకొని, బావురుమని యేడ్చుచుఁ దోరమానునిదుఃఖారావముల నధఃకరించుచుండిరి. మిహిరగులుఁ డొక్కఁడు మాత్రము తొణఁకక నిలిచియుండెను. ఆతఁడు కంటఁ దడిపెట్టలేదు; కాని భూమకాంతకునియెడఁ బ్రతీకారేచ్ఛమాత్ర మాతనియెదఁ బామరతంపర లగుచుండెను. ఆతఁడు భానుగుప్తనారాయణశర్మల దొంగయేడ్పుల గమనించి "మీరందఱు పొండు. సార్వభౌముని వీడిపొండు. తెలివిగలిగి బ్రదుకఁదలంచినయెడల, మీ రీదినము నగరునకు రాకుఁడు. నేను పిలుచువఱకు రాకుఁడు. ఒకగంటతాళి నారాయణశర్మమాత్ర మిచటికి రావలయును" అని యాజ్ఞ చేసెను. చపలచిత్తుఁడును, క్రూరకర్ముఁడు నగుమిహిరగులునిస్వభావము నెఱింగినవారందఱు, ఆతనినోట నామాట వచ్చుటయే తడవుగా నాచోటు వాసి వెలికివచ్చిరి. భానుగుప్తుఁడు తనభటుల కానాఁడు విచ్చలవిడిగాఁ బోవ నాజ్ఞ చేసెను.

భటు లాతనిముదలకు సంతసించిరి. వారు తిరిగిపోవుచు నీవిధమున భాషించుకొనుచుండిరి.

ఒకఁడు:—ఈముసలిరాజు సోదరునిమరణమునకై బావురుమని యేడ్చునని నేను కలనైనఁ దలంచియుండలేదు.

ఇంకొకఁడు:—నేనుమాత్రము? కాని యువరాజు ఱాతిబొమ్మవలె నిలిచియుండునని నేను భావించలేదు.

వేఱొకఁడు:—అన్నింటికంటెఁ జిత్రముఁ గంటిరా? ఆపుట్టుదొంగలు తమకొంప మునిఁగినట్లు విలపించినారు.

ఇప్పటికి వారు నగరువీడి చాలదూరము వచ్చియుండిరి. విశృంఖలావృత్తిమై యుండు భటులంద ఱాతనిమాటలకు దిక్కులు పిక్కటిల్లునట్లు నవ్విరి.

భానుగుప్తనారాయణశర్మలు నగరుబయటికివచ్చి నిలిచియుండిరి. నిరపాయమగుప్రదేశముఁ జేరువఱకు, నోరు దెఱచుటకు వారికి దిటవు చాలకుండెను. మూఁగనాఁగేళ్లవలె వారు కాలుసాగించుచుండిరి. ఎంతయోదూరము వారిట్లు నడచిరి. ''నిరంకుశులగు హూణరాజసేవనము నానాఁటికి దుర్భరమగుచున్నది. లేకున్న నీయువరాజు మనలఁ బ్రహరించుట నేమనుకోవలయు?'' నని నారాయణశర్మ పలికెను.

భాను:—అది నీవిషయము. ఆతనిచే దెబ్బలు తినినది నీవుకదా!

నారాయణశర్మ ముఖము జేవురించెను. ''ఓహో! అందులకు నీవు సంతసించుచున్నాఁడవా? నీకుఁగూడ దెబ్బలు కావలయునా? ఒక్కమాట చెప్పినఁ జాలును. నీకుఁగూడ బడితపూజ కాఁగలదు'' అని నారాయణశర్మ బెదరించెను.

భానుగుప్తుఁ డొకఁక వేళాకోళమును గట్టిపెట్టి ''శర్మా! నీవంతటి కర్కశుఁడవు గావని నాకుఁ దెలియును. నిజమాడిన నిష్ఠురము సహజము. నేనుగూడ నీతో సమానముగఁ దన్నులుతింటిని సుమా!'' అనెను.

నారాయణశర్మ శాంతుఁడై ''అవును. అట్లనుము. నీకును మంగళహారతులైనవి. నాకంటె నీకే యెక్కువదెబ్బలు పడినవి'' అనెను.

ఆపలుకులకు భానుగుప్తుఁ డొదుఁగఱచుచు "అటులే యనుకొనుము... ఇపుడు నీకేమి పనియున్నది?" అని ప్రశ్నించెను.

నారా:—ఇంతలోఁ మఱచితివా? ఒకగంటతాళి, కొలువుకూటము నకుఁ బోవలయును.

భాను:—ఔనౌను. మఱచితి. శర్మా! ఇంతకు నీయదృష్టము మంచిది.

నారా:—అదృష్టమా! నేఁడు యువరాజసందర్శనమునకుఁ బోవుట కంటె ముక్కుపట్టుకొని యొకసంవత్సరమైనను మూలఁగూర్చుండుట మంచి దని నాయభిప్రాయము.

భాను:—నిజము. ఇఁకఁ బోయివచ్చెద.

నారా:—నాకును సెలవు.

వారిద్ద ఱొకరినొకరు వీడి, చెరియొకదారిఁ బోయిరి. నారాయణ శర్మ వెనుకకుఁ దిరిగి రాజప్రాసాదమున కభిముఖుఁడై పోయెను. భానుగుప్తుం డొకరహస్యమార్గమునకుఁ దిరిగి, తన్నెవ్వరైనఁ జూచుచున్నారో యను శంకతో నడుగడుగునకు నలువైపుల బిక్కిరిచూపులఁ జూచుచుఁ బోవుచుండెను.

ఏడవతరంగము

జీర్ణకుటీరము - ఆగంతుకుఁడు.

నాఁటియపరాహ్ణమున భానుగుప్తనారాయణశర్మలు భూమకునిశవముతో నగరునకుఁ బోవునపుడు, మాతంగిమాధవి, యుజ్జయినియందుఁ దన పనిఁ జూచుకొని యింటికిఁ దిరిగివచ్చుచుండెను. ఆమిడియెండలో నంతగా నెవ్వరు నడచుటలేదు. తమ్మటపుధ్వని విని పంచమాంగన మాధవిరాకను గ్రహించి, ఆకొందఱుకూడ బయటికిరా వెఱచుచుండిరి. ఇంతకుముందుకంటె మాధవిమొగ మిప్పుడు మార్పుచెందియుండెను. నిన్నటివఱకు విచారసాగరనిమగ్నయై యుండినమాధవి నేఁడు సంతోషాంబుధి నీఁదులాడుచున్నట్లగపడుచుండెను. కాని, కళకళలాడు నాసాధ్వీమొగ మేలొకో పరితాపరేఖామిళితమై యుండెను. ఈయూరేండ్లుగా నడచునడకకంటె నామె నేఁడు మఱింత చుఱుకుగాఁ గాలు సాగించుచుండెను. కారణము విదితము. ఇంటికడ నిన్నాళ్లుగాఁ దనకొఱకు వేఁచియుండువా రెవ్వరును లేరు. చీఁకటికోనయై పాడువాఱియుండు నాజీర్ణకుటీరమును గౌముదీకాంతుల వెలిఁగించువా రెవ్వరును లేరు. కాన నామె సామాన్యముగా జనావాసములచెంగటనే తారాఁడుచుఁ గాలము గడపుచుండెను. కాని, యీదిన మామెకుటీరమున బాలాదిత్యుఁ డున్నాఁడు. బిడ్డకై పరుగిడు భారతమాతవలె, నతిత్వరితగతి మాధవి స్వకుటీరాభిముఖియై పోవుచుండెను.

దఱిలేనిసంతోషవారిధి మునుకలిడుచు, మాధవి మైమఱచియుండెను. మైమఱచి యథారీతి తమ్మటమును గొట్టుటకూడ మానెను. దీర్ఘాలోచనానిమగ్నురాలగు నాకడజాతివనిత యప్రయత్నముగ ఆస్తికులగుపౌరులను

దరిసి, వారిముక్తిమార్గమున కడ్డుతగులుచుండెను. ఆవీథియందప్పుడు కొందఱు సైనికులు పోవుచుండిరి. అన్యమనస్కయగు నామె వారిగతికిఁగూడ నవరోధము గల్గించుచుండెను. కడ కామె యొకసైనికునిపైఁ బడెను. తోడనే యామె తనతప్పిదమునకు, తెలివిమాలినపనికి ప్రాన్పడి నిలిచెను. తాను తప్పెటఁగొట్టుట మానుటయుఁ, బతితయగు తాను సదాచారుల నెందఱనో సమీపించి పతితులఁజేసి తానుగూడ లేనిపాపమును మూటకట్టుకొనుటయు స్మరణకుఁ దెచ్చుకొని చింతించుచుండ నింతలో నాసైనికు లామెదృష్టి నాకర్షించిరి.

ఇరువదిమందిసైనికులు మూవురఖైదీలఁదీసికొని పోవుచుండిరి. ఆబంధితులముఖములు వసనాచ్ఛాదితములై యుండుటంజేసి వారిని గుర్తింప నశక్యమై యుండెను. వారి నెఱుంగుటకు మాధవికి వ్యవధిలేకుండెను. ఆమె ప్రమాదవశమునఁ దాఁకినసైనికుఁడు, ఆమె యంటరానిదని యెఱుంగుట తోడనే యాగ్రహోదగ్రుఁడై యామెచేతనుండు చీపురుకట్టను లాగుకొని యామెవీపుపైఁ దబదబ మోదెను. పాపము, మాధవి బాధ కోర్వఁజాలక పెద్దపెట్టున రోదన మొనరింపసాగెను. ఈదురాగతమునకు బంధితులలో నొకఁడు "అయ్యో! పాపము. అబల యెవ్వరో యేడ్చుచున్నది. ఆఁడుదాని పైకిఁ జేతి నెత్తుధీరుఁ డెవఁడో?" అనెను. అందుల కాసైనికుఁడు కోపతామ్రుఁడై "ఆఁడుది కాదురా. చండాలినిరా!" అనెను. "చండాలినియా? చండాలినిమాత్రము ఆఁడుది కాదా? ఆమెకూడ మనవంటి మనుష్యప్రాణియే కదా? మఱుజన్మమున మనముకూడ నామెవలెఁ బుట్టుదుమేమో! జైనపరమాత్మ యేమి సెలవిచ్చినదియుఁ దెలియునా?" అని యాబంధితుఁడు పలికెను.

"మీజైనపరమాత్మను గంగలోఁ ద్రోయుము. ఆపాపిష్ఠజైనునివలననే నిన్నిపు డారవల్లిపర్వతములఁ ద్రోయుట! తెలియునా?"

"ఏమి నీయజ్ఞానము! అయ్యో! పాపము." అని బంధితుఁడు భద్ర బాహువు పలికెను.

"ఓరీ! పాపపుణ్యములమూట నీకేల విప్పుదువు. ఇంక నీయధికప్రసంగములఁ గట్టిపెట్టి కాలుకదల్పుము."

వారు నడువసాగిరి. ఆబంధితు లెవరైయుందురా యని మాధవి యించుక గమనించెను. అందొక వనితావిగ్రహ మామెకుఁ బొడకట్టెను. ఆస్త్రీవ్యక్తిముఖము పూర్తిగాఁ గప్పఁబడియుండుటచేఁ గొంచెమైన నగపడుట లేదు. మూఁడవబంధితుఁ డాయువిద నానుకొని నడచుచుండెను. మందగమనమునఁ బోవునాతఁడు శోకభారమునఁ గ్రుంగియున్నట్లుండెను. మందభాగ్యులగు నాఖైదీలను మాధవి గుర్తించునంతలో వారామెచూపునకు మఱుఁగై పోయిరి. నాఁటిసంగతులఁ దలపోసికొనుచు నామె జీర్ణకుటీరమునకుఁ బోసాగెను.

కడపపై నడుఁగిడుటయే తడవుగాఁ మాధవి నాఁటివార్తలఁ దనకుఁ దెలిసినంతవఱకుఁ బాలాదిత్యయశోధర్మలకు వినిపించెను. మార్గమధ్యమునఁ దనకైనపరాభవమును, బందీలయుదంతమునుగూడఁ జెప్పెను. అబలాజనమును సైతము ఆరవల్లిపర్వతములకుఁ బంపుచున్నారని విని, బాలాదిత్యుఁడు నొచ్చుకొనెను. "అకటా! నామాతృభూమియవస్థ యెంతకు వచ్చెను! నాతోఁబుట్టువుల మానధనము దక్కుటలేదుగదా! ఓభారతజననీ! అబలాజనములఁ జెఱుచు, నీహూణపిశాచముల నేమిచేసినను దోషముండునా?... వారిని దూషించు టెందులకు? ఇప్పుడుకూడ నుజ్జయినీనగరమునందు హూణపక్షపాతు లెందఱో కలరు. హూణులు ప్రజలయందలి వర్ణవిభేదముల రూపుమాపిరి. స్వకులధర్మములకుఁ గట్టువడి యుండువారలను, కడకు రాజబంధువులనియైనఁ బాటింపక, హూణులు శిక్షించుచున్నారు. మాధవీ! ఆతరుణి యెవ్వతెయుండునో ఊహాబలముననైనఁ జెప్పఁగలవా?" అని బాలాదిత్యుఁ డడిగెను.

"అయ్యో! ఆవ్యక్తి యింతకును స్త్రీయగునాకాదా యనికూడ నే నంతగాఁ జూడలేదు. వేషమునుబట్టిమాత్రము నే నూహించితిని. ఖైదీలకంద ఱకు ముసుఁగులుండెను. కాని వారిలో నొక్కనిమాత్రము నిర్ధారించనగును. ఆతఁడు భద్రబాహువు. దీనికి సంశయములేదు."

"ఏమీ? భద్రబాహువా? ఓభద్రబాహూ! నీకుఁగూడ నారవల్లి పర్వతప్రవాసప్రాప్తియా?"

యశో:—సంతాపమున కిది సమయముగాదు. ముందు మన మీనరకమునుండి బయటఁబడుసుపాయముఁ జూచుట సమంజసము, నాత్మక్షేమంకరముగదా?

మాధవి:—అవును. అట్లుచేయుట మంచిది. సురక్షితస్థానము చేరుట మంచిది. కాని యీశత్రువిజృంభణ నణఁగనిండు. అనంతరము పోనగును.

బాలా:—నే నెచటికిఁ బోఁగలను? నన్నాదరించువా రెవరున్నారు? హూణుఁడు వీర్యశాలి. అతనిమిత్రులు పెక్కురు. సామంతులు పలువురు. సైనికులు కాలకింకరులు. శిక్షలు నరకప్రాయములు. మగధసామ్రాజ్యమునకు నేను రాజునైయుండియుఁ దలదాఁచుకొనుట కచటఁ దావు దొరకదు. ఇఁక నెక్కడికిఁ బోదును?

యశో:—ప్రభూ! మాఱువేసములఁ గానని దేశముల కేఁగి, యిచటి యిడుములు తప్పించుకొని సుఖముగా జీవించుచుందుము. ఇదియే నాయుపదేశము. ఒక నెలతాళి వర్తకనాక యొకఁటి బ్రోచినుండి కేరళపుత్రమునకుఁ బోనున్నది. కస్తూరి, ఇంగువ, మొకమాలులు, చిల్లరసామానులు మొదలగు వానిఁ దీసికొనిపోయి, వానికిమాఱుగ నారికేళములు, అల్లము, వాసనద్రవ్యములు మొదలగుసామానులు మార్చుకొని తిరిగివచ్చునఁట. ఉజ్జయినికివచ్చునపుడు మార్గమధ్యమున నే నీ సంగతి వింటిని. ఆనాక నెక్కి నీవు కేరళపుత్రమునకుఁ బోవుట మంచిదని నాయభిప్రాయము. ఆభూమి వసుమతి. ఆధారుణి కల్యాణాత్మకము. ఆరాజ్యము సౌందర్యనిలయము. ఆరాజ్యా

ధీశులు ధార్మికశేఖరులు. అందలి ప్రజలు. సుచారిత్రులు. ఆమేదిని సర్వసస్య సంపన్నము. ఆసైన్యము పరాక్రమ మద్వితీయము. ఆవైశ్యులు చాతురీ ధురీణులు. ఆనావికులు సాహసులు. ఆరాజ్యవాణిజ్యము నలుమూలల వ్యాపించియున్నది. అందలినౌకానివహములు అరేబియా, చైనా, సుమత్రా, జావా, బలి, కాంభోజదేశములకుఁగూడఁ బోవుచుండును. ఆరాజ్యమున ముందు శిఖలతోడను వెనుక ముడులతోడను నుండుపురుషు లున్నారఁట. అందలియువతులు విచిత్రస్వభావలై గాంధారదేశయవనులఁ బోలియుందు రఁట. ఈరీతి నచటిజనుల స్వభావాచారములఁ బరికించుచుఁ గాలము గడపు చుండనగును. వేదప్రయుక్తములును, ఉపనిషద్విహితములు నగు దేవాల యము లాధరణియంతట నిండియున్నవి. అచటిప్రజలు బుద్ధుని, జైనునిఁ గూడ నారాధింతురఁట. క్రైస్తవులు, యూహుదీయులును నచట నున్నా రని కొందఱందురు. ఇఁక నచటి యుద్ధభటులవిషయమా ? వారివర్ణనము చర్వితచర్వణ మగును. ముంజేతికంకణమునకు ముకుర మేల? అసమానవిక్రమ సముద్రుఁడగు మీపూర్వుఁడు సముద్రగుప్తుఁడు సయితము, ఉగ్రసేనపాలకుని జయించినతఱిఁ బడినకష్టముల స్మరించుకొనిన, వారిబలపరాక్రమాతిశయముల నీవే యూహింపఁగలవు.

బాలా:—అవును. అయ్యది యుత్తమరాజ్యము. దివ్యదేశము. కాని యశోధర్మా! అచటికి నేను పోయినయెడల, మనయున్న తాశయములకు విఘాతమగునుగదా? స్వదేశమునకు ద్రోహ మొనరించిన ట్లగుఁగదా?

యశో:—ఆట్లేలయగు ? మన ప్రయత్నముల కయ్యది యెంతో సాహాయ్యకారి. కాలగతి నెఱింగినవా రెవరు? ఆధారుణీకాంతులు మన యుద్యమమున కొకవేళ సాయపడవచ్చుఁగదా! ఎంతసాయ మబ్బిన మన కంత మంచిది. హూణులో, పరాక్రమోపేతులు. వారిపరాక్రమ మసదృశము. అట్టిరక్కసమూఁకల నొకరిద్దఱు హైందవోర్వీశులు జయించుట సందేహము. సంఘీభావబద్ధమగు రాజమండలి వారల నాషదుదధి ముంప సమర్థమైనది.

గవ్వకైనఁ జెల్లునని నీతలంపైనచో, రమ్ము, కత్తిదూసి నిన్నుఁ గాఁచుకొనుము’’ అని కరవాలము నొఱనుండి పెఱికెను.

బాలాదిత్యుఁ డాతనిచేయిపట్టుకొని ‘‘యశోధర్మా! కొంచెము తాళుము. కత్తిదూయకుము. ఆతనిమాట లెట్టివో విందము. ఓయీ! ఇఁక నీవచ్చిన కార్యము కానిచ్చి మమ్ము విడువుము’’ అని బాలాదిత్యుఁ డడిగెను.

యశోధర్మ కఱకుపలుకులకు భానుగుప్తుఁడు విభ్రాంతుఁడై యట్లేనిలిచిపోయెను. ఆతనిమొగము వెలవెలపోయెను. కాని, బాలాదిత్యునిశాంతవచనము లాతనికిఁ బ్రజ్ఞనొసంగెను. ‘‘దేవా! యశోధర్మదుడుకుపలుకుల లెక్కింపను. అవసరవిషయములఁ గొన్నింటిని, మీకుమాత్రమే కాంతముగా విన్నవింపవలయునని. నామనవి. దేవా! ఈవలకు వచ్చెదరా?’’ అని భానుగుప్తుఁడు వేఁడుకొనెను.

బాలాదిత్యుఁ డందుల కియ్యకొనక ‘‘రాఁజాలను. యశోధర్మ వినరాని నారహస్యము లుండనేరవు. నీవేమైనఁ జెప్పఁదలంచినచో మాయిరువురి యెదుట నెఱింగింపనగు. లేకున్న నీదారిఁ బోవచ్చును’’ అనెను.

భాను:—చిత్తము. అట్లే కానిండు. మీయిరువురసమక్షమున నావిషయముల వినిపించుట కెట్టియాక్షేపణములేదు. యశోధర్మశీలమును నేను సంశయింపను. కాని తీవ్రమగు నాతనిహృదయపేటికయందు రహస్యార్థమిముడదేమో యని మాత్రము తలంచితిని.

బాలా:—ఓయీ! ఇఁక నీవ్యాఖ్యానములఁ గట్టిపెట్టుము. ఆరహస్యములు వెలువఱుప నిన్ను మేము బలాత్కరింపము. ఇష్టమున్నఁ జెప్పుము; లేకున్న వచ్చినదారిఁ బొమ్ము.

భాను:—దేవా! నారహస్యముల విలువను మీరు గమనింపకున్నారు. దేవా! మీరు నాపై దయతప్పితిరేల?

బాలా:—భానూ! ఎల్లప్పు డిట్లుండినవాఁడఁగాను. కంటినిఁబొడిచి, కన్నీటికిఁ గారణ మడిగెదవేల? ఇందులకుఁ గారణము నీకుఁ దెలియనిదికాదు.

హరిరాముని యనుచరులు సైతము సంతోషవివశులై "జయజయమహారాజా" అని బాలాదిత్యునిఁ గొనియాడ లేకుండఁ బోయిరి. హరిరాముఁడు దిక్కులు పిక్కటిల్లునట్లు నవ్వుచు "దేవా! మన్నింపుము. మీరు సముద్రగుప్తసార్వభౌమవంశభూషణులరగుట నాకుఁ దెలిసియుండిన, మీసాహససంపన్నత నొఱసి చూచియుండెడివాఁడఁగాను. నాసర్వస్వమును మీయధీన మొనరించుచున్నాను. ఈభృత్యునిపైఁ గరుణదాల్చి, నీని దరిద్రనిలయమునకు విజయం చేసి, ఏఁడోసంగు గంజినీళ్లను స్వీకరింప ననుగ్రహింతురా?" అని ప్రార్థించెను.

యశో:—అవునవును. హరిరామునియాతిథ్యమును స్వీకరించి యూఁకలిబాపుకొనుట మేలు.

హరిరాముఁడు దారితీయసాగెను. అందఱు నాతని ననుగమించిరి. ఆ మార్గము వృక్షలతాకంటకశిలాజీర్ణమై మిగుల నిఱుకుగానుండెను. పరిచితులు గూడ మరల నామార్గమును గుర్తింప నశక్తులై యుండిరి. వారట్లు కొంతకాలమునకు విశాలమగు సమతలమును జేరిరి. అచటఁ బెక్కురాటవికులు శాకములతో పలువిధములగు పదార్థముల వండుచుండిరి. కమ్మనివాసన గుమ్మనికొట్టుచు, నోట నీరూరఁజేయుచుండెను. ఆప్రదేశము మధ్యభాగమున నొకవటవృక్షముండెను. దానిమూలము నానుకొని చుట్టును నున్నతమును విశాలము నగు శిలావేదిక యుండెను. ఇట్టివృక్షములును, వేదికలును భారతదేశమునందు నేఁటికిని సర్వసామాన్యము. అందఱు నాయరుఁగుపైఁ గూర్చుండి యిష్టాగోష్ఠినిమగ్నులైరి. ఇప్పుడు హూణులబైదీలై యుండురఘుపతియు, నాతని తనయయు, భద్రబాహువును నిర్భయులై యుండిరి. కడకు హూణభటులు సైతము తాము బంధితులమనుమాటయే మఱచి యూహాతీతాభిరామమునందుఁ బాల్గొనుచుండిరి. హరిరాముఁడు తనసాహసపుఁబనులఁ గథలుగా నల్లి సభ్యులకుఁ గర్ణరసాయన మొనరించుచుండెను. సరస్వతి తనతండ్రిప్రక్కఁ గూర్చుండి యాకథల నాలకించుచుండెను. హరిరాముఁ డామెతో "ఏమమ్మాయీ! నేను ఘాతకుఁడనని నీవనుకొంటివికదా! హరిరాముఁడనిన యువ

కుల కెంత యసహ్యమో చూడుము! చోరాధముఁడని తలంచు రాజకుమారుం డచట; హంతకశిఖామణియని యెగ్గులాడు రామామణి యిచట! ఆహా! దైవమా! ఈదిక్కుమాలినహరిరాముని నిర్దోషిత్వము బయలగు టెన్నఁడో కదా!" అని రఘుపతివైపుతిరిగి "ఆర్యా! ఈబాల పేరేమి?" అని యడిగెను.

రఘు:—సరస్వతి.

హరి:—సరస్వతి! సరస్వతి! మిగుల సుందరమగు పేరు! మనోహరమగునామధేయము! ఈపేరును మఱువను.

మనోజ్ఞమగు నానామధేయబీజము, బాలాదిత్యునిహృదయతలమునఁ బడి నాటుకొనినదనిమాత్ర మచట నెవ్వరికిఁ దెలియదు.

హరి:—ఈమెవయ స్సెంతయుండును?

రఘు:—పదునేడేండ్లు నిండినవి.

"పదునేడా! నాకు నలువదియేండ్లుండును. నావయస్సున కీయాడు గెలపుత్రిక యుండవచ్చును. ఇఁకమీఁద నీబాల నావిధమునఁ జూచుకొనియెదను" అని హరిరాముఁడు సరస్వతిఁ జూచి "అమ్మాయీ! నీవిఁక నాపై దయమాలి యుండరాదుసుమా! అట్లుకాక, నీవు నన్ను ఘాతుకుఁడని తలంచి నిన్ను రక్షించుటకై యీరాజకుమారుఁ బ్రార్థించినయెడల, మీరిద్దఱనురాగబద్ధులై యున్నారని ప్రకటించెద. ఇందుల కేమనియెదవమ్మా? ఇది నీకు సమ్మతమా?" అని పరిహాసమాడెను. హరిరాముని పరిహాసభాషణములకు సరస్వతి సిగ్గొంది, వైఁటకొంగున ముఖము గప్పుకొనెను. ఆచోరనాయకుని హాస్యపుఁజలుకులకు బాలాదిత్యుఁడుకూడ లజ్జపడెను. ఆతనివదనాంబుజము ప్రఫుల్లమయ్యెను. ఆతఁడు సిగ్గుపెంపున ముఖము నావలఁ ద్రిప్పుకొనెను ఆతనియభిప్రాయ మిప్పు డందఱకు వ్యక్తమయ్యెను. ఆతఁడు సరస్వతిని క్రీగంటఁజూచుచు, ముసిముసినవ్వులు నవ్వుచుండెను. హరిరాముఁడు మందహాసమొనరించుచు "రాజకుమారా! యుద్ధనియమములకు వ్యతిరేకముగ, నే నాయుధములు ధరింపని నీతోఁబోర సమకట్టియుంటినికదా! ఇప్పుడైన

నిదిగో, యీపావలువను ముఖమున ధరింపుము.'' అని యొక వస్త్రము నాతని పైకి విసరివైచెను. సభ్యులందఱు పెద్ద పెట్టున నవ్విరి. హరిరాముఁడు తన చెయిదమును మన్నింప బాలాదిత్యుని వేఁడుకొనెను. ఇంతలో విందు సిద్ధమయ్యెను. అందఱును బాఱులుదీరి భుజింప మొదలిడిరి. తలకొకతీరుగాఁ బదార్థరుచి భేదములపై వ్యాఖ్యానము లొనరించుచుండిరి. సాధకములలో నుప్పు తక్కువ యని కొందఱాక్షేపించుచుండ, మఱికొందఱు హెచ్చుగా నున్నదనుచుండిరి. అన్నము సంకటియైనదని కొందఱనుచుండ, మఱికొందఱు బిరుసుగా నున్నదనుచుండిరి. మంచినీరు వేడిగానున్నవని కొందఱనుచుండ మఱికొందఱు చల్లగా నున్నవనుచుండిరి. పాయసములోఁ బంచదార యెక్కువ యని కొందఱనుచుండ మఱికొందఱు తక్కువ యనుచుండిరి. విస్తరాకులు చాల విశాలములని కొందఱనుచుండ, మఱికొందఱు చాల చిన్నవనుచుండిరి. ఈవిధమున వారు తలకొకవిధమున మాటలాడుచు 'లోకో భిన్నరుచిః' అను నానుడిని సార్థక మొనరించుచుండిరి. విందు క్రమముగఁ బాయసముకడకు వచ్చెను. ఎవరైనఁ బద్యమో శ్లోకమో చదువవలయునని హరిరాముఁడు పట్టుబట్టెను. కాని యెవ్వరైనను నందులకుఁ బూనునట్లుండలేదు. అంతట నాతఁడు సరస్వతిని ''అమ్మాయీ! సరస్వతీ! నీవొకపాట పాడవలయును'' అని యడిగెను.

సర:—నేనా పాటఁబాడుట! నాకేమియు జ్ఞప్తిలేదు.

హరి:—ఆశువుగాఁ బాడుము.

రఘు:—ఆశుకవిత్వమునం దీబాల నిపుణురాలు.

వీరిమధ్య సరస్వతి తప్పించుకొలేకుండెను.

హరి:—హబాణులు నీవదనమునఁ గప్పినముసుఁగు నిఁకఁదీయుము.

హరిరాముఁడు సరస్వతి వదనావకుంఠనమును దొలఁగించెను.

ఒక్కసారిగా సభ్యులంద ఱాశ్చర్యచేతస్కులైరి. సూర్యరశ్మికగమ్యమైయుండు నాయటవీస్థలము, భానుకిరణదీప్తిభాసుర మైనట్లయ్యెను.

ఆయింతివదన మంత విలాసభాసమానమై యుండెను. ఆమె తనూవల్లిక బంగారుకాదుగాని, బంగారునకు దానికి నెట్టివ్యత్యాస మగపడుటలేదు. సంపూర్ణవసనాచ్ఛాదితమయ్యు, మెఱపుఁదీఁగెఁబోలిన నామె మేనికాంతి నల్గడలఁ దళతళయని ప్రసరించుచుఁ జూపఱ కాకోమలాంగి యలౌకిక విలాసవిభాసిని యని చాటుచుండెను. లావణ్యసంభరితమగు నాతరుణీమణి వదనాంబుజము వినమ్రభావసంపూరితమై ముద్దులు మూటగట్టుచుండెను. సకలజన సమ్మోహనకరములగు మందహాసాంకురములు హృదయాహ్లాద ప్రదములై, యామోహనాంగి యమాయకత్వమును వెల్లడిసేయుచుండెను. ఆశిరోజములు సాంద్రములు; స్వాభావికనీలవర్ణ సంశోభితములు. ఆలలాట మతివిశాలము; ఉన్నతము. ఆకనొబ్బమలు కమనీయములు; శిల్పచాతురీ విలసితములు. ఆనేత్రము లాకర్ణాంతములు; శాంతశృంగార వ్రీడాభరిత ములు. ఆకర్ణము లతిమృదులములు; అమూల్యకర్ణాభరణశోభితములు. ఆనాసిక సమధికసుందరము; సక్రమసంశోభితము. ఆపలువరుస ప్రభా సంపూర్ణము; దాడిమీబీజసదృశము. ఆసభ్యులయెదుట సాక్షాత్కరించి నిలిచిన దట్టిదివ్యాంగన. ఎక్కడి సరసాలాపము లక్కడ నాగిపోయెను. దిదృక్షువులదృక్చంచరీకము లాయంగనామణి యాననాంబుజముపై వ్రాలి, సౌందర్యరసాస్వాదన మొనరించుచు విడిచివచ్చుటలేదు. నిలుకడఁగాంచిన మెఱుపుఁదీఁగెయో యననుండు నాలావణ్యరాశి యంతలో నంతర్ధానమగు నేమో యని సభ్యు లామెను గన్నార్పక చూచుచుండిరి. ఆముప్పదిమంది సభ్యుల యఱువదికన్నులనుండి వెలువడు వీక్షణనారాచములధాటికి, సర స్వతి యోర్చుకోలేకుండెను. లజ్జాభరమున నామె యొకవైపునకుఁబోయెను. అచట బాలాదిత్యుఁ డాసీనుఁడై యుండెను. ఒక్కమాఱు వారివిలోకనము లొండొంటితో వియ్యమందెను. వారిమోముదమ్ములు స్మేరాంకురవిలసితము లయ్యెను. సిగ్గుపెంపున సరస్వతి తలవాంచెను. హరిరాముఁ డామెతడఁబాటు నాలోకించి "అమ్మాయీ! సరస్వతీ! ఏదీ నీపాట!" అని హెచ్చరించెను.

"దేనినిఁగూర్చి పాడుట?" అని యాంముద్దుగుమ్మ మందస్వరమునఁ బ్రశ్నించెను.

హరి:—ఏదియైనను సరియే. యుగయుగంబులనుండి యీమఱ్ఱిచెట్టిట్లే నిలిచియున్నది. మనబోఁటివారలకు నిలువనీడనిచ్చి, పరోపకారియై జీవించుచున్నది. దీనిపవిత్రచారిత్రము నించుక పాడుము.

సర.—సరియే. అయిన దీనిచారిత్రమునుగూర్చి పాడెద.

హరిరాముఁ డామె యంగీకారమున కుప్పొంగి 'సద్దు. సద్దు' అని చప్పట్లుకొట్టెను. తోడనే సరస్వతి సౌందర్యముపైని వ్యాఖ్యానము లెక్కడివక్కడ నిలిచిపోయెను. సభయంతయు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. సరస్వతి తన మృదుమధురస్వరమున మ్రోడులు చిగిరించునట్లీవిధమున గానమొనరింప మొదలిడెను.

మఱ్ఱిచెట్టు.

ఓతరూత్తమ! నీవు సనాతనుఁడవు,
కాలపరిణామదశ నీకుఁ గలుగ దేల?
కాలవశమున సర్వంబు కదలిపోవ,
ఎట్టు లుంటివి యీరీతి? ఎఱుఁగఁ జెపుమ.
అవని నాయకరత్నమై యలరె నెవఁడు?
మానవులలోన మేటియా మాన్యుఁ డెవఁడు?
దానధర్మప్రవీణుఁడై తనరె నెవఁడు?
ఘనుఁ డశోకుని పాలనఁ గాంచితీవు.
దోసఁగు లెప్పుడు చేసెడిదుష్టమతుల
బారిపడలేక, దేశంబుపడెడుపాట్లు
కననియట్టుల నంతయుఁ గాంతువీవు.
మానవులచర్య గమనించి మంటివీవు.

అవనిజనులకు నెఱుఁగంగ నలవికాని
జీవిమర్మంబు సాధించి చెలఁగితీవు.
సంయమీంద్రులె నీతోడ సాటిగారు
సకలగుణసీమ! ఓవటసార్వభౌమ!

ఆదివ్యగీతిక కమ్మగానుండెను. 'సెబాస్ సెబాస్' అని సభ్యులు తల యూపిరి. ఆగానామృతమును వారు వీనులఁ గ్రోలి, దానిమాధురీమహిమను బ్రశంసించుచుండిరి. హరిరాముఁడు ప్రమోదహృదయుఁడై "భళిరే. భళిరే. నావటవృక్ష మింత ప్రసిద్ధమైనదని నాకింతవఱకుఁ దెలియదు. గీతములందలి భావములన్నియు నీహృదయపూర్వకము లనుకొందును. కాని యశోకుఁడు మానవులలో మేటియా మాన్యుఁడంటివి. ఆవిషయముమాత్రము విశ్వసనీయము కాదు. అశోకునికంటె మేటియా మానవుఁడు లేఁడా? నీమానసము నిట్లు నొవ్వఁజేయుట నాయభిమతముగాదు. సరి. ఇఁకఁజాలును. ఇఁక నందఱకు సెలవు" అనెను. ఆతనియానతిని మౌళిదాల్చి హరిరామునసుచరులు స్వకార్యములపై నెటకేనిఁబోయిరి. పనియుఁ బాటయులేనివారుమాత్రము, ఇష్టాగోష్ఠిఁ గాలముఁ గడపుచుండిరి.

తొమ్మిదవ తరంగము.

బాలాదిత్యుఁడు - సరస్వతి.

బాలాదిత్య, యశోధర్మ, భానుగుప్తులకుఁ బ్రొద్దుపుచ్చుట కేమియుఁ దోఁపకుండెను. అట్లే సరస్వతి, రఘుపతి, భద్రబాహువులుకూడ గోళ్లు గిల్లుకొనుచుఁ గూర్చుండియుండిరి. అంతకుముందే హరిరాముఁడు హూణుల నొకకుటీరమున బంధించి వారికిఁ గాపుంచెను. హరిరాముఁడు తనరాణివతో నెందో చనెను. వీరార్గురును నావిశాల శాద్వలతలమునఁ జెట్లసందునను, నికుంజములమధ్యను, తలకొకమూలకుఁ జేరి, యెట్లో కాలము వెళ్లఁదీయసాగిరి. ఆవనము మనోహరముగా నుండెను. బ్రహ్మాండములగు పాదపరాజము లంబరము నంటుచున్నవో యన నిలువఁబడియుండెను. వివిధలతాద్రుమము లల్లిబిల్లిగాఁ బెనవైచుకొని యాపాదపాగ్రముల కెగఁబ్రాఁకియుండెను. బాలాదిత్యుఁ డచట నిచటఁ దిరుగుచు, నానికుంజాంతరముల నొకయెడకు వచ్చెను. ఆరణ్యకదృశ్యరామణీయకమో-అదృశ్యవ్యక్తిమోహనరూపమో-ఆతనిభావనాప్రపంచము నావరించియుండెను. మఱి యొకచోటను, మేనొకచోటను నుండు జాతిబొమ్మవలె నిలిచియుండు నారాజకుమారునివీనులకు "ఆర్యపుత్రా! మీమానసము నంతగాఁ గలంచున దెయ్యది?" అనుమృదుమధురప్రశ్నావాక్యము వినఁబడెను.

ఆసవ్వడి కారాజకుమారుఁ డులికిపడి తిరిగిచూచెను. చూడఁగా నచట సరస్వతి యుండెను. ఎందులకో యాతఁడు బిడియమందెను. ఆతఁడాదరిం గూర్చియే యాతఁ డింతవఱకుఁ, దలఁచుచుండెను. ఆతఁడు మందహాస మొనరించుచు "ఏమియులేదు. నాసంగతులఁగూర్చితలపోసికొనుచున్నాను" అనెను.

సర:—అంతయేనా! ఆర్యపుత్రా! ఎచటికిఁ బోవలయునని మీతలంపు? ఉజ్జయినియందలిహూణులు కటికరక్కసులు. మీకు మగధయందు జేసెడు నేలయైన లేదు. మహోకులురగుమీరు చోరగృహనివాసము నతినీచముగాఁ జూతురు. ఇఁక నెచటికిఁ బోఁగలరు?

ఈసంప్రశ్న మారాజకుమారునకుఁ దన కేరళపుత్ర ప్రయాణమును దటాలున స్ఫురింపఁజేసెను. అనాథజనసంరక్షణోద్యోగమునందును, హారి శామునియాతిథ్యస్వీకారప్రమోదమునందును, ఆవిషయము నాతఁడు మఱచియేపోయెను. కాని సరస్వతి యట్లాతనిఁ బ్రశ్నించుటతోడనే యాసంగతి యంతయు మరల మనసుకు వచ్చెను. "అవును. నేను కేరళపుత్రమునకుఁ బోయెదను" అని బాలాదిత్యుఁడు గద్గదకంఠమునఁ బలికెను.

సర.—కేరళపుత్రమునకా? ఆర్యపుత్రా! ఈదేశమును విడిపోవుటకు మీకు దుఃఖముగా నున్నదా?

బాలా:—నిన్నటిదనుక లేదు. కాని యిప్పుడుమాత్రము చాల సంకటముగా నున్నది.

సర:—ఈభావపరివర్తనమునకుఁ గారణము?

"నీకుఁ బరిచయములును, నాకు సంతోషావహములును నగునాలు గక్షరము లిందుకుఁ గారణము" అని బాలాదిత్యుఁడు మందహాస మొనరించుచుఁ బలికి, కన్యార్పక యాశ్లోకములఁ జూడసాగెను. ఆయక్షరముల గ్రహించి, సరస్వతి లజ్జనొందెను. ఆమగువ మోము నావలకుఁ ద్రిప్పుకొనెను. కన్నీటిబొట్టొకటి యామెచెక్కిలిపైనుండి జాఱి క్రిందఁబడెను. ఆయువతి పైఁట కొంగున బెప్పలద్దుకొనుచు నొకటిరెండునిముసము లట్లే నిలువఁబడియుండెను. "అయిన నార్యపుత్రా! మాగతి యేమగు ననుకొంటివి?" అని శోకనిరుద్ధస్వరమున నడిగెను.

బాలా:—అందులకు నేనేమిచేయఁగలను? ఆవిషయమున నాకేమి యోగ్యమున్నది? నీతండ్రి నిన్నెచటికైనఁ దీసికొనిపోఁగలఁ డనుకొనియెద. ఆయనకుఁ దెలియని దేమికలదు?

సర:—ఆర్యా! ఆయనకేమియుఁ దెలియదు. ఆతఁడు మూఁడుకాళ్ల ముసలి. అశక్తుఁడు. యుపకసామాన్యములగు కార్యనిర్వహణశక్తియు, కార్య నిర్ధారణసామర్థ్యమును నాతనికి లేవు. ఆర్యపుత్రా! హయరాజము నధిరోహించి హరిరాము నాజ్ఞాపించు మిమ్ములను నాఁడు నేను చూచినపుడు, 'నన్నుఁ గాపాడి ప్రేమించుటకు మీవంటిసోదరునిఁ గలిగియుండుభాగ్యము నాకు లేకపోయెఁగా' అని నొచ్చుకొంటిని.

బాలా:—అటులనా? అసమానవిలాసభాసురాంగివి. నీవు గానమొనరించుచుండ, నేను గాంచి నాకు నీవంటి...

"అనుఁగుసహోదరి లేకపోయె ననుకొంటిరా?" అని సరస్వతి మందహాస మొనరించుచుఁ బలికెను.

బాలా:—సహోదరియనికాదు. ఏమియో వేఱుగాఁ దలంచితి. చెప్పమనియెదవా?

సర:—వలదు. చెప్పవలదు. మనగమ్యస్థానమునుమాత్ర మెఱిఁగింపుఁడు.

బాలా:—హరిరామునికడ నేల నుండరాదు?

స:—హరిరామునికడనా? చోరనాయకునిచూరుపట్టుకొని వ్రేలాడుటయా? ఆర్యపుత్రులు మాకొనరింపనుండుసాయ మియ్యదియే కాఁబోలు. దొంగలరాయనియింటఁ గాలముగడపుటయా? ఛీ ఛీ! ఆర్యపుత్రా! ఉన్నతవంశజులగు మీనోట నిట్టిమాటలు వచ్చినందులకు నాకు సిగ్గగుచున్నది.

బాలా:—సరస్వతీ! నిన్ను నొప్పించితిని. తప్పుఁదలంపకుము. కాని యీ యుపదేశమునకుఁ గారణము కలదు. నిన్నుఁ గనుఁగొనటకు హూణులు

నకును గేరళపుత్రమునకు నెంతయో వ్యత్యాసమున్నది. నీజన్మభూమిపోలఁ కువ యచటఁ గానరాదు.

సర.—ఆర్యపుత్రా! ఈసంశయములన్నిఁటి నొఱసిచూచియే, యీ విషయమును నిర్ధారించుకొంటిని. గుప్తాన్వయభూషణుఁడే దేశత్యాగమొన రించుచుండ, ననదయగు నీసరస్వతిమాత్ర మేల యట్లొనరింపరాదు?

బాలా.—కాని సరస్వతీ! మరల మాతృభూమికిఁ దిరిగివచ్చు నుద్దే శముతోఁడనే పోవుచున్నాను.

సర.—నేనుమాత్రము? ఒక్కమారుగా స్వదేశమును విడువ నుద్యో గించితినాయేమి? భయపడకుఁడు. మీవెంట నేనుగూడ మరలివచ్చెద.

బాలా.—నీ పతిచాకచక్యముగా వాదింపఁగలవు!

సర.—మీరుమాత్రము ! యుక్తియుక్తముగాఁ దప్పించుకొనరా!

బాలా.—అయిన రమ్ము! ఈవిషయమై భద్రబాహువుతోఁడను నీతండ్రితోఁడను సంప్రతించుదము.

అని బాలాదిత్యుఁడు, రఘుపతిభద్రబాహువు లుండునెడకుఁ బోయి, రఘుపతితో "ఏమండీ! మిమ్ములనందఱను నేను కేరళపుత్రమునకుఁ దీసికొని పోవలయుననని, యిదిగో మీకుమారి మొండికిఁబడియున్నది. దీనికి మీకు సమ్మ తమా?" అనెను.

సర.—ఆహా! ఆయనకు సమ్మతమే. ఒప్పుకొనితీరును.

రఘు.—ఏమమ్మా! ఇదిన్యాయ్యముగాదు. ఇంతకు నన్నేల యడుగవల యును? నీయిష్టానుసారము బదులిచ్చుటకు నన్ను బలవంతపెట్టుటే? అదిధర్మము గాదు. నాసొంతయభిప్రాయ మేమనిన,నయ్యది నాకు సమ్మతమందును. ఆరాజ కుమారుని నీవు బలాత్కరించుచున్నావు కాఁబోలు. సరస్వతీ! ఈతఁడు రాజకుమారుఁడు. మనకొఱకై యీతఁడు శ్రమనొందుచుండఁజాలఁడు. ఈ సంగతి నీవు మఱచినట్లున్నది. ఇంతదనుక నీవిషయమై దిగులొందుచుంటిని. నీయోగక్షేమములభారము నీరాజకుమారుఁడు మోయ నియ్యకొనినచో, నా

స్వాంతము ప్రమోదభరితముకాఁగలదు. కాని అమ్మాయీ! నన్ను సంరక్షిం చుటకుఁగూడ నాతఁడు మాటయిచ్చెనా?

సర.—ఇచ్చెను. నిన్నును, నీస్నేహితునిభద్రబాహువునుగూడ రక్షింప నెంచియున్నాఁడు.

భద్ర.—అవును. 'బాలాదిత్యునికంటె, నిర్మలహృదయము నయనా నందకరముగ నుండును' అని జైనపరమాత్ముఁడు సెలవిచ్చియున్నాఁడు.

బాలా.—అనఁగా, బాలాదిత్యుఁడనగునాకంటె, సరస్వతి సహృదయ సంపన్నురాలని నీమాటలయర్థముగదా! ఇట్టిమనోహరభావప్రకటనమున కొక దయ్యము కావలయునా! మీజైనపరమాత్ముఁడుగూడ దానికి వలదు. ఇఁకఁ బ్రస్తుతము కేరళపుత్రప్రయాణము నీకు సమ్మతమేనా?

భద్ర.—అచటఁ జాలమంది జైనులున్నారట! కాన నేనుగూడ నచ టికివచ్చి, పవిత్రమతగ్రంథముల నింకేమైనఁ గ్రొత్తవిషయము లుండిన గ్రహించుట మంచిదిగదా?

సర.—అచట జైనులు లేకుండిన?

భద్ర.—లేకుండిన, నేనచటికివచ్చి జైనమతమును వారలకు బోధింపఁ దగియున్నది.

సర.—చూచితిరా? వారిద్దఱు వచ్చుట కిష్టపడుచున్నారు. నేనుగూడ సురక్షితముగా నుండఁగోరుచున్నాను. ఆర్యపుత్రుని ప్రయాణ మెప్పుడో?

బాలా.—ఒకనెలమీఁదట విక్రమయనునొక బారుకచ్ఛమునుండి కేరళ పుత్రమునకు బయలుదేఱనున్నది. దానిలో నొకగదిఁ దీసికొనవలయునని యున్నాను. మీరును వచ్చునెడల, మనము నాలుగుగదుల నేర్పాటుచేసి కొందము.

రఘు.—సరియే. ఈసంగతిని హరిరామున కెఱింగింతును.

అంతలో హరిరాముఁ డచటికరుదెంచెను.

హరి.——దేవా! మీరేమి యోజించుచున్నారు?

బాలా.——హరిరామా! ఒకనెలతాళి కేరళపుత్రమునకుఁ బోనెంచి యున్నాఁడను. ఈబంధితులు మువ్వురు నాతో రానెంచియున్నారు. ఇప్పుడు వీరు నీయధీనులుకదా! వీరు నావెంటవచ్చుట నీకు సమ్మతమేనా?

హరి.——దేవా! ఆముగ్గురిలో నిద్దఱివిషయము నాకు వలదు. ఇఁక మూఁడవవ్యక్తియా? ఆకోమలాంగి నాకూఁతురు సుమా! నాకూఁతువలె నామెను నేను బ్రేమించుచున్నాను. కారణము నాకే తెలియదు. నా పుత్రిక గతించి యిప్పటి కెనిమిదేండ్లయినది. కాని యీహరిరాముఁ డింత కాలముగా నిందులో నర్ధాంశమైన పేఱొకసాధ్విపై ననురాగ ముంచి యెఱుఁగఁడు.

సర.——నీపుత్రిక యేమైయుండెను? ఆమె యీడెంత? ఆమె యేల మరణించెను?

రఘు.——అమ్మాయీ! ఈవిషయము నీ వెఱుంగవా?

హరిరామునివదనాంబుజము కోపానలమునఁ జేవురించెను. ఆతని కనులు చింతనిప్పులవలె గనగనలాడుచుండెను. కటము లెగిరిపడుచుండెను. ఆతనికుడిచేయి యొకమారు మొలనుండుకరవాలముపై వ్రాలెను. కాని యా దొంగలరాయఁ డంతలోఁ బ్రజ్ఞవడసి గద్గదకంఠమున "ఈసంగతి నీకుఁ దెలియనే తెలియదా? నారాయణిని నీ వెఱుంగవా?" అని ప్రశ్నించెను.

సర.——నారాయణియా? ఆసాధ్వీశిరోమణి నీకూఁతురా?

హరి.——నా కామెయొక్కతయే కూఁతురు. ఆమెకు నీవయస్సుండును. ఆమె రూపమునఁ దల్లికిఁ దీసిపోయెడిది కాదు. అచ్చుగ్రుద్దినట్లు తల్లి వలె నుండెడిది. నాతనయ నాపెన్నిధాన మైయుండెను. ఆమెఁ జూడ నా కన్నులకుఁ బండువైయుండెను. అప్పుడు నేను ధార్మికుఁడనై యుండెడి వాఁడను. నాహృదయము కుసుమకోమలమైయుండెను. నాగుణము లతిసున్ని

తములై యుండెను. నేను నారాయణిని నాదైవముపలెఁ బ్రేమించుచుంటిని. కాని యట్టియలౌకికశుభచారిత్ర యీలోకమున నుండఁదగదు. కడకొక నాఁడు హూణులామెను జెఱబట్టిరి. వారామెను మానభంగమొనరించిరని విన్ననాఁడే, యామె చచ్చిన మఱియు మేలనుకొంటిని. కాని యామానవతి యగ్నిఁబడి బుగ్గియయ్యెనని వినినయప్పుడు, అయ్యో! నాకూర్మిపుత్త్రి జీవములతో నుండకపోయెనే యని చింతించితిని.

సర.—అన్నన్నా! నిన్నుఁ జూచిన జాలియగుచున్నది.

హరి.—నాగతికై జాలిపడరాదు. నాకుఁ దగినశాస్తి యైనది. హూణులతోఁ బోరాడ నేనెట్టి ప్రయత్నములఁగాని చేసినవాఁడఁగాను. వారు మనదేశముపై దండెత్తివచ్చినప్పుడు స్వార్థపరుఁడనై నాయాస్తిని, నాతనయనుమాత్రము రక్షించుకొనినఁజాలునని తృప్తినందియుంటిని. అందులకు భగవంతుఁడు నాకుఁ దగురీతి బుద్ధిచెప్పెను. స్కందగుప్త సార్వభౌముఁడు మృత్యుశయ్యఁ జేరియుండినపుడుకూడ, స్వదేశరక్షణార్థము సైనికులకొఱకుఁ గుయ్యిడెను. కాని యామహారాజు యుద్బోధములన్నియు నరణ్యరోదనములయ్యెను. ఒక్కఁడైన ముందునకు వచ్చి, నడుముకట్టి నిలువలేదు. ఆరాజన్యుఁడు విసుఁగుగొని జీవములఁబాయుచుఁ బెట్టినశాపఫలమును నేనిప్పు డనుభవించుచున్నాఁడఁ గాఁబోలు!

బాలా.—అట్లనకుము. నాపినతండ్రిస్వభావ మట్టిదికాదు. నీకుమారికైన పరాభవము నాతఁడు చూచియుండినచో, 'తనవిధ్యుక్తధర్మమునకు వ్యతిరేకముగ నామెను గాపాడకపోవుటఁ జేసియే, యట్టియవస్థ తనకుఁ గలిగెననియు, నంతయు స్వయంకృతాపరాధఫలమని' తానే యని యుండెడివాఁడు.

హరి.—ఆతం డట్టివిశాలహృదయుఁడని నాకుఁ దెలియును. ఆతఁడు కరుణానిధి. 'నారాయణి యలౌకికరూపలావణ్య. ఆమె యేదే నొకరాజకుమారున కర్ధాంగియై యుండఁదగును. ఆముగుదను రాజ్యపీఠి నధిష్ఠింపఁ

జేయుభారము నాయది' అని యారాజశేఖరుఁడు సెలవిచ్చుచుండెడివాఁడు. కాని యిప్పుడు నాతనయ సింహాసనము నెక్కుటకుమారు సమాధి నలంకరించినది. అయ్యో! నారాయణీ! అయ్యయ్యో! నారాయణీ! నారాయణీ! ఓకృతఘ్నురాలా! నీజనకునిఁ బాసిపోయితివా? నీతండ్రిని బుత్రికావిహీనుఁ జేసిపోయితివా?

ఆఘోరనాయకుని దుఃఖదీనాలాపములు వారలనిర్విణ్ణులఁగాఁ జేసెను. అతని హృదయతలమునందలిగాయ మింకను బచ్చిగానుండి చురచుర మంట లెత్తుచున్నదనియు వారు గ్రహించిరి. కరుణయన నేమియో తెలియని యాదొంగలరాయఁ డంత మోహోన్మాదుఁడై, జీవకారుణ్యపరుఁడై యుండుటకు వారు వెఱఁగుపడిరి. నారాయణి మానముగోల్పోయినదని హరిరాముఁడు వినినపు డాతఁడు చకితుఁడుగాక 'అయిన నామె యింకను జీవములతోనుండుటేల?' అని పలికినట్లు వారు వినియుండిరి. కాని వారి కిపుడు సంగతులన్నియు నున్నవి యున్నట్లు తెలిసిపోయెను. హరిరాముని యారాటముఁ గాంచి సరస్వతి చాల పరితపించుచుండెను. ఆయువిద హరిరాముని చెంతకుఁబోయి "నీతనయ మరణించినదికదా? ఇఁక నీతనయఁగా నన్నుఁ జూచుకొనుము." అని యనునయించెను. దుఃఖాంధకారబంధురంబై యుండిన హరిరామునిహృదయకుహరమున నానందజ్యోతి ప్రజ్వలించెను. ఆతనివదనము వికసించెను. "ఆహా! దైవమా! ఇంకను నాశాజ్యోతి మినుకు మినుకుమనుచున్నదా? ఈముసలిహరిరామునకు ముందుముందు మంచిదినములున్నవా? లేవు. లేవు. అమ్మాయీ! నీవు నాకుమారి వెట్లయ్యెదవు? నీజనకుఁ డీరఘుపతిగదా?" అని యాతఁ డనెను.

సర.—నాహృదయ మతివిశాలమైనది. మిమ్ములనిరువురను బ్రేమించుట కందు స్థలమున్నది.

హరిరామునిస్వాంతము సంతోషోత్సాహముల గంతులిడసాగెను.

"అయిన నన్నుఁ 'బినతండ్రి' అని పిలువుము. నీవు నాదత్తపుత్రివి" అని యాతఁడు మందహాసాంచితముఖుఁడై పలికెను.

హరి:—ఇంతకాలముగా మీరేమి యాలోచించుచుంటిరి? అమ్మాయీ! సరస్వతీ! ఇపుడు నీవు నాస్వీకారపుత్రికవుకదా! ఇఁక నీవు నన్ను విడిపోఁగూడదు. నాతోడనే యుండవలయును.

సర:—తండ్రీ! అదెట్లుపీలగును? నాకొఱకై హూణు లీవనమంతయు గాలించి, మనలఁ గనుఁగొనకమానరు. నీవుకూడ మాతోఁబాటు విపదంబుధిఁ బడుటేల?

హరి:—ఏమీ! వారు నానిజకుమారిఁ గైకొనిరిగాక. నాదత్తపుత్రిం జెఱఁబెట్టఁజాలుదురా? దైవానుగ్రహమున నాకిపుడు ధైర్యోత్సాహము లపారములై యున్నవి.

సర.—అట్లని, మృత్యువును వలచి యింటికిఁ బేరంటమునకుఁ బిలుచు టెందులకు? అంత సాహసముపలదు. కొంతకాలము మేము కేరళపుత్రముననం దుండుట శ్రేయోదాయకము. ఇచటిపరిస్థితులు ముందు నిరపాయములైనప్పుడు, మరలిరానగును.

హరి.—అయిన నీయిష్టము. కాని త్వరలోఁ దిరిగిరావలయును. మీరందఱును ప్రయాణమునకు సిద్ధముగనున్నారుగదా! మీలో నెవ్వరైన ముందుగా నాకాశ్రయమునకుఁబోయి, దేపరవారుపోయిన మఱియు మేలు. అందఱ కన్నిగదుల నానౌకయందు వసతిగలవానిగా నేర్పరించుకొనుట సముచితము. మీఁదు మిక్కిలి మీవెంట నీసుదతికూడ నున్నదికనుక నీకార్యము మిగుల ముఖ్యము.

బాలా.—నేనిప్పుడే బయలుదేఱెదను. వీరలఁదీసికొని నీవు బారుకచ్ఛమునకు రావలయును......తాళుఁడు. తాళుఁడు. ఆపొదలయందు గలగల శబ్దమేమి? మానవుఁ డెవ్వఁడైనఁ బ్రాఁకిపోవుచున్నాఁడా?

అని బాలాదిత్యుఁ డావైపునకుఁ బరుగిడెను. కాని యచట నెవ్వరు గాన్పింపలేదు.

"అయ్యది కుంచేలో గోమాయువో యైయుండును లెండు. మీరు పొండు. కోమలగాత్రి యగుసరస్వతి పథిశ్రమ నోర్వఁజాలదు; కాన నేను వీరలఁ దీసికొని మెల్లగా వచ్చిచేరుదును. నా కాశ్రయ మిచటికి నూఱుక్రోసు. మాపయనము కనీస మైదుదినములు పట్టును. భగవదనుగ్రహమున నాకడ బలాఢ్యములగు నడవిగుఱ్ఱములున్నవి. అవి సరాసరి గంటకు నాలుగుకోసులు పరువెత్తఁగలవు. దీర్ఘప్రయాణమున కవి తాళఁగలవు. రఘుపతియు, భద్రబాహువును, సరస్వతియు, నేనును నెమ్మదిగా వచ్చెదము. మీరుమాత్రము ముందుగాఁబోయి, మాకొఱకుఁ దగుప్రయత్నములఁ జేయుండు. ఇఁక ధనమును గుఱించియా? మీకుఁ జాలకావలసియుండును. ఇదిగో తీసికొనుఁడు" అని హరిరాముఁడు, సముద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యరూపముద్రితములగు నేనూరు బంగారునాణెము లుండుసంచి నాతని కొసంగెను. బాలాదిత్యుఁ డద్దానిఁ గైకొని, హరిరాముఁ గొనియాడెను.

ఇంతలో నచటికి భానుగుప్తయశోధర్మ లరుదెంచిరి. తనస్వామి యగుహూణరాజు సంశయ మొందకుండఁ దాను కొలువుకూటమునకుఁ దిరిగి పోవలయునని భానుగుప్తుఁడు మనవిచేసికొనెను. కలాంజారుకోటకుఁ గల మార్గములు హూణులకంటెఁ బడకుండునంతదనుకఁ దాను మహాకోసలమున సౌఖ్యముగ నుండవచ్చునని యూహించి, యశోధర్మ కూడ స్వరాజ్యమునకుఁ బోవ నిశ్చయించి, తనయభిమతమును బాలాదిత్యున కెఱిఁగించెను. తోడనే బయలుదేఱి, మహాకోసల బారుకచ్ఛములకుఁబోవు చీలుడుదారులవఱ కొందొరులు కలిసిపోయి, యాపైనఁ దమతమదారులఁబట్టి పోవలసినట్లు వారు తీర్మానించుకొనిరి. ఇందులకుఁ గాలవ్యవధిలేకుండెను. వారిరువురును గుఱ్ఱముల నెక్కి యందఱ వీడ్కోలులందిరి. సరస్వతిమాత్ర మొంటరిగా నావల నిలిచి

చుండెను. బాలాదిత్యుఁడా చిలుకలకొలికికడకుఁ బోయి "సరస్వతీ! మనము వీడిపోవలయును" అనెను.

"వీడినను, మరలఁ గలియకపోముగదా!"

ఆమె యొక్కమారు మిన్నుఁ జూచెను. అస్పష్ట మంజుభాషణము లేవియో యామె మధురాధరములనుండి వెలువడెను. ఇంతలో బాలాదిత్య యశోధర్మ లదృశ్యులైపోయిరి.

పదియవ తరంగము

బారుకచ్ఛమునకుఁ బోవు బాట.

ఇంతకుముం దరణ్యములోనికి వచ్చినమార్గమునఁ గాక, బాలాదిత్య యశోధర్మ లిప్పుడు వేఱొకమార్గమునఁ దిరిగివచ్చుచుండిరి. వృక్షలతాకీర్ణమై యిఱుకుగనుండు నాయరణ్యమునందు వారు తమగుఱ్ఱములను మెల్లఁగాఁ బోనిచ్చినను, అడవిని దాటి వెలికి వచ్చినవెంటనే వానినడకవడిని హెచ్చింపఁజేసిరి. ఒకగంటకంతయు వారు చీలుడుదారికడకు వచ్చిరి. తోడనే యశోధర్మ యశ్వము నాపెను. బాలాదిత్యుఁడుకూడ గుఱ్ఱమును నిలిపెను. ఎవ్వరు నేమియుఁ బలుకలేదు. వారిమానసములు కర్తవ్యతావిమూఢములై యొకింతతడ వట్లే యుండెను. కడకు యశోధర్మ "దేవా! మనము విడిపోవలసివచ్చెఁగదా యని నాకు సంతాపముగా నున్నది" అని హెచ్చరించుకొనెను.

బాలా.—యశోధర్మా! నిజమాడితివి. మనవీడ్కోలునకై నాస్వాంతమెంత వెతఁగుందుచున్నదో నీ వెఱుంగనేఱవు. నీవు నాబాల్యస్నేహితుఁడవు. ఒకకంచమునఁ దిని యొకమంచమున మనము పరుండుచుంటిమి. మరల నిన్నుఁ జూచుభాగ్యము నాకున్నదో లేదో!

యశో.—దేవా! కష్టములు కాఁపురము సేయునా? మంచిదినములు రావా? మరల మిమ్ములఁ జూచుభాగ్యము నాకుఁ గలుగదా! ఇంతకును గేరళపుత్ర మంత దూరదేశముకాదు. అప్పుడప్పు డచటివిశేషముల నశ్రమముగా నెఱుంగుచుండనగు.

బాలా.—నేనుగూడ నటులే తలంచుచున్నాను. అందుచే నాకుఁ గొంతయూఱటగా నున్నది. హైందవావనీశులసహకారము గూర్చియు,

మోహోపహారమునకు సూచనలని భావించితిని. కాని మీచర్యలన్నియు ధీరోదాత్తనాయకుని సహజగుణములని గ్రహించి యూఱడిల్లితిని.

బాలా:—యశోధర్మా! ఆసరోజముఖిని నేను మోహించితినో లేదో యిపు డెందులకు? ఆలావణ్యవతి యేదే నొకరాజకుమారున కర్ధాంగలక్ష్మియై యుండఁదగినదని నీవు తలంపవా?

యశో:—ఆసౌభాగ్యవతి కమనీయగుణరాజములఁ గప్పిపుచ్చుటకు నేను మూఢుఁడఁగాను. ఆవనితామణి యనన్యరూపలావణ్యయని నాకుఁ దెలియును. ఆమెకంఠస్వర మతిమృదులమని నాకుఁ దెలియును. గానవిద్యయం దాసుందరాంగి యచ్చరమచ్చెకంటులనైన మించిపోఁగలదని నాకుఁ దెలియును. కాని యిన్నిసుగుణములుండియు నేమి ప్రయోజనము? దేవా! పురుషోత్తముఁడగు నీకును, సామాన్యయగు సరస్వతికి నెంతయో యంతరమున్నదని కూడ నాకుఁ దెలియును. వంశగౌరవవిహీనయగు నాతెఱవ యెక్కడ? ఉన్నతవంశప్రదీపకుఁడవగు నీవెక్కడ? ఈఁగకు నిభమునకు నెంతభేదము! ఆమె నీకర్ధాంగియగుటకుఁ దగదు. కాన నో దేవా! మీయుభయులయోగక్షేమముల మనసున నిడికొని, యిట్టియనర్థకరములగు మోహవాగురులనుండి మిమ్ముఁ దప్పించుట నావిధియని నిశ్చయించుకొంటిని. కాని దారుణములగు నాసందియములన్నియు నిరాధారములగుచున్నందుకు నాకు హాయిగా నున్నది.

బాలా:—ఆయెలనాగను నేను ప్రేమించుటలేదు. ప్రేమించినను బశ్చాత్తాప మొందను. ఇఁక మాబోఁటివధూవరులవిషయము నీతో నించుక ముచ్చటింపవలయును. వివాహనిర్ణయమునకు వధూవరులసమానగుణములే ప్రధానములు. కాని నీవనునట్లు కాముకీకాముకులపవిత్రప్రేమకు నడుమ నొండొరులకలిమిలేములను, వర్ణవిభేదములను, సంఘవిపర్యాసములను గొని వచ్చి యట్టివివాహముల నాక్షేపించుట యుక్తము కాదు. ఈసంగతులఁబట్టి యించుక గమనించినచో సరస్వతి యెట్టిరాజకుమారి నైనఁ దలఁదన్ను శక్తురా

జనియు, సముద్రగుప్తసార్వభౌముని మాతయు విచ్ఛవుల కుమారికయునగు మాకుమారీదేవి కేవలమైన సాధ్వీశిరోమణి యనియుఁ జెప్పవచ్చును.

యశో:—దేవా! సద్గుణములు సమ్మాననీయములని నాకుఁ దెలియును. కాని యవి స్థానబలిమిఁబట్టి ప్రకాశించుచుండును. సౌందర్యము-సౌశీల్యము-సత్యము-శౌర్యము-క్షమ-వీనికన్నింటికి నేను దోసిలొగ్గుదును. అటులని సరస్వతిని గుమారీదేవితోఁ బోల్చుట కియ్యకొనను. సామాన్యుఁడగు నుజ్జయినీపౌరుని పుత్రి యెక్కడ? విశ్వాధికవిక్రమవిరాజితుఁడగు సముద్రగుప్తసార్వభౌముని తల్లియు, పరాక్రమోజ్జ్వలులగు విచ్ఛవులతనయయునగు కుమారీదేవి యెక్కడ? కాష్ఠమునకుఁ గల్పలతికకు సామరస్య మెక్కడిది?

బాలా:—సరిసరి. ఇఁక మన కీవిషయమున వాగ్వాదము వలదు. చెప్పవలసినసంగతు లింకేమైనఁనుండినఁ జెప్పి కానిమ్ము.

యశో:—దేవా! ఒక్కవిషయము. కేరళపుత్రము పాషండమతమయమని వింటిని. అచట బౌద్ధులును, జైనులును జెక్కురున్నారఁట. రోమదేశమునకు వ్యాపారార్థముపోయివచ్చిన మనసావికులు, అచట జీససునియనుచరులున్నారని చెప్పిరికదా! వారు కేరళపుత్రమునఁగూడ నున్నారఁట! దేవా! నాయుపదేశము నాలకింపవలయును. ఆనాస్తికమతావలంబులరై మీశరీరమానసికశక్తులఁ గోల్పోయి యధఃపతితులు గావలదు. మీరు మతాంతరులైనయెడల, తోరమానమిహిరగులుల నాశమొనరింప నడుకట్టియుండు హైందవనరేంద్రమండలి కధ్యక్షపదవిని నిర్వహించునర్హతనుగూడఁ గోల్పోఁగలరని చెప్పక తప్పదు.

బాలా:—(చిఱునవ్వుతో) ఓహో! యశోధర్మా! నేను మతభ్రష్టుఁడ నాదునేమో యనియా నీభయము? అవునా? కాని నామతాంతరము హైందవనరేంద్రసమితి కధ్యక్షపదవి కడ్డుతగులనేరదని నీకుఁ జెప్పఁగలను. ఇంతకును బుద్ధుఁ డెవరు? అతఁడు హైందవుఁడై పుట్టలేదా! హైందవుఁడై మత

లేదా! హైందవుఁడై యస్తమించలేదా! హైందవోత్తముఁడని హిందూదేశ చారిత్ర మాతని వేనోళ్ల గీర్తించుచుండుటలేదా!

యశో:—దేవా! మీమాట కాదనఁజాలను. కాని యాతనిసిద్ధాంతములు ప్రస్తుత మీప్రపంచమున కనవసరములనిమాత్రము చెప్పవలసియున్నది. ఆతఁడు మనకేమైన వినూతనసిద్ధాంతముల బోధించినాఁడా? లేదు. స్వానుభవములగు వినూతనమార్గములఁ జూపించెనా? లేదు. అసదృశమగు తత్త్వమును వినిపించెనా? అదియును లేదు. అయిన నాతఁడు మనకేమిచ్చినాఁడు? ఏమియును లేదు. ఆర్షమతగ్రంథస్థములగు సిద్ధాంతముల నాతఁడు పల్లెవేసి, తానును నొకనూతనమతకర్తనని ప్రకటించుకొనినాఁడు.

బాలా:—ఆర్షమతగ్రంథములందలి సిద్ధాంతముల నొప్పగించినాఁడని నీవే యంటివి కదా! కాన నాతఁడు నాస్తికుఁ డెట్లగును?

యశో:—విపరీతసిద్ధాంతముల నెల్లఁ బెట్టినందువలన.

బాలా:—నీకు విపరీతములైనవి, యితరులకుఁ దత్త్వసారములై యుండనగుఁగదా?

యశో:—ఉండనగును. కాని నాకుమాత్రము వికారములై యున్నవి. ఇంతకును బుద్ధుఁ డేమని బోధించినాఁడు? 'తలిదండ్రులఁ బ్రేమించి, వారిని సేవింపుము. గురుని బూజింపుము. దొంగతనము చేయకుము. మద్యపానము మానుము' ఆతనిముఖ్యసిద్ధాంతము లియ్యవి కదా! సర్వజనీనములగు నిట్టిబోధనలకు బుద్ధుఁడు కావలయునా?

బాలా:—సత్యవాక్యములయందలి పైమెఱుఁగులఁ జూపుటకు, దారిఁ బోవువాఁ డెవ్వఁడైనఁ జాలును. మానవప్రకృతి మిగులఁ జిత్రమైనది. మాలిమివలన మానవుఁడు మతవిధుల నప్రయత్నముగా నొనరించుచుండును. స్వమతసిద్ధాంతముల నొకపిడిపట్టకయే, యాతఁడు గ్రుడ్డినమ్మకమున వాని నవలంబించుచుండును. అట్టిమతవిధులకుఁ గలయవసరమును, తన్మతసూత్రములను స్వానుష్ఠానమునఁ గన్నులకుఁ గట్టునట్లొనరించి, మానవుని స్వమతసిద్ధాంతసార

మును గ్రోలఁ జేయుటకు సమగ్రుఁడగు ప్రజ్ఞావంతుఁడు కాని చాలఁడు. అట్టిధీశాలియే బుద్ధభగవానుఁడు. జోరొస్టరు, కాన్ ఫ్యూషస్, ఏసుక్రీస్తు మున్నగు మతకర్తలకు నిస్సందియముగ నట్టి ప్రజ్ఞాబలము లుండెను.

యశో:—అంతవఱకు నాకుఁ దెలియదు. ఆవిషయము లెంతమట్టుకు శాస్త్రవిహితములైనవియుఁగూడ నాకనవసరము. కాని నాస్తికులగు చార్వాకమతస్థులను దూషించునంతగా, నేను బౌద్ధులను దూషింపను.

బాలా:—నీవు నీకోడికి మూఁడే కాళ్లనుచున్నాఁడవు. కాన నీతోడి వాదము నిరుపయోగము, యశోధర్మా! ఒకమాత్రముగా నేను బౌద్ధ, జైన, క్రీస్తుమతములయందుఁ గలియను. ఇది నిజము.

యశో:—నాకుఁ గావలసిన దదియేసుమా! దేవా! ఇఁకఁ బనిపినియెద. భగవానుఁడు మీపయనమున మీకుఁ జేదోడువాదోడై యుండుగాక. జలాధిదేవతయగు వరుణదేవుఁడు మిమ్ముల సముద్రవీచికలపై సౌఖ్యముగాఁ గొనిపోయి, రత్నమయములగు కేరళపుత్రతీరముల దిగవిడుచుఁగాక!

అని దీవించియు దీవించకపూర్వమే యశోధర్మ యొక్కఁగంతులో గుఱ్ఱము నెక్కి, దానిని దోలెను. ఆతురంగ మంతలో వాయుంగమనమునఁ బోయి చూచుచుండఁగనే యదృశ్యమైపోయెను. బాలాదిత్యునకుఁ బదులాడుటకుఁగూడ విలంబము లేకపోయెను. అంతయు నొకఱెప్పపాటులోఁ జరిగిపోయెను. దూరమునఁ జనుయశోధర్మ నవలోకించుచు, బాలాదిత్యుఁ డీవిధమునఁ దలపోసికొనసాగెను. "ఆహా! ఈయశోధర్మ యెంతవిచిత్రపుమానిసి. మాయెడబాటును సహింపనోల్లక యాతఁడు తనవారువమును దఱిమినాఁడు. ఉన్నతాశయసంపన్నుఁడయ్యును, తెల్లనిచంద్రునియందలి నల్లనిమచ్చవలె, నీతనికొంకించుక దురహంకారము గలదు. ఇందుల కేమనుకొనవలయుం? హైందవేతరులనిన నాతనికిఁ గిట్టదు. 'హైందవ' పదము నాతఁడు కుంచితదృష్టిఁ జూచుచుండును. నేనిపుడు హైందవుఁడఁగాన, నాతఁడు నావెంట నిపుడు నరకమునకు వచ్చుటకుఁగూడ వెనుదీయఁడు. నాకష్టముల నాతఁడు పంచు

కొన సంతసమున నంగీకరించును. నాకిప్పుడు గోఁచిపాతయు గలిలేకున్నను, నన్నాతఁడు 'దేవా' యని గౌరవపూర్వకముగాఁ బిలుచుచుండును. ఎల్లవిధముల నాకు విధేయుఁడై యాతఁడు నన్నుఁ దనయాత్మప్రాణముగా భావించుచుండును. కాని నేను బౌద్ధుఁడనైనచో—సాధారణముగ నట్టివాఁడఁ గాను; ఏమో. రేపటిసంగతి నేఁడెట్లు నుడువఁగలను—నేను తనసార్వభౌముఁడనై యున్నను, నన్నాతఁడు పూరికిఁ గొనఁడు. నన్నాధార మొనరించుకొని యుండినఁ దనయనురాగవల్లిక నాతఁడు మూలమట్టుగాఁ బెల్లగించి పాఱవేయును. కానఁ దనకు దుస్సహవేదన కలిగినను, సంతసమున భరించును. ఎంత చోద్యపువర్తనుఁ డీయశోధర్మ! అవును. లోకముకూడఁ జోద్యమైనదియే కదా! నేనుమాత్రము చోద్యుఁడఁగానా? పరకాంతలఁ గన్నెత్తిచూడని నేను—ఇటు లూనగించుటకుఁ గలనైన నెంచియుండని నేను—ఇప్పు డీకాంతాశిరోమణి సరస్వతికై వలవంతలఁ గుందుచున్నాఁడఁగదా! ఆమెమూలమున నాకిప్పుడు పిచ్చిపట్టియున్నదికదా! ఆమిటారిసౌఖ్యమునకు సర్వమును సమర్పింపవలయునని నాకు బుద్ధిపుట్టుచుండును. నాయెదుటనుండునపు డామోహనాంగి తనువిలాసము నాలోకింపవలయునని నేనుత్సహించుచుండును. సమయమబ్బినపు డంతయు నాకలకంఠితో సించుకరమైన భాషింపవలయునని యాశ జనించుచుండును. ఇట్టిభావము లనివార్యములై నన్నుఁ గలఁచి నలిచివేయుచుండును. మీఁదు మిక్కిలి యాముద్దులగుమ్మమనసున కెక్కుటకై నేనెల్లపుడు కోరుకొనుచుండును."

భావనాప్రవాహమునుండి బాలాదిత్యుఁ డిప్పుడు గట్టెక్కెను. అతఁ డిప్పుడు తనయశ్వమును బారుకచ్ఛమునకుఁ బోవుబాటపైఁ బోనియ్యసాగెను. ఆమార్గము నిర్జనమని చెప్పనగునుగాని యుజ్జయినీనగరాభిముఖులై చను నొకరిద్దఱుబాటసారులుమాత్ర మక్కడక్కడఁ గాననగుచుండిరి. ఆవిధమున బాలాదిత్యుఁ డించుమించుగ నొకగంటకాలముపోయెను. ఇప్పటి కినుఁ డపరాద్రి నలంకరించి, పశ్చిమదిక్కాంతఁ గూడఁ బోవుచుండెను. బాలా

దిత్యుఁడట్లొకబాటసారిఁ గలిసికొనెను. ఆపాంథుఁడు బాలాదిత్యునికంటె వయోవృద్ధుఁడు. ఆతఁడు జవాధికమగు నశ్వము నధిరోహించియుండెను. బాలాదిత్యుఁ డాతని డాసి నమస్కారపూర్వకముగా "అందమైన యశ్వమండీ" అని హెచ్చరించుకొనెను.

బాటసారి:—ఓహో! అశ్వహృదయమునందు నీవు నిపుణుఁడవుగా నున్నావు. ఎనిమిదివందలపణములు పెట్టి దీనిని గొంటిని.

బాలా:—ఎక్కడ కొన్నారండీ?

బాట:—బవేరమునందు. ఇది యవనాశ్వము.

బాలా:—బవేరమునందా? నీవు బవేరమునకుఁ బోతివా?

బాట:—నేను వర్తకుఁడనండీ! నేను వ్యాపారార్థము వివిధదేశములకుఁ బోవుచుందును. మీగుఱ్ఱము నెచటఁ గొన్నారండీ? ఇది సత్వసంపన్నముగాఁ గాన్పించుచున్నది.

ఆబాటసారి బాలాదిత్యుని వారువమును గన్నార్పక చూడసాగెను. ఆతఁడు విస్మితుఁడై "ఇది యడవిగుఱ్ఱము. మీరు దారిదోపిడిచేయు వహాను భావులా? కాని మీయాట లీపరమార్థికదఁ సాగవుసుమా! తెలియునా? ఒంటిమై పయనమొనరించునపుడంతయు నీతనికడ ధనము శూన్యమై బల మధికమై యుండును." అని యాతఁడు నడుముకుఁ గట్టికొనియుండు 'తక్షశిల' కరవాలరాజమును—సుప్రసిద్ధమగుదానిని—లాగి జళిపించెను. కాని బాలాదిత్యుఁడుమాత్రము ఖడ్గమును దీయలేదు. అతఁ డించుక భ్రాంతినొందినట్లు నటించి "అయ్యా! నీవు నన్ను దొంగనుగా భావించుచున్నాఁడవా? అయిన వినుము. నేను దొంగనుగాను. ఇంకొకమారట్లు మీరు నుడివినయెడల, మనము పోరాడవలసివచ్చును. నీవు నన్ను నీచునిగాఁ దలంచితివి కాన, నీతోఁ గలిసి వచ్చుటకంటె నొంటరిగఁ బయనమొనరించుట సమంజసము." అని తనహాయమును బరువెత్తింపసాగెను. బాలాదిత్యుఁడట్లయిదాఱునిముసములు పోయియుఁ బోకపూర్వమే, పరమార్థి యాతనిఁ గలిసికొని "అయ్యా! నిలువుము. నిలు

వుము. సుజనుఁడగువానిని బరమార్థి చోరునిగా భావించెనని నలుగురు విన కుందురుగాక! అయ్యా! నాతప్పును మన్నింపుము. మనఃపూర్వకముగా మన్నింప వేఁడుచున్నాను.'' అని బతిమాలెను.

''నీప్రార్థనకు ముందే మన్నించితిని. నన్ను జోరునిగా భావించిన వానితో నాకేమియు నిఁకఁ బనియుండఁజాలదు. ఆహా! కడకు నేను దొంగ నైతినా?'' అని బాలాదిత్యుఁడు రోషమునఁ బలికెను.

పరమార్థి.—ఇవి యరాజకదినములు. ప్రభువులునయితము పేరునకు రాజులై దొంగలవలెఁ దడిగుడ్డలఁ గొంతులు గోయుచున్నారు. ఇఁక నేనో! వర్తకుఁడను. నీవో! అడవిగుఱ్ఱము నెక్కియున్నాఁడవు. మీఁదు మిక్కిలి బలాఢ్యుఁడవు. అట్టిచో నిన్ను నేను జోరుఁడవనితలంచుటలో నసంభావిత మేమున్నది?

బాలా:—నిజము. వైశ్యాగ్రణీ! నిజము. నీపయన మెచటికో నే నెఱుంగనగునా?

పర:—కుమారా! దాని కాటంక మేమికలదు? 'విక్రమ' నావపైఁ గేరళపుత్రమునకు? జనుటకై ప్రస్తుతము బారుకచ్ఛమునకుఁ బోవుచున్నాను. నాసంగతియంతయుఁ జెప్పితినిగదా! ఇఁక నీగమ్యస్థానము నే నెఱుంగ నగునా?

బాలా:—బారుకచ్ఛమే.

పర:—ఓహో! మనయుభయుల గమ్యస్థాన మొక్కటియేనా! అయిన మనమిపుడు మిత్రులమైతిమి. నిర్జనములును, నపాయకరములునగు నీమార్గములం దొంటరిగఁ బయనమొనరించుట కించుక సంశయించుచుంటిని. అధిక ప్రసంగమనుకోవలదు; బారుకచ్ఛమునకు మీ ప్రయాణమునకుఁ గారణము?

బాలా:—కారణములేదు గీరణములేదు. ఊరక. నేనుగూడ 'విక్రమ' నౌకపై రానెంచియున్నాఁడ. నేనుగూడ కేరళపుత్రమునకు వచ్చెద.

పర:— ఓరే! బలేవాఁడవురా నీవు! నీప్రయాణముగూడఁ గేరళపుత్ర మునకటరా? ఓ దైవమా! ఇదియేటి చిత్రము! ఇచటనుండువారు రౌతులిద్దఱు. ఉభయులకు నొకబాటపైఁ బ్రయాణము. ఉభయులకు నొక్కటియే నౌక. ఉభయులకు నొక్కటియే గమ్యస్థానము. అట్టియెడ నుభయులు నొండొరుల యెడ సంశయాత్ములై యున్నారుగదా!

అని పరమార్థి డిక్కులు పిక్కటిల్లునట్లు నవ్వ మొదలిడెను. పరమార్థి పోఁగరుఁబోతుతనమునఁ దన్ను 'ఒరే' అని సంబోధించుట బాలాదిత్యునకు వెగటుగా నుండెను. కాని యాతఁడు మోటుమానిసియై యుండనోపునని బాలాదిత్యుఁ డూఱటఁజెంది 'విక్రమనౌక పెద్దదా?' అని యడిగెను.

పర:— బవేరము, రోమదేశము, జావా మున్నగు దేశములకు బోవు నావ లంత పెద్దదికాదు. కాని వానికంటె విశాలమైనది. దానియం దపరిమిత వస్తుజాలముతోఁబాటు నూఱులకొలఁది పయన మొనరించుటకుఁ దగినవీలు కలదు.

బాలా:— ప్రయాణికులు పెక్కురుందురా?

పర:— పెక్కురా! 'పెక్కురు' అనుపదమున కర్థము నిర్ణయించుకొను వానిఁబట్టి, దానిసంఖ్యాపరిమితి యాధారపడియుండును. ఇప్పటి కేఁబదిమంది ప్రయాణీకు లానావయందు స్థానముల సేకరించుకొనియున్నారు. నేనుగూడ రెండుగదుల నేర్పాటుగావించుకొనియున్నాను. అందు సౌఖ్యముగా నుందుము. కాని యవి మిగుల విశాలములగుటచే, భాగస్థులఁ బడయ నెంచియున్నాఁడ. మేము మూవురమున్నారము. ఒక్కొక్కగదియందు నలువురుండుటకు మంచివీలున్నది. ఎవరో నలుగురు ప్రయాణీకులు మాగదులయందు మాతోనుండ మాటయిచ్చిరి. కాని తుట్టతుదకు వారు మమ్ము మోసగించిరి.

బాలా:— మీరు మూవురున్నారా? నీవొక్కఁడవే యనుకొంటిని నీతో మఱెవ్వరైన సోదరవణిజు లున్నారా?

పర:—సోదరవర్తకులు కాదు కాని; కుటుంబవర్తకులున్నారు. వర్తకుని భార్యయు, వర్తకునికుమారియు వర్తకులే కదా?

బాలా:—ఓహో! నీపత్నియు బుత్త్రియు నిన్ను వెంబడించు చున్నారా?

పర:—అవును. వారెల్లప్పుడు నాతో వచ్చుచుందురు. నాకుమారి నన్ను విడిచియుండఁజాలక మొండికెఁబడి నాతో వచ్చుచుండును. పుత్త్రికా వాత్సల్యమున నా మెతల్లి యామె ననుసరించుచుండును.

బాలా:—కేరళపుత్త్రము మీజన్మభూమియా?

పర:—కాదు కాదు. మేము మాగధులము.

బాలా:—అయిన నీకు బారుకచ్ఛమునకుఁ బోనవసరమేమివచ్చినది? తామ్రలిప్తిలో నౌక నెక్కినయెడల నీకెంకను సౌఖ్యముకదా?

పర:—నేను నేఁటిగాఁ గేరళపుత్త్రమునకుఁ బోనెంచియుండిన, నటు లొనరించుటయే యుక్తము. వణిజునకు నిర్దిష్టస్థలమునకుఁ జేరులోపల మార్గ మధ్యమునఁ జేతినిండఁ బనియుండును. నీసంప్రశ్నమువలన నీవు వర్తకుఁడవు గావని విదితమగుచున్నది. పాటలీపుత్త్రమునుండి బారుకచ్ఛముపర్యంతము సాటా జేర మొనరించుచుఁ బోనగుఁగదా!

బాలా:—అవును. ఇంతకు నీవనినట్లు నేను వర్తకుఁడఁ గాకపోవుటచే నీసంగతి నాకుఁ దెలియలేదు.

పర:—అయిన నీవృత్తియేమి?

బాలా:—ఏమియు లేదు. నేను నిరుద్యోగశాఖాధికారిని. పైఁగా దేశద్రిమ్మరిని.

పర:—దేశద్రిమ్మరివా? నీవు వయోవంతుఁడవు; బలవంతుఁడవు; శౌర్య వంతుఁడవు. ఇఁక నీవు బీదవాఁడవందువా? అయినచో, నీవు ముసలితనమున సుఖించుటకై కావలసినధనసంపాదనమున కిదియే యదనని గ్రహింపుము. లేక 'నేను ధనికుఁడను. నాకేమి?' అని విఱ్ఱవీఁగుదువా? నీవు కుబేరుఁడవై

బాలా:—పరమార్థీ! అదేల? విదేశగమనము లోకజ్ఞానమును బెంపొందఁజేయునుగదా?

పర:—అవును. న్యాయమార్గమున ధన మార్జించుతలంపునఁ జేయు వ్యాపారము, విదేశగమనకౌతూహలము నభివృద్ధిపఱచును. దానివలన లోకజ్ఞాన మతిశయించును. నీవాచరించు క్రయవిక్రయములఁబట్టి యాదేశసౌభాగ్యముల నీ వెఱుంగఁగలవు. నీ వ్యాపారవస్తుప్రచయరక్షణమునుబట్టి, యాదేశీయుల యోగ్యతను బరీక్షింపఁగలవు. వినోదార్థము విదేశములకుఁ బోవువానికంటె, వర్తకుఁడగువానికిఁ దద్దేశీయులతోఁ గలిసిమెలిసియుండుట కవకాశము చాలయుండును. కాన నాతఁడే వారిసహజగుణనికరముల నెఱుఁగ సమర్థుఁడు. పండితమ్మన్యులును, సోమరిపోతులును, కుహానాసంఘప్రతినిధులును, విలాసప్రయాణికుని పజ్జఁజేరుదురు. కాని వర్తకునికడమాత్రము సజ్జనులును సకలైశ్వర్యసంపన్నులును జేరి యాతనిఁ దగురీతి నాదరింతురు. వర్తకుఁడు రాజోద్యోగులగృహముల నలంకరించుచుండును. రాజప్రాసాదముల సన్మానములందుచుండును. రాణివాసములఁ బ్రవేశమంది వారిమన్ననల వడయుచుండును. వారి యాతిథ్యమునుబొంది తృప్తినందుచుండును. చూచితివా? విదేశములకు విలాసార్థము పోవువానికిని, వ్యాపారార్థము పోవువానికిని గలయంతరము! వర్తకుఁడు జనులఁ బెక్కుఱఁ జూడఁగలుగును. పెక్కుఱతోఁ బరిచయమును బడయును. అనేకులతో సహవాసభాగ్యము నందును. ఇంత ధనమును వెచ్చించి విలాసమునకని విదేశములకుఁ బోవుమానవునిఁ గడకొకపూటయైన వా రాదరింతురా? కాని శుష్కదరిద్రులగు బడిపంతులాతని డాసి 'ఇచట మా వేతనములు మాకుఁ జాలుటలేదు. పరదేశములయందైన మేము సౌఖ్యపడుటకు సౌకర్యములున్నవా?' అని మిగుల నాతురతతో నాతనిఁ బ్రశ్నించుచుందురు. పనియుఁ బాటయు లేనిసోమరులు వీథులఁ దిరుగుచు నాతనిఁ జేరి వేళాకోళమొనరించుచుఁ గాలముపుచ్చుచుందురు. ఇంకేమి కావలయును! ఊరిలోని ముసలమ్మ లాతని 'మీ దేశములోని వింత లేమి?'

అని యడుగుచుందురు. దారిద్ర్యదోషమునఁ దమదేశము కలఁకబాఱియుండ, నితరదేశములుగూడ లేమిడికిఁ జిక్కి గింగురుమని సుడిదిరుగుచున్నవని కడ కాముసలక్కలు గ్రహింతురు. ఇట్టి యనవసరములగు కాలహరణములు వర్తకున కెక్కడివి? కాలహరణము లేకపోవుట యటుండ, నాతనికి ధనార్జనమును వేఱులాభముగూడ నున్నది.

బాలా:—సరి. మనము మెల్లగా నడచుచున్నారము. నేను బారుకచ్ఛమునకుఁ ద్వరగాఁ బోవలయును. నామిత్రులకుఁగూడ నావయందు గదు లేర్పాటు గావింపవలసియున్నది.

పర:—ఆవిషయమై తొందఱపలదు. గదులన్నియు నేర్పాటై యున్నవి.

బాలా:—ఏర్పాటైయున్నవా? ఏర్పాటొనరించినవా రెవరు?

పర:—నేను. రెండుగదుల నేకరించియున్నాను. ఆమూపురువనిత లొకగదియందును, మనమునలువురము వేఱొకగదియందును నుండవచ్చును.

బాలా:—అయిన నాకు సగముభారము తీఱినట్లయినది. నాకు గుఱ్ఱమును దరుమఁ గోరికయయ్యెడు. ఏమందువు?

పర:—అయిననఁగానిమ్ము. మనలో నాశ్వికశ్రేష్ఠుఁ డెవఁడో పరీక్షింతము. నేనో? నీవో? నాధవళాశ్వమో? నీయరుణాశ్వమో?

ఇచటికి రెండుపరుగులలో నొకసత్రమున్నది. దానిఁజేరువఱకుఁ గళ్లెముల వదలఁగూడదు.

బాలా:—సరియే. కానిమ్ము.

వారు గుఱ్ఱములఁ బరుగెత్తింపసాగిరి. జవోగ్రములగు నాయశ్వరాజములు వాయువేగమునఁ బోవుచు నచట నచటఁ జనుబాటసారులకు వెఱఁగుఁ దోఁపించుచుండినవి. వానియడుగులసంఘట్టనమునకు దుమ్ము రేఁగి యాకసమున కెగయుచుండెను. ఇట్లు వారు బారుకచ్ఛమునకుఁ బోవుబాటపైఁ బోవుచుండిరి.

పదునొకండవతరంగము.

లక్ష్మీ - పార్వతి.

అట్లు వారు రమారమి యరగంటకాల మతివేగమున స్వారిచేసిరి. సంజవేళకంతయు వారు బాటప్రక్కనుండు ధర్మశాలఁ జేరిరి. గుఱ్ఱములదిగి వానిని లాయములఁ గట్టివేసిరి. తనకుఁ బరిచితుఁడగుధర్మశాలాధికారినిఁ బరమార్థి పిలిచి తమ కారాత్రి భోజనము నేర్పాటుచేసెను. భోజనానంతరము మన పాంథు లిద్దఱు నిద్రఁజొక్కి, వేఁకువనే లేచి మరలఁ బ్రయాణము చేయ మొదలిడిరి. నిద్రాహారసమయములఁ దప్ప, వారు మఱి గుఱ్ఱములు దిగినవారు కారు. ఈవిధమున వారు ఎనిమిదవనాఁటియుదయమున కంతయు గమ్యస్థానమును సమీపించిరి. బారుకచ్ఛ మిఁక రెండుమైళ్లలోనుండెను. అప్పటికి బాలభానుఁడు పొడుపుగొండపై కెక్కి లోకమునంతయుఁ జేఱిపాఱ చూచుచుండెను. ఆతనియరుణకాంతులు మందమారుతసంచలితములగు వృక్షాగ్రములపై కెక్కి, తుషారావృతశాద్వలతలములపై వ్రాలి వానిని శోభామయములుగా నొనరించుచుండెను. మార్గమునకు రెండుప్రక్కలనుండు కాసారములు రాజీవపుండరీకరక్తోత్పలాది దివ్యప్రసూనమండితములై, పథికజనరంజకములై యుండెను. సహజశోభావిభాసురమగు నిట్టిప్రకృతిదృశ్యము నవలోకించుచు బాలాదిత్యుఁ డరుదెంచుచుండఁ బరమార్థి యాతనిఁ బిలిచి "ఆపైదలిని నీ వెంట నేలతీసికొనిరావైతివి? ఆమె నిచటి కెవరు పిలుచుకొనివచ్చెదరు?" అని హెచ్చరించుకొనెను.

బాలా:—ఆమెకుఁ దోడుగా మఱియిరువురున్నారని చెప్పితిఁగదా!

పర:—అవును. పావనుఁడగు నొకజైనుఁడును, ఉత్తముఁడగునుజ్జయినీ పౌరుఁ డొకఁడును నున్నారని యంటివి. కాని యుపద్రవకరములగు నిట్టి

యరాజకపుదినములలో సౌందర్యవతియగు నబలను సురక్షితముగాఁ దీసికొని వచ్చుటకు వారు చాలరని నాయభిప్రాయము.

బాలా:—ఆశ్రితరక్షకుఁ డగుహరిరాముఁడుకూడ నామె వెంట రానున్నాఁడు.

పర:—హరిరాముఁడా! అయిన నీవాతని నెఱుంగుదువు?

బాలా:—హూణకిరాతులవలన నాతనికిఁగూడ ననుభవమైనది. ఆతఁడు నామిత్రులమూవురను వారికోఱలనుండి తప్పించినాఁడు. ఆతఁడే వారిని బారుకచ్ఛమునకుఁ జేర్ప మాటయిచ్చినాఁడు.

పర:—ఆతఁడు శౌర్యోపేతుఁడు. ఆతనిరక్షణమున నిరపాయముగా నుండవచ్చును. హరిరామునిహృదయము కరుణకు నిలయము. ఆతఁడు సజ్జనుఁడు. సజ్జనశేఖరుఁడు. కాని యాఘోరకృత్యము జరిగినదిమొదలాతని జీవితము ధ్వంసమైపోయినది.

బాలా:—ఆతని తనయను నీవెన్నఁడైనఁ జూచియుంటివా?

పర:—'చూచియుంటివా' అని యడుగవలయునా! ఒక్కపార్వతి సంగతి యటుంచి, హరిరామునితనయకడ నాకుఁ గలచనువు మఱెవ్వరికిలేదని చెప్పఁగలను.

బాలా:—పార్వతి యెవరు? నీకుమారి యనుకొందును.

ప:—అవును.

బాలా:—నారాయణిసంగతి చెప్పుము.

పర:—నారాయణిసౌందర్య మద్వితీయము. ఆబాలసౌశీల్య మనుపమానము. ఉజ్జయినియందామె నెన్నియోమారులు నేను జూచియుంటిని. నేను హరిరామునకుఁ జిరమిత్రుఁడను. నేను వ్యాపారార్థము ఉజ్జయినీనగరమునకుఁ బోయినపుడంతయు నాతనియింటియందే విడియుచుండెడివాఁడను. అప్పుడు నారాయణికిఁ బదునాలుగేండ్లుండును. ఆకన్నియ నాకు సాధారణముగ సావిత్రిచరిత్రమును జదివి వినిపించుచుండెడిది. పరలోకమునకుఁగూడ

నిజనాథుని వెంబడింప సమకట్టియుండుసావిత్రీదేవి సుస్థిరమానసమును వర్ణించు ప్రకరణమును బఠించునపు డాకన్యావతంసము తనమరాళగ్రీవము నెత్తి యథారీతి నన్నుఁ 'జిన్నాయనా' అని పిలిచి "చిన్నాయనా! నాపతి మరణించినయెడల, నేనేమిచేయుదునో నీకుఁ దెలియునా? నేనుకూడ సావిత్రి వలె నాభర్తను వెంబడింతును" అని గర్వోక్తులాడుచుండెడిది.

నేను:—అవునమ్మా! ఇంతకు నీకుఁ బెండ్లియే కాలేదుకదా?

ఆమె:—త్వరలో నగునుగదా! సత్యవంతునిఁ బోలినవానిని, నామనసుకువచ్చినవానినే, నేను వివాహమాడుదును. నేను బెండ్లాడవలయునేకాని, నాపతిని నేను దైవమువలెఁ బూజింతును. కాని చిన్నాయనా! అదేలొకో యర్థాంగినైయుండుభాగ్యము నాకుండఁబోదని యప్పుడప్పు డేదియో యంతర్వాణి నాయంతరాత్మకు బోధించుచుండును.

నేను:— అమ్మా! ఈపిచ్చితలంపులు మానుము. నీకుఁ దగినవరుఁడు లభించును. నీవాతనిఁ జేపట్టి, మనుమలు మనుమరాండ్రనుగూడఁ జూచి సుఖింతువు.

పర:—కడకాకన్యామణిపలుకులు యథార్థములయ్యెను. ఆతన్విఁ దలంచుకొనిన నాకు దుఃఖమగుచున్నది. ఆమె ముద్దులు మూటగట్టుచుండును. ఆమె సుగుణములకు గని. అట్టి నారీశిరోమణిని మరలఁ గాంచుభాగ్యము నాకుఁ గలుగదు.

పరమార్థికి మాట కొతుకుపడెను. ఆతఁడింక మాటాడఁజాలకపోయెను. ఆతనికనులనుండి బాష్పకణము లురలసాగెను. ఆకథను వినినబాలాదిత్యుఁడు కూడ శోకము నాపుకొనఁజాలకపోయెను. ఆతనినయనవారిదములుకూడ నశ్రుజలముల వర్షించుచుండెను. 'ఆదిక్కులేనికన్నియ మరణించుట కెట్లు సాహసించెను?' అని యాతఁడు ప్రశ్నించెను.

పర:—మానభంగమొందినదిమొద లామె యెవరితోఁగాని పలికెడిది కాదు. కనుపడినవారినందఱ నామె కత్తికొఱకో, ఖడ్గముకొఱకో ప్రతి

మాలుచుండెడిది. కాని యావేఁడికోలులన్నియు నిష్ఫలము లగుచుండెడివి. అంతట నామె తనతండ్రియింటికిఁ బోయెను. పోయి, యింటియందుండు వంటచెఱకునంతటిని ప్రోవుచేసి యగ్గిముట్టించెను. పిదప నాధీరురాలు చితిపై కెక్కి కూర్చుండి "ఓసావిత్రీ! నన్నుఁ గైకొనుము. ఓసీతామహాదేవీ! నన్నాహ్వానించుము. ఓదమయంతీ? నన్ను దయఁజూడుము. నే నపవిత్రనుగాను. వ్రతచ్యుతనుగాను. హవ్యవాహనునికరుణచేఁ బునీతనైయున్నాను. ఈపాడు దేహము నగ్నిదేవున కర్పించితిని. భరతవర్షమంతయు నిట్టిసోదలచే నిండుఁగాక. ముందుముందు నన్నుఁ బెక్కురనుసరింతురుగాక" అని యామానవతి ప్రార్థించుచుండెను: ఆమె సంరక్షణార్థము పౌరులు చితికడకువచ్చిరి. ఆమె వారలఁ గాంచి రోషరంజితలోచనయై "ఈసోదను జల్లార్చువారు హతమాదురుగాక. మానావమానములకు దూరమగుపశువుఁబోలినవాఁ డిట్టి నీచకార్యమునకుఁ బాల్పడును. ఇట్టిసాహసమునకుఁ గడంగి నాజోలికివచ్చినవాఁడు నాతండ్రియైన నగుఁగాక. శపింపకమానను. మానమే పోయినది. ఇఁక నా ప్రాణము లెందుకు?" అని యామె ప్రజలఁ దనదరిఁ జేరనీయకుండెను. ఆమానవతి పలుకులు వారియడుగులకు బంధములయ్యెను. అడుగెత్తిపెట్టుటకు వారికి ధైర్యముచాలకుండెను. ఆమానినీమణి నవ్వుమొగమునఁ బద్మాసనస్థయై నిశ్చలముగాఁ గూర్చుండియుండెను. చూచుచుండఁగనే యమూల్యములగు నామెకట్టుబట్టలన్నియు గాలిపోయెను. కురులుకూడఁ గమలిపోయెను. హుతాశనుఁడు క్రమక్రమముగ నాసాధ్వీమణిశరీరమును మాయమొనరింప సాగెను. కడకంతయు నైపోయెను. ఇంతవఱకాధీరవనితను నాకుఁ దెలియును.

ఆకథాశ్రవణమున బాలాదిత్యుని మేను జలదరించెను. అతనిస్వాంతమున వివిధభావము లుద్భవిల్లి యంతలో మాయము లగుచుండెను. అల్లంత దూరమున బారుకచ్ఛమునందలి యున్నతగోపురాగ్రములు వారికి లోచనగోచరము లగుచుండెను. ఆపురమునందలివీథు లతిదీర్ఘములైనవి. కాని యవి

నిర్మాణకౌశలవిహీనములు. నానావిధగృహసమన్వితము లగునయ్యవి చూడ నింపుగొల్పుచుండెను. గంభీరములును, నున్నతములునగు నావలు నౌకాశ్రయమున నిలిచియుండెను. మనపథికు లచటికిఁబోయి 'విక్రమ' నావను గుర్తించిరి. ఆయోడ మిగుల విశాలమైనది. పరమార్థి యనినట్లు, ఆనావయందు నూఱుగురు ప్రయాణము చేయఁదగియుండెను. అయ్యది యూహాతీతవస్తు ప్రచయమును మోయఁజాలియుండెను. 'నీసామాను లెచ్చట?' అని బాలాదిత్యుఁ డాతని నడిగెను.

''నాసామానంతయు భద్రపఱిచియున్నాను. నావ్యాపారవస్తువులఁ గొన్నింటినైనఁ జూచినచో, నీవు వెఱఁగందకపోవు'' అని పరమార్థి యనెను.

బాలా:—మొకమాలులనిన నాకు సంతోషము.

పర:—అవియును నాకడఁ గొన్నియున్నవి; కాని వానివిషయము కాదు నేనిపుడు మాట్లాడుట. నాపుత్త్రికఁగూర్చి చెప్పుచున్నాను.

బాలా:—నీతనయకూడ నీవ్యాపారవస్తుజాలమునఁ గలిసియున్నదా?

పర:—వ్యాపారవస్తు జాలముకాదు. సుకుమారసుందరవస్తు జాలమునఁ జేరియున్నది. ముందుగాఁ దెలియఁజేయుచున్నాఁడ; వినుము. నాకుమారి పార్వతి యసదృశవిలాసవతి యని గర్వించుచుండును. అచ్చరలేమలైనఁ దనకు నివాళి యిచ్చుటకైనఁ దగరని యామె విఱ్ఱవీఁగుచుండును. ఈప్రధాన సిద్ధాంతములఁ గాదనువాని నెవ్వనినైన నామె గౌరవింపదు. కాని కుటిల హృదయుఁ డెవ్వఁడైన నామె యలౌకికసౌందర్యముల నాకసముముట్టునట్లు పొగడినచో, యామె నాకడకు వచ్చి 'ఇంతకు నాతఁడు కృత్త్రిముఁడు కాఁడు' అనుచుండును. ఆమె స్వభావ మంత విచిత్రమైనది.

బాలా:—అయిన నే నామెను నొప్పించను.

అనంతరము వారు పడవనెక్కి నావపైకిఁ బోయిరి. స్థూలకాయుఁడును, యుంపకుఁడు నగుకర్ణధారుఁడు వారలఁ గలిసికొని "స్వాగతము! పరమార్థీ! స్వాగతము. ఈయావనమిత్రుఁ డెవరు?" అని ప్రశ్నించెను.

"ప్రాణబాధలకుఁ దాళఁజాలక యీతఁడు స్వదేశమును వీడివచ్చుచున్నాఁడు. రామచంద్రా! ఈతని మనము రక్షింపఁగలుగుదుమా?"

"ఓయుంపకుఁడా! నిన్ను వెంటఁగొనిపోవుటకుఁబరమార్థి కెట్టితోడ్పాటు తెచ్చితివి?"

"ఏమియులేదు. కాని నాయరుణాశ్వము నాకీవిషయమున సాయ మొనరించినదని తలంచెద."

"ఆయరుణాశ్వమా? అది హరిరామునిది కాదా?" అని రామచంద్రుఁడు విస్మయమందెను.

"అవును. అది హరిరామునిదే."

"అయిన దొంగలమిందని సాహాయ్యము సజ్జనుఁడగువర్తకునికడ నాదరముఁబడసినది. నిజమాడవలయునన్న, హరిరాముఁడు సుజనుఁడని చెప్పవలయును. సుజనశిఖామణి యనికూడఁ జెప్పవలయును. పేదలను, రోగులను నాతఁడు దోఁచఁడు. లోకమందలి జనులందఱు సమానమగునంతస్థునం దుండవలయునని తలంపున, ధనాధికులను పిసినిగొట్టులను మాత్ర మతఁడు దోఁచుచుండును. బీదలనోట మట్టిఁగొట్టి సేకరించినవిత్తమువలన మానవుఁడు సంపన్నుఁడగుచుండును. కాని ధనార్జనకు వేఱుమార్గ మేమున్నది? ఐశ్వర్యవంతుల యన్యాయార్జితవిత్తమును దీసికొని, సక్రమాధికారులగుబీదల కొసంగుమానవుఁడు చోరుఁ డెట్లగును?" అని రామచంద్రుఁ డనెను.

పర:—ఈవిపరీతవ్యాఖ్యానము లిఁకఁ గట్టిపెట్టవచ్చును.

రామ:—మన్నింపవలయుం. మీకు విధేయుఁడను. ఈదినము మీరు నాయతిథులరుగాన, మీకు హృద్యములగుసంగతులఁ జెప్పితి. ఇష్టము లేకున్నఁ బోనిండు.

బాలాదిత్యుఁ డానౌకను, నావికులను బరీక్షించుచు "మిగుల మంచి నౌకగానున్నదండీ! సురక్షితమైనదిగా నున్నది. బాగుగా నిర్మితమై యున్నది. నౌకరులు, నావికుఁడు సుజనులై యున్నారు" అనెను.

రాము:—నీమాట నిజము. దీనిఁ జూచుకొని నేను గర్వించుచుందును. ఇది యెన్నియో యుద్ధములఁ జూచియున్నది. ఎన్నియో ప్రయాణము లొనరించియున్నది. పశ్చిమమున బబేరము, రోమదేశములకుఁ బోయివచ్చినది. తూర్పున సుమత్రా, జావా, మలేను, కాంభోజము, చైనా, జపాను మున్నగుదేశములఁ జూచివచ్చినది.

బాలా:—ఓహో! నీవుకూడ నాదేశములకుఁ బోయియుంటివా? ప్రాక్పశ్చిమదేశపునౌకలు మనవానికంటెఁ బెద్దవా?

రాము:— పెద్దవా! సరి. అవి మనవానికంటెఁ జాలఁజిన్నవి. పశ్చిమదేశపునౌకలు మఱియుఁ జిన్నవి. అవి మననౌకలంతవేగముగాఁ బోఁజాలవు. మన యీ'విక్రమ' రోమదేశమునకుఁ బోయియుండినప్పుడు, దొంగలయోడ 'పెగాసస్' అనునది దీని నడ్డగించెను. ఆయోడకూడ 'విక్రమ' యంతయుండును. పశ్చిమదేశవాసులగు యవనులనావలన్నింటిలో నదియే పెద్దది. 'బలేరిస్కులు' అనుపేరుగలనావికు లాతరణియం దుండిరి. వారు సాహసమునకుఁ బెట్టినపేరు. ఆనావ 'విక్రమ'ను డాసి డీకొనెను. 'విక్రమ' యంతలోఁ దప్పించుకొని దూరగా నిలిచెను. కాని 'విక్రమ' నౌక దెబ్బతినినపార్శ్వమున నించుక చెడెను. అసలు నావమాత్రము కట్టు కదలలేదు. కాని 'పెగాసస్', ఆయాఘాతమునకు సడలిపోయెను. ఆనౌకయందుఁ బెద్దరంధ్ర మేర్పడెను. ఓడలోనికి నీరు రాసాగెను. అప్పు డాగర్విష్ఠులగునావికులు "అయ్యలారా! రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁడు" అని యఱచుచుండ వారినౌక బుడుంగుమని మునిఁగిపోయెను. ఇఁకఁ బ్రాగ్దేశపు నౌకలా! చైనాదేశమున 'జంకులు' అనునోడ లున్నవి. జపానుదేశమున 'పట్టామరులు' అనునావ లున్నవి. కాని యవి మనయోడ లట్టు గంభీరములును విశాలములును గావు. జావా

బాలా:—నాకభ్యంతరము లేదు.

పర:—అభ్యంతరమా! సౌందర్యవతియగు కన్నియఁ జూచుట కభ్యంతరము లేదనుచున్నావా? బాగుగా నంతరాత్మను దఱచిచూడుము. ఆక్షేపణలేశమైనఁ బొడఁగట్టుచున్నదేమో యారయుము. ఓయీ! యువకుఁడా! నీవు యత్యాశ్రమమునఁ బెరిఁగి విరాగివై యున్నాఁడవనిన నిట నమ్మువారెవరున్నారు?

బాలా:—నే నట్లుంటినా?

పర:—ఆవిధమున నీవుండినచో, నిన్నొకమట్టిబొమ్మ యనియో కీలుబొమ్మ యనియో యనుకొని, నీతో మైత్రి సేయఁదలంచను. సరి. ఆలస్యమెందులకు! రమ్ము పోవుదము.

ఆతఁడు బాలాదిత్యునిఁ దనమిత్రుఁడగు ధనభూషణునిగృహమునకుఁ దోడ్కొనిపోయెను. దివ్యాలంకారశోభితమగు నొకవిశాలప్రాంగణమునకుఁ బరమార్థి దారిదీసెను. అచట నిరువురుచెలువ లాసీనలై యుండిరి. వారిలో నొకతెకు వయసుచెల్లియుండెను. ఆమెకు రమారమి ముప్పదియైదేండ్లుండును. అయినను నామె తనూవల్లిక నవనవోల్లసితమై యుండెను. 'పుత్రికకు విలాసము పెరుఁగుకొలఁది, తల్లికిఁ దఱుఁగుచుండును' అని పూర్వ మొకకవీశ్వరుఁడు సెలవిచ్చియుండెను. కాని లక్ష్మి యాపండితవాక్యమునకు వ్యతిరేకార్థము గలిగింపఁగల్గెను. ఇప్పటికిఁగూడ నామె యౌవనము బిగువుచెడకుండెను. ఆమె మైకాంతి యొకించుక నలుపైనను, కళాభాసురమై, రమణీయదృశ్యమై యుండెను. ఆమెరూపవిలాసములు సక్రమములై యువకజనచిత్తరంజకములై యుండెను. ఆసుందరాంగి సురుచిరవదనమునఁ దొలకాఁడు దరహాసచంద్రికలు, చూపఱకు సమ్మోహనకరములై, తదీయ హృదయనిష్కళంకత్వమును వెల్లడించుచుండెను. ఆలక్ష్మి యటుల హంసతూలికాతల్పమునఁ గూర్చుండి, తనయెదుటఁ గురులు సవరించుకొనుచు నాసీనయైయుండు నిజకుమారివైపు కన్నార్పక చూచుచుండెను. ఆమెపుత్రిక ద్వారమునకు వెనుక మరలి,

నిలువుటద్దము నెదుటఁ గూర్చుండి చికురరాసిని దిద్దుకొనుచుండెను. ఆమె వదనసరోజమును బాలాదిత్యుఁ డానిలువుటద్దమునఁ జూడఁగాంచెను. ఆతరుణీమణి యసమానవిలాసభాసురాంగియనియు, సౌందర్యమున నామె సరస్వతి కేవిధమునఁ దీసిపోదనియు నాతఁడు గ్రహించెను. కాని యీావరవర్ణిని రూపవైఖరి వేఱువిధముగ నుండెను. తల్లివలెనే యీామె శరీరకాంతికూడ నించుక నీలిమమై యుండెను. ఈమె రూపరేఖావిలాసములుకూడ నతిపూర్వములై, మనోహరములై యుండెను. ఈమె హసన్ముఖము వలపులవెదఁజల్లుచుండెను. అసదృశమగు నాత్మీయసౌందర్యగర్వమున నాయెలనాఁగవదనమున సంతోషము తాండవించుచుండెను. ఎదుటనుండు నిలువుటద్దమున బాలాదిత్యుని ప్రతిబింబమును గాంచుచుండియు, నామె లేచినదికాదు. అలౌకికమగు తన మోహనరూపమును గాంచి యాతఁడు 'ఔరా' యని విభ్రాంతుఁడు కావలయునని యామె యటులే కూర్చుండియుండెను. ఆత్మీయవిలాసములన్నింటిని నాతఁ డశ్రమమునఁ జూచి మెచ్చుకొనుటకు వీలుండవలయునని యామె లేవకయే యుండెను. ఈరీతి నైదునిముసములనే పీనాటకము జరిగెను. పరమార్థియు లక్ష్మియు నీనాటకఖేలనమున కద్భుతగులక, దానినిఁ జూచుచు మురియుచుండిరి. "అమ్మాయీ! మీానాయనగారిరాకను గమనింపలేదా?" అని లక్ష్మి యామెను హెచ్చరించుకొనెను.

"ఆయన నాకెట్లగపడును?"

పరమార్థి యామాటకుఁ బకపకనవ్వుచు "అవునవును. తనమెప్పునకు వచ్చిన యీయువకునిఁ జూచునా? నన్నుఁ జూచునా?" అని మేలమాడెను. పార్వతి కామాటకు సిగ్గుగలిగెను. "ఓబాబూ! నీవు కిరాతుఁడవుగా నున్నావు. నీవెన్నఁడో యొకనాఁడు నాహృదయమును బగులఁగొట్టుకొని వదలవు!" అని యామె తనజనకుని నిష్ఠురోక్తులాడెను.

పర:—అమ్మాయీ! నాకాభయములేదు లెమ్ము. నీహృదయము నవనీతమృదులమైయుండ నదెట్లు పగులఁగలదు?

పార్వతి:—నీవెన్నఁడుగాని యుక్తాయుక్తములఁ జూడవు. పరపురుషునెదుట నన్నిట్లు చులకన సేయుట యన నేమనుకొంటివి ?

"ఓహో! అందులకు నీకాయాసముగానున్నదా? అయినఁ బోనిమ్ము!" అని పరమార్థి బాలాదిత్యునితో "ఓయుపకుఁడా! నీవు వినుటకై మేమిట్లు భాషించుకొంటిమని నీవు తలంపఁగూడదు. నీవు బధిరుఁడవై యుండినచో బాగుండెడిది. లేక మూఁగవై యుండినఁగూడ మాకు సహాయిగా నుండెడిది. కాని యివి యసాధ్యములు కాన నీవిషయములనుబయట పెట్టవలదని మాకోరిక"

బాలా:—అట్లు బాసచేయుచున్నాఁడ.

పరమార్థి తనయర్థాంగిఁ గాంచి "ప్రేయసీ! ఈతఁడు నాకనుఁగుఁజెలికాఁడు. మనతోఁ గేరళపుత్రమునకు రానున్నాఁడు. ఈతని వెంటఁ బావనుఁడగు నొకజైనుఁడును, సజ్జనుఁడగు నొకపౌరుఁడును, సుందరాంగి యగునొక కన్నియయు రానున్నారు. ఇఁక నాకన్యామణి సహవాసభాగ్యము మీకుఁ గలుగఁగలదు. ఆపురుషోత్తములపరిచయభాగ్యము నాకబ్బును" అని వక్కాణించెను.

లక్ష్మి:—ఈతనిపరిచయమున నేను ధన్యనైతిని. ఈతఁడు నడువయసుననుండున ట్లగపడుచున్నాఁడు! ఈతని పేరేమి ?

అందులకుఁ బరమార్థి నవ్వుచూ "నీవేమనుకొందువో కాని, యీతని యభిధేయమును నేను మఱచితిని" అని చెప్పెను.

లక్ష్మి:—మతిమఱుపు నీకీనాఁడు క్రొత్తయైనఁగదా !

బాలా:—ఆతఁడు నా పేరు మఱచిపోలేదు. నేను నా పేరాతని కెఱిఁగింపలేదు.

బాలాదిత్యునియధికప్రసంగమునకుఁ బరమార్థి చీవటించుకొనుచు "ఏమోయీ ! నోరుమూసికొనియుండలేవా యేమి? ఇంతకాలముగా నీవు నాతోడి పాంథుఁడవై యుంటివి. ఇఁకమీఁద నొకపైఁగూడ నట్లే యుండనున్నాఁడవు. అట్టియెడ నేను నీపేరు నడుగనైతినని నేను చెప్పినచో వారు

నన్నేమని భావింతురు ! ఏమయ్యా ! నీనడవడి యసహ్యాముగా నున్నదే.”
అనెను. బాలాదిత్యునియందుఁ బరమార్థికుండినసద్భావ మించుక తగ్గెను.

లక్ష్మి:—సరి. ఐనదేమోయైనది ! ఆతనిపేరేమి ?

పర:—ఓయువకుఁడా ! నీపేరు చెప్పుము.

బాలా:—బాలాదిత్యుఁడు.

పర:—బాలాదిత్యుఁడా ! ఏమీ ! బాలాదిత్యుఁడా ! మాప్రభుశేఖరునిపేరుగూడ నయ్యెనిదే! కాని, ఓయువకుఁడా ! నీభాగ్యమునం దర్ధాంశమైన నాతనికి లేదుసుమా ! హూణక్రోధానలమునుండి నీవు తప్పించుకొంటివి కాని, పాప మారాజకుమారునిమాత్రము వారు విడచుటలేదు. మొన్న మొన్ననే, భానుగుప్తభూమకు లాతనిస్వరాజ్యమునుండి తఱిమివైచిరి. ఆహా! ఆచల్లనిప్రభువు మమ్మెల్లవేళల నాదరించుచుండెడివాఁడు.

బాలా:—అయ్యో, పాపము ! బాలాదిత్యుఁడు కడకు వృద్ధాదిత్యుఁడగునుగాఁబోలు.

“పాపము శాంతించునుగాక. పాపము శాంతించునుగాక !” అని పరమార్థియుఁ, బార్వతియు, లక్ష్మియు నొక్కమారనిరి.

బాలా:—మీకోరిక సఫలమగుఁగాక. కాని నాయూహ సరియని నాకుఁ దోఁచుచున్నది.

వారు:—మేమట్లు తలంపము.

బాలా:—సరి. ఆసంగతులతో నాకేమిపని? కాని నాకు నూఱువేల పణములిచ్చినను, నేనాతనియవస్థయం దుండనోపను.

పర:—నీమాట నిజము. ఆదురదృష్టవంతుఁ డిపుడు ప్రాణాపాయదశయందున్నాఁడు. ఇరువదియైదేండ్లున్నవో లేవో, ఆతఁ డీవిశాలప్రపంచమునఁ దోడునీడలేక యల్లాడుచున్నాఁడు. ఒక్కయశోధర్మమాత్ర మాతనికిఁ బ్రాపైయున్నాఁడు. ఆతనియనుచరులలో విశ్వసనీయుఁ డాయశోధర్మ యొక్కఁడే. వారిద్దఱును గలిసి, భూమకునిఁ జంపిరఁట. ఇది నిజమా?

బాలా:—నిజమే. ఈవిషయము నుజ్జయినియందు వింటిని. హూణులారాజకుమారుకొఱ కెల్లయెడల వెదకిరి. కాని వారు సఫలప్రయత్నులు కాలేదు.

లక్ష్మి:—అయిన నారాజకుమారులు తప్పించుకొనిరా?

బాలా:—అవును. నిర్ధారణగాఁ జెప్పఁగలను.

"భగవానుఁడు వందనార్హుఁడుసుమా" అని వారు మువ్వురు మందహాసము సేయుచుఁ బలికిరి.

"సరి భోజనముచేసి విశ్రమింతము రండు" అని పరమార్థి యనెను. అంతట వారందఱు విశాలమగు భోజనశాలకుఁ బోయిరి.

పదిరెండవతరంగము

బంధితుల పునర్బంధనము.

ఆదినముసాయంకాలము భానుగుప్తుఁడు హరిరామునికడనుండి యరుదెంచి, ఉజ్జయినియందలి తనప్రాసాదమున విడిసెను. ఆసౌధము పూర్వము యశోధర్మస్వాధీనమున నుండెడిది. భానుగుప్తునిరాకను మిహిరగులుం డెఱింగి, యాతనిఁ బిలువనంపి యాతం డెచటికిఁబోయినదియుఁ దెలియఁజేయ నొత్తిడి పఱచెను. భానుగుప్తుఁ డాతని మందలింపులకుఁ దాళఁజాలక "దేవరా! ఎక్కడికిఁగాని పోలేదు. ఆహూణవిద్రోహు లింకను మనపట్టణప్రాంతములందే యున్నారేమో యని వెదుకఁబోయితినికాని వేఱుగాదు." అని బొంకులాడెను.

నారా:—సరియే. మనహూణసైనికుల నెవ్వరినైనఁ జూచితివా?

భాను:—ఏహూణసైనికులు?

నారా:—ఆమూవురుఖైదీలఁ దీసికొనిపోయిన హూణసైనికులు.

భాను:—చూడలేదు.

నారా:—అయిన నేను రేపు హూణగృహమునకుఁ బోయెదను.

భాను:— నీ కిష్టముండిన నేనుగూడ వచ్చెదను.

నారా:—వలదు. ఇచట నీకుఁ బనియున్నది. మీఁదు మిక్కిలి యిట్టి విషయములందు నీ కనుభవములేదు.

భాను:—అయిన నేను రానులెమ్ము.

అని యాతఁ డనుచుండ నింతలో నొకమానవుఁ డెగరొఁజుచుఁ బరుగిడివచ్చి "మహాప్రభూ! మన్నింపవలయు. మహాప్రభూ! మన్నింపవలయు." నని మిహిరగులునిపాదములఁ జాపకట్టుగాఁ బడెను. మిహిరగులుఁడు విస్మయ

పరీతస్వాంతుఁడై "మన్నించుటయా! ఎవరిని మన్నించుట? ఎందులకు మన్నింపవలయునురా?" అని యడిగెను.

"ఈచేష్టనుని క్షమింపవలయును. దేవరవారియానతిఁ దప్పినందులకీ దీనుని దయఁజూడవలయును." అని యామానవుఁడు వేఁడుకొనుచుండెను.

"ఏమిరా! చేఁజిక్కినపక్షు లెగిరిపోయినవఁటరా? ఏమయ్యెను? త్వరగాఁ జెప్పుము." అని నారాయణశర్మ గద్దించెను.

"దేవా! ఆచోరులు—ఆదొంగలు..." చేష్టనునినోటినుండి మాటలు రాఁజాలకుండెను.

మిహి:—వారిసంగతి యేమి?

చేష్ట:—హరిరాముఁడు నాతనిరాణువ, బంధితులచెఱఁబాపి, వారి వెంటనుండుహూణసైనికుల బంధించుకొనిపోయినారు.

ఆమాటలకు మిహిరగులుఁడు దెబ్బదినినపాముచలె నెగిరిపడుచు "ఓరీ ద్రోహీ! హూణసైనికులు బంధింపఁబడ, నీవిచటి కెట్లు రాఁగలిగితివి?" అని గర్జించెను.

చేష్ట:—మహాప్రభూ! చిత్తగింపవలయు. హరిరాముఁడు గుఱ్ఱముపై నుండినన్నుఁ గత్తిపిడితో మోదెను. ఆదెబ్బకు నేను వివశుఁడనై క్రిందఁ బడితిని. ఆదొంగలు నేను జచ్చితినని తలంచి నన్ను విడిచి గహనాంతరమునకుఁ జనిరి. తరువాత నెవరో మూవురుపురుషులు వారలఁ గలిసికొనిరి. అంతఁ గొంతసేపటికి నేఁ బ్రజ్ఞవడసి, యాచోరులకంటఁబడకుండ వారిని వెంబడించిపోయితిని. వారొకసమప్రదేశమున నాగిరి. నేనుకూడఁ జెంతనుండు పొదయందు దాఁగితిని. అచట నాదొంగలు విందువేడుకలయందు మునిఁగి యుండిరి. ఆనందమున వారొడలుతెలియక యేమేమియో భాషించుకొనుచుండిరి. నేనుండు నికుంజము వారికి దూరముగా నుండుటచే వారిసంభాషణము నాకు స్ఫుటముగా వినరాలేదు. కాన నే నద్దానిని వివరముగా నాలకింప నెంచి యాపొదలయందుఁ బ్రాఁకిపోయి వారి జూసి నక్కియుంటిని.

కాని యంతలో నవాగతులగు నామూవురిలో నొకఁడు నాయునికిని సంశయించి కాఁబోలు, నేనుండు నెడ కరుదెంచి యంతటఁగలయ వెదకెను. అప్పుడు నాకుఁ జెమటలుపోసెను. కాని నాపూర్వజన్మపుణ్యమున నేనెట్లో తప్పించుకోఁగలిగితిని. అచటి కనతిదూరమున నడవిగుఱ్ఱ మొకటి మేయుచుండ, దాని నెక్కి నేనిచటికి రాఁగలిగితిని. ఆహూణసైనికుల రక్షించుటకుఁగాని, బంధితులను మరల బంధించుటకుఁగాని నేను శక్తిహీనుఁడనైయుంటఁ జేసి, దేవరవారికీయుదంతమలను మనవిచేసినయెడలఁ దమరే యందులకుఁ బ్రతిక్రియ లొనరించి ఖైదీలను మరలఁ బట్టుకొనఁగలరని యనుకొని, యీరీతిఁ బరుగిడివచ్చి తమదివ్యదర్శనము చేసికొంటిని.

"ఆఖైదీలబంధవిమోచనమునకు నేఁ జింతింపను. కాని యీదొంగల యహంకారము నాకు దుస్సహమై యున్నది. ప్రాణములైనఁ బోవుఁగాక; ఆఖైదీలను మరల బట్టుకొనువఱకు నిద్రింపఁజాలను. పొమ్ము. రెండవందల మందిరౌతుల నిచటికి నాయాజ్ఞగాఁ బంపుము." అని మిహిరగులుం డఱచెను. ఆశ్వికు లంతలో నరుదెంచిరి. మిహిరగులనారాయణశర్మలు వారికి నాయకత్వమువహించి చూచుచుండఁగనే కనుచూపునకు మఱుఁగైపోయిరి. క్రమముగ వారు హూణగృహమార్గముఁబట్టిరి. ఆమార్గమున మూలతిరుగుడునకు వచ్చునప్పటికి వారికెక్కుడిపో కొంతదూరమునుండి గుఱ్ఱపుగిట్టలచప్పుడులు విననయ్యెను. కాని యాసడి తమహయములగిట్టల ప్రతిశబ్దమని వారనుకొని పోవుచుండిరి. నిజమారయ నయ్యది ప్రతిశబ్దముగాదు. హరిరాముఁడు తన రాణువతో నచటికిఁ గొంతదూరమున వచ్చుచుండెను. మిహిరగులాదులవలెనే హరిరాముఁడుకూడ గుఱ్ఱములగిట్టలశబ్దము విని, యయ్యది తమయశ్వపుగొరిజలసడికి బుట్టిన ప్రతిధ్వానమని తలంచియుండెను. ఇంతలో వారొండొరులు ముఖాముఖులైరి. హూణులు విస్మయాక్రాంతచేతస్కులైరి. హరిరామాదులు భయవిహ్వలులైరి. హరిరాముని బలఁగమునందు ముప్పదిమందిరౌతులుండిరి. వారికి మధ్యభాగమున రఘుపతి భద్రబాహువు లుండిరి. వారిప్రక్క హరి

రాముఁడు సరస్వతిని దనహయముపై నెక్కించుకొని కూర్చుండియుండెను. అప్పుడప్పుడే వారు గహనాంతరమునుండి వెలుపడి బారుకచ్ఛమునకుఁ బోవు బాటపైఁ జనుచుండిరి. ఇంతలో నీవిపరీత మొదవెను హూణసందర్శనమున సరస్వతి వెలవెలఁబోయెను. హూణసైన్యమందుండు నారాయణశర్మ యామె కంటఁబడెను. ఈనాఁడు తనకష్టములకంతయుఁ గారణము నారాయణశర్మ యనుబాలాదిత్యునిపలుకులుజ్ఞప్తికిరాఁగా, నాచంద్రానన దుఃఖవివశయయ్యెను. ఆమె కదియొకకలగా నుండెను. అన్యమానసమున దెప్పవ్రాల్పక యామె యాదృశ్యము నవలోకించుచుండెను. అచట నేమి జరుగునదియు గ్రహించుట కామె మానసమునఁ దావులేకుండెను. హరిరామాదులు సన్నద్ధులగు నంతలో హూణులు వారలఁ జుట్టుముట్టి నిలిచిరి. తప్పించుకొనిపోవుటకు వారికి వెరవుదోఁచకుండెను. మిహిరగులుఁడు హరిరాముని సమీపించి "శరణము. లేకున్నఁజావఁగలవు. ఆకన్యను మావశ మొనరింపుము. నీదారిదోపుడులకు మాకెట్టి యాక్షేపణకానిలేదు. కాని మాసైదీలను మావశ మొనరించి, యికమీఁద మాజోలికిరానని మాటయిమ్ము" అని గద్దించెను.

ఆగద్దింపునకు హరిరాముఁడు కోపతామ్రాక్షుండయ్యెను. ఆతని బొమలు ముడివడెను. "నోరుమూయుము. నాసరస్వతిని నీవశ మొనరింపను. నీవు నానారాయణిని నాశ మొనరించినది చాలదా? రారా! ఓరీరాక్షసుఁడా! రారా. కత్తిదూయుము" అని హరిరాముఁడు కోపస్ఫూర్జితస్వరమునఁ బలికి, కుడిచేత ఖడ్గమును లాగి యెడమచేత సరస్వతిని భద్రముగాఁ బట్టుకొని, వానితోఁ బోరాడసాగెను. ఇప్పుడిరువాగులవారును దలపడిరి. కాని రెండు వందలహూణు లెక్కడ? ముప్పదుగురుచోరు లెక్కడ? సంఖ్యాతీతులగు హూణు లాతస్కరుల నంతలో నాక్రమించిరి. హరిరాముఁడు మిహిరగులుని పైకి దూఁకెను. హరిరామునికత్తిదెబ్బకు మిహిరగులుఁడు నేలకొఱఁగెను. తోడనే హూణభటు లాతని రక్షింపఁ బరుగిడి హరిరామున కడ్డుతగిలిరి. హరిరాముఁడు వారలతోఁ బోరాడసాగెను. కాని యొక్కఁ డెంతసేపని

సర:—ఏల? హూణకేసరిభూమకు నాతఁడు కాలుపీటి కనిపియుండఁ లేదా?

హరి:—అవునవును. బాలాదిత్యుఁ డపారబలుఁడు.

సర:—జనకా! ఆతఁ డిపుడు మనల నేమని తలంచుచుండును. తన వెంటఁ గేరళపుత్రమునకు వచ్చునట్లు మాటయిచ్చి, కడపఁ దన్నొంటరిగాఁ బంపినమాయలాఁడులని మనల నాతఁడు దూషింపఁడా? నేను మోసకత్తియ నని యాతఁడు తలంచిన నాయపయశమును నేను భరింపఁజాలను.

సరస్వతియమాయకపుఁబ్రసంగముల కావిపత్సమయమునఁగూడ హరిరాముఁడు చిఱునవ్వు నాపుకోఁజాలకపోయెను. "అమ్మాయీ! బాలాదిత్యునకు నిజస్థితి నెఱుంగఁజేయుభారము నాయది. నీపైనాతఁడు కినుకఁబూనఁడు. లెమ్ము. మోస మొనరించితివని తలంపఁడు లెమ్ము" అని యాతఁడనెను.

సర:—బాబూ! నీవు సరళహృదయుఁడవు. ఒకమాఱాతఁడు నన్ని హూణాధములనుండి కాపాడెను. కాన నామానరక్షకుఁడే నేఁ గృతఘ్నురాలననియు, మోసకత్తెననియు భావించిన నే నోర్వఁగలనా?

హరి:—ఏమి సరస్వతీ! హూణులనుండి నిన్ను రక్షించినది యాతఁడా? నేనుగదా?

సరస్వతి తనతప్పిదమును గ్రహించి "నారక్షకుఁ డాతఁడు కాకపోయినను, నేను మోసమొనరించితినని యాతఁడు భావింపఁగూడదు" అనెను.

ఇంతటినుండియు సేనాగ్రభాగమునఁ జనుచుండిన నారాయణశర్మ యిప్పు డశ్వగతిని దగ్గించి బంధితులఁ గలిసికొనెను. ఆతఁడు ముసిముసినగవుల సరస్వతిఁ జూచుచు "ప్రియామణీ! నీకంతవంత యెందులకు? దిగులు మానుము. నిన్ను మేము తినఁబోవుటలేదు లెమ్ము" అని హెచ్చరించుకొనెను.

కాని సరస్వతి యొకపలుకైనఁ బలుకలేదు.

నారాయణశర్మ మరల "మనోహారిణీ! సరస్వతీ! నన్నెఱుంగవా? నేను నారాయణశర్మనుగదా! నాతోఁ బలుకవేల?" అని ప్రియోక్తులాడెను.

ఆపాపకర్ముని మోటుసరసమున కామె పెదవినైనఁ గదల్చినదికాదు. కాని హరిరాముఁడు కోపసంరక్తలోచనుండై పటపట పండ్లుగొఱుకుచు "ఓరీ! మనోహారిణియా? మానవాధమా! మనోహారిణియఁటరా?" అని గద్దించెను.

నారా:—ఛీ! నీవెవఁడవు; నన్ను గద్దించుటకు?

హరి:—ఎవఁడా? సలక్షణుఁడనగు మానవుఁడను. హృదయమును, అంతరాత్మను గలమనుజుఁడను. దైవమునకు, న్యాయమునకు భయపడి చరించు మనుష్యుఁడను. ఓరీ! అధమాధముఁడా! నీవింతటికసాయివాఁడవైతివేమి?

"ఛీ! హంతకాధమా! నీతో మాటలాడరాదు. కాని నినోటిపొగరు నకుఁ బరితపింతు వుండుము. ఓసరస్వతీ! సౌందర్యగర్వమున నీవు నిలుచుట లేదుగదా! నీవుగూడఁ బశ్చాత్తాపమొందెద వుండుము" అని నారాయణ శర్మ వారల బెదరించి పూర్వస్థానమునకు వచ్చెను.

హరిరాముఁడు సరస్వతి కాతనిఁ జూపుచు "అకాలాహిఁ గాంచుము. ఆతనిఁ గనిపెట్టియుండుము. ఆతఁడు కుటిలకర్ముఁడు. ఆహా! హూణాధముని కంటె నాతఁడు కఠినతముఁడు" అని చెప్పెను.

సర:—అవును. ఈకిరాతునిబారినుండి నేనెట్లు తప్పించుకోఁగలను? ఆసీతామహాదేవియే నాకుఁ దోడునీడయై యుండఁగలదు. పతివ్రతామతల్లి సావిత్రియే నాకు బాసటయై యుండును.

ఎవ్వరు నేమియుఁ బలుకక కాలుసాగించుచుండిరి. కాని వారిమానసము లాలోచనాధీనములై యుండెను. 'సరస్వతిపైఁ దనకుఁగల కసిఁదీర్చుకొనుట యెటులా?' అని నారాయణశర్మ యాకసమునఁ జూచుచుండెను. దత్తపుత్త్రికదీనావస్థకు హరిరాముఁడు చింతించుచుండెను. హూణగృహదుర్గమును జేరినంతనే నారాయణశర్మ తన్నుఁ బెట్టుబాధలను, వానిఁ దప్పించుకొనునుపాయములను, బాలాదిత్యునిదలంచుకొని సరస్వతి పరితపించుచుండెను.

తనభావనాదృశ్యమున బాలాదిత్యుని మనోహరవిగ్రహము పొడకట్టి నిలిచి "నిన్నుఁ గాపాడెదను" అనిచెప్పిన ట్లాకోమలాంగి తలంచుచుండెను. బాలాదిత్యునిఁ దలంచుకొనునప్పు డామెవదనాంబుజము వికాసభాసురమై, మరల మఱుక్షణమే తనదుస్థితిని జూచినప్పుడు కళావిహీన మగుచుండెను. ఇంతలో నారాయణశర్మ యొకమా రామెను గాంచెను. ఆసుందరాంగివదనము సంతోషాంకూరముల కాలవాలమై యుండుట నాతఁడు గమనించెను. ఆతనియానందనుకూడ వెల్లివిరిసెను. యశశ్చంద్రసాంద్రమగు తనచారిత్రమును దలంచుకొని సరస్వతి మోదమందుచున్నదని నారాయణశర్మ యుప్పొంగసాగెను. ఆహా! లోకవృత్తమే యిట్టిదికదా! కురూపియైననేమి! క్రూరకుటిలహృదయుఁడైననేమి! లోకులసమ్మానములకుఁ దానర్హుఁడనని మానవుఁడు భావించుట సహజము. లేకున్నఁ బశుప్రాయుఁడును విప్రవృశ్చికము నగునారాయణశర్మ, తనకై సరస్వతి బోఁటిబోటి యువ్విళ్లూరుచున్నదని యెటు లనుకొనఁగలఁడు? కామలరోగికి లోకమంతయుఁ బచ్చగాఁ దోఁచువిధమున, లోకులందఱుఁ దనయట్టివారని యాతఁడు తలంచుచుండెను. ఎట్టులైననేమి? మేమనిన ట్లాతఁడు సంతోషమున నుప్పొంగుచుండెను. వారు హూణగృహమును జేరునప్పటికిఁ బదిదినములుపట్టెను. రాత్రులయందుమాత్రమచట నచట విశ్రమించి యాహారము దినుచు గుఱ్ఱముల మార్చుకొనుకాలములఁదప్ప, విశ్రాంతియను సంగతి నెఱుంగక వారు పయన మొనరించుచుండిరి. పదియవనాఁటిప్రాతఃకాలమునకంతయు నాదళ మారవల్లిపర్వతప్రాంతములఁ జేరెను. అచట నాపర్వతసానువులు ఘోరకాంతారమయములై యుండెను. ఆకాంతారాంతరముల నొక్కయెడఁ గారాగారశ్రేణు లుండెను. ఆచెఱసాలలందు నేలమాళిగలుగూడ నుండెను. అవి శోభావిహీనములై, చీఁకటికొనలై, పాడువాఱియుండెను. ఆగదులకుఁ బైన నేడడుగులయెత్తున నొకచిన్నకిటికీమాత్ర ముండెను. వాని మూలమున నాగదులలోనికి నేకొంచెము గాలియో, యేకొంచెము వెలుతురో పోలేక పోవుచుండెను. ఆస్థలమును జేరినంతనే హూణులు హయములనుండి

రిగిరి. ఒక్కొక్కఖైదీ నొక్కొక్కగదియందు బంధింప నారాయణశర్మ వారల కాజ్ఞచేసెను. అట్లే యాబంధితులందఱు వేఱువేఱుగదులఁ ద్రోయఁబడిరి. పాపము రఘుపతి తనకుమారితోఁబాటు తన్నుఁగూడ నామొగదియందు బంధింప నారాయణశర్మ నెంతయో ప్రతిమాలెను. కాని నారాయణశర్మ యందులకుఁ గుపితుఁడై "ఏమీ! యౌవనవతియు, సుందరాంగియు నగుసుదతి యుండుగదియందు మఱియొకమానవు నుంపుమందువా?" అని గద్దించెను.

"కాని యాయౌవనవతి నాపుత్త్రికయేకదా?"

"పుత్త్రికయైననేమి, పత్నియైననేమి? నేను వారియందు భేదము పాటింపను."

నారాయణశర్మ నీతిమాలినపలుకులకు రఘుపతి కనలెను.

"ఛీఛీ! నీవు జ్ఞానహీనుఁడవు. ఆనారాయణమూర్తి—ఛీఛీ. కాదు కాదు—నీపేరుతోనుండినయెడల నాపూజ్యుఁడుసయితమపవిత్త్రుఁడగును—ఆగోవిందుఁడే నాతనయ కేడుగడయైయుండును...అయ్యో! కుమారీ! అయ్యో! కుమారీ! ఈపాడులోకమున నీవేల పుట్టితివి? అకటా! నేనెంత నిర్భాగ్యుఁడను!" అని రఘుపతి వాపోవుచుండెను.

"ఓరీ! రఘుపతీ! నీకుమారి నీకొఱకుఁ బుట్టలేదుసుమా! పెఱవారికొఱకు జన్మించినది. తెలియునా?" అని నారాయణశర్మ యనెను.

దీనినంతయు వినుచుండినహరిరాముఁడు బాలునివలె నేడ్చుచుండెను. ఆతనికన్నులనుండి యశ్రువారి కాల్వలుగట్టి పాఱుచుండెను. "ఆహా! భగవానుఁడా! అగ్రజన్మమునుండి యధఃపతితుఁడైన మానవుఁ డధమాధముఁ డగువఱకు నిలువఁడుగదా!" అని యాతఁ డనుకొనుచుండెను.

నారాయణశర్మ యామాటల నాలకించి "ఓరీ! ఇచట నీయభిప్రాయము నెవ్వరడుగలేదు. నోరుమూసికొనియుండుము" అని హరిరాముని గద్దించి యాతని నొకగదియందుఁ ద్రోయించి తాళము వేయించెను. ఇఁక సరస్వతిమాత్రము మిగిలియుండెను. ఆమెనుగూడ నొకగదియందుంచిరి. ఆగది కడమ

గదు లంతపాడువాఱియుండలేదు. దానియం దొకమెత్తనిపాన్పమర్పఁబడి యుండెను. హాయిఁగూర్చుండి యాగదిఁ గాంచి, సరస్వతి భయభ్రాంతయయ్యెను. నారాయణశర్మ క్రూరాలోచనాసఫలతకై యాగది యారీతి నలంకరింపఁబడి యున్నదని యామె గ్రహించెను. ఒకపాడుగదియందైనను దన్ను బంధించి యుండిన నెంతయో హాయిగా నుండెడిదని యామె చింతించుచుండెను. ఆమె యామృదుశయ్యపైఁ గూర్చుండి, పాపము, కంటికిఁ గడివెడుగా నేడ్వ సాగెను. ఒకమాఱామె విలాపము నాపి 'ఓబాలాదిత్యా! ఓకృతఘ్నుఁడా! ఎందున్నావు? ఈవిపదంబుధినుండి నన్నేల గట్టెక్కింపవు?" అని బలిమాలును. మఱియొకమాఱు నిట్టూర్పులు విడుచుచు 'సర్వేశ్వరుఁ డాతనిఁ గాపాడుఁగాక! నేను చచ్చినఁ జత్తునుగాక! ఆతనిమాత్రము శ్రీమహావిష్ణువు కాపాడుఁగాక' అని ప్రార్థించును. శోకాతిశయమున నామె కారాట మెక్కుడయ్యెను. ఆమృదుతల్పమునఁబడి యామె పొర్లాడుచుండెను. కష్టాటవులఁబడి పరిభ్రమణ మొనరించుచుండినయామె భావచంచరీక మిప్పు డొక్కమాఱుగా నాగిపోయెను. ఆమె నిప్పుడు నిద్రాదేవి పైఁగొనెను. అటు లాకలుష కంటె విలపించి విలపించి, గాఢసుషుప్తి మైమఱచెను.

పదమూఁడవతరంగము

స్త్రీచాతుర్యము.

ఎంతకాల మట్లు నిద్రించినదియు సరస్వతికిఁ దెలియదు. గదితలుపులు కదలుసవ్వడి నాలకించి యామె మేల్కొనెను. ఆజవ్వని కన్నులు నలచుకొని నిద్రమత్తును బోఁగొట్టుకొనెను. తరువాత రెండుమూఁ డావులింతలుకూడ వచ్చెను. గాఢనిద్రవలన నాకోమలాంగి సేదదేఱి, పూర్వోత్సాహమును బడయఁగలిగెను. ఆమెలేచి పాన్పుపైఁ గూర్చుండి కిటికినుండి బయటికిఁ జూచి యది నిశాసమయమని గ్రహించెను. ఆచిగురుఁబోఁడి రమారమి యెనిమిదిగంటలసేపు నిద్రించినది. ఇప్పు డాగదియందు గ్రుడ్డివెలుతురుమాత్ర ముండెను. ఆమె కాకలియగుచుండెను. నిన్నరాత్రి తినిన యన్నముతప్ప, మరల నామె యేమియుఁ దినియుండలేదు. ఆమె యాఁకలి దుస్సహమై యుండెను. అచట నేమైనఁ దినుబండార మున్నదేమోయని నలుమూలల దృష్టులఁబఱపెను. పాన్పునకు దాపుననే గోడయందుండు యట్టువపై నొకపాలగిన్నెయుఁ గొన్నియరఁటిపండ్లు నుండుట నామె కాంచెను. కాన నామెకొన్నియరఁటిపండ్లను దిని, యాపాలఁ ద్రావి యాఁకలిఁ బాపుకొనెను. ఆమె భుజించునపుడు తలుపులుతీయుశబ్దము తన్ను సమీపించుచుండుటను గ్రహించెను. ఇప్పు డాశబ్ద మామెగదికి మూడవగదియం దగుచుండెను. తోడనే యామె భోజనమునుమాని యాఫలముల నేలపైనుంచి పాన్పుపైఁ గూర్చుండెను. తనవంతుకూడ ద్వరలో రానున్నదని యాకన్నియ తెలిసికొనెను. ఆమెహృదయ ముత్తలమున దడదడఁ గొట్టుకొనసాగెను. భయాతిరేకమున నాబాల యూపిరిసైతము నాడకుండెను. అటు లామె ఱెప్పలార్పక ద్వారమువై పవలోకించుచు శయ్యాతలమునఁ గూర్చుండియుండెను.

ఇంతలోఁ దలుపు తెఱవఁబడెను. గదిలోనికి వెలుతురు వచ్చెను. ఆవెలుఁగునం దామె నారాయణశర్మను గుర్తించెను. ఒకభటుఁడు దివ్వెఁబట్టుకొని, పాలగిన్నెను, లేఁతటెంకాయను, అరఁటిపండ్లగెలను దీసికొని యాతని వెంట వచ్చెను. ఆఫలాదికముల నట్టువపైఁ బెట్టించి, వానిచేతిలాంతరును దాను దీసికొని, నారాయణశర్మ వానికి సెలవిచ్చిపంపెను ఆతఁడుఁ గుబోఁతు, నారాయణశర్మమాట వినుటయే తడవుగా వెడలిపోయెను. ఆభటుని నడకసడి వినరానంతవఱకు నారాయణశర్మ యటులే నిలిచియుండి, యనంతరము గదిలోని కరుదెంచి, లాంతరు నొకపీఠముపైఁ బెట్టి, తలుపుల బిగించెను. ఇంతటినుండియుఁ సరస్వతి యేమియో మాటాడఁ బ్రయత్నించినది కాని, భయోద్రేకము లామెను బెనవైచుకొని యామె నధీరమానసనుగా నొనర్చెను. ఆభటుని నచటనుండుమని యామె బతిమాల నెంచియు, నోట మాటరానందున విఫలమనోరథయయ్యెను. నారాయణశర్మ మోటుపని నూహించియుండిన సరస్వతి, యిప్పు డాతఁడు సేవకు నచటినుండి పంపివేయుటను గాంచి బెగడొందెను. ఆతనిహృదయస్థితాభిప్రాయ మామెకు వ్యక్తమయ్యెను. కాని యొక్కసారిగా నాక్రూరుఁడు తలుపులఁబిగించినందుచే నామె లేనితెగువఁ దెచ్చికొని "తలుపులు మూయుటేల? తెఱచి యుంచరాదా?" అని గద్గదస్వరమునఁ బలికెను.

అందులకు నారాయణశర్మ 'చలిగాలి లోనికి వచ్చును' అని సవిలాసముగఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

సర:—చలిగాలి యెచటనున్నది? దయచేసి వానినిఁ దీసెదవా?

"అది నీకేల? మరలఁ గవాటమును దీయఁజాలను." అని యాతఁడామెశయ్యకుఁ బ్రక్కనుండు మృదుపీఠమునఁ గూర్చుండెను.

సరస్వతి యవస్థ దుస్సహమై యుండెను. ఒక్కగంతులోఁ గవాక్షము కడ వ్రాలి దానినిఁ దెఱచుకొని పరాత్పరుఁ జీద్చుకొనినచోటికిఁ బోవలయునని నిశ్చయించుకొనెను. కాని యింతలో నయ్యది యుజ్జయిని కాదని

యామెకు స్ఫురించెను. ఇచటిహూణులీనారాయణశర్మకంటె మిన్నయగు క్షుద్రులని యామె యనుకొనెను. వారును నారాయణశర్మవలెనే కామాంధులని యామెకుఁ దెలియును. వారీనారాయణశర్మకంటె న్యాయాన్యాయవిహీనులనియు, బలగర్వితులనియు నామె యెఱుఁగును. ఇట్టిభావము లామె మానసవీథిఁ జిందులు ద్రొక్కుచుండెను. ఆదారుణకర్ముని దురుద్యోగతీవ్రతకు దావొసంగక యచటనుండుటయే యప్పటి కించుక సముచితమని యామె దృఢపఱచుకొనెను. పాపము! నారాయణశర్మ యొకవేళఁ దన్ను విడిచి పోయినఁ బోవచ్చునని, యాదీనురాలు తలంచుచుండెను.

నారాయణశర్మ యామెముఖాంబురుహమునందలి సౌందర్యరసమును నయనేంద్రియములఁ గ్రోలుచునిలిచియుండెను. "ముద్దులగుమ్మా! నీవు తప్పించుకొనుటకు దారిలేదు. నీకును ద్వారమునకును నడుమ నేను కూర్చుండియున్నాను. అదియటుండ నావల నెవరున్నారో తెలియునా? దేశద్రిమ్మరులగు హూణరాక్షసులు—దారిదోఁపుడు లొనరించుదొంగలు—కామాతురులగుభటులు—కాఁచియున్నారు. నీపైనివలపులో మునుఁకలిడుచు నేను నీసన్నిధిఁ జేరియున్నాను. నావలె వారు నిన్ను గౌరవమునఁ జూడరు. నీ మానమును వారు మోటుతనమునఁ గొల్లఁగొట్టికాని వదలరు." అని యాతఁ డామెకుఁ దెలియఁజెప్పెను. సరస్వతి పెదవివిప్పి యొక్కపలుకైనఁ బలుకలేదు.

నారా:—ఓమోహనాంగీ! నన్ననుగ్రహింపవా? ఈదీనుని దయఁ జూడవా?

సర:—నేను నిన్ను దయఁజూడవలయునా? నీవు నన్నుఁ బరిహాసమొనరించుచున్నాఁడవు! నీవుకదా నన్నుఁ గరుణఁ జూడవలయును. నేను నిర్భాగ్యురాలను. భూమికి బరువుగా నొంటరినై నిలిచియున్నాను. కన్యలందఱ వలె నేనుకూడ నబలను. అసహాయను. ఇఁక నీవో! బ్రాహ్మణుఁడవు. హితాహితముల నెఱింగినవాఁడవు. రాజోద్యోగులమేటివి. నాపై నింత కరుణించి

నన్నుఁ గావుము. నన్ను విడిచి, సర్వాధికారియగు బ్రహ్మదేవుని యనుగ్రహము వడయుము. నీయభీష్టమునకు నేను సమ్మతింపఁజాలను. సమ్మతింపను. నీకోరిక లతినీచములు. బ్రాహ్మణుఁడు కోరఁదగినవి కావు. పొమ్ము నక్రమగు నీవర్తనమును బ్రహ్మదేవుఁడు చక్కఁజేయునుగాక!

ఈ ప్రబోధమునకు నారాయణశర్మ చకితుఁడయ్యెను. కాని యంతఃకరణములేని మూర్ఖులస్వభావము విచిత్రమైనదిగదా! వారికిఁ దమనైజము తెలియుకొలఁది, యహంకారము పెంపొందుచుండును. అందుచేఁ దమ కార్యము సాధింపవలయు ననుపట్టుదల హెచ్చగుచుండును. ఔఁగాము లాలోచింపక ముక్కుసూటిగాఁ బోవుచుందురు. అటులే నారాయణశర్మ మనసునందు మార్పేమియుఁ గలుగలేదు.

“వీలుపడదు. సరస్వతీ! నన్ను మన్నించుము. నీవబలవనియు, నసహాయవనియుఁ బలికితివి. ఇప్పుడుకదా నీనోట నిట్టిమాటలువచ్చె! ఉజ్జయినియం దొకమారు నిన్ను నేను వివాహమాడఁ గరుణించి యావిషయమై నీతండ్రి రఘుపతితోఁ బ్రస్తావింప, నాతఁడు నన్ను నోటికొలఁది మాట్లాడినాఁడు. నన్నుఁ జేపట్టుటకంటె నీవు చచ్చినను దనకానందమని యావొగరుఁబోతు పలికినాఁడు. నేను మోటుపశువునఁట. కృతఘ్నుఁడనఁట. పిఱికిపందనఁట, కురూపినఁట. నన్నుఁ దగుతీరునఁ దనకుమారి త్రోసిపుచ్చినయెడలఁ దనసంతోషమునకు మేరయుండదఁట. ఆమదాంధుఁ డీవిధమున నోటికివచ్చినట్లు ప్రేలినాఁడు. ఇప్పుడు నీవునాచేఁ జిక్కితివి కావున, నబలననియు నసహాయననియు బొల్లిమాటలాడి కల్లయేడ్పు లేడ్చుచున్నావు. ఇట్టికుతంత్రము లిచట సాగవుసుమా! అప్పుడు నిన్ను ధర్మపత్నిగాఁ జేకొన ననుగ్రహించితిని. ఇప్పుడో నాయుంపుడుకత్తెగా నుంచుకొనఁ గరుణించితి.”

సర:—నీవు కరుణింతువా? సుక్షత్రియకన్య నీయుంపుడుకత్తెయై యుండవలయునా? ఓరీ క్రూరుఁడా! ఓరీ నీచాధముఁడా! ఓరీ పాపకర్ముఁడా! ఇందులకు నీవు కరుణింతువా! ఓరీ! ఇచట నుండవలదు పొమ్ము. నీపాపాంధ

నారా:—ఉజ్జయినియందలి యాబాపనదయ్యములు నన్ను వెలిఁ వేసిరి. నాకుఁ బ్రియతమమగు నాకులము నే నేను కోల్పోయిననాఁడే కలఁ గోల్పోవున దేమికలదు? ఇప్పుడు నాకు హాయిగా నున్నది. నిన్ను సంతుష్ట మానసమునఁ జేపట్టి, నీతో సంతోషముగా రమింప వీలుకలిగినది. మాలవాని యొద్ద మాన్యవర్తనము సెవ రాకాంక్షింతురు? ఇప్పుడు నన్నా కైలాసాధి నాథుఁడైన నిరోధింపఁజాలఁడు.

అని యాతఁడు లేచి సరస్వతికడకుఁ బోవ నుద్యమించెను. కాని యానవలామణిమాత్ర మట్లే ఱాతిబొమ్మవలెఁ గూర్చుండియుండెను. ఆమె విషాదవిహ్వలయై "హా! గౌరీ! నన్నుఁ గావుము. ఓ పార్వతీ! నా పాలరమ్ము. ఓహిమాచలతనయా! ఓ ఈశ్వరీ! నీవు మానినీమణుల పాలిటి సురభివికదా? అయ్యో! రక్షింపరమ్ము. రక్షింపరమ్ము." అని యామె కుయ్యిడసాగెను.

నారా:—ఆమెను బిలిచి యుపయోగములేదు.

సరస్వతికనులనుండి యశ్రుజలము లురులుచుండెను. ఆ కాంత చేతులు పైకెత్తి యాకసముజూచుచు "ఓసావిత్రిమహాదేవీ! ఒక్కసారి నీప్రియుని పజ్జనుండి యిటురమ్ము. నిన్నే నమ్మియుండిన నారీరత్నముమానమును సంరక్షణమునకై నీపతిని వీడివచ్చుట, యాతని ననాదరించుట యని భావింపకుము. ఓసీతామహాదేవీ! ఓసర్వలోకమాతా! శ్రీరాముఁడు క్రూరుఁడై నిన్ను వలస పంపఁగా, మరల నీపాదుభువికి వచ్చుటెట్లని వెనుదీయకుము. నీరాక, నారక్షణమునకుఁ గాదా? ఓదమయంతీ! ఇటురమ్ము. ఓచెలీ! దమయంతీ! ఆకిరాతున ట్లీక్రూరునిఁగూడ భస్మముసేయుము. అయ్యో! నారాయణీ! ఓసోదరీ! నాయనుఁగుసహోదరీ! రమ్ము. ఈనరాధముఁడు నిన్ను ధ్వంసముచేయుటతోఁ బోక, నన్నుఁగూడ—నీయట్టిశుభచారిత్ర నగునన్నుఁగూడ—నాశమొన రింపఁ జూచుచున్నాఁడు. ఈనీచునిపైని పగఁదీర్చికొనుము." అని ప్రార్థించుచుండెను.

ఆయాసమున నామె యిఁక మాటలాడలేకపోయెను. "ఈరోదనము లిచటఁ బనికిరావు" అని నారాయణశర్మ తిరస్కారముగా బలికెను. కాని

సరస్వతి పరిదేవనములు పనిచేయకపోలేదు. ఏదేవతకాని, ప్రత్యక్షముగ నరుదెంచి యామెను రక్షింపకపోయినను, సర్వలోకజనని పార్వతిమొదలు సర్వసాధారణనారాయణివఱకును, పరమపవిత్ర సీతామహాదేవిమొదలు పతివ్రతాశిరోమణి సావిత్రిదేవివఱకును, నామె విలాపస్వరములు వ్యాప్తిగాంచెను. దీనశరణ్యులగు నామహాదేవులు సరస్వతిమొఱ నాలకించిరి. అదృశ్యరూపముననే వా రామె కభయప్రదానమిచ్చిరి. ఇప్పుడు సరస్వతి నవనవోత్సాహభరితయయ్యెను. సరస్వతి హృదయనీరధిక్షైర్యోత్సాహవీచిక లంబరము నంటుచు భవిష్యచ్ఛుభసూచకములై యుండెను. అనన్యమానసమున దైవారాధన మొనరించువానియాపదలు పటాపంచలగుట జగద్విదితముగదా! ఇఁక నీక్షణమునుండి సరస్వతి యొంటరిగా లేదు. సరస్వతి మానధనమును జూఱఁగొన సమకట్టియుండు మానవాధముని మద మణఁచుటకై యిపుడు పార్వతి, సీత, సావిత్రి, దమయంతి యామెకు సాయ మరుదెంచియుండిరి. ఆమహాదేవులు తనయెదుటనిలిచి తనకభయహస్త మిచ్చుటను, సరస్వతి తనభావనాదృశ్యమునఁ బొడఁగాంచుచుండెను.

నారాయణశర్మ కొంతసే పటులే కదలక మెదలక నిలిచియుండెను. "సరస్వతీ! సరసముగనో, విరసముగనో, మోసముననో, యెట్టులో యొకట్టుల నిన్నుఁగూడి సుఖింప నిశ్చయించియున్నాను. నాయభిమతము నీవాదరింతువేని నిన్ను నేను బ్రేమింతును. పుష్పులతోఁ బూజింతును. నీయానందమును నాయానందముగా భావింతును. నిన్ను మానవాధికునకిచ్చి వివాహ మొనరింతును. అట్లుకాక, నీవు నన్నిప్పుడు నిరాకరింతువేని, నిన్ను ముప్పుతిప్పలు బెట్టి మూఁడుచెఱువులనీరు ద్రావించెదను. నీమానభంగమును లోకమంతయుఁ బ్రకటించెదను. అటో యిటో యొకనిముసములోఁ జెప్పుము. ఇట్లు నేను నీతో వృథాప్రసంగమున నా కాలమంతయుఁ వ్యర్థ మొనరింపఁజాలను. ఇట్టి కాలహరణములు నాకుఁగిట్టవు." అని యాతఁ డనెను.

సర:—నీవు మానవుఁడవుగావా? పిశాచముకూడఁ గాదనుము.

నారా:—ఆహా! నాకుఁ దృప్తియైనది. నీ వెట్లు పలికినను, నాయధీనవై యుండిన నాకదియే పదివేలు.

అని యాతఁడు ముందు కడుగిడి యాకన్నియను డాసెను. సరస్వతి వెనుకకు జరిగి నిలిచి "నన్నుఁ దాఁకకుము. శుభచారిత్రయగు కన్నియను ముట్టకుము. ఎన్నఁడో నన్ను నేను బాలాదిత్యున కర్పించుకొనియున్నాను. ఆతనిఁ గామించియున్నాను. సావిత్రివలె నేనుగూడ నాచిత్తరంజనుని వివాహ మాడుదును. ఆపురుషపుంగవు నొక్కనిమాత్రము నేను బెండ్లాడఁగలను. ఆనరేంద్రునిమాత్రము నేను బ్రేమింపఁగలను. ప్రేమించెదను, ప్రేమించితీర దను" అని ప్రత్యుత్తర మొసంగెను.

ఆమాటలకు నారాయణశర్మ విభ్రాంతుఁడై "బాలాదిత్యుఁడా! ఆతని నెప్పుడు కామించితివి?...అయిన నీకాతనిఁగూడఁ దెలియునా? ఆతనికి నీవప్పు డాశ్రయమిచ్చియుంటివి కాఁబోలు! ఔనా? నిజము. దీనికి నీవు పరితపించెద వుండుము. నీవిపుడు నాసెయ్యమున కియ్యకొందువేని, బాలాదిత్యుని వివాహ మాడఁగలవు. లేకున్న, బాలాదిత్యుఁడే నీవు మానభంగ మొందితివని వినఁగలఁడు." అని బెదరించెను.

సర:—నామానభంగమును నాప్రాణకాంతున కెఱింగింతువా? ఒకరికిఁ దెలియపఱచువఱకు నీవు జీవించియుండఁగలవా?

నారా:—ఉండకేమి? ఆబాలాదిత్యుఁడు బుద్ధిహీనుఁడని నాకుఁ దెలియును. మీఁదు మిక్కిలి నీకృతఘ్నతాబుద్ధిని, నీరాజద్రోహమును మిహిరగులునకు నివేదించెదను. ఆతఁడు నిన్ను నీతండ్రిని నుఱిదీయును.

సర:—అకటా! క్రూరకర్ముఁడా! రాక్షసాధముఁడా!

నారా:—రాక్షసశ్రేష్ఠుఁడనని చెప్పుకొనినఁగదా, నీవు రాక్షసాధముఁడనని పిలుచుటకు? ఏదీ నీయుత్తరమును వినిపింపుము.

అని యాతఁడు ముందు కడుగుఁబెట్టెను. సరస్వతి యొకక్షణ మాలోచించెను. ఆతనికి మానావమానములులేవు. దయాదాక్షిణ్యములులేవు. ఆతఁడు

ప్రత్యక్షరాక్షసుఁడు. పట్టినపట్టును జెల్లించుకొనుమూర్ఖుఁడు. సరస్వతికి సాయమొనరించువా రెవ్వరును దాపునలేరు. ఆక్రూరుఁ డాయబలకన్న నెన్నియో రెట్లు బలాధికుఁడు. సాధ్యమైనంతవఱ కాతఁడు తన్నుఁ దాఁక కుండఁజేయవలయునని, యామె యందుల కుపాయ మాలోచించుచుండెను. ఒక్కమారుగా నాతనిఁ దిరస్కరించుటకంటె, మాయమాటలచే జేలుపుచ్చు టెంతయో కార్యకారియని యామె మది నూహజనించెను. ఆయూహ నామె తఱచితఱచి చూచెను. ఆనీచుఁడు తెచ్చిననారికేళముపై నామె విలోకన ములు వ్రాలెను. ఆమె మానసాకాశమున నాలోచనావిద్యుద్దామ మొకటి తళుక్కని మెఱసెను. ఆమె వదనాంబుజము వికాసభాసురమయ్యెను. ఆమె నేత్రములు తేజోవంతములయ్యెను. తనకట్టిధృతినొసంగుటకై, సర్వశక్తి స్వరూపులగు సకలదేవతానీకముల నామె ప్రార్థించెను. నారాయణశర్మ క్షణ మును యుగముగా నెంచుచుఁ దహతహలాడుచుండెను. "సరస్వతీ! ఏమని యెదవు? త్వరగాఁ జెప్పుము" అని యాతం డనెను.

సర:—నాకు గొంతు యెండిపోవుచున్నది. దాహము కావలయును.

నారా:—అయినఁ బాలుత్రాగుము.

అని యాతఁడు పాలగిన్నె నందియ్యఁబోయెను.

సర:—పాలు నాకు సహించవు. నీరైన, మఱేమైనఁజాలును.

నారా:—నీకొఱకు నేను తెచ్చినటెంకాయ యిచట నున్నది. నీవు నాదానవగుటకు సమ్మతింపవలయునేకాని, యీనారాయణశర్మ నీకొసంగ రాని వుండునా! దాని నుజ్జయినియందు విలుచుకొని నీకై ప్రత్యేకముగా నిచటికిఁ దెచ్చినాఁడను.

సర:—అలాగా? కృతజ్ఞురాలను.

నారాయణశర్మ యుబ్బి తబ్బిబ్బులగుచు నాటెంకాయ నామె కొసంగెను.

సర:—దీనికి రంధ్రముచేయుటెట్లు? నీకడఁ గత్తియేమైనఁ గలదా?

"ఆహా! ఇది వాడియైనకత్తి" అని యాతఁడాకత్తిఁ జూపెను.

ఆకత్తి తక్షశిలయందుఁ జేయఁబడినది. ఆతఁడా టెంకాయను సరస్వతియొద్దనుండి తీసికొని, యా వెడల్పాటికత్తితో దానిపైనుండి బొనికను జివ్వివేసెను. ఇఁక దానిలోనినీటిఁ గ్రోలుటకై, దానిపైనుండుకన్ను నొకదానిని దొలుచుటయే మిగిలియుండెను.

సరస్వతి యా టెంకాయను దీసికొనెను. ఆమె యాతనిచేతనుండి యా కత్తింగూడఁ గైకొని, దానితో నా టెంకాయకన్ను నొకదానిని దొలిచి కొంత నీరు త్రాగి 'యిఁకఁ జాలును' అని యావివరమును మఱింత పెద్దచేసి 'మిగత నీటిని నీవు త్రాగుము. నీకుఁగూడ దప్పిగా నుండవలయును.' అని యాతని కా కాయ నెడమచేత నందిచ్చెను. కత్తి యామె కుడిచేత నుండెను. ఆమాటలకు నారాయణశర్మ తనకు దేవేంద్రపదవి యబ్బినట్లుబ్బి తబ్బిబ్బులగుచు 'అంత దప్పిలేదు. కాని నీసంతోషమునకై త్రాగెదను' అని యాతఁడా టెంకాయను బెదవులఁ జేర్చుకొని, ముఖమును బైకెత్తి, వెనుకకువంగి నీరు గ్రోలసాగెను. సరస్వతి నేత్రములు వికారకళాభాసురములయ్యెను. ఒక్కసారి యామె దైవమును బ్రార్థించెను. ఒక్కసారి నారాయణశర్మను జూచెను. నీటిని గ్రోలు నారాయణశర్మ పైనఁ జూచుచు సరస్వతి నారయఁజాలకుండెను. ఆమె యొక్కమారుగా నాకత్తితో నాతని మెడయందుఁ బొడిచెను. ఆకత్తి యాతని కంఠమున బిడివఱకు జొఱఁబడి వెనుకకు దూసికొనివచ్చెను. వేడినెత్తురా పాపాత్ముని మెడనుండి చిమ్మినగ్రోవినుండివలె గడువేగమున బైటికివెడలెను. ఒక్కయఱపఱచి యా నారాయణశర్మ—యా హంతకశిఖామణి—అట్లె వెనుక కొఱఁగెను. ఒక్కపలుకైన బలుకక యాతఁడు పరలోకముఁ జేరెను. సరస్వతి చేతులు, దేహము రుధిరమయమైయుండెను. ఆ సాహసికవనిత నిపుడు భయోద్రేకములు పైకొనెను. ఆబీభత్సదృశ్యముచే నామె కనులు తిరుగుచుండెను. ఆమె యట్లే శయ్యపైఁబడి మూర్ఛమునిఁగెను.

సరస్వతి నారాయణశాస్త్రిని కత్తిచేఁ బొడిచి చంపు

పుట—151.

పదునాల్గవతరంగము.

బందీవిమోచనము.

సరస్వతికి మెలఁకువవచ్చునప్పటి కర్ధరాత్రియయ్యెను. ఆమె నలువైపులఁ జూచెను. ఏమిజరిగినదియు నాలోచించుట కాసుందరాంగిమానసము శూన్యమైయుండెను. అర్థరహితములును, విభ్రమసహితములు నగుచూపుల నాభీతహరిణేక్షణ, యాగదియంతయుఁ బఱపుచుండెను. దీపము మసకగా వెలుఁగుచుండెను. ఆపలపలని వెలుతురులో నెత్తుటఁ దొప్పఁదోఁగునారాయణశర్మ మలినశవము గానగుచుండెను. చేతనారహితములగు నాతనిచేతులపట్టు దప్పి, యానారికేళము దొర్లిపోయి యొకమూలకుఁ జేరియుండెను. పాలు, పండ్లు బల్లపై నట్లే యుండెను. సరస్వతిస్వాంతము క్రమక్రమముగ నామె స్వాధీనమునకు వచ్చుచుండెను. ఆకాళి రాత్రియందలి భీకరసంఘటనము లొక్కొక్కటిగ నామెమదికి రాసాగెను. ఆఘోరకార్యమును దలంచుకొని, యామె భయాతిరేకమున సొక్కిపోయెను. ఆమెతల గిఱ్ఱునఁ దిరుగుచుండెను. బలహీనతచే నామె ప్రాణము లెక్కడనో యుండెను. ఆమె మెల్లగా నాపాలగిన్నెను దీసికొని యొకగ్రుక్కలో వానిని గ్రోలెను. ఇప్పుడామెకొక్కింతబలమువచ్చెను. ఇఁక నామె కర్తవ్యాంశము నాలోచింప మొదలిడెను. హూణుల కత్యంతసమ్మాననీయుఁడును, వివిధకార్యవాదియు నగురాజోద్యోగి ప్రాణములఁ దానుదీసియుండు టామెకుఁ దెలియును. కాన నిఁకమీఁద నేమాత్ర మచట నిలిచినను ప్రాణములఁ గోల్పోవవలసివచ్చు టటుండ, ముందుగా మానముపోవుననికూడ నామెకుఁ దెలియును. ఆతొయ్యలి లేచి యటనుండి పాఱిపోనెంచెను. కాని యెక్కడికని పోఁగలదు? ఆమె కేమియుఁ దోఁచలేదు. ఆహంతకునిశవమునకు రొండినవ్రేలాడు తాళపుగుత్తిపై నామె

విలోకనములు వ్రాలెను. తోడనే యామె యాతాళములఁ దీసికొనెను. ఆ క్రూరునిగొంతునఁ గ్రుచ్చుకొనియుండు కత్తి నూడఁబెఱికి, యాతనిగుడ్డలతో నాకత్తి నంటుకొనియుండు నెత్తురుఁ దుడిచి, దానిని భద్రపఱచుకొని, దీపము నార్పి బయటికివచ్చెను. ఆమె ప్రక్కగదికిఁ బోవుచుండునంతలో నొకయోజన తట్టెను. ఆమె మరల వెనుకకువచ్చి యాశవము నట్లే యుంచి యాగదితలుపులు మూసి తాళము వేసెను. అనంతర మామె ప్రక్కగదికిఁబోయి, తాళపుసందునఁ గన్నుంచి చూడసాగెను. లోపలఁ జీఁకటిగానుండెను. ఆమె కేమియు నగపడలేదు. కాని యాగదియందలి బంధితుఁడు నిద్రాదేవి యనుగ్రహమునకు దూరుఁడై, హృదయారాట మొందుచుండుట నామె గ్రహించెను. తాళపురంధ్రమున నోరిడి 'ఎవరులోపల' అని యామె యడిగి, ప్రత్యుత్తరముకొఱ కటులే వేచియుండెను.

"నేను, హరిరాముఁడను" అను ప్రత్యుత్తరము మందస్వరమున వినవచ్చెను. ఆమె మెల్లగాఁ దలుపు దెఱచి లోనికిఁబోయెను. హరిరాముఁడు నిలువఁబడి 'వేళకానివేళవచ్చిన నీ వెవఁడవు? అందునఁ గత్తిఁగూడఁ దీసికొని వచ్చితివి' అని యడిగెను.

"బాబూ! నేనే, సరస్వతిని"

హరిరాముఁడు విస్మయాక్రాంతచిత్తుఁడయ్యెను. "నీ వెట్లు తప్పించుకొని వచ్చితివి?" అని యాతఁ డడిగెను.

"అంతయుఁ దర్వాతఁ జెప్పెద. ఈకత్తితో నీగోగునారపగ్గపుఁగట్లను గోసికొనుము."

"ఏమీ ! నాబంధవిమోచనమునకుఁ గత్తిఁగూడఁ దెచ్చితివా? అమ్మాయీ! నీవు దివ్యాంగనవుకాని సరస్వతివి కావుసుమా! నాకాలుసేతుల నేను గదలింపఁజాలను, నీకోమలకరముల నాబంధములఁ గోయుము."

హరిరామునిచేతికట్లను సరస్వతి కోసివేసెను. అంతట నాతఁడు తన కాలిబంధములఁ గోసికొని, తాను జేయవలసినకార్యము నామె నడిగెను.

"అవునవును. నన్ను 'బాబూ' అని పిలువుము. ఇఁక నీకు విధేయుఁ డనై యుందును."

"బాబూ! ఉండుము. నేను విచారసాగరమునఁబడి మునుఁకలిడుచున్నాను. ఒక్క ప్రశ్నకు నుత్తరమిచ్చి, నన్ను గట్టుచేర్చెదవా?"

"ఒక్క ప్రశ్నయేల? వెయ్యింటికి జవాబు లిచ్చెదను."

"నాపని నెవ్వరైన హత్యగా భావింతురా? బాలాదిత్యుఁడు నన్ను హంతకురాలని భావింపఁడా? ఆమహాత్ముని యనురాగము లేక నేనోర్వఁగలనా? కాని, బాబూ! నామానమును గాపాడుకొనుటకై నేనాపనిఁ గావింపవలసి వచ్చెను."

"ఏమీ! నీనిని హత్యయందురా? అట్లు భావించువాఁ డీభరతవర్షమునకుఁ దగనివాఁడగును. ఇఁక బాలాదిత్యుఁడా! అతఁడు మిగుల దొడ్డవాఁడు. ఆయుదారపురుషుఁ డావిధమునఁ దలంపఁడు. అతఁ డొకవేళ యట్లు తలంచినచో, మూఁగనైనను నాన్యాయవాదిగాఁ గైకొనుట కియ్యకొందునుగాని, బాలాదిత్యునియభిప్రాయము నొప్పుకొని దానికి విలువనియ్యనొల్లను. ఏమమ్మా! అమ్మాయీ! ఇప్పుడు తృప్తినందితివా?"

"ఆహా!"

బంధితులవిడిపించుటకై హరిరాముఁడు వెడలిపోయెను. ప్రతిగదికడకుఁ బోయి హరిరాముఁడు, సంకేతశబ్దము కాఁబోలు, కీచుమని యఱచును. లోపలి దొంగలు వెంటనే తమనాయకుని గుర్తింతురు. తమస్వామి హరిరాముఁడు తమ్ముఁ దప్పించుటలో నాచోరులకు విస్మయములేదు. అతఁడు తమ్ము బంధవిముక్తులఁ జేయుట వారలకు సాధారణమైయుండెను. ఇఁకఁ దమనాయకుఁడు తాళములను గత్తిని నెటులఁ బడసెననుటయా! అతఁడు 'హరిరాముఁడై' యుండుటయే వానిసంపాదనకుఁ బ్రబలకారణముగదా! రఘుపతియుం, భద్రబాహువును సులభముగా విడిపింపఁబడిరి. కాని మున్ముందు భద్రబాహువు మాత్రము "జైనపరమాత్మునిసిద్ధాంతము తెలియునా! 'ఈప్రపంచము విశాల

మగుబంధనాలయము' అని యామహాత్ముఁడు సెలవిచ్చియున్నాఁడు. కాన నేనిపుడు చిన్నచెఱసాలనుండి పెద్దచెఱసాలకుమాత్రము వచ్చుచున్నాను." అని గొణఁగుకొనెను.

బంధితులందఱును గుఱ్ఱపులాయమునకుఁబోయిరి. అచటఁ జాలగుఱ్ఱములుండెను. హరిరాముఁడాయశ్వములందుఁ దనయుపయోగార్థము గొన్నింటి నేర్పఱచుకొని, మిగిలినవానినిఁ దాను దెచ్చిన దారుణపాషాణప్రయోగమున జమునింటి కనిపెను. వారాయశ్వముల నెక్కి మెల్లగాఁ గారాగారప్రాంగణమును దాఁటిరి. దానితర్వాత హూణస్కంధావారము. దానినికూడఁ బ్రవేశించి నిరాటంకముగ నీవలఁబడిరి. ఇట్లు నిశ్శబ్దముగా వారు రాజమార్గమునకు రాఁగలిగిరి. ఆమార్గమున వారు కొంతకాలము మెల్లగాఁబోయి, హూణులు తమ్ముఁ దఱుముకొనివచ్చునంతలోఁ దప్పించుకొనిపోవుతలంపున, నతివేగముగా దఱుమసాగిరి. అశ్వహీనులగు హూణులు పాదచారులై వారిని దఱుమవలసియుండిరి హరిరామునియనుచరు లాశ్వికశ్రేష్ఠులు. జనులులేకున్నను, రికాబులులేకున్నను, నాయుఁవకు లీకాలపు 'కొసక్కుల'తో సమానముగ స్వారిచేయ సమర్థులైయుండిరి. కాని మేమిట్లంటిమేని, యిప్పటియనాగరకపశ్చిమఖండమునందలి మోటుజాతివారితోఁ దమ్ము నీరీతిఁబోల్చి యగౌరవించుచున్నారని, హరిరాముఁడు నాతనియనుచరులు మమ్మాక్షేపింపకపోరు. హరిరాముఁడు పల్లెత్తి పలుకక స్వారిచేయుచుండెను. సరస్వతికూడ నా గుఱ్ఱముపై నెక్కియుండెను. అప్పుడప్పుడు హరిరాముఁడామెను ప్రీతిపూర్వకముగాఁ దిలకించుచుండెను. ఆతఁడిప్పుడు తనయనుచరులఁ గాంచి 'మిత్రులారా! మీప్రాణదాత్రిఁ జూడుఁడు" అని హెచ్చరించుకొనెను.

"మాకుఁ దెలియును. మాస్వామి హరిరాముఁడు చిరంజీవియగుఁగాక." అని వారుత్సాహమున నఱచిరి.

"కాదుకాదు. మీరక్షకుఁడను నేనుగాను. మీపాలిటి ప్రాణదాత్రి యీయచ్చరలేమ" అని హరిరాముఁడు నాటిసమాచారముల వారి కెఱింగిం

చెను. తోడనే దొంగలందఱు "సరస్వతి చిరంజీవియగుఁగాక. సరస్వతి చిరంజీవియగుఁగాక" అని యుత్సాహమున నఱచిరి.

"జయజయసరస్వతి మహారాణీ! జయజయ సరస్వతి మహారాణీ!" అని హరిరాముఁ డామెను బ్రస్తుతించెను. ప్రబలోత్సాహభరితులగు నాతస్కరులుం గూడఁ దమనాయకు ననుసరించి, జయజయధ్వానము లొనరించిరి. రఘుపతి హరిరాములహృదయాంబుధులు కుమారీయశఃకౌముదీప్రసరణమునఁ బొంగి పొరలుచుండెను. శుభచారిత్రయగు నట్టికుమారీరత్నమును బడయఁగలిగినందులకు వారు గర్వించుచుండిరని మాకెట్టిసందియము లేదు. సరస్వతికై యబ్బురమందనిమానవుఁ డాప్రజాసమూహమున నొక్కఁడైన లేఁడని చెప్పు టతిశయోక్తి కానేరదు. అలౌకికసాహసకార్య మొనరించిన యాకల్యాణగాత్రిని వారందఱు మ్రాన్పడి చూచుచుండిరి. కాని యాజైనుఁడు భద్రబాహువు మాత్రము "జైనపరమాత్ముఁ డేమని సెలవిచ్చెనో తెలియునా! 'దుర్బలప్రాణిని నైతము చంపరాదు.' అట్టుండ నీసుందరాంగి యాపాపాత్ముని బొలియఁ జేసినది. ఆజైనపరమాత్ముఁ డింక నేమి సెలవిచ్చెననఁగా: 'మానవతిని మనమునఁ జెఱుప నెంచినవాఁడు మహీరుహమై మఱుజన్మ మెత్తును. వాక్కునఁ జెఱుప నెంచినవాఁడు శిలయై పుట్టును. కర్మముచేఁ జెఱిచినవాఁ డపుడే పశు'వగును. ఆక్రూరాత్ముఁడు కర్మచేఁ బ్రయత్నించినాఁడు; అప్పుడే పశువయ్యెను. ఆపరమాత్మునిపలుకులు నిజములైనవి. ఆమాయావి మానవకళేబరమును వదలి పశుజన్మ మెత్తుటకు వీలుగనుండుటకై యీకన్యావతంసమునకుఁ గావలసినధైర్యోత్సాహములను జైనపరమాత్ముఁడు ప్రసాదించి, యీమెచేతులతో నాతనిఁ బరలోకమునకు గెంటివేయించెను." అని యనెను.

హరి:—ఇంతకు నీజైనపరమాత్మునకు బుద్ధియున్నదని చెప్పవచ్చును. ఈకార్యము నాతఁడు దూఱియుండినచో, నాతఁడు పిశాచమునకు బలి కావలయునని నాకోరిక.

హరిరాముఁడు దైవమును దూషించినందులకు భద్రబాహువు నిర్విణ్ణుఁడయ్యెను. "సోదరా! నిజము నిజము. ఆతఁడు బుద్ధిమంతుఁడగుటెంతయు నిజము. కాని యాతఁడు పిశాచమునకు బలికావలయునంటివి. నీనోట నిట్టి దుర్భాషలాడించినదియుఁగూడ నాభూతమే సుమా!" అని యాతఁడు పలికెను.

హరి:—ఓహో! సోదరా! ఇందుకు విరుద్ధముగాఁ జెప్పియుండినచో, నాతఁడట్లు కావలయునంటిని. జైనుఁడాతీరునఁ జెప్పలేదని నాకుఁ దెలియును. కాన నీకార్యమును దూషించువారు, జైనబోధలను దలక్రిందుచేసి చెప్పినవారగుదురు. జైనసిద్ధాంతములు విశ్వజనీనములు. వానికిఁ బ్రతివాదములు భ్రమాత్మకములు. సత్యదూరములు. జైనపరమాత్ముఁడు దేవాంశసంభూతుఁడు. జైనేతరులు పిశాచావతారములు. జైనమతస్థుఁడైనజనుఁడు, భూతావేశపరవశుండై యుండిననేతప్ప, జైనపరమాత్ముని బోధామృతరసమును విషముగామార్చుటకు సాహసింపఁడు. ఆమహాత్మునిపవిత్రసిద్ధాంతముల కపార్థమును గలిగింపఁజాలఁడు. అట్టికుజనునేకదా యాభూతముకూడ తనయాత్మబంధువని తలంచుచుండును.

భద్ర:—నిజము పలికితివి. అరిషడ్వర్గముల కధీనుఁడవై నీవు చెప్పరానిపనులఁ గావించుచున్నను, నిజముగా నీవు సజ్జనుఁడవని నాకుఁ దెలియును.

ఇప్పటి కరుణోదయమయ్యెను. వారిప్పటికి హూణగృహదుర్గమును విడిచి ముప్పదిమైళ్లు వచ్చియుండియు, నింకను గుఱ్ఱములఁ దఱుముచుండిరి. మధ్యాహ్నమునకంతయు వారొకసాంద్రారణ్యమును జేరఁగలిగిరి. నేఁటిప్రభుత్వపు టటవీశాఖాధికారులవలెఁగాక, హరిరామాదులు గహనాంతరప్రదేశముల కతిపరిచయములై యుండిరి. అది మామిడిపండ్లకాలమగుటచే నాయడవి నొకయెడఁగల మామిడిచెట్లపై వారిలోఁ గొందఱెక్కి, మాగ్గకొలఁది పండ్లను గ్రిందికిరాల్చుచుండ క్రిందనుండువారు వాని నేఱుకొనుచుండిరి.

అంతకుముం దాచెట్లనుండి రాలినపూవిడిపండ్లు నేలయంతయు నిండి క్రుళ్లి పురుగులుపట్టియుండెను. ఈవిధముగఁ జెట్లక్రిందివారు పండ్ల నేఱుచుండఁగా నొకఁడు 'పాము కఱచినది' అని యఱచెను. ఉష్ణదేశాటవులయందలి వృక్షసమూహములనడుమ వచ్చిగడ్డి, తీఁగెలు మొలబంటియెత్తు మొలచి చాల జీబుగా నుండును. కఱచియుఁ గఱవనంతలో నాప్రాణినిఁ గొనిపోయి పితృపతియెదుట నిలువఁబెట్టు శక్తిగలత్రాఁచులవంటి విషసర్పములకా ప్రదేశములావాసములై యుండును. ఆయాక్రందనము వారు వినుటయే తడవుగా హరిరాముఁ డానిర్భాగ్యుకడకుఁ బరుగెత్తెను. మాడఁగా నాఱడుగులత్రాఁచు గడ్డిలోఁ బ్రాఁకిపోవుచుండెను. ఆపామును జంపఁ దనయనుచరుల కొకఁడు కేకవేసి, పామెక్కడ కఱచినదని యాసర్పదష్టు నడిగెను. వాఁడు తన యెడమకాలి చిటికెనవ్రేలిఁ జూపెను. తోడనే హరిరాముఁడు వెనుకముందులుచూడక, తనమొలనుండు నారాయణశర్మకత్తిలో నావ్రేలిని దెగనేసెను. బాధనోరువఁజాలక యాదౌర్భాగ్యుఁ డొక్కయఱపుఱచెను. ఆకేకకచటివారంద ఱదరిపడిరి. హరిరాముఁడు ఛేదితావయవమును గాంచి "దైవానుగ్రహమున నీతఁడు జీవించినాఁడు. ఇంకను విసము పాదమున కెక్కలేదు" అనెను. ఇంతలో నిరువురుదొంగలాత్రాఁచును గఱ్ఱలతోఁగొట్టి చంపి, యింకొకటి యగపడిన నంత కాలయమునకుఁ బంపుటకు సంసిద్ధులై యుండిరి. రఘుపతి భద్రబాహువులతో సరస్వతి దూరమున బాటపైనుండెను. ఈసందడినివిని యామె యచటి కరుదెంచెను. దుస్సహమగు వేదనవలన బాపురుమని యేడ్చు నాహతభాగ్యు నామె గాంచి "చేయవలసినపనిఁ జేసిరి. ఆచిటికెనవ్రేలిని గోయకుండినచో, నీవు మరణించియుండెడివాఁడవు. అబ్బా! ఎంత పెద్దత్రాఁచుపా మిది!" అని వారిలో నొకఁడు తెచ్చిన యాసర్పకళేబరమును జూచి వెఱఁగందెను.

సర:— కాని బాబూ! అరఁటిరస మొకగ్రుక్కెడు త్రాగినయెడలఁ త్రాఁచుకాటుమాని విషముదిగునని కొందఱందురు. ఇది నిజమా?

హరి:—ఆవును. అది పరమౌషధము. కాని విషము దేహమునఁ బ్రసరించుటకుఁ బూర్వమే, యరఁటిరసము త్రాఁగవలయును. ఈయరణ్యమధ్యమున నరఁటిచెట్లెక్కడివి? తిరిగితిరిగి దానిని బడయులోపల, నిచట నీతఁడు పరలోకమునుచేరును. వెన్నుపడునప్పటికిఁ గుండపగిలినట్లగును. కాని నిట్టిసమయముల నేఁజేసినపని యుత్తమమైనది.

అని యాతఁ డనుచుండఁగా భద్రబాహువు వచ్చి పామును జూచి "అయ్యో! పాపము. ఇచట నొకప్రాణిం జంపితిరి!" అని జాలిపడెను.

సర్పదష్టునిచెవుల కాపలుకులు వాడిములుకులవలె నుండెను. అతఁడు క్రోధోన్మత్తుఁడై "ఓరీపలుగాకీ! పాముచచ్చినదని పశ్చాత్తాపమొందుచున్నావా? ఆపాడుపాము నన్నుఁ గఱచినదయ్యా! నావ్రేలు పోయినదయ్యా!... అయ్యయ్యో! నావ్రేలు పోయినది. చూడవయ్యా!: చూడవయ్యా!" అని యఱచెను.

భద్ర:—చూచితిని. సోదరా! నీకు వ్రేలుపోయెను. పామునకుఁ బ్రాణములుపోయెను. కాని వ్రేలుకంటెఁ బ్రాణము లెక్కువకదా?

ఆమాటల కారోగి యుగ్రుఁడగుచుండెను. ఆతని మోము జేవురించెను. హరిరాముఁడదిచూచి భద్రబాహువుతో "నీవేదాంతముల కాతనికి వెఱ్ఱియెత్తుచున్నది. దయచేసి యూరకుండుము" అని చెప్పెను.

"కుమారా! అయినఁ బోనిమ్ము. ఈగాయము త్వరగా నిమ్మళించుగాక!" అని భద్రబాహు వాసర్పదష్టుని దీవించి, సంజీవికొమ్మను దీసికొని రమ్మని హరిరామునికిఁ జెప్పెను. సంజీవిచెట్లు విపినముల సర్వసాధారణముగా నగపడుచుండును. భద్రబాహువు సంజీవిరసము నాగాయముపైఁ బిండెను. ఆరోగి యొక పెడబొబ్బపెట్టెను. ఆయఱపునకు హరిరాముఁడుగూడ నదరి, పడెను. భద్రబాహువునకు జీవహింస యనిన గిట్టదు. క్రౌర్య మాతనికి దుస్సహము. కాని మానవుని యోగక్షేమములకుఁ బ్రాణిహింస తప్పని సరియగుచో, నందుల కాతఁ డేమాత్రము వెనుకంజవేయఁడు. ఆరోగిలేచి పాఱిపోవుం

డుటకై మఱియిద్దఱుచోరులచే నాతనిఁ గదలకుండునట్లు పట్టుకొనఁజేసి, యారసమును బాగుగా నాగాయమునకు భద్రబాహువు పట్టించెను. అయిదు నిముసములకంతయు మంట తగ్గెను. ఇపు డాతస్కరునకు బాధ యుప శమించెను. నెత్తురుకారుట మానెను. గాయముచెక్కు గట్టుసన్న లగపడుచుం డెను. గుడ్డపేలికతో దానికిఁ గట్టుకట్టిరి. ఆదొంగలుపిందు మామిడిపండ్లను, వన్యఫలములను దిని, వాఁగులయందలి నిర్మలోదకములఁ ద్రాగి, మరల గుఱ్ఱ ములనెక్కి ప్రయాణమొనరింప మొదలిడెను. నిద్రాహారకాలములఁ దప్ప వారు మఱెప్పుడుగాని నిలువక యెనిమిదిదినములు పయనముసాగించిరి. తొమ్మిదవనాఁటి యుదయమున వారు హరిరాముని స్వారణ్యమును విశ్వ కారిణిఁ జేరిరి.

పదునైదవతరంగము.

పాలబానలోఁ బాషాణపుఁజుక్క.

యశోధర్మ బాలాదిత్యుని బాసినతోడనే, తమవియోగవ్యథాగ్ని నార్పివేయుటకును, వియోగదృశ్యము మెఱపుఁదీఁగెవలె నంతలో మాయమగుటకును, గుఱ్ఱము నొకటిరెండుమైళ్లు మిగుల వేగముగాఁ దఱిమెను. కాని బాలాదిత్యుఁడు చూపునకు మఱుఁగయ్యెనని యాతఁ డెఱింగినపిదప, కళ్లెమును వదలి యశ్వమును దానియిష్టానుసారము బోనిచ్చెను. ఆహయము కొంతసేపు దాట్లువేయుచుఁ బరుగెత్తును. కొంతసేపు మెల్లగా నడిచినడిచి యొక్కమాఱుగా నాగిపోవును. పరధ్యానమున మునిగియుండు నాశ్వికుఁ డప్పుడు మేల్కాంచి, కాలితో దానిప్రక్కలఁ దన్ని దానిని సాగించుచుండును. ఇందువలన యశోధర్మ దీర్ఘాలోచనాసముద్రమున మునిగియుండుట విశదమగుచుండెను. కొన్నిదినములుగా నాతఁడొందుచుండిన యనుభవములన్నియు నాతనిమానసమున నిండియుండెను. అప్పుడు సర్వశక్తులను నిర్విఘ్నకార్యాచరణమునకు వినియోగింపవలసియుండుటఁజేసి, యేమాత్ర మాలోచించుటకుఁ గాని యాతనికిఁ దీఱికచిక్కినదికాదు. కాని యిప్పు డాతనికిఁ బనిపాటలు లేకుండుటచే, నాతనిభావము లిప్పుడు భూతకాలసంఘటనాదృశ్యములపై వ్రాలి వానిని బరీక్షింపసాగెను.

మొట్టమొదట యాతనిభావమునకుఁ దట్టినవాఁడు బాలాదిత్యుఁడు. ఈగుప్తవంశజునిగుఱించిన యాతని యాలోచనములు విచిత్రభావసమ్మిళితములై యుండెను. యశోధర్మకు బాలాదిత్యునిపైనుండునాదర మపారము. యశోధర్మ బాలాదిత్యునితోఁ జిన్ననాఁటినుండియు నొక్కటిగాఁ బెరిగెను.

ఇద్దఱునుగూడి యెన్నియో యాటల నాడుకొనిరి. నిజముగా నవియే సంతోష దినములు. గుప్తసామ్రాజ్యము పశ్చిమప్రాంతములు గోల్పోయి చెదరియుం డియు నీవిధముగా నొక్కమాఱు కూలునంతగాఁ జెడియుండెనని యెవ్వరుఁ దలంపరైరి. చంద్రగుప్తుఁ డంకురార్పణ మొనరింప, సముద్రగుప్తుఁడు ప్రోదిచేసి కుదురు నేర్పఱుప, విక్రమాదిత్యుఁడు దోహదము సల్పి ప్రాణముపోయ, వ్రేళ్లు నాటుకొని పెరిగి పెద్దదయి, కుమారగుప్తుఁడు సంరక్షించుచుండ దశదిశాయతమై సర్వజనసమాహ్లాదకరమై యుండు గుప్తసామ్రాజ్యపాదపరాజము కన్నుల పండువై యుండెను. కుమారీదేవియాత్మ తనకుమారుని ప్రాజ్యసామ్రాజ్యపాదపమున కనిలప్రసాద మనుగ్రహించుచు దానిని బోషించుచుండెను కాని యంతలో నా పాడుదిన మెక్కడనుండియో వచ్చెను. హూణనామకప్రళయ వాయువు లొక్కమాఱుగా నాసామ్రాజ్యవృక్షముపై వీఁచెను. అంతఃకలహ కీటకములచేఁ దొలుపఁబడిన యావృక్షరాజము బాహ్యకాలశాత్రవ ప్రచండాఘాతములచే నూఁగులాడుచుండ, హూణప్రళయప్రభంజనులు దానిని నేలమట్టముగావించిరి. ఆసుప్రసిద్ధసామ్రాజ్యపాదప మీవిధమున రూపుమాసెను. బాలాదిత్యునితోడఁ దానుగూడ సఖేదభావమునఁ బెరిగినవిషయ మాతని కన్నులకుఁ గట్టుచుండెను. చిన్ననాఁటిదినములు మఱపునకు రావు. ఆతనిభావ నాకాశమున బాల్యచేష్టలు మెఱసి మాయ మగుచుండెను. కరుణానిధియగు బాలాదిత్యుఁడు తనకొనరించినసాయము లనేకము లాతనితలంపునకు వచ్చు చుండెను. ఆతఁడు తనపై నెప్పుడును దయతో నుండెడివాఁడు. ఒక్కతల్లి కడుపునఁ బుట్టినయన్నదమ్ములభంగి వారుండిరి. అన్నదమ్ములకంటె మిన్నగా వారొండొరులఁ బ్రేమించుచుండిరి. ఎన్నియోమాఱులు వారల్పవిషయములఁ గూర్చి కలహించుచుండెడివారు. కాని యామనస్పర్ధ లంతలో మాయమై, మునుపటిమైత్రిని గాఢతర మొనరించి విశుద్ధ మొనరించుచుండెడిది. శతాధిక వత్సరప్రతిష్ఠాపితమై, ప్రళయప్రభంజనములకుఁ, బ్రబలవర్షములకుఁ గదలక మెదలక నిశ్చలమై నిల్చియుండు గాలిగోపురమువలె వారిస్నేహము పెక్కు

కాంతం గామించియున్నాఁడు. ఇట్టిసమయముల నాతఁడొకరాకుమారిఁ బెండ్లాడినచో, హైందవనరేంద్రమండలియం దింకొకరాజేంద్రుఁడు చతురంగబలములతోఁ జేరి, తమకు సాయమొనరించియుండుఁగదా! తమసదుద్యములకి ట్లెంతయోబలము చేకూఱియుండుఁగదా!

బాలాదిత్యుఁడు బౌద్ధమతమునెడఁగన్పఱచిన యాదరభావము యశోధర్మునకు దుర్భరమైయుండెను. వాడిపత్తలైయుండు హైందవబలమున నుత్తేజముగల్గించి, హూణోపద్రవము నణఁచుటకై హైందవనరనాయకు లిపుడు ప్రయత్నించుచుండిరి. గుప్తసామ్రాజ్యకాలమున నిలుకడఁ గాంచియుండు వినూతనార్షమత మిప్పు డుత్సాహభరితమై పెంపొందుచుండెను. బౌద్ధమతమువలన నార్షమతమునకుఁ జాలబీభత్సమొదవుటం జేసి, సనాతనధర్మపరాయణులా బౌద్ధమతమును ద్వేషించుచుండిరి. యశోధర్మ, బిన్ననాఁటినుండియు సనాతనధర్మావలంబుఁడై యుండెను. అతఁ డీబౌద్ధమతాచార్యు, నకారణముగ నీసడించుచుండును. హూణరాక్షసునిపైఁ గత్తినెత్త నాయత్తమైయుండు హైందవనరేంద్రమండలి కధ్యక్షుఁడగు తనప్రియమిత్రుఁడు బాలాదిత్యుఁడు, తనకేమాత్రమును గిట్టనిపాషండమతము నాదరించుచున్నాఁడేమో యని యాతనిచిత్త ముత్తలమొందుచుండెను.

ఇట్టి భావపరంపరలచే యశోధర్మమానసము కలవరమొందియుండెను. అతఁ డాభావముల నతికష్టమున నరికట్టి, యీరీతిఁ జింతింపసాగెను. ‘‘నా స్వాంత మెట్టివిపరీతాభిప్రాయములకు లోనగుచున్నది. అసంభవములని తెలిసియు నాసంగతులకై నేను దిగులొందనేల? తనకా యంగనపై మనసులేదని యాబాలాదిత్యుఁడే చెప్పియుండలేదా? కాని యాతఁడు నిర్ధారణగాఁ జెప్పలేదు.... ఓదైవమా! నాచిత్తమును నే నేమనుకోవలయును. ఎడతెగనిభయములచే నన్ను వేధించుచున్నదిగదా? ‘ఓమానవుఁడా! మదపుటేనుఁగునైన నధిష్ఠింపఁగలవు. కోపమున గర్జించుకేసరినైనఁ గైవసమొనరించుకోఁగలవు. ప్రళయవాతాపహతవార్ధినైన నవలీల నీఁదఁగలవు. కడకు బొందితోఁ గైలాసము

నకుఁగూడఁ బోఁగలవు. కాని నీమానసము నఱనిముసమైన నిరోధించుటకు నాచేతగాదుకదా! ఓమానసమా! విచిత్రమగు దైవసృష్టియందు నీయట్టిచోద్యమగు వస్తువు వేఱొకటిలేదుసుమా!' అనిన యాకవీంద్రునిపలుకు లెంతయు నిజము."

ఇట్లనుకొనుచు యశోధర్మ యొకధర్మశాల డాసెను. ఆతఁడు గుఱ్ఱము నాపి క్రిందదిగెను. అప్పటికి సూర్యాస్తమయము కావచ్చుచుండెను. ఆతఁ డాధర్మశాలఁ బ్రవేశించి, రాత్రిభోజనముకొఱకు నాయాలయాధికారితోఁ జెప్పి, పథశ్రమభరమున విశ్రాంతినపేక్షించు తనయశ్వమును మండపస్తంభమునకుఁ గట్టివైచి, యాతఁ డాసత్రపువసారాయందుఁ గూర్చుండి, పశ్చిమాంబుధిఁ గ్రుంకనుండుపతంగబింబము నవలోకించుచుండెను.

ఇట్లాతఁ డినబింబావలోకనతత్పరుఁడై యుండ 'నారాయణ! నారాయణ!' అనుభగవన్నామకీర్తన మాతనిమానసము నాకర్షించెను. తోడనే యాతఁ డావైపుచూచెను. ఇద్దఱు మనుజులు దక్షిణమునుండి యాతని కభిముఖులై వచ్చుచుండిరి. వారు కాషాయధారులై యుండిరి. పవిత్రములగు తులసిమాలలును, రుద్రాక్షపేరులును వారికంఠముల నలంకరించియుండెను. వారికుడిచేతులయందు దండములును, యెడమచేతులయందుఁ గమండలులు గాన నగుచుండెను. వారిలో నొకనికి రమారమి నలువదేం డ్లుండును. హసన్ముఖుఁడును, సౌమ్యమూర్తియునగు నాత్రిదండి చూపఱ కానందసంధాయకుఁడై యుండెను. రెండవవానికి షుమారు ముప్పదేం డ్లుండును. ఆతనిముఖము గంభీరమై, భావభరితమై యుండెను. వారు యశోధర్మను సమీపించి 'కల్యాణమస్తు' అని దీవించిరి. యశోధర్మ వారివేషవర్తనములఁబట్టి వారు సన్న్యాసులని గ్రహించెను; కాని వారితోఁ బరిచయము గావించుకొనుటకు ముందు వారి నిజోదంతము నెఱుంగుట లెస్స యని యాతఁడు తలంచెను. చాణక్యాచార్యునికాలమునుండియు గూఢచారులు, సన్న్యాసివేషములఁ దిరుగుట సర్వసాధారణమైపోయినది. యశోధర్మ, బాహ్యవేషములకు బేలువోవునంత తెలివితక్కువవాఁడు కాఁడు. ఆతఁ డట్లు సుంత యోజించి, వారిప్పుడిప్పు-

డించుక, కలఁక జేయుచుండు హైందవమతమునకుఁ జెందినపరివ్రాజకులై యుండ నగునని మనసు కుదుటపఱచుకొని "ఓయతీశ్వరులారా! మీ రెక్కడినుండి వేంచేయుచున్నారలు?" అని వారల హెచ్చరించుకొనెను.

అందులకు వారిలోనివృద్ధుఁడు "నేను, నదియే యెఱుంగఁగోరు చున్నాఁడ. నే నెక్కడనుండివచ్చితిని? ఈనరకకూపమునందుఁ బడుటకుముందు —ఈదుఃఖనిలయమును జేరుటకుముందు—ఈవిపత్సాగరమునఁ బడుటకు ముందు—నే నెక్కడ నుంటిని? ఈజన్మసముద్రమునఁబడి మునుఁకలిడుచుఁ, దీరమును జేర నీఁదుటకుముందు నాయవస్థ యెట్లుండెను? ఇప్పటికి నే నెన్ని జన్మము లెత్తితిని? ఏ యేమి జన్మము లెత్తితిని? ఈజన్మ కాజన్మ లెట్లు సంబంధ పడియున్నవి? సారూప్యపదవి నందులోపుగ నెన్నిజన్మ లెత్తవలయును? ఎన్ని మాఱులు మరణింపవలయును? ఎవరైన వీని నన్నిఁటినైనను లేక దేనినైనను జెప్పఁగలరా? ఈసంశయములఁ దీర్చుకొనుటకై, నాపదునెనిమిదవయేటనుండి దేశదేశములు దిరిగితిని. ఇట్లీయిరువదేండ్లుగా నేను పల్లెయనక, పట్టణమనక, కొండయనక, గహనమనక, దూరమనక, దగ్గఱనక, స్వదేశమనక, విదేశ మనక, రాత్రియనక, పగలనక, కంటికిఁగానవచ్చినపురుషుని, పడఁతిని, బాలుని నాసందియముల నివారించుటకై యడుగుచు సంచరించుచున్నాను. కాని యకటా! సంతృప్తికరమగునుత్తరము నెచటఁగాని బడయఁజాలనైతిని. మనము మనజీవితముల నజ్ఞానాంధకారమునఁ గడపుచున్నాము. జీవితరహస్యముగాని, జననమరణసమస్యాపరిష్కారముగాని మనకుఁ దెలియదు. ఎప్పటికైనఁ దెలియఁజాలుదుమా?" అనెను.

అందులకు రెండవయతి యాతనితో "సోదరా! ముముక్షుహితవాక్యములచే మనమిత్రునిఁ గలవరపఱుపకుము. ఇప్పుడు మనరాక యెచటనుండి యని యాతని ప్రశ్న; కాని యీప్రపంచమునకు మనరాక యెచటినుండి యని యాతఁ డడుగుటలేదు. ఓమిత్రుఁడా! మేము నర్మదాతీరమునుండి వచ్చుచున్నాము. ఇపుడు కాశీక్షేత్రమునకుఁ బోవుచున్నాము." అనెను.

యశోధర్మ సంతుష్టుఁడై "ఇట్టి యమూల్యసంభాషణభాగ్యమును నాకుఁ బ్రసాదించిన స్వాముల పవిత్రనామాక్షరములు నే నెఱుంగనగునా?" అని యడిగెను.

అందులకుఁ జిన్నవాఁడు "నాపేరు సుబంధువు. ఈనామిత్రునిపేరు అజ్ఞానాంధకారుఁడు" అని చెప్పెను.

యశో:—కడునింపైన పేర్లు. ఒకదానియర్థము మంచిచుట్టము; స్నేహితుఁడు. రెండవదానియర్థము అజ్ఞానమనుచీఁకటి. ఓయతీశ్వరా! ఇట్టిపేరేల పెట్టుకొంటివి?

అజ్ఞా:—మిత్రుఁడా! నజీవితమును, నాయనుభవములే యిందులకుఁ గారణము. నేనుగూడ నీవలెనే జీవితసౌఖ్యామృతపానమునఁ జొక్కి, ఱెక్కలువచ్చినపతంగమువలె నిశ్చింతతో నుంటిని. నేనప్పు డుజ్జయినియందు విద్యార్థినై యుంటిని. నామనసుకు వచ్చినకన్యను—అసమానసౌభాగ్యవిరాజితను—వివాహమాడితిని. కాని యొకదినము—అకటా! ఆదిన మింకనుమఱపురాకున్నది. రాఁజాలదు. నాయర్థాంగి యొకశిశువును బ్రసవించెను. ఆ రాత్రియే తల్లిబిడ్డ లిద్దఱు అసువులువాసిరి. సూర్యరశ్మికి నావిరియగుమంచువలె, నాజీవితసౌఖ్యమంతయు నొక్కమాఱుగా మాయమైపోయెను. మృత్యుశయ్యపైనుండు నామనోహారిణిఁ జేరి, కడపటిముద్దిడుకొనుటకు వంగితిని. ఆ తన్వంగి యెలుఁగు ఱాపడ "నాథా! నాకొఱకై యేడ్వకుఁడు. జీవితరహస్యము నెఱింగినవా రెవరున్నారు? ఎచటినుండివచ్చితిమో, ఎచటికిఁ బోవుదుమో యెవరికెఱుక?" అని నన్నునుసయించి, యొక్కమాఱుగాఁ గన్నులుమూసెను. అక్షణమే నేను సన్న్యసించి, యిల్లువాకిలి వదలి, యీకాషాయములు ధరించితిని. జీవన్మరణతత్త్వమును మథించుప్రయత్నమున నెల్లకడలఁ ద్రిమ్మరుచున్నాను. ఆసేతుహిమాచలము సంచరించితిని. హిమగిరిశిఖరచ్ఛాయల నెన్నియోరాత్రులు గడపితిని. మనోహరమగుమానససరోవరమునకుఁబోతిని. సింధు, గంగా, బ్రహ్మపుత్రానదీతీరములకుఁ జేరితిని, కాశీనుండి రామేశ్వరమువఱకుఁ

గలపుణ్యక్షేత్రముల సేవించితిని. మూఁడేండ్లపాటు నిర్జనమగుదండకారణ్యమున నేకాంత ముపవసించితిని. ఇదియేకాదు. నగరములందేమైన నాకు మన శ్శాంతి చేకుఱునేమోయని, యన్నింటి దర్శించితిని. ఎన్నియోమాఱులు పాటలీపుత్రము, ఉజ్జయిని, తక్షశిల, అయోధ్య, మథుర, కంచి మొదలగు పట్టణములకుఁ బోతిని. సముద్రములు తరించి సుమాత్రా, జావా, కాంభోజము, సువర్ణభూమి మొదలగుదూరదేశములకుఁ గూడ వెళ్లితిని. ఇంద్రగిరి, మీకాంగు, ఇఱ్ఱవాడి నదీకూలముల నెన్నియోరాత్రులు జాగార మొనరించితిని. విశాలసముద్రములపైఁ బైన మొనరించుతఱి, క్రిందనుండుతరంగముల నుండియో, పైనుండుగగనమునుండియో దైవప్రేరణను బడయుదు నేమో యని వేచియుండెడివాఁడను. కాని యెచ్చటఁగాని నాసమస్యకుఁ దగినసమాధానము దొరకినదికాదు. ''ప్రేతకర్మలకు నోచుకొనక యారాటమునఁ జరించుజీవుని'' పగిది, నేనుగూడ విఫలమనోరథుఁడనై యిట్టెట్లు కడలఁ గాలికి బలసముకట్టుకొని తిరిగితిని. ఈవిధమున నాజీవితమంతయు వితథమగుచున్నదని నేను తలఁచి నపుడంతయు, నాకు దురంతవ్యథకలుగుచుండును. ఈయజ్ఞానాంధకారము నన్ను సిలుగులముంచుచున్నది. జ్ఞానజ్యోతికొఱకు నేను ప్రాకులాడుచున్నాను గాని, నాకది యగపడకున్నది. నేనునైతము సనాతనఋషీంద్రులవలె ''అసత్యమునుండి సత్యమునకు నాకు దారిఁజూపుము. అజ్ఞానకూపమునుండి లేవనెత్తి నన్ను జ్ఞానకూలమునకుఁ జేర్పుము. మరణమునుండి యమరత్వమునకుఁ గొనిపొమ్ము'' అని పరమాత్మునిఁ బ్రార్థించుచుండును. ఇప్పుడు నేను నిష్కారణముగా నిట్టి పేరుఁబెట్టుకొనలేదని తెలిసికొంటివా?

యశో:—ఓయతిగ్రామణీ! ఇందులకు మీరు తగినకారణములఁ జెప్పితిరి. మీయట్టియతీశ్వరులయనుభవము లాకర్ణించుట మాయట్టివారి కెంతయు పుణ్యదాయకము. కావున మీపవిత్రాన్వేషణకథను వినఁగోరెద. కాని ముందు మనము భోజన మొనరింతము. రండు.

పదునాఱవ తరంగము.

ధర్మశాల.

అని యశోధర్మ లోనికిఁబోయి, ధర్మశాలాధికారితో మఱియిద్దఱున్నారు. అని యఱచిచెప్పెను. ఆధర్మశాలాధికారి యప్పుడు బయటికరుదెంచెను. అంతకుముందు వచ్చియుండినబాటసారు లెవరో నల్గుఱాతనివెంట వచ్చిరి. ఆధర్మశాలాధికారి బ్రాహ్మణుఁడు. ఆతని కించుమించు నలువదియైదేండ్లుండును. ఆతనిపేరు కమలాక్షుఁడు. ఆతనిబొజ్జ మిగుల వింతగానుండెను. ఇతరశరీరభాగములతిండినికూడ తానే మ్రింగుచు, నాతనిపొట్ట వికారముగాఁ బెరిగియుండెను. ఇఁకఁ గమలాక్షుని వర్ణించుచో, కుండకడుపుగల మనుజుఁ డనుటకంటె, మిగతయవయవములతోనుండు, లంబోదరమే కమలాక్షుఁడను టెంతయు యుక్తముగానుండునని మాయభిప్రాయము. సాధారణముగా బొజ్జయ్య లందఱివలె, మనకమలాక్షుఁడు సౌమ్యవర్తనుఁడు కాఁడు. నేఁ డాతని కేలకో జీవితముపై నేవగింపు కలిగెను. అందుచే నాతనిముఖ మిప్పుడు చిటచిటలాడుచుండెను. పూజ్యులగు నాయతీంద్రులసందర్శనమునఁగూడ నాతని కావిసుగు తగ్గలేదు.

“ఓస్వాములారా! నమస్కారములు” అని యాతఁడు హీనస్వరమునఁ బలికెను.

“కల్యాణమస్తు. వత్సా! చిరంజీవివై వర్ధిల్లుదువుగాక.” అని యజ్ఞానాంధకారసుబంధువు లాతనిదీవించిరి.

“ఈయుద్యోగమునకును నాకును ద్వరలో ఋణముతీఱునని నాకు దోఁచుచున్నది.” అని కమలాక్షుఁడు గొణఁగెను.

సుబం:—ఏల? ఇచట నీకు హాయిగాలేదా? ఇట్టిప్రశాంతస్థలమున నిశ్చింతతోనుండు నీవెంతయో యదృష్టవంతుఁడ వని నేను భావించుచున్నాను.

కమ:—ప్రశాంతస్థలమైనంతమాత్రమున నేమిప్రయోజనము? ఈ యుదరపోషణచింత యెట్లుపోవును?

అందులకు యశోధర్మ "నీపొట్టకుఁ దగినపోషణ జరుగుటలేదని నీకుఁ జింతగానున్నదా? ఏమయ్యా! నీకుక్షి మానవకుక్షి కాదు; సరికదా! అది మహాపర్వతమును బోలియున్నది." అని పకపక నవ్వసాగెను.

ఆతనిపరిహాసభాషణములకుఁ గమలాక్షుఁడు కన్నులెఱ్ఱఁజేసి "సరియే! నేను వండినపదార్థములనుమాత్రము నాపొట్ట తినుచుండును. కాని పరులు కష్టపడి వండినపదార్థములచే నిండు కొండఱిపాడుపొట్టల నేనెఱుంగుదును." అని బదులిడెను. ఈమాటలకుఁ గమలాక్షునివెంట వరుదెంచిననలువురు మనుజులు నవ్విరి. యశోధర్మకూడ వారితోఁబాటు పెద్దగా నవ్వుచు "సెబాస్, సెబాస్" అని కమలాక్షుని మెచ్చుకొనెను. తనచాతుర్యమునకు వారు తన్నుఁ బ్రస్తుతించిరని తలంచి, కమలాక్షుఁడు శాంతినొందెను. అంత నతఁడు వారిఁ గాంచి "అయిన మీరెవ్వరు? సరే. మీపేర్లు వ్రాసికొనిందు" అని యొక తాటియాకు, గంటమును జేకొని వ్రాయఁగడంగెను.

కమ:—ముందు మీపేరు; మీరెటనుండివచ్చినది. ఎచటికిఁ బోవునది; ఇచట మీ రింకెంతకాలము విశ్రమింపఁదలఁచినది—కాని మూఁడుదినములకుఁ బైన నుండరాదు—ఒక్కొక్కరుగాఁ జెప్పుఁడు. మఱి కానిండు.

లోనుండి యాతనివెంటవచ్చిన యానలుగు రొక్కమారుగా "ఉదరానందుఁడు, కుణపదంతుఁడు, వాతవ్యాధి, శుక్రాచార్యుఁడు" అని యఱచిరి. కమలాక్షుఁడు విసుగొందుచుఁ జేతనుండుగంటమును గ్రిందఁబెట్టి "ఇటులైన మీపేర్లు వ్రాసికోను. ఈదిన మింక నన్నముపండను. మీకన్నము వలయునేని, యొక్కొక్కరుగా మీపేరులిండు" అని బెదరించెను. తోడనే

వారందఱు "శుక్రాచార్యుఁడు, వాతవ్యాధి, కుణపవంతుఁడు, ఉదరానందుఁడు" అని వరుసను దప్పించి యొక్కమారుగా నఱచిరి. కమలాక్షుఁడు క్రోధతామ్రాక్షుఁడై "మీ యట్టివారలఁ జేసియే, ధర్మశాలాధికారులనిన నింతయలుసై పోయినది. ఓయీ ఉదరానందా! నీవు సన్న్యాసివిగదా? ఇందుకనేప్ర నీవు తాలిమితో నుండవచ్చునుసుమా!" అనెను.

ఉద:—మిత్రుఁడా! కమలాక్షా! సన్న్యాసికిఁగూడ నందఱికివలెఁ గడుపున్నదనుట, నీవు మఱచితివి కాఁబోలు. మోక్షపదవినందుట కని యుపవాసములొనరించుచు శరీరమును హింసల పాల్సేయు, సన్న్యాసులవంటివాఁడ ననుకొంటివా? నేను చార్వాకమతమును నమ్మువాఁడను.

యశో:—'ఋణం కృత్వా ఘృతం పిబేత్' అనికదా యామతాచార్యుని యుపదేశరాజము. ఆతఁడేకదా యీచార్వాకుఁడు?

ఉద:—అవును. ఆచార్వాకుఁడే. గురుశిష్యులగుమమ్ముఁ బోలినవారీదేశమున మఱెవ్వరున్నారు. సనాతనమునులు మోక్షసామ్రాజ్యపదవినందుటకెంతయుఁ దపించుచుండిరి. కాని యెొందఱికోమాత్రము భౌతికజ్ఞాన మలవడుచుండెడిది, నాకుఁ దెలిసినంతవట్టున కట్టిమహనీయుఁ డీచార్వాకుఁడొక్కఁడేసుమా!

శుక్రా:—అది నాకు సరిపడదు. అట్టిసిద్ధాంతమువలనఁ బ్రయోజనమేమున్నది? 'అప్పుచేసితిమి' అనుభావము, నెయ్యిత్రాగుటయందలి సంతసమును బొలియింపఁజేయుచున్నది. అంతతో గష్టములు గట్టెక్కునా? ఎక్కవు. ఋణదాత తనధనమును రాఁబట్టుకొనుటకై ఋణగ్రస్తుని బెట్టుబాధ హృదయవిదారకములై యుండును. వాని ననుభవించినవానికే యాబాధ లిట్టివని తెలియును. అవమానభరమున నాతనితల క్రిందికివంగును. రాఁగలఆట్టుఁ దలంచుకొని వానిహృదయము గడగడవడఁకును. అప్పులవానియెదుటఁబడిన సాహసుఁడు పిఱికిపందయైపోవుట సహజము. ఆయాపద లంతతో నంతమొందవు. అడిగడిగి విసిఁగి వేసారిన యప్పులవాఁడు కడకు, దనయప్పును రాఁ

బట్టుకొనుటకై, న్యాయస్థానమున దెలుపును. ఇఁక నడ్డేముండును? ఒక్కసారిగా ఋణగ్రస్తుని యిండ్లువాకిండ్లు, గొడ్డుగోదలు, కుండ చట్లు - అన్నియు నమ్మివేయఁబడును. అంత నాతనిభార్యాపుత్త్రు లనాథులై వీథులఁబడుదురు. ఆతని కంతటఁ జెఱసాలావాసమే గతియగును. ఇంతను నచట నెయ్యి లభించుమార్గ మించుకేని కాన్పింపదు. ఇఁక ఫలితములవిషయమఁటుంచి, యాఁగాములించుక యాలోచింతము. అప్పటికైనను నీచార్వాకునిసిద్ధాంతము తెలివిమాలినదని యనవలసియున్నది. ఏలయన, నీవు నెయ్యిత్రాగునిమిత్తము ఋణముగా విచుచున్నావని నలుగు రెఱింగినయెడల నీకు మఱి చేబదులిచ్చువా రెవరుందురు? ఇన్నియు నాలోచించిచూడ, మీచార్వాకునికంటె మాయాచార్యుఁడు విశ్వేశ్వరభట్టు చాల తెలివిగలవాఁడని తలంచెదను.

ఉద:—విశ్వేశ్వరభట్టేమనిచెప్పినాఁడు?

శుక్రా:—‘శ్రాద్ధసమయములందును, తదితరకార్యములందు, నుచితముగాఁ బడయునేతినిమాత్రము త్రాగుము. మఱియొకప్పుడు దలంపకుము’ అని వారిసిద్ధాంతము. అసమానమగునిట్టిసిద్ధాంతరాజము మీచార్వాకునియుపదేశముకంటె మూఁడురెట్లు లాభకరము. చార్వాకమతస్థున కొదవుఘృతపానసమయములకంటె, నిప్పు డెక్కువమాఱులు నెయ్యి త్రాగనగును. ఘృతపానముచితము కాన, వెనుక నెట్టివిపత్తుల కవకాశము లేదు. అన్నిటికంటె మిన్నయేమనఁగా, నేతితోఁబాటు మఱికొన్ని రుచ్యపదార్థములుకూడ లభించును. చూచితివా?

ఉద:—కాని, నీవు నిమంత్రణకు సమ్మతించినయెడల దైవమెదుట నక్కవినయములఁ జూపవలసియుండునుగదా?

శుక్రా:—చూపిన నేమి? తెకతేరకుఁ గావలసినంత నెయ్యి వచ్చుచుండఁగా నంతమాత్రము నటింపఁగూడదా? అదియటుండ, నీవు ఋణము గ్రహించునప్పుడు 'మరల దీర్చునట్లు దైవసాక్షిగా వాగ్దాన మొనరించుట లేదా? ప్రపంచమున నెచటఁగాని మంచియే లేదు. గులాబికిఁగూడ ముండ్లున్నవికదా!

పదునేడవతరంగము.

అజ్ఞానాంధకారుఁడు.

ఇంతలో నజ్ఞానాంధకారుఁడు తనభూసంచారగాథను యశోధర్మ, సుబంధువులకు వినిపింపఁదొడఁగెను. సుబంధు వింతవఱకుం దాకథను విని యుండలేదు. కాని నాతఁడుకూడ యశోధర్మువలె నాకథ నాలకింప నాతురుఁడై యుండెను.

అజ్ఞా:—నాజీవితమునఁ బరివర్తనము కలుఁగునప్పటికి నాకుఁ బదునెనిమిదేండ్లుండును. నాయర్ధాంగి గతించినపిదప నామె యంత్యక్రియలొనరించి, దండకమండలకాషాయధారినై, జీవితసమస్యను విడఁదీయుటకును, చావుపుట్టుకలమర్మము నరయుటకు నీవిశాలవిశ్వమునఁ బ్రవేశించితిని. అప్పుడు నేను నిండుయౌవనమున నుండుటఁ జేసి, యుత్సాహాభరితుఁడనై యుంటిని. యువకులు, ఉత్సాహవంతులట్లు నేఁగూడ నిత్యసంతోషినై యుంటిని. పవిత్రమగు కాశీక్షేత్రమునందలి పండితులు తత్త్వవేత్తలని పెద్దలు సెలవిచ్చియున్నారుకదా! అట్టిపూజ్యప్రదేశమునకు నేనేలపోరాదు? అచటి మతాచార్యు లొకటిరెండుదినములలో నాసంశయ నివారణమొనరింప సమర్థులు. నేనును ద్వరలో నుజ్జయినికిఁ దిరిగి రానగును. ఇట్లనుకొని నేను గాశికిఁబోయితిని. కాని యాకాశీపట్టణమున మతాచార్యులకు మారుగా మొద్దుగొడ్డులుమాత్ర ముండిరి. పరమజ్ఞానులకుఁ బదులు పూజారులుండిరి. నావిస్మయమున కంతములేకపోయెను. అటులయ్యును, నేనాశవదలలేదు. నేనొకయర్చకుని జూచి ‘‘స్వామీ! జీవితరహస్యమును, జననమరణమర్మమును నేనెఱుఁగవలయును.’’ అని యడిగితిని. అందుల కాతఁడు ‘‘శ్మశానమునకుఁ

బోయి తలపోసికొనుము." అని వెడలిపోయెను. ఆతనియానతి నౌదలఁ దాల్చి నేను వల్లకాటికిఁబోయి నిలిచితిని. అచట మూఁడుపీనుఁగులు తగులఁ బడుచుండెను. ఆమంటలకడఁ గూర్చుండి కొందఱు చలికాఁచుకొనుచుండిరి.

"నీవు శవముఁ దెచ్చితివా?" అని కాటికాఁపరి నన్నుఁ బ్రశ్నించెను.

"లేదు."

"త్వరలో నొకదానిని దేనున్నాఁడవు కాఁబోలు !"

"అట్టి దేదియు నుండదు,"

"అయిన నిచట గుంపుకూడు టెందులకు? ప్రయోజకులగు వారికిఁ జోటుకావలయు. పొమ్ము."

అచట నిలుచుటకు నాకు వీలులేకపోయెను. కొన్నియడుగులిడి, నేను దేవనదియగు గంగను డాసితిని. అప్పటికి సంజవేళయయ్యెను. ఆయేఱు గట్టొరసి పాఱుచుండెను. ఆమహానది విశాలాకారమును నయనానందకరముగఁ దిలకించుచు నటులే నిలువఁబడితిని. "వారణాసికీర్తిప్రతిష్ఠ లిచట నున్నవి. ఇట్టిదివ్యతరంగిణివలనఁ గాశి విశ్వవిఖ్యాతమై, యశోభరితమై యున్నది; కాని యానగరమునందలి వృషభరాజములఁబట్టియు, మఠాధ్యాపకులమూలముననుగాదు." అని గ్రహించితిని. ఆఘట్టమున నొకమెట్టుపైఁ గూర్చుండి చీఁకటిపడువఱకు, నాగంగాప్రవాహమును జూచుచుంటిని. నేను రోయుచుండినసమస్యయందలి గూఢభావము నాకప్పు డవగతమయ్యెను. అట్టి యాలోచనాభరమున నాహృదయము క్రుంగిపోయెను. "ఆహా! యీసమస్యను విడఁదీయుటెన్నఁడోకదా!" అని నేననుకొంటిని.

తోడనే "నీసమస్యయేమి?" అని యొకమానవుఁడు నన్నుఁ బ్రశ్నించెను. ఆతఁడు నాప్రక్కఁ గూర్చుండియుండెను. ఆతనిరాకను నేను గమనించి యుండలేదు.

"నాసమస్యయా? జ్ఞానులెల్లప్పు డీసమస్యను విడఁదీయఁ బ్రయత్నించుచుందురు. జీవితస్వరూప మెట్టిది? చావుపుట్టుకలయర్థ మేమి? ఎటునుండి

యిటకువచ్చితిమి? ఇటనుండి యెటకుఁ బోవుదుము? ఇవియే నాసంశయములు. నాసంశయనివారణమున కేదేని మార్గమున్నదా?" అని నే నడిగితిని.

"ఆహా! చూపఁగలను. ఆమార్గజ్ఞుఁ డొక్కఁడుమాత్ర మున్నాఁడు."

"ఎవఁ డాతఁడు?"

"కాశీరాజు."

"కాశీరాజా! అంత ప్రజ్ఞావంతుఁడగుగా జెప్పుచున్నాఁడా?"

"మానవమాత్రుఁ డగురాజువిషయమై కాదు నే నిపుడనుట. రాజాధిరాజును, విశ్వేశ్వరుఁడునగు శ్రీకాశీవిశ్వనాథస్వామియని నాభావము." అని యాతఁడు వెడలిపోయెను. ఇప్పుడు నేను నవోత్సాహసంభరితుఁడనైతిని. నాహృదయము సంతోషమున గంతులిడసాగెను. "నే నెంత మందమతిని. విశ్వనాథస్వామిగుడికిఁ బోవ నెంచనైతిఁగదా! పోయియేయుండిన, నీకష్టము నొందియుండెడివాఁడఁగాను. అసలు పోకుండుటకంటె, నాలస్యముగఁ బోయినను మేలే కదా!" అని నేఁదలంచి, విశ్వనాథస్వామికోవెలకుఁ బరుగిడితిని. ద్వారమున నొకదీపము వెలుఁగుచుండెను. దాని వెలుఁగున కుడ్యముపైని యక్షరశ్రేణి యగపడుచుండెను. ఆప్రకటనమును నేఁజదువసాగితిని.

శ్రీకాశీకావిశ్వనాథాలయము

పంచములు లోపల రాఁగూడదు.

నాయొడలు జల్లుమనెను. విశ్వేశ్వరుఁడు పంచములసేవను స్వీకరింప నిరాకరించుచున్నాఁడా? తాను సృష్టించిన తనబిడ్డలఁ బంచములను, తండ్రియగు తనకడకు రానియ్యకున్నాఁడా? ఇట్టిభావోద్రేకమున నానొసలంతయుఁ జెమటబిందువులచే నిండిపోయెను. అప్రయత్నముగా నాకుఁ జెఱునవ్వు వచ్చెను. "నే నెంతమందమతిని. అహంకారపూరితుఁ డగుమానవాధముఁ

డెవ్వఁడో, యిట్లు ప్రకటించియుండును. అధర్మబద్ధములగు నిట్టిపాడు ప్రకటనములకు విశ్వనాథస్వామి బాధ్యుఁ డెట్లగును? నాసందియముల దొలిచి వేయుట, కామహోమహునిఁ బ్రార్థించెదను" అని యనుకొని దేవాలయము లోనికిఁ బోయితిని. క్రమముగ గర్భాలయముదాసి విశ్వనాథస్వామిని సందర్శింపనుండ నొకపూజరి యరుదెంచి "నిన్ను లోని కెవరు రానిచ్చిరి?" అని నన్ను గద్దించెను.

"నాకై నేనేవచ్చితిని. క్రమాభిన్నమగుప్రాణి తనసృష్టికర్తతోఁ గలిసి భాషించుట కెవరియానతి నందవలయును?"

"అవకతవకపుమాటలాడకుము. నీప్రాణితో గీణితో నాకుఁ బనిలేదు. నీసృష్టికర్తలు వలదు. గిష్టికర్తలు వలదు. నాయష్టపణము నాకుం కినఁ జాలును. పురుషుఁడైనను, స్త్రీయైనను, బాలుఁడైనను, వృద్ధుఁడైనను, నెవరైన నాకేమి? మొదట నాకట్నముచు నాకుఁ జెల్లించి తరువాత గుడిలోనికి రావలయును. ఏదీ! ఇమ్ము." అని యర్చకుఁడు నన్ను బలవంతపెట్టెను.

నేను విభ్రాంతినందితిని. విశ్వనాథసందర్శనమునకు లంచముపెట్టవలయునా? నాస్వాంత మారాటపడసాగెను. 'నే నియ్యను' అని నే నంటిని.

"అయిన, నీవు విశ్వనాథునిఁ జూడఁజాలవు" అని యాతఁడు తలుపుబుమూసెను. నేను నాచిత్తముచు గట్టిపఱచుకొని "స్వామీ! ఈకోవెలనుండు విశ్వనాథస్వామిని నేను జూడఁజాలనుగాని, నాహృదయమందలి విశ్వనాథస్వామినిఁ జూడఁగలను. సర్వవ్యాపియగు విశ్వనాథస్వామినిఁజూడఁగలను." అని నే నాతనిఁ జీవాట్లుపెట్టి "ఈదేవళమునందలి విశ్వనాథునకుఁ బరిష్కరించవలసినసమస్య లిట్టివి లెక్కకు మిక్కిలిగానున్నవి. అట్టియెడ నాసమస్య నీతఁ డెట్లు పరిష్కరింపఁగలఁడు?" అని యనుకొనుచు, దేవాలయములోనుండి వీథిలోనికి వచ్చితిని. ఒకముసలిది చేత నొకటెంకాయను, బూలను దీసికొని నాకభిముఖముగా వచ్చుచుండెను. నాకాషాయాంబరముల నామె గాంచి "ఈగుడిపూజారివి నీవేనా?" అని ప్రశ్నించెను.

"కాదు. నేఁగూడ నీవంటిభక్తుఁడను. విశ్వనాథసందర్శనమునకుఁ బ్రతిమానవుఁ డష్టపణమును బూజారి కియ్యవలయునఁట." అని నేను నవ్వితిని

"ఆసంగతి నీకింతవఱకుఁ దెలియదా?" అని యామె మందహాస మొనరించెను.

నేను:—తెలియదు. జీవితములో నీసంగతి తెలిసినది.

ఆమె:—అయ్యో! పాపము. కాని యాయాసపడకుము. ఆరూకను నీకుగా నేనిచ్చెదను. విశ్వనాథునిసందర్శింపక, నీవు కాశివిడిచి పోఁగూడదు.

నేను:—తల్లీ! లంచమిచ్చి దేవునిఁజూచుట నాకిష్టములేదు.

ఆమె:—అయిన నాయర్చకునిపొట్టపూడు టెట్లు?

నేను:—భక్తు లిచ్చుకానుకలవలన.

ఆమె:—అష్టపణముమాత్ర మట్టికానుకలలోఁ జేరదా?

నేను:—చేరదు. నిర్బంధమునఁబడసినది పాత్రితోషిక మెట్లగును?

ఆమె:—కాని భగవత్సందర్శనమునకై భక్తుఁడు కొద్దిగనో, గొప్పగనో, త్యాగముఁ జూప సంసిద్ధుఁడై యుండవలయునుగదా?

నేను:—నిజమే. కాని యాత్యాగము దైవప్రీతికికాని, పూజారి పొట్టకుఁగాదుసుమా! అదియునుగాక, యీకోవెలయందు మనకు దేవుఁడగపడుట లేదు. దైవము మనహృదయసీమలఁ గలఁడు. అతఁడు సర్వాంతర్యామి. కాన నాతని నెల్లకడలఁ గాంచనగును.

ఆమె:—నీమాట సత్యము. ఆమార్గము ప్రశస్తమనుటకు సందియము లేదు. కాని పామరు లందులకుఁజాలరు. వారికంత జ్ఞానములేదు. వారికొఱకే విగ్రహారాధనము చెల్లుబడిలోనున్నది. దైవము సర్వాంతర్యామియని నీవే యంటివికదా! అట్టియెడ నాతాతిబొమ్మయందుమాత్ర మేల లేకుండును?

నేను:—ఏల లేకుండును. ఉండుటకు సందేహము లేదు.

ఆమె:—సరి. ఈపావనగంగాజలములస్నాన మాచరించితివా? గంగాస్నానము సర్వపాపహరమైనదిసుమా! చూచితివా? ఆస్నానసమయములందు,

దెబ్బకై పీఁకుకొని తినువా రెవ్వరుండరు. మనయిచ్ఛవచ్చినయెడలఁ గొంత దానము చేయవచ్చును.

నేను:—నేను స్నానముచేయలేదు. రేపటిదినము చేయ నెంచి యున్నాను.

ఆమె:—(విస్మయభయములతో) అయిన నీవు గంగయందుఁ గ్రుంకు లిడకమున్నే యాలయప్రవేశమున కుద్యమించితివా?

నేను:—తెలియక యిట్టితప్పు చేసితిని.

ఆమె:—నీవు యతివికదా. ఇట్టివిషయముల నీ వెఱిఁగియుండదగు.

నేను:—నే నీ తురీయాశ్రమమున నడుగిడియెన్నియోనాళ్లు కాలేదు.

ఆమె:—ఒక్కవిషయము చెప్పుము. గృహస్థాశ్రమముకంటె సన్న్యాసాశ్రమము ప్రయోజనకారియా?

నేను:—నే నట్లుతలంపను. కాని నాసంగతి వేఱు. నాపత్ని కాలధర్మ మొందినపిదప మరలఁ బెండ్లాడుటకు నాకిష్టము లేకుండెను. నేను సన్న్యసించి జీవన్ముక్తిరహస్య సంపాదనాపేక్షఁగుడనై దేశదేశములు తిరుగుచున్నాఁడను.

ఆమె:—నీసతీమణి చనిపోయెనా? అయ్యో! పాపము. నీకుఁ దల్లి యున్నదా?

నేను:—ఆమెకూడఁ గతించినది.

ఆమె:—మీతండ్రి?

నేను:—ఆతఁడుకూడ లేఁడు.

ఆమె:—అయిన నీవు సన్న్యసించుటలో నాశ్చర్య మేమున్నది? ఈపరిస్థితులయందు నీకు వేఱుమార్గ మేమున్నది? మఱచితి. తలదాఁచుకొనుట కైన నీకింత కొంపయున్నదా?

నేను:—అదియు లేదు.

ఆమె:—అయిన నాయింటికి వచ్చియుండుము. 'రాను' అనకుము. నాయింటిలో నేనొక్కదానను మాత్ర మున్నాను. నీసౌఖ్యమును నేను

జూచుకొనియెదను. నీవు కాశియందున్నంతకాలము, నాపుత్రునివలె నాతో నుండవచ్చును.

శ్రమనపనయించుకొనుట కింత సెలవుదొరకినందులకు నేను మోదమొంది "అమ్మా! ఎంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. అవశ్యము నీయింట నడపుదును" అని యంటిని.

ఆమె:—సజ్జనలక్షణము. ఒకనిముస మిచట నుండుము. గుడిలోనికిఁ బోయివచ్చెదను. నీవు స్నానముచేయలేదుగాన లోనికి రాఁగూడదు.

ఆముసలియామె త్వరత్వరగా గుడిలోనికిఁ బోయెను. నేను వీథిలో నిలిచి "ఆముసలిదానికి నిగ్రహములందుండు మూఢవిశ్వాసము మంచి కగునా? చెడ్డకగునా?" అని ప్రొద్దుపోకకై తలపోసికొనుచుండ, నొకమానవుఁడు నాకంటఁబడెను. అతఁడు ద్వారముకడ నుండు ప్రకటనము నట్లే చూచుచు నిలువఁబడియుండెను. అతనియాకారము రూపొందినశోకరసమో యననుండెను. అతఁడు తడిగడ్డముతో, దేహమంతయు విభూతినలఁదుకొని యుండెను. నేనాతని సమీపించి "నాయనా! ఏల శోకించెదవు?" అని ప్రశ్నించితిని. దాని కాతఁడు "దేసికా! ఈప్రకటనఁజూచిన, నాకు దుఃఖము కలుగుచున్నది. నాది కళింగదేశము. నేను మాలవాఁడను. పంచములునైతము విశ్వనాథాలయమునఁ జొరవచ్చునని నేను విని, యింతదూర మొంటిమై పాదచారినై వచ్చితిని. దేవాలయమును బ్రవేశింప నెంచి, గంగాస్నానమొనరించితిని. కాని నాయాశలన్నియు నొక్కుమ్మడిగాఁ గూలిపోయెను. ఇంతకాలము నేనువ్విళ్లూరుచుండిన దేవాలయప్రవేశమునకు నేననర్హుఁడనని నాకిపుడు విదితమైనది. అకటా! ఇంతదూర మరుదెంచి, విశ్వనాథసందర్శనభాగ్యమందక తిరిగిపోవుటకంటె నవమాన మేమున్నది?" అని వాపోవసాగెను.

నేను:—నీవు లోపలి కెందుకుఁ బోరాదు? నీవు పంచముఁడవని యిటఁ దెలిసినవా రెవరున్నారు? ఏల యోజించెదవు?

అతనిముఖాంబుజము విస్మయాంకురముల కాలవాలమయ్యెను. అతని మోము వివర్ణమయ్యెను. "ఏమీ! సన్న్యాసివైయుండియు నీవిట్టియుపదేశము

అజ్ఞానాంధకారునితో పంచముఁడు దేవాలయప్రవేశమునకు
అర్హుఁడు కానని చెప్పుట. పుట—190.

వృద్ధు:—ధర్మదేవతలగు గుప్తసార్వభౌములకాలమైయుండినయెడల నాగర్వశీలునకుఁ దగినశాస్తియై యుండెడిది. అప్పుడు వానికిఁ గొరడాదెబ్బల పూజయైయుండదా?

నేను:—గుప్తరాజులు హూణులఁ బ్రతిఘటించి నిలువ నశక్తులై యుండుటకుఁ గారణ మీపక్షపాతబుద్ధియే కాఁబోలు.

అందుల కామె కోపమొంది "సన్న్యాసివైయుండియు నిట్టియధర్మవాక్యము లాడుచున్నాఁడవు గదా!" అనెను.

నేను:—తలఁచినది తలఁచినట్లుగాఁ బలుకుచున్నాను.

వృద్ధు:—(కోపముతో) తలఁచినదియా?

నేను:—అవును.

వృద్ధు:—అయిన నాచండాలునకు నీవేమి బోధించితివి?

నేను:—ఈకోవెలయందలి విశ్వనాథునిజోలిమాని, చుట్టుపట్టుల నెల్లకడల నిండియుండు విశ్వనాథుని వెదకఁ జెప్పితిని.

వృద్ధు:—(తిరస్కారముగా) ఓహో! వాఁడాతనిఁ గాంచినాఁడా?

నేను:—ఇంకను లేదు. అనన్యమానసమున వాఁడామహాదేవుని వెదకమొదలిడినాఁడు. సఫలుఁడగుట సత్యము.

వృద్ధు:—ఎంతవఱకు సఫలుఁడగునో యీకన్నులతోడనే చూడనా! ఇంతకును నేను నిన్నుఁజూచి చీదరించుకొనుటకై నీవు ప్రయత్నించునట్లున్నది.

నేను:—మన్నింపుము. పరాధీనుఁడనై యుండుటకు నాకుఁ గోరిక లేదు. సెలవు తల్లీ! నాఁకిక సెలవు.

వృద్ధు:—సెలవేల ? నాయింటవిడిసియుండునట్లు నీవు మాటయిచ్చియున్నాఁడవు గదా!

నేను:—అవును. మనవ్యతిరేకవర్తనములఁ మనయుభయులకు సంకటముగా నుండుఁగాఁబోలు!

వృద్ధు:—నిమ్నజాతులగుఱించి మనకుఁగల భేదాభిప్రాయములఁబట్టి యట్లనుచున్నాఁడవా? అట్టి యభిప్రాయము మానుము. భయపడకుము. నీవు

తురీయాశ్రమధారివి. లోకసాంప్రదాయములకు నీవతీతుఁడవు. అవి నిన్నంటఁ జాలవు. కాన నాకుఁ బాపండమైనది, నీకుఁ బరమపవిత్రమైయుండవచ్చును. నాపైని కోపముమాని, నా వెంటరమ్ము. నేను స్త్రీని. అందును వృద్ధురాలను. అట్టి నేను నిన్ను నొప్పించియుండినచో, నీవు మఱచిపోవుట నీవిధియై యున్నది.

ఆమెప్రార్థనను నేనంగీకరించి, యామెయింటికిఁ బోయితిని. ఆవృద్ధురాలియింట నేనెన్నియో నాళ్లుంటిని. అనుదినము నేను గంగకుఁ బోయెడివాఁడను. అప్పుడప్పుడు విశ్వవిద్యాలయమునకుఁబోయి కనఁబడినవానితో నంతయు నాహృదయము నావరించియుండిన సమస్యఁగూర్చి తర్కించుచుండెడివాఁడను. కాని నాప్రయత్నములన్నియు నీటివ్రాఁత లగుచుండెను. నా సమస్యాపరిష్కారణమునందుఁ బండితులును, బ్రజ్ఞానులును విఫలులగుచుండిరి. నా యవిశ్వాసమును నేను వెల్లడించునపుడంతయు, వారు నన్నుఁ జూచి విసుఁగొందెడివారు. వారిలోఁ గొందఱు నన్నేవగించుకొనుచు "తుచ్ఛమగుసమస్య నొకదానినిఁ బరిష్కరింప మన మసమర్థులమని హేళనమొనరించుటకై యీతఁడు మనకడ కరుదెంచినాఁడు. ఇందుకు సందియములేదు." అని దూరుచుండెడివారు. ఒకనాఁడు వారిలో నొక్కఁడు నన్నుఁజూచి "నీసమస్యానివారణమునకై సొంతముగా నీవే పరిశోధనలుసల్పుట చాలసహాయకారి. నీవు కాలధర్మమొంది, మృత్యుస్వరూపము నెఱుంగరాదా?" అని తిరస్కారముగా ననెను. అందులకు నేను గినియక, ఆత్మహత్య పాపమగుటచే నాతనియుపదేశ మనుసరించుట కశక్తుఁడనని చెప్పితిని.

మఱియొకనాఁడు నేను భోజనార్థము విస్తరిముందుఁ గూర్చుండియుండ, నాసమస్యాపరిష్కారణమునకు నాయసమర్థతను దలంచుకొని, నేను దుఃఖింపసాగితిని. ఆవృద్ధురాలు నాదీనావస్థఁగాంచి "నాయనా! ఈసమస్యకై యిట్లు వెతనొందనేల? ఏవానవలన నేయేఱునిండునదియు, ఏనీ రేసముద్రమునఁ గలిసి యెటులగునదియుఁ దలంచుకొని మనము కుందుచున్నామా?

కాన మనయాత్మ లీపుట్టువునకుఁ బూర్వము స్వర్గమందుండెననియు, మనమరణానంతరము మరల నాకముఁజేరుననియు, మనము తెలిసికొనినఁ జాలును.” అని యనునయించెను.

నేను:—అయిన జీవుఁడు చావుపుట్టుకలఁబడి పరిభ్రమించుచుండునని నీవు నమ్మవా?

వృద్ధ:—అనియే నానమ్మకము. తొలిపుట్టువునకు ముందుసంగతిని, కడపటిచావునకుఁ దరువాతిసంగతినిమాత్రము చెప్పితిని.

ఆమె:—పరంజ్యోతినుండి పరిశుద్ధమైవచ్చినప్రాణి, కాలక్రమమునఁ బాపపంకిలమునఁ బడును. అనంతర మాప్రాణి, జననపరంపరలొంది, పుణ్యజలముల నాపాపపంకిలములనుండి తప్పించుకొని, నిర్మలుఁడై నిగ్గుఁదేఱి సర్వాత్ముఁడగు పరంజ్యోతియందు మరల లీనమైపోవును.

తాను వివరించినసిద్ధాంత మెంతయు నిజమని యావృద్ధురాలి గ్రుడ్డి నమ్మకము. దానిమూలమున నామె సంతుష్టినందియుండెను. అట్టియెడల నామె మానసమును జిన్నపుచ్చరాదని తలంచి, నేనేమియుఁ బలుకనైతిని. కాని నేనుమాత్రము సంతృప్తినందనైతినని వేఱుగఁ జెప్పవలయునా? నా హృదయవేదనానలజ్వాల లించుకయైన నుపశమిల్లలేదు. నాసమస్యాపూరణమునకుఁ గాశీనగరము తగినస్థలముగాదని క్రమక్రమముగా నేను గ్రహించితిని. ఇఁక నచట నాయునికివలనఁ బ్రయోజనముగానక, లాభకరమగు మఱియొకస్థలమునకుఁ బోవ నిశ్చయించుకొంటిని. ఒకనాఁడు నేనొకతత్త్వవేత్తతోఁ దర్కించుచుండఁగా నాతఁడు “ఇట్టిసమస్యలను నీవు పరిష్కరింపవలయుననిన, హిమాలయపర్వతశిఖరములకుఁ బోవలయుఁగాని, యిట్టిస్థలములందుఁ జివుకుట నిరుపయోగము” అని చెప్పెను. అంత నే నావృద్ధురాలిని దుఃఖాంబుధిముంచి వారణాసి వదలి మంచుకొండకుఁ బయనమైతిని. నేను బయలుదేఱునపుడ నాముసలియామె నాతో “నాయనా! నీయన్వేషణమునందు నీవు కృతకృత్యుఁడవయ్యెదవో లేదో నేను జెప్పఁజాలను. నీవు

సఫలుఁడవు కావలయుననియే నాయభిలాషము. కాని నాకుమాత్రము నమ్మకము లేదు. నేను ముసలిదానను. కాటికిఁ గాళ్లుచాఁచుకొనియున్నాను. నేను మరణించినపిదప నేదియైనఁ దెలిసికొంటినేని, దానిని నీకుఁ దెలియఁజేయఁ బ్రయత్నించెదను" అని చెప్పెను. ఆమెమాధ్యమునకు నాకు నవ్వువచ్చెను. "తల్లీ! నీకంతటిశక్తి యున్నదని నాకుఁ దెలియును. నీకు శతాయువౌఁగాక! అమ్మా! కరుణించి, నాకు దీవనలిమ్ము" అని నేఁ బ్రార్థించితిని. ఆమె నన్ను దీవించెను. నేను బదరీనాథమునకు, ఋషికులమునకు బయలుదేఱితిని. ఆ క్షేత్రములందు ఋషీంద్రులుందురని నేను వినియుండుటఁజేసి, వారివలన నా సమస్యకుఁ బరిష్కారణభాగ్య మొదవఁగలదని మోదమందితిని. ఉజ్జయినివిడచిననాఁటినుండియు నాప్రయత్నములన్నియు గహనచంద్రికలగుచున్నను, నాయపేక్షమాత్రము నానాఁటఁ దామరతంపరలగుచుండెను.

పలుశ్రమలఁబడి, నేను బదరీనాథము చేరఁగలిగితిని. అచటి ఋషిబృందముఁ గాంచి నాస్వాంతము ప్రమోదసంభరితమయ్యెను. ఇట నా సమస్య చాలవఱకుఁ బరిష్కారమగునని నేఁదలంచితిని. "నీసమస్యను బరిష్కరించుసామర్థ్యము మాకుండినయెడల, మే మీబదరీనాథమునం దుండుటకు బదులు, దేశదేశములఁ జరించుచు, జనుల కీతత్త్వజ్ఞానము నుపదేశించి, వారల నుద్ధరించియుండమా?" అని నేనడిగిన ప్రతిఋషియుఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగెను. అంతఁ గొన్నినాళ్లు బదరీనాథమునఁ గడపి, ఋషికులమునకుఁ బైనమైతిని. ఇచట నేనొకత్రిదండిఁ గాంచి, నాప్రశ్న నడుగ నాతఁడు "ఓహో! ఈసమస్య మున్నెన్నఁడో పరిష్కరింపఁబడియున్నది" అని చెప్పెను. "ఎవరివలన? ఎక్కడ?" అని నేనొకగ్రుక్కలో నడిగితిని. "ఉపనిషత్తులయందును, అందును ముఖ్యముగా భగవద్గీతయందు" అని యాతఁడనెను. ఆగ్రంథముల నంతకుముందు నేను జదువలేదు. కాని వానిఁబడసి మిగుల నాతురతతోఁ బఠించితిని. నిజమే. ఆగ్రంథములయం దీసమస్య యున్నది. పరిష్కరింపఁబడికూడ నున్నది. కాని యాగ్రంథములయందు నా-

ప్రశ్నకుఁ దగినయుత్తరము తృప్తికరముగా లేదు. మరణమునకై మానవుఁడు దుఃఖించుట తగదనియు, నాపదలన్నింటికంటె మరణము దుఃఖప్రదము కాదనియు నందుఁ జెప్పఁబడియుండెను. అంతవఱ కాసమాధానము సంతృప్తికరమై యున్నదనుటకు సందియము లేదు. వేదనానలమునఁబడి మ్రగ్గుప్రాణుల కట్టి యమూల్యమగు నుపదేశమున నూఱట జనింపఁగలదు. కాని నాసమస్య యే వేఱు. పుట్టువునకుఁ బూర్వదశను, చావున కపరదశను గనుఁగొన నెంచియుండు నాకు భగవద్గీతయందుఁగాని, ఉపనిషత్తులయందుఁగాని సంతృప్తికరమగుసమాధానము లభింపదయ్యెను. ఆపవిత్రగ్రంథపఠనమున నాజ్ఞాన మతిశయించినదికాని నాసమస్యమాత్ర మపరిష్కృతమైయుండెను. ఇందులకై నేను జింతించుచుండ నొకమునీశ్వరుఁడు నాతో "మానససరోవరతీరములకుఁ బోయి కైలాసశిఖరమూలమున దప మొనరింపుము. శివపీఠముకడ ఘోరతప మొనరించి వరమును బడయని మానవుఁడు లేఁడు." అని చెప్పెను. అతని బోధనామృతమును గ్రోలి, హిమాలయముదాఁటి సౌందర్యనిలయమగు మానససరోవరము చేరితిని. ఆకాసారమును వర్ణించుటకు శేషుఁడైనఁ జాలఁడన నే నెంతవాఁడను; అయ్యది వివిధవర్ణశోభితమై నేత్రపర్వ మొనరించుచుండును. హిమాచ్ఛాదితములై యంబరచుంబితములై యుండుపర్వతశిఖరములు దానిఁ జుట్టుముట్టియుండును. అమృతప్రాయములగు నాసరసిసలిలవీచికల రాయంచలు మిగుల నుల్లాసమున దేలియాడుచుండును. నానాజాతులగుమృగపక్షిసంఘములు స్వజాతివైషమ్యముల వీడి యన్యోన్యసోదరభావమున నాకొలనిగట్టుల సంచరించుచుండును. ఆహా! ఆకాసారసౌందర్యప్రభల గన్నులారఁ గాంచవలయునే కాని, యిట్టిదని యూహింప నసాధ్యము. దివ్యానందబంధురమును, నతులితమనోజ్ఞకరము నగునట్టిప్రదేశము ధరణీస్థలి నున్నందులకు విస్మయమగుచున్నది. శాంతాభిలాషులగుబద్ధాత్ముల కాప్రదేశము సముచితమైయుండును. అచట నేనొకయాశ్రమము నిర్మించుకొని యాయడవినుండు కాయగసరులఁ దినుచు నాదివ్యసరస్సలిలముల స్నాన మొనరించుచుంటిని. అసదృశ

శోభాభాసమానమగు నట్టిదృశ్యనిర్మాణమునఁ దనమహాశక్తినిఁ బ్రకటించిన, సర్వశక్తిసంపన్నుఁడగు సర్వేశ్వరుని ధ్యానించుచు నచటఁ గాలము గడపుచుంటిని. అచట నేనుండినమూఁడేండ్లును శాంతిప్రదములై సౌఖ్యావహములై యుండెను. ఆమూఁడేండ్లును నాకు మూఁడుక్షణములవలె నుండెను. ఈవిధమున దినములపై దినములు పడిపొఱిపోవుచున్నను, నేను వానిని గణించినవాఁడఁగాను. ఆప్రదేశమున నంతహాయిగా నుండెను. కాని నాసమస్యను మాత్రము నేను వదలలేదు. రెండుసంజలయందును, రాత్రింబవళ్లందును, నాసందేహధ్వాంతమునఁ బ్రజ్ఞానజ్యోతి వెలిఁగింపుమని దైవమును ధ్యానించుచుంటిని. ఆకాలని కరుదెంచుయాత్రికు లందఱను నాసమస్యఁగూర్చి ప్రశ్నించుచుండెడివాఁడను. కడకుఁ బతంగహాజికములను మృగారావములను గూడఁ జెవివిచ్చి యాకర్ణించుచుంటిని. కాని నాప్రయత్నములన్నియు విఫలములగుచుండెను. నాసమస్య కట్టుకదలక నిలిచియుండెను. మానవుఁడు తనజీవితకాలమునందు జీవన్మరణరహస్యములు గ్రహించుట శ్రేయస్కరము కాదని భగవంతునియభిప్రాయముకాఁబోలు! "ముక్కునఁ నూర్పుండువఱకు నీసమస్యను విడువరాదు. ఇఁక నచటనిలుచుట నిరుపయోగము." అని దృఢపఱచుకొని, బుద్ధభగవానుని జన్మస్థానమగు లుంబినీవనమునకుఁ బోయితిని. అచట నశోకుఁడు ప్రతిష్ఠించిన శిలాస్తంభ ముండెను. నేను దానియెదుట నిలువఁబడి "ఓమానవోత్తమా! నా కీవర మొక్కదానినిమాత్ర మనుగ్రహింపుము. ఈపుట్టువునకు మానవుం డెచటనుండివచ్చినాఁడు? మరల మరణించి యెటకుఁబోనున్నాఁడు?" అని పెద్దగా నఱచితిని. కాని సమాధానమేమియు లేదు. దాపుననే తపమొనరించిన బౌద్ధభిక్షువులు కొందఱు నాకడ కరుదెంచి "ఈవిధమునఁ బ్రశ్నింప నీవెవరు?" అని యడిగిరి.

"అజ్ఞానాంధకారుఁడను. తథాగతుని ప్రజ్ఞానదీప్తులచే నాయజ్ఞానాంధకారము మాసిపోవలయును."

భిక్షువు:—ఆతఁడు సజీవుఁడై యుండిన నీకు సాయపడియుండెడి వాఁడు. ఇపు డాపురుషోత్తముఁడు పరమపద మలంకరించియున్నాఁడు. ఇఁక నదెట్లు వీలగును ?

నేను:—ఇప్పు డాతఁ డధికతర ప్రజ్ఞావంతుఁడై యుండును. జీవితానంతరముగూడ మత ప్రవక్తలు తత్త్వములఁ బ్రసాదించుచుందురు. వారు మహామహులుగదా !

"అవును. అది నిజము. నన్ను బ్రయత్నింపనిందు." అని మఱియొక బౌద్ధభిక్షువు, చెంగటనుండు బుద్ధవిగ్రహమున కెదుట మోకరించి "నమో భగవతో అర్హతో బుద్ధస్స. బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి. సంఘం శరణం గచ్ఛామి. ధర్మం శరణం గచ్ఛామి.—ఓపరమపవిత్రమూర్తీ! పుట్టువునకుఁ బూర్వదశను, మరణమునకుఁ దరువాతదశను మాకుఁ దెలుపుము" అని ప్రార్థించెను.

కాని యెట్టిసమాధానమును లేదు. మఱియొకసన్న్యాసి యాతనిఁ గాంచి "నీధర్మమును బాగుగాఁ బరిశీలింపుము. అంతయు దానియందే కనుగొనఁగలవు" అని చెప్పెను. దానికి మొదటివాఁడు "సోదరా ! నిజమాడితివి. ధర్మమును సమూలముగ నెఱుంగుట కెవ్వరుఁజాలరు." అని యుత్తర మొసంగెను. "మీధర్మపథమునందు నాసమస్య పరిష్కరింపఁబడియున్నదా?" అని నేఁ బ్రశ్నించితిని. "దానియందుఁ బరిష్కరింపఁబడనివిషయమే లేదు." అని రెండవయాతఁ డుత్తరమిచ్చెను. అంత నేను బ్రక్కనుండు మఠమునుండి 'ధర్మపథము' (దమ్మపదము)ను దీసికొని, పుట్టుకకుఁ బూర్వదశనుగుఱించియు, చావునకుఁ దరువాతిదశనుగుఱించియు బుద్ధునిసిద్ధాంతము లన్నింటిఁ బలుమారు పఠించితిని. దాన నాకెంతయో యూఱటకలిగినది; కాని యకటా! నాసమస్యమాత్ర మసంస్కృతమై యుండెను. కరుణానిధులగు నా యతీంద్రుల కీసంగతిని, నేను విన్నఁదనముగాఁ దెలియపఱచి, తత్త్వమార్గణమునకై మరలఁ బైనమైతిని. తరువాత, మహాత్ముఁడగు నశోకుఁడు నివ

షించుచుండిన పాటలీపుత్రమునకుఁ బోయితిని. అచటఁ బాఠశాలలును, మఠములును లెక్కకు మిక్కిలిగాఁ గలవు. కాని యాసార్వభౌమేంద్రుని కాలమునందువలె, నిప్పు డయ్యవి పటుత్వములై సంస్తుతిపాత్రములై యుండుట లేదు. ప్రమదావనపరివృతములై బ్రహ్మాండములై యుండు ప్రాసాదరాజములఁ గాంచి దైవసృష్టివైచిత్ర్యమునకు నేను వెఱఁగందితిని. ఆహర్మ్యనిర్మాతలందఱు కాలగర్భమున లీనమైపోయినను, నాప్రాసాదములుమాత్ర మట్లే చెక్కుచెదరక నిలిచి 'మానవజీవితము బుద్బుదప్రాయము' అని చాటునటులుండెను. ఒకనాఁ డొకపండితశ్రేష్ఠునితో వాదించుతఱి "నీవు జననమరణమర్మమును భేదింపవలయుననిన, నొకవైద్యశాలకుఁ బోవుట యుత్తమము. అయ్యెడ శిశుజననములు, మానవమరణములును సర్వసాధారణములుగ నుండును." అని యాతఁడు సెలవిచ్చెను. ఆయోజన యుక్తియుక్తమని తలంచి, పట్టణమందలి ప్రధానవైద్యశాలకుఁబోతిని. ఆవైద్యాలయము మిగుల విశాలమైనది. ఆసంస్థమందిరము లొక్కచోఁ గుదించినట్లుండక, చెదరియుండు చిన్నకట్టడములచే నిండి, చుట్టును బ్రాంగణకుడ్యమును గలిగియుండెను. ఆకట్టడములలోనికి వెలుతురును గాలియు నిరాఘాటముగాఁ బ్రసరించుచుండెను. ఆగదులు మనభారతదేశశీతోష్ణస్థితి కనుకూలములై యుండెను. ఆచికిత్సాగారము పురాతనమైనది. సూర్యచంద్రగుప్తునకుఁ బూర్వముకూడ నాధర్మసంస్థ యుండెనని జను లనుచుందురు. ధార్మికశేఖరు లగు పౌరజనులావైద్యశాలను బోషించుచుండ, నొకపంచాయతీసంఘమువా రద్దానినిఁ బాలించుచుండిరి. ఆవైద్యశాలయందు వివిధవ్యాధులకు వివిధగదులు ప్రత్యేకింపఁబడియుండెను. సమర్థులగువైద్యు లనవరత మప్రమత్తులై యుండిరి. విశాలమగుప్రాంగణమునందు నానావిధములగునోషధులు పెరుగుచుండెను. ఒకమందిరమున వైద్యులు కొందఱు కషాయములను, ద్రావకములను సిద్ధము చేయుచుండిరి. వేఱొకయెడ నొకపాఠశాలయందు వైద్యశాస్త్రమును, ఔషధప్రయోగములను భిషగ్వరులు బాలురకుఁ గఱపుచుండిరి.

నేఁ బ్రసూతిగృహములకుఁబోయి నూతనాగంతుకులగు నాపసికూనల వలనఁ బుట్టువునకుఁ బూర్వదశను గనుఁగొన నెంచితిని. హాసన్ముఖియగు నొకదాది నన్నొకయెడకుఁ గొనిపోయెను. అచట నతిసుకుమారులగునిసువులు ముప్వురుండిరి. నేనొకబిడ్డకడకుఁబోయి "ఓపాపా! ఓదేవదూతా! నీపుట్టువునకు ముందు నీస్థితి యెట్లుండెను? దయచేసి చెప్పుము" అని యడిగితిని. ఆబిడ్డ నన్నుఁజూచి "అంతయు నాకుఁ దెలియును. కాని చెప్పుటకు మాటలురావు" అనుచున్నదో యన నవ్వసాగెను. అంత రెండవబిడ్డకడకుఁబోయి ముందువలెనే ప్రశ్నించితిని. కాని యాచంటిపాప "నాదుఃఖము నేల తడవుదువు? నేనుండినచోటికి, నీలోకమున కెక్కడిపోలిక?" అనుచున్నదో యన వెక్కివెక్కి యేడువసాగెను. అంత మూఁడవబిడ్డకడకుఁబోయి ప్రశ్నించితిని. వికచారవిందసదృశములగు నేత్రద్వయినుండి భావగర్భితములగు వీక్షణముల నానిసువు నాపైఁ బఱపుచుండెను. ఆపసిఁగందు తనపుట్టువునకుఁ బూర్వదశ నెఱుంగఁ బ్రయత్నించియు, విఫలప్రయత్నయగుచున్నదనుకొంటిని. నాస్వాంతము శోకనిమగ్నమయ్యెను. ఆశాభంగమొంది ప్రసూతిగృహముల వదలివచ్చితిని. ఆదాది నావెతను గాంచి "నీవెక్కడనుండిననేమి? ఈరహస్యభేదనము మానవున కసాధ్యమని నీవెఱిఁగియుండవలసినది. ఎన్నియో శిశుజన్మలను నేఁగాంచియున్నాను. కాని యీసమస్యాపూరణము నావలనఁగాలేదు. అట్లుండ నీవిపు డీమువ్వురు నిసువులనుండి యెఱుంగఁ బ్రయత్నించుచున్నావు గదా!" అనెను. ఆమెకడ నేను సెలవు దీసికొని, ప్రక్కగదుల యమలోకద్వారమును డాయ సంసిద్ధులైయుండు రోగులకడ కేగితిని. ప్రసూతిగృహములకును, మరణమందిరములకు నెంతయు వ్యత్యాసముండెను. దివ్యహాసములు, శిశురోదనములచట శ్రవణానందములైయుండ, రోగులదుర్భరవేదనారావములిచట హృదయవిదారకములై యుండెను. కుట్టాపిరితోనుండు నొకమానవుని సెజ్జ పజ్జఁజేరి, నేనామందభాగ్యుని చేయిపట్టుకొని "వత్సా! నీకిపు డెటులున్నది?" అని

నెచటికిఁ బోయెనా యని దీర్ఘముగా నాలోచించుకొనుచు నట్లే యొక క్షణము నిలిచియుంటిని. నావిస్మయ మపారమై యుండెను. ఆమానవుఁడు సౌఖ్యముగఁ బరలోకయాత్ర సల్పుటను నేఁగాంచి "మరణమనిన మహావిపత్తుగా జనులు భావించుటకుఁ గారణములేదు" అని నిర్ధారణ మొనరించుకొంటిని. చూచుచుండఁగనే మాయమైన యామానవుఁడు, దివినుండి భువికి వ్రాలి యంతలో నదృశ్యమైననక్షత్రమును దలఁపింపఁజేసెను.

అంత నావైద్యశాల వదలి యీవలవచ్చి యిఁకఁ బాటలీపుత్రము నందలి నాయునికి నిరుపయోగమని గ్రహించి, నలందానగరమునకుఁబోయి, తరువాతఁ దక్షశిలకుఁ బోయితిని. నాయాశాభంగముల వినిపించి, మీకు విసుఁగుఁగొల్ప నేల? నాసమస్యాపరిష్కారమునకుఁ దోడ్పడఁగలపండితుఁ డా విశ్వవిద్యాలయములఁ గానరాలేదు. తక్షశిలయం దొకపండితప్రకాండుఁడు "మనకడ మానుషప్రజ్ఞమాత్రమున్నది. పుట్టుకకుఁ బూర్వము మానవుఁడు కాఁడు. మరణమున కనంతరము మానవుఁడు కాఁడు. ఆదశలు మానవున కందుబాటులోలేవు. అయ్యవి మానవాతీతమండలమునకుఁ జెందియున్నవి. కాని మాబోఁటివారలను సందిగ్ధములగు నిట్టివిషయములఁగూర్చి ప్రశ్నించి నిరాశఁ జెందుటవలనియుపయోగములేదు." అని నాకుపదేశించెను. నే నాయుద్బోధన యందలి నిజమును గ్రహించి, యటనుండిఁ బోనుండ నాతఁడు మరల నాతో "ఒక్కమనవి. నీవు నీసమస్యను బరిష్కరింపఁజాలితివేని, దానిని మీవిశ్వవిద్యాలయమునకు దయచేసి తెలియఁజేయుము. నీపుణ్యమున రానున్నతరములవారు తరింపఁగలరు." అనిచెప్పి బ్రతిమాలెను. అట్లే యని మాటయిచ్చి నేను బయలుదేఱితిని. వీథియం దొకవృద్ధుఁడు నాకగపడి "నీముఖము వాడియున్నది. కారణమేమి?" అని యడిగెను. ఆతనికి నాసమస్యను వినిపింప నాతఁడు మందస్మితమొనరించి "భోగదోషముల మక్కుచుండు నిట్టిపాడు పట్టణములయం దేల వెదకుదువు? సింధునదికిఁ బూర్వదిక్కుననుండు యోధారులకు నీవు పోవుట మంచిది. అచటిజనులు నిష్కళంకులు. సరళస్వభావులు."

అని నుడివెను. తోడనే నే నాయెడారికి బయలుదేఱితిని. ఆపయనమున నాకుఁ జాలశ్రమకలిగినను, నా కార్యసాఫల్యమునకు విశ్వప్రయత్నము లొనరింపవలయునను సంకల్ప మింకను దృఢమయ్యెను. కడకు నే నాయిసుకప్రదేశము చేరితిని. ఆహా! సారవంతములును, సస్యశ్యామలములునగు గంగామైదానములకు నాసైకతప్రదేశమునకు నెంతయో వ్యత్యాసముకలదు. ఆయెడారి పశుపక్షిపాదపతృణరహితమై యుండుటయేకాదు, విజనమై విసుఁగుఁగొల్పుచుండెను. అచట నిశ్శబ్దముగానుండి బావురుమనుచుండెను. కావలయునని వెదకినఁదప్ప, నచట మానవునిపొలఁకువయే కాన్పించుటలేదు. అచట సూర్యాతపము దుస్సహమైయుండెను. మంటలులేచు నాయెండలో నడుగెత్తి యడుగుపెట్టుటకంటెఁ బ్రాణముపోయినను మేలనిపించుచుండును. కాని లొట్టియమాత్ర మావిపరీతప్రదేశమున జీవించుటకు సాహసించినది. సాధుమృగమగు నాయొంటె నిర్విచారముగ నాయిసుకతెఱభూములఁ బయనమొనరించుచుండును. ఎడారులయందు మానవజీవితమున కూఁతకోలగాఁ బరమేశ్వరుఁ డీలొట్టియను సృష్టించె ననవచ్చును. ఈయెడారులలోని కొన్ని నూతులు రెండువందలయడుగులలోఁతుండును. అందునీరుత్రోడుటకు నలుగురైదుగు రొకటిగాఁ జేరవలయును. ఒకయెడఁ గొందఱు నీరుచేఁదుచుండిరి. నేను వారికడకుఁబోయి "పుట్టుకకుఁ బూర్వదశనుగాని, యపరదశనుగాని మీరు నాకుఁ జెప్పఁగలరా?" అని యడిగితిని. అందులకు వారు "మేము చెప్పఁజాలము. కాని జననమరణమునకు మధ్యదశనుమాత్రము చెప్పఁగలము. ఆదశ ననుభవించు మాకిప్పుడు చావుపుట్టుకలకంటెఁ గష్టముగా నున్నది. ఈ దశ మాకిపుడు దుస్సహమైయున్నది." అనిరి.

నేను:—ఇట్టిసమస్యలమునిఁగి తపస్సమాధినుండు ఋషీశ్వరుఁ డెవ్వరైన నీప్రాంతములఁగలఁడా?

వారు:—లేఁడు. అట్టిసోమరులకు నీదేశమునఁ ద్రాగుటకు నీరైనదొరకవు. ముఖ్యతమములగు నుదరంభరిత్వసమస్యలిచటఁ బ్రతిమానవుని వేధించు

చుండును. అట్టియెడ నీసమస్యాపరిష్కరణమును దలపెట్టుట కిచట ఋషి యెట్లుండనోపును?

వారిమాటలకు నాకు నవ్వు వెల్లగించుకొనివచ్చెను. వారిలో నొకఁడు నన్నుఁ గాంచి "మీగంగామైదానములందువలె నిచట సోమరిపోతులు లేరు." అని హేళన మొనరించెను.

అనంతరము నేను సోమనాథపురమునకుఁ బోయితిని. కాని యుపయోగములేదయ్యెను. అచటినుండి కంచి, కార్కే, కాయాలునగరములకు వెళ్లితిని. కాయాలునుండి నావపై సుమత్రాద్వీపమునకుఁబోయితిని. ఆ సముద్రమధ్యమునందైన నాసమస్యను బరిష్కరింప ననుగ్రహించుటకు దైవమును బ్రార్థించితిని. కాని యన్నియు వమ్ములయ్యెను. అంత సుమత్రాయందు ఇంద్రగిరినదీతీరమునఁ దపమొనరించుచుండిన ఋషీంద్రు నొకనిఁ గాంచితిని. నేనాతని డాసి, నాసమస్యాభేదనమున కుపాయము నాసించితిని. అందులకాతఁడు "నాకంతశక్తిలేదు. మానవమాత్రుఁ డందులకుఁ జాలఁడు. ఈపరమరహస్యము మనకుఁ దెలియకుండుట మనమంచికని నాయభిప్రాయము" అని సెలవిచ్చెను.

నేను:—ఏల?

అతఁడు:—తెలిసియేయుండిన, జీవితముపై మనకుఁ బ్రాణము విసిఁగి యాత్మహత్యఁ గావించుకొందుము. పూర్వాపరదశలు మనకు గూఢముగ నుండునంతవఱకు మనము పాపభీతులమై పుణ్యసంపాదన మొనరించుచుందుము.

నేను సుమత్రానుండి జావా, మధుర, బలి మొదలగుప్రదేశములకుఁ బోయితిని. కాని నాయత్నములన్నియుఁ బుచ్చకుఁ జేవయెక్కిన ట్లయ్యెను. బలినుండి నేఁ గాంభోజమునకు వెళ్లితిని. కాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. నేను మరలఁ దామ్రలిప్తికిఁ దిరిగివచ్చి, జగన్నాథముమీఁదుగా నర్మదానదీకూలములకు వెళ్లితిని. ఈసుబంధువును నాసికపట్టణమునందుఁ గలిసికొంటిని.

మేమిరువుర మిచటికరుదెంచితిమి. ఆహా! ఈతత్త్వాన్వేషణమున నెన్నియో యేండ్లు శ్రమించియుండగడకు విఫలుఁడనైతిగదా! ఇఁక నెంతకాలము నే నిందులకు శ్రమింపవలసియున్నదో కదా! ఈభావములు నాస్వాంతమునం జొడచూపినపుడంతయు, విఫలుఁడ నౌదునేమో యని నాకు వేదన గలుగుచుండును. కాని పరమపవిత్రమగు భగవద్గీతయందు,

"శ్లో. కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన,
మా కర్మఫలహేతుర్భూర్మా తే సంగోఽస్త్వకర్మణి.

కర్మయే ప్రధానము. ఫలముతో నీకు నిమిత్తము వలదు. కర్మఫలమునకు నీవు కారణభూతుఁడవు కావలదు." అని చెప్పఁబడియున్నది గదా! ఆ దివ్యబోధామృతము నప్పుడప్పుడు చవిచూచుచు, నేనూఱటఁ జెందుచుండెడివాఁడను.

అజ్ఞానాంధకారుఁ డీవిధముగాఁ దనయనుభవముల వినిపించుచుండ, వారికి నశ్వఖురపుటధ్వానము వినవచ్చెను. అందఱపేక్షణము లావైపునకుఁ దిరిగెను. చల్లనివెన్నెలయం దొకరౌతు వారికభిముఖముగా నరుదెంచుచుండెను. ఆతఁడు ధర్మశాలసమీపించినతోడనే, గుఱ్ఱముదిగి, కళ్లెముఁబట్టుకొని ప్రాంగణములోనికివచ్చెను. అచట మఱియొకవారువము నాతఁడు గాంచి విస్మయమంది, సత్రపువసారాయందుండువారలఁజూచి "ఎవరక్కడ? ఈగుఱ్ఱ మెవరిది?" అని యధికారపూర్వకముగాఁ బ్రశ్నించెను.

యశో:— అది నాగుఱ్ఱము.

ఆగంతుకుఁ డామాటకు ముఖమంతయుఁ గన్నులుచేసికొని "దాని నటనుండి తొలఁగింపుము. అచట నాగుఱ్ఱమును గట్టివేయవలయును." అని యాజ్ఞచేసెను. వాని పొగరుఁబోతుతనము యశోధర్మునకుఁ గోపముఁ దెచ్చెను. "ఓరీపలువా! నీపాడుగుఱ్ఱమును నీయిచ్ఛవచ్చినచోటఁ గట్టివేసికొనుము. నీ జీవితముపై నీకు విలువయుండినయెడల, నాగుఱ్ఱముజోలికి రాకుము." అని తామాతఁ డఱచెను. "శాంతం శాంతమ్." అని యజ్ఞానాంధకార, సుబంధువులు

వారిక్రోధాగ్ని నార్ప నెంచి నూతనపురుషునితో "నాయనా! అంతరోషము తోc దగవులాడుటేల? నీకు ముందేవచ్చిన యీతని, నీకై తొలఁగుమనుట నీకు భావ్యముగాదు." అని చెప్పిరి. యశోధర్మ ప్రచండభాషణము లవలన నూతన పురుషుని యహంకార మెప్పుడో శమించెను. తప్పించుకొని బయటఁబడు వెఱవెద్దియా యని యాతం డిప్పటికే యాలోచించుచుండెను. ఆయతీశ్వరుల సాంత్వనవాక్యములకు శాంతించిన ట్లాతఁడు నటించుచు, హసన్ముఖుఁడై వారల డాసి వినయాంజలియై "పూజ్యపాదులగు మీయట్టియతిచంద్రుల యానతి మీఱుటకు నేనెంతవాఁడను. నేఁ గులీనుఁడను. ఉన్నతోద్యోగిని. కాన నావారువము నటఁ గట్ట నెంచి, యాగుఱ్ఱమును దొలఁగింప నీతని కాజ్ఞచేసితిని. ఇందులకు నాకధికారములేదా!" అని యాతఁడు నక్కవినయ ములఁ జూపుచుండెను.

యశో:— నీయుద్యోగమేమి? నీయధికారమేమి? నీవెవఁడవు?

వారుభయుం లొకళ్లొకళ్లఁ జూచుకొనిరి. ఆగంతుకుఁడు మాఱుపలుకక "సరియే. నాయధికారము చెలాయించుటకు నేఁ బెనఁగులాడను. నేను గుఱ్ఱ మును గట్టివైచి, రాత్రిభోజనమున కేర్పాటుగావించుకొందును" అని యా సన్యాసులతో ననెను.

పదునెనిమిదవతరంగము.

ఘోరమగుకుట్ర.

అతఁడు పోయినతర్వాత "ఈతఁ డెవఁడై యుండును?" అని సుబంధువు యశోధర్మ నడిగెను.

యశో:—నాకుఁ దెలియదు. కాని యీతఁడు క్షత్రియుఁడని నే ననుకొందును. ఈతనివేషవైఖరులు నాకు సంశయముఁ గొల్పుచున్నవి.

అజ్ఞా:—వత్సా! అనవసరముగా నెవనిఁగాని సంశయింపఁగూడదు. ఈప్రపంచ మిప్పటికే పాడువాఱియున్నది. అన్యాయములగు పరస్పరసంశయములచే దీనిని నారకప్రాయము గావించుటెందులకు?

యశో:—నిజము. ఈదినములు మంచివి కావు. గ్రుడ్డినమ్మకము వినాశమునకు మూలము.

అజ్ఞా:—అవును. ఈదినములలో మానవులఁ బరీక్షింపనిదే నమ్ముట వలన శారీరకహాని సంభవించునుగదా. సరియే. సంశయాళువు దుర్బలశరీరుఁ డగుటయేగాక, కాలక్రమమున నైతికప్రజ్ఞలఁగూడఁ గోల్పోవును. అది యటుండ, మనకు భీతినొంద నవసరమేమున్నది? హూణపాలనము మనకు దుస్సహమైయున్నను మన మాతనియెడఁ గుట్రలుగావించుటలేదు. ఆతనితోఁ బోరాడఁగడంగుటలేదు. కాని యాతనియనుచరులు, హూణశాసనబలమునఁ దమయిష్టానుసారము వర్తించుట కాటంక మేమున్నది?

సుబంధువు:—ఈహూణసేవకులటుండ వివిధవేషధారు లనుగూఢచారులు గుంపులుగుంపులుగఁ జరించుచుందురు. హూణునకు వ్యతిరేకముగ వర్తించినను, మాటలాడినను, గడకుదలంచినను, వారద్దాని నాతని కందఁజేసి,

యాతనిచేఁ జిత్రవధలఁ బెట్టించుచుందురు. ఆగూఢచారులలోఁ గొందఱు కుహనాయతివేషధారులై యుందురనుటకు నాకుఁ జిన్నతనముగా నున్నది.

అజ్ఞా:—సరి. సన్న్యాసులందఱును దొంగసన్న్యాసులనుట నీవెఱుంగనిది కాదు. మనదేశమునఁ గలగణనాతీతయతిబృందమున వేయింటి కొక్కఁడు మాత్రము, ఆధ్యాత్మికచింతాసంపన్నుఁడై యుండునని నేఁ జెప్పవలసియున్నది; సన్న్యాసివేషము భిక్షాటనవృత్తికి లాభముగలిగించు ననుతలంపున, రమారమి తొమ్మిదివందలమంది కుహనాభిక్షువులై యుందురు. ఏఁబదిమంది విద్యావంతులై యుండియు నధ్యాత్మికపరిజ్ఞాన మెట్టిదో యెఱుంగక శమదమాది సౌజన్యవిహీనులై యుందురు. వైరాగ్యభావావేశమున నొక్కపెట్టుగాఁ దురీయాశ్రమమందు దూఁకి, యనంతర మాశివము సన్నగిల్ల లౌకికజీవనమునకుఁ దిరిగిన లోకదూషణకుఁ బాలౌదుమని వెఱచియుండు 'విధిలేనియతులు'నలువదికుందురు. ఇంచుమించుగ నెనిమిదిమంది కీర్తిసంపాదనమునకనియో, సలక్షణభోజనమునకనియో, అప్రయత్నలబ్ధవనితాసంగమమునకనియో, యిట్టి దొంగవేషముల నుందురు. ఇఁక మిగిలినయొక్కఁడే గూఢచారిగనో, యే హంతకుఁడుగనో, యే ద్రోహాత్ముఁడుగనో, లేక యప్పులపాలై యాత్మరక్షణార్థము సన్న్యాసివేషమున దాగియుండు నేమోసగాఁడుగనో యుండును.

యశో:—నిజము. నీవును సన్న్యాసివికదా! ఇట్టి నిష్పక్షపాతవిమర్శనమునకు నీవు పూనుదువని నేను దలంపలేదు.

అజ్ఞా:—మహాత్ములని నీవు తలఁచుయతులయెడఁగూడ నీకెట్టినీచభావముండునదియు దీనివలనఁ దెల్లమగుచున్నది. స్వపరతారతమ్యములను గమనింపక, సత్యమాడుట సన్న్యాసికిఁ బ్రథమకర్తవ్యమైయున్నది. పూజ్యమగు నట్టి కార్యమును విడనాడిననాఁ డాతఁడు సన్న్యాసియనుటకుఁ దగఁడు.

ఆతనిధోరణియందలిసత్యమును గ్రహించి, యశోధర్మ వ్యాఖ్యానమొనరింపక యూరకుండెను.

ఇంతలో యాగంతుకుఁడు గుఱ్ఱమును గట్టివైచి, వెనుకకువచ్చి ధర్మశాలలోనికిఁ బోనుండ "వత్సా! నీపేరేమి! ఎక్కడనుండి వచ్చుచున్నావు?" అని సుబంధు వడిగెను.

అందుల కాతని కించుకకోపమువచ్చినట్లుండెనుగాని, యాతఁ డించుకసేపు వారిఁ గన్నార్పక చూచి "నాపేరు వాసుదేవుఁడు. యాధేయదేశమునుండి వచ్చుచున్నాను." అని చెప్పెను.

ఆతని ప్రత్యుత్తరము నాలకించి యెవ్వరు నేమియుఁ బలుకలేదు. ఇంతలో నాతఁడు సత్రములోనికిఁ బోయెను. వాతవ్యాధి, కుణపదంతుఁడు, శుక్రాచార్యుఁడు, ఉదరానందుఁడు త్రోవలో నొకమూలఁ గూర్చుండి గుసగుసలువోవుట నాతఁడు గాంచి, వారంద ఱొక్కమొగముగాఁ దనపైఁబడఁ గుట్ర చేయుచున్నారేమోయని సంశయమొందెను. ఆతఁడు కంపితస్వరమున "ఎవరు మీరు?" అని వారి నడిగెను.

"వాతవ్యాధి, కుణపదంతుఁడు, శుక్రాచార్యుఁడు, ఉదరానందుఁడు" అని యామానవచతుష్టయ మొక్కమారుగా నఱచెను.

వాసు:—మీయుద్యోగము లేమైయుండునో?

"పండితుఁడు, మాంత్రికుఁడు, జోస్యుఁడు, సన్న్యాసి" అని వారు వైవరుసలోఁ జెప్పిరి.

వాసుదేవునిమనస్సు కుదుటఁబడెను. 'అబ్బ' అని యాతఁడు చింతాభరమును ద్రోసిపుచ్చి "ఓహో! ఇంతవు మీరుగూడ నావలెనే బాటసారులా?" అని పలికెను.

"నీపేరేమి? నీ వెచటనుండి వచ్చుచున్నావు?" అని వారంద ఱొకమొగి యాతనిఁ బ్రశ్నించిరి.

వాసు—నాపేరు వాసుదేవుఁడు. నేను యాధేయమునుండి వచ్చుచున్నాను.

వాత:—యాధేయు లతిభయంకరులు.

వాసు:—అవును. వారివైరులకుమాత్ర మనుము.

వాత:—దైవానుగ్రహమున నేనావర్గమునఁ జేరియుండలేదు.

"మేముకూడ, మేముకూడ" అని కుణపదంత, శుక్రాచార్య, ఉదరానందు లొక్కుమ్మడిగా నఱచిరి.

వాసు:—ఇందుకు నాకు సంతోషముగా నున్నది.

అనంతర మాతఁడాపథికచతుష్టయమును గొంచెము దూరముగఁ గొనిపోయి రహస్యముగా "మిత్రులారా! బైట వసారాలోఁ గూర్చుండియుండు యామువ్వు రెవ్వరు? ముఖ్యముగా నారెండవవాఁడు ఎవ్వఁడు? మీరు నాకీసంగతి నెఱింగించినయెడల మిమ్ముఁ బసదనములఁ దృప్తిఁగావించెద. ఎఱింగింపకున్నయెడల నందులకు వెనుక పగవఁ గలవు!" అని బెదరించెను.

వాత:—వారిసంగతి మాకుఁ దెలియదు. కాని వారిలో నిరువురు యతులనియు, నొకఁడు యోధుఁడనియు నేననుకొందును. ఎట్లునైననేమి? వారుమువ్వురు హూణద్వేషులు. వారిచెలిమి సిలుగులకు మూలము.

వాసు:—మీమాట లర్థమగుటలేదు.

వాత:—ఒక్కయుదాహరణము వినుఁడు. వారు మిహిరగులు నాక్షేపించుచుండ మేమాక్షేపించితిమి. అందుల కాయోధుఁడు క్రోధభీషణభాషణముల మమ్ముఁ గసరెను. అంత నాతనికడనుండుట యుక్తముకాదని యిట నున్నారము.

"అవునవును" అని మిగిలినమువ్వు రనిరి.

వాసు:—ఓహో! అటులనా? అయినసీసత్రాధికారిస్వభావము మీకుఁ దెలియునా?

వాత:—ఆహా! తెలియకేమి? ఆతఁడొకవింతమనిషి. ఏండ్లు ముదిరినవాఁడు. ఆతనిపేరు కమలాక్షుఁడు. ఈయుద్యోగముపై నాతని కంతయిష్టము లేదు. దీనివలన నాతనికిఁ దలవంపులుగానున్నవి. ఎవరైనఁ దన్నుఁ బరిహసించుచున్నారని యాతనికిఁ దోఁచినచో నాతని వారలతోఁ బోరునకుఁ గడంగ

మతము. అందుచే వారు తమప్రాణసంరక్షణార్థము తగుశ్రద్ధఁ దీసికొను చుండిరి.

వాసుదేవుఁడు లోనికిఁజని, వంటయింటిలోని కడుగు పెట్టునప్పటికిఁ గమలాక్షుఁడు ముక్కాలువంట ముగించియుండెను. ఆవంటయిల్లు ఇంచు మించుగ నాలుగైదంకణములు పొడుగుఁగల యొకనిడుపాటిగది. ఆగది యం దొంటివత్తిదీప మొకటి వెలుఁగుచు, మందకాంతుల నంతట నించు చుండెను. ఒకవైపు గనగనమని నిప్పు మండుచుండెను. దానిపై నెయ్యాదియో పాత్రలయందు సలసలఁ గ్రాఁగుచుండెను. కట్టెలు సగము ప్రొయ్యి యావ లకువచ్చి, బాగుగా మండుచుండెను. ఆప్రొయ్యి నానుకొని యుండుగోడ యెంతకాలమునుండియో పొగచూరి నల్లగానుండెను. ఆమంటలవెలుతురు వెనుకనుండు కాటుకగోడపై వ్యాపించి, దానిని ధగధగమని మెఱయింపఁ జేయుచుండెను. ఆప్రొయ్యి కెదురుగా, ద్వారమునకు వీఁపు ద్రిప్పి కొండంత మానవుఁ డొకఁడు నిలిచియుండెను. ఆతఁడు నడుమున కొక తుండుగుడ్డను మాత్రము గట్టుకొనియుండెను. ఆతనికుడిచేత నొకగరిటె యుండెను. ఆతఁడే కమలాక్షుఁడు. ఆతని కమితముగాఁ జెమటవోసియుండెను. ఆగదికుండు చిన్న కిటికీ నొక్కదానిని, యాద్వారమును మూసియుంచుట కాతఁ డేమరిన వాఁడు కాఁడు. గాలివలన మంట చెదఱిపోకుండుటకై యాతఁ డాకిటికీని గూడ మూసియుంచెను. ఉదరానందాదిమహానుభావులు నలువురు తన పని కడ్డుతగులకుండుటకై ద్వారమును బంధించెను. వాసుదేవుఁడు వంట యింటిఁ జొచ్చునప్పటికిఁ గమలాక్షుఁడు ప్రొయ్యిపైనిబాణలి కలియఁ బెట్టుచుఁ గాళిదాసమహాకవికృతములగు శృంగారశ్లోకములను వినోదార్థము పఠించుచుండెను.

తలుపుదీయునప్పడి నాలకించి, ఉదరానందాదులతో నొకతిండి పోతు లోనికి వచ్చుచున్నాఁడనుకొని, కమలాక్షుఁడు వెనుకకుఁ దిరిగిచూడ కయే "నాయానతిలేక యీగదియందుఁ బ్రవేశించువాఁ డెవఁడు?" అని

కోపముతో నఱచెను. వాసుదేవుఁడు తనజేబునుండి నాలుగుబంగారునాణె ములఁదీసి కమలాక్షుని ఁజూసి "ఓమిత్రుఁడా! కమలాక్షా! నేను. ఇవిగో వీనిఁ దీసికొనుము" అని యానాణెము లాతనిచేతియం దిడెను. ఆహేమ నాణెములు తళతళకాంతులకును, ఘలుఘల్లు మనుశబ్దమునకుఁ గమలాక్షుని కన్నులు పచ్చనయ్యెను. ఆతఁడు తనకన్నులఁ దానే నమ్మలేకపోయెను. అట్లే యాతఁ డానూతనపురుషునిఁ గాంచుచుండెను. కమలాక్షునివంటి మానవులను వశవర్తులఁజేసికొనుశక్తి, బంగారమునకున్నదని వాసుదేవునకుఁ దెలియును. ఆస్వర్ణమణి ప్రభావమునఁ గమలాక్షుఁ డొందుమార్పుల గమనించుచు వాసుదేవుఁడుగూడ నట్లే చెప్పలార్పక యాతనిఁ గాంచు చుండెను. నూతనపురుషుని నిజచారిత్రము కమలాక్షునకుఁ దెలియదు. ఇప్పటివఱ కాతని ముఖపరిచయమైనఁ గమలాక్షునకు లేదు. అట్టియెడ నాతఁడు తన్ను 'మిత్రుఁడా!' యని సంబోధించుట యాతనికిఁ గర్ణరసా యనమై, విస్మయకారణమై యుండెను. వాసుదేవుఁడు మహోరస్కుఁడు. ఆతనివదనము సుస్థిరగంభీరభావద్యోతకమై యుండెను. పెండ్లియనినఁ బొంగుటయు, మరణమనినఁ గ్రుంగుటయు నాతనిప్రకృతికి విరుద్ధములని చూపఱకు వ్యక్తమగుచుండెను. కాని కమలాక్షునకుమాత్రము తనయెదుట నుండువాసుదేవుఁడు, సర్వేశ్వరుఁడగు వాసుదేవునికంటె నధికుఁడై కాన్పించు చుండెను. ఏలయన, నాసర్వేశ్వరుఁ డగువాసుదేవుఁడు తాను కరుణా నిధియనియు, భక్తచింతామణియనియు నేతిబీరకాయరీతిఁ బేరుపెట్టుకొని యున్నాఁడని యాతని యభిప్రాయము. ఆవాసుదేవుఁడు కమలాక్షున కీక్షణమువఱకు రాగిరువ్వయైన నిచ్చియుండలేదు. ఇఁక నీప్రత్యక్ష వాసు దేవుఁడో, యగపడియు నగపడకముందే నాలుగు బంగారునాణెములు బహూకరించినాఁడు. కమలాక్షుని హృదయాంబుధియందు సంతోషతరం గము లంబరము నంటుచుండెను. ఆతనిమానసము తన్మయతఁ జెందియుండెను. అట్టిదానశౌండుని దానెట్లు భూషింపవలయునో యాతనికిఁ దోఁచలేదు.

తనమూకీభావ మూపేదలపాలిటిపెన్నిధి యాదార్యగుణము నణఁచివేయు నేమో యని యాతఁడు దిగులొంది 'ఓమహాప్రభూ! ఓమహాప్రభూ! మీరు నాయెడఁజూపిన నిరుపమాన దయాదాక్షిణ్యములకు నాహృదయ పూర్వకవందనము లేరీతి నర్పింపవలయునో నాకుఁ దెలియకున్నది. ఏమి యుపకృతిఁ గావించి మీఋణవిముక్తుఁడఁ గాఁగలను. మీకొఱకై నాయొన రింపఁదగిన దేమికలదు?'' అనెను.

వాసు:—కావలసినంత కలదు.

కమలాక్షున కాశాభంగమయ్యెను. ఆతఁడు వాలకమున కట్లనియెనే కాని, మనఃపూర్తిగ ననియుండలేదు. ఆతని కృతజ్ఞతాభివందనముల కిట్టి యుత్తరము రానున్నదని, యాతఁడు తలంచినవాఁడు కాఁడు. ఆతని కెక్కుడలేనిభయము కలిగెను. "ఏమీ! నాసేవలఁగొనుటకు నీ వీధనము నొసంగితివా?'' అని యాతఁ డప్రయత్నముగాఁ బలికెను.

వాసు:—కమలాక్షా! వేగిరపడకుము. దీనిని నీకు బహూకరించితిని. నీ సేవ నాకుఁ గావలసినయెడల, దానికై నీకుఁ దృప్తిగా ధనమిచ్చెద.

కమలాక్షునిమానసాబ్జము, వాసుదేవునిమాటలయురవడిచే నాశాడోలి కలపై వెనుకముందున కుఱ్ఱూఁత లూఁగసాగెను.

వాసు:—మిత్రమా! కమలాక్షా! నన్నుఁగూడ నతిథులపట్టికిఁ జేర్పుము.

కమ:—ఎప్పుడో చేర్చితిని. మిమ్ము బంగారుకాళ్లయ్యను గాంచియుఁ గాంచకపూర్వమే, మీ పేరు నతిథులజాబితాయం దెక్కించితిని.

వాసు:—కృతజ్ఞుఁడను. అన్నము సిద్ధమైనదా?

కమ:—ఉడుకుచున్నది. ఒకయరగంటపట్టును. నీ కాఁకలియగుచున్నదా?

వాసు:—లేదు. అంతగాలేదు. ప్రొయ్యికడ నీవుండవలయునా?

కమ:—అవసరములేదు. అన్నియుఁ గలియఁబెట్టితిని. ఇఁక నాపదార్థము లుడుకఁబట్టవలయును. అవి యుడికినతర్వాత, నుప్పుకారము వేసి తిరఁగఁబోఁతపెట్టవలయును.

వాసు:—ఓహో! అటులనా? అయిన మన ముభయులము పదినిము
షముల సేపు మాట్లాడుటకు నీకుఁ దీరికయుండు ననుకొనియెదను.

కమ:— దేనినిగుఱించి?

వాసు:—చెప్పెదను.

అని యాతఁడు తలుపుగడియవైచి, కిటికీతలుపుల బిగింపఁబోయెను.

కమలాక్షుఁ డించుక భయభ్రాంతుఁడై "ఈజాగ్రతలన్నియుఁ నెందు
లకు?" అని యడిగెను. "భయపడకుము" అని వాసుదేవుఁ డనుచుఁ గిటికీ
తలుపుల బిగించి, కమలాక్షుఁ జేరఁదీసికొని 'నీకు భయముగా నున్నదా?'
అని ప్రశ్నించెను.

"లేదులేదు. నీవు కరుణామయుఁడవు. సుజనశిఖామణివి. వదాన్య
శేఖరుఁడవు. అట్టి నీవు నన్ను హింసింతువని తలంచుటకు నేను మూర్ఖుఁ
డనా?" అని కమలాక్షుఁ డనెను. కాని యాపలుకు లాతనిచిత్తసంక్షోభ
మును వెల్లడించుచుండెను.

వాసు:—ఇదికదా ధీరలక్షణము. ఇదికదా ప్రాజ్ఞలక్షణము. ఇఁకఁ
బ్రస్తుతమునకువత్తము. కమలాక్షా! నిజమాడుము. నీవు హరాణునకు మిత్రుఁ
డవా? శత్రుఁడవా?

అని యాతఁడు కమలాక్షుని ఱెప్పవేయక చూడసాగెను. కమలా
క్షునకాపాదమస్తకము ముచ్చెమ్మటలుపోసెను. ఆతఁడు గడగడవడఁకుచుం
డెను. ఆతనిభయ మినుమడించెను. ఇదెట్లువచ్చెను? పృచ్ఛకుఁ డేపక్షమువాఁ
డైనదియుఁ దెలిసికొనుటకుముందే, విపత్కరమగు నిట్టిసంప్రశ్నమునకుఁ గమ
లాక్షుఁ డేమని బదులియ్యఁగలఁడు. వాసుదేవుఁ డేరాజపక్షావలంబి యగు
నదియుఁ గమలాక్షున కించుకయైన విదితమగుటలేదు. ఆతఁ డిపుడు కత్తికి
నాఁగలికిసందున నిఱుకుకొనియుండెను. ఎటువోయిన నెటువచ్చి, తనగొంతు
కురితగుల్కొనునో యని కమలాక్షుఁడు గ్రుక్కిళ్లు మ్రింగుచు నిలిచియుండెను.
కాని యంతలో నాతనిమది నొకభావము తళుక్కని మెఱసెను. తోడనే

యాతఁడు "నేనేమి రాజకీయవేత్తనా? నాపని నాకుఁ జాలును. ఉడుమునకు ఊరిపెత్తన మెందులకు? నాపనితోఁడిదే నాలోకము. మహారాజులజోలి నాకేల?" అని నుడివెను.

వాసు:—బాగుగఁ జెప్పితివి. అయినను, నీవు మహారాజ తోరమానుని భూషింతువా? దూషింతువా? ఇది చెప్పనగును.

కమలాక్షున కిప్పుడు సందుదొరకెను. వాసుదేవుని ప్రశ్నావాక్యమే కమలాక్షునకుఁ బ్రత్యుత్తరముఁ బ్రసాదించెను. "అవును అందుకు సందియములేదు. మహారాజ తోరమానుఁడన్నను, రాజకుమారుఁడు మిహిరగులుఁడన్నను, నాకు మిక్కిలి యభిమానము. నేను వారిపాదాశ్రయుండ నేకదా?" అని యాతఁడు వెంటనే బదులిడెను.

వాసు:—నీమాటలు నాకు సంతసము నిచ్చినవి. మన ప్రభువరేణ్యునకు బద్ధవైరి యొకఁడీధర్మశాలయం దిప్పుడున్నాఁడని నీకుఁ దెలియునా?

కమలాక్షుఁడు విభ్రాంతుఁడై వెనుక కడుగిడెను. హూణవిద్రోహకార్యము లొనరించుచున్నాఁడని వాసుదేవుఁడు తన్ను వెతలపాల్సేయునా? ఆదిక్కుమాలినవాఁడు భయముతో రావియాకువలె గడగడ వడఁకసాగెను. "ఓదీనదయాళూ! ఓమహాత్మా! ఆతనియునికికిఁ గారణము నేనుగాను. ఆతని నిచటినుండిఁ బొమ్మనిచెప్ప నెంచితిఁగాని, యాతఁడు నన్నుఁ గత్తికొకకండఁ గావించునేమో యని దిగులొంది నోరుమూసికొనియున్నాను. నేను నిరపరాధిని. దైవసాక్షిగాఁ జెప్పుచున్నాఁడ. నేనెట్టినేరము గావింపలేదు. నాపై నేరము మోపి, నన్ను నాశమొనరింపకుము." అని కమలాక్షుఁడు వెక్కివెక్కి యేడువసాగెను. భీరువగుకమలాక్షునివిలాపములకు ధీరుఁడగు వాసుదేవునకు నవ్వువచ్చెను. "భయపడకుము. నీకెట్టిహానియుఁ గలుగదు. హానికలుగకపోవుటయేగాదు; నేఁజెప్పిన యొకస్వల్పకార్యము నీవొనరించినచో, నీకు చాల లాభము కలుగును. కాని నీవందుల కియ్యకొనకపోయితివేని, హూణ

కోపానలమునుండి నిన్నుఁ గాపాడుటకుఁ గడ కావైకుంఠవాసుఁడేని చాలఁడుసుమా!" అని వాసుదేవుఁ డాతనితోఁ జెప్పెను.

కమ:—నావలన నీకేమి కార్యము కావలయును?

వాసు:—చేసెదనని మాటయిమ్ము.

కమ:—కార్యస్వభావము నెఱుంగుటకుఁ బూర్వమే మాటయిచ్చుటెట్లు?

వాసు:—నీతోడివాదమునకు నాకుఁ దీఱికలేదు. నామాట చెల్లించుటకు నీకు సమ్మతమైనయెడల, నట్లు వాగ్దానమొనరింపుము." లేకున్న నీయిష్టము ననుసరించి యావెనుకఁ బర్యవసానము ననుభవింపుము. కాని, రాజద్రోహులు హూణులచేతఁబడుబాధ లెట్టివో నీకుఁ దెలియఁజేయుట యుక్తమని నాకుఁ దోఁచుచున్నది.

"హూణుఁడు వారలఁ దుదముట్టించు ననుకొనియెదను" అని కమలాక్షుఁడు వణఁకసాగెను.

వాసు:—అంతసులభముగా, నంతయనాయాసముగాఁ జంపుననుకొంటివా! ఆనిర్భాగ్యు లంతమొందుటకు సందియములేదుగాని, చెప్పరానిచిత్రవధలకుఁ జిక్కికాని చావరు. ముందు వారిభుజములవెడల్పు గొలుతురు. తరువాత వెన్నెముకపై మొదలిడి, వీఁపుపైనుండు చర్మమునంతయు నొలిచివేయుదురు. అనంతరము మిరపగుండయందు లవణముగలిపి, వీఁపంతయుఁ బూయుదురు. అప్పుడు నీటికణములు వీఁపంతట నూరును. తరువాత గనగనలాడు యినుపకమ్ముల నాభాగముపైఁ బొర్లించి యానీటిబిందువులఁ దొలఁగింతురు.

కమలాక్షునకుఁ జిత్తవిభ్రమము గలిగెను. "అయ్యో! దైవమా! ఘోరములగు నిట్టిశిక్షల నేను వినఁజాలను." అని యాతఁ డఱచెను. కాని వాసుదేవుఁ డాతనివేదనను లెక్కకుఁగొనక, యాశిక్షావిపులీకరణమున కువ్విళ్లూరుచు "అంతతోఁ బోదు. ఇనుపకమ్ములచేఁ గాల్చినపిదప, నెఱ్ఱగాఁ గాల్చిన పటకారులఁ బెత్తురు, మిగిలినయంగముల చర్మములఁగూడ నొలిచి, పటకారు

లతో వానిని గాల్తురు. అంతటఁ గుడిచేతిని నెలగుదురు. పిదప నెడమచేతిని ఛేదింతురు. ఆపిదప రెండుకాళ్లను మోకాళ్లవఱకు ఖండింతురు. ఆవెనుక రెండుతొడలను మొలలవఱకుఁ గత్తిరింతురు." అని మాటనిలుపక, మాట చెప్పుచుండెను.

కమలాక్షుఁడు బావురుమని యేడ్చుచుండెను. "ఓస్వామీ! ఓతండ్రీ! నీమాటప్రకారము నడుచుకొందును. ఓమహాప్రభూ! ఘోరమగు నిట్టిశిక్షల నుండి నన్నుఁ గావుము." అని యాతఁడు బ్రతిమాలుచుండెను. కాని వాసుదేవుఁ డాబానసీని పరిదేవనములఁ జెవులఁబెట్టక "ఉండుము. అంతయు వినుము. తొడలఁ గత్తిరించినంతట, జెవులుకోయుదురు. పిదప నొకమొద్దు కత్తితో ముక్కు నెలగివేయుదురు. ఆతర్వాత నొకకంటియందు మిరపపొడిఁ బోయుదురు. దానిబాధచే నాతఁడు తపించుచుండఁగా, రెండవకంటియందుఁ గూడఁ జల్లుదురు. అనంతరము........." అని యాతఁడుసాగుచుండఁగాఁ గమలాక్షుఁడు కంటికిఁ గడవెడుగా నేడ్చుచు "అయ్యయ్యో! ఓస్వామీ! ఓస్వామీ! ఈభయంకరశిక్షలనుండి నన్నుఁ దప్పింపుము. ఏమైననేమి! నీయానతి మాళిఁదాల్తును" అని బతిమాలుచుండును. కాని కఠోరహృదయుఁడు వాసుదేవుఁ డాతని కుయ్యాలింపక "తరువాత గనగనలాడుపటకారులఁ దెచ్చి ముందొకకంటిని, యావల రెండవకంటిని బెఱికివేయుదురు. అంతయు నైన పిదప మిగిలియుండుదేహము నొకపెనముపై నుంచి, పొయ్యిపైఁబెట్టి మెల్ల మెల్లగాఁ బ్రాణవాయువులనాబొందినుండి తఱిమివేయుదురు."అని చెప్పెను. కమలాక్షున కిట్టి పాడుకథలు క్రొత్తలుగాకున్నను, ఈఘోరశిక్షావిధుల నాకర్ణించి మూర్ఛమునిఁగెను. వాసుదేవుఁ డాతనిముఖమునఁ జన్నీటిఁ జిలకరించి సేదఁదేర్చెను. కమలాక్షుఁ డాతనియడుగులఁబడి పేరెలుఁగున "ఓస్వామీ! నీయిష్టానుసారము వర్తించెదను. నీవు వర్ణించిననరకమునుండి నన్ను లేవనెత్తుము" అని వేడుకోసాగెను.

వాసు:—అట్లే కానిమ్ము! ఆవచ్చియుండురౌతు మాళవరాజగు యశోధర్మయని నీకుఁ దెలియునా?

'ఏమీ! అటులనా!' అని కమలాక్షుఁడు విస్మయపరీతుఁడై ఱాతిబొమ్మవలె నిలిచిపోయెను.

వాసు:—అవును. ఆయువకుఁడు యశోధర్మయే. ఇది నిస్సందేహము. నేనెవఁడనో నీకుఁ దెలియునా? తోరమాణునకు నమ్మినబంటును. 'యశోధర్మ బాలాదిత్యులెక్కడ నగపడిన నక్కడనే మట్టుపెట్టవలయును' అని నాకు రాజాజ్ఞయున్నది. కాని యశోధర్మ నాకంటె బలాధికుఁడు. అతనిమార్కొనుటకు నాకిపుడు శక్తిచాలదు. రాత్రిపూట నాతఁడు నిద్రించుచుండ చంపవచ్చు ననుకొనిన, నదియు సాధ్యము కాదు. రాత్రియంతయు నాతఁడు కుక్కవలె నప్రమత్తుఁడై యుండును. ఇదియుఁగాక, ఆతనివెంటనుండు యతులిద్దఱుగూడ రాత్రియంతయు మేల్కొనియుందురు.

కమ:—అయిన నేమి చేయుమనియెదవు?

వాసు:—అదియే చెప్పఁబోవుచున్నాను. ఒక్కమాటలోఁ జెప్పెదను. నీవు యశోధర్మకు విషముపెట్టవలయును. అందుకు నీకు ౧౦౦ బంగారునాణెములు బహూకరింతును. ఈకానుకతో నీవీపాడువృత్తి వదలి సుఖింపవచ్చును.

ఈకడపటివాక్యములకుఁ గమలాక్షునివదనాంబుజము వికసించెను. కాని మొదటిప్రార్థనావాక్యమునకుమాత్ర మాతనిహృదయము క్రుంగిపోయెను. ఆతం డొకించుక యోజించి "అబ్బబ్బ! ఈపని మిగుల నసహ్యము. చాల ఘోరము. నీవొసంగుపారితోషికము నీవు తలంచునంత యాకర్షణీయముగాలేదు. ఏదియెట్లున్నను, నావద్ద పాషాణమేదీ!" అని పలికెను.

"నాకడనున్నది. దానికై దిగులులొందకుము." అని వాసుదేవుఁ డొక చిన్నపొట్లమునుదీసి, విప్పి, యందుండు తెల్లనిచూర్ణము నాతనికిఁ జూపుచు "తెలియునా? ఈచూర్ణము చాల దారుణమైనది. దీనితో నిరువదిమందిని జంపవచ్చును." అని చెప్పెను.

కమ:—అటులనా? నీవు నాకాజ్ఞాపించుకార్యము మిగుల నీచమైనది.

వాసు:—దీని నెరవేఱ్చునట్లింతకుముందే నీవు బాసచేసియున్నావు.

కమ:—కార్యస్వభావము నెఱుంగుటకు ముందుకదా!

"అయిన మంచిది. అనినమాటఁదప్పి, పర్యవసానము ననుభవించుము" అని వాసుదేవుఁడు పోఁబోయెను.

కమలాక్షునకు ముచ్చెమటలుపోసెను. "అయ్యో! స్వామీ! పోకుఁడు. పోకుఁడు మీమాట వినియెద. కాని యీ ౧౦౦ బంగారునాణెములకంటెఁ గొంచె మెక్కువమాత్రము దయసేయుము" అని యాతఁడు ప్రార్థించెను.

వాసు:—మంచిది. నెత్తురుమీఁదిడబ్బు నిచ్చుటకు మాకు నెట్టియభ్యంతరములేదు. ౧౫౦ గా నిచ్చెదను.

కమ —౨౦౦ అయిన దయచేయుము. అని పండ్లికిలించెను.

"౧౫౦ కెక్కువ యొక్కదమ్మిడియైన నియ్యను. ఒప్పుకొనినసరి. లేకున్న దానిపర్యవసాన మనుభవింపుము." అని వాసుదేవుఁడు ఖండితముగాఁ బలికెను.

కమ:—అయిన సొమ్మెక్కడ? ఇమ్ము.

వాసు:—పనియైనపిదప నిచ్చెద. కాని దానిని నీకు ముందుగాఁ జూపెదను.

అనియాతఁ డొకమూటవిప్పి రెండుమూఁడువందలబంగారునాణెములఁ జూపెను. 'సర్వేజనాః కాంచనమాశ్రయంతి' అనుట యనుభవముకదా! సర్వశక్తివంతమగు సువర్ణసందర్శనమునఁ గమలాక్షుఁడు వికసితనేత్రుండయ్యెను. ఆతనిమానసము నరికట్టుప్రతిబంధములన్నియు నొక్కమారుగా వీఁగిపోయెను. ఆతనిసంతసము వెల్లివిరిసెను. "౧౭౫ అయిన నిండు. మీపనిఁ దూచాతప్పక నెఱవేర్చెదను" అని యాతఁ డనెను.

కమలాక్షుఁడు తనచేతఁ జిక్కినాఁడని వాసుదేవునకుఁ దెలియును. ౧౫౦ రూకల కాతఁడు సంతృప్తుఁడైనదియుఁగూడ నాతనికిఁ దెలియును.

కమ:—నీ వెవఁడవో నే నెఱుంగనగు నా?

వాసు:—నా పేరు వాసుదేవుఁడు. నాయది యాథేయదేశము. హూణునకుఁ గూర్చసచివుఁడను.

"ఓహో! అవునవును." అని యావంటవాఁ డంతయుఁ నెఱింగినట్లు నటించెను.

కమ:—ఆయతులిద్దఱినీఁగూడఁ దుదముట్టించిన మంచిదనుకొనియెద. లేకున్న, దేశద్రిమ్మరులగువారీవిషప్రయోగోదంతమును దేశదేశములఁ జాటుదురు.

వాసు:—ఆభయమువలదు. ఇట్టివ్యాపారములు హూణున కీనాఁడు క్రొత్తలుగావు. కాని యాయతుల నిద్దఱినిగూడ నంతమొందించుట మంచిదని నీతలంపైనచో నందులకు నాయాక్షేపణ మేమియులేదు.

కమ:—ఈపైపనుల కేమిచ్చెదవు?

వాసు:—పెద్దసున్న. వారినిఁ జంపినఁ జంపుము. వదలిన వదలుము. అది నీయిష్టము.

కమ:—అటులైన, వారిని జీవములతో వదలివేయవలయునని నా యభిప్రాయము.

వాసు—అది నీయిష్టమంటినిగదా! నేఁబోయివారితోఁ గలిసియుండెదను. మాటయిచ్చితిని. ఏమఱుదువేమో! జాగ్రత! అని యాతఁడు వంటయిల్లు విడిచిపోయెను.

పంచదశోత్తరశతతరంగము.

వసంత.

వాసుదేవుఁడు పోయినపిమ్మటఁ గమలాక్షుఁడు మరలఁ దలుపులుమూసి బంధించెను.

"భళిభళీ! ఇపుడు నేనేమిచేయవలయును? నాయట్టిబ్రాహ్మణుఁడెక్కడ? ఐదుమందిని హత్యగావింప నుండుటెక్కడ? అబ్బబ్బా! ఎంతఘోరము! ఎంత ఘోరము! నాపూర్వులెవ్వరుగానియొక్కనినైన హత్యయొనరించినవారుగారు. కాని నేనుమాత్ర మిప్పు డిచటఁ నైదుగురఁ జంపనున్నాను. ఇంతయేల! నిజమాడ వలయునన్న, నాముత్తాతతమ్ముఁడొకమానవునిహత్యగావించినాఁడు. కాని యా పరిస్థితులువేఱు. అప్పుడు కన్యాకుబ్జరాజ్యమును విగ్రహరాజనుయువకుం డేలు చుండెను. ఆతనిపినతండ్రి యారాజ్యమును లాగుకొన నెంచి, యారాజకుమా రుని హత్యగావించుటకై, నాప్రపితామహుని సోదరునిఁ బ్రేరేపించెను. దాని కాతఁడు సమ్మతించి, విగ్రహరాజును బరలోకమునకుఁ బంపెను. కాని యా తండాయొక్క హత్యకుమాత్రము ఏనూఱుహేమనాణెములఁ బడసినాఁడు. నేనో! ఐదుహత్యలకు రెండువందలుమాత్రము పొందుచున్నాను; ఇన్నూరు బంగారునాణెములకాశనొంది, ఘాతుకుఁడౌట యుచితమా! ఏమో నాకుఁ దెలియదు. నేఁజెప్పఁజాలను... ఔనౌను. హంతకుఁ డనుపేరు మిగుల నీచ మైనది... అయిన నన్నట్లు పిలుచువారెవరు? ఈసంగతి యొరుల కెట్లు తెలి యును?... ఆహా! ఆసన్యాసులకుఁ దెలిసినఁ దెలియవచ్చును. తెలిసిన నేమి? నేను జోళదేశమునకో, పాండ్యరాజ్యమునకో, కేరళరాష్ట్రమునకో పోయి, స్థిరనివాస మేర్పరుచుకొందును... అకటకటా! అయిన నాజన్మభూమిని వదలి

పోవలయుఁగదా? మాళవదేశమెక్కడ? పాండ్యభూమి యెక్కడ? జన్మభూమిని వదలిపోవుటకంటె దుఃఖకరము మఱేమున్నది? మడువు వట్టిపోయినందుచే స్థలాంతరమునకుఁబోయిన మొసలిసైతము, మరల నయ్యది నీటిచే నిండినతోడనే తిరిగివచ్చుట సహజముగదా! నే నా మొసలికంటె నీచుఁడనా? ఇదియటుండఁ, జోళపాండ్యరాజ్యములందు నన్నుఁ బ్రేమతోఁ జూచువారెవరున్నారు? ఇచటిజీవితమునకు నచటిజీవితమునకు నెంతయో వ్యత్యాసము గలదు. అచటి యాచారములు వేఱు; వ్యవహారములు వేఱు; మతములు వేఱు. కడకు దైవములు, పిశాచములుగూడ సుస్థిరములుగా నిలిచియుండును. అట్టిచోట నేను నిలుచుటెట్లు? కాని నావద్ద నప్పు డిన్నూరు బంగారునాణెము లుండును. అదియే నాయోగక్షేమము లారయుచుండును...... కాని యెంతబంగారముండియు నేమి ప్రయోజనము? అనురాగమును విలుచుకొను శక్తి దానికున్నదా? ఎందుకులేదు?... కాని కొనితెచ్చుకొనిన ప్రేమ యప్పటముగా నుండదు. ఇంతయేల? నాజీవమణి వసంత యున్నదిగదా! మేమిరువురముగలిసి దక్షిణదేశమునకేలపోరాదు? ఆపడఁతితోఁ బ్రస్తావించెద. ఆ చిన్నది గోపికాంగన. నేనో బ్రాహ్మణుఁడను. అయిన నేమి? దాక్షిణాత్యులు వర్ణవిభేదముల నంతగాఁ బాటింపరు. ఇఁక వసంతయో! ఆతొయ్యలి ముద్దులుమూటఁగట్టుచుండును. ఆచిలుకలకొలికి కచట బాంధవు లెవ్వరునులేరు. పొట్టకూటికై ఱెక్కలు విఱుచుకొనుచుండును. కాన నానవలామణి, నన్ను వెంబడించుట కెట్టి యాటంకము చెప్పదు. కమలాక్షునిపై నాకమలాక్షి ప్రేమ యద్వితీయము. ఆముద్దులగుమ్మ యిచటికిఁ బాలను దెచ్చినప్పు డీసంగతిఁ బ్రస్తావించెద. పొయ్యిపై నుండి పాత్రలు దించవలయును.'' అని యాతఁ డనుకొని, యాపాత్రలు దించి యాపదార్థముల నుప్పుకారము చేర్చి కలియఁబెట్టెను.

మరల నాతఁ డీవిధమునఁ దలపోసికొనసాగెను. ''ఈవిషము నేపదార్థమునఁ గలపవలయును? ముద్దపదార్థములయందుఁ జేర్చినయెడల నయ్యది బాగుగఁ గలియదు కాఁబోలు! అందుచేఁ గార్యభంగమగును. చావఁగూడని

వాఁడు చచ్చును. కాన నద్దాని నొకద్రవపదార్థమునందుఁ గలుపుట కార్య కారి. ద్రవపదార్థ మేమున్నది? మంచినీరుండలేదా! నేనెంతమందమతిని. ఇదియే సుళువగుమార్గము. ఇందులకుఁ బ్రయత్నించెదను." అని యాతఁడు వాసుదేవుఁడిచ్చిన విషపుఁబొడిని, యతిథులుత్రాగుటకై తెచ్చియుంచిన నీటి యందుఁ గలిపెను. ఆచూర్ణ మంతలో నీటియందుఁగలిసి మాయమైపోయెను. నీటిరంగుకూడ నించుకేని మాఱలేదు. కమలాక్షుఁ డాజలము నవలోకించుచు ముక్కుపై వ్రేలిడికొని "ఎంతచిత్రము! ఎంతచిత్రము! ఎంతసుళువుగా, సున్నితముగాఁ గఱఁగిన దీచూర్ణము. నీటిరుచి యేమైన మాఱినదేమో?" అని యనుకొనెను. కాని యానీటిని జవిజూచుట కాతనికి నిబ్బరముకలుగ దయ్యెను.

కమలాక్షుఁ డాగంగాళమునందలి దారుణపాషాణద్రావకము నవలోకించుచు దానికడ నాసీనుఁడై "నా యీవాగ్దానమువలన నాకు నరకము గలుగునా? అవునని మనుశాస్త్రకర్త చెప్పినాఁడు. శాస్త్రములు గూడ దానిని బలపఱచుచున్నవి. కాని వారందఱు చెప్పెడువారే కాని, చేసెడు వారుగారు. ఆనీతు లాచరణమున కయోగ్యములు. ఇంతయేల? రాజకీయ ప్రపంచమునందు విషప్రయోగ మనుచితము కాదని, నావలెనే చాణక్యుఁడు గూడఁ దలంచుచున్నాఁడు. రాజకీయపరిస్థితులు వేఱు. న్యాయబద్ధములగు సాంఘికనియమావళిచే, రాజకీయనౌకను నడుపఁజాలము. అట్లు కాదనినచో, నేఁటిరాజులఁ బెక్కుమందిని తూఁకుమానుకడకుఁ బంపవలసియుండును. ఏరాజవంశమైనను జూడుము. హత్యాకళంకరహితమైనది లేనే లేదు. ఇట్టి రాజాన్వయము లొకదానిని మించి వేఱొకటియున్నవి. ఇంతయేల? మహాత్ముఁడగు నశోకమహారాజుసైతము, రుధిరారుణమగు సింహాపీఠి నధిష్ఠించియుండెనని చెప్పవలసియున్నది. ఏలయన, నందుల వధించి కదా, చంద్రగుప్తుఁడు రాజ్యమువడసినాఁడు. ఆకార్యమును మనము సాంఘికప్రపంచమున హత్యయని యందుము. కాని రాజకీయప్రపంచమున

హంతకశిఖామణి వీరోత్తంసుఁడని ప్రఖ్యాతిఁగాంచును. ఇఁక నే నీసంది యములఁ జిమ్మివేయనగును. అది యటుండ, నిట్టిపాడుపని నేదియో యొక దానిఁ గావించిన నేతప్పు, నాకు రెండువందలబంగారునాణెము లెట్లువచ్చును? నూఱేండ్లపాటు వంటపనిఁజేసినను, ఈవిత్తము నార్జింపఁగలనా?...సత్య దేవత సౌజన్యవిహీనురాలు. ఆమెఁ గొలుచుటవలన నుపయోగము సున్న. నాకెవరైన రెండువందలుకాదు—వందబంగారునాణెము లిచ్చినఁజాలును; సదాచారసత్వముల కణఁగి మణఁగి నడుచుకొనుచుఁ దృప్తినందియుండెదను. కాని యేనూఱునాణెము లిచ్చుపెద్దమ్మయేఁడీ? నూఱుకాదు; ఏఁబదిచాలును. కడ కిరువదియైనఁజాలును. ఆధర్మాత్ముఁడేఁడీ?......ఓకమలాక్షా! ఒక్క మాట వినుము. సత్యమార్గమున సంపాదనములేదు.....అదియుఁగాక, హూణశిక్షాభీతిచే నే నీహత్యాకార్యముల కొడిఁగట్టుచున్నాను. ఈపాప కృత్యము నామనసునఁ బుట్టినదికాదు. తెలియకచేసినపాపమునకుఁ బరలోక మున శిక్షలేదని పెద్దలందురు. తప్పించుకోలేక చేసినపాపమునకుఁగూడ నా నియమము చెల్లుఁగదా! ఎందు కన్వయింపదు? ఈహూణుఁడు నిరంకుశుఁడు. ఆతనివలనిభయము నాకు మిక్కుటమైయున్నది. ఈతనిపాలనమున నాదారి ద్ర్యము మేరమీఱియున్నది. ఈరెండును జేరి నన్ను నలిచివేయునని నాసంది యము. నాచేతుల నాలుగుదుగ్గానులు మెదలుచుండినయెడల, నిట్టి నీచ కార్యమునకుఁ గలనైనఁ దలపెట్టియుండెడివాఁడఁగాను. ఇచటికి నిన్నటిదిన మొకబౌద్ధపరివ్రాజకుఁ డరుదెంచియుండి "ద్రోహాచరణముకంటె ద్రోహ చింతనమే విశేషపాపప్రదము" అని బుద్ధుని యుపదేశమని నాతోఁ జెప్పి నాఁడు. నే నీహత్యాప్రయత్నముల నీవఱకే తలపెట్టితిని. ఇఁక హత్య యొనరించుటవలన రానుండు విశేష పాప మేమున్నది? ఉత్రవడియముగా నిన్నూరుబంగారు నాణెములు వచ్చుచుండ, నీపిచ్చితలంపు లెందులకు? నేను వాసుదేవున కొనరించినవాగ్దానము నెఱవేర్చు టాత్మక్షేమంకరము." అని నిర్ధారించుకొనెను.

ఈవిధమున నాతఁడు దీర్ఘాలోచనసముద్రమునుండి బయటఁబడెనో లేదో, ఎవరో తలుపుఁదట్టుశబ్ద మాతనికి విననయ్యెను. 'ఎవరచట?' అని యాతఁడు గద్గదికతోఁ బ్రశ్నించెను.

"ఎవరులేదు." అని సమాధానము.

కంఠస్వరమునుబట్టి యావ్యక్తి యొకస్త్రీయని గ్రహించి, కమలాక్షుఁడు కుదుటఁబడెను. "ఓహోహో! వసంతవచ్చినది. వసంతవచ్చినది." అని యాతఁ డుప్పొంగి 'వసంతా!' అని మాఱుపలికెను.

"అవును. నేనే వసంతను. మఱెవ్వ రనుకొంటివి?"

కమ:—మఱెవ్వరున్నారు? అంతమాత్రము నాకుఁ దెలియదాయేమి?

"అయినఁ దలుపుతీయుము." అని యావనిత నొక్కిపలికెను. కాని యాతం డింకను నస్థిరమానసుఁడై యుండెను.

"వంటయింటితలుపులు మూసియుంచితి వెందులకు? లోన నంతఃపుర రహస్యము లేమైన జరుగుచున్నవా యేమి?" అని యాగోపిక యధికార సూచకముగాఁ బ్రశ్నించెను.

కమలాక్షుఁడు కలవరమొంది "ఇంకేపనులకును దలుపులు మూసి యుంచఁగూడదా?" అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

"ఆహా! కూడదని యెవరందురు? కాని వంట చేయునపుడు తలుపులు మూసియుంచవలసినంత యవసర మేమున్నది? తలుపులు తెఱచినసరి. లేకున్నఁ బాలతోఁ దిరిగిపోదును."

ఆబెదరింపునకుఁ గమలాక్షుఁడు గవాక్షముతీసెను. ఒంటివత్తిదీపపు సెమ్మె యాతనిచేతనుండెను. ఆగుడ్డివెలుతురునం దాగోపసుందరి సౌకుమార్య విలాససంపద కాన నగుచుండెను. ఆమెకు రమారమి యిరువదేండ్లుండును. భాద్రపదమునందలి తరంగిణివలె నాతరుణీమణి సౌందర్యరాశి యుభయ కూలముల నొఱసి ప్రవహించుచుండెను. ఆకోమలిప్రవాళాధరముల మంద హాసము చిందులు ద్రొక్కుచుండెను. ఒకమందస్మితము మాయమగుచు మఱి

యొకమందస్మితమును దెచ్చి విడుచుచుండెను. వనధివీచికలకువలె, వసంత సుందరసుకుమారమందహాసముల కంతము లేకుండెను. వాని మొదలుతుదలకు విరతి లేకుండెను. సామాన్యముగా సృష్టిపొందుమార్పులవలె, నొకచిఱునవ్వు పొడ వడంగుట, మఱియొకటి పొడముటకుఁ గారణమైయుండెను. ఇఁక నీవనితకు 'వసంత' అనుపేరు తగియుండెను. వసంతకాలసోయగములన్నియు నాచిన్న దానియందు మేళవించి తోఁకాడుచుండెను. నవయౌవనాంగియగు నా గొల్లపడుచు ముఖాంబుజము సరళతకావాసమై, సకలలోకసమ్మోహనకరమై ముద్దులు మూటఁగట్టుచుండెను. పలుచబాఱి నిలుకడఁగాంచిన మెఱుపుఁ దీఁగెవలె నుండుతనూలత—సువాసనాసంభరితములగు విరులసరులచే నిండి యుండుతుఱుము—పసియాఱవవన్నె కుందనమును గేరుశరీరకాంతి—వాడని మందహాసచంద్రికలు—అన్నియు శ్రీకృష్ణునికాలపు గోపికఁ దలపింపఁ జేయు చుండెను. రూపొందినయారోగ్యలక్ష్మివలె వసంత విలాసముగ నిలిచియుం డెను. చంద్రసందర్శనమునఁ జంద్రకాంతముకరఁగి, వసంతసందర్శనమునఁ గమలాక్షుని శిలాకఠినహృదయము కరఁగుచుండును. ఆతఁడామెను మోహిం చినవాఁడుకాఁడు. తరుణుల నెట్లు మోహింపవలయునో యాతని కించుక యైనఁ దెలియదు. కాంతలయెదుటఁ బడినపుడంతయు గుండె దడదడఁగొట్టు కొనుచుండియుఁ, గంటఁబడిన కాంతలచుట్టును గుక్కలవలెఁ దిరుగు వెడఁగు లెందఱో గలరు. కమలాక్షుఁ డట్టివారిలో మేలుబంతియనిచెప్పిన దోషము కాదు. కాని సాధారణముగాఁ బ్రతిదిన మాతఁడు వసంతనుదప్ప మఱేవని తను జూచుచుండఁడు. అందుచే నాతనియనురాగవల్లిక మఱియొకయెడకుఁ బ్రాఁకుటకుబదులు, వసంతనే యాధార మొనరించుకొనియుండెను.

ఆమె తెచ్చినక్షీరమును గమలాక్షుఁడు తీసికొనెను.

వసంత:—నేఁడు చాలమంది వచ్చినట్లున్నారు.

కమలాక్షునియొదలు జల్లుమనెను. "అవును"

వసంత:—ప్రాకారమున రెండుహయము లున్నవి. అవి యెవరివి?

కమ:—ఏమో! నాకుఁ దెలియదు.

వసంత:—తెలిసియుండవలయును. తెలియకపోవుటెట్లు? నీకుఁ దెలియక యిచటఁ జీమయైనఁ జిటుకను నా?

కమలాక్షుఁ డుబ్బి తబ్బిబ్బులయ్యెను. "ఆగుజ్జము లెవరివైనవి నాకుఁ దెలియును. కాని నేను జెప్పఁజాలను."

"ఏమీ! నాకుఁ జెప్పననుచున్నావా?" అని వసంత కఠినముగాఁ బలికి "అయిన నిప్పుడేపోయెదను. రేపటినుండియు నేను క్షీరము తీసికొని రాను. నాతమ్మునిఁ బంపెదను. ఆహా! నన్నుఁజూచిన నీకింత చులకనయైనది కదా!" అని నిష్ఠురములాడెను. ఆసుందరాంగి కన్నులనుండి జొటజొట నీరు గారుచుండెను. అకస్మాత్తుగాఁగురియు వసంతకాలపు వానజల్లువలె మిలమిల మను బాష్పవారికణము లాకోమలాంగి నయనవారిదములనుండి ధరణి కురలుచుండెను. ఇఁక నాజలజనయన పోఁబోయెను. అంతలోఁ గమలాక్షుఁడు వసంతా! వసంతా! పోవలదు. పోవలదు. అంతయుఁ జెప్పెదను." అని బ్రతిమాలెను. క్షణములో వసంతవదనారవిందము వికసించెను. దరహాస కౌముది లామె మోమునందలి శోకాంధకారమును జిమ్మివేసెను. వాన జల్లు వెలిసినపిదప వెలుఁగొందుభానుబింబమువోలె, నాభామిని మనోజ్ఞరూపముఁ దాల్చియుండెను. ఆగొల్లచిన్నది చెప్పలద్దుకొనుచు "అవును. నీవు చెప్పెదవని నాకుఁ దెలియును. కానిమ్ము." అని యడిగెను.

కమ:—నాకుఁ దెలిసినంతమట్టుకుఁ జెప్పెద. ఒకయశ్వము వాసుదేవుఁ డనువానిది. ఆతఁడు యాదవుఁడు. తోరమానమహారాజున కాతఁడు ప్రియసచివుఁడు.

వసంత:—ఇంకొకగుఱ్ఱము?

కమ:—వసంతా! నీవు సప్తగంగలతోడుగాఁ, ద్రిమూర్తులతోడుగా, రహస్యమును గాపాడునట్లు బాసచేసిన నేతప్ప నీకాసంగతి నెఱింగింపఁజాలను.

వసంత:—అట్లే యొట్టు పెట్టుకొందును. సప్తగంగలు, త్రిమూర్తులు, విశ్వేశ్వరుఁడు, వీరితోడుగా నీమర్మమును దాఁచియుంచెదనని యిదే బాస చేయుచున్నాను.

"అది, మహాకోసలమాళవప్రభువగు యశోధర్మగుప్తము" అని కమలాక్షుఁడు మిగుల రహస్యముగా నామె చెవిలోఁ జెప్పెను.

వసంతకు విస్మయమయ్యెను. "ఏమీ! అయ్యది మాళవాధిపుఁడు యశోధర్మయశ్వమా! ఆత్మగర్భశాత్రవుని ప్రియసచివుఁడుండు కప్పక్రిందనే, యశోధర్మకూడ నెట్లున్నాఁడు?" అని యాకోమలి యడిగెను

కమ:—ఆతఁడు వాసుదేవుఁడని యశోధర్మకుఁ దెలియదు.

వసంత:—అయిన నీతఁడు యశోధర్మ యని వాసుదేవునకుఁ దెలియునా?

కమ:—ఆహా! తెలియును.

కమలాక్షుఁడు! నాలుక కొఱుకుకొనెను. నోరుజాఱితినని యాతఁడు గ్రహించి, యంతలో నామాటను ద్రిప్పనెంచి "తెలిసియుండు ననుకొనియెదను" అని చెప్పెను.

వసంత:—ఆతనికిఁ దెలియునని నీవు బాగుగా నెఱుంగుదువు. నీవు నాచెవులకుఁ బిడకలుకట్టఁ జూచుచున్నావా?

కమలాక్షునకు దిగులయ్యెను. ఆతని ప్రజ్ఞాకౌశలము మొద్దువాఱెను. ఆతం డితికర్తవ్యతావిమూఢుఁడై యుండెను. "వసంతా! నన్ను నాశమొనరింపకుము" అని యాయనద యాయబలను బ్రతిమాలసాగెను.

వసంత:—నీవనునదేమి? నాకు నీపరిచయముకలిగి పదియేండ్లయినది కాని; నేఁటి నీవర్తనముమాత్రము నాకర్థమగుటలేదు.

కమ:—వసంతా! అంతయు సిద్ధముగానున్నది. నాకుఁ గాలము కలిసివచ్చినయెడలఁ గొలఁదిదినములలోనే నిచటినుండిఁ బోనున్నాను.

వసంత:—ఏమీ! మమ్మందఱ విడిచిపోయెదవా?

దానికి వగచి యుపయోగమేమి? ఆతఁడా కార్య మొనరింపక విధిలేదు. కాన నాతండించుక దిటవు దెచ్చుకొని "వసంతా! ఈవిషయముమాత్రము నన్నడుగకుము. దీనికి రాజకీయములతో సంబంధముకలదు" అని నుడివెను.

వసంత:—మంచిది. నీవు నాకాసంగతిఁ జెప్పకపోయినచో, నాతరువాత నీకగుగతి నీకుఁ దెలియునా?

అని యామె పోఁబోయెను. కమలాక్షుఁడు తండడిలాడుచుండెను. ఆతనికి వెనుకఁబోయిన నూయి, ముందుఁబోయిన గోయిగా నుండెను. ఎటులైననేమి? తాను వసంత మది కెక్కవలయునని యాతఁడు నిర్ధారించుకొనెను. "వసంతా! వసంతా! రమ్ము. పోవద్దు. అంతయుఁ జెప్పెదను." అని యాతఁ డఱచెను.

వసంత:—అయినఁ జెప్పుము. మాయమాట లిఁకఁ జెల్లవు. ఉన్నఁదున్నట్లు వినిపింపుము.

కమలాక్షుఁడు కంపితస్వరమునఁ దిన్నగా "ఇది నిజము. యశోధర్త్రాగెడుపదార్థములోఁగాని, తినెడు నాహారములోఁగాని యొకవిషపుఁబొడినిఁ గలిపినచో, వాసుదేవుఁడు నాకిన్నూరు బంగారునాణెములు బహూకరించునట్లు మాటయిచ్చినాఁడు." అని చెప్పెను.

వసంతగుండె జల్లుమనెను. "ఇందులకు నీవియ్యకొంటివా?"

కమ:—మఱి విధియేమున్నది? సమ్మతింపకపోయినచో, హూణులు నన్నుఁ జిత్రవధలఁబెట్టుదురని యాతఁడు బెదరించినాఁడు.

వసంత:—అయిన రెండువందలఁ బంగారునాణెములకు నీవమ్ముడువోతివి.

కమ:—ఈరహస్యమును గాఁచునట్లు సప్తగంగలతోడుగాఁ, ద్రిమూర్తులతోడుగా బాసచేయుము.

వసంత కమలాక్షునియెదుట నోట్టు పెట్టుకొనెను.

పుట—233.

వసంత:—నేఁజేయను. నీవు ఘాతుకకృత్యమునకుఁ బూనియు న్నావు. అట్టియెడ నేను బాసచేయుట ధర్మసమ్మతము కానేరదు.

కమ:—అయిన నీవు కృతఘ్నురాలవు. రహస్యముగాతునని నీవు మాటయిచ్చినందుచేత నేకదా, నీకాయుదంతము వినిపించితిని. దీని నొరుల చెవులవైచితివేని, నీమానమేపోవును. మీఁదుమిక్కిలి, నీవు తమకార్యముల కడ్డుతగులుచున్నావని హూణులకుఁ దెలిసినయెడల, వారు నలుగురిలో నీ మానముఁ దీసికాని వదలరు. తెలియునా?

ఈబెదరింపుల కాయబల కించుక దిగులుపుట్టెను. హూణు లన్నంత పనిఁ జేయువారని యాతలోదరికిఁ దెలియును. ఇఁకఁ ద్రాడు తెగువఱకు లాగ రాదని యామె యనుకొని, కమలాక్షునియిష్టానుసారము బాసచేసెను.

వసంత:—కమలాక్షా! ఇప్పుడైనఁ జెప్పుము. ఆవిషమును దేనిలో గలిపితివి?

కమ:—ఒట్టుపెట్టుకొనుము.

వసంత మరల నొట్టుపెట్టుకొనెను.

కమ:—త్రాగెడునీటిలోఁ గలిపితిని. దానివలన నీటిరంగుకూడ మాఱలేదు.

వసంత గంగాళముకడకుఁబోయి యందలిజలముఁ జూచెను. "ఆహా! ఈప్రపంచమునం దీనీటినిఁబోలిన, పాలసు లెందఱో యున్నారుగదా!" అని యాపడఁతి నివ్వెరఁజెందెను.

కమ:—ఆచూర్ణముతో నిరువదిమందినిఁ జంపవచ్చునని వాసుదేవుఁడు నాకుఁ జెప్పినాఁడు.

వసంత:—ఉండవచ్చును. దానికిఁ జాలమహిమ యుండును. ఆచూ ర్ణమే యీకమలాక్షున కిన్నూరుబంగారునాణెములఁ బ్రసాదించుచున్నదికదా!

కమ:—అవును.

ఆతనికి నవ్వు పెల్లగిలుకొనివచ్చెను. కాని యాతనిభయోద్రేక మద్దానిఁ ద్రొక్కిపెట్టెను. హృదయమువిచ్చి నవ్వుట కాతనికి ధైర్యము చాలలేదు.

వసంత:—ఇఁక నేఁబోవలయును. ఇప్పటికే ప్రొద్దుపోయినది.

కమ:—మంచిది. కాని నీబాసమాత్రము తప్పకుము. తప్పినయెడల నిహపరముల నీకుఁ గలుగుపర్యవసానములను మఱువకుము.

"ఏలతప్పుదును? నాకు వెఱ్ఱియాయేమి?" అని వసంత నమ్మకముగాఁ బలికి, యాపట్టికుండ నెత్తి నెత్తిపైఁ బెట్టుకొని, యాసత్రమునుండిఁ జీఁకటిలోఁబడి కంటికి మఱుఁగైపోయెను.

ఇరువదియవతరంగము.

ఇంతకు వారియదృష్టము మంచిది

వసంత యట్లు కొంతదూరము పోయెనో లేదో, యామె మానసాంబుధియందు వివిధములగు యోజనాతరంగములు ఘూర్ణిల్లసాగెను. ఆకోమలి కెతికర్తవ్యతాపరిజ్ఞాన మించుక యుదయించెను. ధర్మశాలయం దెప్పుడు మాళవస్వామిని, మఱి నలువురు బ్రాహ్మణులను జంపుటకుఁ బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. వసంతయందలి సౌజన్యగుణమంతయు నీఘాతుకకృత్యము నెడఁ దిరుగుబా టొనరించుచుండెను. ఆరాజీవగంధికి రాజకీయవ్యవహారములతో నేమాత్రము పరిచయము లేదు. సంబంధమును లేదు. కాని యీవిషయము నా గొల్లపడుచు రాజకీయవ్యవహారమని భావింపలేదు. 'అకటా! అయిదుగురు మానవులను దుర్భరములగు వధలఁ బెట్టుచున్నారుగదా' అనిమాత్ర మామె తలంచెను. ఆఘోరకార్య మాయబలమనసుకుఁ దట్టుకొలఁది, ఆమెకు ముచ్చెమటలు పోయసాగెను. ఆముగుదమేను జలదరించెను. ఆహా! అచట నైదుగురుమానవులు మృత్యువదనముఁ జిక్కుస్థితిలోనుండ, నిచట వసంత వారిసంగతి నించుకయైనఁ దలపెట్టక యింటికేఁ దిరిగిపోవుచున్నదిగదా! ఈచెయిదమున కామెకు సిగ్గుకలిగెను. కమలాక్షునియిష్టానుసారము తానాతనికి మాటయిచ్చినందుల కామానవతి పశ్చాత్తాపమొందసాగెను. కోపశోకము లామెయెడఁ జిందులుద్రొక్కుచుండెను. ఆమె పటపటమని పండ్లుగొఱికెను. పెదవులఁగఱచెను. కాని యాకార్యములన్నియు నిష్ఫలములని యామె యంతలో గ్రహించెను. ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమి? క్రూరాత్ములగు నాకుట్రచేయువారికోఱలఁబడి మడియచుండు నామందభాగ్యులఁ గాపాడుట కేదియేని చక్కని యుపా

యము కావలసియున్నది. హత్యారహస్యమును గాంచునట్లు వసంత కమలాక్షునకు బాసచేసియున్నది. ఆబాసను భంగమొనరించుట కామె కేమాత్రమిష్టములేకుండెను. ఆమె ప్రతిజ్ఞాపాలనేచ్ఛ యజేయమైయుండెను. వాగ్దానభంగమువలనఁ జెఱుపైనను బహులు మంచికలుగుననుట నిస్సందేహము. అనాథులగు నైనుగురప్రాణుల సంరక్షించునిమిత్తము తనవాగ్దానభంగమునఁగలుగు పాపము ననుభవించుటకు వసంత సంసిద్ధమతియైయుండెను. కాని విధిలేకుండినఁ దప్ప, మాటతిరుగుట కామానవతి సమ్మతింపకుండెను. అంత యవసర మిపుడున్నదని యామెతలంపలేదు. ఆమె దీర్ఘాలోచనానిమగ్నయై యుండెను. ఆమె యట్లే యొకరావిచెట్టుక్రింద నిలిచియుండెను. ఒక్కసారిగా నామె ముఖారవిందము వికాసభాసురమయ్యెను. ఒకభావనావిద్యుద్దామ యామెమానసాకాశమునఁ దళుక్కుమని మెఱసెను. "ఆహా! ఇపుడు తెలిసెను. ఇదియే నాకు మహాబోధివృక్షము" అని యామెచిన్నది యుత్సాహమునఁ బలికెను. తోడనే యామె గబగబ ధర్మశాల కభిముఖియై నడువసాగెను. ఆమె యెద్దానినో త్వరలోఁ గావింపనున్నదనియు, నా కార్యాచరణమున కామె కృతనిశ్చయురాలై యున్నదనియు నామెవైఖరి చూపఱకు విదితమొనరించుచుండెను. అంతలో వసంత వంటయింటి వాకిటికడకుఁబోయెను. అప్పటికిఁ గమలాక్షుఁడు పాలుకాచియుండెను. ఇఁక నాతఁడావిషపునీటిగంగాళమును లోగిటిలోనికిఁ గొనిపోయి, యచట విస్తళ్లముందుఁ గూర్చుండియుండు నతిథులపంచపాత్రలయం దాజలమును బోయవలయును.

అప్పుడు కమలాక్షునకుఁ దీఱికలేకుండెను. అతఁ డప్పుడు వసంతను గాంచి మండిపడెను. కాని యంతలో నాతఁడు కోపమణఁచుకొని "మరల నెందుకువచ్చితివి?" అని తిన్నగా నడిగెను.

వసంత:—గొంతెండిపోవుచున్నది. కొంచెము మంచినీరు కావలయును.

"ఓహో! అంతయేనా? ఇప్పుడే యిచ్చెదను." అని కమలాక్షుఁడు మందహాసమొనరించుచు నొకపంచపాత్రఁ దీసికొని వంటయింట నొకమూల నుండు మంచినీటికుండకడకుఁబోయెను. కమలాక్షుఁడు ముందుకువంగి యా కుండలోనినీటిని పంచపాత్రలోనికి వంచుచుండుట నామె గాంచెను. ఒక్క క్షణమైన నామె జాగుసేయలేదు. ఒక్కయడుగైన వెనుకనిడలేదు. ఆయు బలముఁ దెగువకలిగెను. ఒక్కగంతులో నామె యావిషపునీటిగంగాళమును బైటికెత్తుకొనిపోయి యానీరు క్రిందఁగ్రుమ్మరించెను. ప్రాయంట కింతయైనది కాని, యింతయు నొకఱెప్పపాటులో జరిగెను. కమలాక్షున కంతయు నెఱుకపడెను. ఆగ్రహపడుచు తనముందుఁజూపిన తెగువకు, నిర్ధారణమునకుఁ గమలాక్షుఁ డొక్కింతతడవు చేష్టలుదక్కి కొయ్యబొమ్మవలె నట్లే నిలువఁ బడెను. ఇంతకాలముగా నాతఁ డామె సాధ్వియనియు, నబలయనియుఁ దలంచియుండెనుగాని, యామె కట్టిసాహసకార్యాచరణమునకుఁ జాలినశక్తి కలదని యాతఁడు కలనైనఁ దలంచియుండినవాఁడుకాఁడు. అంతలో నాతఁడు ప్రజ్ఞవడసెను. జరిగినపనినంతయు నాతఁడు బాగుగా గ్రహించెను. ఇఁక హూణరాక్షసులు తన్నెట్టి యిడుములఁబెట్టుదురోకదా! ఆరావలసిన ౧౮౦ బంగారునాణెము లట్లే చిక్కినట్లు చిక్కి జాఱిపోయినవిగదా! చేతఁ జిక్కిన ౨౦ కాసులైనఁ దనకుఁ దక్కునను నమ్మక మిఁక నేమున్నది. ఇట్టి యూహ లాతనిమానసవీథి నించెను. ఆతని కపరిమితమగుకోపము కలిగెను. ఆతనియొడ లాతనికిఁ దెలియలేదు. "ఓసీ దుర్మార్గురాలా! ఎంతపనిఁ జేసితివే? ఎంతపనిఁ జేసితివే? హూణు లిందులకు నీమానముఁ బోకార్చికాని వదలరు. నీప్రాణములఁ దీసికాని యూరకొనరు." అని యాతఁ డఱచెను.

కమలాక్షునియఱపులు లోగిలిలోనియతిథులకు వినఁబడియెను. సంగతి నెఱుంగుటకై వారందఱు పిలపిల వంటయింటికడకుఁ బరుగిడిరి. అప్పుడే యశో ధర్మ నోట ముద్దఁబెట్టుకోఁబోవుచుండెను. కమలాక్షునినోటనుండి 'హూణులు' అనుపదమును వినుటయే తడవుగా నాతఁ డొఱనుండి కరవాలము నూడఁ

బెజికి, యచటికిఁ బరువెత్తెను. అతఁడు మున్ముందే యాధేయుని వాసుదేవు నకారణము సంశయించియుండెను. ఒక్క గంతులో నాతఁడు వాసుదేవు నరి కట్టెను. హఠాత్సంభవమైన నీవిషమపరిస్థితుల నెదుర్కొనుటకు వాసుదేవుఁడు సంసిద్ధుఁడైయుండినవాఁడుకాఁడు. యశోధర్మ వాని రెండుచేతుల నశ్వము తోఁ గట్టికట్టి, వానిఁ దన వెంట వంటయింటికి నడిపించుకొనిపోయెను.

అప్పు డచటిదృశ్యము మఱచినను మఱపురాకుండెను. కోపావేశమున నోటికొలఁది నఱచినకమలాక్షుఁ డిపుడు తనభీషణారావములకు ఫలితముగఁ దనకేమి కీడుమూఁడునో యని గడగడలాడుచు నిలిచియుండెను. ఆసమాచార మును గప్పిపెట్టుటకు నామందమతి యెంతయుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇఁక నచట వసంత; ఆమెముఖచంద్రబింబ మానందచంద్రికల వెదఁజల్లుచుండెను. ఆమెనేత్రములం మిడుఁగురుల గురియుచుండెను. తనవిధిని నెఱవేర్చితి నను ముదముచే మోమున గౌరవగాంభీర్యములు తొలుకాడుచున్నను, తన కార్యము నొరులకు వినిపించి ప్రశస్తిఁబడయనొల్లని కర్మయోగివిధమున, వసంత యొకయెడ తొణఁకక నిలిచియుండెను. ఆమందకాంతులలో వాత వ్యాధి, శుక్రాచార్యుఁడు, కుణపదంతుఁడు, ఉదరానందుఁడు, అజ్ఞానాంధ కారుఁడు, సుబంధువు నిలిచి, కమలాక్షుని వసంతునిఁ గాంచుచుండిరి. వాగ్వా దమునకుఁ గారణమును వారు గ్రహింపలేకుండిరి.

బంధితుని వాసుదేవునిఁ గొనివచ్చినయశోధర్మను గాంచి వారందఱు వెఱఁగందిరి. కాని కమలాక్షునకుమాత్ర మపరిమితమగుభయ మంకురించెను. బంధితుని వాసుదేవుని, యశోధర్మచేతియందుఁ గాలాహిపలెనుండు విచ్చు కత్తినిఁ జూచి, కమలాక్షుఁ డాపాదమస్తకము గడగడవడఁక మొదలిడెను. కాని యశోధర్మమాత్ర మూరకుండలేదు. అట్లాతఁడు చక్కగాఁ గమలా క్షుని డాసి యావణకుఁడుపురుఁగుపై ఖడ్గము జళిపించుచుఁ గఠినస్వరమున "ఓరీ! నిజమాడుము. నిజమంతయుఁ జెప్పుము. ఒక్కముక్కయైన దాఁచఁ గూఁడదు. లేకున్న నీప్రాణములు నీవి కావని తలంపుము" అని గద్దించెను.

నరకకథాసంశ్రవణముచే నచటివారందఱు నిర్విణ్ణులైరి. ఆవంటవాని కాలు సేతులఁ గట్టివేయునట్లు యశోధర్మ యాజ్ఞాపించెను. కమలాక్షుని పాడు పన్నుగడల విని రౌద్రమూర్తులై యుండినవాతవ్యాధి, శుక్రాచార్యుఁడు, కుణపదంతుఁడు, ఉదరానందుఁడు, తోడనే వానిని గట్టివైచిరి. ఇంతలో వారికిఁ బ్రక్కనుండు పెరటినుండి కుక్కయఱుపు వినవచ్చెను. వెంటనే వాతవ్యాధి యచటికిఁ బరువెత్తెను. "ఇచట నొకకుక్క వచ్చుఁబోవుప్రాణములతోఁ దన్నుకులాడుచున్నది." అని యాతం డఱచెను. వసంతకూడ నచటికిఁబోయి దానిఁ జూచి "అయ్యో! పాపము. దీనికి మిక్కుటముగ దాహమయ్యెఁగాఁబోలు! నేను గ్రుమ్మరించిన యావిషపునీటి నిది గ్రోలియుండును" అని యనెను. యశోధర్మ దీపముతీసికొని యచటికిఁబోయి, నీళ్లమడుఁగులోఁబడి గిజగిజఁ గొట్టుకొనుకుక్కం గాంచి "వసంతా! నీవు పాఱఁబోసిన విషజల మిదియేనా?" అని యామె నడిగెను.

వసంత:—అవును.

యశో:—ఈసంగతిని నీవు మాకేల చెప్పలేదు?

వసంత:—తనకుట్రల వెలువరించకుండునట్లు, కమలాక్షుఁడు నాచేఁ బవిత్రప్రమాణములఁ జేయించుకొనినాఁడు. సప్తగంగలు, త్రిమూర్తులు, సర్వేశ్వరుఁడు వీరియెదుటఁ జేసినప్రమాణపవిత్రత మీఱఁజాలని దేకదా!

యశో:—అవును. నాకుఁ దెలియును. కాని మమ్ములఁ గాఁచుటకై నీప్రాణములఁ బణములుగా నొడ్డితివి. మాపై నీకంత యనురాగాభిమానములకు హేతువేమి?

వసంత:—జీవకారుణ్యమే యిందులకుఁ గారణము. నేను నీచురాలనగు గొల్లపడుచుఁగానని చెప్పను. కాని నాయందుఁగూడఁ గులీనులకువలె భూతదయాపశ్చాత్తాపములు లేకపోలేదు.

యశో:—నిజము. నిజము. అజ్ఞానాంధకారుఁ డేఁడీ? ఆతం డేమి చేయుచున్నాఁడు?

ఆత్రిదండి యూసురులఁబాయుచుక్రిం జూచుచు నిలిచియుండెను. అది కొంతసే పట్లు తన్నుకులాడి, అట్టె నిలువఁబడి వారలఁజూచి కన్నులు మూసెను. అంతలో దాని ప్రాణవాయువు లెగిరిపోయెను. అజ్ఞానాంధకారుఁడంతయుఁ గాంచి యొకనిట్టూర్పువిడిచి "ఆహా! ఈప్రాణి యెంతలోఁ బరలోకమునకుఁబోయెను. దీనిమర్మ మేమియోకదా?" అనెను.

వాత:—కమలాక్షుని పాడుపన్నగడలన్నియు ఫలోన్ముఖములై యుండిన, మననిష్క్రమణముకూడ నింత యాకస్మికముగ నింత యగోచరముగ నై యుండెడిది.

శుక్రా:—అందుకు సందేహములేదు. మనము వసంతఋణము నెట్లు తీర్చుకోఁగలము. ఆమె యుపకార మపారము.

శుక్రాచార్యుం డనినఁ గుణపదంతునకు లోలోన గిట్టదు. "నీవు జ్యోతిష్కుఁడవనియే కాని, యీపాడుకుట్రను సూచింపఁజాలకపోతివికదా" అని యాతని నెత్తిపొడుపుమాట లనెను.

శుక్రా:—మిత్రమా! కుణపదంతా! ఈవిషయమై నన్నుఁ బ్రశ్నించినవారెవరి? లగ్నస్ఫుట మొనరించితినా? గోచారముచూచితినా? ఇందులకు నాకుఁ దీరుఁబడియేదీ? తారాబలము, చంద్రబలమును జూడకయే దేనినిఁగాని చెప్పుటెట్లు? మానవునకుఁ గన్ను లున్నంతమాత్రమునఁ జాలునను కొంటివా? ఎదుటనుండువస్తువును వర్ణింప సమకట్టుటకుముందు, వానిఁ జూడఁ బ్రయత్నింపవలయును. ఈవిషయమును నామనోనేత్రముల నెప్పుడో చూచితిని. మనల నీయాపదుదధి గట్టెక్కించినది. వసంతబుద్ధికుశలతలుగాని, నీ మంత్రమహిమలుగావు.

కుణ:—మిత్రమా! శుక్రాచార్యా! నీవాదమునకు వ్యతిరేకముగ నీవే యనుచున్నావు. క్రూరాత్ములగు నీతుంటరులయెడ నామంత్రమును బ్రయోగింప నన్నడిగినవారెవరు? ప్రయోగింపకయే, నామంత్రమును బరీక్షించు

టెట్లు? రానున్నయిడుమను నీ వెఱింగియుంటివికదా? అట్టియెడ దానివిఱుప్ర నకుఁ దగిన వెఱువృచు నన్నడుగుట నీవిధియై యున్నదిగదా!

అందులకు శుక్రాచార్యుఁడు "ఈవిపత్తును నేను గ్రహించియుం డుట నిజమేకాని; దానినుండి తప్పించుకొనుటకుఁ దగినవిధు లానరింప నిన్న డిగియుండెడివాఁడఁగాను. నీవు మాంత్రికుఁడవైనంతమాత్రమున నేమిఫలము? ఈదయ్యములకడ నీమాటలు సాగుననుకొంటివా?" అని వాసుదేవకమ లాక్షులఁ జూచుచు ననెను.

ఆమాటలకుఁ గమలాక్షు, వాసుదేవ, కుణపదంతులుతప్ప నందఱు నవ్విరి. కుణపదంతునకుఁ దలఁగొట్టినటులయ్యెను. పరాభవానలమున నాతని ముఖము జేవురించెను. "ఏమీ! నావిద్య యనిన నీకంత చులకనగానున్నదా? ఎన్నటికైన నావిద్యయే మిన్నకాని, నీది కాదు. పొట్టపగులనట్లు పప్పన్నము మెక్కి, ముక్కుచెవులులేనికథలఁ జెప్పుచుండుమనిన, జెప్పుచుందువు. ఇంతకన్న నీచేత నేమియుఁగాదు. ఇఁక నాసంగతియా? నాది వేఱువిష యము. నేను జీవములను లెక్కసేయలేదు. దారియనక డొంకయనక, పోరాని ప్రదేశములకుఁగూడఁ బోవలయును. ఓషధులను, జెట్లను దేవలయును. అపస్మారకులయెదుటికిని, పిశాచగ్రస్తుల ముంగలకునుబోయి, నోరుతిరుగని మంత్రముల నుచ్చరింపవలయును. ఇంతయేల? నాయవస్థ లాపరమాత్మునకే యెఱుక. కొన్నివేళల నారోగులు నామైఁగూడఁ బడుచుందురు. ఒకమాఱు దయ్యమెత్తినస్త్రీ యొకతె నామైఁబడి నన్నుఁ బీఁకి పాకనుచేసిపెట్టినది... ఔనౌను. నామాటలు నీకు నవ్వుగా నున్నవిలెమ్ము. కావలయునన్న, గాయపు మచ్చఁగూడఁ జూచి, నామాటలయందలి నిజమును గమనించుము. నీవలె నేను బొల్లిమాటలవాఁడఁగానుసుమా! మఱియొకయనుభవము నాలకింపుము. ఒకకన్యకు దయ్యముపట్టియుండెను. నాపిశాచోచ్చాటనమంత్రము లామెయెడఁ బనిసేయసాగెను. మెల్లమెల్లగా నామె మనలోకమునకు వచ్చుచుండెను. అంతలో నామెభర్త—అతనికి దయ్యములనిన నమ్మకములేదు—నాకు బడితె

పూజచేసి చింపిచేట, చీపురుఁగట్టలతోఁ జావఁగొట్టినాఁడు. సహించుకొనుటకేసి నాకు వ్యవధిలేకపోయెను. కాని నీవ్యాపారమునం దిట్టియవస్థ లెక్కడిది? ఇన్నియవస్థలుండినను, ఇట్టిదివ్యవిద్యను విడువ నాకు బుద్ధిపుట్టకున్నది. నావిద్యయందుఁ బరిశ్రమచేసినమానవుల కదృశ్యసంచారము మిగుల సులభముకదా!

వాత:—అయిన మిత్రమా! కుణపదంతా! నీవిప్పు డదృశ్యుఁడవై, నీమాటలందలి నిక్కువమును నిరూపింపుము. అతిమానుషములగు నిట్టికార్యములను వాక్యరూపమునఁ జూపినవారి నెందఱినో చూచితినిగాని, కార్యరూపమునఁ గావించినవారినిమాత్రము చూడలేదు.

కుణ:—మిత్రమా! వాతవ్యాధీ! ఈకార్యము మాటలతో నున్నదనుకొంటివా? దీనివిషయమై నీకించుకేని తెలిసినట్లులేదు. అపరూపములు కష్టసాధ్యములు నగు నెన్నియోసాధనము లిందుల కావశ్యకములై యున్నవి. అద్భుతకార్యము లొనరించుట కద్భుతములగుపరికరములు కావలయును. మానవుఁ డగోచరుఁడగుట సామాన్య మనుకొంటివా?

వాత:—కాని నీవద్దాని నెన్నఁడైనఁ జేసిచూపఁగలవా? ఏండ్లకొలఁదియైన నిన్ను వెంబడించి, యాకార్యమునకు నీకు వలయుపరికరముల సేకరించుటకు నాకభ్యంతరములేదు.

కుణపదంతునిమానము పోవుచుండెను. "మిత్రమా! వాతవ్యాధీ! ఇంతకు నామాటలు నీకర్థమైనట్లులేదు. మంత్రమునకు మానవు నగోచరమొనరించుశక్తి కలదని చెప్పితిని. నేనగోచరుఁడ నగుశక్తి నాకుఁగలదని చెప్పినట్లు జ్ఞప్తిలేదు." అని యాతఁ డనెను.

వాత:—ఓహో! కాని, నీవృత్తియందుండువాని కెవ్వనికేని నిట్లు మాయమగుశక్తియుండుటను నీవు చూచియున్నావా? చూచియుండిన, నేను నీవెంటవచ్చి యాచిత్రమును జూడవలయునని యున్నాను.

కుణ:—మిత్రమా! వాతవ్యాధీ! నాకంతజ్ఞాపకము లేదు. నిజమూడ వలయుననిన, నగోచరమగుసామర్థ్యము చాణక్యునికిఁదప్ప మఱెవ్వరికి లేదని నాయభిప్రాయము.

యశో:—చాణక్యుఁ డంతశక్తివంతుఁడయ్యెను, పగరయెదుటఁబడి సంకటమొందుచుండెను. ఇఁక నేటికీవృథాప్రసంగముచాలును. ఇప్పు డీ క్రూరుల నేమిచేయుదము?

వాత:—చంపివేయుఁడు. ఈనీచాత్ములు మనలను రహస్యముగాఁ జంపివేయ సమకట్టిరి. వారికిఁ దగినశిక్ష, వారిని మృత్యువువాతవేయుటఁదప్ప వేఱొకటిలేదు. ఆవిషజలము వారికే త్రాఁగనియ్యవలయును. నాయుపదేశము కౌటిల్యుని యర్థశాస్త్రసిద్ధాంతముతో సరిపోవుచున్నది. ఆవిషజల మిప్పుడు లేవుగాన, వారిప్రాణములఁ దీయనగును.

శుక్రా:—అవును. వారిప్రాణములదీయుఁడు. నాయభిమతముకూడ నయ్యదియే. వీరి నిపుడు ప్రాణములతో వదలినయెడల, నీసంగతులు లోకమంతయుఁ జాటి మనలను చాణక్యకోపానలజ్వాలల కాహుతిఁగావించికాని వదలరు.

కుణ:—అవును. వారిఁ జంపివేయుఁడు. నాకోరికకూడ నదియే. వారు చచ్చినచో, మనకిఁక విషమిడువా రెవ్వరుండరు. వారు సప్రాణులై యుండినయెడల, నాకు వారనిన సింహస్వప్నముగా నుండును. వారు ప్రాణములుబాసి ప్రేతలైనయెడల నామంత్రమహిమచే వారిని క్షణములో స్వాధీనమొనరించుకొందును.

ఉద:—వారింజంపుటయే మంచిది. నాయభిప్రాయముగూడ నదియే. మనము త్రాగనుండుపదార్థములో విసమిడుటకు వారు ప్రయత్నించిరి. ఆవిషమును వారు నేతిలోఁగలిపియుండినయెడల వారి పాపముక్రూరతరమైయుండెడిది. కాని యిప్పుడుకూడ నీ కార్యము క్రూరతరమనుటకు సందియములేదు. మానవ

జీవితమునకు ముఖ్యమగు నాహారమును, దాని పావనత్వమును సంరక్షించుటకు మీ కిష్టముండినయెడల, వీరినిరువురను మట్టు పెట్టుట సర్వోత్తమము.

అజ్ఞా:—వీరిని వదలివేయుఁడు. ఉపకార మపకారమునకు బుద్ధి చెప్పును. సత్య మసత్యమును బూడిదఁగావించును. ఇయ్యది ప్రకృతికి స్వతస్సిద్ధమగు నాచారము. ఇది కాకిదంతయుఁ బ్రతిహింస యనఁ జెల్లును. ఈరీతిగాఁ బడసినజయలక్ష్మి యాచంద్రార్కము వెలసియుండును. ఇట్లు కాని జయము బుద్బుదప్రాయము. బూటకము. అపకారమున కపకారము బుద్ధిహీనునకు స్వభావము. ఇప్పుడు నాయభిప్రాయము నడిగినయెడల వీరి నిరువురను బంధవిముక్తులఁ జేయుమని యందును. వీరిని కఠినశిక్షలఁ బెట్టుటకుబదులు, ఉదారబుద్ధితో మన్నించుటవలన దేశమంతయు సద్భావసంశోభితము కాఁగలదు. వీరిని వధించినచో నేకొందఱో మీయధికారపరాక్రమములకు వణఁకుచుందురు కాని వీరిని బంధవిమోచనులను గావించినయెడల, సహృదయ వారిజములు వికసించునుగదా!

సుబంధువు:—అవును. వీరిని విడిచివేయుఁడు. ఇదియే నాయభిప్రాయము. ఒకప్పుడు వాసుదేవుఁడు కులీనుఁడై యుండెను. ఆరాజవంశము శౌర్యసంపన్నమై, వైరిరాజపన్నగములకు వైనతేయమైయుండెను. కాని యాగుణము లాతనియెడ దోషములై పోయినవి. ఆతనిచేతనుండు నమృతపుగుండ విషపుఁబోడిగా మాఱినది. హూణభయ మొకవంకను, అధికారైశ్వర్యమదము లొకవంకను జేరి పీడింప నాతఁ డీనీచకార్యమున కొడిఁగట్టినాఁడు. కులీనుఁడగు నాతఁ డిట్లు భ్రష్టుఁడైనందులకు జాలిపడవలయును. కాని మన మాతనిపైఁ బగఁదీర్చుకొనఁ నెంచి, యాతనిఁదుదముట్టింపరాదు. వాసుదేవుఁడు నమ్మిన బంటు. ఉపకృతికిమా ఱుపకృతి నొనరించుస్వభావముగలవాఁడు. అదియటుండ నిట్టియెడ నీతనిమన్నించి యీాతని మీరు లోఁబఱచుకొనినయెడల నొకపోటరిహూణులవిడిచి మిమ్ముఁ జేరఁగలఁడు. ఇఁకఁ గమలాత్ముఁడా! ఆతఁడు వంటవాఁడు. సామాన్యుఁడగునట్టిమానవునికడ మాన్యవర్తన మెట్లుం

డును? హూణభీతిచేతను, పసిడిపై విభ్రమచేతను నాతఁ డీనీచకృత్యమునకుఁ బాల్పడియెను. మీశత్రుశ్రేణియం దిట్టిపందలకుఁ జోటులేదు. కాన నాతనిఁ గఠినముగ మందలించి, బంధవిముక్తుఁ జేయుట సమంజసము.

వారిమాటలన్నింటిని యశోధర్మ యాలకించుచుండెను. ఆతఁడు వసంతతో "వసంతా! నీయభిప్రాయమేమి?" అని యడిగెను.

వసంతను లజ్జకలిగెను. "దేవా! నేను బీదరాలను. గొల్లదానను. కన్యను. అట్టియెడ మీరిపుడు చిత్తగించిన సముచితాభిప్రాయములకు నాయభిప్రాయమునకు హస్తిమశకాంతరము గలదు." అని యామె చెప్పెను.

యశో:—ఉండవచ్చుఁగాక! ఏపుట్టలో నేపామున్నదో యెవరి కెఱుక? ఏచిక్కునువిడఁదీయుట కేవ్యక్తికడ బుద్ధికుశలతలున్నవో యెవరికిఁ దెలియును. కాన నీయభిప్రాయమును నేను వినవలయును.

వసంత:—దేవా! మీరు నాయభిప్రాయమును వినవలయుననుచున్నారు గాన విన్నవించుకొందును. దానికి విలువయుండుఁగాక; ఉండకపోవుఁగాక. వీరిపుడు రెండుమార్గములఁ జూపియున్నారు. కాని యొక్కటియైన నాకు సరిపడలేదు. వారినిరువురవధించుట న్యాయసమ్మతమై యుండవచ్చును. కాని నేఁటిరాజకీయపరిస్థితులయం దదియుక్తముగాదు. నీతియుఁగాదు. ఆకార్యము హూణక్రోధాగ్ని కింధనప్రాయమై, యాజ్వాలలను మనపైకిఁ ద్రిప్పును. లోకులు కాకిమూఁకలు. మీరు తలకుమీఱి శిక్షించితిరనియు, కఠినకర్ములనియు వారు మిమ్ము నిందింపకపోరు. రాజకార్యసంసిద్ధికిఁ గొన్ని యెడల విషప్రయోగముసైతము నీతిబాహ్యముకాదని యెల్లరకు విదితమేకదా! ఆయభిప్రాయము ప్రమాదజనితము. కాని యది యాచరణలోనున్నది. 'పదుగురాడుమాట పాడియై ధరఁజెల్లు' ననుట లోకప్రసిద్ధముగదా! పతికి విసమిడినసతిని దండించునంతకఠినముగా నిపుడు వీరలదండించుట ధర్మవిహితముగాదు! అట్లని పావనులగు నీయతీశ్వరుల యభిప్రాయమునందు నే నేకీభవింపఁజాలను. వారియభిప్రాయము లెంతయు సత్యము. కాని రాజకీయ

ప్రపంచమునందలి యిముడవనియు. నాచరణయోగ్యములు కావనియు నా యభిప్రాయము. పలుగాకియై మానవుం డొనరించునపకారములను మదినిడు కొనక, అందులకుమా జాతిని నుపకృతులచే మెప్పించుచు నాతనితప్పిదము నాతనికే యెఱింగించి యాతనివక్రగతిఁ జక్కఁజేయఁ బ్రయత్నించు చుండిన, నెన్నటికేని యాతనికి మాన్యవర్తన మలవడకపోదని యీయతీశ్వ రుల నమ్మకము. సాంఘికజీవితమున కీసూత్రము చాలవఱ కన్వయించును. కాని విపరీతముగ నర్థమొనరించుకొనుమానవులు బెక్కురున్నారు. తప్పు నకుమా ఱొప్పొనరించిన 'పందులుకాన నట్లొనరించిరి' అని హేళనఁజేయు పలువలు సామాన్యముగ నుందురు. కాని నేనసినట్లు, సాంఘికజీవితమునం దీసిద్ధాంతము చెల్లినఁజెల్లునుగాని రాజకీయములమాత్ర ముపయోగించదు. రాజకీయపరిస్థితులకు నిలుకడలేదు. అవి క్షణక్షణము మార్పొందుచుండును. ప్రజ్ఞాప్రయోగముచే జనులయందలి విరసభావమును నిదానముగాఁ దుడిచి వేయుటకుఁ గావలసినవిళంబము రాజకీయపరిస్థితులయం దుండదు. కాని మునీంద్రునకు మోటుమానిసికిఁ గలుగుపోరాటమునం దిట్టిసిద్ధాంతరాజముల నొఱసిచూచి వానివిలువ నెఱుంగవచ్చును. అందుచేఁ బరస్పరవిరుద్ధములగు నభిప్రాయములకు మధ్యస్థముగా నొకమార్గము వెదకి దాని ననుసరించుట శ్రేయము. విషయవిస్తరమేల? వారివధించుటకుఁగాని, విడిపించుటకుఁగాని నాకు సమ్మతములేదు. అవసరమని తోఁచినంతకాలము, వారిని మీఖైదీలగా నుంచుకొని యనంతరము నియమసహితముగనైన, రహితముగనైన విడువ నగును.

ఆమాటలకు యశోధర్మ సంతసించి "వసంతా! బాగుగాఁ జెప్పితివి" అని యామెఁ గొండాడి యీకుట్ర చేసినవారల నిద్దఱిఁ గాంచి "మీరేమైనఁ జెప్పుకోదలంచితిరా?" అని ప్రశ్నించెను.

వాసు:—నామాటవినుము. నేనుయశోధేయుఁడను. నామాతృభూమి యభిమానమునకుఁ బెట్టిన పేరు. సార్వభౌమేంద్రుఁడుసముద్రగుప్తుఁడుకూడ

మాప్రసక్తిమాని, మాకు స్వాతంత్ర్యమొసఁగియుండెను. కాని మామంచి దినము లంతతో నంతరించెను. వానిని నేను మరలఁ బడయనెంచి యీ హూణుల నాశ్రయించితిని. పగవానికి విషప్రయోగ మొనరించుట ధర్మబద్ధ మగు రాజకీయసిద్ధాంతమని నానమ్మకము. దానంజేసియే యీకార్య మొనరించితిని. చేయరానికార్యమును నేను జేయలేదు. కాని నీవిప్పుడే నన్ను బంధవిముక్తుఁ గావింపుము. లేకున్న హూణక్రోధాగ్నికీలలు నీపైకిఁ దిరుగును. ఆకీలలవేడిమి నీకుఁ దెలిసియేయున్నదిగదా? నన్నుఁ జంపుటగాని, ఖైదిగానుంచుటగాని, నీకు క్షేమముగాదు. ఇష్టములేకున్నను, నన్ను విడువక నీకు గత్యంతరములేదు. నామాట జరుపకుండినచో, నీతలప్రయ్యలగుట కెంతయో కాలముపట్టదు.

కమ:—నేను రెండుమూఁడుమాటలు విన్నవించుకొందును. దేవర వారు గొప్పవారు. పరాక్రమవంతులరు. ఉదారవంతులరు. ధీవిశారదులరు. కరుణానిధులరు. సద్గుణసంశోభితులరగు మీరు వీనిఁ జంపుటకైనను, ఖైదీగాఁ గొనుటకైనను గలనైనఁ దలంపరు. నన్ను మీరు విడిచిపుత్తురని నానమ్మకము. చోళరాజ్యమునకేని, పాండ్యభూమికేని నేను వలసపోయెదను. తిరిగి రానని ప్రమాణ మొనరింతును. నావెంట వసంతకూడ రానున్నది.

వసంత యందులకుఁ గోపగించుకొని "ఓహంతకుఁడా! నేనురాను" అని కఠినముగాఁ బలికెను.

"అయిన నొంటరిగాఁబోయెదను. ఏకాకినై వలసపోవుటకుఁగూడ నేను సంతసింతును. నేను దరిద్రుఁడను. వంటచేసి బ్రదుకువాఁడను. నీచాతినీచుఁడను. దేవరవారిదర్శనము చేసికొనుటకైన నాకర్హతలేదు. ఓదేవా! నన్ను రక్షింపుము. నన్ను రక్షింపుము." అని కమలాక్షుఁ డాతనిపాదములఁ బట్టుకొని "నేను బ్రాహ్మణుఁడను. మీరు క్షత్రియులరు. నన్ను రక్షించుట మీపనికాని, చంపుటగాదు. అయ్యయ్యో! నన్నుఁ జంపకుండునట్లు బాస చేయుఁడు. అంతమాత్రము పుణ్యమునబోండు" అని పెద్దపెట్టున నేడువ

వ్యాధి, కుణపదంతు లావిధమున దలంచుట కేదియో యొక కారణమున్నది. బానియం దించుక యర్థమున్నది. కాని, ఓశుక్రాచార్యా! 'నీవుకూడ వారి పాటకు బల్లవిపాడుచున్నందులకు నాకు మిగుల నాశ్చర్యముగానున్నది.

శుక్రా:—మిత్రమా! ఉదరానందా! నీవలె నాకుఁగూడ 'అన్నము పోయెఁగదా!' అనుకొంటఁకలదు. కాని ప్రాణభీతిమాత్రము నీకంటె నాకు మిక్కుటముగాఁగలదు.

అజ్ఞా:—మిత్రులారా! పోయినప్రాణము తిరిగిరాదని మీకు నిశ్చయముగాఁ దెలియునా?

వాత:—ఓస్వామీ! వచ్చినరావచ్చుఁగాని పూర్వరూపమునరాదు. నేను జచ్చినయెడల, వాతవ్యాధి చచ్చినట్లగును. నన్ను వీడిచనినజీవుఁడుమఱి యొకరూపమున జన్మింపవచ్చును. కాని వాతవ్యాధిగా మరలఁబుట్టనేరఁడు. నావ్యక్తిత్వము వాతవ్యాధి యనుపేరుతోనుండు నాకే చెందియున్నందు వలనఁ, బోయినప్రాణము తిరిగిరాదని చెప్పనగును. ఇంతవిస్తరమేల? ఒక్క మాటలోఁ జెప్పెద. మరణించినవాతవ్యాధి తిరిగిరానేరాఁడు.

ఆతనిపలుకుల కందఱు నవ్విరి.

యశో:—మంచిది. మనభోజనసమస్యను బరిష్కరించుటెట్లు? ఎంత యోదూరమునుండి గుఱ్ఱముపైవచ్చితిని. ఇఁక నెంతయోదూరము పోవలసియున్నది. నాకు మిక్కుటమగు నాఁకలి పుట్టుచున్నది.

ఉద:—దీనిని బరిష్కరించుట కుపాయము?

అజ్ఞా:—దైవమేగతియని నమ్మి, యన్నము తినుఁడు.

సుబం:—ముందొక మెతుకుఁదిని, దాన నేమైనఁ బ్రమాదము కలుగునో చూడనగును.

వసంత:—ఆమెతుకును గమలాక్షునిచేతఁ దినిపింపుఁడు. ఒకయరగంట తాళి, ప్రమాదమేమియు లేకుండిన, మీరుకూడ హాయిగా భుజింపనగును.

"మేలుమేలు" అని యశోధర్మ యనెను. మిగిలినవారందఱు అందులకు సమ్మతించిరి. కమలాక్షు నొక్కొక్క పాత్రమునందలి పదార్థములఁ గొంచెము గొంచెము తినఁజేసిరి. ఆతఁ డాపదార్థములను జంకలెగురవైచుచు మ్రింగెను. ఆతఁడుకూడ నాకుక్కవలె విలవిలఁదన్నుకులాడి చచ్చునేమో యని గమనించుచు వారందఱు నరగంటసేపు వేచియుండిరి. కమలాక్షుఁడు దిట్టముగా నుండెను. ఇఁక నన్నము తినవచ్చునని యశోధర్మ యనెను. వాతవ్యాధియు నాతని స్నేహితు లందుల కియ్యకొనిరి. ఆమేప్రకుచు భోజనమునకుఁ గూర్చుండిరి. ఆఁకలి పెల్లున నకనకలాడువారందఱు మిగులఁ ద్వరగా భుజించిరి. పాత్రలన్నింటిని వారు వట్టివిగాఁ జేసి యుండెడివారే కాని, వసంతకూడ నన్నము తినవలసియుండెను. వాసుదేవున కన్నమిడినచో సత్త్వసంపాదనమునఁ జేసి బంధవిముక్తికై ప్రయత్నములొనరించునని, యశోధర్మ యాతని కేమియుఁ బెట్టలేదు. ఈతలంపువలననే, కమలాక్షుఁడుకూడ నఱకడుపునకుఁ గుడువఁజేసెను. ఆయతీంద్రు లిద్దఱు పాలుత్రాగిరి.

యశో:—ఆపాలయందుఁగూడ విషమున్నదేమో? ముందావంటవాని కొకగుక్కయిండు.

అజ్ఞా:—వలదువలదు. ఈపాలు నిర్విషమని యాతఁడు చెప్పినాఁడదియే చాలును. ఆతఁడు కల్లరియైన నామేలున కని తలంచెద. అప్పుడు నేను జీవనిర్గమనానంతరదశ నొకించుక కాంచఁగలనుగదా! ఆత్మహత్య మాత్రము పరమపాపమని నామతము.

క్షీరపానమున నజ్ఞానాంధకారసుబంధువుల కెట్టిచెఱుపుకలుగలేదు. అందఱును క్షేమముగా నుండిరి.

వసంతకూడ భుజించెను. ఆబంధితులనిరువురను యశోధర్మ, వాసుదేవుని గుఱ్ఱముపై నెక్కించి వారిని దానికి గట్టిగాఁ గట్టివేసెను. ఆసన్న్యాసు లిరువురికడ నాతఁడు సెలవుగొనెను. వా రాతని దీవించిరి. పిదప నాతఁ డాపథికుల నలువురఁ బిలిచి, నాఁటివృత్తాంతములను రహస్యముగా

నుంచునట్లు వారిచే బాసచేయించుకొనెను. ఆతఁడు వసంతను "వసంతా! ఇంకను నీవు నావెంటవచ్చుట కిష్టపడుచున్నావా?" అని ప్రశ్నించెను.

వసంత:—అవును. ఇచట నాకు సౌఖ్యముగానుండదు. ఇఁక నే నే మాత్ర మిచటనిలిచినను, నాజీవితము దుర్భరమైయుండును.

యశో:—అయిన నావెంటరమ్ము.

ఆమెను దనగుఱ్ఱముపైఁ గూర్చుండఁజేసి, యశోధర్మకూడ నెక్కెను. వాసుదేవకమలాక్షు లెక్కియుండు గుఱ్ఱపుఁగళ్లెమునుబట్టుకొని, యశోధర్మ బయలుదేఱెను.

ఇరువదియొకటవతరంగము.

కేరళమునకుఁ బ్రయాణము.

బారుకచ్ఛమునందలి నాఁటిప్రభాతము కన్నులపండువుగానుండెను. ఆకసమంతయు నరుణకాంతిరంజితమై యుండెను. సూర్యసారథియగు నరుణదేవుఁ డనంతమగు తనదారినడువ మొదలిడెను. నాఁడు పున్నమ; ఆస్తికులగు ప్రజలు గుంపులుగట్టి సముద్రస్నాన మొనరించుచుండిరి. 'విక్రమ' నావపైఁ గేరళపుత్రమునకుఁ జను ప్రయాణికులు రేపుచం దొక వైపు సరభసప్రవృత్తినుండిరి. రామచంద్రుఁడు చాల ననుభవశాలి యగునావికుఁడు. అచటఁ గాఁగలకార్యములన్నింటి నాతఁడు మిగుల శ్రద్ధతో విచారించుచుండెను. వివిధచిత్తవృత్తులతో నుండుబాటసారు లందఱు సముద్రయానముకొఱకు కొనరించు సన్నాహములఁ గాంచుచుండిరి. సుమత్రా జావాద్వీపములకుఁ బ్రవాసమేగ నడుకట్టి సౌరాష్ట్రదేశమునుండి సకుటుంబముగా నరుదెంచియుండువారును—వ్యాపారముచేసి లాభములు గొనుతలంపున విదేశములకుఁ బోవునుద్దేశము నుండుబేహారులును—అటువలసపోక, యిటు వ్యాపారముచేయక ప్రాణభీతిచే దూరదేశములందుఁ దలఁదాఁచుకొననుండు నిర్భాగ్యులును—నచటనుండిరి. కాని యాత్మ మనఃస్థితాభిప్రాయములను వెలువఱుప వారిలో నెవ్వనికిఁగాని గుండెలులేవు. నానావేషధారులై పాయసములోని పంచదారవలె నెల్లెడలఁ జరించు గూఢచారులవలనిభయము వారికి మిక్కుటమైయుండెను. చాణక్యుని కాలమునుండి యీవేఁగులనిన జనులకు సింహస్వప్నమయ్యెను. స్వతస్సిద్ధముగా భారతీయుల కలవడియుండిన వతిథిసత్కారాదిసద్గుణము లీభీతిచే నించుకించుక క్షీణింపసాగెను. కాని

యానాఁడానౌకాశ్రయమునందుండు పరాజితులు తమవ్యాకులమనోభావముల నెంతె మఱుఁగుపఱుపఁ బ్రయత్నించుచుండినను, నయ్యవి వారిముఖదర్పణముల నువ్యక్తము లగుచుండెను. కాని వారిలో నొక్కవ్యక్తిమాత్రము నిరామయచిత్తుఁడై యుండెనని యాతనిమోముతీఱు చెప్పకయే చెప్పుచుండెను. అతఁడే మనబాలాదిత్యుఁడు. అతఁడొకయెడఁ బరమార్థితో సంభాషించుచుండెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడు వారల డాసి "ఆర్యా! నావ రేపు బయలుదేఱును. మీమిత్రులాముగ్వు రెక్కడ?" అని బాలాదిత్యునిఁ బ్రశ్నించెను.

బాలా:—ఇంతవఱకు వారిపొలఁకువయేలేదు. కాని వారల ననుక్షణము నిరీక్షించుచున్నాను.

రామ:—నియమితకాలమునకుఁ దర్వాత నొక్కదినమైన నిలువఁ జాలము. ఇప్పుడు సముద్రము ప్రశాంతముగా నున్నది. మనము కేరళమునకుఁ జేరుటకు ముప్పదిదినములైనఁబట్టును.

బాలా:— నేనేమిచేయుదును? వారులేక నేను రాఁజాలను. వారికట్లు మాటయిచ్చితిని. మాటతిరుగుట నాచేతఁగానిపని. అదియటుండ వారలను నిర్దయహృదయుఁడగు హూణులవాతవైచిపోవుటకు నాకిష్టములేదు.

రామచంద్రుఁ డొకించుకసేపు బాలాదిత్యుని నిశితవీక్షణములఁ జూచుచు రహస్యముగా "ఆర్యా! నీవు హూణవిరోధివా? మఱి మీస్నేహితులుగూడఁ దోరమానునిశత్రువులా?" అని యడిగెను.

అందులకుఁ బరమార్థి "మిత్రమా! అట్లడుగుచున్నావేమి? సముద్రయానార్థమై నౌకకువచ్చియుండువారిపై నిట్టిప్రశ్నావళిఁ గురిపింపరాదని నీవెఱుంగవా?" అనెను.

రామ:—కాదుకాదు. అతనిఁ జిన్నపుచ్చవలయునని నాయభిమతము కాదు.

బాలా:—రామచంద్రా! హూణక్రోధానలమునకు నీకు భయమగుచున్నదా?

రామ:—(రోషముతో) నేనా? నాకా? హూణుఁడనిన నాకా భయము. ఓయువకుఁడా! నిర్వక్రపరాక్రమోజ్జ్వలుఁడగు సముద్రుని సంక్షోభములఁ బూరికిఁగొనని నేనా, హూణుఁడనిన వణఁకుట? సంక్షోభసమయముల సముద్రుఁ డొనరించునల్లకల్లోలములకు ముందు మిహిరగులుని రాక్షసకృత్యములు లెక్కకువచ్చునా? పంచభూతములతోడి పోరాటమునందే నాజీవితము గడచిపోవుచున్నది. సర్వశక్తిసమోపేతమగు ప్రకృతికిని, తుచ్ఛమగు పౌరుషమునకు నెంతయో వ్యత్యాసముగలదని నాకుఁ దెలియును. లేదు లేదు. మిహిరగులుండనిన నాకు భయములేదు. నీవు హూణవిరోధివని తోఁచినందున నిట్టిసంప్రశ్న మొనరించితిని.

బాల:—నీకు హూణభయములేదని వినుటకు నేను సంతసించుచున్నాను. కాని నేనుమాత్రము హూణవిరోధియగుట నిజము. అందుచే నామిత్రులకొఱకై నాకించుక యాతురముగా నున్నది.

పర:—ఓహో? ఆవచ్చునాతఁడు దొంగలరాయఁడు హరిరాముఁడు గదా?

హరిరాముని పేరు విన్నంతనే యాప్రజాసమూహమునం దలజడి పుట్టెను. వణిజులందఱు విస్మయభయాక్రాంతచేతస్కులై తమతమసరకులను భద్రపఱచుకోసాగిరి. కాని బాలాదిత్యునివదనాంబుజ మానందప్రఫుల్లమయ్యెను. తనపూర్వస్నేహితునిఁ గలిసికొనుటకుఁ బరమార్థి యువ్విళ్లూరుచుండెను. రామచంద్రుఁడుకూడ నాతురహృదయుండై యుండెను. పరమార్థి సూచించినదిక్కున కందఱవిలోకనములు వ్రాలెను. తమ కభిముఖముగా నలుగురుమానవులు వచ్చుచున్నారని వారు గ్రహించిరి. ఆవచ్చు నాతఁడు దొంగలరాయఁడు హరిరాముఁడే. అందుకు సందియములేదు. రఘుపతి, భద్రబాహువు, సరస్వతి-మువ్వురు నడవిగుఱ్ఱములపై నాతనివెంట వచ్చుచుండిరి. వారు మువ్వురు బడలియున్నట్లగుపడుచుండిరి. కాని సరస్వతి పరిశ్రాంతయై యుండియుఁ ద్రిలోకసమ్మోహనమగురూపసంపదతో నలరారుచుండెను.

సానఁబట్టినను నారత్నము కాంతుల నీనుచుండెను. "ఈయచ్చరమచ్చెకంటి యెవరైయుండును?" అని రామచంద్రుఁ డాలోచించుచుఁ బరధ్యానమున మునిఁగి, హరిరామునిఁగాని, యాతని రాకనుగాని గమనింప మఱచిపోయెను. హరిరాముఁడు బాలాదిత్యుని సమీపించి, "గొంతుపైకివచ్చినకత్తుల నెన్నింటినో తొలఁగించుకొని, కడ కెట్టులో యొకట్టుల నిచటికిఁ జేరఁగలిగితిమి" అని హెచ్చరించుకొనెను. అంతలో నాతఁడు పరమార్థిఁ జూచి, విస్మయమొంది "ఆహా! పరమార్థి, రామచంద్రు లిచటనేయున్నారా?" అనియనెను.

ఈకుశలసంప్రశ్నము పరమార్థిరామచంద్రుల మానసములయందు వివిధభావములకుఁ జోటిచ్చెను. కాని రామచంద్రుఁ డంతలో సమయస్ఫూర్తివహించి "అవును. హరిరామా! నేనిచటనే యున్నాఁడను. ఆహా! మొండొరులఁ జూచి యెంతకాలమాయైనది. అవును. ఈయెనిమిదేండ్లుగా గహనమునందు నీవును, సముద్రమునందు నేనును గాలము గడపుచుంటిమి. ఉజ్జయిని యెట్టిదో నేను బూర్ణముగా మఱచిపోతిని" అని ప్రత్యుత్తరమొసంగెను.

పర:—అందు విస్మయమేమున్నది? ఈముగ్గురుస్నేహితు లెవరో మన మెఱుంగవలయును.

హరి:—ఈతఁడు భద్రబాహువు. ఉజ్జయినీపౌరశేఖరుఁడు. జైనుఁడు. ఈతఁడు రఘుపతి. ఉజ్జయినీపౌరపుంగవుఁడు. ధర్మైకనిరతుఁడు. ఈమె యీతనితనయ. సరస్వతి. ఈమె నాకుమారిత.

పర:—నీకుమారితయా?

హరి:—అవును. ఈమెను నేను పుత్త్రినిగా స్వీకరించినాఁడను. ఈమె యిపుడు నా నారాయణిసుమా?

నారాయణిపేరు విన్నంతనే బాలాదిత్యుఁడు, పరమార్థి, రామచంద్రుఁడు, సరస్వతి, భద్రబాహువు, రఘుపతి, అందఱు దుఃఖించిరి. వారినయ

నములు బాష్పపూరితము లయ్యెను. హరిరాముని యదృశాశ్రుకణములఁగని వారుకూడ గంట నీరుగార్చిరి. దయార్ద్రహృదయులగువారిఁగాంచి, యా దొంగలమిండని శిలాకఠినహృదయముకూడఁ గఱగెను. ఇన్నియేండ్లుగా దన్నుఁ గనికరించినవారల నాతఁడు గాంచియుండలేదు. ఆతనిహృదయము కఱిగి యశ్రుజలరూపమున నాతనికనులనుండి వెల్వడసాగెను. హరిరాముఁడు కుఱ్ఱవానివలె వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుండెను. బాష్పవారి కాలువలుగట్టి ప్రవహించుచుండెను. అందఱకు నాశ్చర్యమయ్యెను. హరిరాముఁడు విలపించుట నింతదనుక నెవ్వరుఁ జూచినవారుకారు. చోరనాయకుఁడగు హరిరాముఁ డంత దుర్బలుఁడనువిషయము వారికిఁ దెలియదు. హరిరామునియాగమనమున వ్యాకులచిత్తులైయుండిన యావణిజులందఱిపు డాతనిడాసి సోదరమానవునియెడఁ జూపుటకుఁ గావలసినప్రేమను బీజారఁగలిగిరి. వారిమాపులు కరుణావహములై యుండెను. సరస్వతి యాదొంగలరాయనిచెంతకుఁబోయి "బాబూ! నీ వీవిధమున నేడువఁగూడదు. నేనిఁకమీఁద నీనారాయణినై యుందునని చెప్పితిఁగదా!" అని యనునయించెను. కాని హరిరాముఁ డింకను బెద్దపెట్టున నేడువ మొదలిడెను. "ఓయమ్మాయీ! ఓతల్లీ! నన్నేడువనిమ్ము! నేను విలపించి చాలకాలమైనది. విలపించువిధముఁగూడ మఱచితిని. నాకన్నిటిబుగ్గ వట్టిపోయినదనుకొంటిని. నీయనురాగంపుఁబెంపున నేను బోఁగొట్టుకొనిననిధిని మరలఁ బడసితిని. ఆహా! సంతోషసంతాపవిహీనమగు మానవజీవితము కాల్పనా!" అని హరిరాముఁడు పలికెను.

భద్ర:—జైనపరమాత్ముఁ డేమిసెలవిచ్చెనో తెలియునా? సంతోషసంతాపములు దుర్బలునిచిహ్నములు. ఆద్వంద్వములను జయించుట కాతఁడు ప్రయత్నింపవలయును. ద్వంద్వాతీతుఁడే ముముక్షువనఁ జెల్లును.

రామ:—జైనభగవానుఁ డేమైనఁ జెప్పియుండవచ్చును. ముద్దుబిడ్డల తొక్కుపలుకులకు మురియనివానిఁగాని, నారాయణిఁబోలినమానవతి దుర్మరణమునకుఁ గంటఁదడిపెట్టనివానిఁగాని, మన మేమని తలంతుము.

పర:—పశువనితలంతుము. సంతోషసంతాపములు లేనిజన్మ మెందు లకు? పవలురేలు లేనిజీవిత మెందులకు?

భద్ర:—మిత్రులారా! సంతోషసంతాపములకు మొద్దువలె నుండు మానవుని నలుగురు నిందింపకపోరని నాకుఁ దెలియును. కాని మానవాతీతుని సంగతి వేఱు. ద్వంద్వములజయించిన మానవోత్తముఁడు మీవ్యాఖ్యానముల కందఁడు. అతనిజోలికి జనులుపోరు. అతని ద్వేషింపఁబూనరు. చిత్తవృత్తుల ననుసరించి ముఖములను శోకప్రమోదరసముల నలఁదుకొని, యితరసమయ ముల స్థాణువులవలె నుండుమానవాధములమాత్రము వారు నిందించుచుందురు. దుర్దశాంబుధి మునుఁగనుండుమానవుని గట్టునకుఁ జేర్చుట సోదరమానవుని విధియైయున్నది. సంతసించినను సంతసింపకున్నను, దుఃఖించినను దుఃఖింప కున్నను, మానవుఁ డుపకారశీలుఁడై యుండినఁజాలును. అట్టిలోకబాంధ వుఁడు సుఖదుఃఖముల కతీతుఁడై యున్నాఁడను నెపమిడి, యాతని దూషిం చుట కెవరు పాల్పడుదురు?

హరిరాముఁ డాతనిపలుకులాలించి కన్నీటిఁ గొనగోటమీటుచు "నిజము నిజము. నీజైనపరమాత్ముఁడు వర్ణించినంత సులభముగా నట్టిపురు షోత్తముఁ డుండఁజాలఁడు" అనెను.

భద్ర:—(విస్మయముతో) 'ఓహో! అట్టిమానవుఁడు-అనఁగా ద్వం ద్వాతీతుఁడై యుపకారశీలియై యుండుమానవుఁడు పదికోట్ల కొక్కఁడైన నుండఁడు' అని జైనపరమాత్ముఁడు సెలవిచ్చియుండుటను నీ వెఱుంగవా?

పర:—మంచిది. ఈతర్క మిఁకఁజాలును. ఈకన్యావతంసము సంగతి నెఱుంగుదము రండు.

అని యాతఁడు సరస్వతిని డాసెను. అన్యాలోచనానిమగ్నురాలై యుండిన సరస్వతి కీద్వంద్వగుణవిమర్శన మెఱుక లేదు.

పర:—అమ్మాయీ! దేనిగుఱించి యంత యాలోచన? ఈపనికిమాలిన వాదనలఁగుఱించియా? రమ్ము. ఆయాసపడకుము. పోయి భుజింతము. రమ్ము! నాసతీసుతలఁ జూచుట నీకు సమ్మత మనుకొనియెద.

తయు, మీబాబు నిన్ను బుజ్జగించి యొడిలో వైచుకొనుచుండును. అప్పుడు నేను దిక్కులేక నిలువవలసియుండును," అని లక్ష్మి నవ్వెను. పార్వతీపరమార్థులుకూడ నవ్విరి.

భద్ర:—మాజైనపరమాత్ముఁ డిట్లేకదా సెలవిచ్చెను. 'పోరాటములం దెన్నటికిఁగాని పక్షము లవలంబింపకుము. నీజోక్యముతప్పని సరిగానుండినచో నిష్పక్షపాతబుద్ధితో మధ్యస్థ మొనరింపుము.'

పర:—ఎంతయు నిజము. లక్ష్మీ! ఇది నీకొఱకై చెప్పినమాట.

లక్ష్మి:—ఆబోధనమునకై జైనపరమాత్మునకుఁ గృతజ్ఞురాలను.

పరమార్థి, బాలాదిత్యుని, హరిరాముని, భద్రబాహువును, రఘుపతిని వెంటఁబెట్టుకొని, ధనభూషణునిగదికిఁ బోయెను. తనమిత్రుని, మిత్రుని మిత్రులను ధనభూషణు డుచితరీతి గౌరవించెను. నగరమునందలి విఖ్యాత సంగీతవిద్వాంసుల నాహ్వానించి, అతిథిగౌరవార్థముగా నాఁటిసాయంకాల మొక సంగీతసభను జరుప, ధనభూషణుఁడు సన్నాహము లొనరించుచుండెను. అట్టి గానసభ కతిథులు విముఖులైయుండుటను బరమార్థి గమనించి యా కార్యమును విరమించునట్లు ధనభూషణు నొప్పింపఁజేసెను. అందఱును భుజించి, ధనభూషణుని సౌధప్రాకారమునందలి ప్రమదోద్యానమునఁ బచారొనరింపసాగిరి. కుసుమితలతాంతములతోడను, ఫలభారవినమ్ర పాదములతోడను, అల్లిబిల్లిగఁ దిరిగియుండు కాలిబాటలతోడను, ఆయుద్యానరాజము మనోరంజకమైయుండెను. బాలాదిత్యుఁ డావనాంతరములఁ జేరి ప్రొద్దుపుచ్చుచుండెను. ఆరాజకుమారుఁ డొంటిపై నిలుచుండి యధోవదనమున నేమియో తలపోయుచుండెను. ఏటికో యాతం డొక్కమాఱు కన్నులెత్తిచూచెను. రూపొందిన లావణ్యరాశియో యనఁ దనయెదుట సరస్వతి యొకశిలాఫలకముపైఁ గూర్చుండియుండెను. సునిశితములును, సుకుమారములును, సానురాగములు నగు విలోకనమాలిక లాచంద్రముఖినేత్రములనుండి వెలువడి యాతనిపై వ్రాలుచుండెను.

బాలా:—సరస్వతీ! ఇది స్వప్నమా? సత్యమా?

సర:—ఆర్యపుత్రా! నిర్భాగ్యమగుసత్యము.

"కల్యాణాత్మకమగు నిట్టిసత్యము నింతకాలముగా నేను బొందియుండలేదు" అని బాలాదిత్యుఁడాతరుణీమణిఁ గన్నార్పక చూడసాగెను. భావగర్భితములును, కోమలములును నగువిలోకనములకు గుఱియై యాకన్యారత్నము, లజ్జాభరమునఁగాఁబోలు, ముఖము వివర్ణతఁజెందెను. ఆమోహనాంగి విలోకనము లాయుంపకుని మోహవీక్షణములతో వియ్యమందుచుండెను. నిష్కళంకములగు జీవాత్మ లొక్కటియైపోయెను. ఆమోహితు లొండొరుల ముద్దులిడుకోలేదు. ఒండొరులు కౌఁగిలింతలఁ బెనవైచుకోలేదు. కడ కొండొరులు కరస్పర్శనైనఁ గావింపలేదు. కాని వారిహృదయతలములుమాత్రము పరస్పరరూపముద్రితములై పోయెను. వారిభావము లొండొరుల కర్థమగుచుండెను. మధురములగు ప్రేమాలాపములకంటె మధురతరమగుమూనమొక్కింత తడవా కాముకీ కాముకుల వలఁచియుండెను. అంతట నిశ్శబ్దముగా నుండెను. ఇట్లొకనిముసము గడచెను. బాలాదిత్యుఁడు మౌనమువీడి "సరస్వతీ! ప్రాణనాయకీ! నీవు లేనినాజీవితము చీఁకటికొనయగుఁగదా!" అని మందస్మితముతోఁ బలికెను. ప్రేమాత్మకమగు నావాక్యామృతమును సరస్వతి వీనులఁగ్రోలి సంతోషపరవశురా లయ్యెను. అప్రయత్నముగా నాతరుణి దక్షిణహస్తమును బాలాదిత్యున కందిచ్చెను. ఆతఁడావనితామణి గరగ్రహణమొనరించి ముదమందెను. ఆమె కలకూజితస్వరమున "మనోహరా! నేను నీదానఁగదా!" అని పలికెను.

అనుటయే తడవుగా "ఓహో! ఇదేమిపని?" అని పరిహాసభాషణములు వారికి శ్రుతిగోచరమయ్యెను. ఆమోహితులు శబ్ద మరుదెంచినదిక్కుఁ జూచిరి. వెంకెనవ్వు వెదవులఁదాండవమాడుచుండఁ బార్వతి యచట నిలిచియుండెను. వా రామెను గాంచి ఆచ్చవడిరి. వారలను లజ్జ ముంచివైచెను.

"మీరేమేకాంతమున కడ్డుతగిలితినేమో యని నాకుఁ జింతగా నున్నది. నేఁబోయెదను." అని పార్వతి నవ్వుచుఁ బలికెను.

సరస్వతి విభ్రమనుణఁచుకొని "పార్వతీ! ఉండుము. పోవలదు. నీకు నాపై ననురాగముండినచో, నీవు కదలవు" అనెను.

"అయిన నేఁబోను. అవునమ్మా! ఎంతయో కన్నులపండువై యుండెను. 'సరస్వతీ! ప్రాణనాయకీ! నీవులేని నాజీవితము చీఁకటి కోనయగుఁగదా!' అని యాతఁ డనుటయు, 'మనోహరా! నేను నీదానఁగదా' అని నీవనుటయు దివ్యముగానుండెను. కాదా మఱి" అని పార్వతి వికటముగా నవ్వసాగెను.

సర:—పార్వతీ! ఈవిషయమును వెల్లడిచేయకుము......చేయుదువా యేమి?

పార్వతి:—చేయను. ఇంతకును దీనియందుఁ బదిమందికిఁ దెలియరాని దేమికలదు? కల్యాణమునకుఁబూర్వము వధూవరుల కిట్టియనుభవము యుక్తముసుమా! కొందఱియెడ నీయనుభవము చిరకాలము నిలిచియుండును. మఱి కొందఱియెడఁ దృణాగ్నివలె నప్పుడే చల్లాఱిపోవును.

అనంతరము పార్వతి బాలాదిత్యునిపై పుతిరిగి యభిమానపురస్సరముగా "వయస్యా! నేఁడు సుదినము. మానవసౌఖ్యముకొఱకు నిర్మితమైయుండు రత్నపుగని నేఁడు నీయధీనమైనది. విశుద్ధమగుప్రేమామృతమును నీకుఁ బ్రసాదించిన శుభచారిత్ర, సౌందర్యరాశి, యీ నీసరస్వతి యెంతయుఁ వంద్యురాలుసుమా! ఆమె యపాత్రదాన మొనరించెననుదూరుమాత్ర మామెకు రానీయకుము. అపూర్వమును అనర్ఘమునునగు నిట్టిపారితోషికమును దుర్వినియోగ మొనరించుయువకు లెందఱో నేఁడు కాన నగుచున్నారు. వారికి నీవర్తన మాదర్శప్రాయమై అనుసరణయోగ్యమగుఁగాక!" అని ప్రస్తుతించెను.

బాలా:—సోదరీ! నీయాదేశమునకు సాకృతజ్ఞతాభివందనములు. నీకు మనోవేదనఁ గల్గింపకుండునట్లు నేను సర్వవిధములఁ బ్రయత్నించెదను.

పార్వతి:—వందనములు. ఈనాటకమునకు భరతవాక్యము ముగిసిన దనుకొందును.

పిమ్మట వారుముగ్గురు తిరిగి యింటికివచ్చిరి. సరస్వతిప్రార్థనాదికము లేకడకేగినవో, పార్వతివాగ్ధానము లేమూలనక్కినవో కాని, తోటలోని నాఁటికథ క్షణములోఁ గడువిచిత్రముగా నింటియందంతయు నల్లుకొనెను. ఇఁక సరస్వతి నాఁడుపడినయవస్థలు చెప్పఁదరముకాదు. కడకు దాసీజనము కూడ నామెఁ గాంచి భావగర్భితముగా నవ్వసాగిరి. లక్ష్మిమాత్రము తొణఁక కుండెను. కాని యొక్కమాఱామె 'పార్వతికిఁగూడ సరస్వతికిఁ బోలె మంచి భర్తరావలయునని నాయభిలాష' అని నోరుజాఱెను.

ఇట్లా దినమంతయు గడచిపోయెను. సూర్యాస్తమయ మయ్యెను. సరస్వతిహృదయ మానందభరితమయ్యెను. మఱునటినాఁటినుండియుఁ నామె కీ తేనెబూసినకత్తికోఁతలు తప్పునుగదా ? కాని యెట్లుతప్పును? లక్ష్మిపార్వతు లిద్దఱును దనవెంటఁ దననొకయందే రానున్నారు. నావపైఁ దనకు దుస్సహ వేదన తప్పదని యామెకుఁ దోఁచెను. ఆహా! పార్వతి యానాఁ డాప్రేమ మయరంగమునకు రాకుండినసరస్వతి కెంతయో సంతోషముగా నుండెడిది. తనతో లక్ష్మిపార్వతులు కేరళమునకు రాకుండిన నామె సంతోషమపారమై యుండెడిది. కాని నాఁడాయుద్యానవనమునం దాప్రేమరంగప్రదర్శనము సంభవింపకుండినచో, సరస్వతి కోరికలన్నియు వమ్మైయుండెడివికదా; ఇట్టి యూహావళి, సరస్వతి మానసవీథియందు సాంద్రమైయుండెను.

మఱునాఁడు నౌకాశ్రయమంతయుఁ బ్రజలచే నిండిపోయెను. 'విక్రమ' నౌక నాఁడు తరలనున్నది. ప్రయాణికులబంధుమిత్రాదులు వారిని సాగనంపుటకై తండోపతండములుగ నచట మూఁగియుండిరి. వియోగభావ భరితము లగు వేదనారావము లంతట విననగుచుండెను. పథికులముఖములందు

కాని, వారిని సాగనంప నరుదెంచిన బంధుమిత్రాదుల వదనములందుగాని సంతోషరేఖాచిహ్నము మచ్చునకైనఁ గానవచ్చుటలేదు. ఆకాలమున సముద్రప్రయాణముపై నెవ్వరి కంతగా మక్కువలేకుండెను. సముద్రయానమునఁ గలయపాయములే దీనికి గారణము. సముద్రమును దాఁటిపోయినవాఁడు మరల ప్రాణములతోఁ దిరిగివచ్చునని చెప్పుట కెవ్వరికిఁగాని ధైర్యములేకుండెను. అందుచేఁ బ్రయాణికులును వారిహితవర్గమును వ్యాకులమానసులై యుండిరి. కాని పార్వతిహృదయ మంతదుర్బలముకాదు. సముద్రయానమున కామె యువ్విళులూరుచుండెను. అరమనసుతో నుందుసరస్వతిఁ దీసికొని యాఁతరుణి తరణియంతయుఁ దిరుగుచుండెను. ఇంతలో నావ బయలుదేఱువేళయయ్యెను. కడకు నావికునియాజ్ఞకూడ యయ్యెను. నావపైనుండుపాంథుల బంధుహిత వర్గము కళవళమొందసాగెను. చిరకాలముగాఁ దమహృదయాలవాలముల యందుఁ బ్రేమతోయములచేఁ బెంపొందింపఁజేసిన భావాంకూరముల నొక్కమాఱుగాఁ బెఱికివేయలేక వారు కుందుచుండిరి. విభ్రమాత్మకములగు దుఃఖారావములు రోదసీకుహరమును నించెను. అందఱును జేతులు విసరుచుండిరి. టెంకాయలు కొట్టుచుండిరి. ఇట్లు 'విక్రమ' బారుకచ్ఛమువదలి సముద్రమధ్యముఁబట్టెను. నౌకాశ్రయమునుండి స్వగృహాభిముఖులైనవారిలో ధనభూషణుఁడు కడపటివాఁడు. ఆతడు కనుచూపునకు మఱుఁగైనపిదప లక్ష్మి పార్వతి సరస్వతు లొకయెడఁ గూర్చుండిరి. అట్లే హరిరాముఁడు, బాలాదిత్యుఁడు, పరమార్థి, భద్రబాహువు, రఘుపతియు నొకయెడ నాసీనులైరి. మున్ముందు హరిరాముఁడు స్వారణ్యములకుఁ బోనెంచెను. కాని సరస్వతీ వియోగమును సహింపనోపక, యాతఁడుకూడఁ గేరళమునకుఁ బైనమయ్యెను. జీవహింసాపరాయణుఁ డగు హరిరాముఁ డిప్పుడు కుసుమకోమలహృదయుం డయ్యెను. కడ కాపురుషసింహుఁడు కురంగనయనలగు పార్వతీసరస్వతుల కనుసన్నల మెలఁగుచు వారి యడుగులకు మడుఁగులొత్తసాగెను.

సముద్రయానములందలి మొదటిరెండుమూఁడుగంటలు సంతోషప్రదములైయుండెను. సముద్రము ప్రశాంతమైయుండెను. దృశ్యవిబేధము

కన్నులపండువై యుండెను. కాని పరిణామవిహీనమైయుండు సాగరదృశ్యము పార్వతికి విసుగుఁగొల్పుచుండెను. ఆమెయందలి యుత్సాహాగ్ని యాఱి పోయెను.

పార్వతి:—బాబూ! సింధువునందుఁ బలుదీవులుండు ననుకొంటిని. కొద్దిపాటిదీవులతో నుండు నీయుదధి పాడువాఱియున్నది. కంటికింపుగాఁ గొన్నివృక్షము లగపడిన బాగుండును.

పర:—అమ్మాయీ! నీవు వసుమతిపైనుండునప్పుడు, సరోవరములు సాగరములు కావలయుననుచుంటివి. ఇప్పు డబ్ధిపైనుండఁగా భూమికొఱకును, భూరుహములకొఱకును దేవులాడుచున్నావు.

పార్వతి:—అవును. అందేమి దోషము కలదు? మనకు రెండును గావలయును. రెండును దైవనిర్మితములేకదా!

విచిత్రమగు నీసిద్ధాంతసారము పారమార్థికపగతము కాలేదు. అతరు ణీత్రయమునకుఁ గ్రమక్రమనుగా నచటిపరిస్థితులు సరిపోవుచుండెను. వారికి సముద్రయానమునందలి చీదఱతగ్గెను. ఈవైపున కావైపునకు నొఱఁగుచు ముందుకు సాగిపోవు నౌకయూపులకు సమానముగ వారుకూడ సద్దుకొనుచు నవ్వుకొనుచుండిరి. పగటిపూటఁ బైనుండునీలాంబరమును, క్రింద నుండునీలయతోయములఁ గాంచి వారు సంతోషించుచుండిరి. నిశాసమయమున నీలాకాశమున వ్రేలాడుచు నిత్యసంశోభితములై యుండుతారకలఁ జూచి సంతోషమున నోలలాడుచుండిరి. వారికి విసుగెత్తినపుడుమాత్రము పరస్పర సంభాషణమునందో, సరస్వతిని మేలమాడుటయందో, కాలము గడపుచుండిరి. లక్ష్మీపార్వతులు సరస్వతియెడ నభేదప్రతిపత్తిఁ జూపుచు సగోత్రులవలె మెలఁగుచుండిరి. సాధారణముగ సరస్వతి పార్వతినిబాసి దినమున కొకయర ఘంట గడపుచుండెను. ఆయరఘంటసేపామె బాలాదిత్యునితో మాటలాడు చుండెను. అట్టియెడ నితరు లెవ్వరైనఁ దమ్ము డాసినపుడు సముద్రవర్ణనమునకో, తారకాగణమాహాత్మ్యమునకో, కేరళదృశ్యమునకో యాసంభాషణము తిరుగు

చుండెను. ఏకాంతసమయములందు వారి కాసముద్రములు, తారకలు, కేరళము మఱుపునకువచ్చెడివి. పవిత్రతరమగుసంభాషణమున-కాముకీకాముకులకు సర్వసాధారణమగు ప్రేమసంభరితసంభాషణమున-వారు తన్మయులై యుండిరి. సరస్వతితో భాషించునపుడు బాలాదిత్యుఁ డత్యుత్సాహమున నుండును. తదితరసమయములం దాతఁడు చిత్తశాంతి యనుమాట నెఱుఁగఁడు. చ్యుతసామ్రాజ్యము-హూణరాజ్యస్థులగు ప్రజలయిడుమలు-ఉత్కృష్టపారిశ్రామికకళాప్రావీణ్యమును బ్రకటించుసంస్థలను గొల్లఁగొనుహూణుని దుష్కృత్యములు-దాసులై యుండు ప్రజల నానాఁటికిఁ దొలిచివేయుపందతనము-దేశము నపూంతముగఁ గబళింపనుండు కరాళక్రూరస్థితి-అన్నియు మూర్తులుదాల్చి యాతనిహృదయతలమునఁ జిందులు ద్రొక్కుచుండెను. ఎంతప్రయత్నించినను, ఆతనికి హరిరామునిపై దురభిప్రాయము సమయకుండెను. ఇంతకును హరిరాముఁడు దొంగలరాయఁడుకదా! గుప్తరాజన్యులు ప్రజోపద్రవకరులకు నుగ్రశాత్రవులై యుండలేదా? విక్రమాదిత్యునికాలమున నీధారుణియందు దొంగతనమనుమాటయే లేకుండెను. అచటిహరిరామునియునికి, గుప్తరాజ్యసంక్షయజ్ఞాపకార్థము నిలిపినస్తూపముగా బాలాదిత్యునకుఁ దోపింపఁజేయుచుండెను. హరిరామునకుఁగూడ బాలాదిత్యునితో భాషించునపుడంతయుఁ జిత్తశాంతి యనునది లేకుండెను. ఎన్నోమాఱు లాతఁడు మరల నీచకృత్యములకుఁ గడంగనని బాసచేయుచుండెను. అవసరమునుబట్టి తానట్టి కార్యములకుఁ బాల్పడితినని, యాతం డెన్నియోమాఱులు తీవ్రముగా వాదించుచుండెను. కాని పూర్వచారిత్రమును మానసతలమునుండి తుడిచివేయుట కాతనికి శక్తిచాలకుండెను. పాపకార్యపరంపరలచే నాతనియశము కళంకితమై వన్నెవాసియుండెను. హరిరాముఁ డరణ్యములఁ జేరుటకు ముందు చూచుచున్నంతస్నేహవీక్షణములతో, నిప్పు డాతనిఁ జూచుటకుఁ బరమార్థికిష్టము లేకుండెను. ధనాఢ్యుఁడగు నావణిక్పుంగవునకును, క్రూరుఁడగు నాదొంగలమిండనికి మధ్య స్వభావసిద్ధమగు నొకయడ్డంకి నిలిచియుండెను.

ఆయడ్డంకి వారిద్దఱకు విశదముగాఁ దెలియుచుండెను. రఘుపతికి హరిరాముని యందు స్నేహభావము కలదు. కాని సజ్జనుఁడగు పాపనకుఁ దుర్జనుఁడగు చోరునిపై స్వభావముగనుండు భీతిమాత్ర మాతనిఁ బాసినది కాదు. సరస్వతీ పార్వతులు తమసుధాసమానసరసాలాపముల హరిరామునిపరితాపవహ్ని నార్పుచుండిరి. ఇట్టి యూఱడింపులచే హరిరాముఁడు తాను దొంగలరాయఁ డనుమాటయే మఱచిపోయెను. మానవు లందఱివలెఁ దానుగూడ మన్ననలఁ గాంచుచుండుట నాతఁడు గ్రహించెను. తనపై నిట్టికృపామృతము గుఱియించినపరమాత్మున కాతఁడు కృతజ్ఞతాభివందనము లర్పించుచుండెను. ఆతని నేత్రగోళము లానందాశ్రుజలమయము లగుచుండెను. భద్రబాహువు హరిరామునియెడ విధేయుఁడై వర్తించుచుండెను. కాని రేయింబవళ్లు భద్రబాహువు వినిపించుజైనమతసిద్ధాంతము లాతనికిఁ జీకాకుఁ గొలుపుచుండెను. జైనసిద్ధాంతములకును హరిరామునిమతమునకును హస్తిమశకాంతర మున్నది. అట్లుండియు హరిరాముఁడు నౌకపై వ్యాకులుఁడై యుండినవాఁడు కాఁడు. సముద్రప్రయాణమంతయు నాతని కానందసంధాయకమై యుండెను. 'విక్రమ'నౌక యెడనెడ నౌకాశ్రయముల నాఁగుచు, ముందు పయనమున కవసరములగుసామగ్రిని, నీటిని దీసికొనుచుండెను. అట్టిసమయముల వణిజులు తీరమునకుఁ జని తమసామగ్రు లమ్ముకొనుచుండిరి. నావికులును, ప్రయాణికులును కూలములఁ జేరి విశ్రమించుచుండిరి. ఇట్టి భూవసతులవలన సముద్రప్రయాణమువలని విసిఁగించుక సన్నగిలుచుండెను. ఇట్లు ముప్పదిదినములు గడచెను. కడ కానౌక క్రాంగనూరు చేరెను. ఆకాలమునఁ గేరళమునందలి నౌకాశ్రయములన్నింటిలోఁ గ్రాంగనూరు చాల ముఖ్యమైనది. నౌకాశ్రయమునకు నావ యొకటివచ్చినదని ప్రచురమగుటయే తడవుగా, జనులు గుంపులుగట్టి వచ్చిరి. నౌకనుండి పాంథులను దీరములకుఁ జేర్చుటకై పడవలు, తెప్పలు సిద్ధమయ్యెను. ఆనౌకపై నరుఁదెంచిన వణిక్ఛేఖరుల నాహ్వానించుటకై, క్రాంగనూరురాజు తనకంచుకిని నియమించెను. ఆనావపైవచ్చినసర

కులను పిలుచుకొని వెంచి తన్నగరవాసులగు వైశ్యులుకూడ వచ్చిరి. అచట కూలివాండ్రకుఁ గఱవులేకుండెను. కూలీ! కూలీ! అని కొందఱు అఱచుచుండిరి. అచట సందడి మిక్కుటమై యుండెను. మార్గమంతయు వర్తకుల చేతను, కూలివాండ్ర చేతను నిండి వెసురుపోటవలె నుండెను. నౌకనుండి తీరమును జేరుటకుఁ బ్రయాణికులు శ్రమనందుచుండిరి. ఆజేరగాండ్రవలనఁ బరమార్థికేమాత్రము తీఱిక లేకుండెను. తనమిత్రబృందము తనపని తీఱువఱకు లక్ష్మీపార్వతులకడ నుండునట్లు పరమార్థి యేర్పాటుగావించెను. పరమార్థి యొక ఘంటలో జేరసారముల ముగించుకొని, తనకై వేచియుండుమిత్రవర్గమును జేరెను.

పర:—అయినది. మనమింకఁ బోవుదము. నేను మిమ్ములవిడుచువఱకు, మీరు నాయతిథులని నమ్ముఁడు.

అడ్డుమాటలవలని ప్రయోజనము లేకుండెను. బాలాదిత్యుఁ డెన్నో యాక్షేపణలు చేయసాగెను. అందులకుఁ బార్వతి ఖండితముగ "కావలసిన నీవుమాత్రము పోవచ్చును. కాని నీవెంట సరస్వతిమాత్రము రాదనినమ్ముము. దీనివలన నీవుపోవని తేలుచున్నది." అని చెప్పెను.

ఇందుల కందఱు నవ్విరి. బాలాదిత్యునకు సిగ్గయ్యెను.

పార్వతి:—సిగ్గెందులకు? అంతయవసర మేమివచ్చినది. మాతోనుండి యీకేరళమునందలి యేదేవాలయమునందైనఁ బెండ్లాడుఁడు.

వివాహప్రస్తావమున బాలాదిత్యసరస్వతులయుల్లములు జల్లనెను. వారు లజ్జావనతముఖులైరి.

పార్వతి:—అంత సిగ్గెందులకు? వివాహమనుసంస్థను బ్రపంచమునందు దైవము స్థాపించియున్నాఁడు. వివాహబద్ధము కాకున్నఁ బ్రపంచము నిలువదు.

అని యామె నవ్వుచు సరస్వతి చేయిపట్టుకొని నడువసాగెను. పరమార్థి మార్గముచూపెను. అందఱును వారి ననుగమించిరి. తనమిత్రునిగృహ

జెవులకొఱకు నారాయణశర్మ బసకుఁ బోయెను. 'ఈదురాత్ములు మనయువరాజుగారిని గాయపఱచిరి. కాన వీరిని రెండింతలుగాఁ జావమోదుఁడు' అని కాడ్ఫిసాసు సెలవిచ్చియుండెను. అచట నారాయణశర్మ లేనందున నాసేవకుఁడు కారాగృహములకడకుఁబోయెను. అన్నిగదులు తాళములువేయఁబడియుండెను. వెంటనే వాఁడు కాడ్ఫిసాసుకడకుఁబోయి "నారాయణశర్మ యెక్కడ?" అని యడిగెను.

"నాకుఁ దెలియదు. ఆతఁడు బసలో లేఁడా?"

"లేఁడు."

తోడనే నారాయణశర్మ నన్వేషించుటకై యంద ఱన్నిమూలలకుఁ బోయిరి. కాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. అంత నాగదితలుపులను వారు గడ్డపాఱలతోఁ బగులఁగొట్టిరి. ఆగదులయం దెవ్వరు కానలేరు. కాడ్ఫిసాసు కుపితుఁడై "ఆహా! ఆదుష్టాత్ముఁడు నారాయణశర్మ యాపాపిష్ఠురాలి మోహవాగురులఁ జిక్కి తనతోడిబానిసలను—యీబంధితులను విడిచియుండును." అని పలికెను. సరస్వతి బంధితయైయుండిన గదితలుపులఁగూడ ఛేదించుట కాతఁ డాజ్ఞఁజేసెను. కాడ్ఫిసాసు ఆచీఁకటికోనలోనికిఁ బోయెను. తరుణారుణకిరణము లప్పుడే ప్రసరించుచుండెను. నారాయణశర్మ నిర్జీవశరీరము కొయ్యబాఱి నెత్తుటఁ దోఁగుచు నేలపైఁబడియుండుట నాతఁడు చూచెను. కాడ్ఫిసాసు విభ్రాంతుఁడై యుస్సురనుచు నచటఁబడియుండు లేఁతటెంకాయఁ గైకొని "కడ కీనిర్భాగ్యుఁ డొకస్త్రీసాహసకృత్యమునకు లోనయ్యెఁగదా! ఆహాహా! ఈతని నెత్తు రెంత నల్లగానున్నది. కాని యింకను నల్లగా—యెంతయో నల్లగా—నీతనిహృదయ ముండితీఱవలెను. ఆకన్య హూణాంగనయై యుండుటకుఁ దగియున్నది!" అని తలంచి తనయనుచరులఁ గాంచి "మిత్రులారా! ఖైదీలవిముక్తికి మనమందఱము బాధ్యులము. హూణరాజేంద్రుఁ డీయుదంతము నాలకించినయెడల, మనశిరముల నుత్తరింపక మానఁడు. అది న్యాయసమ్మతమనికూడ నాయభిప్రాయము. భయోత్పాదక

మగు హూణపాలనమునం దిట్టిశిక్షలు సామాన్యములు. కుక్కలవలె నఱచి చచ్చుటకంటె, మానసంతులవలె మనమేల యాత్మహత్యఁగావించుకోరాదు!" అని యుద్బోధించెను.

"అందుకు మేము సంసిద్ధులము" అని మిగిలినయిరవైతొమ్మిదిమంది యఱచిరి. అనంతరము కాడ్ఫిసాసు దేవరవారికి జాబువ్రాసి, తనవెంటవాఁడగు నన్నుఁబిలిచి, దేవరవారి కాలేఖనిచ్చి యాకథనంతయు నివేదింప నాజ్ఞఁ జేసెను. అంతట వారు దారుణవిషమునుగ్రోలి పరలోకమునకుఁబోయిరి."

మిహి:—అయిన నిప్పుడు హూణగృహమునం దెవరు కాపున్నారు?

"చేష్టనునితండ్రి నాహపాణుఁ డున్నాఁడు."

తోర:—ఆఖైదీ లిపు డెచటనున్నారు?

"దేవా! నాకుఁ దెలియదు."

తోరమానమిహిరగులులు, బంధితులపోవడఁదీయుటకై, కొందఱు గూఢచారులను నలుమూలలకుఁ దఱిమిరి. బాలాదిత్యయశోధర్మలఁగూడ వెదకుటకు వారలకుఁ గట్టడచేసిరి. హూణులు హిందువులనే తమగూఢచారులనుగ నేలుకొనిరి. ఆగూఢచారులు ప్రజ్ఞాధురీణులు. ఎంతయన్యాయమున కైన వెనుదీయువారుకారు. ఆవృత్తిని స్త్రీపురుషులంద ఱవలంబించియుండిరి. ఈగూఢచారులలో ముఖ్యులు బ్రాహ్మణులు. కాయస్థులు. వారిలోఁ గాలాగ్ని, సర్వసమ్మతుఁడు, సుమతి యనువార లసమానచాతురీధురీణులు. సుమతి స్త్రీ. హూణరాజేంద్రునకు వీరుమూవురును నమ్మినబంట్లయియుండిరి. హరిరాముని యడవులకుఁ గాలాగ్నియు, పశ్చిమతీరమునందలి నౌకాశ్రయములకు సర్వసమ్మతుఁడును, మహాకోసలమునకు సుమతియుఁ దోరమానునియాజ్ఞాచోదితులై పోయియుండిరి.

అందఱకంటెఁ గాలాగ్ని ముందుగావచ్చి, తాఁబోయివచ్చినకార్యమునుగూర్చి, తోరమానున కీవిధమున విన్నవించసాగెను.

"దేవా! నిష్ఠాపరుఁడగు సన్యాసివేషముతో నేను హరిరాముని నడ వులకుఁ బోయితిని. ముమ్ముం బాదొంగలు నన్ను గూఢచారియని సంశయించి, నన్నుఁ గూడఁబెట్టిరి. కాని నేనుమాత్రము వేదములను, ఉపనిషత్తులను, భగవ ద్గీతలను విడువక చదువుచుంటిని. శమదమాది సత్త్వగుణప్రధానుఁడనై చరించుచుంటిని. మతవిధులను సకాలమునకు నిర్వర్తించుచుంటిని. కడకు నాకుహనాచర్యలన్నియుఁ గార్యకారులయ్యెను. అందఱు నన్ను విశ్వసించిరి. నాకు వలయుసంగతులనన్నింటిని, నేను వారికడనుండి తోడుకొనుచుంటిని. బాలాదిత్యుఁడు, యశోధర్మ, గుప్తరాజులకు బాంధవుఁడు మఱియొకఁడు. వాని పేరు నెఱుంగుటకు నాకు సాధ్యముకాలేదు. ఈముగ్గురును బంధితులఁ దొలిహూఱు తప్పించినారఁట."

తోర:—అయినఁ జేష్టునిమాట లబద్ధములుకావు?

"కావు. దేవా! బంధితులను మరలఁ బట్టుకొనుట, హూణగృహమున వారిని బంధించుట, నారాయణశర్మను సరస్వతి హత్యగావించుట, బంధితులందఱు తప్పించుకొనుట, తిరిగి వారంద ఱడవులకుఁబోవుట, సరస్వతి, భద్రబాహువు, రఘుపతి, హరిరాముఁడు బారుకచ్ఛమునకుఁ బోయి యట నుండి 'విక్రమ' నావపైఁ గేరళమునకుఁ బోవెంచుటాదిగాఁగలవిషయములను సవిస్తరముగా నెఱింగివచ్చితిని."

తోర:—ఈక్షణమే బారుకచ్ఛమున కొకసేవకునిఁ బంపుము.

"దేవా! పంపియు ఫలములేదు. ఆనావ బారుకచ్ఛమునుండి బయలు దేఱి పదునైదుదినములైనది. బాలాదిత్యుని పోవడిఁగూర్చి, సర్వసమ్మతునకుఁ దెలియఁజేసితిని. కాన నాతఁడు కేరళమునకుఁబోయి యచటి నిజపరిస్థితులను దేవరవారికి నివేదింప గలఁడు."

తోర:—కాలాగ్నీ! నీవును నాతనివెంటఁ జని సమస్తవృత్తాంతము నెఱుంగ నేల ప్రయత్నింపవైతివి?

మిహి:—నీకు శత్రుపక్షమువారు లంచమియ్య మాటనిచ్చిరి కాఁబోలు.

"దేవరవారు నన్నుఁదప్పుఁదలఁచుచున్నారు. నేను హూణకూఁత చాఁకనని యీదొంగలకుఁ దెలిసియుండినచో, దేవరలంద ఱొక్కమొత్తమై వచ్చినను నన్నుఁ గాచియుండెడివారు కారు. ఆదొంగలమధ్య మెలఁగుచుండి నంతకాలము, నేను ఖడ్గధారపై నుండిన ట్లుంటిని. పలుకకపలుకక యొక్కఁ తెలివితక్కువపలుకుపలికి నాకు రాజకీయములందు జోక్యముకలదని వారి కించుకయైనఁ దెలియఁజేసియుండినచో, నేనిప్పటికి యమాలయమునఁ బ్రాంత కాఁపై యుండెడివాఁడను. దేవరవారియాజ్ఞకై నేనిట్టిగండముల నెదుర్కొని తప్పి బయటఁబడిరాఁగా, మీరు నన్ను ద్రోహాత్ముఁగా సంశయించుచున్నారు గదా!"

తోర:—కాలాగ్నీ! నాపుత్త్రునిపలుకుల లెక్కసేయకుము. వాఁడు పసివాఁడు, వానికి లోకజ్ఞాన మంతగాలేదు. నిన్నొక మోటముగా నాటలాడుట మంచిదని యాతనియభిప్రాయము. కాని యెట్టిదశల నయ్యది కార్యకారి కానేరదు.

"దేవరమాట సత్యము."

తోర:—ఈదొంగలగుంపును మనము సర్వనాశ మొనరింపఁగూడదా?

"దేవా! అది సులభసాధ్యముకాదు. కాని రణరంగభీములగు మీ యట్టిరాజవరేణ్యుల కసాధ్య మేమికలదు? ఇంతకు వచ్చినకష్టమేమన, ఆ దొంగలు మనయెదుటఁబడి పోరాడరు. బిడ్డకుఁ దల్లిఱొమ్ములు తెలిసినట్లు, వారి కడవియంతయుఁ దెలియును. చూచుచుండఁగనే వా రాప్రదేశముల యందు దాఁగి, మాయమై పోవుచుందురు."

తోర:—కాని వారిపు డనాథులై యున్నారుగదా?

"అవును. కాని యీదొంగలయెడ 'స్వయంరాజా స్వయంమంత్రీ' యనునానుడి యన్వర్థమైనది."

తోర:—హూణులుకూడ నట్టివారేకదా!

"అవును. దేవా! ఆదొంగలకు హూణు లేవిధమునఁ దీసిపోరు."

తోర:—ఈచోరవినాశనునకుఁ జక్కనియుక్తి యేమైనఁగలదా? ఇందులకు నీవేదియేని తెలుపుఁజూపినచో, వేయిబంగారునాణెములు నీకు బహూకరించెదను.

''నేనెల్లప్పుడును దేవరవారిపాదరాజీవముల నాశ్రయించియుండు వాఁడను. చతురుపాయచాతురీధురీణుఁ డాచాణక్యసచివోత్తముఁడు. కత్తిపోటుకంటెఁ గలముపోటు మిన్నయనియు, శౌర్యోపాయములు రెంటిలో రెండవది కార్యకారియనియు నెంతయో నిజముగ వ్రాసిచ్చియున్నాఁడు. ఆచోరసమూహమును రూపుమాపుటకుఁ బ్రజ్ఞానిధి యొకఁడైన నోపుఁగాని, వేయి వీరులైనఁజాలరు.''

తోర:—వేయిబంగారునాణెము లిచ్చెదను. ఆదొంగలగుంపును నాశ మొనరించుటకు నీవు సమ్మతింతువా?

''ఆకార్యము గొంతుమీఁదికత్తివంటిదిసుమా! అందులకుఁ బ్రాణముల నఱచేతఁబెట్టుకొని దిగవలయును.''

తోర:—అయిన మూఁడువేలుగా నిచ్చెదను.

''దేవరచిత్తము. దీనికి గడువు మూఁడునెలలు దయసేయుఁడు. ఈ లోపల నాదొంగ లడవులవిడిచియైనఁ బోవలయును. లేక యసువులవిడిచి యైనఁ బోవలయును.''

తోర:—భళిభళి! అయినఁ ద్వరగాఁబొమ్ము. చూచితివా? ఈమూఁడు వేల బంగారునాణెము లిచట నీరాక కెదురుచూచుచుండును.

అని యాతఁడు బంగారునాణెములసంచిని గలగలలాడించెను. కాలాగ్ని ముఖమున నసంతుష్టభావము తోఁచెను.

తోర:—నీకేమికావలయును?

''ఏమియువలదు. మాయింటియందు సంభారసాధకము లేమియులేవు. నాగృహిణి చింపిచీరలతో నున్నది. నా......''

తోర:—ఓహో! బాలాదిత్యునిపోవడిఁదియుటకు నీకు నైదువందల నాణెములు కావలయునందువా? ఔనా?

కాలాగ్ని యేమియుఁ బలుకలేదు. తోరమానుఁడు సంచివిప్పి యేనూరు బంగారునాణెముల నాగూఢచారి కొసంగుచు "మీరు బ్రాహ్మణులు, మిగుల నేర్పరులు. తిమ్మిని బ్రమ్మిని, బ్రమ్మిని తిమ్మిగామార్చి, మీపనుల నెఱవేర్చుకొనుచుందురు. మంచిది. పోయి, నీకార్యమును సాధింపుము." అని కొండాడెను.

"చిత్తము" అని కాలాగ్ని రాజమందిరమునుండి బయటికరుదెంచెను. భానుగుప్తుండాతనిసింహద్వారముకడఁ గలిసికొని, నిరపాయమగుస్థలమున కాతనివెంట నడచెను. అచటఁ గాలాగ్ని యాతనితో "నేను నీప్రస్తావనను వదలి, నీకుఁ బ్రాణదాన మొనరించితిని. ఆకొఱవ యైదువందలనాణెము లిచ్చెదవా?" అని యడిగెను. "ఇవిగో! ఇచటనేయున్నవి" అని భానుగుప్తుఁడొక బంగారునాణెములమూట నాతని కిచ్చెను.

భాను:—ఆబంధితులఁ దోలిపోవుచుఁ గాపాడిన పురుషత్రయములో మూఁడవవానిని నీకుఁ దెలియనట్లు నటించితివని, నాగూఢచారి నాతోఁ జెప్పినాఁడు.

కాలాగ్ని:—ఔనౌను. సుముఖుఁడుగదా? వాని నచటఁ జూచితిని.

భాను:—అయినఁ గాలాగ్నీ! మూఁడువేలుసువర్ణనాణెముల బహుమతిగా గ్రహించి, హరిరాముని, యాతని యనుచరవర్గమును అరణ్యప్రాంతములనుండి తఱుమనున్నావా?

కాలాగ్ని:—అవును. అందులకు నేను జాలనందువా?

భాను:—నీ కసాధ్యకార్యముకలదా?

కాలాగ్ని:— మిత్రమా! చెప్పెద వినుము. గూఢచారునిజీవితమునకు సౌఖ్యమనునదిలేదు. ఆతని నెవ్వరు నమ్మరు. కడ కాతనియజమానులు సైతము నమ్మరు. పొరపాటించుకయైన వాటిల్లిన నాతనికిఁ బ్రాణాంతకమగును. చార

వృత్తియందు జయము నాకాక్షించువాఁడు. అనురాగమునకు హస్తోదకములు విడువవలయును. ధర్మమును దఱిమివేయవలయును. మతమును మట్టుపెట్టవలయును. జయశీలుఁడును, లక్ష్మీలాలితుఁడు నగుగూఢచారికంటె, ఏగంగయొడ్డుననో యేనర్మదాకూలముననో ముక్కుమూసికొనియుండు పేదబాపఁడైన సుఖముగనుండును. అట్టివైరాగ్యవృత్తి ననుసరించుటకు నాకెంతయో కాలముగా గోరికయున్నదిగాని, సమయమునకేదియో యొకటి యందుల కడ్డంకియై నిలుచుచున్నది. కాని, నేనిప్పు డొక్కమాఱుగా నిర్ధారించుకొంటిని. ఇఁక దీనికిఁ దిరుగులేదు. ఈకార్యమగుటయే తడవుగా, నేను జాయానమేత ముగా నర్మదానదీకూలమునకుఁబోయి, మునినై కాలము గడుపుచుండెద.

భాను:—'అన్యథా చింతితం కార్యం దైవ మన్యత్ర చింతయేత్' అని యుండలేదా?

కాలాగ్ని:—ఇది యెంతయు నిజము. కాలగర్భమును శోధింప నెవరి వశము? మంచిది. సెలవు. హరిరాముని యడవులకుఁ బోవుచున్నాను.

భాను:—మంచిది.

వారిండొరులవీడి చనిరి. పదినిముసములైనపిదప, సుముఖుఁడు భానుగుప్తుఁజేరి, తోరమానకాలాగ్నులసంభాషణమును వివరముగాఁ జెప్పెను. అంతట నాతఁడు సుముఖుని బహుమానపూర్వకముగా సాగనంపి, ఉజ్జయిని యందలి తనవిడిదికిఁబోయెను. నారాయణశర్మమరణమునకై యాతఁడు లోలోన నుప్పొంగుచుండెను. ఆబ్రాహ్మణాధమునిచావుచే, భానుగుప్తుని హృదయమందలి శంకాశల్య మూడిపోయెను. ఇఁక హూణులు తన్ను సంశయింపరని యాతనికి సంతోషమయ్యెను. కాని కాలాగ్నిపై నాతని కేమాత్రము నమ్మకములేదు. ఎప్పుడో యొకప్పు డావిశ్వాసఘాతుకుఁడు తన్ను బయటవేసి తీరుననియు, ఆతఁడు జీవములతో నుండునంతవఱకు సౌఖ్యము తన్నుఁ జేర దనియు భానుగుప్తుఁ డెఱుఁగును. 'ఎట్టులో యొకట్టుల యీప్రక్కలోని బల్లెమును మట్టుపెట్టినఁగాని, నాకుఁ గూర్కుపట్టదు' అని యాతఁ డనుకొనెను.

అతఁడు దూర మాలోచించెను. అనంతర మాతఁడు తనపుస్తకభాండాగారమునకుఁబోయి రాజ్యపాలనాక్రమముంగూర్చిన గ్రంథము నొకదానిఁదీసికొని, రాజులఁగూర్చి వ్రాసియుండు ప్రకరణమును జూచెను. అతనిచూడ్కికిఁ దగిలిన వాక్య మియ్యది. "తనరహస్యమును—వెల్లడియైనఁ దనకంటకమున కునికిఁ దగిలించుదానిని—తెలిసినమానవుని, రాజగువాఁడు న్యాయముగనో యన్యాయముగనో పరలోకమునకుఁ బంపివేయుటకై సర్వవిధములఁ బ్రయత్నింపవలయును. ఆమానవుఁడు సజీవుఁడైయుండునేని యెపుడు నేమి వెల్లడిచేయునో, యేమి చేయఁడో చెప్పుట కెవరికిశక్యము? చచ్చినవానియందుమాత్రము సంపూర్ణ విశ్వాస ముంచనగును." భానుగుప్తుఁ డానందాంతరంగుఁడై "ఆహా! వెదుకఁ బోయినతీఁగె కాలఁదగిలినది" అని, కర్తవ్యాంశమును నిర్ధారణచేసికొనెను. ప్రియభృత్యుఁ డగువిశ్వనాథునిఁ బిలిచి భానుగుప్తుఁడు వానిచెవిలో "విశ్వనాథా! నీవిపుడే హరిరాముని యడవులకుఁబొమ్ము. పోయి, దొంగలతో 'తోరమానునిచారుఁ డొకఁడు కాలాగ్ని యనువాఁడు మిమ్ములఁ జేరి, కపటనటనలచే మిమ్ముందఱ హతమార్చుచున్నాఁడు. మీయడవులందు యతిరూపధారియై కొంగజపము నొనరించువాఁడే యాగూఢచారి కాలాగ్ని.' అని నచ్చఁ జెప్పుము. ఈసంగతి నొరులచెవులవేయకుము." అని యానతిచేసెను.

"దేవరవారిచిత్తము." అని విశ్వనాథుఁడు వెడలిపోయెను.

"ఇఁక మూఁడుదినములలోఁ గాలాగ్ని యమునింటఁ బ్రాఁతకాఁపై యుండఁగలఁడు. వాఁడు నర్మదానదిగట్టుపై నుండునేమోకాని, వైతరణీనదీకూలమునమాత్ర ముండుట నిశ్చయము. హాహాహాహా! ఔనౌను! మానవుఁ డొకటితలంచిన, మాధవుఁ డొకటితలంచునుగదా?" అని భానుగుప్తుఁ డనుకొనెను. మఱునాఁ డాతఁడు తోరమానమిహిరగులులకడ సెలవుగొని, స్వరాజ్యమగుపశ్చిమమాళవమునకుఁ దరలెను.

తోరమానుఁడు తాలిమిమాని, సుమతీసర్వసమ్మతులకొఱ కనుక్షణ మెదురుచూచుచుండెను. భానుగుప్తుఁడుపోయిన యైదవనాఁడు రాజమందిర

మున కొకమానవుం డరుదెంచెను. ఆమానవుఁడు సర్వసమ్మతునికడనుండియో, సుమతికడనుండియో వచ్చినవార్తావహుఁడై యుండునని తోరమానుం డనుకొని, వానివిన్నపముల నాకర్ణింప నాతురుఁడైయుండెను. ఆవార్తావహుఁ డాతనిఁజేరి "జయజయమహారాజా! కాలాగ్నినిగుఱించిన సమాచారములతో వచ్చినాఁడను" అనెను.

తోర:—ఏమైనది? ఆతఁ డాదొంగలగుంపును మట్టువెట్టెనా?

దూత:—దేవా! లేదు. ఆచోరు లాతనిఁ జంపివైచిరి. వారెట్లో యాతనిమర్మమును బసిపట్టిరి. వారాతని యథారీతిగానమ్మినట్లు నటించుచు, ఉన్నట్లుండి యాతని ముక్కలుముక్కలుగాఁ గోసివైచినారు. ఆతనినాలుకపై వాఁతలువేసిరి. ఆతనికన్నులఁ బెఱికివైచిరి. ఆతఁడు జీవములు వాయునంతవఱకు నొక్కొక్కయంగమును జీల్చివైచిరి.

తోర:—ఏమీ! అయిన నారాక్షసాధము లిపు డెచటనున్నారు?

దూత:—దేవా! వారు తూర్పుగాఁబోయిరి.

తోర:—ఈహత్య యెపుడు జరిగినది?

దూత:—దేవా! రెండుదినముల క్రిందట. కాలాగ్నిశిరమును నిన్న భానుగుప్తుని ప్రాసాదమునందుఁ బాఱవేసిరి. దానితోఁగూడ నొకలేఖయుండెను. 'బాలాదిత్యునిభృత్యులమును, హరిరామునియనుచరులమును నగుమేము, ద్రోహాత్ముఁడగు భానుగుప్తునిగూఢచారిని కాలాగ్నిని ఖండఖండములుగాఁ గోసివేసితిమి. ఈద్రోహుని నాలుకపై వాఁతలువైచితిమి. కన్నులూడఁ బెఱికితిమి. కాన ద్రోహాత్ములందఱు జాగ్రత్తగా నుండుఁడు' అని యందుండెను.

తోర:—ఓహో! అలాగా? అయిన నాదుర్జనులు భానుగుప్తునిజీవములఁగూడ హరింపనున్నారా? ఔనా? పరాజితరాజబాంధవుఁడగు భానుగుప్తుఁ డీచోరులను రహస్యముగా లేవఁదీయుచున్నాఁడేమో యని సంశయించుచుంటిని. కాని నాయూహ సరికానందులకు సంతసముగానున్నది.

డిప్పుడు తనయాస్థానమునందు బికారియైయున్నాఁడుకదా యని మహాసేనుఁ డిప్పు డమందానందతుందిలుఁడై యున్నాఁడు. ఈహైందవోర్వీశుల యాశ్రితవాత్సల్యత్వ మెంతదురహంకారబంధురమైయున్నదో, దీనివలన దేవరవారికిఁ దెల్లమగుచున్నదిగదా. దేవా! సారాంశ మిది. బాలాదిత్యుఁడు మరలఁ దనచ్యుతరాజ్యమునఁ గొంతయైన నాక్రమించుటకు సాయమొనరించెదనని, మహాసేనుఁడు మాటయిచ్చియున్నాఁడు.

తోర:—ఓహో! ఏమి యీమహాసేనునిగర్వము! నాపైఁ గత్తిదూయుట కాతనికి మగతనమువచ్చెఁగా! ఔనా?

మిహి:—హూణులతోడిపోరాటమన నేమియో, మన మాతనికిఁ ద్వరలోఁ దెలియఁజేయుదము.

సర్వ:—దేవా! దీపకళికఁ జేరుశలభముమాడ్కి, మహాసేనుఁ డీయుద్ధప్రయత్నములకుఁ గడంగుచున్నాఁడు.

తోర:—మఱెవ్వరైన హైందవమేదినీశు లాతనికి సాహ్యమొనరింప నున్నారా?

సర్వ:—మహాప్రభూ! పైకిమాత్రము లేరు. కాని యెందరో భూకాంతులు లోలోన సాయమొనరింప మాటయిచ్చియున్నారు.

తోర:—వీరెంతసాహసులైరి. పిల్లులు పులులైనవిగా! ఆదుడుకనికి మహాసేనునకు సాయమొనరించుటకు వారికి గుండెలున్నవిగా? ఏయేరాజు లిందుకుఁ దెగించియున్నారు.

సర్వ:—దేవరవారిపరాక్రమపరిధికందకుండురాజులుమాత్రము సాహసించియున్నారు.

తోర:—ఎవరు వారు?

సర్వ:—వేఁగిదేశాధినాథుఁడు మహేంద్రవర్మ, కాంచీపురీశుఁడు అవంతివర్మ, సింహళాధీశుఁడు కాకవర్ణుఁడు, ఇంకను బాండ్య, చోళవంశీయులగు గొందఱురాజు లున్నారు. కాని లోలోన, చాటుచాటుగా సాయ

మొనరించువా రెందఱో గలరు. కళింగరాజపుత్రిక యగుచారుమతికిఁ ద్వరలో స్వయంవరమహోత్సవము జరుగుచున్నది. అప్పట్టున నచటికిఁ బెక్కురుభూమీశులు రానున్నారు. కేరళాధీశుఁడు మహాసేనుఁడునైత మాస్వయంవరమునకుఁబోయి, దేశకాలపరిస్థితుల నారసి, సాధ్యమైనంతవఱకు సాయమునుబడయనున్నాఁడు. గుణాకర, వ్యాఘ్రరాజుల సంపూర్ణసాహాయ్యమునుబడయుట కాతఁడు కృతనిశ్చయుఁడై యున్నాఁడు.

తోర:—స్వయంవర మెప్పుడు ?

సర్వ:—పైనెలలో మహాప్రభూ ! అందులకు దివ్యసన్నాహములు జరుగుచున్నవి. నలుబదియెనిమిదిదినములు వెయ్యిన్నినూటయెనిమిదిమంది బ్రాహ్మణులకు సమారాధనలుగావించి, భూరిసంభావనలచే వారిని సంతృప్తులఁ గావింతురఁట. రాజకుమారి చారుమతి కెనయగువిలాసవతి యాసేతుహిమాచలమునఁ గానరాదు. ఆమె సోయగ మలౌకికము. అసదృశము. ఆతరుణి పాణిగ్రహణమునకుఁ బోటీ లతిచుఱుకుగా నున్నవి.

తోర:—ఆరాజకుమారి యంతయందకత్తెయా ?

సర్వ:—దేవా! ఆప్రభుతనయ సౌందర్యసౌభాగ్యసౌశీల్యముల నభివర్ణించుటకు భాషయం దుపకరణములులేవు. ఆమె మహారాజ్ఞియై యుండఁదగియున్నది.

తోర:—అయిన మన మామె కెందులకు మహారాజ్ఞీపద మొసంగ రాదు? ఆసుందరాంగిని మన మిహిరగులునకు వివాహమొనర్చుట సమంజసముగదా ?

తోరమానునిసూచన సర్వసమ్మతునకుఁ దత్తరపాటొదవఁజేసెను. అంతలో నాతఁడు తెప్పిఱిల్లి "దేవా ! సామాన్యురాలగు కళింగరాజకుమారికిని, విశ్వవిఖ్యాతసామ్రాజ్యాధినాథునికుమారునకు నెంతయు నంతరముండును." అని పలికెను.

తోర:—అంతరమునకుఁ గలకారణము నాకు గోచరించలేదు. నా వంశవృక్షము హిందూదేశమునందు వ్రేళ్లునాఁటుకొనవలయునని నాయభిలాష. మిహిరగులుం డొకహైందవరాకుమారిఁ జేపట్టినచో, నాకోరిక నెఱవేఱును. సుప్రసిద్ధకళింగరాజతనూజ మాయింట మెట్టినయెడల, హూణులకీఁక హిందూదేశమునఁ గాలూని నిలుచుటకుఁ బట్టుచిక్కును. అప్పుడు మిహిరగులునకు బుట్టుపుత్త్రుఁడు విజాతీయుఁ డనిపించుకొనఁడు. అదియటుండ, మగధయందు మనయధికార మింకను జేవపాఱలేదని యందఱకుఁ దెలియుఁగదా! కానఁ గాళింగులస్నేహధనమున మాగధులభక్తిని విలుచుకొననగును. మహాకోసలము సంపూర్ణముగ మనచేతులఁ జిక్కిపోవును. ఈకళింగసంబంధము సర్వోత్తమమని యెన్నియోయేండ్లుగా నేను దలంచుచున్నాను. కుమారా! ఇందులకు నీయభిప్రాయమేమి?

మిహి:—దేవరవారిమతమును గాదందునా?

తోడనే తోరమానుఁడు, తుషష్పు, హుజేష్పు, వజేష్పులరావించి తన యభిమతమును వారి కెఱింగించెను. ఆయోజనకుఁ దుషష్పునుబట్టి పగ్గములు లేకపోయెను. కాని హుజేష్పు, వజేష్పు లందుల కియ్యకొనరైరి. జాతీతరులగుహైందవులతో వియ్యమందుటవలనఁ దమజాతి నానాఁట నిర్వీర్యమైపోవునని వారు భయపడుచుండిరి. "కరి కరిణిం బెండ్లాడువిధమున, హూణుఁడు హూణవనిత నుద్వాహమాడవలయును. కళింగులతోడివియ్యమువలన మనవీర్యము పటుత్వమొందునని దేవరవా రనుచున్నారుగదా! భీరుజనప్రధానమగుజాతితో సంబంధమొనరంచుటవలన, మనజాతికొదవు శౌర్యహాని నించుక తలంపుఁడు. అంతటఁ బులినిఁ జూచి నక్క వాఁతవేసికొనినట్లు, రాకుమారుని జూడఁబట్టి హూణులు నడతురు. ఇట్లు నూఱువత్సరములలో హూణజాతియంతయు హైందవజాతియందు విలీనమైపోవుట నిశ్చయము." అని వజేష్పు చెప్పెను.

తోర:—దానియందు నాకు లోప మగపడుటలేదు. పోఁదగినమార్గమునఁ బోవుట మంచిదిగదా!

వజేష్వ, హంజేష్వలు మఱేమియు వ్యాఖ్యాన మొనరింపలేకపోయిరి. వారు విధిలేక నోరుమూసికొనిరి.

హంజేష్వ:—మహారాజుగారిముదలను మాళిందాల్తుము. దేవరమాటను గాదన మే మెంతవారము?

వజేష్వ:—సాయాజ్ఞేపణలుంకూడ మాయమైనవి.

తోర:—మంచిది. ఇప్పు డీసంబంధము సానుకూలమగుమార్గము నరయ వలయుంగదా!

మిహి:—పరాక్రమోపేతమగు చమూసమూహము నిచ్చి నన్నుం బంపుండు. ఆరాజకుమారిని నేంబట్టుకొనివచ్చెద.

వజేష్వ:—ఇట్లుగదా నిజమగుహూణుండు పలుకును.

తోర:—కాని, ముస్ముందు మనము సౌమ్యరీతిం బ్రయత్నింతము. ఇట్టి సందిగ్ధసమయముల మనము కళింగకోపపన్నగముపైం గాలూను టాత్మ క్షేమంకరముగాదు.

మిహి:—పేదకోపము పెదవులచేటుగదా! కళింగులకోపము మనల నేమిచేయును?

తోర:—నిరర్థకముగావచ్చును! కాని దానికిం బ్రజాధనముల వ్యర్థముగా వెచ్చింపవలసివచ్చును. చతురుపాయముల మొదటి మూండుపాయములం బ్రయోగింతము. దాన నుపయోగములేకుండిన నాలుగవయుపాయమున్నదిగదా? కార్యసాఫల్యార్థము యుద్ధమునకుం గలసామర్థ్యము మఱిదేనికి లేదని, నీవయసున నేనుగూడం దలంచుచుంటిని. కాని వయోభారము భుజముల కెక్కినకొలంది నాయభిప్రాయమును మార్చుకొనుచుంటిని. జయాపజయములు మగంటిమిపై నాధారపడియుండునని నమ్మను. కాని నీతిప్రయోగమునం గలుగుఫలము వేఱు. సర్వసమ్మతా! మనయోజనలు ఫలప్రదములై యీ వివాహము జరుగుట కుపాయమేమైనం గలదా?

సర్వ:—దేవా! స్వయంవరమునకు యువరాజకుమారుఁబంపుటకు మారుగా నొకప్రతినిధినిఁ బంపుట యుక్తమని యీభృత్యునిమనవి. ఒకవేళ నాకుమారి యువరాజుగారిని నిరాకరించినయెడల, దాన మనయువరాజుగా రొందు నవమానభవము, వారచట లేమింజేసి, తేలికయైపోవును. వేఱొక వేళ నాసుందరాంగి యువరాజుగారిం బెండ్లాడ సమ్మతించినచో, దేవరవారు సపరివారముగాఁ బెండ్లికిఁ జననగును.

తోర:—కాని నాపుత్త్రునిఁ గాదనుట కారాకుమారికి గుండెలున్న వంటవా?

సర్వ:—దేవా! నేఁజెప్పఁజాలను. ఈరాజకుమారికలచిత్తము లహంకారపూరితములు. అట్టియెడ వారిచేష్ట లెవరికెఱుక? స్వయంవరనిర్ణయాధికారసూత్రము తెగువఱకు వారు లాగికాని వదలరు.

తోర:—అలాగైన మనము భానుగుప్తునిఁ బంపుట బాగు.

సర్వ:—అంతకన్నఁ గార్యకారి మఱేమున్నది. దేవా! దైవకృపవలన నాతఁ డిపుడు నగరమందే యున్నాఁడు. నేనిచటికివచ్చునపు డాతఁడు ప్రక్కగదియందు దేవరవారిదర్శనార్థము నిరీక్షించుచుండుట గాంచితిని.

తోర:—అయిన వానిఁ బిలువుము.

భటుఁ డొకఁడుపోయి, భానుగుప్తునిఁ బ్రభుసమ్ముఖమునకుఁ గొని వచ్చెను.

భాను:—దేవరవారిదివ్యచిత్తమున కానందకరమైన దేది?

తోర:—భానుగుప్తా! కళింగపట్టణమున రాజకుమారి చారుమతికి స్వయంవరము జరుగనున్నది. మిహిరగులునిప్రతినిధివై నీవాస్వయంవరమునకుఁ బోవలయును. ఆరాకుమారి యువరాజకుమారుని ప్రశస్తహస్తగ్రహణమున కియ్యకొనదేని, యుద్ధసన్నద్ధులైయుండుఁడని కళింగులతోఁ జెప్పిరమ్ము.

భాను:—దేవరవారియాజ్ఞను శిరసావహింతును. కాని, దిగంత కీర్తి విస్తారుఁడగు మనయువరాజునకుఁ గళింగరాజకుమారితోడి వివాహము, హూణప్రతిష్ఠకు భంగకరమని నావిన్నపము.

తోర:—కానే కాదు. హూణులు మీవలెగౌరవప్రతిష్ఠలపై నంతగాఁ బడిచావరు. మేము వర్ణవిభేదములఁ బాటింపము. అకారణమున మా మగఁటిమి చేవయెక్కియున్నది. మాజాతియందుఁ గులకట్టుఁబాటు లుండి యుండినచో, మీహైందవులకంటె మేము విక్రమాఢ్యులమై యెట్లుండెడి వారము.

భాను:—అదియటుండ, మఱియొకసంకట మున్నది. ఈకళింగులకు దురభిమానము మెండు. తామే యార్యులమని వారు విఱ్ఱవీఁగుచుందురు. అట్టియహంకారులు హూణులతోడివియ్యమున కియ్యకొందురా? యని నా సంశయము.

తోర:—అట్లు వారిబుద్ధి గడ్డిమేసినచో మనము వారికిఁ దగిన పాఠముఁ గఱపుదము.

భాను:—దేవరవారి చిత్తము.

అని భానుగుప్తుఁడు కొలువుపీడి యావలవచ్చెను. సర్వసమ్మతుఁడు కానుకలందిచి తోరమానుని సెలవుపొంది, బయటి కరుదెంచెను. ఇరువురుఁగలిసి కొంతదూరము పోయినతరువాత, సర్వసమ్మతుఁడు భానుగుప్తునిఁ గాంచి "ఆహాహా! ఎంతవిపరీతకాలమువచ్చినది. నిషాదాధముఁడును నాస్తికుఁడు నగు హూణుఁడెక్కడ ? కులాభిజాత్యసంపన్నయగు హైందవనారీశిరోమణి యెక్కడ? నక్కయెక్కడ? నాగలోకమెక్కడ?" అని నొచ్చుకొనుచుఁ బలికెను.

భాను:—ఇంతకుఁజిత్రమేమన, నీవివాహసంధానప్రక్రియ,నాకుత్తుక కురియై తగులొనినది. హూణుఁ డగువానికి నాపుత్త్రికనొసంగుటకుమాఱు చావనైనఁ జావ నియ్యకొనునేనే, నీతినియమవిహీనుఁడగు నానిషాదునకు సుక్షత్త్రియాంగన నిచ్చి పెండ్లిచేయుటకై ప్రయత్నించుచున్నాఁడఁగదా!

సర్వ:—అయిన దీని కీవేల యియ్యకొంటివి.

భాను:—నీకుఁ దెలియదా! నా రాష్ట్రము. హూణరాజ్యపుఁ బొలిమేర నానుకొనియున్నది. కాని వారిం బ్రతిఘటించి నిలుచుటవలన నాకు సౌఖ్యములేదు. ఆహా! ఈపాడుపశ్చిమమాళవమునకంటె, నేను మగధాధినాథుఁడనై యుండినచో, నెంతయు హాయిగా నుండెడిది.

సర్వ:—అది మనకెట్లు సాధ్యము? దైవ మిచ్చినదానితోఁ దృప్తినంది, హెచ్చుగాగోరక తనప్రాప్త మదియే యని తలంచి నిత్యసంతోషియై యుండుమానవుఁడే సర్వగుణోత్తముఁడు. వాఁడే ప్రజ్ఞావంతుఁడు.

భాను:—మంచిది. నాకిఁక సెలవు. అన్నట్లు మఱచితి. మహాసేనాది భూవరు లొకటికానున్నారని నీవంటివిగదా! వారియత్నము లెట్లున్నవి? వారు హూణు నూఁగింతురా?

సర్వ:—ఏమో, చెప్పఁజాలము. అంతయుఁ గళింగబాలాదిత్యులపై నాధారపడియున్నది. వారుభయులకు మైత్రి కుదిరిన, జయముకలుగుటకు సందియముండదు. లేకున్న, బాలాదిత్యాదులకు సర్వనాశము సిద్ధము. మఱేమియు లేదు.

భాను:—ఒకవేళ వారు హూణు నోడించిరేని మనయుభయులకుఁ గూడ సర్వనాశము సిద్ధము.

సర్వ:—దానికి నీవుమాత్రము దిగులొందనగుఁగాని, నాకు దిగులెందుకు? గూఢచారు, లేరాజునకుఁగాని కావలయును. రాజునకు గూఢచారులు కన్నులవంటివారుగదా! అందున నాయట్టిచతురమతియగుగూఢచారిని వారెన్నటికి విడనాఁడరు. మే మేగాలి కాచాపనెత్తుచుందుము. మసిపూసి మారేడుకాయఁజేయుటకు మేము వెనుదీయము. బూటకపుమగఁటిమిఁ బ్రకటించుటకు మేము సంసిద్ధులమైయుందుము. బక్కపీనుఁగులమగుమమ్ముఁ జూచి, భయపడువా రెవ్వరులేరు. కాని నీసంగతియే వేఱుసుమా!

భాను:—నిజము. కాలాగ్నిగతియేమైనదో నీవెఱుంగుదువా?

సర్వ:—నగరునకుఁ బోవుకతి నేఁడువింటిని. ఎవఁడో యొకదుర్మార్గుఁడు పగఁదీర్చుకొనుట కీపనిఁజేసియుండును. లేకున్నఁ జాతురీధురీణుఁడగు కాలాగ్నికేమి? ఇట్టి దుర్మరణము సంభవించుటేమి? సోదరగూఢచారి యెవ్వఁడైన నాతని యభ్యుదయమున కసూయపడెనో, మానవుఁ డెవ్వఁడైన దనరహస్యము లాతనికిఁ దెలిసినవని సంశయించెనో, కాలాగ్నిని మట్టుపెట్ట నెంచి యాతనియుదంతమునంతయుఁ దొంగలకుఁ దెలిపియుండవలయును. లేకున్న, వారాతనిసంశయింప వారికి వేఱువెరవెక్కడిది?

భాను:—ఆదొంగలు నాకుఁగూడ నొకబెదరింపుజాబును వ్రాసిరి. నీకిది తెలియునా?

సర్వ:—అవునఁట. వింటిని. ఆహా! హూణునియనుగ్రహసంపాదనమున కెట్టియుక్తిఁ బన్నితివయ్యా నీవు.

భాను:—(కోపముతో) ఏమి! ఆజాబును నేనే వ్రాయించితినని నీవు తలంచుచున్నావా?

సర్వ:—లేదు లేదు. తత్తఱపడకుము. ఆజాబు నీప్రేరణచే వ్రాయఁబడినదని నేను వింటిని.

భాను:—దేనింజూచి, నీవింత తెగువతోఁ బలుకుచున్నావు?

సర్వ:—దేనింజూచియా? కాలాగ్నిఖండితశిరము నీబసలోఁబడిన ముందటిదినము నీసేవకుఁడు విశ్వనాథుఁడు హరిరాముని యడవులనుండి తిరిగి వచ్చుచుండెను. నేనుగూడ గూఢచారిననియు జగజ్జెగీయమానుఁడననియు, నావులించినఁ బ్రేవులెంచునిపుణుఁడననియు దేవరవారు మఱచితిరికాఁబోలు.

భానుగుప్తుఁడు పెదవులఁ గఱచుకొనెను. "ఈ నీయనుమానములను గోరంతలు కొండంతలుగాఁజేసి, హూణునకు నివేదింప వనుకొందును." అని భానుగుప్తుఁ డుస్సురనుచుఁ బలికెను.

సర్వ:—అంత యవసరమేమివచ్చినది? నీవు నాకేమియుఁ గీడొనరించినవాఁడవుకావు. అట్టియెడ నేను నీకుఁ గీడుఁదలంచుటకుఁ గారణమేమి.

కలదు? సరియగు కారణముండినఁదప్పఁ మేమొకరిమనసు నొప్పించుట కిష్టపడము. అటియటుండ, కుత్తుకమీఁదికిఁ గత్తివచ్చినపుడు, మాకు సాయమొనరించువా రుండరు. ఇది తెలిసి, మేము సాధ్యమైనవఱ కితరులజోలికిఁబోము. ఏదియెట్లున్న నేమి? కాలాగ్నిగతిఁ గన్నులారఁగాంచియు, దేవరవారి జోలికి వచ్చుటకు నాకు మతిపోయినదాయేమి? కాని యొక్కవిషయము. నేను దరిద్రుఁడను. కూటికిగుడ్డకు వాఁచియుందును. సమయాసమయముల నాకడుపు కాలునపుడుమాత్రము, తమరు నన్ను 'అయ్యో!' అనుచుండినఁజాలును. 'దేహి' యనిన 'నాస్తి' యనుట గుప్తవంశీయు లెఱుంగరుగదా!

భాను:—కావలసినది కైకొనుటకు నీకాటంకములేదు. మంచిది. పోయివచ్చెద.

సర్వ:—నాకును సెలవు.

వారు చెరియొకదారిఁ బోయిరి.

రాజాజ్ఞపైఁ బోయివచ్చినసుమతి, నాఁటిసాయంకాలము తోరమాన మిహిరగులులసన్నిధికి వచ్చెను. సుమతి బోగముది. మంతుకెక్కిన గూఢచారిణి. స్కందగుప్తసార్వభౌముని సామంతరాజులు కొందఱాతని యెడఁ గుట్రలొనరించుచుండ, నాతఁడు వారిదుశ్చేష్టితములఁగనిపెట్టనెంచి, కొందఱుగూఢచారులఁ జేరఁదీసి యావృత్తి కవసరము లగుతంత్రములను వారికిఁ గఱపెను. ఆగూఢచారులలో నీసుమతియు నొక్కతె. సుమతి సంగీతవిద్యయందుఁ బ్రవీణురాలు. నాట్యకళయం దప్రతిమురాలు. కేశసంస్కరణమొనరించి, రాకుమారితలమనసులఁ జూఱఁగొను నేర్పఱి. పూలమాలలఁ గట్టుటయం దతి నిపుణురాలు. ఈయోగ్యలతో నావేశ్యాంగన శాత్రవరాజాంతఃపురతరుణులఁజేరి, తనకళాపాటవమున వారిమానసము లాకర్షించి, వారు తన్నించుకేని సంశయింపకుండునట్లు, తనకుఁ గావలసినసంగతులను వారికడనుండి ముక్కలుముక్కలుగా నొలుచుకొనుచుండును. తనకుఁ గావలసిన విషయమంతయు దొరకినతర్వాత, నాగూఢచారిణి తనకు సమీప

తోర:—కానే కాదు. నీవింకను వెక్కు కానుక లందందగినదానవు. మనకన్నులది మ్ముకొట్టి, ఉజ్జయినినుండి యశోధర్మ యానాఁ డెట్లు తప్పించుకొనెను? భూమకాంతకుఁ డేమయ్యెను?

సుమతి:—దేవా! యశోధర్మ భూమకునికో అలకుఁ జిక్కి మడియనుండ, బాలాదిత్యుఁడు దాకని రక్షించి, వీరకేసరి భూమకునిఁ గాలునిమందిరమునకు గెంటివైచినాఁడు.

తోర:—ఏమీ! భూమకాంతకుఁ డాపోగరుఁబోతు బాలాదిత్యుఁడా!

సుమతి:—అవును దేవా! అనంతరము యశోధర్మ బాలాదిత్యులుజ్జయినియందొకయింటఁ దలఁ దాఁచుకొనిరి.

తోర:—ఎవరియిల్లు?

సుమతి:—దేవా! చండాలిని మాధవికుటీరము.

తోరమానుఁ డదరిపడెను. "అయ్యో! పాపిష్ఠదైవమా! ఆయింటిని మాత్రము నేము వెదుకమైతిమి. ఇందుల కానారాయణశర్మయే కారణము. ఆదుష్టుర్గునియాత్మను భగవానుఁడు నాశమొనరించుఁగాక! పొండు. పోయి, యాద్రోహాత్మురాలిని మాధవిఁ జుట్టుపట్టుకొని యీడ్చుకొనిరండు. ఆనీచురాలి నాహుతిఁగొనువఱకు మాకోపాగ్ని చల్లాఱదు," అని తోరమానుఁడు కోపతామ్రాక్షుఁడై, తనభటుల కాజ్ఞ చేసెను.

సుమతి:—దేవా! మన్నింపుము. ఆమాలది మొన్న చనిపోయినది. దేవరవారిసన్నిధికి వచ్చునప్పుఁ డీసంగతి వింటిని.

తోర:—అయిన దానిశవమును గుక్కలకు వేయుదము. పోయి, సమాధిత్రవ్వి శవముఁ గొనిరండు.

సుమతి:—ఆమెశవమును దహించిరి. ఆమె యస్థులను నలువైపుల కెగఁజల్లిరి.

తోర:—అయిన నాకపటాత్మురాలు తప్పించుకొనినదా? పోనీ! ఆమెకు బిడ్డలులేరా? వారి దుంపతెంచెదను.

సుమతి:— దేవా! ఆమెకు బిడ్డలులేరు.

తోర:—అయిన నామూలదానియింటిని దగులఁబెట్టి, యచట నొక గుంటఁద్రవ్వుఁడు. ఇప్పుడే నూఱుగురుభటులు పోయి, దానిగుడిసెకు నిప్పు పెట్టవలయును. ఇకపై ద్రోహులకును, శత్రువులకు నాప్రదేశ మాశ్రయ మియ్యకుండుఁగాక!

మిహిరగులుఁడు నూఱుగురుసైనికుల నాపనిపైఁ బంపెను. తోరమానుఁడు కోపము నణఁచుకొనెను. "బాలాదిత్యయశోధర్ముల వెదకుటకై, యాధేయుఁడగు వాసుదేవునిఁ బంపియుంటిని. ఆతనిగతి నీకేమైనఁ దెలియునా?" ఇంతవఱ కాతనిపోవడిలేదు. వాఁడు కృతఘ్నుఁడయ్యెనా? అని యాతఁడడిగెను.

సుమతి:—ఆతనిముక్కున నూర్పుండునంతవఱ కాతఁడు మీకుఁ గృతజ్ఞుఁడైయుండెను. ఒకధర్మశాలయం దాతఁడు యశోధర్మను గలిసికొనెను. యశోధర్మ వెంట మఱిపలువురుండిరి. కాని యట్టియెడ విషప్రయోగమే కార్యకారియని వాసుదేవుఁడు భావించెను. కాన నాతఁడు ధర్మశాలాధికారి యగు కమలాక్షునకు లంచమిచ్చి, వానిని లోఁబఱచుకొని, త్రాగెడునీటిలో దారుణవిషమును గలుప వాని నియ్యకొనఁజేసెను. వసంతయను నొకగొల్ల చిన్నది, జోక్యము కలుగఁజేసికొనకపోయినచో, నాకార్యము నిరంతరాయముగఁ గొనసాగియుండెడిది. ఆగొల్లదానివలన నంతయుఁ జెడిపోయినది. వెంటనే వాసుదేవుఁడు బంధింపఁబడి నిరాయుధుఁడుగాఁ జేయఁబడెను. వాసుదేవకమలాక్షు లొక్కగుఱ్ఱముపైఁ గట్టఁబడిరి. యశోధర్మవసంతలు మఱియొకవాజి నెక్కిరి. బంధితులు కూర్చుండియుండినగుఱ్ఱపుఁగళ్లెమును బట్టుకొని యశోధర్మ తనయశ్వమును నడిపించుచుండెను. మార్గమధ్యమున నొక కొండకాలువ యడ్డుతగిలెను. అది గట్టొరసి పాఱుచుండెను. దానిపైనివంతెన యిఱుకుగానుండెను. వాసుదేవకమలాక్షులవారువమును ముందుపోనిచ్చి, తన గుఱ్ఱమును యశోధర్మ దానివెనుకఁ బోనిచ్చుచుండెను. వాసుదేవుఁ డున్నట్లుండి "నేను ఖైదీనై యుండనేరను." అని యఱచి గుఱ్ఱము నొకతన్ను

తన్నెను. తోడనే యాహయము బెదరి, దబాలున నాకాలువలోఁబడెను. కమలాక్షుఁడు "అయ్యో! రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁడు. దానిసనైనమానె, నా ప్రాణములుండినఁజాలును" అని యేడువసాగెను. కాని ప్రయోజనమేమియు లేకపోయెను. యశోధర్మ వసంత లింతలో నావలికూలముచేరిరి. వారాగుడ్డి వెన్నెలయందు, నిర్ఝరిణీనీలాంబువులఁ గన్నార్పక చూచుచు నిలిచియుండిరి. వంతెనప్రక్కనుండి సుడిగుండములోఁబడి నిముసములసేపు బుడకలుపుట్టు చుండెను. నీరు పైకెగురుచుండెను. గుఱ్ఱమందుఁబడి కొన్నుకులాడుచుండెను. దానిఁగట్టియుండినత్రాళ్లు బిగువుగానుండుటచే, నవి తెగినవికావు. బరువును మోయఁజాలకగుఱ్ఱము నీటిలోనికిఁ గ్రుంకిపోవుచుండెను. వాసుదేవుఁడు పెదవియైనఁ దెఱచినవాఁడుకాఁడు. అతఁ డేమియుఁబలుకలేదు. కాని కమలాక్షుఁడుమాత్రము 'అయ్యో! మోఁటో!' అని కొట్టుకొనుచుండెను. "అయ్యో! నన్నుఁగాపాడుఁడు. దానిసీఁదనైనను బ్రతికియుండినఁజాలును" అని యాతఁడు మొత్తుకొనుచుండెను. ఆసుడిగుండ మంతలో నాహయమును దానిబరువును తనపొట్టఁబెట్టుకొనెను. అంతయు నిశ్శబ్దముగా నుండెను.

తోర:—అయిన నాపీరోత్తముఁడు పాడుచావుచచ్చినాఁడు.

సుమతి:—దేవా! ఈయౌధేయులపౌరుషము మీకనుభవములేదు. వారికి స్వాతంత్ర్యాభిలాష మెండు. దాస్యవృత్తిని వారేవగించుచుందురు. పౌరుషైకధనుఁడగువాసుదేవునకుఁ గలాంజారునందలి బంధజీవనమసహ్యమై యుండెను. యశోధర్మసయితము వాసుదేవునిసాహసమునకు నిర్విణ్ణుఁడయ్యెను. అతఁడు వసంతఁ గాంచి "మానినీ! ఈతనికిఁ జావునందుండు తెగువ, బ్రదుకు నందుండినచో, నీతనిబంధింప నాకు శక్తియుండెడిదికాదు. ఈతఁడు సుక్షత్రియునివోలె మృత్యువును వలచినాఁడు" అని పలికెను.

తోర:—ఈయంశములన్నింటిని నీవెచట బీజారితివి?

సుమతి:—దేవా! వసంత చెప్పినది.

తోర:—ఏమీ! నీవు వసంతను వలలో వేసికొంటివా? ఆమె కలాంజారునం దేమిచేయుచున్నది?

సుమతి:—యశోధర్మ తల్లియగు మహారాణి మహామాయకు వసంత చెచ్చెలియై యున్నది. అదియుఁగాక, యశోధర్మ కాగొల్లది సకలకార్యములఁ గుడిభుజమై యున్నది.

తోరమానుఁ డాశ్చర్యమొందెను. "అయిన నీవు యశోధర్మమర్మ భేదన మొనరించివచ్చితివి? కలాంజారుపరిమాణ మెట్టిది? ఆదుర్గరాజము నించుక వర్ణించుము?"

సుమతి:—దేవా! ఈవిషయమునమాత్రము నేను మీకాశాభంగ మొనరింపక విధిలేదు. ఆమాయావి వసంత నాకంటె మఱినాలుగాకు లెక్కువ చదివియున్నది. యశోధర్మ నాకోరిక కభ్యంతరముచెప్పలేదు. కడకు మహామాయకూడ నందుల కంగీకరించినది. వసంత—ఆవసంతయొక్క తెమాత్రము "మగవారిపనులలో మనకు జోక్యమేల? దుర్గమునఁ గ్రొత్తలేమున్నవి? ప్రాకారరహితమగు విశాలప్రదేశమైననేమి? ప్రాకారరక్షితమగు ప్రదేశమైననేమి? మన కాజోక్యమేల? రెండును మనకు సౌఖ్యదాయకములే గదా?" అని పానకములోని పుడకవలె నడ్డుతగులుచుండును. కడకు సముద్రగుప్త సార్వభౌముఁడుకూడ లోఁబఱచుకోఁజాలనిదుర్గ మెట్లుండునా? యని వినోదార్థముచూడ నెంచితినని నేను బదులిడితిని.

"వినోదములఁ జూడ నెంచుట స్త్రీలకు సహజముకాదా? కాని యింత యవసర మేమున్నది?" అని వసంత యనుచుండెడిది. మూఁడుదినములాగి నే నీవిషయమై మరల నామెతోఁ బ్రస్తావింప ఇంతవేగిరమేల? నీవు మమ్ము వీడిపోవుటలేదుగదా? పోవుదువాయేమి?" అని యామె నవ్వెను. నేనుగూడ నామెతోఁ గలిసి నవ్వితిని. తరువాతఁ గొన్నాళ్లకు కామెకడ నీసంగతియెత్తితిని. అందుల కామాయావిని మరల "ఈకోటనుజూడ నీకంత కోరికయేల? ఇచటఁ గనీస మొకవత్సరముండినఁగాని, యీదుర్గము నెవ్వరును జూడ నర్హులుగా రనునియమ మున్నది" అనెను. "వసంతా! ఎన్నియో మాఱులు నీ వీదుర్గమును గాంచియున్నావు. కాని నీవిచటికివచ్చి కొన్నినెల

లైన గాలేదు. దీని కేమందువు? అని నేను నవ్వుచు నడిగితిని. "అవును. నేను నీవు కాదుకదా?" అని యామె నవ్వుచు నన్నెత్తిపొడిచి "యశోధర్మరాజేంద్రుని ప్రాణముల నేను గాపాడి రాజానుగ్రహమునకును, మహారాణి మహామాయదయకుఁ బాత్రురాలనై యున్నాను" అని ప్రత్యుత్తర మొసంగెను. ఈమాటలకు యశోధర్మ మహామాయలు మందహాస మొనరించిరి. మాటిమాటికి నేను బ్రశ్నించుచుండినచో వారు నన్ను సంశయింపకపోయిరని తలంచి మరల వసంతతో నావిషయమై ప్రస్తావింపనైతిని. ఒకటిరెండు సారులు నాకోరికను మహామాయకును, కడకు యశోధర్మకును దెలియఁబఱచితిని. అందులకు వారు నాకోరికను డాకచేసి, వసంత మహాకోసలమునకు సర్వాధికారిణియనియు, నామె సమ్మతిలేక యెట్టిపనిగాని జరుగదనియు ననిరి. యశోధర్మ మహామాయలను నేను బ్రార్థించితినని, వసంత చెప్పులఁబడెను. కలాంజారు మర్గపుమర్మముల గ్రహింపవలయుననికదా నాయభిప్రాయము. నాఁటితో నాకోరిక కూలిపోయెను. ఒక్కనాఁ డామె యశోధర్మతో నన్నుగుఱించి "ఆవృద్ధురాలు స్వయముగ సజ్జనురాలు. కాని ముసలులనోట మాటదాఁగదు. ఊరక వారు వదరుచుందురు. కొన్నిసమయముల వారిచేతులకుఁ దీఁటపట్టి గులగులలాడుచుండుటయుఁ గలదు." అని చెప్పుచుండ, నేను జెవులార వింటిని. అంతకుపంత్రకుశల యావసంత!

తోర:—కాని యాదుర్గమునకుఁ బోవుదారినైన, నీవు చూచియుండు వనుకొనియెద. ఇంతవఱకైనఁజాలును.

సుమతి:—ఈవిషయమునఁగూడ దేవరవారి కాశాభంగ మొదవఁ గలదు. మహాకోసలమున నమలాపురియను నొకచిన్నపట్టణమున్నది. నేనచట యశోధర్మఁగలిసికొని నాసంగీతనాట్యకౌశలముల నాతని కెఱుకపఱచుకొని, కుసుమదామములఁ గట్టుటయందును, కురులు సవరించుటయందును, మహారాణి మహామాయగారి కుపయోగింతునని మనవిచేసికొంటిని. నాకళాప్రావీణ్యమునుగుర్తించి, మహామాయవసంతలు నన్నుఁ బెద్దదాసిగాఁ జేయుయుద్దేశముతో

నగరులోనికిc దీసికొనిపోయిరి. అప్పుడే హూణులు మహాకోసలముపైcబడ నున్నారని వార్తవచ్చెను. తోడనే మేమందఱము, శత్రుదుర్భేద్యమగు కలాంజారుదుర్గమునకుc బోనెంచితిమి. నేను గాలిలో మేడలcగట్టుచుంటిని. అరిజనభయంకరమగు నిట్టిదుర్గమును జేరుమార్గము నరయcగల్గుదునుగదా యని నే నుప్పొంగుచుంటిని. కాని మాపయనము నిశాసమయమునc జరుగ నున్నదని నేనంతలో వింటిని. నేను మహామాయకడకుcబోయి "రాత్రికాల మున మహారాణిగారు జాగర మొనరింపcజాలరు. కానc బగటిపయనము శ్రేష్ఠముగదా?" అని చెప్పితిని.

ఆముసలిరాణి కేcబడియేం ద్గుండును. నాపలుకుల కామె విషాద ఖిన్నమై "అమ్మా! జాగరములు నాకు నేcడు క్రొత్తలుగావు. సుజనశిఖామణి యగు స్కాందగుప్తుcడు పరాజితుcడైననాcటినుండి, నాజీవితాకాశము దుఃఖాంధకారబంధురమైపోయినది. ప్రకాశాదిత్యునిమరణము తోలుకాఱు మబ్బులు పుట్టసాగినవి. బాలాదిత్యుcడు మగధనుండి వెడలcగొట్టcబడి, కేరళ మునకుc బ్రవాసముపోయినంతనే యాకాఱుమబ్బులు విస్తరిల్లి నలుగడల నలముకొనినవి. నాకుమారుcడును, నేను దిక్కులు తెలియక పలాయనసూత్ర ములc బఠించుచు నీదుర్దినములc గడపుచున్నారము. ఎన్నికష్టములువచ్చిన నేమి? స్వేచ్ఛాగౌరవములకు లోటురాకుండినచో, వానినిc గష్టములుగాc దలంపము. పగటిపూటc బయన మొనరించు టాపదలకుమూలము. కాన మేము సాధారణముగ నిశాసమయములందుc బయన మొనరించుచుందుము." అని సమాధానమిచ్చెను: ఆమాటలతో నాయాశ లడుగంటినవికావు. చీcకటి రాత్రులైననేమి? బహిరంగముగనుండు మాపల్లకినుండి మార్గమును గుర్తుపట్టc గలుగుదు ననునాయాశాజ్యోతి నామానసమున మినుకుమినుకు మనుచుండెను. కాని వసంత యంతలో నొక్కమాఱుగా నాయాశాజ్యోతి నూcదివైచెను. ఆమాయలాడి, పల్లకిచుట్టును మందమగుతెరలుదించి గట్టిగాc గట్టివేయవలయు నని పట్టుపట్టెను. నేనించుక తెగువcజేసికొని "లోనికి గాలి వెలుతురు రావ

లదా?'' అంటిని. అందుల కాగొల్లది ''మొదట జీవితమునకే మోసమువాటిల్లి యుండ గాలి వెలుతురుల సంగతి యిపు డెవరికిఁబట్టినది?'' అని చెప్పెను.

నేను:—మనకుఁ బ్రాణభీతియేల?

ఆమె:—మ్లేచ్ఛులు భరతవర్షమున నిలిచియున్నంతకాలము, మనకుఁ బ్రాణములపై నాశయెక్కడిది?

నేను:—పల్లకిచుట్టును దెరలఁగట్టుకొని రాత్రికాలమునఁ బయన మొనరించినచో, మనము పిఱికిపందలమని నలుగురు నవ్వరా? మనమట్టికళంక మును యశోధర్మకుఁ దేరాదు.

తోర:—సెబాస్. సెబాస్. అందుల కామె యేమనినది?

సుమతి:—'ఓహో! భద్రపడుట పిఱికితనము కానేరదు' అని వసంత యనినది. అంత నేను ''మూసినపల్లకీలలోఁ బయన మొనరించుట నాకలవాటు లేదు. కాన నన్ను వట్టిపల్లకిలోఁ రానిమ్ము'' అని యడిగితిని. కాని యా మాయావిని యందుల కియ్యకొనక ''నీవు మాచెలిమి నభిలషించితివేని, నీవు కూడ మాయభ్యాసముల నలవఱచుకోవలయును. ఇట్టిప్రస్తావ మిప్పుడే యొదవుటకు నాకు సంతోషముగానున్నది'' అనెను. ఇఁక నేనేమి చేయఁ గలను? ఏమియుఁ బలుకక యూరకుంటిని. పొదవి తెఱచి పలికినను వారు నన్ను వెడలనడిపింతురేమో యనుభయమున, మూసినవారియందే పోవుటకు నేను సమ్మతించితిని. దుర్గమునకుఁబోయినపిదప వారివిశ్వాసమునకుఁ బాత్రు రాలఁ గావచ్చుననియు, వారి నప్పుడు నాకు దుర్గమునుజూపునట్లు బలవంత పెట్టుటయేకాక, రహస్యమార్గములను సులభముగాఁ జూడ వీలుండుననియు నూఱడిల్లితిని. నేను, వసంతమహామాయలకు విధేయురాలనై వర్తించుచు, వారు 'నంది' యనిన 'నంది' యనియు, 'పంది' యనినఁ 'బంది' యనియుఁ గాలము వెళ్లఁదీయుచు వారిమనసున కెక్కి నడచుకొనుచుంటిని. నాగానకళా ప్రావీణ్యమునకు, మాల్యరచనాకౌశలమునకు, వేణీబంధనచాతుర్యమునకు,

వసంత విస్మయమందుచుండెడిది. తనకీకళలఁ గఱప నన్నామె ప్రార్థించెను. కాని నేనుమాత్రము "ఈవిద్యలు నీకేల! ఎప్పుడు కావలయుననిన, అప్పుడు నేనున్నానుగదా!" అని యామెను బుజిమిపుచ్చితిని. కాని యాగొల్లది యావులించినఁ బ్రేవులెంచునది. ఆమె నాతో "ఓకరుణా! (మహాకోసలమున నాపేరిది) నీమేన నూపిరియుండునంతవఱకు, నీవు మాకుఁ దోడునీడవై యుందువనుట నిస్సంశయము. కాని యీపనులకు నీయనంతర మెవరున్నారు? నీవు ముదుసలిదానవు. నీస్థానము నాక్రమించుటకు నీయనంతరము మఱి యొకరుండవలయుఁగదా! నిన్నాశ్రయించియుండు నిరుపమకళాప్రావీణ్యము నంతటిని, నీతోడనే యంతరింపఁజేయుట కరము శోచనీయముగదా! యశో ధర్మ మహారాజన్యుని పట్టమహిషి కుపచారములొనరింప నీయట్టివా రెవరో యొకరుండవలయుఁగదా! నేను పసిదానను. నీపాదములకడ విద్య నభ్యసింప నాకభిలాషగలదు. దయచేసి యీకళల నాకుఁ గఱపుము." అని నన్ను బతిమాలెను. వసంత ప్రార్థన నంగీకరింపనగునని మహామాయకూడ నన్ను బ్రే రేపించినది. ఆమెయాజ్ఞను బాలింపక నాకు విధిలేకపోయెను. నాకార్యసాను కూలముకొఱకు నే నామెయానతిని మాళిఁదాల్చితిని. వసంత విద్య నేర్చుకొన మొదలిడెను. కుశాగ్రబుద్ధియగు నాశిష్యురాలిఁ గాంచి నాకు విస్మయభయము లొదవెను. ఇట్లొక నెలలోపల నాగొల్లచిన్నది నాట్యకళను, పుష్పమాలికా నిర్మాణచాతుర్యమును, వేణీబంధనకౌశలమును గ్రహించెను. కాని గానకళ యందుమాత్రము నాప్రావీణ్యమును నే నీక్షణమువఱకు నిలుపుకొనియు న్నాను. కాని యీపాండిత్యము నిష్కళంకమై, నిరుపమానమై, సర్వజన రంజకమై యుండెడిదికాదు. ఏలయన, నాప్రేతయౌవన మామెకు సాయ కారియైయుండెను. నే నామెఁ బాండిత్యమునఁ దలఁపన్నుచుంటిని. కాని యాగోపిక నవయౌవనాంగియై తనకంఠస్వరమాధురీమహిమచే శ్రోతలకుఁ గర్ణరసాయన మొనరించుచు, వారిమెప్పు లందుచుండెను. ఇట్లామె యహో రాత్రములు విద్య నభ్యసించుచుండెను.

తోర:—ఆమెకీకళాభ్యసనమునందుఁ గలపట్టుదలకుఁ గారణము లారసితివా?

సుమతి:—అది దైవమునకే యెఱుక. అంతయోపికను, జిజ్ఞాసను, నేనిప్పటికిఁ జూచియుండలేదు. ఆటక్కులాడి యేదియో పన్నాగముఁ బన్నియున్నది. ఇదిమాత్రము నిశ్చయము. వేళకానివేళలఁగూడ నే నాకన్నియకు విధిలేక విద్యనేర్పవలసివచ్చినది. అచట నామెపెట్టినది భిక్షయగుటంజేసి, నే నామె మదికెక్కి వర్తించుచుంటిని. కాని యెట్టులో యొకట్టుల నామెకడ నుండి భూమకునివృత్తాంతమును, వాసుదేవునివార్తను గ్రహింపఁగలిగితిని.

తోర:—ఇంకేమైన గ్రహించితివా?

సుమతి:—ఆహా! యశోధర్మ, ఈనస్వామియుఁ బ్రభువు నగుబాలాదిత్యునకుఁ జాపమతిని సంధానమొనరించు ప్రయత్నమునఁ గళింగమునకుఁ బోనున్నాఁడు.

తోర:—ఓహో! ఆలాగా? ఆరాజకుమారిని మనమిహిరగులునకు సంధానపఱచునిమిత్తము, భానుగుప్తునిఁ గళింగమునకుఁ బంపనున్నాను. నీకిది తెలియునా?

సుమతి:—తెలియును. కాని దేవరవారి కాశాభంగమొదవునేమో యని నాభయము. ఈహైందవరాకుమారికలు రూపమదాంధలై, మిన్నుమన్నుఁగానక వర్తించుచుందురు. హూణులనిన వారికి సింహస్వప్నము. వీర లోకాలంకారుఁడగు హూణప్రభుతనయుని పాణిగ్రహణమునకు వారియ్యకొనకపోవుటయేకాక, మీఁదు మిక్కిలి యాసంబంధము నతిహీనమని యేవగించుకొనుచుందురు.

తోర:—ఇది మిక్కిలి చిత్రముగానున్నది.

సుమతి:—దేవా! ఇట్టిదేశముల కిట్టినడవడులు చిత్రములుగావు. ఈదేశమే మిగులఁ జిత్రమైనది. అట్టియెడ నిందలిచర్యలుకూడ, విచిత్రము లనుటలో నాశ్చర్యమేమికలదు? దేవరవారియడుగులకు మడుఁగులొత్తుచుపొట్ట

దారిని గమనింప నెంచి, తెరను దొలఁగింపఁబోయితిని. నే నెంతయో శ్రమించి, మా ప్రయాణము వెన్నెలరాత్రులయందు జరుగునట్లు చేసితిని. కాని యిచటఁ గూడ నామాయలాడి నాకడ్డుతగిలినది. నేను తిన్నగాఁ జెరకడకుఁ బోవునంతలో వసంత "నీకేమికావలయును?" అని నన్నడిగినది. 'చల్లనిగాలిని సేవింప వలయును' అని నేను బదులిడితిని. అందుల కామె "ఓహో! ఆతెరఁ దీయకుము. మహారాణిగారికి జలుబుచేయును" అనెను.

నేను:—ఉక్కపోయుచున్నది. మహారాణిగారికి జలుబు చేయునని నే ననుకోను.

మహా:—కుమారీ! వసంతా! నాకు జలుబుపట్టదు లెమ్ము.

సుమ:—ఆమాటలకు నాకపరిమితానంద మొదవెను. కాని వసంత "ఆత్మసౌఖ్యప్రదములగుపరికరముల మహారాణిగారెఱుంగరు. దేవిగారియంగరక్షకురాలనుగాఁ బ్రాణపరిపోషకురాలనుగా నేను నియమింపఁబడియున్నాను కాదా?" అని మహామాయ నడిగెను. అందులకు మహారాణి మందహాస మొనరించుచు "అమ్మాయీ! నీయిచ్చవచ్చినట్లు కానిమ్ము" అనెను. దాన నా యాశాజ్యోతి యొక్కమాఱుగా నారిపోయెను. అంత నేను జిత్తమును శాంత పఱచుకొని యాపాదుపల్లకిలోఁ గూర్చుండి "ఆహా! నేఁబోవుదారి యెట్టిదో పరికింప నేనువ్విళ్లూరుచుండియుం పాపిష్ఠదైవ మందుల కనుగ్రహింపఁ డయ్యెఁగా," అని యనుకొనుచుఁ బోవుచుంటిని. ఆక్షణమునుండి వసంత నాకు శత్రువైనది. ఆమె పేరెత్తిన నాహృదయము భగ్గుమనుచుండును.

తార:—మంచిది. వసంత కళింగపట్టణమునఁ బన్నఁబోవుచున్నాగ మేమైయుండును?

సుమతి:—చెప్పఁజాలము. కాని యాగొల్లభామ నాకడ నభ్యసించిన కళాపాటవమున, రాజకుమారి చారుమతి యనుగ్రహమును జూఱఁగొనఁగల దని నేఁ దలంచెద.

తోర:—ఆకళిలలో నామెకంటె నీవే ప్రవీణురాలవుగదా! కాన నిన్నుఁ గళింగరాజు గుణసాగరునికొలువునకుఁబంపి, వసంత నచటినుండి పంపి వేయుట మిగుల సులభము. సముచితముకూడ.

సుమతి:—ఆగొల్లదానితోడికయ్యమునకు నే నేమాత్రము వెనుకంజ వేయను. యశోధర్మమహామాయలవలె, గుణసాగర, దాక్షాయణీ, చారుమతులుఁ వసంతగీచినగీఁటును దాఁటకుండువారుకారు. కాన నీమాఱు మా పోరాటము తీవ్రతరమైయుండును.

తోర:—అయిన నేఁడే బయలుదేఱుము. ఇవిగో, ఈవేయిబంగారు నాణెములఁ గైకొనుము. గుణసాగరునియాస్థానికిఁబొమ్ము. పోయి చారుమతిని నీమాయాజాలములఁ జిక్కించుకొనుము. చిక్కించుకొని, మనమిహిరగులుని వరించున ట్లారాజకుమారిపై మచ్చుమందుచల్లుము. సాధ్యమైనంతవఱకు వసంత కంపకములగునట్లు చూడుము. మహాసేనాదినరేంద్రమండలి హూణుని పైఁ గావించుకుట్రపై నొక కన్నుంచియుండుము.

అని తోరమానుఁ డాగూఢచారిణి కొకబంగారునాణెములసంచిని బహూకరించెను.

సుమతి:—దేవా! అచట రాజసేవకులకును, మఱియవసరమని తోఁచినవారికెల్ల లంచములిచ్చుటకుఁ గొంతధనము కావలసియున్నది.

తోర:—ఔనౌను. మఱచితి. చక్కగా జ్ఞప్తిపఱచినందులకు సంతసమైనది. ఇవిగో, తీసికొను మీమూఁడువేలబంగారునాణెములు.

అని యాతఁ డామెకుఁ బెద్దమూట నొసంగెను. సుమతి యాసంచులను, ౪౫౦౦ బంగారునాణెము లుండువానిని గ్రహించి "మహాప్రభూ! నాకును వసంతకును దీఱనిపోరు ప్రారంభమైనది. నాసామర్థ్యమునంతయుం ధారవోసి, యీకార్యమునఁ గృతకృత్యనయ్యెద." నని విన్నవించెను.

తోర:—నీమాటలచే నాకు మితిలేని యానందమైనది.

అనంతరము సుమతి మహారాజుకడ సెలవుగొని వెడలిపోయెను.

ఇరువదిదినములుజరిగెను. ఒకనాఁడిరువురువ్యక్తులు కళింగపట్టణము నుండి జావాద్వీపమునకుఁబోవు నావపై నెక్కియుండిరి. వారిలో నొకఁడు పురుషుఁడు. మఱియొకతె స్త్రీ. ఆస్త్రీపురుషులు సమానవయస్కులని చెప్ప వచ్చును. ఆనౌక సాగరమధ్యమునం దొంటరిగఁ బయనమొనరించుచుండెను. చందమామ వెన్నెలలవెదఁజల్లుచు నడిమింటఁ బ్రకాశించుచుండెను. అసంఖ్యాకతారకాగణసంశోభితమై, భావగర్భితమైయుండు నీలాంబరమును నేత్రపర్వముగా నవలోకించుచు, నాస్త్రీపురుషులిరువురు నౌకోపరితలమున సుఖాసీనులైయుండిరి. ఆపురుషుఁడాయువిదఁగాంచి "ఆహాహా! సుమతీ! పాపపంకిలమగు గూఢచారిజీవితమునకు, నీశాంతిసముజ్జ్వలజీవితమునకు నెంతవ్యత్యాసమున్నదో చూచితివా? దీనికన్న మిన్నయగుశాంత్యాశ్రమము నేఁటిలోం డేమికలదు. ప్రశాంతమునకు నిలయమును, గాంభీర్యమునకుఁ బట్టుకొమ్మయు నగుప్రకృతికాంత నిట్టిసాగరమధ్యమున నొకమారైన సందర్శించినచో, మరల రాజకీయకర్దమమునఁ గాలూనుటకు బుద్ధిపుట్టునా?" అని పలికెను.

ఆస్త్రీవ్యక్తి మనకుఁ బరిచితురాలగుసుమతియే. ఆమాటలకా వెలయాలు ముసిముసినవ్వులనవ్వుచు "ఓసర్వసమ్మతా! సర్వజ్ఞుఁడగుభగవానుఁడు మనకిట్టిజీవితపరమావధిఁ గల్పించియున్నాఁడు. పరస్పరద్వేషభూయిష్ఠమును, దుఃఖాంధకారబంధురము నగుభరతవర్షమునకు నీళ్లువదలి, నూతనదేశమునందు వినూతనజీవితారంభసంరంభులమై యుండుట మనకెంతయో శ్రేయస్కరమై యున్నది." అని బదులిడెను.

"మోహనాంగీ! నీమాట లెంతయుం నిజము. భరతవర్షమునందుఁ బ్రబలియుండువర్ణవిభేదములు మనకల్యాణమున కడ్డుతగులుచు, మనసంసారసౌఖ్యమును జెఱుపుచుండెను. కాని జావాద్వీపనివాసులకు వర్ణవిభేదములు లేవు. ఒకవేళ నుండినను, భారతీయులకుఁబోలె వారికి సంఘవ్యత్యస్తములయం దంతపట్టుదల యుండదు."

"కాని మనయనురాగబీజ మింతయాలస్యముగా మొలకెత్తుటకై నాకుఁ జింతగానున్నది."

"ఇంతయాలస్యముగనైన, నిట్టిస్నేహ మొదవినదని సంతసింతము. గ్రుడ్డిలో మెల్ల శ్రేష్ఠముగదా! మనోహారిణీ! నీవేకాదా నాకీయోజనఁ జెప్పిన దానవు."

"కాని, ప్రియా! నీవు లేకున్నచో, నాకోరిక నిష్ఫలమైయుండెడిది. నావద్ద ౫౫౦౦ బంగారు నాణెములున్నవి. వీనితో మనము సౌఖ్యముగ జీవింపవచ్చును."

"తోరమానుఁ డొకబుద్ధిహీనుఁడు. నీవు కళింగపట్టణమునకుఁబోయి క్రిందుమీఁదు లౌనరించుచున్నావని, యాతఁ డనుకొనుచుండును. హాహా హాహా!"

"ఆతనియధికారపరిధిని మనము త్వరలో దాఁటిపోనున్నాము. కాని యాతనియాజ్ఞయే మనభుక్తిముక్తులకుఁ గారణమైనది."

"అవునవును. అటుఁ జూడుము" అని సర్వసమ్మతుఁడు పశ్చిమదిశఁ జూపుచు "భరతవర్ష మచటనున్నది. ఇఁక మనప్రాఁతజీవితము లంతరించి, క్రొత్తజీవితములు మొదలుపెట్టనున్నవి" అని పలికెను.

"నామాతృభూమికి—నాకు సంతాపకారణమైయుండిన మాతృభూమికి—ఇవే వందనములు. అమ్మా! దేశమాతా! నాకిఁక సెలవిమ్ము."

"ఓభారతభూమీ! నమస్కారములు. సెలవిమ్ము." అని సర్వసమ్మతుఁడు సుమతిని "చిలుకలకొలికీ! ముద్దులగుమ్మా!" అని పిలిచెను. కాని యావేశ్యాంగన పలుకలేదు. ఆనెఱజాణ సర్వసమ్మతుని బిగ్గఁ గౌఁగిలించుకొని, రసము చిప్పిలున ట్లొకముద్దు చుఱుకుగాఁ బెట్టుకొని "మనోనాయకా! ఇపుడు మనము పాడుగూఢచారులముగాము. కాముకులము. ఆహాహా! ఎంత యదృష్టము. ఎంత భాగ్యము. ఎంత హాయిగానున్నది. పోయినపాడుజీవితము మరల రాకుండుఁగాక!" అని వలపు లుట్టిపడున ట్లనెను.

"తథాస్తు" అని సర్వసమ్మతుఁడు దీవించెను.

ఇరువదిమూఁడవతరంగము.

ఒక స్వయంవరము.

ఉదయము పదిగంటలైనది. ఆనాఁడు కళింగపట్టణమునం దెచట చూచినను నేత్రపర్వమైయుండెను. అన్నిదిక్కులనుండి సపరివారముగా నరుదెంచిన రాజన్యసమాజముచే వీథులన్నియుఁ గ్రిక్కిరిసియుండెను. ఏవీథిఁగాంచినను పౌరబృంద మగపడుచుండెను. కాలిఁగొలఁదినడచుట కించుకైనఁ దెఱపి లేకుండెను. ఇసుకవైచినను రాలని యాజనసముద్రమునందు దారిదీయుట కష్టసాధ్యమైయుండెను. పాదవెదగువీధికల నెక్కురీతిగా, నచట దారిదీయుటకు విసుఁగెత్తుచుండెను. అచట నొక్కని మొగమునందైనఁ బ్రశాంతభావము తోఁచుటలేదు. ఎవ్వరికిఁ దీఱికలేకుండెను. పౌరు లాదినము మహోత్సవము ననుభవించుచుండిరి. వారిముఖాంబుజము లానందతోయకణభరితములై యుండెను. ఆనగరమునం దన్నియో ప్రదేశములు దృశ్యరామణీయకములై, మనోరంజకములై యుండెను. అనర్ఘమణిమయాలంకారశోభితులగు భూకాంతులు, సచివసామంతసేనాసమేతులై రాజసము మెఱయ నట విడసియుండిరి. ఈ శుభముహూర్తమునకై కళింగు లెన్నియోదినములుగ నెదురుచూచుచుండిరి. వీథుల కిరువైపులఁగల యున్నతప్రాసాదముల కమర్చియుండు తాళ్వారములన్నియు భామినీబాలురతో నిండియుండెను. ఎన్నఁడెఱుఁగనియాభారముచే, నాప్రాసాదములు కూలునేమో యని సందియముఁగొలుపుచుండెను. నలుమూలలనుండి వచ్చుచుండుజనసమూహము, కళింగరాజసభాభవనమున మూఁగుచుండెను. ఆకొలువుకూటమున నొకయెడ సింహపీఠి యలరారుచుండెను. కళింగపట్టణమునఁగల శివకేశవాలయములపైఁ దమకుఁగల యాదరభావమున,

వానివైభవాతిశయముల నాదర్శముగాఁ గొని, ఆసభామండపాలంకారముల నిమిత్తము కళింగరాజులు విశేషధనములను దరతరములుగా వెచ్చించుచుండిరి. శృంగారవైభవమున నేమి? శిల్పికళాప్రావీణ్యమున నేమి? రూపగాంభీర్యమున నేమి? ఆకాలమునఁ గళింగరాజసభామండపముతోఁ దులఁదూఁగఁగలభవనములు మృగ్యములనుట యతిశయోక్తికానేరదు. ఇఁక నాఁటిస్థానసౌందర్యము నేమని వర్ణింపఁగలము. కళింగరాజ్యభూషణమగుచారుమతి కానాఁడు స్వయంవరమహోత్సవము జరుగనుండెను. దేశమునఁగల రాజనాయకులందఱు స్వయంవరమునకువచ్చి, కళింగాధీశుని యతిథులై యుండిరి. పౌరులందఱు సందడిసమయమునకుఁ దగినతీరుగా వర్తించుచుండిరి. వారు జట్టులుజట్టులుగాఁ గూడి నగరిసేవకులతోఁబాటు నలువదిదినములు కలిసి పనిచేసి, యామహోత్సవార్థము సభామండపమును శృంగారించిరి. ఏలయనఁ, గళింగులకుఁ జారుమతిపైని యనురాగాభిమానము లసదృశములు. తగినవరకట్నము లొసంగి, మహారాణి దాక్షాయణియు, రాజకుమారి చారుమతియు, దీనలగుకన్యలెందఱకో కల్యాణములఁ గావించియుండిరి. లెక్కకు మిక్కిలియగు పేదలు, తల్లికూఁతుల స్వహస్తములనుండి కూడుగుడ్డలఁబడసి సంతృప్తులైరి. రాజు గుణసాగరుఁడును, రాణి దాక్షాయణియు, రాజకుమారి చారుమతియు ననంఖ్యాకులగు పండితవరేణ్యుల నాదరించియుండిరి. రాజవంశసంభూతలగు సుందరాంగు లందఱివలెఁ జారుమతికూడ ననమానవిలాసభాసురాంగియనుట కించుకయైన సందియములేదు. చదువులసరస్వతియు, కరుణానిధియు, ధర్మదేవతయు, మంగళాంగియు నగుచారుమతిని పౌరులు మనసారఁ గన్నతల్లివలెఁ బ్రేమించుచుండిరి. సర్వగుణముల నారాజకుమారి కెనయగు రాజకుమారి నొక్కతెనైనఁ జేర్కొనుఁడని కళింగులు పరరాజ్యనివాసులఁ బ్రశ్నించి, నిరుత్తరులై బిక్కమొగములతో నుండువారిఁ గాంచి మురియుచుందురు. గుణసాగరుఁడు పండితాభిమాని. పలుమా ఱాతఁడు విద్వత్పరిషత్తుల జరుపుచుండును. వివిధదేశాగతు లగువిద్వాంసులకుఁ దనవిద్యాపాటవమునఁ జారుమతి

తలవంపులఁ గలిగించుచుండును. తమరాజకుమారి విద్యావైభవముల నయనానందకరముగఁ దిలకించునుత్సాహముతోఁ బౌరు లెల్లవేళల నట్టివిద్వత్సభల కేఁగి చూచుచుందురు. అనాథశరణాలయములస్థాపించి, దీనులగుబీదదంపతులను బిడ్డలవోలెఁ గాపాడి, వారి స్వతంత్రజీవనమునకు వలయువిత్తాదికముల బహూకరించి వారిసంసారసాగరమునకు నౌకయై చెలఁగురాజకుమారి చారుమతి వారిమఱపునకు వచ్చుటెట్లు?

సర్వాలంకారసంశోభితమగు నాసభామండపమున నేబదియాఱుసింహాసనములు, భరతవర్షమునందలి స్వతంత్రరాజులకొఱకమర్పఁబడియుండెను. ఆకాలమున స్వతంత్రరాజు లంతమంది లేకున్నను, అనవసరములగు సింహాసనములుమాత్రము సిద్ధపఱుపఁబడియుండెను. ఈవేదభూమియందు మార్పులు శీఘ్రముగా జరుగవు. నిత్యమగుసత్యమును గప్పిపుచ్చినపూఁటమాఱుఁగుపరిస్థితులను లెక్కపెట్టక గుణసాగరదాక్షాయణులు పూర్వసంప్రదాయములకుఁ గట్టుపడి వానిని నెఱవేర్చుచుండిరి. అవంతి, కోసలము, మహాచేది, మత్స్య పాంచాలము, మహాపాంచాలము, సౌరాష్ట్రము, అయోధ్య, మిథిల మున్నగు ప్రాచీనసామ్రాజ్యములన్నియుఁ గాలవాహినిఁబడి కొట్టుకొనిపోయినను, నామమాత్రావశిష్టములై నిలిచియుండెను.

మనోజ్ఞమగు నాస్వయంవరమహోత్సవము పదునొకండుగంటలకు జరుగనుండెను. మహారాజులు, రాజులు సంతసమునఁ బూర్వమే యాసభారంగమందు సముచితసింహాసనముల నుపవిష్టులైయుండిరి. సభయంతయుఁ బౌరులచేఁ గిక్కిరిసిపోయెను. స్వయంవరపర్యవసానము నెఱుఁగుతమకమున వారు వేఁచియుండిరి. వేదికపైనుండు నెత్తగుసింహపీఠిపైగుణసాగరదాక్షాయణు లాసీనులైయుండిరి. వారికి దక్షిణపార్శ్వమున రాజపురోహితుఁడు విద్యాసముద్రుఁడుపవసించియుండెను. పదునొకండుగంటలు కొట్టిరి. శంఖములు నాగస్వరములొక్కమాఱుగా శ్రావ్యనినాదము లొనరింపసాగెను. ప్రక్కగది తెఱువఁబడెను. రాజకుమారి చారుమతి కుసుమమాలికాహస్తయై యరుదెంచి తలిదం

త్రుల కెఱిఁగి మందస్మితసుందరవదనారవిందముతో వారియెదుట—రాజలోకము సమక్షమున—నిలిచెను. మూర్తిఁదాల్చినశృంగారమువలె నుండు రాజకుమారి, దివినుండి భువికివచ్చిన యచ్చరమచ్చకంటియోయనఁ జూపఱకు భ్రమగొలుపుచుండెను. లేకున్న నలౌకికములగు సౌందర్యసౌభాగ్యములు మనుజకాంత కెట్లుండును? నిలుకడఁగాంచియుండు మెఱుపుఁదీఁగెవలెనుండు నాసుందరాంగి, యచట మూఁగియుండు రాజలోకముపై నొకవిలోకనవిద్యున్మాలను జిమ్మెను. రాజులందఱుఁ బులకితులైరి. తమయుడుపులు చెదరియుండుట నారమణీమణి గమనించినచోఁ దమ్ముఁ జిన్నచూపుచూచునేమో యను తమకముతో నాభూవరు లతిశ్రద్ధమెయి యుడుపులను సరిచేసికొనుచు రాజసముమెఱయ నాసీనులైయుండిరి. సభయంతయు నిశ్శబ్దముగా గంభీరమైయుండెను. రాజు గుణసాగరుఁడు లేచి రాజమండలి కీరీతి నుపన్యసించెను. “సోదరమేదినీశులారా! ఆర్యావర్తము నలుమూలలనుండి విజయంచేసిన రాజకుమారులారా! మీకు స్వాగతము. కళింగరాజ్యమునకు మీకు సుస్వాగతము. విశ్వవిఖ్యాతమగు మనక్షత్రియవర్ణమున కుచితములని మనపూర్వులు విధించినయాచారముల ప్రకారము, మాకుమారీమణి చారుమతికి స్వయంవరమహోత్సవము జరుపనెంచి మిమ్ము నీదినమాహ్వానించియున్నాను. సాధారణముగ నిట్టిశుభకార్యములయందు రాజులు మత్సరగ్రస్తులై యొండొరులపైఁ గత్తులు దూయుచుందురు. కాన నేఁడు రాజకుమారి పాణిగ్రహణమహాభాగ్యమునకు నోఁచుకొనిన సౌభాగ్యవంతునిపైఁ గత్తినెత్తుఁడని మీరు ముమ్ముందు వాగ్దానమొనరింపఁ బ్రార్థించుచున్నాను. దీనికి సమ్మతింపనివా రిచటనుండుట కర్హులుగారు. ఇట్లు వాగ్దానమొనరించుట యందఱకు సమ్మతమా?”

“నిరభ్యంతరముగా నిస్సందేహముగా” నని రాజులంద ఱఱచిరి. వేదికపైనుండు రాజపురోహితుఁడు విద్యాసముద్రుఁడు లేచి చారుమతిని జూసి సౌమ్యస్వరమున “కుమారీ! సీత, ద్రౌపది మున్నగుసనాతనరాజకుమారికలపవిత్రసంప్రదాయముల ననుసరించి యీస్వయంవరము చాఁటింపఁబడి

యున్నది. నీవిద్యావిభవములు, సౌందర్యవిలాసములు, సౌశీల్యసౌభాగ్యములు లోకవిశ్రుతములు. నీభర్తను నీవే వరింపవలయును. సీతామహాదేవికి శంకరు బాణము సాయమొనరించినది. ద్రౌపదీదేవికి మత్స్యయంత్రము దారిచూపినది. కాని నీవుమాత్ర మిప్పుడు నిస్సహాయురాలవు. నీలోకజ్ఞానమే నీకిప్పుడునఁ జేయూఁత నియ్యఁదగియున్నది. కుమారీ! దైవనిర్మితములగు పవిత్రసంస్థలన్నింటిలో వివాహము పవిత్రతరమైయున్నది. దైవశాసనమును ధిక్కరించుటకు మనమెంతవారము? తండ్రికిఁ దనపుత్త్రికావివాహమునందు సంబంధము లేదు. ఆమెను బలాత్కరించు నధికారమాతనికి లేదు. నిర్బంధవివాహము సంసారవృక్షమునకు వేరుపురుగు వంటిది. నిర్బంధవివాహము, భూమిపైనిదివియగుసంసారమును నరకముగా మార్చివేయును. స్త్రీపురుషులను దైవమే దంపతులనుగాఁ గూర్చుచుండినచో నెంతయో సమంజసముగానుండెడిది. కాని మానవులా మహాత్ముని చేతికీలుబొమ్మలు. మనుజులామహామహునికరమునందలి యాయుధములు. ఆకరుణానిధి మనయందు దివ్యగుణముల జొప్పించి కాఁగలకార్యములఁ గానిచ్చుచుండును. కుమారీ! కావున నీ వీభాగతరాజ్యాధీశులమధ్యకుఁబోయి, నీయంతరాత్మ యొప్పినవానిని మనసార వరింపుము. మహత్తుకంటె మహత్తును, అణువుకంటె నణువును, తనయందన్నియును, నన్నింటియందుఁ దానునై వెలయుతత్త్వము నీకుఁ దగినపతి ననుగ్రహించుఁగాక!" అని బోధించి దీవనలొసంగెను.

అనంతరము చారుమతి తనప్రియసఖియగు సుభాషిణితో వేదిక దిగి సభలోనికివచ్చెను. ముందు వారు మొదటనుండురాజును జూసిరి. రాజకుమారి తన్ను జూసినతోడనే యాతఁడు నిలుచుండెను. వెంటనే యాతనిస్తుతిపాఠకుఁడు ''ఓరాజకుమారీ! ఈరాజశేఖరుఁడు కామరూపరాజ్యాధీశుఁడగు కుమారపాలుఁడు. వసుమతీపార్థుల నెదురెందు లేనివాఁడు. అనివార్యశౌర్యవిరాజితమూర్తి. దీనదయాళువు. రాజరాజు. విశ్వవిఖ్యాతమగు విధువంశజుఁడు.

వ్యాఘ్రరాజహృదయాలవాలమునందలి యాశాంకూరమును 'పద' యనుకరవాలము కోసివేసెను. అనంతరము కాంచీపురీశ్వరునివంతు వచ్చెను. "ఓరాజకుమారీ! ఈతం డవంతివర్మ. కాంచీపురవరుఁడు. దేవాలయమగు కాంచీనగరమును బోలినపట్టణ మీపుడమిపైఁగలఁదా? అవంతివర్మ కెనయగు మానవుఁ డీయవనిపైఁగలఁడా? ఈపుణ్యమూర్తి రాజులకురాజు. సార్వభౌమేంద్రుఁడు. దక్షిణాబ్ధికధినాథుఁడు. చోళరాజు లీపార్థివేంద్రుని పాదరాజీవభృంగములు" అని మాగధుఁడు కీర్తించెను.

మరలఁ జారుమతి 'పద' యని పలికెను.

తరువాతిమాగధుఁడు "ఓరాజకుమారీ! ఈపురుషోత్తముఁడు భానుగుప్తుఁడు. మాళవాధినాథుఁడు. హూణయువరాజకుమారుఁ డగుమిహిరగులుని ప్రతినిధియైయున్నాఁడు. మిహిరగులుఁడు మహారాజతోరమానుని తనయుఁడు. రాజలోకమార్తాండుఁడు. శాసకులకుఁ జండశాసనుఁడు. గుప్తకురంగములపాలి సింహము. సేతువుమొదలు 'ఆక్సను' నదివఱకుఁ దనబంటుపాలమ్ముగ నేలుచున్నాఁడు" అని స్తుతించెను.

తోడనే యారాజసమూహమునుండి "మిహిరగులుఁ డార్యుఁడు కాఁడు. కాన నాతనిప్రతినిధి కిచటఁ దావులేదు." అని యెవరో యఱచిరి. హూణచక్రవర్తి నవమానపఱచినమానవుని సాహసమున కందఱు నిర్విణ్ణులైరి.

భానుగుప్తునిచేయి కరవాలముపై వ్రాలెను. 'ఎవఁ డాసాహసుఁడు?' అని యాతఁడు క్రోధముతో నఱచెను.

"నేను. నేనే. మాళవమహాకోసలాధీశుఁడను. యశోధర్మను. నేను. మాధర్మప్రభువు; రాజరాజు; మహారాజులకు మేటి; దీనశరణ్యుఁడు; హూణపన్నగవైనతేయుఁడు; నరసింహబాలాదిత్యుని ప్రతినిధిని" అని యశోధర్మ గర్జించెను.

సభ్యులందఱాశ్చర్యచేతస్కులైరి. ఏమీ! నిజముగా నాతఁడు యశోధర్మయేనా? పేరోలగమున హూణునిఁ బరాభవించుట కాపరాజితు నకుఁ గుండెలున్నవా? ఆతఁడు మాళవమహాకోసలాధీశుఁడగు యశోధర్మయే యని యందఱకు నమ్మకముకలిగెను. పరాభవానలతప్తుఁడగుభానుగుప్తుని చిత్తము సంక్షుభితమై యుండెను. కాని యాతఁడంతలోఁ దెప్పిఱిల్లెను. నిండోలగమునఁ దనస్వామికైన పరాభవమునకు మిన్నకుండుట పాడికాదని భానుగుప్తుఁడు తలంచెను. కాన నాతఁడు క్రోధోద్రిక్తకంఠస్వరమున "ఔను? నీవే యనుకొంటిని. ఇంతటియధిక ప్రసంగులును, పిఱికిపందలును మఱెవ్వ రున్నారు. ఉజ్జయినీనగరమున నడుగిడుటకైన మగతనములేని నీవిపుడు దీనవత్సలుఁడగు కళింగాధీశుబాహుబలము నూఁతగాఁగొని ప్రల్లదము లాడు చున్నావు. నీధర్మప్రభువు, నీరాజరాజు, నీమహారాజులకుమేటి, నీదీనశర ణ్యుఁడు, నీహూణపన్నగవైనతేయుఁడు నరసింహబాలాదిత్యుఁ డేమూల నక్కియున్నాఁడు? మార్జాలసార్వభౌముఁడును, మూషికచక్రవర్తియుఁ దప్ప, నాతనికి నతులొనర్చువా రెవరున్నారు? తనకుఁ దానేతప్ప, నాతఁ డేరాజులకుఁ జక్రవర్తి" అని గద్దించెను.

యశోధర్మ రోషరంజితలోచనుఁడై, కోశాంతర్గతకరవాలము నూడఁ బెఱికి "ద్రోహీ! నేటితో నీజీవితముసరి. నీకృతఘ్నతాబుద్ధి నేటితోఁ దుద ముట్టుఁగాక! ఆరాక్షసపరములగు నీప్రశంసావాక్యము లిఁక నీభువిపై వినఁ బడకుండుఁగాక!" అని భానుగుప్తునిపైకి దూఁకెను. భానుగుప్తుఁడు భయో ద్వేగమున గడగడవడఁకసాగెను. ఆతఁడు "గుణసాగరప్రభూ! నేను నీయతి థిని. నీవు, నాకు శరణ్యుఁడవు. ఓసోదరరాజులారా! మీరు నాప్రాణరక్షకు లరు." అని కుయ్యిడెను. వెంటనే కేరళాధిపతియగు మహాసేనుఁడును, వేఁగీ శ్వరుఁడగు మహేంద్రవర్మయుఁ, గామరూపాధీశుఁడు కుమారపాలుఁడును, యశోధర్మ కడ్డునిలిచి భానుగుప్తుని రక్షించిరి. కాని యశోధర్మ పట్టుదలతో "నన్ను విడువుఁడు. ఆమ్లేచ్ఛపక్షపాతుని-ఆమానవశత్రువుని - ఆకప్పకూఁత

హామును-వ్రందింపనిండు. మానముపోయిన ప్రాణము నిరర్థకము. సత్యపరిత్రాణార్థము, వివిధరూపాత్మకమగుసత్యమును రూపుమాపుట క్షత్రియోచిత ధర్మము కాదా?'' అనెను.

వ్యాఘ్రరాజాతని రెండుచేతులఁబట్టుకొని "సోదరా! వీరోచితములగు నీభాషణములవలన నేఁడు నీకు నిష్కళంకుఁడగుసచివుఁడు లభించినాఁడు. నిన్నెవరువదలినను, గంధ్వానమహాకాంతారాధినాథుఁడీవ్యాఘ్రరాజుమాత్ర మామరణాంతము నీకుఁ బ్రియమిత్రుఁడై కుడిభుజమైయుండుట తథ్యము. కాని నీవిపుడు శాంతించి కూర్చుండవలయును. ఇపుడు కళింగరాజకుమారికి స్వయంవరమహోత్సవము జరుగుచున్నది. ఇం దాటంకము లుండరాదు. మన శౌర్యముల నెఱపుకొనుట కిది రణాంగణము కాదు. రాజకుమారివరించిన భూవరుఁడామెను నిరాటంకముగఁ జేపట్టవలయును. ఆమెవరణమున కడ్డు తగులునధికారము మనకులేదు'' అని మందలించెను. ఈయభిప్రాయవివరణమున కందఱు చప్పట్లుచఱచిరి. ఎంతోకష్టమున వారు యశోధర్మ కత్తిని క్రిందికి దించి యాతనిఁ గూర్చుండఁబెట్టఁగలిగిరి. చారుమతి సంభాషిణు లీయలజడినంతయుఁ విస్మయముతోఁ దిలకించుచుండిరి. ఆయబలల కించుకేని భీతి కలుగలేదు. అంతయు శాంతించినపిదప, చారుమతి సుభాషిణితో "'మిహిరగులుఁ డార్యుఁడు కాఁడా? కాకున్న, నాతని ప్రతినిధి కిచటఁ బా వున్నదా?' అని భానుగుప్తు నడుగుము'' అని చెప్పెను.

భాను:—ఓకరుణాత్మురాలా! మిహిరగులుఁడు మిహిరకులాలంకారుఁడని రాజకుమారికి నివేదింపుము. ఆపురుషసింహుఁ డార్యుఁడు. ఉన్నతకులాభిజాత్యసంపన్నుఁడు. దేవదేవుఁడగుమహాదేవునిభక్తుఁడు.

చారు:—సుభాషిణీ! హూణుఁ డార్యుఁ డెట్లగును?

భాను:—ఓరాజకుమారీ! భరతవర్షమున కరుదెంచిననాఁటినుండియు నాతఁడు సర్వగుణశోభితుఁడగు నార్యుఁడయ్యెను.

చారు:—ఓరాజా! హూణుఁ డార్యుఁ డౌటెట్లు ? ఇది సాధ్యమా ? పుట్టుకతోఁ గావలయుఁగాని పూఁతమెఱుఁగులతోఁ గాఁగలఁడా ? పదివేల రాజ్యములున్నను, నూఱువేలపటాలములున్నను, అనార్యుఁ డార్యుఁడు కాఁజాలఁడు. భరతవర్షమునందు జన్మించిన రాజవంశజుఁడే యార్యుఁ డనిపించుకొనును. ఇది మాపురాణప్రసిద్ధము.

భాను:—రాజకుమారీ! నీసాహిత్యపరిజ్ఞానమునకు నాప్రణామములు. కాని నీస్వయంవరమునకు యోగ్యుఁడగు వ్యాఘ్రరా జెంతటియార్యుఁడో మాస్వామి మిహిరగులుఁడునైత మంతటివాఁడని చెప్పఁగలను.

వ్యాఘ్ర:—(కోపముతో)ఏమిరా! అకృతఘ్నుఁడు, ఆమ్లేచ్ఛాధముఁడు కూయునదేమి ? ఓరీ వాచాలా ! నీనోరు కుట్టిపెట్టవేని, నీచరమదశ మహాకాంతారమునఁ దుదముట్టునని తెలియుము.

భాను:—హూణునిమేనఁ బ్రాణములుండువఱకది యసంభవమని తెలియుము.

వ్యాఘ్ర:—హూణుఁ డేగంగలోమూఁకిన మాకేమి? అతఁడు చచ్చిన మాకేమి? బ్రతికినమాకేమి? అసంగతులు మాకు వలదు. కాని, ఓరీ మూఢుఁడా! పూజ్యమగు నీస్వయంవరమంటపమునుదాఁటినతర్వాతఁగూడ నీవిట్టికాఱు కూఁతలఁగూసినచో, నేను గంధ్యానమహాకాంతారాధినాథుఁడను వ్యాఘ్రరాజునైతినేని, నీవు వాచాలత్వమునకుఁ బరితపింపకపోవని తెలిసికొనుము.

"శాంతం. శాంతం" అని గుణసాగరుఁ డఱచెను. మరల సభయంతయుం నిశ్శబ్దమయ్యెను.

భాను:—ఓరాజకుమారీ! హూణసార్వభౌమకుమారుని పాణిగ్రహణమునఁ గలుగులాభనష్టముల నించుక యోజింపుము. ఇట్టికల్యాణమువలన, కళింగరాజదౌహిత్రుఁడు గుప్తసార్వభౌమసింహాసనాసీనుఁడగు భాగ్యమొదవును.

చారు:—ఓరాజా! అన్యాయార్జితమగు సింహపీఠిపై నాతనయుఁ గూర్చుండఁబెట్టుటకు నాకిష్టములేదు. హైందవరుధిరకళంకితమగు సింహపీఠి నాసీనుఁడగుటకంటె—నిర్భాగ్యులగు హైందవమానవేంద్రుల నెత్తురుబొట్టులఁ గ్రక్కుచుండుమకుటమును దాల్చుటకంటె—నాతనూజుఁ డింటింటఁ దిరుగుచు భైక్షుకవృత్తి నవలంబించినను, నేను సంతసించెద. అది యటుండఁ, గాళింగులు కీర్తినెరవు తెచ్చుకొనువారు కారు.

భాను:—అయిన, రాజకుమారీ! మిహిరగులుని నీవు నిరాకరించుట వలన నీకుఁగానుండునసర్థముల వివరించుట నావిధియైయున్నది. ఓగుణసాగరా! ఓచారుమతీ! మాహూణసార్వభౌముని సందేశమును, ఆతనిధోరణిగానే మీకు వినిపించెదను. 'రాజకుమారి చారుమతి మాసుమారుని మిహిరగులు నుద్వాహమాడ నొల్లదేని, కళింగరాజ్యమంతయుం గొల్లఁగొట్టి, చారుమతిని జెఱఁబట్టుకొనిపోయెదము. కళింగుల నాబాలవృద్ధులను గరవాలమున కెఱఁ గావింతుము. దేశమంతయు భస్మమొనరింతుము. రాజ్యమంతయు నాక్రమించెదము!'

ఈ ప్రకటనము నాలకించి రాజలోకమంతయు ఱిచ్చవడెను. కాని చారుమతిమాత్రము చలించలేదు. కాలడఁచిననాగమువలె నాకోమలి 'బుస్సు' మనుచు "ఓరీ! భయమెట్టిదో యెఱుఁగనిభారతనారీమణిని బెదరింపఁజూచుచున్నావా? పొమ్ము. పోయి, నీమిహిరగులునితో మ్లేచ్ఛబలములఁ దీసికొని యెప్పుడైన రానగునని చెప్పుము. యుద్ధభూమియందాతనితో వీరవిహారమొనరించుటకుఁ గాళింగులు సిద్ధముగానుందురు." అని చెప్పెను.

"సెబాస్. సెబాస్" అని కళింగు లఱచిరి. "తల్లీ! నీవు ప్రజలపాలి పెన్నిధానమవు. కళింగరాజునకుఁ దగినతనయవు నీవేనమ్మా! పులికడుపునఁ బిల్లిపుట్టునా!" అని వా రామె నగ్గించిరి.

వ్యాఘ్ర:—మఱియొకమాట. కళింగులకు సాయమైనిలుచువారిని వెదకఁబనిలేదు. ఈకళింగమిత్రుఁ డంపతికంటె ముందునిలుచుటకు నడుము కట్టియున్నాఁడు.

"భళి భళి" అని కళింగు లఱచిరి.

అప:—దేవరాష్ట్ర మహారాష్ట్ర చమూసమూహములు కళింగరాజ్యమునకుఁ బెట్టనికోటలై నిలిచియుండఁగలవు.

"సెబాస్. సెబాస్" అని కళింగులు చప్పట్లుచఱచిరి.

యశో:—మహాకోసలసైనికులు వెనుకంజవేయరు.

మహా:—ఈధర్మయుద్ధమున మా కేరళరాజ్యము తనకోపినంతసాయ మొనరించితీఱును.

మహేంద్ర }
అవంతి } :—వేఁగి, కంచిరాజ్యములు నిన్ననుసరించును.

కుమార:—కళింగమును మిహిరగులునిబాఱికిఁ ద్రోసి, కామరూపాధిపుఁ డీకుమారపాలుఁ డూరకుండనేరఁడు.

"సెబాస్. సెబాస్. భళి భళి" అని కళింగులు మఱిమఱి యఱచుచుండిరి.

భాను:—ఎలుకలు నూఱైన నొక్కపిల్లి నేమిచేయఁగలవు. మీరందఱొక్కటియైనను, మిహిరగులు నేమిచేయఁగలరు. స్కాందగుప్త, ప్రకాశాదిత్యసైన్యవారిదములకుఁ బ్రళయభంజనుఁడైనవాఁడు—యూఫ్రెటిసుపర్యంతము బ్రహ్మపుత్రవఱకుఁ బ్రభుశేఖరుఁడై వెలయువాఁడు—నలుగురైదుగురు రాజనామకులతుచ్ఛసైన్యములకు వెఱచునా? చీమలబారునకు భయమందువాఁడు, కొఱమాలిన మీభటవర్గమునకు భయమొందును. మిహిరగులుఁజూచిన యార్యావనీశులు, కంఠీరవమునుజూచిన కుందేళ్లవలెఁ, గాలికి బుద్ధిచెప్పక పోరు.

వ్యాఘ్ర:—(కోపముతో) ఆదురహంకారుని హతమొనర్పుఁడు. వాఁడు కళింగులకుఁ, గళింగరాజాత్మజకు, నీప్రభుమండలికిఁ దలవంపుల గలిగించుచున్నాఁడు.

వెంటనే "వానిఁ జంపుఁడు. వానిఁ జంపుఁడు" అని అపరాజితుఁడు, మహేంద్రవర్మ, అవంతివర్మ, కుమారపాలుఁడు, యశోధర్మ యఱచిరి. వారందఱు కత్తులుదూసి భానుగుప్తునిపైఁబడిరి. కాని భానుగుప్తుం డంగులకుఁ దొలఁకక "రండు. రాయబారిని జంపి, మీయార్యరాజనామమును నిలుపుకొనుఁడు" అని యెత్తిపొడుపుమాట లనెను.

గుణ:—రాజులారా! భానుగుప్తునిభాషణము లెంతయు నిజములు. ఆతఁడు రాయబారి. కాన నాతఁడు పూజ్యుఁడు. ఆతనిమాట లెంతదురహంకారబంధురములైనను, ఆర్యులయుద్ధనియమములును, సంధిసూత్రము లాతనిఁ జెనకవు. మీఁదు మిక్కిలి యాతఁడు నా యతిథి. భారతధారుణీవరులకుఁ దమయతిథుల ప్రాణము లతిపవిత్రములనుట మీకుఁ దెలియనిది కాదు. కాన, మీరందఱును దయచేసి కూర్చుండురని ప్రార్థించుచున్నాను."

గుణసాగరుని సౌమ్యవాక్యంబు లారాజులకోపానలము నార్పివైచెను.

చారుమతి 'పద' యని సుభాషిణితోఁ జెప్పెను. కాని యామె లడుగిడునంతలో భానుగుప్తుఁడు "ఓరాజకుమారీ! పరాభవాగ్నిఁబడి మ్రగ్గుటకు ముందు—వినాశప్రవాహమునఁబడి వెతనొందుటకుముందు—ఇంచుక యోజింపుము. వీరిమాటలను విశ్వసింపకుము. వీరు చపలచిత్తులు. క్షణక్షణము వారి చిత్తము మార్పొందుచుండును. కోఁటలుదాటునట్లు మాటలాడుదు రీరందఱు, బాణసందర్శనమున నుత్సాహము చల్లఁబడ, నిన్ను నీకర్మమువదలి స్వప్రాణము లఱచేతఁబట్టుకొని పలాయనసూత్రములఁ బఠింపకపోరు. కాని గంధ్వాన మహాకాంతారాధినాథుఁ డగువ్యాఘ్రరాజుమాత్రము చెప్పినమాటఁ జేయును. ఏలయన, కైరాతుఁడగు నాతఁడు రాజనీతివిహీనుఁడు" అనిచెప్పెను.

వ్యాఘ్ర:—ఓరీమూఢుఁడా! సత్యవాక్పరిపాలనము కైరాతసంప్రదాయమైనయెడల—నీతినియమమార్గానుసరణము కైరాతసంప్రదాయమైనయెడల—కైరాతుఁడనైయుండుట నాకెంతయుఁ దృప్తికరము. నేను మాట

తిరుగువాఁడగానని నీయట్టిద్రోహకర్మునిసైత మంగీకరించినందులకు నాకెంతయుం సంతసముగానున్నది.

'మంచిది' అని భానుగుప్తుఁడు రాజకుమారివైపు తిరిగి "పరిస్థితు లివి. ముదుసలియగు నీజనకుని రూపుమాపఁజేయుట నీకు భావ్యమా? సమరవిద్యావిశారదులగు హూణులతోడికయ్యమున మీతండ్రికి సర్వనాశముగానున్నదని నీకు బాగుగాఁదెలియునుగదా? కళింగమునందలి నగరరాజములన్నియుం నేలమట్టమైపోవును. హూణునిశౌర్యానలంపుఁదెంపు నీకంతగాఁ దెలియదుకాఁబోలు" అని నుడివెను.

చారు:—నాకది బాగుగాఁదెలియును. పూర్వము కారవేలుఁడను భూకాంతుఁడు మాకళింగము నేలుచుండెను. అతఁడు మామూలపురుషుఁడు. మగధస్వామి యగుపుష్యమిత్రుఁడు నిజభుజగర్వమున విఱ్ఱవీఁగుచుండఁగా నాకారవేలుఁ డాతనిఁ దనపాదాక్రాంతుఁగాఁ జేసికొనియుండుటయు నాకుఁ దెలియును. కాణ్వవంశమునందలి కడపటివాఁడగుసుశర్మ, నగరరాజమగు పాటలీపుత్రమును ఆంధ్రులకు ధారవోయుటఁగూడ నాకుఁదెలియును. భగవానుఁడు ధర్మైకపక్షపాతి. ఆధర్మము కళింగరాజాశ్రితము. భగవానుఁడు కళింగరాజునకు ధర్మయుద్ధమున సాయమొనరించును. ఒకవేళఁ గాలము కలిసి రాదనుకొందము. ధర్మసంరక్షణార్థము, విదేశజులగుకిరాతులతో నగుపోరాటమునఁ గళింగము నశించిన నశించుఁగాక! విశ్వమునఁగల పర్వతశ్రేణులన్నియు నాయీస్థూలదేహమును నలిపిన నలుపుఁగాక ! సప్తసముద్రములు నాయీస్థూలశరీరమును ముంచిన ముంచివేయుఁగాక! అంతకువచ్చినయెడల, నిత్యమగునాయాత్మ స్థూలశరీరబంధములఁ ద్రెంపుకొని, జయాపజయముల కతీతమై వెలయఁగలదు. నీమిహిరగులుఁ డధమాధముఁడని నాకిప్పుడు తెల్లమైనది. పొమ్ము. పోయి, 'ఆర్యరాజకుమారి నీమొగమైనఁ జూడనొల్లదు' అని వారి కెఱింగింపుము. ఆకిరాతుఁడు కిరాతకాంతలఁ జేపట్టనగుఁగాని, పరజాతివనితలఁ గన్నెత్తియైనఁ జూడకుండుఁగాక. సుభాషిణీ! పద.

"అయిన యుద్ధము నిర్ధారణ మైనట్లేకదా?" అని భానుగుప్తుఁడు కూర్చుండెను.

"ఔనుఁగాక. మాకుమారిని విజాతీయుఁడగుశబరునకిచ్చి వివాహ మొనరింపఁజాలము" అని రాణి దాక్షాయణి యనెను.

"ఔనౌను." అని రాజు గుణసాగరుఁడుకూడఁ బలికెను.

"ఔనౌను. అది కలనైన జరుగదు" అని సభాసదులు కళింగు లఱచిరి.

తరువాత సింహళద్వీపాధిపతి కాకవర్ణుఁడు కూర్చుండియుండెను. ఆచెలు లాతనిఁజూసినవెంటనే మాగధుఁడు "ఓరాజకుమారీ! ఈపురుషోత్తముఁడు సింహళరాజ్యరమావల్లభుడు కాకవర్ణుఁడు. పాండ్యచోళరాజ్యలక్ష్మీశుఁడీపుణ్యమూర్తి. రాజరాజు. దానరాధేయుఁడు. బౌద్ధమతావలంబుఁడు. బౌద్ధమతమునకుఁ బట్టుకొమ్మ. రాజలోకాలంకారుఁడు." అని యాతనిఁ బొగడెను.

'పద' అని చారుమతి సుభాషిణితో ననెను. కాకవర్ణుఁడు సిం తెమకోర్కెలు కూలిపోయెను.

అనంతరము నేపాళాధీశ్వరుఁడు సింహభూపతిపంతువచ్చెను. ఆతని మాగధుఁడు లేచి "ఓరాజకుమారీ! ఈమోహనాంగుఁడు నేపాళధరాకాంతుఁడగు సింహభూపతి. సామంతరాజమకుట నీరాజిత పాదరాజీవుఁడు. నేముని యనుమహాత్ముని శిష్యుఁడు. కువలయానందకరుఁడగు మంజుశ్రీసుగుణపుంజముల నీతఁడు కీర్తించుచుండును. ఈవీరశేఖరుఁడు రణకేసరి బిరుదాంకితుఁడు. ఉదారగుణమున గొప్పన కీడగును. చతురవర్తనమున గోమాయువునకుఁ బాఠములఁ గఱపును. నీతివిస్ఫురణమునందును, సౌజన్యసౌభాగ్యమునందును సింహభూపతి కెనయగు నార్యభూపతులు లేరు." అని ప్రస్తుతించెను. 'పద' అను పద మాతనిచెవులఁబడెను. సింహభూపతియు నాతని మాగధుఁడును దమ గొప్పములన్నియుం నిరుపయోగములయ్యె నని గ్రహించిరి.

"బాలాదిత్యునను వివాహమైనందున, నీవిపుడు నీకై ప్రయత్నింప నగుఁగదా" అని సుభాషిణి యశోధర్మతోఁ బలికి, చారుమతివైపుచూచి మందహాసమొనరించెను.

"సముద్రగుప్తవంశదీపకునకు నాకు నెక్కడిసాటువ? కాని, రాజకుమారి నాపై ననుగ్రహించుచో, నేను బ్రయత్నించెదను." అని యశోధర్మ పలికెను.

సుభా:—నీకోరికను రాజకుమారి యనుమతించినది. ఈతరుణి మౌనమంగీకారసూచకముగదా!

యశో:—ధన్యుఁడను. ఓరాజకుమారీ! ఈతఁడు మాళవమహాకోసలాధీశుఁడగు యశోధర్మ. ఈతఁ డాత్మకులకళంకుఁడు. చాతురీధురీణులును, దర్పోద్ధతులునగు నాపూర్వులు సార్వభౌమపదవినంది ప్రజాక్షేమముకొఱకుఁ దమ ప్రజ్ఞను మనసార వినియోగించుచుండిరి. మహాత్ములగు నాపూర్వులెన్ని దేవాలయములనో ప్రతిష్ఠించిరి. ఎన్ని కాసారములనో నిర్మించిరి. ఎన్నియో ఛాయాద్రుమములను నాటించిరి. ఎన్నియో బాటలను నిర్మించిరి. వారు కకుబంతయశోవిశాలురు. శత్రురాజతమఃపటలమార్తాండులు. వారి చతురంగబలములకు రణరంగవిహారము వెన్నతోఁబెట్టినవిద్య. వారిపౌరులపరకుబేరులు. గుప్తసార్వభౌములయెడ మాకుఁగలయాదరాభిమానములఁ జేసి, మేము వారియెడ వినయవర్తనులమై యున్నారము; కాని వారివలని భీతిచేఁగాదు. పాపకారులగు మ్లేచ్ఛులు, దారుణవిక్రములగుగుప్తసార్వభౌములను బరాభూతులం గావించిననాఁటినుండి, మాళవమహాకోసలములకుఁ జేడుకాలముపట్టినది. ఎచటఁగాంచినఁ బాడూళ్లు, ఎచటఁజూచినఁ దెగినచెఱువులు, ఎచటఁగనినఁ బడినకోవెలలు, ఎచటఁబోయినను గడ్డిమొలచినబాటలు, ఈరీతినంతయు విషమించినది. చండవిక్రములగు మాళవమహాకోసలులకుఁ బ్రతినిధినగు నేను, నాసార్వభౌముని నోటమినుండి కాపాడఁజాలకపోయితిని. కడకు స్వరాజ్యమునుసైతము వైరిరాజులనుండియు, దోపిడులనుండియుఁ

గాఁడుకొన నశక్తుఁడనైతిని. ప్రస్తుతము నాకిపు డొకఁటిరెండుకోటలుమాత్రము స్వరాజ్యాంతర్భాగమున మిగిలియున్నవి. ఇట్లు శక్తిసంపన్నులగు పూర్వరాజ వంశజుఁ డిపుడు దీనుఁడై కిరాతులమధ్య కాలముగడపుచున్నాఁడు. ఇప్పటికి నైతము నేను స్వేచ్ఛావృత్తిమై చరించుచున్నందులకు నామానసము ప్రశాంతమైయున్నది. బూటకపుసిరుల నూఁగులాడుచు నడపీనుఁగులై యుండు కొందఱురాజులరీతి విదేశజునకుఁ దలయొగ్గుటకు నేను కలనైనఁ దలంచుటలేదు గదా యని నామన మూఱటఁజెందియున్నది. నాచెలువునియెడ, నాస్వామి యెడ నేను కృతజ్ఞుఁడనైయున్నాను. నామతమునెడ, నామాతృభూమియెడ నేను కృతజ్ఞుఁడనైయున్నాను. నాపూర్వులసంప్రదాయముల ననుసరించి, యీసద్గుణముల నేను పొడపుచున్నాను. ఓరాజకుమారీ! నీవు పాణిగ్రహణ మొనరించినచో, నీజీవిత మాపదలకు నిలయమై యుండఁగలదు. అప్పుడు నీకు మనశ్శాంతి యుండజాలదు. సౌఖ్యమునకు, శాంతికి నీవు సెలవీయవలసి యుండును. నాజీవితమును హూణనిధనమునకై వినియోగించుచున్నాను. ప్రాచీనమగు నామాతృభూమిని కిరాతులగు విజాతీయులబారినుండి యుద్ధరించుటయే నాజీవితోద్దేశమని నిర్ధారించుకొనియున్నాను. ఈనానిర్ధారణ మజయ్యమై హిమాలయముభంగి నిశ్చలమైయున్నది. నేను వేఱుమార్గమునఁ బోయియుండిన, భానుగుప్తునిభాతి భాగ్యవంతుఁడనై యుండెడివాఁడను. భానుగుప్తునివలె, నాజీవితమును విక్రయించుకొనియుండెడివాఁడను. ఓరాజకుమారీ! మాతృదేశోద్ధరణార్థమగు నీధర్మయుద్ధమునఁ బాల్గొనువాని కర్ధాంగివగుటకు నీవు తగినదానవని నాకు నమ్మకముకలదు. అట్టినమ్మకముతోడనే, నేను నిన్ను బాలాదిత్యు నుద్వాహమాడ వేడుకొంటిని. కాని యది యిపు డసాధ్యమై పోయినది. కాన నీవిపుడు నన్నుఁ బెండ్లాడి యాజన్మాంతము నాసౌఖ్యసంతాపముల సమభాగిని వగుటకు నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నాను. స్వకీయములని చెప్పఁదగిననాహృదయమును, నాఖడ్గమును నీకుఁ గానుకగా నర్పించుచున్నాను. వీని నంగీకరింతువా?

చారుమతివదనాంబుజము సంతాపరేఖాసమ్మిళితమగు మందహాసముతో నొప్పెను. ఆసుందరాంగి కుసుమహారమును యశోధర్మ కంఠసీమయందు వైచెను. కళింగు లానందతరంగితాంతరంగులై చప్పట్లు చఱచిరి. భేరీమృదంగవాద్యములు ఘుమ్మని మ్రోగెను. రాజగాయకులు మంగళవాక్యములను భూమ్యాకాశములనించిరి. గుణసాగరదాక్షాయణులు వేదిక దిగి, వధూవరులపొంతకు వచ్చిరి. సభ్యులందఱు లేచిరి. అచటిభూకాంతులనందఱను, గుణసాగరదాక్షాయణులు వివాహమహోత్సవమున కాహ్వానించిరి. వారి యాహ్వానమును బెక్కు రంగీకరించిరి. అంత భానుగుప్తుఁడు లేచి "ఓగుణసాగరా! నిన్ను, నీమిత్రులను, నీప్రజలనుజూచిన నాకు జాలియగుచున్నది. మీకు ముందునుండుకీడుం దలంచుకొనిన, నాకు గగుర్పాటు గలుగుచున్నది. నేఁటిరాజకుమారి తెలివిమాలినవర్తనముచే, హూణులనుండి దలపంపులు సంఘటిల్లినవి. భీకరులగు తోరమాణమిహిరగులుడు, ప్రతిక్రియలందు బాగుసేయు వారుకారు. కళింగరాజనగరములన్నియుఁ ద్వరలో నేలమట్టముగానున్నవి. మున్నీటిని దీరముగాఁగల యీరాజ్యమునందు విశాలములగు రేవుపట్టణము లనేకములున్నవిగదా. ఇప్పు డవన్నియును నిర్జనములై బావురుమనుచుండు కాలము రానున్నది. అశోకునిముట్టడికంటె భయంకరమైన దండయాత్ర యీమాఱు చేయఁబడనున్నది. అశోకసార్వభౌముఁడు కరుణానిధి కాన, నాతఁడు పశ్చాత్తాపమొందెను. కాని యీపశ్చాత్తాప మీమాఱుండదు. కళింగపట్టణము, అమరావతి, పాడుపడినపట్టణముల పేరులై పోఁగలవు. నే నుజ్జయినికిఁబోయినతోడనే హూణబలగములు బయలుదేఱివచ్చి కళింగులను సాగరమధ్యమునకుఁ జిమ్మివేయఁగలవు. కళింగులకు సాయమొనరించిన ధరణీశుఁడు నాశమొందఁగలఁడు. ఈవివాహోత్సవములకుఁ బోయినవారికి సైత మట్టిగతి పట్టఁగలదు. వారలను హూణుఁడు తనవైరివర్గములోఁ జేర్చుకొనును. వారలఁ దగురీతి శిక్షించి తృప్తినందఁగలఁడు. కావున నోరాజులారా! వెనుకముందు లారసి వర్తింపుఁడు" అని హెచ్చరించెను.

అంతయు నిశ్శబ్దముగానుండెను. అయిదునిముసము లయ్యెను. అప్పుడు కాశ్మీరస్వామి వజ్రాయుధుఁడు లేచి "ఓగుణసాగరా! నారాజ్యము హూణరాజ్యమునకు దాపునఁగలదు. కాన నేను వారలతోఁ గలహించుట కొఱవితోఁ దలగోఁకికొనిన ట్లగును. అదియటుండ, నాకు స్వరాజ్యము నందుఁ దీరనిపనికలదు. కాన నేను వివాహమహోత్సవములకు రాఁజాల నందులకుఁ జింతిల్లుచున్నాను" అని చెప్పెను.

"ఓరాజా! అటులే కానిమ్ము" అని గుణసాగరుఁ డుత్తరమొసంగెను.

అంతఁ గాశీనాథుఁడు ఇంద్రద్యుమ్నుఁడు లేచి "ఓగుణసాగరా! నేనుగూడఁ ద్వరగాఁ బోవలయును" అని చెప్పెను.

గుణ:—అట్లే కానిమ్ము.

ఉత్తరహిందూస్థానమునందలి నలుగురైదుగురు ప్రభువు లిట్టికుంటి సమాధానములఁజెప్పి తప్పించుకొనిరి. ఒక్కొక్క రాజు లేచి వేఁడుకొనునపు డంతయు, వ్యాఘ్రరాజు కోపఘూర్ణితస్వరమునఁ 'బిఱికిపంద. పిఱికిపంద' అని వారల నవమానపఱచుచుండెను.

అనంతరము మహాసేనుఁడు "ఓగుణసాగరా! ఉత్సవకాలముల యందు నే నిచట నేయుండెదను. నేను గేరళమునకుఁబోయినతోడనే, నాచే నైనంతసాయ మొనరింతును" అని చెప్పెను.

గుణ:—కృతజ్ఞుఁడను.

భాను:—(కోపముతో) జాగ్రత్త! నీవు నాశమయ్యెదవు.

మహా:—(నవ్వుచు) నాశమయ్యెదనా! నీహూణులంద ఱొక్క మొగముగావచ్చినను, కేరళాధిపుని ధిక్కరింపనోపరు. పరశురామభూమిని వారు చేరులోపలనే, పరలోకమునకుఁ బ్రయాణమైపోఁగలరు. అది యటుండ, మాసైనికులు హూణుల కేవిధమునఁ దీసిపోవువారుకారు.

మహేంద్రవర్మ:—గుణసాగరా! నేనుగూడ శక్తివంచనలేక సాయ మొనరించెదను.

కాకవర్ణుఁడు:— నేనుగూడ, పవిత్రములగు బౌద్ధభూములన్నింటిని, గిరాతుఁడగు విదేశజునిబారినుండి కాపాడవలయును.

అవంతివర్మ :— గుణసాగరా ! నీసహాయులలో నన్నుఁగూడఁ జేర్చుకొనుము.

వ్యాఘ్రుః:— ఇఁక నావాగ్దానము లనవసరములు. నేను గళింగమిత్రుఁడను. ధర్మయుద్ధమైననేమి? అధర్మయుద్ధమైననేమి? ఈవ్యాఘ్రరాజు కళింగులకు దక్షిణభుజమై యాఱవప్రాణమై యుండఁగలఁడు.

"సెబాస్. సెబాస్" అని కళింగు లాతనిఁ బ్రస్తుతించిరి.

కుమారపాలుఁడు:— మీకడనుండి పిలుపువచ్చియు రాకమునుపే, కామరూపాధిపతియగు నీకుమారపాలుఁ డాత్మచతురంగబలములను బ్రహ్మపుత్రమీఁదుగాఁ బంపుటకు సంసిద్ధుఁడైయున్నాఁడు.

తర్వాత రాజులందఱు లేచిరి. సర్వాలంకారసంశోభితమగునొకనగరునందుఁ బౌరోహితులు వివాహమహోత్సవముల కనువగుప్రయత్నము లొనరించుచుండిరి. అందఱాసౌధమునకు నడువసాగిరి.

భాను:— జాగ్రత్త ! మీచర్యలు ఘోరం బుదికొల్పుచున్నవి.

"నాకది బాగుగాఁ దెలియును" అని గుణసాగరుఁడు నిర్లక్ష్యముగాఁ బలికి భానుగుప్తుని వీడ్కొలిపెను. భానుగుప్తుఁడు నాఁటిసంఘటనములఁ దలపోసికొనుచు, దురహంకారపూరితులగు నారాజులమదమణఁచు నుపాయములఁ బన్నుచు నడచిపోయెను.

ఇరువదినాల్గవతరంగము.

కలాంజారుకోట.

అది వసంతకాలము. ఆదినము మనోజ్ఞమైయుండెను. కలాంజారు కోట చుట్టునుండు పైరుపంటలు, చెట్టుచేమలు నేత్రపర్వ మొనరించుచుండెను. నానావిధవర్ణాంకితము లగుపుష్పజాతు లపరిమితములై లోచనగోచరమగుచుండెను. వివిధశకుంతసంతానములు తరుప్రకాండములపైఁ గూర్చుండి, పత్రగుచ్ఛములనుండి తొంగిచూచుచు, గొంతులు బొంగురువోవ నఱచుచుండెను. ఆధ్వానములు, శకుంతసంతానములకుఁ బ్రచండశాత్రవుఁ డగు ప్రావృట్కాలపురుషపరము లగుశ్రాద్ధమంత్రము లాయనముస్ముందు తోఁపింపఁజేయుచున్నను, కడకు వసంత పురుషసమాహ్వానపరము లగుపద్యములనా నొప్పారుచుండెను. ఆపాటలు, ఆనినాదములు కర్ణపక్షరమ్యములై యుండెను. కొన్నిపతంగములు తమగానమాధుర్యమును శ్రోతలకుఁ బ్రసాదించుటతోఁ దనివిచెందక, అప్పుడప్పుడు విచిత్రవర్ణాంకితము లగుపక్షములు విప్పుకొని యూరుబైటి కరుదెంచుచుండెను. తీఱికలేక పాటుపడుప్రజలకుఁ, జెట్టుచెట్టున కెగురుకీరశ్రేణులు లపూర్వదృశ్యరామణీయకమును బ్రసాదించుచుండెను. సహజభీరువగు కోకిలకలకూజితము లొనరించుచు, ప్రశంసావాక్యనిరీక్షకుఁ డగుగాయకునిభంగి, అప్పుడప్పుడు శ్రోతలకంటఁబడుచుండెను. కొన్నిమయూరములు దిదృక్షుసమ్మోహనముగ, నాట్యముసల్పుచు, కరుణానిధి యగు పరాత్పరప్రసాదితములగు మనోహరపించముల బ్రదర్శించుచుండెను. కోటకుఁ గ్రిందనుండు నగర్తయందుఁ గొన్నిరాయంచలు, హిమాలయమునందలి తమమానససరోవరముమాటయే మఱచి, సహజశీవి మెఱయ నత్యుత్సాహమున నీఁదులాడుచుండెను. కొన్నిహరిణములు మానవునిఁగాని,

యాతని క్రూరత్వమునుగాని తలపోయక నిశ్చింతతోఁ బర్వతసానువులఁ జరించుచుండెను. ఆవసంతాసన్నదివసమునఁ బ్రకృతి సర్వలక్షణలక్షితయై యొప్పారుచుండెను. పరస్పరవిరుద్ధములును, పరస్పరసంబద్ధములును నగుప్రేమ సమరములకు వసంతసమయము హిందూదేశమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కియున్నది. హైందవోర్వీశు లిప్పుడు, ప్రావృట్కాల మాఱుమాసములును శ్రమఁదీర్చుకొనుచుండిన రథముల నీవలఁదీసి, వానిఁ దమజైత్రయాత్రోపయోగార్థము సిద్ధపఱచుకొనుచుండిరి. ఈవసంతసమయ మందులకు మిగుల యోగ్యమైయుండెను. సమరకళాకుశలురగు సైనికులసాయముచేతను, క్రయలబ్ధులగు ప్రజా సైనికుల తోడ్పాటుచేతను, రాజులు దండయాత్రలకుఁ గడంగుచుందురు. ఇప్పటికిఁ బంటకోఁతలు ముగిసి, గడ్డిగింజలు గాదెలఁ జేరియుండును. కాన నుత్సాహహృదయులు, నుద్రేకపూరితులు నగురైతులందఱు దండయాత్రలలోఁ బాల్గొననెంచి, నిరపాయములగు శిబిరరక్షకోద్యోగములఁ బ్రవేశించుచుండిరి.

అల్లనల్లనఁ బిల్లయడుగులువేయుచు వనమంతయును నాటుకొనుపిల్ల వాయువులు త్వగింద్రియములకును, వివిధపుష్పపరిమళములు ఘ్రాణేంద్రియములకును, నానావిధపతంగకలకూజితములు కర్ణేంద్రియములకును, దివ్యప్రకృతిరామణీయకము నయనేంద్రియములకును హాయిఁగొల్పుచుండ, నాఁటిసంజవేళ నాలుగుగంటలప్పుడు కలాంజాయకోటయందలి మనోహరకుసుమోద్యానములో నొకశాద్వలతలముపై మువ్వురు మత్తకాశిను లాసీనలై యుండిరి. ఆరమ్యోద్యానము దుర్గమునందలి యున్నతప్రదేశమునం దుండుటంజేసి, యావనితలు మువ్వురును కోటకావలనుండు విశాలసమప్రదేశమును మైళ్లకొలఁదిఁ జూడఁగలిగియుండిరి. వారొండొరులు సంభాషించుకొనుచుండిరి.

“చారుమతీ! ఒకపక్షముదినములక్రిందట మనసైనికు లాదండయాత్రకుఁ బోయినతఱి, వారియుత్సాహమునకు నే నమితాశ్చర్యమొందితిని.

కాని కొన్నిసంశయములుమాత్రము నన్ను వేధించుచుండెను. ఇప్పుడుగూడ వేధించుచున్నవి. కేరళ, వేఁగి, కంచి, సింహళ, కామరూపాధిపులు మనలను మోసగించినయెడలఁ గళింగ, మహాకోసల, గంద్వానసైనికోత్తములు నిన్నఁ బోయినవారు, బలికిఁ గొనిపోయినగొఱ్ఱెలాదురుగదా?" అని మహారాణి మహామాయ యనెను.

అందులకుఁ జారుమతి "అమ్మా! ఇట్టిసందియములేల? మహాసేనుఁడు, అవంతివర్మ, మహేంద్రవర్మ, కాకవర్ణుఁడు, కుమారపాలుఁడు వీరందఱు సత్యసంధులుకదా?" అని పలికెను.

మహా:—అవును. వారు మాటతిరుగువారుకారు. కాని, మన మొకటి తలంప, దైవమొకటి తలంచిన? కాకవర్ణునినౌకాబలమును, ఏదైన నొక తుపాను చెదరఁగొట్టిన, మనగతి యేమికావలయు?

చారు:—అప్పటికిమాత్ర మేమి? మహాసేనుఁడు, మహేంద్రవర్మ, అవంతివర్మ, కుమారపాలు రున్నారుగదా!

మహా:—కుమారీ! ఇప్పటికైన సన్నాహముల నాలకింపుము. మహాసేనుఁడు, మహేంద్రవర్మ, అవంతివర్మ తమతమబలఁగములతోఁ గళింగ పట్టణమున కరుదెంచి, అచటికళింగసైన్యమును గలిసికొని, సముద్రతీరము నందేపోయి మగధ చేరవలయును. మనసైన్యములు హూణులఁ దాఁకులోపల, వీరందఱువచ్చి మనవారలఁ జేరఁగలరా?

చారు:—చేరఁగల రనుకొందును. మనసత్కార్యమునకు దైవము తోడ్పడును.

"హూణబలప్రమాణ మెంతయుండును?" అని చారుమతి మూఁడవ యంగనయగు వసంత నడిగెను.

వసంత:—మిహిరగులాధిపత్యమున బయలుదేఱిన చమూసమూహమునందు 300,000 భటులున్నారు. దర్పమర్దావారులగు ౮0,000

యాశ్వికులున్నారు. ఇంకను నడఁగొండలవంటిమత్తేభములు హూణసైన్యమునందు లెక్కకు మిక్కిలిగాఁగలవు.

చారు:—మనబలపరిమితి యేముండును?

వసంత:—కళింగు లొకలక్ష, మహాకోసలు లిరువదివేలు. గంద్వానులు పదివేలు.

చారు:—అయిన, వ్యాఘ్రరాజునుగూడ గణించితివా? లేదా?

వసంత:—అన్నట్లుమఱచితి. ఆకళింగబాంధవు నెడ నపరాధమొనరించితిని. ఆతండొక్కఁడే అనేకబలముల పెట్టు.

చారు:—సుభాషిణీ! నీమాట లెంతయును సత్యము.

అందులకు వసంత మందహాసమొనరించుచు "కళింగపట్టణమున మాత్రము, అందున నొకానొకనిర్దిష్టకార్యసాఫల్యముకొఱకు, నేను సుభాషిణినైయుంటినని దేవిగారు మఱచినట్లున్నారు. నాయిప్పటి నిజమైనపేరు వసంతకదా!" అని నవ్వెను. చారుమతీ మహాశయులుకూడ నాగొల్లపడుచు మాటలకు నవ్విరి.

చారు:—(ఆశ్చర్యముతో) ఇది నిక్కమా? నిజమా యిది? ఓసుభాషిణీ! నీవెంతటిజిత్తులమారివే?

వసంత:—దయచేసి నన్ను 'వసంతా' అని పిలువుము.

అందులకుఁ జారుమతి "నిన్నుబోలిన మాయలాఁడుల నీజగాన మఱెవ్వరి నెఱుంగను. నీపేరు వసంతయైయుండ సుభాషిణి యని చెప్పికొంటివి. బాలాదిత్యునిదూతికవై నన్నుఁజేరి, విశ్వాసద్రోహమొనరించి, యశోధర్మపై నావలపు నిలుపఁజేసితివిగదా" అని పకపకనవ్వెను.

వసంత:—కాని యిట్టివిశ్వాసద్రోహ మొకరిప్రోత్సాహమున జరిగిన దనుట మఱచితివా?

"ఆహా! అవును. కాని నాకిపుడు ముఖ్యవ్యక్తియే కావలయును" అని చారుమతి వ్రీడాసంచలితస్వరమునఁ బలికెను.

వసంత కోటకావలనుండు మైదానములవంకఁ జూచుచు "అటు చూడుఁడు. అశ్వికుఁ డొకఁడు కడురయమున దుర్గాభిముఖుఁడై యరుదెంచుచున్నాఁడు. ఆతఁడు మనమిత్రవర్గములోనివాఁ డనుటకు సందియములేదు. ఏలయన; నాతఁడు గుఱ్ఱమును కోటవైపునకు దఱుముచున్నాఁడు." అని చెప్పెను. తోడనే వారు మువ్వురును వానిసందేశమును సత్వరము వినుతలంపునఁ గోట గవనుకడకుఁ బోయిరి. శ్రమార్తుఁడగు నాయాశ్వికుఁడు దుర్గద్వారమును జేరులోపల, వా రచటికిఁబోయిరి. ఆరౌతు కోఁటవాకిలిసమీపించుటయే తడవుగా "సంగతులేమి?" అని వసంత యడిగెను.

రౌతు:—సార్వభౌమబాలాదిత్యుఁడు కేరళసైనికులు ౧౦౦౦ మందిని వెంటఁబెట్టుకొని సింహళభటులు ౪౦౦౦ మందితో నౌకలపైఁ దామ్రలిప్తికరుదెంచినాఁడు. అచట యశోధర్మమహారాజును, వ్యాఘ్రరాజును సేనాసమేతముగా వారలఁ గలిసికొనిరి.

చారు:—మహారాణి సరస్వతికూడవచ్చినదా?

రౌతు:—వచ్చినది. యుద్ధవిరామసమయమువఱకు దేవి కలాంజారుకోటయందు నిలువనున్నది.

ఆమాటల కాసుదతులు మూవు రానందాంతరంగులైరి. "ఎపుడు వచ్చును? ఎపుడువచ్చును?" అని వారొకర్కొరుకర్కొలోఁ బ్రశ్నించిరి.

రౌతు:—రేపు.

చారు:—(కోపముతో) ఓరీమందమతీ! అయిన నాసంగతి నేలచెప్పవైతివి? అతిథిసత్కారమున కొనరింపవలసిన సన్నాహములు నీయట్టివారి కేమితెలియును.

రౌతు:—దేవిగారు మన్నింపవలయును. కుమారికి స్వాగతమిచ్చుట కెట్టిసన్నాహములుగాని యక్కఱలేదని మహారాణి మహామాయ దేవిగారితోడను, సోదరి నాహ్వానించుట కెట్టిప్రయత్నములుగాని యనవసరములని తమతోడను, నివేదింప మహారాణి సరస్వతీదేవి నాకు ముదలనిచ్చియున్నారు.

ఇచటి తమయాగమనము హఠాత్తుగా నైనటులుండవలయునని వారు సెల విచ్చియున్నారు. మఱియు శాదేవిగారు "అప్పుడు సరభసనంభ్రమాక్రాంత చేతస్కులగు నాతల్లిని నాసహోదరిని నేను జూడవలయును" అని సెల విచ్చినారు. కాని యశోధర్మమహారాజుగారుమాత్రము దేవిగారల కీవృత్తాం తమును నివేదింపుమనిరి.

మహా:—సరస్వతి మహారాణియాగమనము నాకపారమగునానం దముఁ గలుగఁజేయుచున్నది.

చారు:—నాకుఁగూడ.

"నాకును నెంతయో సంతసముగానున్నది" అని వసంత చారుమతి వైపుతిరిగి "మహారాణి సరస్వతికూడ మీవలె సరసురాలని నానమ్మకము. రాజశీవి మెఱయుచున్నను, నాదేవికడఁగూడ నహంకారము మచ్చునకైన నుండదు" అని పలికెను.

చారు:—నేనుకూడ నట్లే యనుకొనుచున్నాను.

మహా:—ఇంకను వింతయేమున్నది? ఆనాఁడు లిచ్ఛవీకుమారినైత మిట్టి సద్గుణములచే శోభిల్లుచుండెను. కాన సరస్వతి దానికి వ్యతిరేకముగనుండఁ గారణములేదు. కుమారీ! రమ్ము. ఒకానొకప్పుడు సముద్రగుప్తసార్వభౌమునకు నైతము జేఱిచూడ నశక్యమైయుండిన కలాంజారుదుర్గమును మనచక్ర వర్తిని స్వాగతోత్సవములకొఱకు సర్వవిధముల నలంకరింపవలయును.

"అయినఁ బోదము పద" అని చారుమతి వసంతతో ననెను.

వసంత:—ఒక్కింతతడవుండుఁడు. శత్రుసైన్యసన్నాహములఁగూర్చి, యీతనినుండి యెఱుంగవలయును.

చారు:—అవును. అది ముఖ్యము. ఓయీ! ఇప్పుడు మహారాజుగారి సైన్యము లెక్కడనున్నవి?

"మగధరాజధానియుఁ, బ్రాచీననగరము నగు పాటలీపుత్రమున మన సైన్యములు విడిసియున్నవి. ఆపట్టణ మిప్పుడు మనయధీనమైయున్నది."

చారు } :—అది మనచేతి కెట్లు చిక్కినది?
మహా }

"మనబలములు మగధయెల్లలనుండినపుడు, మిహిరగులుని సైన్యములు కాశియందుండెను. అప్పుడు యశోధర్మమహారాజు పాటలీపుత్రముపైకి దూఁకవలయునని సిద్ధపడెను. వ్యాఘ్రరాజుకూడ నందుల కంగీకరించెను. మిహిరగులుం డరుదెంచి తమ్ము ముట్టడించునంతలో మనవారు పాటలీపుత్రమును స్వాధీనమొనరించుకొనిరి. పురరక్షణోద్యోగమున ౫౦౦౦ హూణు లుండ, వారిని హైందవులు యమలోకమునకుఁ బంపిరి. దేశద్రోహులఁ గత్తికొకకండ చేసిరి. మూఁడుదినములతర్వాత బాలాదిత్యచక్రవర్తి తమలక్పట్టణమునుండివచ్చెను. అంత నాతనికిఁ బాటలీపుత్రమున, నశోకమహారాజు కొలువుకూటమున నతివైభవముగాఁ బట్టాభిషేకమహోత్సవము జరిగినది. మాగధులహర్షధ్వానములు మిన్నుముట్టినవి."

చారు:—మాగధు లాత్మశక్తివంచన చేయక, హైందవనరేంద్రమండలికి సాహాయ్యమొనరించిరా?

"ఆహా! హైందవనరేంద్రమండలి కోశాగారమునందు మాగధులు ధనరాసులఁ దెచ్చి క్రుమ్మరించిరి. వారు ౧౦౦,౦౦౦ సైనికులఁ బ్రోగుచేసి తెచ్చిరి. పూర్వమెన్నఁడో మగధరాజ్యమునకుఁ బ్రవాసముపొంది యచటనే నిలిచిపోయిన, అంగవంగదేశీయులు, తమసహోదరులు శౌర్యోపేతులు కారనుతలంపున, నసంఖ్యాకములగు గజముల నిచ్చిరి. ఇంకేమి కావలయును? దాక్షిణాత్యులగు ధరణీకాంతులు రానందున, మిత్రరాజవర్గమును జేయునా వలదా యని వెనుకముందాడుచుండిన కామరూపాధిపుఁడు కుమారపాలుఁడు కూడ బాలాదిత్యునిఁ జేరి, మగధరాజ్యముపైఁ దనకుఁ గలభక్తిశ్రద్ధలను వెల్లడించినాఁడు. ఈవిధమున ౫౦,౦౦౦ శిక్షితసైనికులచే, మనబలఁగములకు బలమెక్కినది."

చారు:—బళిబళి. అయిన మనకిపుడు ౨౮౫,౦౦౦ భటు లున్నారు. వేఁగి, కంచి, కేరళాధీశులసంగతియేమి?

"రాఁగలయాపదలకుఁ బడనుండుకష్టములకు వెఱఁగంది కడకు వారు రెండునాలుకలవారైరని పదంతిగానున్నది. ఇదిగాక వేఁగీ, కాంచీపురాధీశులు బంధువులు. హూణులు పరాజితులైనయెడలఁ గళింగరాజ్యము శక్తిసంపన్నమై తమకుఁ బ్రక్కలోని బల్లెమగునేమో యని వారుభయపడుచున్నారు. వారినిర్ధారణమున కిదియుం నొకకారణము."

చారు:—ఓయభాగ్యభూమీ ! భరతవర్షమా ! ఈయసూయాగ్ని చల్లారు టెన్నఁడు? ఈయసంగతభయములు, నంతఃకలహములు, నంతమొందు టెన్నఁడు?

మహా:—కుమారీ! ఇవి యీనాఁడు క్రొత్తలుకావు. పురుషోత్తమ రాజన్యునికాలమున నలకసుందరుఁ డీదేశముపై దాడివెడలినతఱి, తక్షశిలాధినాథుఁడు అంభి, దేశమతవిద్రోహియయ్యెను. గ్రీకురాజగు శెల్యూకేశ్వరుఁడు సింధునదిని దాఁటినప్పుడు, అవంతిమాళవాధిపులాతనికిబాసటయై, చంద్రగుప్తసార్వభౌము నెదురొడ్డినిలిచిరి. శాక, యాచ్ఛదండయాత్రాసమయములఁ గూడ నీరీతిఁ జరిగెను. పుష్యమిత్రశునాగునిపైఁబడుటకు యవనరాజు మిళిందునకుఁ గళింగరాజు సాయమొనరించెను. కట్టకడ, రక్తపిపాసు వగుహూణుం డీదేశమునఁ గాలూనినప్పుడు, రాజనాయకులు కొందరు స్కాందగుప్తప్రకాశాదిత్యుల పతాకనువీడి, క్రూరకిరాతుఁడగు నాటవికుఁజేరిరి. భానుగుప్త బుద్ధగుప్తులే యిందుకు నిదర్శనము. కరుణాత్ములగు గుప్తసార్వభౌము లీపాపాత్ముల నున్నతపదములచే బహూకరించుచుండిరిగదా ! కడ కీకప్పకూఁత పాములువారికిఁ గావించినప్రతిక్రియ లెట్టివి? హూణులు 'మీమీ రాజ్యములను మీయధీనమందే యుంచెదము' అని చెప్పినంతనే, వారు హూణుల కమ్ముడువోయి, ఇన్నాళ్లుగా రక్షించుచుండినస్వామికి, కని పెంచి పోషించుచుండిన దేశమాతకు ద్రోహ మొనరించిరి. భరతవర్ష మీపృథివిపై నిలిచియుండునంతకాల మిట్టిద్రోహకర్మములు, విశ్వాసఘాతుకకృత్యములు మాటిమాటికి జరుగుచుండును. నానాఁటికిఁ గలియుగము ముందుకుసాగు

చున్నది. ఆకాలంచెము నీతిక్రమముకూడ వక్రగతిఁ దిరుగుచున్నది. ఇఁక స్వదేశభవిష్యచ్చారిత్రమునం దిట్టిఘోరకృత్యములు, పాపపుఁబనులు పరిపాటికాఁగలవు.

చారు:—అమ్మా! స్వదేశచారిత్రమును, ఇంతవివరముగా నీకెవరు తెలిపిరి? నేననుకొనినంతకంటె, నీవధికముగాఁ జదివియున్నావుసుమా !

మహా:—స్కందగుప్త నాస్థానమున సుశర్మ యనుబ్రాహ్మణోత్తముఁడు విద్యావంతుఁ డొకఁడుండెను. స్కందగుప్తచక్రవర్తి, బుద్ధగుప్త భానుగుప్తవియోగవ్యథాభరమునఁ గ్రుంగియుండ, నావిప్రవరుఁ డిట్టి తార్కాణములచే నాతనిశోకము నపనయించుచు "సార్వభౌమచంద్రా! అనిత్యములును, నిరాధారములు నగు సంకల్పసోపానముల నెక్క—అందు మన దేశమున—గాలిమేడలఁగట్టఁ బ్రయత్నింపకుము. నీచేసైనంతవఱకిచట జీవితము గడపుము. ఫలాఫలములతోఁ బనిలేని కర్మలఁ గావించుచుండుము. అంత, నిర్యాణసమయ మాసన్నమైనప్పుడు, పాదరేణువుల విదలించుకొని కిరాతజనదండయాత్రల కశక్యమైనభూమిని—మిత్రఘ్నుల కగమ్యమైన భూమిని—చేరి నిశ్చింతతో నుండుము" అని యుపదేశ మొనరించెను. స్కందగుప్తునికన్నిఁటిబుద్ధి నాఁడే పట్టిపోయెను. ఆమరణాంతమ చక్రవర్తి సుశర్మయుపదేశము నాచరణమునం దుంచియుండెను.

"మిహిరగులునిబలగము లిపు డెచట నున్నవి? అని చారుమతి యారౌతు నడిగెను.

రౌతు:—నేను మనశిబిరమును వదలివచ్చునపు డానిపాదునిరాణువ పాటలీపుత్రమున కిరువదిమైళ్లలో నుండెను. ఇప్పటికి కిరువాగులవారికి ఘోర సమర మాసన్నమైయుండును.

చారు:—సంఖ్యాపరిమితియందు మనసైన్యములు బలహీనములు. కానా?

రాతు:—అవును. కళింగమునుండిపోయిన ౧౦,౦౦౦ భటులు సకాలమునకుఁ జేరుదనుక, మనరాణువ బలహీనమైనదని చెప్పవలసియున్నది.

మహా:—అమ్మాయీ! ఇప్పటి కిరువైపులవారును ఘోరాజికిఁ గడంగియుందురు. మనకు జయమగునట్లు దైవప్రార్థనలు గావింపవలయును. నాయేక సుతుఁడు నీపతి, బాలాదిత్యవ్యాఘ్రరాజసమేతముగా ధర్మసంరక్షణార్థము పోరాడుచున్నాఁడు. ధర్మపరిపోషణమునకు దైవ మనుగ్రహించుఁగాక! ఫలముతో నాకు నిమిత్త మనవసరము. నాకుమారుఁడు విజయుఁడై తిరిగి వచ్చినచో నాగర్భమున నాతఁ డుదయించినదానికై గర్వింతును. ఆతఁ డొకవేళ వీరస్వర్గ మొందినయెడల, మఱియు గర్వింతును. స్వదేశ స్వమత సంరక్షణమునకైన, ధర్మయుద్ధమునందు మృత్యు వెంతటిపుణ్యాత్మునకోకదా లభించును! కాని యొక్కవిషయమునకుమాత్రము అవమానభరమున నేను తల వ్రేలాడ వైచుకొవలసివచ్చును. కాని యాకార్యము జరుగదు. అనఁగా నొకవేళ యశోధర్మ...

ఆమెకంఠస్వరము శోకనిరుద్ధమయ్యెను. ఆమెనేత్రగోళము లశ్రుపూరితములై మిలమిల మెఱయుచుండెను. "ఒకవేళ యశోధర్మ కిఱికిపంద వలె రణాంగణమునుండి యోహాటిల్లివచ్చిన" అని మహామాయ చెప్పలేక చెప్పెను. ఆవీరమాత యాపాదమస్తకము గజగజవణఁకుచుండెను.

చారు:—నాపతి యటు లెన్నటికిఁ జేయఁడు.

వసంత.—చేయనే చేయఁడు.

మహా:—అవును. ఆతఁడు కలనైన నటులొనరింపఁడు. కని పెంచి పెద్దచేసిన నాకు వానిస్వభావము బాగుగాఁ దెలియును. కాని గుండులు తేలి బెండులుమునిఁగిన ట్లాకార్యము చేకూఱినయెడల—అనఁగా యశోధర్మ రణావనికి వెన్నుచూపినయెడల—అదినమే మహామాయ యీపాడుప్రపంచమునువదలి, సుతునిముఖము చూడకయే, ఆశ్రితవత్సలుఁ డగుహవ్యవాహుని గర్భమునఁ జొరఁబడును.

చారు:—అమ్మా! అసంభవములను గూర్చిన యోచన లెందుకు? ఆలోచనీయాంశము లనేకములున్నవి. అయినఁ గళింగసైన్యము మనవారిని సకాలమునకుఁ గలిసికొనునా? నీయూహయేమి?

మహా:—కళింగులసాయముపై నేనంతగా నాధారపడను. కళింగరాజ్యముకంటె, కళింగచమూబృందములకంటె, మహాతిరథబలాధికుఁ డగు నాపరాత్పరునే నెఱనమ్మియున్నాను. మహత్తుకంటె మహత్తును, అణువుకంటె నణువును, అన్నింటియందుఁ దానును, తనయం దన్నియుఁగల నాపరమేశ్వరుని పాదరాజీవములే గతి యని యున్నాను. సర్వసృష్టికర్తయగు నా మహాత్ముఁడు, ధర్మమున ధర్మ మణఁగఁ ద్రొక్కుచుండ మిన్నకుండఁడు.

చారు:—అమ్మా! ఈకాలమునఁగూడ నీశ్వరసాహాయ్యముపై నాధారపడియుండనగునని నీవనుకొందువా? యుద్ధభూములందు భగవానుఁడు పక్షపాతియై యుండునా?

మహా:—ఆహా! దాన సందేహమా! ఆతఁడు ధర్మైకపక్షపాతి. మహాభారతయుద్ధమున శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మ కౌరవులతోఁ బోరాడలేదా?

చారు:—అవును. కాని యాదినములువేఱు. అది ద్వాపరయుగము. అదియుఁగాక, మహాభారతములోఁ జెప్పినవన్నియు నిజములని మనకేమి ప్రమాణము?

మహా:—(ఆశ్చర్యముతో) కుమారీ! వ్యాసునివంటిమునిచంద్రుఁ డబద్ధములువ్రాయునా? ఒకవేళ, నెచ్చెలియగుకిరీటిపైని యనురాగమునంజేసి, శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు పాండవపరిపోషకుఁ డయ్యెనందువేమో! ఆకృష్ణుఁడే భగవద్గీతలయందు—

శ్లో. పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం,
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే.

అని చేసినవాగ్దానము నించుక సంస్మరింపుము. కాన నామహానుభావున కిప్పుడు మనకు సాయమొనరింపక విధిలేదు.

"అవును. ఆకరుణానిధి మనకు సాయమొనరించునని యే నానమ్మకము. కాని పురుషకారమునకుఁ బూర్వమే యీశ్వరసాహాయ్యము నపేక్షించుట బుద్ధిమంతులలక్షణము కాదు" అని చారుమతి రాతువంకఁ దిరిగి "ఓయీ! మనభటు లుత్సాహముతో నున్నారా?" అని ప్రశ్నించెను.

రాతు:—మనభటులును, వ్యాఘ్రరాజసైనికులును ప్రబలోత్సాహసంపన్నులై యున్నారు. స్వామిదండ లేకుండుటం జేసి కళింగు లిసుమంత నిరుత్సాహులై యున్నారు. కాని వారు నిశ్చితాత్ములై యున్నారనుటకు సందేహము లేదు. బాలాదిత్యుని వెంటవచ్చిన కేరళభటులును, సింహళసైనికులును, తమ కీప్రాంతములు వినూతనము లగుటం జేసియు, తమయాహారవస్తువులు మగధయందు లభింపమిం జేసియు వ్యథాఖిన్నమానసులై మన్నుదినిన పాములవలె నున్నారు. సింహళసైనికులుమాత్రము స్వదేశమునకుఁ దిరిగిపోవఁ దహతహలాడుచున్నారు. కాని యవమానభీతిచే వారియడుగులు వెనుకకుఁ దిరుగఁజాలకున్నవి. ఇఁకఁ గేరళసైనికులన్ననో, క్రొత్తపేరు క్రొత్తభాషలవలనఁ దమకు శారీరమానసికసౌఖ్యము లలవడుట లేదనియు, బర్వతాభావమునఁ దమ కిచటియునికి దుస్సహముగ నున్నదనియు గోలపెట్టుచున్నారు. వీరు సాహసమునకుఁ బెట్టినపేరు. హూణుఁ డెదురైనచో వానిప్రాణములఁ బోకార్చి కాని వదలువారు కారు. కాని యింటిబెంగపెట్టుకొని నిరుత్సాహులౌదురేమో యని నాభయము.

చారు:—మాగధు లెట్లున్నారు?

రాతు:—వారు నడుముకట్టి నిలిచియున్నారు. దాస్యజీవనముకంటె దండధరుపాలి కేగుట మేలని, హూణపాలనమునఁ గలిగినయనుభవము వారికిఁ దోపింపఁ జేసినది. పురుషులు, పడఁతులు, బుడుతలు, అందఱు వీరావేశమునఁ జిందులు ద్రొక్కుచున్నారు. ఒకవృద్ధురాలు బాలాదిత్యచక్రవర్తి సమ్ముఖమున కరుదెంచి "ఓరాజా! మమ్ముల నీ వెన్నఁడు విడువకుండునట్లు బాస చేసినయెడల, నిన్ను మే మెన్నడు విడువము" అని పలికెను. బాలాదిత్యు

మహా:—కుమారీ! మహారాణి సరస్వతీదేవి యీదుర్గమునకు సౌఖ్యముగఁ జేరువఱకు నాకు నిద్రపట్టదు. నిద్రపోవునట్లును, నిశ్చింతగానుండు నట్లును నటించు టెందులకు? నీవును వసంతయుఁబోయి పండుకొనుఁడు.

చారు:—వలదు వలదు. నీవు మేల్కొనియుండ, మేము నిద్రించుటయా? వసంతా! ఇష్టమున్న నీవుపోయి పండుకొనుము.

వసంత:—(నిష్ఠురముగా) నేనాపండుకొనుట? ఎప్పటికిఁగాదు.

వారుముగ్గురు కన్నుమూయక దిగులొందుచు నారాత్రియంతయు సరస్వతీదర్శనోత్కంఠలై కాలము గడపుచుండిరి. వారిమానసములు కలఁత వాఱియుండెను. చింతాభరమున వారంతగాఁ బలుకకుండిరి. రాత్రి రెండు ఘంటలవేళ నంతర్దుర్గద్వారపాలుఁడు సన్నగా నీలవైచెను. తోడనే వసంత వానికడకు బరుగిడి "ఏమిసంగతి?" అని ప్రశ్నించెను.

"ఎవరో నలుగురుమనుజు లంతర్దుర్గాభిముఖులై వచ్చుచున్నట్లు లీలగాఁ గానవచ్చుచున్నది. వారు మనకు మిత్రులైయున్నట్లున్నారు. లేకున్న వారు బహిర్దుర్గమును డాయఁగలిగియుండరు" అని దౌవారికుఁ డనెను.

"వారు మహారాణి సరస్వతీదేవి పరిజనముకాఁబోలు" అని వసంత సంతోషసంభరితాంతఃకరణమునఁ జారుమతీమహామాయల కావృత్తాంతము నివేదించుటకై పరుగెత్తెను.

కాని యవ్వార్త నాలకించి చారుమతి నెదవివిఱచి "ఇంతకును వారు పావచారులుగదా! సరస్వతీదేవి కంగరక్షకులు రౌతులైయుందురు. కాన నామనుజచతుష్టయ మాదేవిపరివారమైయుండదు" అని తేలవైచెను.

వసంత:—అయిన మానె. వారెవరో చూతము రండు.

చారు:—దాన జెఱుపేమున్నది! పోదము పద.

అంతట వారుముప్వు రంతర్దుర్గద్వారమువద్దకుఁ బోయిరి. ఇంతలో నాయాగంతుకులు ద్వారమువద్దకుఁ జేరిరి.

"వీరెవరు" అని వసంత ద్వారపాలకునిఁ బ్రశ్నించెను.

ద్వార:—వీరు తమస్వచారిత్ర నామాదికముల మహారాణిమహామాయకుఁగాని వెల్లడింపమనుచున్నారు. వీరిలో ముప్వురుమాత్రము నూతనాగంతుకులు. నాలవవాఁడు మనభటుఁడే.

మహామాయ దీపముతీసికొని యాముప్వురిముఖముల కెత్తిచూచెను. వారికన్నులకు గట్టిగా గంతలు కట్టఁబడియుండెను. ఆమె వారినందఱ నంతఃపురములోనికిఁ గొనిపోయి యచట వారిగంతలువిప్ప నాజ్ఞచేసెను. వారిముఖములఁ బరిశీలించుటకై చారుమతి యొకచేత దీపముపట్టుకొనియుండెను. గంతలూడఁదీయఁబడినవారిలో మొదటియిరువురు స్త్రీపురుషులు. వారు సామాన్యబ్రాహ్మణులవలె నుండిరి. ఆస్త్రీకి ముప్పదియేండ్లుండును. పురుషునకు సుమారేఁబదియేండ్లుండును. మూఁడవవ్యక్తి కంటిగంత విప్పినతోడనే, చారుమతి సంతోషసంభ్రమాక్రాంతచేతస్క యయ్యెను. "దేదీప్యమానసౌందర్యప్రభాభాసురాంగివి—అసమానమహిమాస్పదరూపసంపన్నవు—అమ్మా! నీ వెవ్వతెవు? నీయుడుపులు సూచించువిధమున నీవు బ్రాహ్మణివిగావు. బ్రాహ్మణకన్యోచితాలంకారములనుండి, క్షాత్రతేజ ముట్టిపడుచునేయున్నది. అమ్మా! నీ వెవ్వతెవో దయచేసి చెప్పుము?" అని చారుమతి ప్రార్థించెను.

అందుల కామూఁడవవ్యక్తి "నేను సరస్వతిని. బాలాదిత్యమహారాజపట్టమహిషిని" అని బదులిడెను.

తోడనే మహామాయ సంతోషతరంగితాంతరంగయై "ఔనౌను. నే నట్లే తలంచితిని" అని యామెను ప్రేమమీఱఁ గౌఁగిలించుకొని "కుమారీ! నీ వీరీతి మరల వర్తించినయెడల, నేను నీతోఁ దగవులాడుదునుసుమా! విచ్ఛవీకుమారిప్రతినిధులు నిరాడంబరవృత్తితో దుర్గప్రవేశ మొనరించుట తగదు. ఈబ్రాహ్మణులిద్దఱెవరు? వీరు నిజముగా బ్రాహ్మణులా?" అని యడిగెను.

ఆస్త్రీవ్యక్తి "దేవీ! మేము బ్రాహ్మణులము. నాపేరు అరుంధతి. ఈతనిపేరు జ్ఞానప్రియుఁడు. ఈతఁడు నాజనకుఁడు" అని బదులుచెప్పెను.

సర:—అమ్మా! వీరిని సత్కరింపుఁడు. ఇంతయుదారులును, స్వార్థత్యాగులును, అగు కరుణానిధులను నేనింతటివఱకుఁ జూచియుండలేదు. వీరు నామానప్రాణములఁగాపాడి, శత్రుహస్తములనుండి తప్పించిరి.

మహామాయాచారుమతు లతులితానందమొందిరి. ఆమాపద్బాంధవను అరుంధతిని వారు కౌఁగిలించుకొనిరి. మహామాయ "అరుంధతీ! ఈ వసంత వలె నీవును నేఁటినుండి నాయూఅవప్రాణమవైతివి" అని యాదరించెను.

చారుమతి మందహాసమొనరించుచు "అరుంధతీ! నీవొనరించిన మహోపకారము నాకొకసహోదరిని బ్రసాదించినది" అనిపలికి, సరస్వతిని గౌఁగిలించుకొని "అక్కా! సరస్వతీ! నీకువచ్చినగండములన్నింటిని మాకు వినిపించెదవా?" అని యడిగెను.

సర:—అహా! అంతకంటె సంతసమేమున్నది? యుద్ధవిరామమువఱకు నేను కలాంజారుకోటయందుండుట మంచిదని, నాపతి బాలాదిత్యుఁడును యశోధర్మయుఁ దలంచినారు. నేనుమాత్ర మెప్పుడెప్పుడు నిన్ను 'మహారాణి, మహామాయను జూతునా' యని యుండుటంజేసి దాని కంగీకరించితిని."

మహా:—నీయభిమతము నాకుఁ బ్రమోదముఁగూర్చినది.

సర:—వైరిగజకేసరియు, సర్వకళావిశారదుఁడు నగుభట్టారకు నాయకత్వమున బలశౌర్యశోభితులగు పన్నిద్దఱుభటుల నంగరక్షకులుగా నావెంటఁ బంపిరి. మమ్ముఁ జిక్కించుకొనుటకు హూణు లెంతో ప్రయత్నించుచుండిరి. మేము వారికన్నుల దుమ్ముగొట్టి, నిన్నటి యపరాహ్ణమున నమలాపురికిఁ జేరితిమి. కాని యంతలో నూఱుగురుహూణసైనికులు మమ్ముఁ బసిపట్టి మాపెన్నాడిరి. ఆరాజ్యమందు దేశద్రోహులైయుండుభారతీయులు పెక్కురుండిరి. వారిలో నించుమించుగఁ దొంబదియైదుమంది యాధేయులుందురు. ఒక్కింతదూరమునుండి వారు మమ్ముఁ గాంచి, వెఱ్ఱికేకలువేయుచు నాపరివారమును, నాశిబికను బట్టుకొనఁ గేకలువైచిరి. నన్ను హూణునకుఁబట్టియిచ్చుటకంటెఁ జచ్చుటయే మేలని, నారక్షకులు తలంచిరి. మాబలముల కెని

మిదిర మ్లేచ్ఛప్రాయగు సైన్యముతోఁ దలపడినచో మాకుఁ జావు సిద్ధము కాక మఱేమగును? నేను వారినుండి తప్పించుకోఁగలనా? కాన హూణసైన్యము కన్నులఁబడుటయే తడవుగా, దీర్ఘదర్శి యగు భట్టారకుఁడు ప్రక్కనుండు బ్రాహ్మణగృహమునకు నన్నుఁ బరుగెత్తుమని చెప్పి, తాను శిబికయందుఁ గూర్చుండెను. నేను చేరిన బ్రాహ్మణగృహము జ్ఞానశ్రీయునది. నీ వెవ్వతెవని యాతఁడు నన్నడిగెను. నేను బాలాదిత్యుని రాణినని చెప్పితిని. ఆతఁడు "నాకేమియుఁ దోఁచకున్నది. నేను నీకు శరణమిచ్చినయెడలఁ గ్రూరులగు హూణులు నా కన్నులయెదుటనే నాగృహాదికములఁ దగులఁబెట్టకపోరు. వితంతువగు నాతనయనుగూడఁ జెఱుచుటకు వెనుదీయరు. అట్లని నీకాశ్రయమియ్యకపోవుట మిగుల ననుచితము. అతిక్రూరము. నేనిపు డేమి చేయుదును? ఎటు చేయుట కేమియుఁ దోఁపకున్నది." అని వెనుకముందునకుఁ ద్రొక్కులాడుచుండెను. అంత నేను వారిసంసారము నవమానవాహినియందుఁ ద్రోసి వినాశసాగరమునఁ జేర్చుటకంటె నచ్చోటు వాసి నా కర్మ కొలఁదిఁ బోవుట మేలనుకొంటిని. అప్పు డావిప్రకుమారి అరుంధతి "మానధనము నఱచేతఁ బట్టుకొని మనయాశ్రయము నపేక్షించి వచ్చిన మానవతీశిరోమణిని మనయింటినుండి వెడల నడిపించుటయా? వెడలనడిపించి వినాశాబ్ధిముంచుటయా? అందునను, గాలగతిం జిక్కి కష్టముల ననుభవించు మనమహారాణిగారికా, యిట్టియన్యాయ మొనరించుట? బాబూ! నేనుగూడ మానవతిని. మానవతి నగు నేను, ఈయువతిని రక్షింప నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నాను. ఆమెం జేరఁదీసి యామె భీతి వాపుటకు నీ కిష్టము లేకున్న, నేనుగూడ నామె ననుసరించి యామె కష్టములఁ బాల్గొనియెద. నేను ఇరువదేండ్లనుండి పతివిహీననై యున్నాను. పతిప్రేమస్వరూపము నే నెఱుంగను. సంతానవాత్సల్యమును జవిచూచియెఱుఁగను. నాకనివాసుఁడగు నాపతియే గతి యని నమ్మి విరాగినినై నాజీవితము గడపుచున్నదాన. అనుష్ఠానవతినై యూఱటఁ జెందుచున్నదాన. కాన నీపుత్త్రిక, నీయెదుటఁ బ్రాణములతోఁ బ్రదికియుండవలయునందువా—నీతనూజాత పితృగృహమును విడిచి

పోరాదని నీవందువా — ఈమానినీమణి మనయింట నిలుచునట్లు బతిమాలుకొనుము. ధర్మరక్షకునకు ధర్మమే రక్షయగును. ధర్మవిధ్వంసకుని, ధర్మమే ధ్వంస మొనరించును. ఈసుశీల మానసంరక్షణోద్యోగము నేఁడు మనపాలఁబడినది. మనపాలఁబడిన యీపవిత్రోద్యోగమునకు మనము యోగ్యుల మనిపించుకొనవలయును. పరోపకారప్రదమై తనరినదియే జీవిత మనిపించుకొనుఁగాని, అనినట్టి దంతయుఁగాదు.'' అని జ్ఞానప్రియునిఁ బ్రార్థించెను. అంత నాభూసురోత్తముఁడు నన్ను నిలుపఁ బరిపరివిధముల వేడుకొనెను. అందులకు నేనంగీకరించి నిలిచితిని. అంతలో నీయరుంధతి నాకు బ్రాహ్మణోచితములగు నుడువులఁగట్టి బ్రాహ్మణినివోలె నన్నాదరించుచుండెను. ఇట్లుండఁగనే యాహూణసైనికులు మావారిపైఁబడిరి. పాపము, స్వామిభక్తిభూషితులగు నాయంగరక్షకులను, వారు కాలునిమందిరమునకుఁ బంపివైచిరి. గర్వోన్మత్తులగు హూణు లంతతో నూరకుండరైరి. వారు వైరుల రోయుచు నమలాపురియంతయుఁ దిరిగిరి. కడకు నన్నుఁ జెఱపట్టుటకై నేనుండుశిబికను దెఱచిరి. అప్పుడు వారొందినవిస్మయ మేమని వర్ణింతును? భట్టారకుఁ డొక్కఁగంతులో గుహాంతరాళమునుండి మత్తేభములపై కుఱుకు సింహకిశోరముకరణి, వారిపైకి దూఁకెను. ఆవీరశిఖామణి యిప్పుడు రోషరంజితలోచనుండై దుర్నిరీక్ష్యుండై కన్పట్టుచుండెను. నాఁడాతనియసిపుత్త్రిక పదునైదుగురు హూణులప్రాణానిలములఁ గ్రోలినది. కాని హూణు లాతనిపైకి విజృంభించుచునేయుండిరి. ఎంత బలవంతుఁడైననేమి? ఒక్కఁడు డంకమందితో నెంతసేపని పోరఁగలఁడు? కడకాతఁడు వీరస్వర్గ మలంకరించెను. ఇఁక నాపట్టణమును గొల్లఁగొట్టుట కెనుబదియైదుగురు హూణభటులు మిగిలియుండిరి. వారు మూలమూలలను, ఇంటింటిని నాకొఱకై వెదకిరి. ఆట్లాకిరాతులు నావిడిదికివచ్చిరి. వారు అరుంధతివృత్తాంతమును, నానిజచారిత్రమును దెలియఁజేయ జ్ఞానప్రియు నాజ్ఞాపించిరి. అరుంధతి తనకొమార్తెయనియు, నేను తనమఱఁదలిననియు జ్ఞాన

ప్రియుఁడు చెప్పెను. అందులకు హూణదళవాయి నన్నుఁ జూపుచు "ఈ బిత్తరికూడ బ్రాహ్మణియా?" అని ప్రశ్నించెను.

"అయ్యో! దైవమా! మమ్ముల నెంతగాఁ బరిభవించుచున్నారు! నా బ్రాహ్మణత్వము నొకవేళ సంశయించిన సంశయింపుఁడు కాని, నామఱఁదలి కులగోత్రములమాట నెత్తకుఁడు."

"ఈమె యిచట నెంతకాలముగా నున్నది?"

"ఇరువదిదినములుగా."

అంత నాహూణసేనాని యిరుగుపొరుగువారలఁ గొందఱఁ బిలిచి "ఈమె యిచట నెంతకాలముగా నున్నది?" అని ప్రశ్నించెను. ఆపౌరులకు యశోధర్మమహారాజుపై నత్యంతానురాగమున్నది. కాని వారి కప్పుడెటువోవుటకుఁ దోఁచినదికాదు. వారికి ముందువోయిన నూయి, వెనుకఁ బోయిన గోయిగానుండెను. సేనానికి నరుంధతియిచ్చిన ప్రత్యుత్తరము వారికిఁ దెలియదు. అంతలో నొకవృద్ధుఁడు తెగించి "ఈకాంత యరుంధతి కాపురాలు. పలుమారీపడఁతి యరుంధతివద్దకువచ్చి, పతివియోగవ్యథాఖిన్నయగు నామెనూఱడించుచుండుట కలదు. అరుంధతి సదాచారవితంతువుల కాదర్శప్రాయురాలు. చంచలానందములకును, అపారదుఃఖములకు నాలవాలమగు నీపాడుప్రపంచమునువీడి యామె భర్త పరలోకమునకుఁ బోయిననాఁటఁగోలె నీసాధ్వి తలవాఁకిటి కడుగిడియెఱుఁగదు. ఆమెముఖమెట్టిదో మాకుఁ దెలియదు" అని యుక్తియుక్తముగఁ బలికెను. ఆమాటల కరుంధతి కనుఁగొలంకులనుండి బాష్పకణములు—ఆపద్బాంధవుఁడగు నా వృద్ధునిపైనివాత్సల్యముచేఁ బుట్టినయానందబాష్పకణములు—పరలోకనివాసి యగు తనపతిఁ దలంచుకొనుటచేఁ బుట్టిన బాష్పకణములు—జాలువాఱెను. ఈకరుణామయదృశ్యమునఁ గాయాధేయనాయకునిహృదయము నీరయ్యెను. ఆతఁడు తనయనుచరులఁజూచి "మనముకూడ నార్యధర్మావలంబులముకదా! ఏకాంతమునవుండు మానవతులజోలికిఁ బోవుట మనకు పాడిగాదు. దైవకృప

వలన మనహృదయముల నింకను గరుణారస మింకిపోలేదు. నాతల్లికూడ నిట్లే పదునెనిమిదవయేట వితంతువయ్యెను" అని బోధించి, వారలఁ దీసికొని ప్రక్క యింటిని వెదకఁబోయెను. నాఁటిరేయి బాగుగాఁ జీకటిపడినతర్వాత యశోధర్మమహారాజుసన్నిధినుండి యొకవార్తావహుఁడు నాబాపనవిడిది కరుదెంచి, నన్నుఁజూడఁగోరెను. ఆతఁడు మావైరి యని సంశయించి యరుంధతి దిగులొందెను. తాను మామిత్రుఁడని నమ్మకముకలిగించున ట్లాభటుఁడు మాకుఁ జెప్పెను. దానికి నే నంగీకరించితిని. అంత నాతఁడు నన్ను డాసి యాసంకేతపదత్రయమును నాచెవియం దూఁదెను. కాన నాతఁడు నాక్షేమాకాంక్షియని నాకు నమ్మకముకలుగ, నా వెంట నరుంధతీ జ్ఞానప్రియులు కలాంజారుదుర్గమునకు వచ్చినయెడల, నేనాతనిఁ గలాంజారుదుర్గమున కనుసరించుట కభ్యంతరము లేదని చెప్పితిని. ఆయుపకారశీలురు నైతము "ఎట్టికీడు లుమూఁడినను సంతసమున భరించుచు, నీ వెంటవచ్చెదము" అనిరి. కలాంజారుదుర్గమునకుఁ బోవు రహస్యమార్గమును నాప్రాణదాతలుకూడఁ జూడరాదని యాభటుఁడు పలికి వారికన్నులకు గంతలుకట్టెను. ఆభటుని సంకుచితాభిప్రాయము నాకు నచ్చలేదు. అరుంధతీజ్ఞానప్రియులకు లేనిసౌఖ్యము నాకేలయని నేను నిశ్చయించుకొని, నాకన్నులకుఁగూడ గంతలుకట్టుమని నేనంటిని. మామువ్వురికన్నుల కాతఁడు గంతలఁగట్టెను. అట్లాతఁడు మమ్ము బహిరంతర్దుర్గములు దాటించెను. ఆసాంకేతికపదత్రయము నాభటుఁడు దుర్గద్వారపాలుర చెవులఁబడ వేయుచుండ, వారు మమ్ము నిశ్శంకతో లోనికి వదలిరి. ఇట్లు మేమిటకు రాఁగలిగితిమి.

అంత మహామాయ సరస్వతిపడిన పాటును జాలినొందుచు "కుమారీ! నీవు బడలియున్నావు. నులివెచ్చనిపాలఁ ద్రాగిన నించుక శ్రమతొలఁగును. రమ్ము" అని వారలముప్వరను, అంతిపురమందలిభోజనశాలకుఁ బిలుచుకొనిపోయెను.

ఇరువదియైదవతరంగము.

ప్రథమవిజయము.

ఇట్లు మూఁడుదినములు గడచెను. అరుంధతీజ్ఞానప్రియులు స్వగ్రామమగు నమలాపురికి మరలిపోనెంచి, సరస్వతీమహామాయాచారుమతీవసంతలకడ సెలవుగొనిరి. చారుమతీసరస్వతీవసంతలను మహామాయ యావలకుఁ బిలిచి ఈయరుంధతీజ్ఞానప్రియుల యుపకారమును మనము మఱవనోపము. వీరిఋణమునుండి విముక్తులమగుటకు మనకసాధ్యము. కాని కొంతకుఁ గొంతయైన వారి కుపకృతిగానించుట మనకు విధియైయున్నది. నేనీవీరబాఁపల కైదువందల బంగారునాణెములను బహూకరింప నెంచియున్నాను.'' అని చెప్పెను.

సర:— కాని మనకానుకలను వారు స్వీకరింతురా యని నా సందేహము.

చారు:— ఆవృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు మాత్రము చంక లెగురవేయుచు గ్రహించుననుకొందును. ఉందుకష్టమంతయు నాబాలవితంతువుతో నున్నది.

వసంత:— ఆబాలిక తాను ధనము నంగీకరింపకపోవుటయేగాక, ఆ ముదుకనికూడఁ దీసికోనియ్యదని నాయభిప్రాయము.

చారు:— అటులైన నావృద్ధబ్రాహ్మణు నీవలకుఁ బిలిచి, యాధనము నొసంగుట మంచిది.

మహా:— ఆబాలికను నేనియ్యకొనఁజేయఁగలను.

ఆమె యరుంధతీజ్ఞానప్రియులఁ బిలిచి, యరుంధతితో "అమ్మాయీ! నీవు మమ్మువిడిచిపోవుదువని నాకు దుఃఖముగానున్నది. ఏమి యుపకృతినొన

రించి, మేము నీఋణమునుండి విముక్తులము కాఁగలము? అట్లని మేమూరక యుండుట పాడికాదు. ఇవిగో ఈయేనూఱు హేమనాణెములఁ బరిగ్రహించి వీనిసాయమున సౌఖ్యముగ జీవించుచుందుము" అని బోధించెను.

ఆమాటల కరుంధతివదనము చిన్నవోయెను. ఆమె నయనగోళముల నుండి యశ్రుధార లురులసాగెను. ఆసాధ్వి శోకాకులితస్వరమున "మహాదేవీ! తుచ్ఛమగువిత్తముపై భ్రాంతిఁగొనియుండు నీచురాలనుగా నన్ను మీరు తలంచుట నాకు మిగుల దుఃఖముగానున్నది. పోయిపోయి ధనమున కఱ్ఱులు సాచుటయా? దానవగు కార్య మేమున్నది? మహారాణి సరస్వతీదేవిపైనా 'ఉడుతభక్తిఁ' బ్రకటించినతటి యనర్ఘములగు నిట్టిపారితోషికములకు నేనువ్విళ్లూరుచుండినదానఁగాను. నాసోదరియెడ విధ్యుక్తధర్మముమాత్రము నేను నెఱవేర్చితిని. ఇంతియేకాని మఱేమికలదు? ఎంతధన మొసంగినను, ఎన్ని కానుకలిచ్చినను ఆరీతినడుచుకొందునా? మీధనము నపేక్షించుటకు మేము పేదలముకాము. అట్లొకవేళ మేము దరిద్రులమైనను, నాయీ సేవకు చిల్లిగవ్వయైన నంగీకరింపను" అని పలికెను.

మహామాయ నేత్రము లానందబాష్పజలసంపూరితము లయ్యెను. "అమ్మాయీ! నీభాషణములు నాకు సంతోషము నించినవి. నీమనసు నొప్పింప నేను గలనైనదలంపలేదు. నేనుగూడ ధనమునకు దాసురాలనుగాను. కాని నీవు ధనవంతురాలవై యుండుట మంచిదని నాయభిప్రాయము. ఓజ్ఞానప్రియా! నామాట నిజముకాదా?" అని మహామాయ యడిగెను.

ఆమాటలకు జ్ఞానప్రియుఁ డుబ్బితబ్బిబ్బులగుచు "నిజము. తల్లీ! నిజము నాతనయకు ధనమువిలువ తెలియదు. ఏనూరుబంగారునాణెములతో నేమిచేయరాదు! జన్మాది నేనంతధనరాసిఁ గాంచియుండలేదు. మహారాణిగారు నేను భావించినంతకంటె నౌదార్యశోభితురాలుసుమా!" అని పలికెను.

మహామాయ యాతనిమాటలకు మోదమంది "అటులైన నీవిత్తమును గైకొనుము" అని యాధనముందుసంచి నాతనికియ్యఁబోయెను. జ్ఞానప్రియుఁ

దానను. నాహృదయఫలకమునఁ బవిత్రమగు నీరూపము నాటుకొనిపోయినది. అమ్మా! ఎప్పుడైన నీవు కష్టములఁ జిక్కుకొనినయెడలఁ నేను బ్రదికియుండి నచో నావద్దకురమ్ము. నీశ్రమ నపనయింపఁగల నెచ్చెలిఁ బడయఁగలవు. ఈ లోపల నిదిగో, నాయనురాగచిహ్నముగా దీనిని నీకడనుంచుకొనుము" అని యామె తనకంఠహారముదీసి యరుంధతి కిచ్చెను. కాని యరుంధతి యామె నాలింగన మొనర్చుకొని యారత్నముదీసి "నేను విధవను. నా కీరత్నహార ముతోఁ బనియేమున్నది? 'నాది' అని పిలువఁదగిన నాకంఠాభరణము నెన్నఁడో కోల్పోయితిని. ఇఁక నీకృత్రిమహారములఁ గన్నెత్తియైనఁ జూతునా? దేవి! నీ ముద్దుమోము, నీ మొలకనవ్వులే నీయనురాగచిహ్నములుగా నామరణాంతము నాహృదయతలమున నిలిచియుండును" అని చెప్పెను.

సాధ్వియగు నరుంధతి పరోపకారశీలతకు జారుమతి ప్రమోదసంభరి తాత్మయై యామెఁ గౌగిలించుకొని "అరుంధతీ! నీవు రత్నమువంటిదాన వమ్మా! నేనుగూడ నీవలె హేమమును హేయముగాఁ జూచుటెన్నఁడో గదా! నీవు మావద్దఁ గలకాల మేలయుండరాదు? మీరిద్ద ఱమలాపురియందుండి మీప్రాణములఁ బిడికిటఁబట్టుకొని క్షణ మొకయుగముగాఁ గడుపుటకంటెఁ గలాంజారుకోటకుఁ గాపుర మరుదెంచి సౌఖ్యముగా నేల జీవింపరాదు?" అని సూచించెను.

సర:—అవు నట్లొనరింపుము. నాకోరికయు నదియే.

వసంత:—దానికంగీకరింపుము. నిన్ను బ్రతిమాలెదను.

అరుం:—అమ్మలారా! నేను వితంతువను. నేను వసించుటకు సర్వాలం కారశోభితములగు నిట్టిప్రాసాదములు కావలయునా? అమలాపురియందు నా జీర్ణకుటీరమున నివసించుచు నాజనకుని నేను సేవించుచుండుట యుక్తమని నాయభిప్రాయము. ఎన్నఁడైన దేవిగా రమలాపురికివిచ్చేసినచో, నీయరుంధ తికిఁ జెప్పిపంపుఁడు.

అరుంధతి మహామాయకుఁ బ్రణమిల్లి, సరస్వతీచారుమతులఁ గౌఁగిలించుకొని, వసంతవద్ద సెలవుఁదీసికొనెను. అనంతర మాతండ్రికూఁతుల కన్నులకు గంతలు కట్టఁబడెను. నమ్మినభటుఁ డొకఁడు వారినిద్దఱ గోటదాటించి తీసికొనిపోయెను.

“ఆహా! ఈవిప్రవితంతు వెంతయాదర్శనీయురాలు!” అని మహామాయ యబ్బురపడెను.

చారు:—బళిబళీ! ఈమెమార్గము మానవతుల కవశ్యానుసరణీయము సుమా!

సర:—ఆహాహా! ఏమి యీమెప్రతిష్ఠ. ఎంతశాంతి. ఎంతస్వాతంత్ర్యము.

వసంత:—ఆహాహా! ఆసాధ్వియనురాగ మెంత నిష్కళంకము! ఎంత యగాధము!

చారు:—అకటా! అట్టి జాతిరత్నము మసిపాతఁగట్టఁబడియున్నది కదా! ముప్పదేండ్లు నిండుగా నున్నవో లేవో, ఇరువదేండ్లనుండి వితంతువై యున్నదఁట!

“సాధ్వులగు నిట్టివితంతువులేకదా స్త్రీలప్రతిష్ఠ నుద్ధరించువారలు” అని మహామాయ మెచ్చుకొనెను.

ఇట్లు రెండుదినములు గడచెను. సరస్వతి కలాంజారునకు పట్టినపిదప యశోధర్మ వద్దనుండి వార్తలేమియుఁ రాలేదు. దానంజేసి కలాంజారుపౌరులు కళవళపడుచుండిరి. ఏవేళ కేదిమూఁడునో యని వారు భీతాపహతులై యుండిరి. మూఁడవనాటియుదయమున బహిర్దుర్గద్వారమువద్ద నేటికో కోలాహలముపుట్టెను. మహామాయ, సరస్వతి, చారుమతి, వసంత లద్దాని నారయ నెంచి సంభ్రమమున నంతిపురినుండి బయటికివచ్చిరి. వారు దుర్గద్వారముఁ జేరులోపల నొకభటుఁ డెగరొఁజుచుఁ బరుగెత్తివచ్చి “జయము. జయము. ఏలినవారు వర్ధిల్లుదురుగాక! ఏలినవారు వర్ధిల్లుదురుగాక! హూణులు హతులైరి. హూణులు హతులైరి.” అని శివమెత్తిన ట్లఱచుచుండెను. పురుషులు,

స్త్రీలు, బాలురు, వృద్ధులు గుంపులుగుంపులుగా "జయము. జయము. ఏలిన వారు వర్ధిల్లుదురుగాక! ఏలినవారు వర్ధిల్లుదురుగాక! హూణులు హతులైరి! హూణులు హతులైరి!" అని గోలపెట్టుచు నాతని వెంబడించుచుండిరి.

ఆజయజయధ్వానములు మహామాయచెవుల సుధఁ జిలుకరించిన ట్లుండెను. ఒక్కింతతడ వామె మైమఱచిపోయెను. "యుద్ధ మెచట జరిగినది? హూణు లెందఱు హతులైరి?" అని సరస్వతీచారుమతు లొక్కొక్కరొక్కరొక్కలోఁ బ్రశ్నించిరి.

"పోరు పాటలీపుత్ర పరిసరముల జరిగినది. ఇరువాఁగులవా రతిఘోరముగాఁ బోరిరి. హూణులరాణువయందు పోటరులు 300,000 యుండిరి. మనపటాలములో 32,000 భటులు దుర్గసంరక్షణార్థము వెనుక నిలిచిరి. మిగిలిన 218,000 సైనికులు హూణులఁ దాఁకిరి. ఐదుగంటలకాలము గెలుపోటములు క్రిందుమీఁదు లగుచుండెను. పరిస్థితులు మనకనుకూలముగ లేకుండెను. హూణులు పైఁబడుటయేతడవుగా, సింహళులు కాలికి బుద్ధి చెప్పిరి. కేరళులు నిలిచి పోరిరికాని, కడకుఁ జెల్లాచెదరైపోయిరి. మాగధులు మగఁటిమి నెఱపిరికాని వారు క్రమశిక్షితులుకారు. కామరూపులు శత్రు మధ్యముంజొచ్చిరి. కాళింగులు హూణుల నెదిరించి నిలువఁజాలక వెనుకంజలువేయసాగిరి. ఇట్లు మనయాశలన్నియు నొక్కమాఱుగాఁ గూలిపోవు నట్లుండెను. బాలాదిత్యమహారాజు దీనినంతయుఁజూచి, పాటలీపుత్రమున దుర్గరక్షణమునకై నిలిచియుండురాణువకుఁ గొనివచ్చెను. పౌరు లిందుచే భయవిహ్వలులై, ప్రాణము లఱచేతులఁబట్టుకొని కాలుసాగినదారిఁబడి పరుగెత్తిరి. ఆ 32,000 భటులు వచ్చినతర్వాతనైనఁ బరిస్థితులు మన కనుకూలముగ లేకపోయెను. బాలాదిత్య, యశోధర్మ, వ్యాఘ్రరాజులు హోరాహోరిగఁ బోరుచుండిరి. హైందవచమూసమూహము సక్రమశిక్షితము కాకుండుటంజేసి, హూణులధాటికకుఁ దాళఁజాలక వీఁగిపోవుచుండెను. కడకు యుద్ధవిద్యావిశారదులగు యశోధర్మసైనికులుసైతము వెనుకకుఁ దగ్గసాగిరి. కాని వ్యాఘ్రరాజ

భటులు మాత్రము కాలూఁదినిలిచి, పైఁబైఁబడుహూణులతాఁకుఁడు నోర్చుకొనుచు వారిం జించి చెండాడుచుండిరి. వ్యాఘ్రరాజపుడు గఱచుచు "వెనుక కడుగిడిన పిఱికిపంద నరకమునకు నేరుగాఁబోవును. ఓస్వామిభక్తులారా! సైనికులారా! ఓహటించి నడపీనుఁగులై మనియుండుటకంటె, ముందుకుఁ బోయి వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనుఁడు. కళింగు లోహటించిన నోహటింతురు గాక! కళింగమిత్రుఁడు మాత్రము వారి ననుసరింపఁడు" అని స్వపరివారము నుద్బోధించుచుఁ గరవాలహస్తుఁడై హూణులమధ్యకుఁ బోయెను. స్వామిభక్తి పరాయణులగు నాకిరాతబలములు వ్యాఘ్రరాజును వెంబడించుచుండెను. కని వినియెఱుఁగని యీతెగువకు హూణులు సైతమాశ్చర్యాన్వితస్వాంతులైరి. అంతఁ గళింగు లుత్సాహోద్రేకులై ముందుకుదూఁకిరి. యశోధర్మ మహాకోసలుల నుత్సాహవాక్యములఁ బురికొలుపుచుండెను. బాలాదిత్యునియుద్బోధముల కలరి, మాగధులు 'యశోవా మృత్యుర్వా' అని నడుముకట్టి నిలిచిరి. ఇట్లాభారతనరనాథకేసరులు, హూణహరిణములఁ గలగుండుపడఁజేయుచుండిరి. అంద ఱొక్కమొగమై పోరాడుచుండిరి. ఇప్పుడు హూణబలమొకింత సడలెను. అడుగెత్తి ముందు పెట్టుటకు వారికి సాధ్యము కాకుండెను. కాని దర్పదుర్వారుఁడగు వ్యాఘ్రరాజంతతోఁ దృప్తినందినవాఁడు కాఁడు. ఆతఁడు విక్రమవిశృంఖలుఁడై ముక్కుకు సూటిగ ముందు మిగిలిపోవుచుండెను. "ఓశబరసైనికులారా! పార్వతీయుల పౌరుషమును—కిరాతవీరుల మగఁటిమిని—నాగరికులమని విఱ్ఱవీఁగు వీరు నేఁడు కన్నులారఁ గాంతురు గాక! వీరు నేఁటినుండి మనలను నీచదృష్టులఁ జూచుటమాని, గౌరవదృష్టులఁ గాంతురుగాక! ఈపవిత్రోద్యమమున, మనము మన నెత్తురు ధారవోసి, సజ్జనులయనురాగమునకుఁ బాత్రులము గావలయును" అని వ్యాఘ్రరాజు తన యనుచరుల కుపదేశించుచుండెను. మిత్రబృందమునుండి చీలిపోయి, శత్రువివహమునఁ జిక్కినప్పుడు కలుగునాపదల లెక్కకుఁగొనక, వ్యాఘ్రరాజానుచరులగుగంధ్వానులు సుస్థిరులై నిలిచియుండిరి. తానును, దనభటులగు గంధ్వానులును, యుద్ధవిద్యాప్రకటనమున, శత్రుస్తవమును బడయవలయునని

వ్యాఘ్రరా జభిలషించుచుండెను. అంతయేకాని గెలుపున కాతఁ డంతగాఁ బ్రాఁకులాడఁడయ్యెను. తాముగూడ వ్యాఘ్రరాజు వెంటబోయినయెడల, సహాయము నిక్కువమని యశోధర్మబాలాదిత్యమహారాజులు గ్రహించిరి. వారు వ్యాఘ్రరాజునుమించిన సమరవిద్యాకోవిదులు కాన, నాతఁడు మృత్యుగుహాంతరాళమునఁ బడిపోవుచున్నాఁ డనుకొనిరి. శత్రుస్తవమును బడయుట కని, అపజయమును వలచుట వారికనిష్టమైయుండెను. కాన వారు వ్యాఘ్రరాజునకు ముందు మిగిలిపోవలదని చెప్పిపంపిరి. ఆకిరాతనాయకుఁ డాసందేశమును వీనులఁబెట్టక "వెనుకకువచ్చుటెట్లో నాయనుగులకుఁ దెలియదు. ఓస్వామిభక్తిపరాయణులారా ! ఓసైనికోత్తములారా ! సాగుఁడు. సాగుఁడు. 'యశోవా, మృత్యుర్వా' అని ముందుకు నడువుఁడు" అని వారల నుద్బోధింపసాగెను. ఒక్కొక్కయడుగున కొక్కొక్కగంధ్వానుఁడు నేలకొఱగుచున్నను, మిగిలినవారు నిరుత్సాహమొందక ముందుకుఁ బోవుచుండిరి. వ్యాఘ్రరాజును, గంధ్వానులును శౌర్యోన్మాదులై మైమఱచియుండిరి. వారి ముఖాంబుజములు కెంపారియుండెను. వ్యాఘ్రరాజు రోషకషాయితాక్షుఁడై "ఆఘాతుకుని మిహిరగులుని నఱకవలయును. వాఁడు ద్రోహాత్ముఁడగుభానుగుప్తునిఁ బంపి మహారాణి చారుమతి నగౌరవపఱచినాఁడు. రండు. ఓస్వామిభక్తిపరులారా! రండు. మహారాణి చారుమతికిఁ దలవంపులు గలిగింప సమకట్టిన హూణాధముని కుత్తుక నుత్తరింతము. ఆఖలుఁడు మిహిరగులుఁ డెక్కడ? ఆపలువ భానుగుప్తుఁ డెక్కడ?" అని రోదోంతరాళము నెవుడు పడఁగ గర్జించుచుండెను.

"అడుగో భానుగుప్తుఁ డచటనున్నాఁడు?" అని యొకయోధుఁ డఱచెను. ఒక్కక్షణములో వ్యాఘ్రరాజు హూణవాహినిఁ జీల్చుకొనిపోయి భానుగుప్తు నెదుటఁబడెను. వ్యాఘ్రరా జిపుడు కాలాంతకునివలెఁ జూపునకుఁ జిక్కకుండెను. "ఓరీ! నృశంసుఁడా! మారాజకుమారి చారుమతి నవమానపఱచినద్రోహుఁడవు నీవేకదా? ఓరీ! మండూకస్వరభుజంగమా! నీయవినీతికి నీత

లను బలిగానిమ్ము" అని వ్యాఘ్రరాజు భానుగుప్తునిశిరమును మొండెమునుండి ఖడ్గధారఁ జిమ్మివైచెను."

సర:—అయిన భానుగుప్తుఁ డంతమొందినాఁడు. ఓనా?

"అవును. ఆబాలిశుఁడు చచ్చినాఁడు. కాని, అయ్యో! వ్యాఘ్రరాజు కూడఁ గాలగతినుండి తప్పించుకోలేకపోయెను. అప్పుడు మిహిరగులుఁడు భానుగుప్తునిపద్దనుండెను. వ్యాఘ్రరాజు భానుగుప్తుని తలఁదఱిగి కత్తినెత్తునంతలో మిహిరగులుఁ డాతని గింగురువోవునట్లొకదెబ్బఁ గొట్టెను. ఆదెబ్బవలనఁ గావలసినపనియయ్యెను. వ్యాఘ్రరాజు సొమ్మసిల్లి క్రిందికొఱగెను. అదియే తడవుగా హూణాధము లావీరోత్తమునిఁ గత్తికొకకండగాఁ జేసిరి."

"అయ్యో! ఎంతయవస్థ" అని సరస్వతి వాపోయెను.

"ఆధీరోత్తముఁడు వీరస్వర్గమందినాఁడు. రణమరణము వీరులకు వరణీయముగదా" అని చారుమతి పలికెను.

సర:—వ్యాఘ్రరాజమరణానంతరము, సమర మెట్లుసాగెను?

"అనంతరము హూణులు గండ్వానపళిమును హైందవవాహినినుండి విడఁదీసి, యెక్కుడైన మిగులక నఱికివైచిరి. విజయోన్మాదుఁ డగుమిహిరగులుఁడు స్వబలములను ముందుకు నడువ నాజ్ఞచేసెను. ఇంతలో గళింగ భేరీనినాదములు వినవచ్చెను. పదినిముసములలో గుణసాగరుఁడు ౫౦,౦౦౦ కళింగభటులతో సమరభూమియందుఁ బ్రత్యక్షమైనిలిచెను. హూణులధాటకు తాఁగలేక వెనుకాడుచుండిన హైందవు లిపుడు నూతనోత్సాహసంభరితులై సింహనాదము లొనరింపసాగిరి. విజయలక్ష్మిని జూఱఁగొన సమకట్టియుండు హూణులయుత్సాహాగ్ని యాఱిపోయెను. ఇప్పుడు మనబలములు హూణులకంటె నధికతరములయ్యెను. ఒకగంటలో హూణులు పూర్తిగ నోడి దెసలఁ బట్టిరి. మిహిరగులుఁడు కాలికి బుద్ధిచెప్పెను.

చారు:—అహో! సర్వేశ్వరుఁడు సంస్తుతిపాత్రుఁడు. గెలిచినవారు, ఓడినవారు ఇపు డెచటనున్నారు?

"హూణులు వారణాసివైపు పరుగిడుచున్నారు. మనసైన్యములు వారిం దఱుముచున్నది."

మహా:—మంచిది. యశోధర్మ గాయపడినాఁడా?

"దైవకృపవలన లేదు."

సర:—ఇతరనాయకులసంగతిఁ జెప్పవైతివి?

అందులకుఁ జారుమతి మందహాసమొనరించుచు "బాలాదిత్యునిసంగతియా నీవడుగుట? అవునా?" అని సరస్వతిని మేలమాడెను.

చారు:—సార్వభౌముఁ డెట్లున్నాఁడు.

"క్షేమముగనున్నాఁడు. ఏలినవారికిఁ దీఱికయనుమాట లేకున్నది. ఆత్మాధీనమైన మగధరాజ్యమును వారిపుడు శాసనబద్ధ మొనరించుప్రయత్నముల నిమగ్నులైయున్నారు. వారికిపుడు కామరూపకళింగాధిపులవలన నించుకసంకట మొదవినది."

చారు:—కళింగులతో వచ్చినయిబ్బందియేమి?

"సముద్రగుప్తుఁ డెన్నఁడో తమకడనుండి గెలిచిననేలచెఱఁగు నొకదానిని, కళింగు లిపుడుకోరుచున్నారు. తమతోడ్పాటున జయమబ్బె నను నెపమిడి రెండునాల్కలమాటగా నెప్పుడో తమచేతులనుండి జాఱిపోయిన భూమిని మరల నాశించుటతగదని, బాలాదిత్యుఁ డాభూమిని వారికిచ్చుట కంగీకరింపలేదు. ఆభూభాగమును గళింగులనుండి బలాత్కారముగా లాగుకొనిరికాన, దానిని మరల వారికొసంగుట ధర్మవిహితమని గుణసాగరుని వాదము. కడ కాధరణీకాంతులిద్దఱును యశోధర్మను దమమధ్యస్థునిగా నేర్పఱచుకొని యాతనితీర్పు ననుసరింప నంగీకరించిరి."

సర:—ఆనేలచెఱఁగుకొఱకు సార్వభౌమున కంతపట్టుదల యెందులకు?

చారు:—ఇందాతనిప్రతిష్ఠ కలిసియున్నది. అర్థమగుటలేదా?

సర:—అయినఁ గామరూపాధిపుతో విరోధమునకుఁ గారణము?

"అందుల కంగవంగరాజ్యములు కారణము. కుమారపాలుఁ డీరెండు రాజ్యములు తనకుఁ గావలయుననియు, బాలాదిత్యసార్వభౌముఁడు మగధను దీసికొననగుననియు వాదించుచున్నాఁడు. దీనికి సార్వభౌముఁడు సమ్మతింప లేదు. అంతఁ గామరూపాధిపుఁడు కినిసి, స్వబలసమేతముగా హైందవ నరేంద్రమండలినివీడి బ్రహ్మపుత్రానదిమీఁదుగాఁబోయినాఁడు. ఇప్పుడాతఁడు హూణులతో రాయబార మొనరించుచున్నాఁడని వదంతిగానున్నది కాని యీవదంతి నిరాధారము."

చారు:—ఆహాహా! ఏమి యీపాడుకలహములు. కడ కివి హైందవోద్యమమున కడ్డుతగులుంగాఁబోలు ! ఈభారతనరాధినాథులు సంఘీభావ సరణిని గఱచుటెన్నఁడోకదా ! పరిపంథిన్నృపుచేతి కీలుబొమ్మలుఁ గాకుండు టెన్నఁడోకదా!

మహా:—ఎన్నఁడు లేదు. కలనైన జరుగదు. భరతవర్షమునని పై మనియున్నంతకాలము ద్రోహకర్మలు,విరోధభావములు మూర్తీభవించియుండును. ఓభారతదేశమా! నీకు మంచికాలమెన్నఁడు?......వార్త లింకేమైనఁగలవా?

"విశేషములులేవు. అన్నట్లుమఱచితి. బాలాదిత్యసార్వభౌముఁడు బౌద్ధమతమును స్వీకరించినాఁడు. ఈసంగతి నంతటఁ జాటింపించెను."

చారు:—ఏమీ! సార్వభౌముఁడు బౌద్ధుఁడయ్యెను! ఇఁక హైందవోర్వీశులమైత్రిని బోషించువాఁ డెవఁడున్నాఁడు? విజాతీయుఁడగు హూణుని ధాకనుండి చాతుర్వర్ణములఁ గాపాడుట కీసమర ముద్దేశింపఁబడినది. భారత నరేంద్రమండలికి సభ్యులందఱు హైందవరాజన్యులేకదా ! హిందూమత సిద్ధాంత సముద్ధరణార్థ మీమండలి స్థాపితమైయున్నది. అట్లుండియు బాలాదిత్య సార్వభౌముఁ డిప్పుడు బౌద్ధుఁడయ్యెను. ఇఁక హైందవ నరేంద్రమండలి చెదఱక నిలుచుటెట్లు?

"ఇది యొక పెద్దసమస్యయైనది. ఇట్టిపాడుపనికిఁ దలపెట్టవలదని యశో ధర్మమహారాజు సార్వభౌమున కెంతయు బోధించెను. కాని సార్వభౌముఁ

డాబోధనలను వీనులఁజొనుపఁడయ్యెను. అందులకు యశోధర్మ యలిగి బాలాదిత్యునిపట్టాభిషేకమహోత్సవమునకు రానని చెప్పినాఁడు. యశోధర్మ బాలాదిత్యసార్వభౌమునాయకత్వమును నిరసించి, యట్లొనరింపఁ గళింగాధీశుఁ గూడఁ బురికొల్పెను."

"అకటా! ఈపాడువార్త లిఁకఁజాలును" అని చారుమతి సరస్వతిని సమీపించి "సఖీ! శోకింపకుము. కోపావేశమున నాపతి యిట్లు వర్తించి యుండును. ఇందుల కాతఁడు పదునైదుదినములలోఁ బశ్చాత్తాపమొందక పోఁడు. అప్పు డంతయు సరియగును. ఏదియెట్లున్నను, మనపతులయంతఃకలహములు మనస్నేహలతలకు వేరుపురుఁగులు కాకుండుఁగాక. సఖీ! నిన్నిందులకు వేఁడుకొందును." అని పలికెను.

సర:—నీవు నాపై ద్వేషభావముతో నుండవని నమ్మెద. మనమేల ప్రాణసఖులమై యుండరాదో నాకుఁ దెలియకున్నది.

చారు:—మనము కష్టసమయముల కభిముఖులమై నడచుచున్నారము. అదేలనో, నామనము సిలుఁగుల సంశయించుచున్నది.

సర:—మూఁడనుండునిడుమలను దొలఁగించి, భగవానుఁ డీభూమికి శుభము లొసఁగుఁగాక!

చారు:—ఆభగవానుఁడే మనభర్తలయంతఃకలహములఁగూడ నివారించుఁగాక!

మహా:—నాకూర్మిసుతునకు సార్వభౌమునకుఁగల తగవులను దైవము తొలఁగించుఁగాక! చిన్నతనముచుండియు వారొక్కటిగాఁ బెరిగిరి. సోదరుల రీతి మనిరి. అట్టిచిరమిత్రులకు విభేదములుకలిగె నను వార్త నాయందలివిజయోత్సాహమును దన్నుకొనిపోయినది.

చారు:—బాలాదిత్యుఁడు బౌద్ధుఁడు కావలసినంత యవసర మేమి వచ్చినది?

ధర్మ:—ఓహో! అన్నట్లు మాటలసందడిలో మఱచితి. నలందయందు బాలాదిత్యుఁడొకగోపురమును ౩౦౦ అడుగులయెత్తున నిర్మింపనున్నాఁడఁట! నిజమేనా?

ఆనం:—అవును. ఇంతియేకాదు. మనరాణి సరస్వతి స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికై 'సరస్వతీవిద్యాలయము'ను విశాలమగుదానిని స్థాపింపనున్నది.

ధర్మ:—స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికై యింతశ్రమముం దిట్లు పాటుపడినవారు లేరు. కాని యిప్పుడు దీని కీప్రత్యేకసంస్థ యెందులకు? పూర్వము సంపన్న గృహస్థులు తమపుత్త్రికలకు, ప్రత్యేకాధ్యాపకులకడ విద్య నేర్పించుచుండిరి. అప్పటికథ యది. కాని నేఁటికాలమున స్త్రీవిద్యనుగుఱించి విచిత్రవిచిత్రములగునవీనభావము లుదయించుచున్నవికదా!

ఆనం:—అవునవును. నీపలుకు లెంతయుం నిజములు. ఈచోద్యము వింటివా? రాణి చారుమతికూడ నట్టిసంస్థ నొకదాని నదేవిధముగఁ గలాంబాపురమున నిర్మింపనున్నదఁట! ఉపాధ్యాయినికూడ నామెయేనఁట! అన్నివిషయముల నామెయే బోధించునఁట! ఆమె కంతప్రావీణ్యమున్నదఁట!

ధర్మ:—ఆనందా! ఆమె 'చదువుల సరస్వతి' యనియా నీయభిప్రాయము? అలౌకికమగు నామెసౌందర్యమున కామె విద్యాపాటవము నివాళి యిడుటకైన బోలదని నాయభిప్రాయము.

ఆనం:—అటులైన, రాణి సరస్వతి మతివిభవమునఁ గొఱఁతపడియున్నను, దిగంతకీర్తికర్త్రురాలై యుండవలయును. రూపసౌందర్యముల నారాణు లిద్ద ఱొకరినిమించి యొకరుందురు. ఇందుల కేమందువు?

ధర్మ:—నాయభిప్రాయ ముచితమని నేను సమ్మతించితిని. కాని రాణి సరస్వతికి, రాణి చారుమతికి సమానమగువిద్యావైభవము లెందుకులేవు?

ఆనం:—చారుమతివలె నామె యసూర్యంపశ్యకాదు. రాజకుమారియై పుట్టియుండలేదు. అందుచే నామె చారుమతివలె నొక్కొక్కకళ నొక్కొక్కగురువివద్ద నభ్యసింపలేదు. కాని, ఆమె మనము తలంచునంత

విద్యావిహీనురాలు కాదు. వ్రాతయందును, చదువులయందును నామె నిపుణురాలు. ఆమెకు రామాయణ, మహాభారత, పురాణార్థములు బాగుగాఁ దెలియును. ఇఁక గానవిద్యయం దామె దేవాంగన యనవచ్చును.

ధర్మ:—రాణి చారుమతి కింకను నేమి తెలియును?

ఆనం:—ఆమెకు షట్ఛాస్త్రములయందు దెలియనివిషయములు లేవు. ఆమె తర్కశాస్త్రమునం దందె వేసిన చేయి. పాణినిభాష్యము, పతంజలి సూత్రములు నామెకుఁ గంఠస్థములు. ఎట్టిపండితకుంజరుండైనను, వ్యాకరణమున నామెను డాయ వెఱచుచుండును. ఇంతయుండియు, నామెకడ గర్వమను నది మచ్చునకైనఁ గానరాదు. విద్యావైభవముల సించుకేని ప్రకటింపక యామె యందఱితోఁ గలిసిమెలసి తిరుగుచుండును.

ధర్మ:—ఆహాహా! రాజకుమారి కుచితములగుగుణములు ముందుపుట్టి, తరువాత నామానిని జన్మించిన ట్లున్నది.

ఆనం:—అవును. అది నిజము. ఈసంగతి వినుము. నీకు మనోజ్ఞమైన విషయము. ఒకపరి, రాణి చారుమతి, రాణి సరస్వతికడకు బోటలిపుత్రమునకు వచ్చియుండెఁగదా! అప్పుడు వారిద్దఱు నొకనాఁడు నగరవీథుల వాహ్యాళి వెడలిరి. వీథులయందు వారితేరు పోవుచుండఁగా నొకచండాలబాలిక వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుండెను. రాజసేవకు లాబాలిక నావల నెట్టివేయఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. కాని రాణి సరస్వతి రథమును నిలిపించి, దిగి యాచండాల బాలికను బుజ్జగించెను. జాతివివక్షతఁ బాటింపక తా నావిధమున వర్తించి నందులకు రాణి చారుమతి యేమనుకొనునో యని సరస్వతి "నాభర్తవలె నేనుకూడ బౌద్ధమతము నవలంబించితిని. నేను జాతివిభేదములఁ బాటింపను" అనెను. అందులకు రాణి చారుమతికూడ నాకడజాతిబాలను ముద్దిడుకొనుచు "సరస్వతీ! శిశువులలాలించుటకు, బౌద్ధమతమును స్వీకరింప నవసరములేదు. స్త్రీజాతియై యుండినఁజాలును" అని చెప్పెను.

ధర్మ:—అది నిజమైనమాట. ఈరాణి చారుమతి చతురమతిసుమా!

ఆనం:—అవును. ఇది వినుము. ఆమె పాటలీపుత్రమునకు వచ్చిన మఱునాఁడు మగధరాజపురోహితుఁడామెను సందర్శించి తానొకవేళ బౌద్ధుఁడైనను, చాతుర్వర్ణ్యవిభాగము ధర్మసమ్మతమనియు, పశువుల బలి యిచ్చుట న్యాయబద్ధమనియుఁ, దనకట్టినమ్మకము లున్నవనియు, తలలు బోడు లైనంతమాత్రమునఁ దలఁపులు బోడులు కావనియు మనవిచేసికొనెను. పాప మా పేదబ్రాహ్మణుఁ డిట్టిముఖస్తుతులచే నామె మదికెక్కి యేదియేని కానుకను బరిగ్రహింప నెత్తువేసెను. అందుల కాదొరసాని "ఓహో! అటులగునా? అటు, పరిశుద్ధజీవితాదర్శకములగు బౌద్ధసిద్ధాంతములవీడి, ఇటు లిహపరసాధన భూతములగు నార్యమతసిద్ధాంతములవిడిచి, రెంటికిఁజెడిన రేవఁడవైతివా?" అని యెత్తిపొడిచెను. ఆపౌరోహితున కామాటలు తలకొట్టినటు లయ్యెను. ముఖప్రియములుపలికి పసదనములఁ బడయనెంచిన యాబాడబుఁడాశాభంగ మొంది వచ్చినదారింబట్టి పోయెను.

ధర్మ:—ఆనందా! ఒక్కసంగతిఁ జెప్పుము. మనదొరసాని సరస్వతి నిష్కళంకబౌద్ధమతావలంబినియా?

ఆనం:—బౌద్ధమతస్వరూపమును నీవెట్లూహింతువో, దానిపై నా ప్రత్యుత్తర మాధారపడియుండును. బుద్ధుఁడుపదేశించినయహింసాసూత్రము లందును, వర్ణసామరస్యమునందును, ఆమెకు సంపూర్ణమగువిశ్వాస మొదవినది. ఇంతవఱ కామె బౌద్ధమతావలంబిని యనఁదగును. కాని యామెకు బౌద్ధ ప్రణీతములగు జాతకకథలపైవోలె మహాభారత, రామాయణ, పౌరాణికకథ లపై నాదరాభిమానములుకూడఁ గలవు. తనప్రాణకాంతునివోలెఁగాక, యామె యార్యమతసమ్మతము లగుదైవముల నిప్పటికిఁగూడ నారాధించు చుండును. ఏకేశ్వరుఁడే, రామ, కృష్ణ, బుద్ధావతారము లెత్తుచుండునని యామె భావించుచుండును. అన్నింటికంటెఁ జిత్రమేమన, నామెకు బౌద్ధు లను మైత్రేయావతారముపైకంటెఁ గల్క్యవతారముపై నెక్కువ నమ్మక మున్నది.

ధర్మ:—అయిన నామె బాలాదిత్యునితో నెట్లు సంసారముచేయఁ గలుగుచున్నది?

ఆనం:—మనరాజు తాఁబట్టినకుందేటికి మూఁడేకాళ్లనువాఁడు కాఁడు. ఆతఁడు మతవిభేదములందుఁ జూపునైరణను, ఇతరులు కలనైనఁ జూపఁజాలరు. కుమారీదేవితరమునుండి వారికుటుంబమున ననుదినము రామాయణకాలక్షేపము జరుగుచున్నది. ఇప్పటికిఁగూడ మనరాజుగారు ముఖ్యముగాఁ దనరాణిని సంతోషపెట్టుటకు రామాయణకథ నాలకించుచుందురు.

ధర్మ:—సరి. ఇఁక మనపనికిఁబోవుదము. అంగడికి జేరగాండ్రు వచ్చుచున్నారు. నీకేమి సరకు కావలెను?

ఆనం:—రెండుశాలుపలు, మూఁడుమూరలుకాశీపట్టు, ఒకమొకమాలుతుండు.

ధర్మ:—అయిన నాతోరమ్ము. శాల్వలశాలకుఁ బోదము.

వారిద్దఱును శాలుపలుండుశాలకుఁ బోయిరి. అచట వివిధవర్ణాంకితములును, అమూల్యములు నను శాల్వ లపరిమితముగా నుండెను.

ఇరువదియేడవతరంగము.

తోరమానునిమరణము.

మార్తాండుఁడు దుర్నిరీక్షుఁడై తీక్ష్ణకిరణముల నంతటఁ బఱపుచుండెను. ఉజ్జయినియందలి హూణనగరద్వారపాలురు స్వేదజలముల స్నానమాడు చుండిరి. వారిహస్తములనుండు విచ్చుకత్తులు నిట్టనిలువుగా నుండు క్రమముఁ దప్పియుండెను. రాజప్రాసాదముబైట జనులు గుంపులుకూడి దేనికొఱకో, మిగులఁ దమకమున నిరీక్షించుచుండిరి. నగరమంతయు హాహాకారములతోఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను. లోపల నొకగదియం దొకపీనుఁగు పాడెపైఁ బరుండఁ బెట్టఁబడియుండెను, దానిచుట్టును జనులు మూఁగియుండిరి. వారందఱు విల పించుచుండిరి. హుజేష్పయు, పజేష్పయు గుండెపగులునట్లు వాపోవుచుండిరి. తుషష్ప యొకమూల నొకత్తుక నిలువఁబడియుండెను. ఆమె నేత్రముల నుండి బాష్పజలములు కాఱి, చెక్కిళ్లపైఁ గాలువలుగట్టి ప్రవహించు చుండెను. మిహిరగులుఁడుకూడ బావురుమని యేడ్చుచుండెను. ఆతనికిఁ బెన్ని ధానమగు నామానవశ్రేష్ఠుఁ డొక్కఁడుకూడ నాతని కిఁక లేఁడు. ఇట్టి దిక్కు మాలినయవస్థ—ఆత్మబాంధవునిమరణము—మిహిరగులు నట్టికఠోరమానసుఁ గూడ కలచివేయుచుండెను. మిహిరగులుని ఱాతిగుండె పగిలిపోయెను. ఆతని సవతితల్లు లాతని కెన్నియోవిధముల సరిపోలుచున్నను, నాతఁడు వారిం జేరక సొంతతల్లి యగుతుషష్పదగ్గ నిలువఁబడియుండెను.

పజేష్ప శవముకడకుఁబోయి, దానిని బిగ్గఁ గౌఁగిలించుకొని, లెక్క లేనిమక్కువపేరులఁ బిలుచుచు "నాప్రాణకాంతుఁ డిఁక లేఁడు. దాసులను విడిచి హూణుఁడు కాలధర్మ మొందినాఁడు. హుజేష్పా! రమ్ము. మనపూర్వుల సంప్రదాయముల ననుసరించి, మనసాథుఁగూడిపోవుదము. రమ్ము." అని

పెద్దగా నేడ్చుచుండెను. హుజేష్పకూడ శవమును సమీపించి దాని నాలింగన మొనరించుకొని "నాథా! అయ్యో! ప్రాణనాథా! హూణకేసరునిభంగి మమ్ము జీవితసమరాంగణమున దించిపోయితివేల? ఇప్పటి కీవిధమున నీవు హూణ మర్యాద నతిక్రమించినవాఁడవు కావు. ఈవజేష్ప హుజేష్పలు నిన్నుఁ బర లోకమునకు వెంబడించిరాఁగలరు. వచ్చి, నీవు వీరి నిట డించి యొంటిమై పోయినందులకు నిన్ను నిందింతురు. మీవంశస్థుఁడు శూరశూరుఁ డనుమహా రాజు పూర్వము తానస్తమించుటకుముందు తనపత్నులను బరలోకమునకుఁ బంపివైచెనుగదా! నీవుగూడ నావిధమున నేల చేయవైతివి? తుషష్పా! నీవు నీకుమారుని సాకుచుండుము; మేముపోయిమనభర్తగారిని సేవించుచుందుము." అని యేడువ మొదలిడెను. కాని తుషష్ప యందుల కంగీకరింపక "సోదరీ! వలదు. నేనుగూడ మీవలెనే మనభర్తగారి పరలోకమున ననుసరించెదను. ఈ లోకమున నన్నాతఁడు మనసారఁ బ్రేమించుచుండెను. పరలోకమున నేను లేకుండినచో, మననాథుఁడు దుఃఖించును. అక్కలారా! నేనుగూడ మీ వెంటవచ్చెదను" అని చెప్పెను.

వజేష్ప తుషష్పను గౌఁగిలించుకొని "అక్కా! నీవు హూణజాతి కనువగుభావము లన్నింటిని వదలితివనుకొంటిని. కాని నీవు లోలోన హూణ సంప్రదాయముల ననుసరింప నున్నందులకు నాకెంతయుఁ దృప్తిగానున్నది. కాని మనము మూవురమును మనపతి ననుసరించినయెడల, మనకుమారున కిచట దిక్కెవ్వరున్నారు? పసిబిడ్డలతోనుండు హూణపత్నులు, సహగమన మొన రించుట హూణసంప్రదాయమునకు విరుద్ధమని నీకు దెలియదుగదా?

"మిహిరగులుఁడు కన్నులు తెఱవనికూన కాఁడు. ఆత్మయోగక్షేమ ముల నాతఁ డారయఁగలఁడు." అని తుషష్ప తోరమానునిశవముపైఁబడి, కన్నులనీరు గారఁగా "అయ్యో! మనోనాథా! ఇచట మనమొండొరులము బద్ధానురాగులమై యుంటిమి. అట్లుండియు నీవు నన్ను వెనుకవైచిపోయితివి. ఇది జరుగఁజాలదు. నీవులేని తుషష్ప యుండదు. నేనును, నాసోదరీమణులు

పజేష్పహూజేష్పలును నీవెంటఁ బరలోకమునకు రాసంసిద్ధులమై యున్నాము.”
అని పరితపించుచుండెను.

ఆముప్పురుదొరసాను లొక్కొక్కరుగా మిహిరగులునాలింగనమొనరించుకొనిరి. ముందు హూజేష్ప యాతని నక్కునఁజేర్చుకొని “కుమారా! నీవు తుషష్పకడుపునఁ బుట్టితివనియేకాని, నన్ను సొంతతల్లింగా భావించుచున్నావు. నీవియోగవ్యథ నన్ను వేఁపుచున్నది. మనోజ్ఞమగు నీముఖాంబురుహసందర్శనభాగ్యము నాకికఁ గలుగదుగదా! కాని స్వధర్మనిర్వహణమున కెట్టి యడ్డంకు లుండఁజనదు. నాపతి నాకై పరలోకమున నెదురుచూచుచుండును. ఆతనిఁ బెద్దకాల మొంటరిగ నిలుపుట నాకు భావ్యముకాదు. ఆవిధమున నేనాతనియెడ ననాదరణఁజూపినచో, మనపెద్దలగు హూణులు నన్ను నిందింపకపోరు. సెలవు. కుమారా! సెలవు.” అని చెప్పెను.

మిహిరగులుఁడు బాష్పనిరుద్ధకంఠమున “అమ్మా! సెలవు” అనిపలికెను.

అంత పజేష్ప యాతనిఁ గౌఁగిలించుకొని “కుమారా! నీవు ప్రమాదవశమునఁ దుషష్పగర్భమున నుద్భవించితివికాని, స్వగుణగణముల నాతో సరిపోలుచున్నాఁడవు. హూణసామాన్యగుణములు నీయందు రూపొంది యున్నవి. నేను నిన్ను మితిలేనియనురాగమునఁ బ్రేమించుచుంటిని. నీవునన్ను నీకన్నతల్లికంటె నెక్కుడుగా గారవించుచుంటివి. మనపెద్దలపేరునిలుప నీవు సమర్థుఁడవని నాకుఁ దెలియును. నిజమారయ, నాకు నాపతిపై నుండుప్రేమకంటె నీపైనివాత్సల్య మధికమైయున్నది. కాని యెన్నియిడుమలుమూడినను స్వకులాచారముల వీడరాదు. మనపెద్దలగు హూణులు, పసిఁగందులులేని పడఁతులకు సహగమనమును శాసించియున్నారు. హూణజాత్యభ్యుదయముకొఱకు తత్సంప్రదాయము లవశ్యానుసరణీయములుగదా! కానఁ గుమారా! నాకికసెలవు” అని నుడివెను.

మిహిరగులుఁడు డగ్గుత్తికతో “అమ్మా! సెలవు” అని పలికెను.

అంతఁ దుషష్ప తనకుమారు నాలింగన మొనరించుకొని ''కుమారా! పరలోకము నలంకరించియుండు నాపతిని సేవింప, నిన్ను వీడిపోవుటకు నా కెంతయు సంతాపముగానున్నది. శోకమయమగు నిట్టివియోగసమయము వృథాప్రసంగములకుఁ గాలము కాదు. నిర్దాక్షిణ్యముగాఁ గలయుదంతమును నీకు వినిపింప నెంచితిని. కుమారా! హూణులకు స్వభావములగు నిష్ఠూరత్వము, నీబూతుమతము, నీకన్నుగానని కామము నాకు నచ్చకున్నవి. హైందవుల యాశయము లుదారసంభరితములు. వారిమనము నిష్కళంకము. వారినీతిక్రమము విశుద్ధము. అట్టివారిపుణ్యభూమికి మనమిప్పుడు వచ్చియున్నారము. నీతండ్రివలె నీవుకూడ నీచపతిభూమి యాచారముల నవలంబించి, నీసాధుగుణముల నేల విడువరాదు? ఇప్పటికైన మించినది లేదు. ఒక హైందవరాకుమారిం జేపట్టుము. ఆమె నేలుకొనుము. ధీమంతులగు భారతసచివోత్తములఁ జేరఁదీసి, వారినీతిబలమున నీపరిపాలనావిధానమును సాగింపుము. దీనంజేసి నీ వనుదినాభివృద్ధి నందఁగలవు. ప్రజానురాగముఁ బడయఁగలవు. ఇప్పటి నీవర్తనమును బ్రజ లేవగించుకొనుచున్నారు. నీక్రూరకృత్యములకు వారు చెలరేగి నిన్నీదేశమునుండి తఱిమివేసినఁ దఱుమఁగలరు.

పజేష్పః—అక్కా! ఏమిమాట లివి? పూర్వాచారములకీడి, హైందవ సంప్రదాయముల ననుసరింప మనకుమారునకు నీ వెంతగా బోధించుచున్నావు! మనమీదేశము నాక్రమించుట హూణులమై యుండుటంజేసికాని; హైందవులమైయుండుటవలనఁ గాదు. ఆహాహా! హైందవరాకుమారిం జేపట్టుటయా? తరువాత, హైందవమతవిధులను హైందవనీతినియమము లనుసరించుటయా? ఇంతకంటెఁ జెలివిమాలినపని యున్నదా? అవునవును. కైరాతములగు హైందవభావములతో నిండియుండు తుషష్ప మతియెట్లు పలుకును? ఇవి సముచితభావములైనను, అనుసరణయోగ్యములు కావని నాయభిప్రాయము. మనము హూణులము. హిందువులము కాము. హైందవులభావములు మనపాలిటి వాగురులని నాయభిప్రాయము. వాని ననుసరించినచో, మనము వినాశసాగరమునఁ బడుట

నిశ్చయము. మనము కాలక్రమమున హైందవులయం దైక్యమైపోవుదుము. విజ్ఞానవంతులును, చాతురీధురీణులు నగుబ్రాహ్మణులకు మనము బానిసలమై పోవుదుము. వారికి మనమెందును సరిగాము. కుమారా! హూణజాతి నుద్ధరింపుము. నీతల్లిమాటవిని చెడిపోకుము.

తుషష్ప:—పట్టీ! నాసోదరికలుకులు నేతిబీరకాయలవంటివి. ఆ మాటల నాదరింపకుము. హైందవులగు క్షత్రియులు ధైర్యసాహసముల హూణుల కీసుమంతయేని తీసిపోవువారుకారు. వారితో వియ్యమొందుట వలన, హూణులశరీరదార్ఢ్యము సడలునేమో యని భయపడకుము. దానం జేసి మనకు మనోబల మతిశయించును. క్షత్రియులశౌర్య మసదృశము. హూణులధైర్య మప్రతిమానము. ఇట్టిభిన్నజాతు లొకటియైనయెడల, జగజ్జేగీయమానులగు వీరవరేణ్యు లావిర్భవింతురు. నా యీసూచనచే హూణుల కీదేశమునఁ గాలూఁది నిలువ వీలుకలుగును. నానాట హైందవులు వారిని గౌరవించి యాదరింతురు. పజేష్పయుపదేశము హూణులను దిక్కులేని పక్షులఁజేసి వారిని వినాశానలము నొక్కుమాఱుగా మాడ్చివేయఁగలదు. హుజేష్పా! ఇందులకు నీవేమందువు?

హుజేష్ప:—సోదరీ! నీయభిప్రాయము నాకు నచ్చినది. నీయోజన చాతురీవిలసితమైయున్నది. ఆట్టిమార్గమునఁ జని సుఖింప నేనుగూడ మనకుమారున కుపదేశింతును.

పజేష్ప:—సోదరీ! నీయభిప్రాయము నింతలో మార్చుకొంటివా? నీవు హూణసంప్రదాయములకుఁ బట్టుకొమ్మవని నేను నమ్మియుంటిని. కాని యిప్పుడు నా కాశాభంగ మొదవినది.

హుజేష్ప:—సోదరీ! తుషష్ప యాలోచన సముచితమై యున్నది. నిలువ నీడలేక, నమ్మ మతములేక, నడుప నీతిక్రమములేక, పారనియమావళి లేక, హూణు లిట్లు దేశద్రిమ్మరులై యుండుటలోఁ గలమేలు నాకుఁ గాన్పించుటలేదు. ఆక్సుసుసానుభూము లిచటి మైదానములలో సగమైన సారవంత

మించినవి. మహారాజు సహజశూరుఁడు. పరాజయముల నాతం డంతగా లెక్కిడువాఁడు కాఁడు. విజయము లపజయములఁ జిమ్మివేయునని యాతం డనుచుండును. కాని రెండువిషయము లాతనిమదిఁ బీడించుచుండెను. మృత్యువునకు మృత్యువుఁ గల్పింప నిప్పటివఱకు మానవున కెట్టియుక్తియుఁ దోఁచినది కాదు. భూమకునిమరణము మహారాజుహృదయతలమునందు దారుణపాషాణబీజముల నాఁటినది. మీఁదు మిక్కిలి మానవప్రకృతిని మార్చుటెట్లో, మహారాజెఱుంగఁడు. యువరాజకుమారుని విపరీతస్వభావమున కాతఁడు లోలోనఁ గుమిలిపోవుచుండెను. దానినిఁ జక్కఁజేయుటుపాయ మాతనికి స్ఫురింపకుండెను. మహారాజు మరణశయ్యపై "నాకిదప గాఢాంధకారము నాకగపడుచున్నది. నాతనయుఁ డేఁడీ? ఆతని కీకన్నుగానని చీఁకటిఁ జూప వలయును." అని పలికి పెద్దనిదురవోయెను.

ఆనలుగురు కంటికిఁ గడవెడుగా నేడువసాగిరి. అంత వజేష్ప కన్నులద్దుకొనుచు "అక్కలారా! రండు. మహారాజు సమాధికడకుఁ బోవుదము. స్వకులాచారముల ననుసరించి మనముకూడ భూగర్భమునఁ బండుకొని మట్టిపాలగుదము." అని చెప్పెను.

తుషప్ప:—శవమును హైందవసంప్రదాయముల ననుసరించి దహింపవలయునని మహారాజుగారాదేశించియున్నారు.

వజేష్ప:—ఏమీ! ప్రాణములతో నుండినంతకాలము హూణకులధర్మముల నుల్లంఘించుచుండినది చాలక, మరణించికూడ మననాథుఁడు స్వధర్మములఁ దిరస్కరించుచున్నాఁడుగదా!

మిహీ:—మహారాజుగారికోరికఁ దఱచి వ్యాఖ్యానమొనరించుట మనపని కాదు. పెదవికదల్పక యాకోర్కెను సానుకూలమొనరించుట మనకు విధియైయున్నది. పరంపరాగతమగు హూణధర్మమైన మట్టిది.

వజేష్ప:—అయిన నేను పలుకను. ఇఁక మనము బయలుదేఱుదము. మాభర్తశవముతో మేముకూడ నగ్నికాహుతికావలయు ననుకొందును. అవునా?

మిహి:—అవును. నిజముగు హూణాంగనవలె, మీరుకూడ భర్తవెంటఁ బరలోకమునకుఁ బోఁదలఁచినచో, నావిధి నాచరింపవలయును.

వజేష్ఠ:—కుమారా! నేను నిజముగు హూణాంగననైనదియుఁ, గానిదియుఁ బోలికలనియుండు నీవే కనుఁగొందువుగాక!

రాజపురోహితుని యుపదేశానుసారముగా నారాణులు ముగ్గురును పసుపుగుడ్డలఁ గట్టుకొని, నుదుటఁ గుంకుమ నలఁదుకొని, పెండ్లికివోలె నలంకరించుకొనిరి. ఈవిధముగ వజేష్ఠ యానందించి, ఇట్టి శుభకార్యమున కిట్టిసముచితమార్గమును హూణులు సైతము నిర్ణయింపకపోయిరి. ఆహా! హైందవుల ధీవిశేషము నెంతని పొగడుదును!" అని సన్నుతించెను. అంతట శవోత్సవము బయలుదేఱెను. ఆశవము వెనుక రాణులు మువ్వురును విచ్చుకత్తితో మిహిరగులుఁడును వచ్చుచుండిరి. సైనికులు పదివేలమంది కరవాలహస్తులై రాజసము రూపొందినట్లు సక్రమముగ సవిలాసముగ నడుచుచుండిరి. హూణులు, హిందువులు గుంపులుకట్టి వచ్చుచుండిరి. అందఱును విచారముద్రితవదనులై నిస్తేజులై యుండిరి. ఆమహారాణులసాహసమునకు నిర్భాగ్యులగు హైందవులు సైతము ముక్కుపై వ్రేలిడికొనిరి.

ఆమహోత్సవ మట్లు పూర్వము గుప్తసార్వభౌము లుపయోగించుచుండిన శ్మశానముఁ జేరెను. చితిఁజేయుటకై శ్రీగంధపుకట్టెల మోపు లచటఁ గుప్పలుకుప్పలుగాఁ జేర్పఁబడియుండెను. ఆరాణులు మూవురు నాచితిపైఁ బద్మాసనస్థలై వరుసగాఁ గూర్చుండిరి. తోరమాణునిశవము వారియొడులపైఁ బండఁ బెట్టఁబడెను. ఇఁక బ్రాహ్మణులు మంత్రము లుచ్చరింప మొదలిడిరి. సహగమనోద్యుక్తలై యుండు నారాణులకుఁ బూజ కావింపఁబడెను. వారికి టెంకాయలుకొట్టి, యచట వేనకువేలుగా మూఁగియుండు సువాసినుల కాకొబ్బరిముక్కలఁ బంచిపెట్టిరి. అంత నారాణులు హైందవ, హూణసువాసినులకుఁ గుంకుమ నొసంగిరి. భేరీనాదములు దిక్కులు పగులునట్లు మ్రోయసాగెను. ఇప్పుడు మిహిరగులుఁ డాచితికి నిప్పంటించెను. ఆరాణులు మూవురును స్వాహ

లమునకు నైజమగుధైర్యముతో నట్లె చిత్రరుప్రతిమవోలె నాసీనులై యుండిరి. ఒక్కదుఃఖారావముగాని, ఒక్కవేదనానిస్వనముగాని వారిపెదవులనుండి వచ్చినదికాదు. అచటనుండుహైందవు లాశ్చర్యచేతస్కులై యుండిరి. ఇట్లు మెల్లమెల్లగా నాశరీరములు నాల్గును బూదియైపోయెను. జనులందఱు నగరమునకుఁ దిరిగిపోయిరి. హైందవులు తలకొకతీరుగాఁ దలంచుచుండిరి. పౌరు లిద్దఱీవిధమున భాషించుకొనుచుఁ బోవుచుండిరి.

మొదటివాఁడు:— ఆహాహా! ఆదృశ్య మత్యద్భుతమై యుండెను. హూణవనిత లంతపతిభక్తిపరాయణులని నేను గలనైనఁ దలంచినవాఁడఁ గాను.

రెండవవాఁడు:— ఈరాణు లిట్లు సాహసించి సహగమన మొనరించుట, పతిభక్తిపరాయణలగుటంజేసికాదు. స్వకులాభిమానమునకును, పూర్వాచారసంప్రదాయములకుఁ గట్టువడి వారు పతివెంటఁ బరలోకమున కేగిరి. అట్లని వారికి సాహసములేదని యెవ్వరును జెప్పఁజాలరు.

మొదటివాఁడు:— మంచిది. అదియటుండనిమ్ము. తోరమానుఁడు కాలధర్మ మొందెనుగదా? ఇఁక ముందుముందు మనదినము లెట్లుండునని నీయూహ?

రెండవవాఁడు:— అది దైవమున కెఱుక. గొట్టెందినువాఁడు పోయి బట్టెందినువాఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. పరలోకమునకుఁబోయిన పెద్దరాజుపాలనము పాడుగానుండెను. ఇఁక నాతనిస్థానమునకు రానుండుయువరాజు ప్రత్యక్షరాక్షసుఁడు. వీనిపాలనము పదివేలవిధములఁ బాడుగా నుండకపోదు.

మొదటివాఁడు:— ఉజ్జయినీపౌరులము మనమందఱము గుప్తసార్వభౌములయెడఁ జెప్పరానిద్రోహ మొనరించితిమికదా! అట్టియెడ మనకిట్టి శాస్తి కావలసినదే యని నాయభిప్రాయము.

రెండవవాఁడు:— అంతయేకాదు. మనయిడుమ లింతతో నంత మొందఁబోవు. ఇప్పటి కేమైనది? ఆవగింజలో నర్ధభాగము కాలేదు. ముం

దున్నది మునుసళ్లపండుగు. చిదుపలు చిదుపలమేఘములతో నందురాజక్షీయాంబర మిప్పుడు, కాఱుమబ్బులతోఁ గప్పఁబడియున్నది. కన్నుపొడుచుకొనినను నగపడనిచీఁకటి యెల్లకడల నలముకొనినది. ఏమి కానున్నదో యాసర్వేశ్వరున కే తెలియవలయును. జరుగనుండువిషయములు జాడగానైన నీకుఁ బొడఁగట్టుచున్నవా?

“ఆహా! నెత్తురువానలు కురియుచున్నవి” అని మొదటివాఁడనెను.

ఇరువదియొనిమిదవతరంగము.

తలఁపనితలంపు.

కలాంజారుకోటయందు బోరన వర్షించుచుండెను. కోఁటయంతయు గలకపఱనేలయైనను, అంతయు నడుసుగానుండెను. ఎల్లకడల జలమయమై యుండెను. పర్వతసానువులనుండి చిన్నచిన్న నీటికాలువలు ప్రవహించుచుండెను. వీథులలో మోకాటిబంటినీరు పాఱుచుండెను. ఆనీటికాలువలలోఁ జిన్నచిన్న కాగితపుఁ బడవలుచేసి విడుచుచు నాడుకొను కొందఱు బాలురు తప్ప నాసమయమున జనులెవ్వరుకాని బయటకురాకుండిరి.

రాజనగరు ముందఱను నీరు చిన్నకాలువలై పాఱుచుండెను. ఆవాననీటియందు పడవలు విడుచుచు నార్గురుబిడ్డ లాడుకొనుచుండిరి.

"చూడు. చూడు. నాపడవ ముందుపోవుచున్నది" అని వారిలో నొకబాలుఁ డుత్సాహమున గంతులిడెను. వానికిఁ బదునాల్గేండ్లుండును. ఈడునకుఁ దగిన దేహపుష్టిఁ గలిగియుండెను.

అంత నొకబాలిక "అన్నయ్యా! ఇదిగో, నాపడవను విడువుము. ఇది గడ్డిమొక్కలకుఁ దగులుకొని నిలిచియున్నది" అని యడిగెను. ఆబాలకే డేండ్లుండును.

"నావలనఁగాదు. నేను నాపడవను దఱుమవలయును. లేకున్నఁ జంద్రభానుఁడు నన్నోడించును" అని యాబాలుఁ డనెను. ఆమాటలకు బాలిక పెద్దపెట్టున నేడువసాగెను.

మఱియొకబాలుఁ డామెను బుజ్జగించుచు "ఛీఛీ! నరసింహా! పట్టిగెలుపునకై నీవింత దేవులాడెదవని నాకుఁ దెలియదు. మన నైజగుణము వేరుపురుఁగై, మనబందుగులకు దుఃఖము నాపాదించు గెలుపు మనకేందు

లకు? రా! లలితా.! రా! నీపడవను నేను విడిచెదను. నరసింహుఁడు తన పడవను ముందు విడుచుకొననిమ్ము! అందువచ్చుకీర్తి యేమియులేదు'' అని చెప్పెను.

నర:—నీవు పందెమునిలిపినయెడల, నేనుగూడ నాపెదను. నేను లలితను సాయమొనరించుటకై నాపడవను నిలిపినయెడల నీవాసందున నన్ను మీరిపోఁజూతువేమో యనుకొంటిని. ఇప్పుడు నీవామెకు బాసట కానున్నాఁడవుగాన, నేనిఁక నాపడవనువిడుచుట కవసరములేదు. అందు నాకు వచ్చెడి పేరుకూడ లేదు. నిన్ను నీఁబోఁటివారల నోడించినఁగదా, మాఁబోఁటివారలకుఁ గీర్తిప్రతిష్ఠలువచ్చును.

నరసింహుఁడు తనపడవను గట్టుకుఁదీసి, వెనుకకువచ్చి గడ్డిమొక్కలకుఁ దగులుకొనియుండు లలితపడవను విడఁదీసి వదలెను. అంతలకు లలిత కిలకిలనవ్వుచుఁ జప్పట్లుచఱచెను. అంతట నరసింహచంద్రభానులు మరలఁ దమపడవలను నీటవిడిచి యాడుకొన మొదలిడిరి. అందఱుకూడ నదేవిధముగా నాఁడుకొనుచుండిరి. బొటబొట నీరుగాఱుకన్నులతో లలిత నవ్వుచు నరసింహునిలాగి ''అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! చూడుచూడు. నాపడవకూడఁ బోవుచున్నది'' అని గంతులిడుచుఁ జప్పట్లుకొట్టుచుండెను.

కోటలోపల మహామాయ, యశోధర్మ, చారుమతి, వసంత, ఆ కుఱ్ఱలఁజూచుచుఁ గూర్చుండియుండిరి. మహామాయ కిప్పుడు డెబ్బదియెనిమిదేండ్లునిండినవి. నేత్రదృష్టు లించుక మసకలెక్కియున్నను, ఆమహారాణి దృఢగాత్రయై మిగుల నోపికతోనుండెను. చారుమతి కిప్పటికి నలువదేండ్లు నిండినవి. కాని యాకోమలి ముప్పదియేండ్లకు మించియుండునని యెవ్వరను కొనరు. ఇప్పటికిఁగూడ నారాణిసౌందర్యరాశి తొలఁగాడుచునేయుండెను. యశోధర్మ కిప్పుడు నలువదియెనిమిదేండ్లు నిండినవి. ఇప్పటికిఁగూడ నాతని యందలిపరాక్రమము ప్రతిభ, ఉత్సాహము వీసమంతయుని కొఱవడినది

కాదు. వసంతకును నిప్పుడు నలువదియై దేండ్లకుఁ బైబడినవి. కాని యాగ్లో పాంగనముఖ మిప్పటికిఁగూడ శైశవలక్షణసమన్వితమై యుండెను.

"ఆహానలచాయఁ జూడుఁడు. ఆహానలోఁ దడియుచు వారు పరుగిడుచున్నారు. వారికి జలుబుపట్టునేమో! అమ్మాయీ! వారిని బయటికేల పోనిచ్చితివి" అని మహామాయ యనెను.

"నేఁబంపలేదు. ఆకుఱ్ఱలు వారంతటవారే పోయినారు. అదియటుండ, వానలో నానినంతమాత్రమున వారికేమి ముప్పువచ్చునో నాకర్థమగుటలేదు. కష్టజీవనమునకు వా రలవడియుండవలదా? పైఁబెట్టినఁ బక్షి, ఇలఁబెట్టిన నెలుక తీసికొనిపోవునని, పుష్పములవోలె వారిఁబోషించినఁ బ్రయోజనములేదు. ముమ్ముందు వారెన్ని యోసిలుగులఁబడి నలఁగవలసియుండునుగదా! కష్టములకోర్చునట్లు వారిం బెంచుట మంచిది" అని చారుమతి బదులిడెను.

యశో:—అవును. ముందు నేను వానకుజంకి నరసింహుని, చంద్రభానుని, లలితను నింటిలో నాఁపియుంచితిని. దాని కాపసిఁగందులు మోములు చిన్నఁబుచ్చుకొని యాటల కువ్విళ్లూరుచుండిరి. అంత నేను వారి నట్లరికట్టి వారియుత్సాహాగ్ని నార్పుటకంటె, వాననానుడువలన వారికి జలుబుచేసినను మేలే యని భావించితిని. ఆహా! నేను వారిని వదలివేసినపుడు దేవిగారు వారియుత్సాహాతిశయమును జూచియుండవలసినది. అపారమగు నుల్లాసము చిందులాడునట్టి ముద్దుమోముల నేనిదివఱకుఁ జూడలేదు. అటుఁ జూడుము. ఆఁటపాటలయందు వారికుండుసంతోషమును జూడుము. ఇంతయేల? ఒకనాఁడు నేను నరసింహుని వెలికిఁబోనీయక యింటిలో నిలిపియుంచితిని. అప్పుడు వాఁడు నన్నుఁ గాంచి "బాబూ! నీయది హృదయము కాఁబట్టియే, నీవిట్లు నా స్వేచ్ఛావిహారము నరికట్టి నన్ను బంధించియుంచితివి." అని యడిగెను. ఇఁక మీఱిపోరాదని తలంచి, వానిని విడిచి

తిని. ఇప్పుడు చూడుము. వాఁడు వానలోఁ దడియుచు గంతులిడుచు న్నాఁడు.

"హూణుల ప్రస్తావము వచ్చినది. ఆహా! ఆ మోటుమూఁక యార్యావర్తమును శాసింప మొదలిడి యెన్నివత్సరములు గావచ్చినది! అకటా! వానిఁ దఱిమివైచుటకు మన మొనరించు ప్రయత్నములన్నియు నిష్ఫలములై పోవుచుండినవి. ఆనాఁడు పాటలీపుత్ర సమర మప్పుడు సందర్భములన్నియు మన కాశాజనకములై యుండినవి. కాని యంతలో నాపుత్రునకును, బాలాదిత్యునకు నెక్కడనుండియో యాపాడు భేదాభిప్రాయము లుపచ్చెను. 'వట్టియంతఃకలహము లేకదా, రెండుమూఁడు నెలలలో సమయమైపోవా' యని భావించియుంటిని. కాని, అకటా! నా భావములన్నియుగు బూడిదయైపోయెను. నాయభిమతములన్నియుఁ జెడువలయ్యెను. వారి విభేదము లొక్కటిపెట్టునఁ దామరతంపరలయ్యెను. పాటలీపుత్ర సమరమై యిప్పటి కిరువదియొనిమిదేండ్లయినది. కాని భరతవర్షమునకుఁ బోషణకర్తలై యుండవలసిన యీయుభయుల యంతఃకలహములు రానురాను పెంపొందెను. శరీరములు రెండైనను జీవము లొక్కటిగనుండవలసిన యశోధర్మ బాలాదిత్యుల వివాదము లిప్పుడు, హూణ హైందవ వివాదమున కెనయగుచున్నవి గదా!" అని మహామాయ శోకనిరుద్ధకంఠమున మఱి మాటాడఁజాలకపోయెను. ఆ మె నయనముల నశ్రు లురలుచుండెను.

చారు:—అమ్మా! వగఁగుండకుము. మమ్ములఁగూడఁ బరితాపపఱ్పఁ ద్రోయుటతప్ప దీన నేమైనఁ బ్రయోజనమున్నదా! వారికి భేదాభిప్రాయము లున్నవని వారికే తెలియదు. అట్టి విభేదాభిప్రాయము లతిసామాన్యముగాఁ బెఱిగి పాదుకొనినవి. బాలాదిత్యుఁడు బౌద్ధమతము నవలంబించి, యద్దానిం బ్రకటించుటఁ జేసియే యిట్టి యనర్థములు పుట్టినవి. కావలసిన కార్యములన్నియుఁ దలక్రిందులైనవి. అట్లుకాకున్న నాతఁడు పూర్వసింహాపీఠి నధిష్ఠించియుండఁడా? ఏమూలనో మగధయందొక సామాన్యసింహాపీఠి నధిష్ఠించవలసిన

గ్రహాచార మాతనికిఁబట్టియుండునా? ఇంతయును విధివ్రాఁతలనుల్లంఘ్యములు సుమా!

మహా:—నిజము. ఇంత తెలిసియు దుఃఖము దొంతరదొంతరలుగా దుమికి వచ్చుచున్నది. హూణు నోడించి, యాతనిని మనదేశమునుండి తఱుమ గొట్టుటకై మన మొనరించిన ప్రయత్నములన్నియుఁ బెరిఁగినట్లే పెరిఁగి కడకు విఱిగినవి కదా యని నేను దలంచుకొనినపు డంతయు నాహృదయము వ్రీలుచుండు. కనులఁబడిన కామితతీరమును జేరునంతలో మనరాజకీయనౌక బుడుంగుమని మునిఁగి మనలనందఱ నిరుత్సాహపఱచినది. బాలాదిత్య యశోధర్మల విభేదాభిప్రాయము లంతరించుట కేదియేని సంభవింపదా యని, యేటేట నేను నిరీక్షించుచుంటిని. కాని నానిరీక్షణములన్నియు వృథలగుచుండెను. కడకు నేనొక ప్రబలప్రయత్న మొనరించితిని. కుట్టాపికితోనుండు భారతమాత నుద్ధరించుటకై వివాదములు వీడుమని పదునైదేండ్ల క్రిందటనే నాపట్టికి బోధించితిని. ఒకప్పుడు నాకుమారుఁడు హూణులనోడించి యుజ్జయినిసింహపీఠిపై బాలాదిత్యునిఁ గూర్చుండఁజేయుదునని తనకిష్టము లేకున్నను, నాకు వాగ్దాన మొనరించియుండెను. ఆమాటకుఁ గట్టువడి తనబలఁగములన్నింటిని బాలాదిత్యునివశమున విడుచునట్లు నాతనయుఁ డంగీకరించెను. కాని యట్టి యుదారగుణమును బ్రకటించినందుల కాతఁ డొందిన ప్రతిఫలమేమి? అందులకు బాలాదిత్యచక్రవర్తి "నారాజ్యమగు మగధ నాకుఁ జాలును. నా రాజ్యమును నేను నాకుఁ దృప్తిగాఁ బాలింపఁజాలకున్నాఁడను. ఊరక రాజ్యమును విస్తరింపఁజేయుటవలనఁ బ్రయోజన మగపడదు. హైందవనరేంద్రమండలి ప్రకటించు సహకారమునందు నాకు విశ్వాసము లేదు. మిహిరగులు నోడించుట మాటలతో నగుకార్యము కాదు. నేను నామగధుల ననవసరముగా నిడుమలపాల్సేయుటకుఁ దగినకారణము నాకగపడదు. విజయము నిక్కమని నాకు నమ్మకము కల్గినఁగాని, నాభటు నొక్కనినైన యశోధర్మ యధీన మొనరింప నియ్యకొనను" అని వ్యతిరేకముగఁ బలికెను. బాలాదిత్యుని ప్రత్యు

యశో:—అదికదా మఱి పిఱికితనము! జయము నిష్క్రమముకాదను నెపమిడి సుక్షత్రియుఁడగువాఁ డెవ్వఁడును యుద్ధమునకు వెనుదీయఁడు. అదియుఁగాక, దిగ్విజయార్థమైనబవర మెట్లో, అట్లే స్వరక్షణార్థమైన సమరముకూడ సుక్షత్రియోచితకార్యములైయున్నవి. కాసారవినిర్మాణము, విద్యాప్రదానము మొదలైనవి రాజధర్మములైనపగిది, కైరాతుఁడగు విదేశీయునితోఁ బోరాడి మాతృభూమిని దుస్సహనరకవేదనలనుండి యుద్ధరించుటకూడఁ దనధర్మమని భూమీశుఁడు భావింపవలయును. అనవసరముగాఁ దాను మాగధులరక్తము ధారవోయనని బాలాదిత్యుఁ డుత్తరమిచ్చెఁగదా! స్వధర్మానుష్ఠానపరుఁడగు ప్రభు వెన్నటికైన నట్లనునా? పాలితులభౌతికాభ్యుదయమును, మానసికశక్తుల నభివృద్ధిపఱచుట తనధర్మమని గ్రహించినభూపాలకుఁడు, పరిపౌరుషములఁ గాపాడుటకూడ తనవిధియని మఱుపఁగూడదు. నీవేమనినను, పాపము బాలాదిత్యుఁడు బౌద్ధుఁడైనతోడనే భీరువైపోయెను. నేఁటి మగధాధీశుఁడు నాబాల్యమిత్రుఁ డనుటకు నాకు సాహసము చాలకున్నది.

చారు:—ఆర్యపుత్రా! మీమాటల కడ్డుచెప్పుటకు నాకుఁ జింతగానున్నది. బాలాదిత్యుఁడు పిఱికిపందకాఁడని మూఁటికి ముమ్మాటికిఁ జెప్పఁగలను. నాఁడు సార్వభౌముఁడు మిన్నొఱసి ప్రవహించుగంగానదియందు దూఁకి, మునిఁగిపోనుండిన యీముసలిదానిని గట్టుకుఁ దెచ్చినాఁడని వింటిరి కదా? ఇది పిఱికితనమందురా? సాగరఘోషమును జెవుడ్పఱచు గంగాప్రవాహమునం దొక్కపెట్టున దూఁకుటకు భీరువునకుఁ గుండెలుండునా?

యశో:—ప్రేయసీ! బాలాదిత్యుఁడు వ్యక్తిపరముగాఁ బిఱికిపందయని నాయభిప్రాయముకాదు. భీకరుఁడగు భూమకునిఁజంపి, నాకుఁ బ్రాణదానమొనరించిననాఁటిపలెనే, నేఁడుకూడ నాతఁడు సాహససంపదయందు పీసమైనఁ దీసిపోఁడని నాకుఁ దెలియును. కాని రాజపరముగాఁ జూచినయెడల నాతఁడు భీరువయ్యెనని చాటఁగలను. ఆతఁడు తనప్రజలప్రాణములఁ గాపాడుటకై యూరక దేవులాడుచుండును. యుద్ధమనిన నాతఁడు సాధారణముగ

సేవగించుకొనుచుండును. ఆనాఁడు మిహిరగులుఁడు మరలఁ బోయనవసరమ్మని బీరములుపలుకఁగా నాతఁ డేమనెను? "నీవు నారాజ్యము నుట్టుడించినఁ దప్పు, యుద్ధమొనరింప నాకిష్టములేదు. అప్పటికిఁగూడ నాచే నైనంతవఱకు నారాజ్యమును గాపాడుకొనఁగలను" అని యాతఁడు భీరుజనసహజమగు నుత్తరమిచ్చెను. పాపము! ఆబాలాదిత్యుఁ డిప్పుడు బౌద్ధభిక్షుకుల చేతి కీలు బొమ్మయై యున్నాఁడు. నలంద మొదలగువిశ్వవిద్యాలయముల సందర్శించుట, కాలువలు త్రవ్వించుట, మతబోధకులను వివిధదేశములకు మతప్రచారముకొఱ కనుపుట, బీదలకు శరణాలయములు నిర్మించుట మున్నగుధర్మకార్యములయం దాతఁ డిప్పుడు మునిఁగి తేలుచున్నాఁడు. బౌద్ధసన్న్యాసులతోఁ, జేదసాదు లతోఁ గలిసిమెలిసి వర్తించుచున్నాఁడు. చతురంగబలముల సరిచూచుకొనుట విప్రుల గౌరవించుట యాతనియం దిప్పు డస్తమించినవి. ఇఁక యాగములను దనరాజ్యపు టెల్లలయం దొనరింపరాదని యాతఁడు కట్టుదిట్టములఁ గావించి యున్నాఁడు. పూర్వమువలెఁ బాటలీపుత్రమునందలి గుప్తరాజమందిరము లలో నిప్పుడు వేదమంత్రములు వినఁబడవు. అశ్వఖురపుటధ్వానము లిప్పు డా స్థలమునకు దూరములై పోయినవి. ఆహాహా! బాలాదిత్యుఁ డింత పాఱుఁబోతై నందుల కేమనుకోవలయును.

వసంత:—భరతఖండమునుండి హూణులను దఱిమివేయుటకు మీరేల ప్రబలప్రయత్నము లొనరింపరైతిరి? ఇట్లడిగినందులకు దేవరవారు నన్నుఁ దయఁజూడవలయును.

యశో:—ఇందులకుఁ గారణము ప్రత్యక్షము. మొదటివిషయము: న్యాయముగా బాలాదిత్యునకు రావలసినసింహాసనము నాక్రమించుటకు నా కిష్టములేదు. బాలాదిత్యుఁడు హైందవవరేంద్రమండలిని విడిచిపోయినందున, నేనే యారాజమండలికి నాయకుఁడనై, యీపవిత్రసమరమున హూణుల నణఁపవచ్చునని యాలోచించితిని. కాని యిట్టిమహాకార్యమున గృతకృత్యుఁడ నగుటకుఁ బెక్కు లంతరాయములు నన్నుఁ దిమిచూచుచుండెను. ఏల

యన, బాలాదిత్యునకుఁ గలకీర్తిప్రతిష్ఠలు నాకులేవు. సముద్రగుప్త విక్రమాదిత్యవంశజుఁ డగుభూకాంతుని నాయకత్వము నెందఱో రాజు లంగీకరింతురుగాని, మాళవమహాకోసలాధిపుఁడగు నాయాధిపత్యమును వారు సమ్మతింపరు. కుమారీదేవివంశజు నుద్ధరించి పూర్వసింహాసనము నెక్కించుటకనిన, రాజులందఱు నడుముకట్టి నిలుతురు. కాని మహాకోసలాధిపుఁడనగు నాకుఁ బరకీయములగు నుజ్జయినిని, ఉత్తరహిందూస్థానమును జయించుటకై సాయ మొనరించువా రుండరు. అన్నింటికంటె ముఖ్యమగువిషయ మొకటికలదు. మహాకోసలకళింగాధినాథుఁడ నగునన్నుఁ జూచి యసూయపడుప్రభువు లెందఱో గలరు. నాపరాక్రమాభ్యున్నతికి వారెన్నఁటికేని సమ్మతింపరు. కాని గుప్తసార్వభౌముని ప్రతినిధినిఁ బ్రతిఘటించినిలుచుటకు వారెవ్వరికేఁగాని ప్రతిభయుండదు. కడపటివిషయము: ప్రస్తుతము హూణరాష్ట్రమునందలి ప్రజలకును, మాళవదేశీయులకును బాలాదిత్యునిపై భక్తి మెండు. ఇఁక నాపై వారికి విశ్వాసములేదని నేను వేఱుగఁ జెప్పఁబనిలేదు. నేనిప్పుడు మహాకోసలకళింగములకు రాజునైయుండియు నీకారణములంజేసి హూణు నణఁచివేయు ప్రయత్నము లొనరింప నశక్తుఁడనైయున్నాను. కాని యిప్పుడుమాత్రము గొప్పప్రయత్న మొనరింపవలయును. నానాఁటికి జరాభారము పైకొనుచున్నది; కాన నీమాఱు ప్రయత్నించినఁగాని, మరలమరల బ్రయత్నించుటకుఁ గావలసినబలము చేకుఱదు. ఈయిరువదియెనిమిదేండ్లుగా మన మీపాడు ప్రతిబంధములవలనఁ బరితపించుచున్నాము. మగధమహాకోసలరాజ్యములు మాత్రము హూణునిదాడినుండి తప్పించుకొనియున్నవి. ఐన నేమి? ఉత్తరహిందూస్థానమంతయు హూణపదతాడనముల నలిగిపోవుచున్నదిగదా! కుట్టూపిరితోనుండు మందభాగ్యులవేదనారావములును, మానధనమునుఁబాసి కుయ్యిడుకన్యామణుల దీనదుఃఖాలాపములును, 'ఆకలో రాఘవేంద్రా!' అని యల్లాడు దరిద్రుల వేఁడికోలులు, ఉజ్జయినీప్రభృతిప్రదేశములందు మిన్నుముట్టుచున్నవిగదా!

చారు:—ఒకభటుఁడు నిన్న మనకేమి వినిపించెనో యెఱుంగరా? ఉదరానందుఁ డనునిర్భాగ్యుని మిహిరగులుఁడు పట్టులుపట్టులుగాఁ జీల్చి వేయించెనఁట! కమలాక్షునాసుదేవులు బంధితులగుచుండ నాతఁడుదాసీనుఁడై యుండుటయే యీకఠోరశిక్షకు నేరమఁట!

వసంత:—ఉదరానందుఁడు కాలధర్మ మొందెనా? ఆతిండిపోతునకుఁ బరలోకమునకైనఁ గడుపునిండ నేయిదొరకు ననుకొందును.

ఈమాటకు వారు నవ్విరి.

యశో:—మంచిది. ఇదియే, నానిర్ధారణము. నేను వృద్ధుఁడ నగుచున్నాను. వృథపుచ్చుటకుఁ గాలవ్యవధి చాలదు. ఈపవిత్రభూమియందు హూణునకు నిలువ నీడలేనట్లు కడసారి ప్రయత్నింపవలయును. ఇందులకుఁ దెగువఁబూనవలయును. గెలిచితిమా సర్వశ్రేయము. ఓడితిమా అదియే నా యంత్యమగుఁగాక! సుక్షత్రియునిబోలె రణంబున వీరస్వర్గమైన నందెదఁగాని, పరాజితుఁడనై కలాంజారుకోటకుఁ దిరిగిరాను. ఈపవిత్రసమరమున శ్రద్ధ వహించుటకై దైవానుగ్రహమున నాకిద్దఱు కుమారరత్నము లున్నారు. అమ్మా! నాయభిమతమునకు నీవేమందువు?

మహా:—పట్టీ! వీరోచితములగునీమాటలచే నాహృదయాబ్ధి సంతోషభరితమై పొంగి పొరలిపోవుచున్నది. అమలాపురి మున్నగుసర్వల్పభూభాగములనిమిత్తము హూణునితోఁ జీటికిమాటికి నీవు పోరాడుచు నీప్రతిభాసామర్థ్యములను దుర్వినియోగ మొనరించుచుండుటను, నేఁగాంచి పలుమాఱు లోలోనఁ గుమిలిపోవుచున్నదానను. 'పరాక్రమోపేతుఁడగు శాత్రవునకుఁ జిక్కనీయక, నాకుండురాజ్యమును నేను రక్షించుకొనినఁజాలును. తనకు మాలినధర్మము, మొదలుచెడ్డ బేరముకలదా' అని తృప్తిపడు రాజకీటకములవలె నీవౌదువేమో యని నేను భయపడుచుంటిని. కాని నేఁటికి నాభయము లన్నియు నిరాధారములని యెఱుంగుట కెంతయు సంతసముగానున్నది. ఇట్లుండియు, నీవు హూణునితోఁ బోరాడి విజయశీలుఁడవు కమ్మని నిన్న

నేను బురికొల్పినదానఁగాను. ఏలయన, సోదరప్రభువు లెవ్వరుకాని నీకు సాయమొనరింపరనియు, నందుచే నీకపజయము నిక్కమనియు నాకుఁ దెలియును. నాయనా! తెలిసి తెలిసి వినాశవారాంనిధియందు నిన్ను నెట్టుటకు నీతల్లినగు నాకెట్లు బుద్ధిపుట్టును? కాని నీవు వీరోచితగుణగణభరితుఁడవని యెఱింగి నేనిప్పుడు ముదమొందుచున్నాను. అవును. యశోధర్మునిబోలిన కుమారమణిం గనినందులకు మహామాయ యానంద మపారమై యుండుననుటకు సందియమేమి? ఇఁక నావీరమాతకుమారుఁడు గెలిచినను, ఓడినను ఒక్కటియే. స్వధర్మపరిరక్షణమునకై, వైరి తనకన్న నెన్నియోవిధముల మిన్నయైనను లెక్కసేయక, వానితోఁ బోరాడినధీరుఁడు నాగర్భమున జనించినఁ జాలును. ఆహా! ఏమి నాభాగ్యము! ఏమి నాయదృష్టము. నిండుయౌవనమున నేనొందుచుండిన యుత్సాహమును నేనిపు డనుభవించుచున్నాను.

''ప్రేయసీ! ఈవిషయమున నీయభిప్రాయమేమి?'' అని యశోధర్మ చారుమతి నడిగెను.

చారు:—దేవిగారియభిప్రాయము నాకు సమ్మతమైయున్నది. నిజము చెప్పవలయుననిన, నామాతృభూమి యవస్థకు నేను రాత్రింబవళ్లు కుందుచునేయున్నాను. కవీశ్వరుల కాలవాలమును, ప్రఖ్యాత జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులకుఁ బట్టుకొమ్మయు, మహాజ్ఞానులకు టెంకియు, అసదృశశిల్పికారులకు నివాసమును, అసమానవీరులకు బిడారును నగు మన యీభరతఖండ మిన్నివత్సరములుగాఁ గిరాతుఁడగు విదేశీయునిపాదములక్రింద నణఁగిమణఁగి యుండుట, భారతీయులమగు మనయం దించుకేనియు త్యాగబుద్ధి లేమిం జేసియేకదా! మన కొకపాడుధనముమాత్ర ముండినఁ జాలును. ఎట్టులో యొకట్టుల మనకుఁ గడుపునిండఁగూడును, కంటినిండనిద్రయు లభించుచుండినఁ జాలును. రానురాను మనము మామిడిక్రిందిసోమరులమై మను పీనుఁగులమైతిమి. ఆహా! పూజ్యమగు నీవేదభూమి నానాఁటికి క్షీణించి పోవుచున్నదిగదా! దీని కింక మంచిదినములు లేనట్లున్నవి. ఇట్లనుకొనునపు

డంతయు నాహృదయము ప్రీలుచుండును. నాచిత్తము శోకాంధకార బంధుర మగుచుండును. ఒకనాఁడు మనకుఱ్ఱవాఁడు చంద్రభానుఁడు నన్నుఁ గాంచి "అమ్మా! ఆమ్లేచ్ఛుఁడు మిహిరగులుఁడు, అమరాపురినిఁ బలుమారు ముట్టడించుచుండుఁగదా! మాబాబుకూడ వానిరాజధానియగు నుజ్జయినీ పట్టణము నేల ముట్టడింపఁగూడదు?" అని యడిగెను. అందులకు నేను "నాయనా! ఆమ్లేచ్ఛుఁడు పరాక్రమశాలిసుమా!" అని యంటిని. వాఁడందులకు నిర్లక్ష్యముగా "అయిననేమి? నేను, నరసింహుఁడును బెద్దయగువఱకుండుఁడు. అప్పుడు మే ముజ్జయినికిఁబోయి, కృష్ణుఁడు కంసునివధించిన విధమున, మిహిరగులునిఁ జంపెదము. మాబాబు, యీమిహిరగులుని వీని రాణువనుజూచి భీతిల్లినాఁడు కాబోలు! కాని మేముమాత్రము జంకుట లేదు" అని పలికెను. ఆకుఱ్ఱవాని తొక్కుపలుకులు నాకుఁ జాలదినములు వేదనఁగలిగించుచుండినవి. ఇప్పుడు తమరు పలికిన యీధీరవాక్యములు నాకపారమగుసంతోషమునిచ్చినవి. వీరమాతయగు దేవిగారివలె, వీరపత్నినగు నేనిపుడు దివ్యానంద మనుభవించుచున్నదానను. మనోహరా! మీరు నేఁడు తలఁపెట్టినమహాకార్యమున కంతరాయము లుండకపోవుట సత్యము. మీరు కృతకృత్యులగులోపున లెక్కలేనియాపదలకు లోనుగావలసియుండును. కాని యిట్టిపూజ్యమగుకార్యమును సాధింపఁబూను మానవోత్తము లరుదుగా నుందురు. ఇందులకుఁ బర్యవసాన మేమైననగుఁగాక! నేఁటి యీనిర్ధారణమున కెన్నటికిఁగాని వగపఁబోను.

యశో:—వసంతా! దీనికి నీవేమందువు?

వసంత:—దేవా! నేను మీకు యోజనఁ జెప్పఁగలంతదాననా? మహారాణులు మహామాయాచారుమతుల సముంచితాభిప్రాయములను నేను విని, విభ్రమాశ్చర్యములొందితిని. నే నుత్తమవీరవంశసంభూతఁగాను. ఈరాణులకువలె నాహృదయ ముద్వేగపూరితమగుట లేదు. మీరు నేఁడు సాధింపఁబూనినకార్యమున కంతరాయము లుండునేమో యనియు, దుర్ధరములగు

కష్టముల నెదుర్కొనవలసియుండుననియు నేను భీతిల్లుచున్నదానను. కాని యీ హైందవధరాధీశులు సందిగ్ధసమయముల మీయెడఁ గృతఘ్నులౌదు రనిమాత్రము నేను నిశ్చయముగా మనవిచేయఁగలను. ఎంతో కాలము మీరు కష్టముల కోర్చుకొని హైందవనరేంద్రమండలిని స్థాపించితిరికదా! అసూయావిద్రోహము లామండలికి వేరుపురుగులై, దాని నొక్కనిమిష ములోఁ గూల్చివేయకపోవు. మీరు హూణునితోఁ బోరాడి, వానిని రూపుమాప మనఃస్ఫూర్తిగాఁ దలంచియున్నయెడల, మీకు నేనొకటి యుప దేశింతును. సాధ్యమైనంతవఱకుఁ బరాధీనులరై యుండకుఁడు. ఏలయన, సమయాసమయము లనియోజింపక, వారు మిమ్ము విడనాడఁగలరు. మీరా ణువలన్నింటిని యుద్ధమున కాయత్తపఱపుఁడు. మీప్రజలనందఱను, వీరావేశపరులఁ గావించి, మీవలెనే వారుకూడ యుద్ధమునకు నడుముకట్టి నిలుచునట్లు చేయుఁడు. పనిపాటలులేక గోళ్లుగిల్లుకొనుచుఁ గూర్చుండి యుండుప్రజలను మీపటాలములోఁ జేర్చుకొనుఁడు. మీదేశమును గాపాడుకొనవలయుననిన, మీసంఘమును నిలుపుకొనవలయుననిన, మీమత మును బోషించుకోవలయుననిన, మీరు హూణునితోఁ బోరాడక విధిలేదని వారికి బోధింపుఁడు. మీమంత్రులను, మీసైనికులను మీరు నమ్మినట్లే నటిం చుచు, లోలోన వారిని విశ్వసింపకుండవలయును. మానవుఁడు ధనమునకు దాసుఁడు. ఇట్టిసమయముల వారు ధనమున కమ్ముడువోవుట సర్వసాధా రణము. చాతుర్వర్ణ్యములను మీరు మీసైన్యములఁ జేర్చుకొండు. దాన నగు నగౌరవ మేమియుఁ లేదు. చాతుర్వర్ణసముద్ధరణమునకుఁగదా మీరిట్లు సమర మునకుఁ గడంగుట! కాన మీకు సాయమొనరించుటకై నాలుగుజాతులవారి నేల పిలువరాదు? మీప్రజలకు స్వయంసాహాయ్యసూత్రములఁ గఱపుఁడు. నాయకుఁడులేకున్నను బోరొనరించువిధమును వారికి నేర్పవలయును. కర్ణ ధారుఁడుపడిపోయినను, నౌక పోవుచునే యుండవలయును. ఇట్టి ప్రబ లోత్సాహముండిననే యీమహాకార్యము ఫలోన్ముఖమగును. నామాట్లుకు నే

నెప్పటివలెనే, మీకార్యసానుకూలతకు నాచేనైనంతసాయ మొనరింప సంసిద్ధురాలనై యున్నాను.

యశో:—అయిన మంచిది. ఈవిషయమున మీరంద ఱేకాభిప్రాయులై యున్నారు. కాన రేపటినుండియే నేఁటి యీనిర్ధారణమును గార్యరూపమునఁ బెట్టెదను. అమ్మా! సందేశహారులను నలుమూలలకుఁ బంపుట యుక్తమని నీవు తలంపవా?

మహా:—అవును. అది మిగుల నవసరము. అప్పు డేధరణీశుఁడైన సైన్యముతోడను, ధనముతోడను నీకు సాయ మొనరింపరాకపోయినను, నీ రాయబారములవలన, నీ యీమహాకార్యము స్వీయపరాక్రమప్రదర్శనము కొఱకును స్వకులౌన్నత్యప్రకటనముకొఱకును గాదనియు, మఱిదుర్భరావస్థలఁ బడి భ్రష్టమాతృదేశము నుద్ధరించుకొఱకనియు వెల్లడియగును. నీ విట్లొనరించినయెడల, నీ దేశమునంగల యసంఖ్యాకవసుమతీశులలోఁ గొందఱైన నీకు బాసటయై నిలిచిన నిలువవచ్చును.

యశో:—మంచిది. నాపటాలములపై నేను పూర్తిగ నాధారపడి యుండెదను. వసంతయుపదేశానుసారముగా, నాప్రజలను నీవిషయమును గూర్చి బోధించెదను. కాళింగులను వారిరాణి చారుమతి బోధించును. మహాకోసలులకు మహేశ్వరియును నేనును బ్రబోధించెదము.

చారు:—కళింగమునందు నేను గృతకృత్యురాలనైనయనంతరము నేను నాచెలి సరస్వతికడకుఁ బోయెదను. పోయి, యామెపతి మనకుఁ గొంత వఱకైన సాయ మొనరించునట్లు చేయవలయునని యామెం బ్రార్థించెదను.

యశో:—వానిసాయము మనకువలదు.

చారు:—అట్లనకుఁడు. పిసమంతసాయమునైన, మీరు నిరసింపరాదు. మీరిప్పట్టున నార్యజాతినాగరకతకుఁ బోషకకర్తలై వ్యవహరించుచున్నారలు గదా! మహాకోసలాధీశునిదురహంకారము, ఆదిత్యులసముద్యమమును నాశ మొనరించిన దనునపకీర్తి రాకుండుఁగాక! హైందవరాజ్యరత్నహారమునందు

మగధరాజ్యము, నాయకమణివంటిది. అట్టిరాజ్యమును మనము త్రోసిపుచ్చఁగూడదు. ఒక్కొక్కరిని డాసి, వారు గావించుసాయ మెంతస్వల్పమైనను దానిఁ గైకొనుట మనకు విధియైయున్నది.

యశో:—నిజమే. కాని యూబాలాదిత్యుఁ డిదివఱకే నాకుసాహాయ్య మొనరింపఁ దిరస్కరించియున్నాఁడుగదా! మరల నాతనిఁ బ్రార్థించుట నిరుపయోగముసుమా!

చారు:—ఇంకొకమాఱుకూడఁ దిరస్కరించినఁ దిరస్కరింపనిండు. ఈపదునైదేండ్లలో నాతనివైఖరి మాఱినదేమో, యెవరికేమి తెలియును? ఎట్లయిననేమి? నన్నుఁ బ్రయత్నింపనిండు. ఆర్యులయభ్యుదయమున కడ్డుతగులు పట్టుల, మీరు మీయభిమానమును దిగమ్రింగుచుండవలయును. స్వకీయాభిప్రాయములకు, స్వాభిమానమునకు, కారుణ్యమునకు, కయ్యమునకు నీపవిత్రోద్యమమునఁ జోటుండఁగూడదు.

మహా:—చారుమతియభిప్రాయము నాకుఁ బరమసమ్మతము. బాలాదిత్యుఁ డిప్పుడు పూర్వాభిప్రాయమును మార్చుకొనియుండఁడా? ఎట్టులో యొకట్టుల గుప్తవంశజుఁడుకూడ నీయుద్ధమున బాల్గొనినయెడల హూణ హైందవసమరమునందు మనకగువిజయము నాకు రెండింతలు సంతసము నీయఁగలదు. మీఁదు మిక్కిలి కామరూపదేశీయు లిపుడు మాగధులయడుగుల నడుచుచున్నారు. కుమారా! మనపటాలమునఁ జేరుభటుఁ డొక్కొక్కఁడు, మనవిజయసౌధారోహణమున కొక్కొక్కసోపానమువంటివాఁడని గ్రహింపుము. ఎంతకొద్దిసాయమైనను సరియే; మన మద్దాని దిరస్కరించు స్థితియందులేము. ఉండినను తిరస్కరింపఁగూడదు. రాజులందఱి నడుగుటలో మనకగు నవమాన మేమియులేదు. కడకు శత్రుప్రభువులునైతము 'హైందవ నరేంద్రమండలి' యందు సభ్యులుగాఁ జేరుటకు వీలుండవలయును. వారికట్టి యర్హత యుండఁజనును. నేఁడు మన మాతృదేశమున కట్టిపట్టువిడుపు

వసంత:—చిత్తము.

చారు:—రేపే నేను గళింగమునకు బయలుదేరెదను. నీవుకూడఁ బాటలీపుత్రమునకుఁ బ్రయాణముకావలయును. మనకుఱ్ఱలలో నొక్కని నావెంటఁ గొంపోవుదునా?

మహా:—చంద్రభానుం దోడ్కొనిపొమ్ము. నరసింహుఁడిచట వాని బాబుగారి కుపకరించుచుండును. చంద్రభానునిపైఁ గళింగులకు మిక్కిలి మక్కువయని నీవనుచుందువుగదా! ఓహో! వారుగో ముద్దుబిడ్డలు. వానలో దప్పతడిసి తడిముద్దలై వచ్చుచున్నారు.

ఇంతలోఁ జంద్రభానుం డచటికిఁ బరుగెత్తివచ్చి మహామాయ పైకెఁ బ్రాఁకుచు "అవ్వా! నీవనినదేమి?" అని యడిగెను.

మహా:—తండ్రీ! రేపు నీవు మీయమ్మతోఁగూడఁ గళింగపట్టణమునకుఁ బోవుదువు.

ఆమాటలకుఁ జంద్రభానుఁడు కిలకిలనవ్వుచు "కళింగమునకా! కళింగమునకా! లలితా! లలితా! నేను గళింగమునకుఁబోయెదను. నరసింహా! నేను రేపు కళింగమునకుఁ బోయెదను" అని చిందులువేయసాగెను.

అందులకు నరసింహుఁడు మహామాయను మురిపెముగాఁ గొట్టుచు "ఓముసలియవ్వా! నాసంగతియేమి? నేనుగూడఁ గళింగమునకుఁబోనా?" అని మకురుచేయసాగెను.

మహా:—నాయనా! మీబాబు మిహిరగులునితో యుద్ధమొనరింపనున్నాఁడు. నీవిచటనేయుండి మీబాబుకు సాయమొనరింపఁ బ్రజల కుపదేశింపవలయును.

నరసింహుఁ డందులకు నవ్వుచు "బళిబళి! అయిన నిక్కడనే యుండెదను. మహాకోసలమందే యుండెదను" అని పలికెను.

చంద్ర:—అవ్వా! నేఁగూడ హూణునితోఁ బోరెదను. నేను గళింగమునకుఁబోయిన, హూణునితోఁ బోరాడుటెట్లు?

వారితోఁ గుశలపలుకులను మహోత్సాహము మరియుచు "నాయనా! నీవును హూణునితో యుద్ధముచేయుటకే పోవుచున్నావు. దానికి గళింగులఁ బురికొల్పుటకై నీవును మీయమ్మయుఁ బోవుచున్నారు.

చంద్ర:—బళిబళి! అయిన నేఁ బోయెదను.

ఇంతసేపుగా లలిత చారుమతియొడిలోఁ గూర్చుండి కన్నీరుమున్నీరుగా వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుండెను. చారుమతి యాబాలను బుజ్జగించుచు "లలితా! లలితా! నీకేమి కావలయును?" అని యడిగెను.

లలిత:—నేఁగూడఁ గళింగమునకు వచ్చెదను. నీవు చంద్రభానుని మాత్రము తీసికొనిపోయెదవని, మాయవ్వ చెప్పుచున్నది.

చారు:—అమ్మా! నిన్నుఁగూడఁ బిలుచుకొనిపోయెదను. ఏడువకుము.

చిన్నికనులనుండి జొటజొట నీటిబొట్లు క్రిందఁబడుచున్నను, ఆ బాలిక పకపకనవ్వుచు యశోధర్మను కౌఁగిలించుకొని "బాబూ! నీతోడను మాయమ్మతోడను నేఁగూడఁ గళింగమునకువచ్చెదను" అనెను.

యశో:—తల్లీ! నేనిక్కడనేయుందును. మీయమ్మయే పోవును.

లలిత:—నేను నీతో నుందును. అమ్మతోఁ బోదును. ఇది యెట్లు సాధ్యము? ఓబాబూ! దీని కొకత్రోవఁ జూపవా?

యశో:—రావమ్మా! రా! చెప్పెదనురా!

అని యాతఁ డాబాలిక నెత్తుకొని లోనికిఁ బోయెను. ఆతని వెనుక నందఱు పోయిరి. నరసింహుఁ డవ్వచేతిని, చంద్రభానుఁ డమ్మచేతినిబట్టుకొని పోయిరి.

వసంత:—ఈబిడ్డలు వానయందుఁ దడిసి ముద్దలైయున్నారు. వారు కట్టుకొనుటకుఁ బొడిగుడ్డలు తెచ్చెదను.

లలిత:—బాబూ! వసంత యేయూరికిఁ బోవును?

యశో:—పాటలీపుత్రమునకు.

లలిత:—అట్లయినఁ బాటలీపుత్రమునకు నేఁగూడఁబోవలయును. ఓ బాబూ! నాకుఁ జెప్పుము. నేను మాయమ్మతోఁ గళింగమునకుఁబోవలయును. వసంతతోఁ బాటలీపుత్రమునకుఁ బోవలయును. నీతోఁ గలాంజారునం దుండ వలయును. దీని కుపాయ మేమి?

వసంత ముసిముసినవ్వులు నవ్వుచు "లలితా! నేఁజెప్పెదరమ్ము" అని తప్పతడిసియుండు నాబాలను యశోధర్మ వద్దనుండి తీసికొనెను. పిదప వారంద ఱుంతిపురికిఁబోయిరి.

ఇరువదితొమ్మిదవతరంగము.

కళింగమగధరాజ్యములు—సమరసన్నాహములు.

అమరావతీనగరవాసులందఱును రాజసౌధము ముంగలనుండు ప్రాంగణమున గుమిగూడియుండిరి. వారియుత్సాహము వర్ణనాతీతమైయుండెను. రాజకుమారి చారుమతి యుపన్యసించుననియుఁ, గానఁ బౌరులందఱు రావలయుననియు, రాజభటులు నగరమంతయుఁ జాటించిరి. ఉదయమేడుగంటలకు సభ కూడనుండెను. అంతకుమున్నే పౌరులు తండోపతండములుగా నరుదెంచి కార్యక్రమారంభమున కెదురుచూచుచుఁ గూర్చుండియుండిరి.

"రాణిగారు మనలఁ బిలిపించుటేల? నీకేమైనఁ దెలియునా?" అని యొకపౌరుఁడు వేఱొకని నడిగెను.

"స్వదేశ, స్వమత, స్వధర్మ సంరక్షణార్థమై హూణులతోఁ బోరాడుట ముఖ్యమని, రాణిగారు కళింగపట్టణమున జనుల కుపన్యసించినారఁట. మన యశోధర్మమహారాజుగారు, హైందవనరేంద్రమండలి కధినాయకులుగా నున్నారు. పవిత్రతమమగు నీమహాకార్యమునకు విత్తమునిచ్చియు, భటుల నంపియు, సర్వవిధముల సాయమొనరింపవలయునని మనకుఁ బ్రబోధించుటకై మహారాణిగారు సొంతముగా విచ్చేసియున్నారు" అని రెండవపౌరుఁ డనెను.

మొదటివాఁడు:—మహారాణికి మనసాయమేల? ఆమెకనుసన్నల మెలఁగుట కపారమగుచతురంగబలమును నౌకాబలమును గళింగదేశమం దున్నవికదా! కళింగరాజకోశాగారములం దినుకపాతరలవలె ధనరాసులున్నవి.

ఆరాణి మంత్రిమండలిని లోఁబఱుచుకొనినఁజాలును. అప్పుడంతయు నామె యధీనమగును.

రెండవవాఁడు:—అవును. అంతతో మనరాణి యూరకుండుటలేదు. ఈస్వాతంత్ర్యసమరమునఁ బాల్గొనఁ, గళింగులను పరోన్మత్తులఁ గావింపవలయునని యామె పట్టుపట్టియున్నది.

మొదటివాఁడు:—కళింగులకు హూణులతోఁ దలపడవలసినంత యవసర మేమివచ్చినది? దండయాత్రలవలనిభీతి మనదేశమునకులేదు. ఒకవేళ హూణులు మనదేశమును ముట్టడించినయెడల వారిని డీకొనుటకుఁ గావలసినంతవ్యవధి మనకుండును. అంతవఱకు మనము కడుపులోనిచల్ల కదలకయుండవచ్చును. లేనిపోనిప్రసక్తి మనకేల?

మూఁడవవాఁడు:—హూణులు మనదేశమును రేపే ముట్టడింతురేమో? ఏదికాని నీకెట్లు తెలియును?

మొదటివాఁడు:—వారు కళింగముపైఁ జేరుటకుముందు, మహాకోసలమును దాఁటిరావలయును. హూణదండయాత్రకు మనయశోధర్మమహారాజే కారణమని నాయభిప్రాయము. ఆతఁడు రేయింబవళ్లు హూణుల నణఁచివేయుటకై యోజించుచుండును. ఆతఁ డాత్మవంశప్రతిష్ఠను బెంపొందింపఁ బ్రయత్నించుటంజేసియే, యిట్టికష్టములు కలుగుచున్నవి. ఇట్లు కళింగము నానాఁటికి మహాకోసలము చేతి కీలుబొమ్మ యగుచున్నది.

నాల్గవవాఁడు:—మిత్రమా! యశోధర్మ మహాకోసలమునందే హూణుల నడ్డగించుటఁబట్టి, వారు మనకళింగముపైఁబడరని నీయభిప్రాయము కాఁబోలు. ఒకవేళ నాతఁడు పరాభూతుఁడైనచో, మనకళింగమున కెట్టిగతి పట్టునదియు నీకే తెలియును.

మొదటివాఁడు:—అప్పుడు మేము నిద్రాహారములమాని, సర్వబలముల సమకూర్చుకోమా?

నాల్గవవాఁడు:—(నవ్వుచు) అవునవును. ఇల్లుకాలుచుండ బావి త్రవ్వువారిలో నీవొకఁడవు.

రెండవవాఁడు:—సద్దుసద్దు. మహారాణిగారు విచ్చేసినారు. మహారాణిగారు విచ్చేసినారు.

అందఱు తాళ్వారముపైఁ జూచిరి. అచట మహారాణి చారుమతీదేవి నిలిచియుండెను. ఆమె కిరుకెలంకులఁ జంద్రభానుఁడు లలిత నిలిచియుండిరి. మహారాణివదనము గంభీరమై లావణ్యరసమును వెదఁజల్లుచుండెను. పౌరులందఱు నామెకు విధేయులై యుండిరి. 'జయజయమహారాణీ!' అను జయజయారావములు రోదసీకుహరము నించెను. చారుమతి వినయోత్తమాంగయై యభిమానపూర్వకముగ వారివందనము లందుకొనెను. అంతట నామె యుపన్యసింప మొదలిడెను. ఆమె కంఠస్వరము మందమైయున్నను, స్ఫుటముగా నుండెను. అంతకుముందు శబ్దమొనరించుచుండిన జనులెల్లరును మాటలునిలిపిరి. చారుమతి యుపన్యాసమును, వాక్యమునకు వాక్యమునందుకొని యంతఃపుర వైతాళికుఁడు బిగ్గఱగా నఱచుచుండెను. దూరముననుండుసభ్యులకొఱ కట్టి యేర్పాటు కావింపఁబడెను. చారుమతి యీవిధముగ నుపన్యసింపసాగెను.

"నాయనుఁగుబిడ్డలారా! కళింగులారా! రాజభక్తియుతులగు నాకళింగులమధ్యకు నేను మరల రాఁగలిగితినని, నాయానంద మమందమైయున్నది. ('జయజయమహారాణీ' అను హర్షధ్వనులు) నేఁడు మీరు నన్నుఁజూచి యానందించుచుండుటకు నాకుఁగూడ బ్రమోదముగానున్నది. ఒకానొకవిషయమును మనసుననుంచుకొని, నేఁడు మీకడ కరుదెంచితిని. నాకుఁగలనే నా యభిప్రాయము మీకుఁగూడఁ బరమసమ్మతమైయుండునని నాకుఁ దెలియును. ఈపుణ్యభూమిని హూణునిబాఱినుండి విడిపింప నే నుత్సహించుచున్నాను. ఇదియే నానిశ్చితాభిప్రాయము. ('జయజయమహారాణీ' అను హర్షధ్వనులు.) వీరావేశులగు మిమ్ములఁజూచి నాహృదయము ఉప్పొంగుచున్నది. కాని మీ రిట్టిసజ్జనులని నాకింతకుముందే తెలియును. నాకళింగులను నాకుఁ దెలియును.

('జయజయమహారాణీ' అను హర్షధ్వనులు) పవిత్రమగు కళింగదేశమునఁ బుట్టిపెరిఁగిన నాకు హూణునివలన నార్యావర్త మెందుకష్టములఁ దలంచుకొనినపు డంతయు నెత్తు రుడికిపోవుచుండును.''

''మా నెత్తురుకూడ నుడుకుచున్నది'' అని పౌరుఁ డొకఁ డనెను.

''అవును. అది సామాన్యమే కదా! అట్లే కదా యుండవలయును! మీరు కళింగులు కదా! మీ రీపుణ్యభూమియందుఁ బుట్టి పెరిఁగినవారు కదా! అట్టియెడ నాకుఁబోలె మీ నెత్తురుకూడ నుడుకుచున్నదనుటలో నాశ్చర్య మేమి? మనయార్యావర్తము హూణునిచేతఁ బడునష్టములఁ దలఁచుకొనునపు డంతయు బాలుఁడైనను, మీ రాజకుమారుఁ డీచంద్రభానునిరక్తము మఱిఁగి పోవుచుండును.''

''నా నెత్తురు కాఁగుచున్నది. మిహిరగులుని నేనుఁ జంపువఱకది కాఁగుచునే యుండును'' అని యాబాలుఁడు చంద్రభానుఁ డఱచెను. ('కళింగుఁడు చంద్రభానుఁడు చిరంజీవియగుఁగాక! మా రాజకుమారుఁడు వర్ధిల్లుఁగాక!' అను హర్షధ్వనులు.)

''లలిత నెత్తురుసైత ముడికిపోవుచున్నది. హూణులు పెట్టుహింస లంతనీచములై దుస్సహములై యున్నవి. మనము కళింగులముమాత్ర మార్యోత్తములమనియు, నార్యమతనీతులకు మనము పోషణకర్తలమనియు నింత కాలముగా భావించుచున్నాముగదా! కాని యీనలువదివత్సరములుగా మనకు బ్రియమగు నార్యధర్మము మ్లేచ్ఛులకుఁ జిక్కి క్షీణించుచుండ నితరులవలె మనముకూడ, మనలఁ బైకొనినచ్చువినాశము నెఱుంగక మత్తులో నున్నాము. విశ్వవిఖ్యాతమగు గుప్తసామ్రాజ్యమును హూణుఁ డాక్రమించిన తఱి, కళింగము కదలక మెదలక మొద్దువలెనుండెను. అంతట నల్పరాజుల వంతువచ్చెను. హూణవిజయోదంతములును, హైందవపరాజయవృత్తాంతములును నాభావోద్యానము పాలిటిపరశువులై నాయాశాంకురముల నను దినముఁ గొట్టివేయుచున్నవి. ఉదయాదిత్యునిఁ జూచుటకైన నాకు లజ్జగా

నున్నది. (ఆమెయెట్టయెదుటఁ బోడుపుఁ గొండపై నెక్కియుండు బాల
సూర్యుఁ జూపెను.) ఏలయన, భారతదేశ మొందుదురవస్థల కాతఁడు నన్ను
నిందించుచున్నట్లున్నాఁడు. తమసంతతివారమని విఖ్యాతిఁగు రాజులు సంఘీ
భావబద్ధులై యాత్మవిరోధి నెదిరింప సమకట్టిరో లేదో యని రెండుసంజల
యందును సూర్యచంద్రులు మిగుల నాతురముతోఁ జూచుచుందురు.
అన్నన్నా! కాని వారి కాశాభంగముగాక మఱేమున్నది! ఆర్యావర్తము
యొక్కయు, నార్యధర్మముయొక్కయు విశుద్ధమూర్తులఁ దిలకించి సంత
సించుటకుమారుగ నా దేవులు, నిషాదుఁడగువిదేశజుఁ డుజ్జయినీనగరమునందు
సింహపీఠిం గూర్చుండి కుట్టూపిరితో నుండునార్యమాతపైఁ జిందులాడుటఁ
గాంచి నిట్టూర్పులుచ్చుచుందురు. ఈవిధమున నింకఁ గొంతకాల ముండి
నచో, సూర్యచంద్రు లిద్దఱును మనదేశమునకు వచ్చుట మాని యొక్క
మాఱుగా నీభరతవర్షమును గాఢాంధకారసముద్రమున ముంచివైతురు.
కష్టములు కాపురముసేయునని మానవు లెంతయూ ఱటఁబెంచినను, దేవత
లట్టుండరు. ఇప్పుడు మనము భగవదవతారమునకు వేచియుండఁజాలము.
భవిష్యదవతారమునకు నింకను నెంతయో వ్యవధియున్నది. 'కలౌభక్తిః' అన
వినలేదా? మానవుఁ డీకలికాలమున భక్తినాక నెక్కి కష్టసముద్రములను
దాఁటవలయును. కృత, త్రేతా, ద్వాపరయుగములందువలెఁ బరమేశ్వరుఁడు
శరీరధారియై యిపుడు మనకు సాయమొనరింపరాఁడు. ఆయుగములనాఁటి
ప్రజలు నిష్కళంకులు. అవతారపురుషులు తమతోఁ గలిసిమెలిసియున్నను,
వారి నాకాలపువారు గౌరవించి పూజించుచుండెడివారు. కాని యీకలి
యుగమున దైవము మనుష్యావతారమున నిచ్చేసినయెడల, ప్రజ లాతని
నిరాదరణ మొనరింతురు. అవమానపఱుతురు. కాన మన ప్రయత్నము
లన్నియు నిమిత్తమాత్రములని గ్రహించి, దైవమే యేడుగడ యని నమ్మి,
మన మాతనిపై నాధారపడియుండవలయును. ఆర్యమాతను సంరక్షించుటకుఁ
గాని, ఆర్యధర్మముల నుద్ధరించుటకుఁగాని మనము కళింగుల మింతవఱ

కేమియుఁ గావింపమైతిమి. ఎన్నఁడో యొకనాఁడు మనము బాలాదిత్యునకును, మన ప్రభువునకును సాయపడి, పాటలీపుత్రయుద్ధమున హూణుల నోడించితిమి కాఁబోలు! కాని యంతలో మనసాహాయ్యము తృణాగ్నివలెఁ దృటిలో మాయమైనది. క్షుద్రములగు నీర్ష్యలు, నీచములగువిరోధములు, వీనిచే నార్యులబుద్ధిబలము మాసిపోవ, నామహాకార్యము చిందఱవందఱలయ్యెను. ఈ మన పాడుగుణములఁ గాంచి మనశాత్రవుఁడు రుధిరసింహాసనమునుండి పకపకనవ్వుచుఁ జంక లెగురవైచుచున్నాఁడు. ఆర్యమాత నిరాశతో వగలఁబొగులుచున్నది. ఆర్యులహీనదశకు దేవతలు వెఱఁగొంది ముక్కుపై వ్రేలిడుకొనియున్నారు. ఈమహాకార్యమునకు మహారాజు చాల శ్రద్ధఁబూని యున్నాఁడు. కాని యింతకు నొక్కఁడేమి చేయఁగలఁడు? ఈమాఱు హూణులనోడింప సర్వవిధములఁ బ్రయత్నించుటకు నిర్ధారించుకొంటిమి. ఇందులకు నలుమూలల దూతలఁ బంపితిమి. మీతోఁ గలిసి యోచింపకయే, కళింగసైన్యమును కళింగనౌకాబలమును, కళింగకోశాగారము నందలిధనమును మేము వినియోగించియుండెడివారము. అది మంచిమార్గమనికూడ నాకు సూచింపఁబడెను. కాని 'యట్లొనరించుట రాజభక్తి సమేతులగు కళింగులయెడ మనము ద్రోహము చేసిన ట్లగును; ఆర్యమాత పాదపద్మములకుఁ బ్రాణకుసుమములఁ బూజసల్పుటకు వారికిఁగల యధికారమును మనము నిరాకరించిన ట్లగును.' అని యాసూచనలను నేఁ బెడచెవిఁ బెట్టితిని. ('మహారాణి చిరంజీవి యగుఁగాక' అను హర్షధ్వనులు) ఓకళింగులారా! పూజ్యమగు నీసదుద్యమమునకు శక్తివంచన చేయక మీరు సాయమొనరింప మిమ్ముఁ బ్రబోధించుటకును, కళింగులపైఁ దనకుఁ గలవాత్సల్యము నిశ్చలమైనదని నొక్కిచెప్పుటకును మీమహారాజు యశోధర్మ నన్ను మీకడకుఁ బంపియున్నాఁడు. ('మహారాజు వర్ధిల్లుగాక') అను హర్షధ్వనులు.) పవిత్రమగు నీసమరమునకై యాతఁ డెల్లవేళల సన్నాహములొనరించుచున్నాఁడు. కాన నాగరకతాసముద్ధరణమున కగునీయుద్ధము

మఱియొకఁడు:—ఇందులకు సందియమేమి? వారిని గళింగులు పాతాళమునకుఁ ద్రొక్కివేయుట సత్యము. ముల్లోకము లొక్కటైనను నెత్తి వచ్చినను, నేఁటికళింగులను డీకొని నిలుచుట సందేహము. వారియుత్సాహ మంత యపారమైయున్నది.

ఇంతలో వారు చీలిపోవలసివచ్చుటచే, వేఱువేఱుమార్గములఁబట్టి పోయిరి.

ఇఁక నచటఁ బాటలీపుత్త్రమున బాలాదిత్యసరస్వతులకు వివాదము కలిగెను. వసంత పాటలీపుత్త్రమునకుఁబోయి యుజ్జయినీపౌరు లాబాలవృద్ధు లొందు దుర్భరబాధలన్నింటిని సరస్వతికి వినిపించెను. సరస్వతిమనస్సు మెత్త పడెను. తనజన్మపట్టణ మొందుదురవస్థ కారాణి చింతింపసాగెను. ఆమెహృదయము కరిగిపోయెను. ఉజ్జయినీపౌరులదుర్దశకుఁ దనహృదయము పగిలి నెత్తురు కారుచున్నదని యామె వసంతతోఁ జెప్పెను. నెత్తురుధారలనుండి యుజ్జయినీపౌరులఁ గాపాడవలయుననిన, ముందుగా మాగధులు తమ నెత్తురుఁ బాఱించుట కియ్యకొనవలయునని వసంత చెప్పెను. ఈయభిప్రాయమునందలి సత్యమును సరస్వతి గ్రహించెను. కాన బాలాదిత్యుఁ డీపవిత్రకార్యమును సంపాదించుటకై సమ్మతించునట్లామె సర్వశక్తుల వినియోగింపసాగెను. కాని యిది మాటలచే నగుపనికాదు. బాహుబలప్రదర్శనమున స్వకీర్తిలతను దిగంతములకు వ్యాపింపఁజేయు నుద్దేశమునుండిన బాలాదిత్యుఁ డిప్పుడు వైరాగ్యవృత్తిఁ బూనియుండెను. మాగధులయభివృద్ధికై యాతఁ డిప్పు డెన్నియోవిధములఁ బాటుపడుచుండెను. ఉత్తరహిందూస్థానమున మగధరాజ్యము విద్యకుఁ బెట్టినపేరై యుండెను. భరతవర్షమునందలి రాజ్యములన్నింటిలో మగధరాజ్యము సర్వసంపత్సమృద్ధమై యుండెను. కాని యారాజ్యాధీశుఁ డిప్పుడు మున్నుపోలె యుద్ధప్రసక్తిఁ దవిలియుండుట మానెను. ఆత్మసంరక్షణార్థ మొనరించు యుద్ధముమాత్రము న్యాయబద్ధమని యాతఁడు భావించుచుండెను. దురవస్థలఁ గుందుప్రజలు తమ్ముఁగాపాడ శాత్రవునితో యుద్ధమొనరింపఁ గుయ్యిడి.

నచో వారిని రక్షించుటకుమాత్రము పోరాడుటతగుననియు, కేవలమాత్మ వంశకీర్తిప్రతిష్ఠలం బెంపొందించుకొనుటకై యుద్ధమాడుట తగదనియు నాతఁడు నిర్ధారణమొనరించుకొనియుండెను. ఒకనాఁడు సరస్వతి, పూర్వము గుప్తరాజులవైయుండిన రాజ్యములన్నింటిని మరల నాక్రమింపవలయునని యాతనికి సూచించెను. అందుల కాతఁడు "ఏరాజ్యములో చెప్పుము" అని యడిగెను.

"ఆర్యావర్తమంతయు ఆసేతుహిమాచలభూభాగము."

"అది మొన్నటి మాపెద్దలు సముద్రగుప్తసామ్రాజ్యమునకు స్వాధీనమున మాత్రముండెను. నావంశకర్తయగు చంద్రగుప్తుఁడు చిన్న చిన్న రాష్ట్రములు వేనిని మూఁడిటినిఁ గలిగియుండెను. ఆతనిజనకున కవియును లేకుండెను. ఇఁక నాతనిపూర్వులకుఁగూడ సూదిమొనయంతదైన లేకుండెనని వేఱుగఁ జెప్పవలయునా? కావున న్యాయదృష్టితోఁ జూచినయెడల నార్యావర్తముపై నంతయు నాకధికారముగలదని నీవు భావించుటకు వీలులేదు. ఈమగధను నేను బాలించుటయు, మాగధులఁ గాపాడుటయు, నన్ను వారట్లొనరింపఁ బ్రార్థించుటఁ జేసియేకదా! ఇతరరాష్ట్రీయులు తమ్ముఁ గాపాడ నన్నింతవఱకుఁ బ్రార్థించియుండినవారు కారు. మీఁదు మిక్కిలి వారు మావంశమును, హూణకోపానలమునుండి యుద్ధరించుటకైనఁ బ్రయత్నించినవారు కారు. ఇట్టియెడ, నాకు సంబంధములేని ప్రజల నెవరినో రక్షించుమిషతో, నేనే లేనిపోని బాంధవములఁ గల్పించుకొని, మందభాగ్యులగు నాబిడ్డలను మాగధులను బలియొసంగు టేటిన్యాయమో నాకర్థమగుటలేదు."

"నిరంకుశుఁడగుహూణుని పాలనతో సరిపోల్చిచూచినచో, గుప్తరాజపరిపాలనము స్వర్గతుల్యమని చెప్పనగును. పాలితులకు స్వర్గసౌఖ్యము నిచ్చుట రాజధర్మముగదా!"

"అనిష్టులు స్వర్గసౌఖ్యము నెట్లనుభవింతురు?"

ఈసంభాషణము జరిగిననాఁటినుండి, సరస్వతి పలుమారు బాలాదిత్యునితో నీసంగతిఁ బ్రస్తావించుట మానెను. కాలము గడచుకొలఁది, సరస్వతియు హెచ్చుతక్కువగఁ దనభర్తయభిప్రాయములం దేకీభవింపసాగెను. ఆమె క్రమక్రమముగ మగధను దనజన్మభూమిగ భావించి, మాగధులపాలిటి కన్నతల్లియై వారిక్షేమమునకై యహోరాత్రములు పాటుపడుచు హూణదండయాత్రనుగుఱించి మఱచిపోయెను. కాని యుజ్జయినీపౌరు లొందు కష్టములను వసంతవలన వినినంతనే, హూణునిదుండగముల కామె నెత్తురు తెర్లసాగెను. హూణు నణఁచునిమిత్త మొనరించుయుద్ధ మామె కిప్పుడు హృద్యమయ్యెను. కాని యాత్మాన్వయకీర్తిప్రతిష్ఠల నభివృద్ధిపఱచుటకై యీసమర మొనరింపవలయు ననునూహ యామె మానసమున నీషూ ఉదయింపలేదు. పరరాష్ట్రముల నాక్రమింపవలయునను నాశచే నిప్పు డీబవర మవసరమని యామె తలఁపు కాదు. కాని హూణపదతాడనముల నుగ్గునూచగు నుజ్జయినీపౌరులను, ఇతరరాష్ట్రీయుల నుద్ధరించుటకు నిప్పు డీరణ మవసరమని యామెకుఁ దోఁచెను.

ఆనిర్ధారణ మిప్పు డామెవదనమున రూపొందియుండెను. ఆమె ప్రాణేశ్వరునిఁ జేరి "ప్రియా! చారుమతీయశోధర్మలసద్మనుండి వసంత యొక సందేశముతో నరుదెంచియున్నది. ఆపత్సముద్రమునుండి ప్రజలను గట్టెక్కించుటకై, యుజ్జయినినుండి హూణరాక్షసులఁ దఱిమివేయుటకు వారు ప్రబలప్రయత్నము లొనరింపనున్నారఁట. చారుమతీయశోధర్మ లీమహాకార్యమున మనసాయము నాకాంక్షించుచున్నారఁట" అని చెప్పెను.

బాలా:—నాయభిప్రాయముల నీ వెఱుంగుదువుకదా! దైవానుగ్రహమున నేనిప్పు డాత్మాన్వయకీర్తిప్రతిష్ఠలను విస్తరింపఁ జేసికొను దురాశనుండి తప్పించుకొంటిని.

సర:—నన్నుఁ గూడ నట్టిదురాశ లిప్పుడు వదలినవి. దుస్సహబాధ లొందుచుఁ బరితపించుపరరాష్ట్రీయులఁ జూచి నేఁ జింతించుచున్నాను.

వసంత వినిపించుగాథ లెట్టివందఱైన ధీరోదాత్తులుగాఁ జేయఁగలవు. వానిని వినిన నెత్తురుడుకుచున్నది.

బాలా:—నిజమే. ఆప్రజలు నన్ను రక్షింపఁగ నుద్యుక్తులగుట యశోధర్మునా? లేక నన్నా?

సర:—ఆదిక్కులేనిపక్షులకుఁ బ్రార్థనాబలముకూడ లేదు. ఉజ్జయినీ పౌరులును, ఇతరరాష్ట్రీయులును బూర్వము మీయెడ, నుదాసీనులై కృతఘ్నులై యుండినందువలన, వారికిప్పుడు మిమ్ములఁగాని యశోధర్మునుగాని తమ్ముఁ గాపాడ వేడుకొనుటకు సిగ్గగుచున్నది. అట్లని వారి నిప్పుడు నిరాదరించుట కిది యొక కారణముగా నెంచరాదు. తెలియక చేసినతప్పులకు వారిప్పుడు పశ్చాత్తాపపడుచున్నారు. ఈసంగతి ప్రజనమువలనెఱుక. కష్టపీడితులగు మానవులు తమ్ముఁగావ మిమ్ములఁ బ్రార్థింపకున్న నేమి? ఆపదలయందిక్కె 'అనాథ్యా' యని యల్లాడు నిర్భాగ్యులఁగాపాడుట మీయట్టి రాజశేఖరులకు ముఖ్యకర్తవ్యము కాదా?

బాలా:—నిజమే. ఎవరినో రక్షించునిమిత్తము, మాగధుల నెత్తురుధారలు రణాంగణమున ధారవోయుటకు నాకధికారము లేదు.

సర:—మాగధులు తమయుద్ధవిద్యాపాటవము నప్పుడప్పుడు చికిలి చేయకుండినఁ గాలక్రమమునఁ బోఁబోతురేమో.

బాలా:—సహజమగు స్వభావమును నిలుపుకొనియుండుట కభ్యాస మనవసరము. సాహసుఁ డొకఁడు దొంగను బట్టుకొనవలయునన్నఁ బ్రతిదిన మాతనియింటికి దొంగలు వచ్చుచుండవలయునా? ఇదియేటి యభ్యాసము?

సర:—కాని క్రమశిక్షణములేక, మనపటాలములు యుద్ధవిద్యయం దారితేఱుటెట్లు? వారిధైర్య మప్రతిమానమై యుండవచ్చును. వారియుత్సాహ మపారమై యుండవచ్చును. కాని వారికి సక్రమమైనశిక్షణము లేకుండినయెడల, నంతకంటెఁ గ్రమశిక్షితమగు వైరిసమూహ మెదుట నిలుచుట కల్ల.

బాలా:—యుద్ధసంక్షోభము లేకున్న నేమి? సక్రమసైనికశిక్షణ మలపఱుచుకొనుట మిగుల సులభముకదా! సమరేతరవ్యాపారములయందు నా ప్రజలు క్రమశిక్షణ మొందినఁజాలును. ముందు వారు చిత్తమును స్వాధీనపఱచుకొనినచో, శరీరాభ్యాసము దానియంతట నదియే యలవడును. ఇంతయేల? నిజము నాకుఁ దెలియును. అంతకు మీరివచ్చినయెడల, మాగధులకు స్వరాజ్యమును రక్షించుకొనుసామర్థ్య మున్నదని నాకుఁ దెలియును.

సర:—స్వరాజ్యేతరరాష్ట్రములఁగూడ సంరక్షించుశక్తి వారి కుండవలయును. 'మాదే యారోగ్యము; మాదే యైశ్వర్యము' అని స్వార్థపరులై మాగధులు తమదృష్టినంతటిని స్వరాజ్యముపైనుంచుట సజ్జనసమ్మతము కానేరదు. ఇంతకు విశాలమగువిశ్వమునందు మగధ యేపాటిది? ఆర్యావర్తమును సంరక్షించుటకై మహాకోసలులకును, కళింగులకు నుండుశ్రద్ధాభక్తులు, మాగధులకుమాత్ర ముండవలదా? హిందూదేశ మిట్టిక్లిష్టపరిస్థితులయం దుండు నప్పుడు, మాగధు లెట్టిజోక్యమును గలుగఁజేసికొనకుండుట కరము పాయకర ముకాదా? ఒకవేళ హూణులు జయించిరేని, మనలఁగూడఁ గబళింపక పోరు. అట్లుగాక, హైందవనరేంద్రులు విజయవిరాజితులైనయెడల, దేశద్రోహులగుమాగధులపై వారలకుఁగల క్రోధమునఁజేసి మనరాజ్యమునంతటిని నేలమట్టము చేసికొని వదలరు.

బాలా:—నిర్హేతుకములగు నిట్టిదండయాత్రల నరికట్టుట కుపాయము మాగధులకుఁ దెలియును.

సర:—మాగధులసాహసపరాక్రమము లద్వితీయములైనను, విజయోన్మత్తులగు హూణరాక్షసులచేనైన, గ్రోధోద్రిక్తమగు హైందవనరేంద్రమండలిచేనైన నోటమినొందుట నిస్సంశయము. ఇఁక మాగధులు 'తమకుం దేటికి గాళ్లమూఁడే' యనుమొండిపట్టును వీడకపోయినయెడల, వారి కట్టిదుర్గతి పట్టునని నిష్పక్షపాతముగాఁ జెప్పవలసియున్నది. మనోహరా! మహాకోసలు లిప్పుడు మాగధుల కొకవిధముగా సాయమొనరించుచున్నారని మీరు తలం

చుటలేదు కాఁబోలు! హూణవినాశముకొఱకు మనముకూడ మహాకోసలులకు సాయమొనరించుట మనవిధికదా? హూణప్రాణానిలములఁ బోకార్చుటకు, వారితోఁ బోరాడ యశోధర్మ కృతనిశ్చయుఁడై యున్నాఁడు. కాన మాగధు లిప్పట్టున నాతనికి బాసటగా నిలువనియెడల, నాతఁ డపజయ మొందుటకు సందియములేదు. ఇది వేఱువిధమైన నన్ను సరస్వతి యను పేరుతోఁ బిలువకుడు. నాగరకప్రపంచవినాశకులనికొఱలనుఁ జిక్కియుండు నీబాల్యస్నేహితునిఁ జూచుచు నీవూరకుందువా? యశోధర్మ నీయెడ నెన్నియో యధర్మము లాచరించియుండవచ్చును. కాని యాతఁడు విక్రమోజ్జ్వలుఁడనియు, నసదృశసాహసుఁడనియు జగమంతయును, నిండినపొగడ్త నంది యున్నాఁడు. కుతంత్రములు, నీచవర్తనము లాతనివద్ద మచ్చునకైనఁ గానరావు. పూర్వము మీమంచికాలమున నాతఁడు మీతో సఖ్యగఁ బెరుఁగుచుండెను. మీచెడ్డకాలమున మీకుఁ గుడిభుజమై నిలిచియుండెను. అట్టి బాల్యమిత్రులు మీరిద్దఱపుడు, జీవితచరమదశను గడపుచున్నారు. ఆతనితలవ్రాఁతకొలఁది యాతనిఁ బోనిమ్మని విడిచిపెట్టుట మీకు న్యాయమని తోఁచుచున్నదా?

బాలా:—సరస్వతీ! నిన్ను నేను వివాహమాడుటకు యశోధర్మ ప్రతికూలుఁడై యుండెననియు, మాయంతఃకలహములకు మనవివాహముకూడ నొక కారణమనియు నీకుఁ దెలియునా? అట్లుండియు నీవు యశోధర్మపక్షము వహించి వాదించుచున్నావు!

సర:—అవును. వాదించుచున్నాను. మీక్షేమముకొఱకే, నన్ను మీరు చేపట్టఁగూడదని యశోధర్మ యాక్షేపించియుండును. మీకు మంచిదని తనమదికిఁ దట్టినదాని, నాతఁడు మీకుఁ జెప్పినాఁడు. ఇది నాకును సమ్మతమే. ఆతనియుపదేశ మనుచితమని నేఁబలుకఁజాలను. అదియటుండ, నా ప్రాణకాంతునకు ధర్మసమ్మతమగు నుపదేశమును బ్రసాదించిన ప్రాణస్నేహితునిపై నేనెట్లు తప్పులెన్నుదును?

బాలాదిత్యుఁ డాపాలతిచతురభాషణముల కుప్పొంగి యామెను గవుంగలించుకొని యొకముద్దు పెట్టుకొనెను. "ప్రేయసీ! నీవంటి నారీమణిం జేపట్టినందులకు నేను నేఁడు గర్వించుచున్నాను. నీప్రబోధములు నన్ను లోఁబఱచుకొనినవి. పవిత్రమగు నీమహాకార్యమునఁ బాల్గొని, మందభాగ్యు లగుప్రజల నుద్ధరించునిమిత్తము యుద్ధమునకు సన్నద్ధుఁడనైయుండవలయునని నేఁడే మాగధులందఱకు నాయానతిచి చాటింపఁజేసెదను." అని బాలా దిత్యుఁడు చెప్పెను.

"నాథా! ధన్యురాలనైతిని. మీయనుగ్రహమున కెంతయుఁ గృతజ్ఞు రాలను." అని సరస్వతి మందహాసమొనరించుచు బాలాదిత్యుని ముద్దిడుకొని యాగదివీడిపోయెను.

ఇంతసేపుగా వసంత వెలుపల వేచియుండెను. ఆమెయుత్తల మధిక మైయుండెను. రహస్యమందిరమునుండి సరస్వతి బయటికివచ్చుటయే తడవుగా, వసంత యామెకడకుఁబోయి "సంగతులేమి? మహారాజుగారు సమ్మతించి నారా?" అని యడిగెను.

సర:—ఆహా! సమ్మతించినారు?

వసంత సరస్వతిని మఱిమాట్లాడనిచ్చినది కాదు. ఆమెయానంద మపారమయ్యెను. అంతఃపురప్రాంగణమున నొకవార్తావహుఁడు సిద్ధముగా నిలిచియుండెను. ఆమె యొక్కఁగంతులో వానివద్దకుఁబోయి "పొమ్ము! పోయి, యీసదుద్యమమునకు సాయమొనరింప బాలాదిత్యసార్వభౌముఁడు సమ్మతించినాఁడని, మనమహారాజుగారికి విన్నవింపుము. ఎక్కడఁగాని నిలువ కుము. అమలాపురిఁజేరువరకు కళ్లెములు వదలకుము. పొమ్ము" అని యాజ్ఞ చేసెను.

తోడనే యావార్తావహుఁడు ఱెక్కలతో నెగిరిపోయిన ట్లతిత్వరగాఁ బోయెను.

ముప్పదియవతరంగము.

మిహిరగులుని యుద్ధాలోచనసభ.

సాగలపట్టణమునందు నేఁడు చాల గందరగోళముగా నుండెను. రాజాజ్ఞను మౌళిందాల్చి హూణముఖ్యులందఱు సవిసేవకసమేతులై రాజధానికి వచ్చియుండిరి. హూణసామంతులగు భారతధరాకాంతులును, హూణమిత్రులగు హైందవభూమీశులును రాఁగలరణమున మిహిరగులునకు సాయమొనగించుతలంపున వచ్చియుండిరి. ఈహైందవభూధవులలోఁ గాశ్మీరాధిపుఁడు వజ్రాయుధుఁడును, కాశీరాజగు నింద్రద్యుమ్నుఁడును, సౌరాష్ట్రనాయకుఁడగు రుద్రసింహుఁడును ముఖ్యులనఁగాఁ జెప్పఁదగును. చేష్టనుని జనకుఁడగు నాహపాణుఁ డిపుడు పరలోకమునకుఁ బోయియుండెను. చేష్టనుఁడు నాతనితనయుఁడు నాహపాణుఁడును దమస్వామికి సాయమొనరింప నెంచి నిజబలములతో నరుదెంచియుండిరి.

మిహిరగులుం డిపుడు కొలువుండెను. నాఁటిపరిస్థితులఁ జక్కఁగ నాలోచించుటకై హైందవభూకాంతులు, హూణధరాధీశు లచటఁ గూడియుండిరి. ఈసభకు చేష్టనుఁడు, నాహపాణుఁడు, వజ్రాయుధుఁడు, ఇంద్రద్యుమ్నుఁడు, రుద్రసింహుఁడు నీయైదుగురుమాత్ర మాహ్వానింపఁబడిరి. అందఱును రహస్యాలోచనమందిరమునఁ జేరినంతనే మిహిరగులుఁడు వారలఁ గాంచి "ప్రస్తుతము యశోధర్మయుం, బాలాదిత్యుఁడును మిన్నుమన్నుఁ గానక గర్వాంధులై వర్తించుచుండుట మీకు విదితమే కదా! వారిదురాగతములను గూర్చి యోజించుటకై, మిమ్ముల నిటకు రావించినాఁడను. ఒకదూత యశో

ధర్మ వద్దనుండివచ్చి మనలసందర్శింప ద్వారముకడ వేఁచియున్నాఁడఁట. వానిని లోనికి రానిత్తమా?" అని యడిగెను.

ప్రజ్ఞా:—దేవరవారిచిత్తము.

దూత లోనికిఁ బిలువఁబడెను. వానికి రమారమి ముప్పదియేండ్లుండును. మహాభుజుఁడగు నారాయణబారి వీరరసము రూపుఁగైకొని వచ్చినక్రియ నుండెను. ఆతనిపేరు యుద్ధకేసరి. సార్థకనామధేయుఁడు. తాను మహాకోసలమునందలి సుక్షత్రియ వంశసంజాతుఁడని యాతఁడు గర్వించుచుండును. యుద్ధకేసరివంశమువారు, యశోధర్మ మహారాజప్పనివంశమును బదునెనిమిదితరములుగా నిరుపమభక్తితోఁ గొలుచుచుండిరి. యశోధర్మ హూణునితోఁ బోరనున్నాఁడని యుద్ధకేసరికిఁ దెలియుటతోడనే, యాతఁడామహారాజువద్దకుఁబోయి "దేవా! మావంశమువారుపదునెనిమిదితరములుగా మీరాజవంశమును, మంచికాలములందును, చెడుకాలములందును సేవించుచున్నారు. కాని యింతకాలముగా మేము మీయభిమానమునకుఁగాని, మీ రోపంగుకానుకలకుఁగాని కనిపెట్టుకొని యుండినవారముకాము. కాని దేవా! నేఁడుమాత్రము మీకృపామృతమును నాపైఁ జిలుక మిమ్ముఁ బ్రార్థించుటకు నామనస్సెంతయు నొచ్చుచున్నది. ఇది నావిధియనికూడ నాయభిప్రాయము" అని మనవిచేసెను.

యశోధర్మ యాతనియెడఁ బ్రసన్నుఁడై "యుద్ధకేసరీ! నీయభీష్టమేమి? నాశక్తివంచనలేక నీకోరిక నెఱవేర్చెదను" అని చెప్పెను.

దానికి యుద్ధకేసరి సంప్రీతుఁడై "దేవరవారెల్లప్పుడుదారహృదయులు. హైందవనరేంద్రమండలి నిశ్చితాభిప్రాయమును మిహిరగులునకు విదితపఱచుటకై, నన్నాతనికడకు దూతగాఁ బంపుటకు దేవరవా రనుగ్రహింపవలయును." అని యడిగెను.

యశోధర్మ విభ్రాంతుఁడై "ఇదియేటికోరిక? ఆకార్య మపాయకరము గదా? క్రూరరాక్షసుఁ డగుమిహిరగులుఁడు యుద్ధనియమముల నుల్లంఘించి నిన్ను వధించుటకుఁగూడ వెనుదీయఁడు" అని చెప్పెను.

మిహి:—నేను భారతీయుండఁగాను. కాన మీపాడుధర్మములు నన్ను శాసింపవు. చేష్టనా! ఎఱ్ఱగాఁ గాలినకొఱ్ఱులు, పటకారులు తెప్పింపుము. ఈదురాత్మునకు, హూణుని గౌరవించువిధానమును నేర్పింతము.

యుద్ధకేసరి సటలువెటికిన కేసరివోలె నాడుఁగఱచుచు "ఓరీ తెలివిమాలినవాఁడా! నేను భయమెట్టిదో యెఱుఁగని ప్రసిద్ధకేసరివంశజుఁడనని నీకుఁదెలియదా? నానాలుకమాత్రము పెఱుకనేల? నాయంగములనొక్కొక్కటిగా నెలగివేయుము. నానెత్తురు నొక్కొక్కబొట్టుగాఁ గార్చివేయుము. నీహూణనేత్రగోళములనంటట, రాక్షసానందరసముతో నింపివేసికొనుము. అప్పటికిఁగూడ యుద్ధకేసరి చింతాకంత భయమునైన వెల్లడింపఁడు. ఓరీ మ్లేచ్ఛాధమా! నీవనిన, నాకెంతయో తిరస్కారము. ద్వేషము. కాని నేఁడాతిరస్కారద్వేషములు శతాధిక విజృంభితములై, దుర్భరములైయున్నవిరా! నాజన్మభూమి పాదారవిందములసన్నిధి నీవు నన్ను బలియొసంగనుండుట కెంతయుం సంతసించుచున్నాను. కాని ద్రోహకర్ములగు నీవజ్రాయుధుని, ఇంద్రద్యుమ్నునిఁజూడ నాసంతాప మపారమై యున్నది" అని పలికెను. ఆరాజులమోము లవమానముచేఁ జిన్నవోయెను.

మిహిరగులుం డాతనిపలుకులకుఁ గాలడచినపన్నగమువోలె రోఁజుచు "పలుగాకీ! తులువా! నోరుమూయుము. లేకున్న నాచేతులయందే నీవు చచ్చెదవు" అని గద్దించెను.

కాని యుద్ధకేసరి యాతనిగద్దింపులను వీనులఁజొనుపక "ఓరీ! రమ్ము! మగవాఁడవేని రమ్ము! సహజశూరుఁడవేని చెప్పినంతచేయుము" అని గర్జించెను.

మిహిరగులుఁ డాతనితోఁ బోరాడలేచెఁగాని, నాహపాణవజ్రాయుధు లాతనిఁ బట్టుకొనియాపిరి.

వజ్రా:—నీచుఁడగు వీనితో మహనీయులరగుమీరు పెనఁగుట ధర్మము కాదు.

ఆమాటలకు యుద్ధకేసరి కాలాంతకునివలెఁ గనలుచు "ఓరీ! మాతృద్రోహీ! చండాలుఁడా! ఏమికూయుచున్నావురా? నావంశముతోఁ దులఁదూఁగఁగల క్షత్రియకుటుంబము, విశాలమగు నీయార్యావర్తమున నొక్కటియైన, మచ్చునకైనఁగలదా? ఓరీ ద్రోహీ! కాదు కాదు. క్షమింపుము. నీచాత్ములగు నీబోఁటివారికి, సుక్షత్రియవంశ పవిత్రచారిత్రము లెట్లు తెలియఁగలవు? గంధపొడివాసన గాడిద కేమి తెలియును?" అని సమ్రాజుని దూషించెను.

చేష్టనుఁ డింతలోఁ గాల్చినకట్టులు, పటకారులు తీసికొనివచ్చెను. తోడనే మిహిరగులుఁడు "ముందు వానికన్నులు పెఱికివేయుము" అని యాజ్ఞచేసెను. చేష్టనుఁ డాగనగనలాడుకట్టుల నొక్కొక్కదానిగా యుద్ధకేసరి కన్నులఁ బొడిచి పెఱికిలాగెను. కాని యుద్ధకేసరి యించుకయైన బాధనొందక "ఆహా! ఇంతవఱకు నిస్సహాయముఁదగు వైదేశికుని పాదాక్రాంతములఁ బడి నలుఁగు నామాతృభూమిని జూడలేక సందురుచుంటిని. ఇప్పుడా వేదన నాకుఁ దప్పినదికదా!" అని యాతఁడు గర్వోక్తులాడుచుండెను.

"వాని నాలుకఁగూడఁ బెఱికివేయుము." అని మిహిరగులుఁడు గర్జించెను. ఇదియు నయ్యెను. కాని యిప్పటికిని సైతము యుద్ధకేసరి యంతయేని వేదన ననుభవించునట్లు లేదు. ఆవీరుఁడు కుడిచేయిఁజూపుచు దానిని నఱికివేయ హూణభటులకు సన్నచేసెను. అదియు నయ్యెను. అంతట నాధీరుఁడు కుడికాలిఁ జూపుచు దానిఁ గోసివేయ వారికి సైగచేసెను. ఇదియు జరిగెను. ఇప్పుడు యుద్ధకేసరి క్రిందికొఱిగెను. అంత నాతఁ డెడమచేత నెడమకాలిఁ జూపుచు దానిఁ గోసివేయ సూచించెను. హూణభటు లద్దానిఁ గూడ నఱికివేసిరి. ఇప్పుడు 'యుద్ధకేసరి' యని పిలువఁబడినది యొక్క మొండెముమాత్రము నిలిచియుండెను.

యుద్ధకేసరి యాచిత్రవధను సంతసముతో ననుభవించుటను మిహిరగులుఁడు గమనించెను. అతఁ డందుచే నిరుత్సాహుఁడై "ఈమూర్ఖుఁడు

నాకించుకయేని సంతోషమునీయలేదు. ఏఁడు విలపింపనులేదు, మన్నింప నన్ను బతిమాలనులేదు. వీనిఁ జంపుటకంటెఁ గూరగాయలఁ దఱుఁగుటయైనఁ జాల యానందముగా నుండును.'' అని చప్పరించెను.

దానికింద్రద్యుమ్నుఁడు "అయిన దేవరవారియనుజ్ఞయైన పీనిపనిఁ గానిచ్చెదను'' అని తనఖడ్గమును యుద్ధకేసరిమొండెమునందు లోతుగా గ్రుచ్చి యాతనిబాధఁ దొలంగించెను.

యుద్ధకేసరి యీపాడులోకమునుండి పరలోకమునకుఁ బోయెను. ఇంద్రద్యుమ్నుఁ డాశవముం జూపుచు "ఇంతటి సుక్షత్రియవీరుని నేఁ జూచియుండలేదు'' అని పలికెను.

చేష్ట:—హూణుఁడు సాహసమునకుఁ బెట్టినపేరుకదా! వాఁడుకూడ నింతసాహసమును జూపనోపఁడు. కాని యీమూఢునకుమాత్రము తగిన శాస్తియైనదిసుమా!

మిహి:—ఈపీనుఁగుఁ దీసివేయుఁడు. ఇఁక మనము కూడినపనిఁ గావింతమా?

ఆశవము నచటనుండి తొలఁగించిరి. ఆచటనుండు హైందవోర్వీశుల మువ్వర నాఘోరకార్యము నిర్విణ్ణులఁ జేసెను. ఆకార్యక్రమమునఁ బాల్గొన వారిచిత్తవృత్తులు తిరుగఁబా టొనరించుచుండెను. ఎట్టులో యొకట్టుల యోజనలుమాత్రము సాగుచుండెను.

మిహి:—ఇప్పటిపరిస్థితు లివి. హూణద్రోహులతోడియుద్ధము తీరనిపనియైనది. సమరము తప్పనిసరియై, నానాఁటికి సమీపించుచున్నది. మనశాత్రవు లెంతబలమును బ్రోవుసేయుదురో వారితోఁ దలపడుటకు మన మెంతబలమును సేకరించుకోవలయునో, యీసంగతుల మన మిపు డాలోచింపవలయును. మనము మునుఁగుటయో, తేలుటయో యీసమరము నిర్ధారింపవలయును. ఈదేశము హూణులయధీనమునందుండుటయో, తప్పిపోవుటయో యీయుద్ధము పరిష్కరింపవలయును.

నాహ:—హూణవిద్రోహులకుఁ దోడ్పడు హైందవోర్వీశు లెవ్వరై యుందురు? మఱి వారికి సైన్యములు, ధనము నెంతవఱకుండును? ఈవిషయములన్నింటిని సవిస్తరముగా దేవరవా రిప్పటికే వేగులవారివలన నెఱిఁగి యుందురనుటకు సందేహములేదు.

మిహి:—మనగూఢచారులలో నిపుణుఁడగు కాలాగ్ని కాలధర్మమొందినాఁడు. ఇఁక సర్వసమ్మత, సుమతుల నోపడియే లేదు. నాఁటినుండి మనరహస్యపరిజ్ఞానము, నిష్కళంకముగా నుండుటలేదు. కాని, నీకిప్పుడు కావలసినసంగతులన్నియు నేను దెలిసికొనియున్నాను. హూణవిద్రోహులకు నాయకులను, వారిరాణువల మొత్తమును నాకుఁ దెలియును. మగధరాజు బాలాదిత్యుఁడు ౧,౦౦,౦౦౦ యుద్ధభటులను క్రమశిక్షలేని వారిఁ గొనిరానున్నాఁడు. కళింగరాజాత్మజ చారుమతి ౧౫౦,౦౦౦ యుద్ధవిశారదులతో రానున్నది. కామరూపస్వామి కుమారపాలుఁడు ౫౦,౦౦౦ సిపాయులను, విద్రోహనాయకుఁడు యశోధర్మ ౬౦,౦౦౦ సాహసాంకులగువీరులను, దీసికొనిరానున్నారు. సింహళాధిపుఁడు కాకవర్ణుఁడు ౧౦,౧౦౦ సైనికులతో రానున్నాఁడు. కాంచీపురాధీశ్వరుఁడు అవంతివర్మ ౮౦౦౦ క్షత్రియులగువీరులను, వేఁగీదేశాధిపుఁడు మహేంద్రవర్మ ౨౦౦౦ భటులను, కేరళనాథుఁడు మహాసేనుఁడు ౧౫౦౦ యోధులను, వ్యాఘ్రరాజానుజుఁడు ౧౦౦౦ వీరులను, కాకవర్ణునినాయకత్వమునఁ బంపనున్నారు. మొత్తముమీఁద వారిబలమున 3,౮౨,౫౦౦ సైనికు లుందురు. మఱియు దేవరాష్ట్రమహారాష్ట్రాధిపుఁడగు అపరాజితుఁడు ౨౦౦,౦౦౦ సైనికులతోవచ్చి వారిఁ గూడనున్నాఁడని వదంతిగానున్నది. ఇందులకుఁ బ్రతిఫలముగా వారాతనికి సౌరాష్ట్రము నొసంగ బాసచేసియున్నారఁట. ఈవదంతి యెంతవఱకు నిజమో తెలియదు.

రుద్ర:—బాలాదిత్యయశోధర్మలకంటె నపరాజితుఁడు ప్రబలుఁడగు వైరి యనవచ్చును.

నాహ:—ఇప్పుడు మనరాణువపరిమితి యెంతయుండును?

మిహి:—మొన్న బామియాను దేశమునుండి ౨౫౦,౦౦౦ భటులరు దెంచిరి. ఉజ్జయినియందును, ఇతరప్రాంతములందును, ౨౦౦,౦౦౦ హూణవీరు లున్నారు. గాంధారేయులగు ౧౫౦,౦౦౦ శబరులు మనకుఁ దోడ్పడి, దోపిడియందుఁ జాల్గొన సంసిద్ధులైయున్నారు. ఘూర్జరులు, యౌధేయులు, లబ్ధక్రయులగు హైందవులు ౧౮౦,౦౦౦ మందియుందురు. ఇవిగాక, ఇంద్రద్యుమ్న వజ్రాయుధుల భటులు ౧౫౦,౦౦౦ మంది కుందురు. మొత్తముమీఁద మనవద్ద ౯౩౦,౦౦౦ సైనికులుందురు. వారిలో ౪౫౦,౦౦౦ మంది హూణులుందురు.

నాహ:—అయిన మనయాకులపాటునకుఁ గారణ మింతయైనఁ గన్పట్టదు. హూణభటుఁ డొక్కఁడు, హూణేతరు లిద్దఱతోఁ బోర సమర్థుఁడు. పర్షియను లీహూణపరాక్రమము నీవఱకే రుచిచూచియున్నారు. వారే యిందులకు సాక్షులు.

చేష్ట:—ఘూర్జరులు, యౌధేయులు హూణధ్వజముక్రిందఁ జేరి నడుముకట్టి నిలిచియున్నారు.

నాహ:—గాంధారేయులగు శబరులుసైత మొక్కఁడునైన వెనుక వేయుటలేదు.

వజ్రా:—కాశ్మీరులుకూడ ధైర్యసాహసములకుఁ బుట్టినిండ్లుసుమా!

మిహి:—అవును. హైందవేతరులకంటె వారు ధీరులు.

వజ్రా:—అయిన మన మిట్లేల చేయరాదు? అపరాజితునకు సౌరాష్ట్రమును మనమే యిచ్చుట కియ్యకొని యాతనిఁ దటస్థునిగా నుంపనగునుగదా! అప్పుడు మనకు హూణవిద్రోహుల నోడించుట మిగుల సులభము. హూణవిద్రోహుల నణఁచినతర్వాత, నపరాజితునకు మన మిచ్చినమాటను ద్రిప్పికొనవచ్చును. అప్పుడు మనతోఁ బోరాడుటయో యూరకుండుటయో వానికే వదలుదము.

సౌరాష్ట్రస్వామియగు రుద్రసింహుఁడామాటలకు విగులుపడి "హూణులపరాజితునకు సౌరాష్ట్రము నొసంగ సమ్మతించినయెడల, వానిఁజూచి భీతిల్లి హూణు లందుల కంగీకరించిరని పదుగురందురు. అది మనకు సిగ్గుచేటుగదా!" అని పలికెను.

మిహి:—హూణవిద్రోహులకు సాయముగా నూర్గు అపరాజితులు వచ్చినమాత్రమున నేమి? ఎల్లప్పుడును వారికి బుద్ధిచెప్పుటకు హూణులు సంసిద్ధులైయుందురు.

నాహ:—అపరాజితుఁడు మనల సేవించినయెడల, మనము మహారాష్ట్రమునుగూడ జయింపవచ్చును.

మిహి:—నిజమాడితివి.

వజ్రా:—దేవరవారీయుద్ధమున విజయవిరాజితులైనపిదప, నింద్రద్యుమ్నుని, నన్ను నేవిధమున నాదరింతురో చూడవలయును. అప్పుడు మాకెట్టిలాభములు కలుగనున్నవో?

మిహి:—మీరాజ్యములు మీయధీనమందుండనిచ్చినఁజాలదా?

రాగము శ్రుతిమీరిపోవునేమోయని, వజ్రాయుధుఁడింక నోరెత్తినవాఁడు కాఁడు.

మిహి:—మంచిది. ఇఁక మనము తరువాతిసంగతిఁ బోవుదము. ఆ విద్రోహులను మనమెచట నెదుర్కొందము? మహాకోసలపుఁ బొలిమేరలయం దడ్డగింతమా? లేక మగధయెల్లల నిరోధింతమా? లేక కాశీపట్టణమునఁ గలియఁబడుదమా?

నాహ:—మహాకోసలపుఁ బొలిమేరలయందుఁ దలపడుటయే యుక్తము. ఇందువలన మూఁడులాభము లున్నవి. ఉజ్జయినీపౌరులు కలతఁ జెందియున్నారని వింటిమికదా? ఈసరిహద్దులనుండినచో, మనము వారిఁ గనిపెట్టియుండుటకు వీలుండును. ఈపొలిమేర మనకార్యరంగమునకు సమీ-

పమై, శత్రుకార్యరంగమునకు దూరముగ నుండును. ఇఁక మూఁడవలాభము. ఆప్రదేశములు హూణవిద్రోహుల కంతపరిచితము లైనవి కావు.

చేష్ట:—ఆవిద్రోహులు మహాకోసలమునకుఁ బడమరగాఁ బోరను కొనుము. అప్పు డెట్లు?

నాహ:—అప్పుడు మనము మహాకోసలమును ముట్టడింపవలయును. కాని యాబుద్ధిహీనుఁడు యశోధర్మ యీవిధమున దొమ్మరాటలాడఁడని నా యభిప్రాయము. ఎప్పు డెప్పుడు హూణులఁ దఱిమివేయుదునా యని యువ్విళ్లూరు నాతఁడు కాలవిలంబమునకుఁ దాళియుండునా? లేక తనసైనికుల యుత్సాహాగ్ని జల్లార్ప నోపఁగలఁడా? ఇది యసంభవము.

రుద్ర:—అవును. నీమాట నిజము. నేను యశోధర్మ నెఱుఁగుదును. ఈయుద్ధకేసరికి నాతనికిఁ జింతాకంతయైన భేదము లేదు. తమమరణమునకుఁ గలయవసరమునుగాని, యందువలని ప్రయోజనమునుగాని యోచింపకయే వీరు మడియుచుందురు.

మిహి:—దీని నటుండనిమ్ము. మన మాలోచింపవలసినసంగతి యిఁక నొకటిమాత్ర మున్నది. హూణరాష్ట్రీయు లేమైనఁ దిరుగుఁబా టొనరించు సూచనలు పొడఁగట్టుచున్నవా?

రుద్ర:—దేవా! సౌరాష్ట్రవిషయము నేను మాట్లాడఁగలను. ఆజనులు పాఱుఁబోతులు. తిరుగుఁబాటొనరించు మగతనము వారికి లేదు.

మిహి:—యౌధేయులసంగతి?

చేష్ట:—దేవా! వారొకించుక యతృప్తితో నున్నారు. కాని వారు మన కెట్టికష్టములఁ గలిగింపనోపరని నామనవి. వారిలోఁ బెక్కుమంది మన రాణువలఁ జేరియున్నారు. ఇఁక వీరు తమమిత్రులు హూణవిద్రోహులతోఁ జేరకుండఁ జూచుకోఁగలరు.

మిహి:—ఉజ్జయినిసంగతి?

చేష్ట:— దేవా! ఉజ్జయినీపౌరులు చాల నసంతుష్టులై యున్నారు. కాని వారుగూడ నీ దేశీయుల కేమిటఁ దీసిపోవువారు కారు. వారిమాటలు కోటదాఁటుచున్నను, కాలుమాత్రము కడపదాఁటదు. మొఱుఁగుకుక్కలు కఱచునా! వారు తమ స్వేచ్ఛావృత్తికిఁగాని మడిమాన్యములకుఁగాని, యాస్తిపాస్తులకుఁగాని యించుకయైన నష్టము వాటిల్లు సూచన లగపడినచో, నాలేఁతసొరకాయలఁగూడఁ గోయుట మాని, చెప్పుక్రింది తేళ్లవలె నణఁగియుందురు. సాధారణముగాఁ బ్రజలలోఁ బలుకుబడిగలవారు బ్రాహ్మణులు, వైశ్యులని చెప్పవచ్చును. వీరు రాగిరువ్వఁ గోల్పోవుటకుఁగాని, యొక దెబ్బఁ దినుటకుఁగాని పాల్పడరు. మనసైన్యములు పూర్తిగా నోటమిఁ గాంచి జీవచ్ఛవములై యుండినఁదప్ప, ఉజ్జయినీనగరమునందుఁగాని మఱియెచ్చోఁగాని తిరుగుఁబాటులుండునని నేను భీతిల్లను.

మిహి:— ఇతరరాష్ట్రములసంగతి యేమి?

చేష్ట:— దేవా! యుద్ధమున మనము పరాజితులమైనఁదప్ప వారు మనల నెదిరింపరు. కులీనులందు గుప్తపక్షపాతంబులు పెక్కుండుననుటకు సందియము లేదు కాని, విజయము తమకు నిజమని నమ్మకము పుట్టువఱకు వారు బయటఁబడరు. దేవా! సుఖాభిలాషయు, బంధువాత్సల్యమును నొక్కపెట్టున విడనాడి, రణావనికుఱుక వారికి దీమసము లేదు.

మిహి:— ఇఁక మనము సభ చాలింపవచ్చు ననుకొందును. అన్నిసంగతులఁ బరికించితిమిక దా!

అంత సభ ముగిసెను. ఆయిదుగురును సభామందిరమును వీడి చనిరి. చేష్టనాహపాణులు హూణసైనికశిబిరములకుఁ బోయిరి. వజ్రాయుధుఁడు, ఇంద్రద్యుమ్నుఁడు, రుద్రసింహుఁడు కొంతదూర మొకటిగాఁ జనిరి.

"యుద్ధకేసరి వధనుగుఱించి నీయభిప్రాయమేమి? అది మిగుల జోద్యమైయుండినదిగదా? అతఁడు నాకు సనాతనక్షత్రియవీరులను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చినాఁడు." అని యింద్రద్యుమ్నుఁ డనెను.

"ఆతనిమరణము వీరపురుషోచితమనుటకు సందియములేదు" అని రుద్రసింహుఁడుపలికి, వజ్రాయుధునియందు మిగుల మెలకువతోఁ బ్రవర్తింప వలయునని యాతనికిమాత్రము తెలియునట్లు సైగచేసెను.

వజ్రా:—ఇంద్రద్యుమ్నా! మనము హూణపక్షావలంబులమై యశోధర్మాదులతోఁ బోరుచున్నందులకు, మనకించుకరైన నాదాయ ముండవలయునని నీవు తలంపవా?

ఇంద్ర:—ఈహూణుఁడు మనరాజ్యములను మనకుదక్కనిచ్చిన నదియే పదివేలని నేను సంతసించెద.

"హూణవిద్రోహులసన్నాహములగూర్చి నీయభిప్రాయమేమి? వారిని మనము సులభముగా నణఁచివేయలేమా?" అని వజ్రాయుధుఁడు రుద్రసింహు నడిగెను.

రుద్ర:—ఆహా! అందుకు సందియ మేమున్నది.

వజ్రా:—ఈయశోధర్మ యనిన నాకుఁ గిట్టదని నీకుఁ దెలియును గదా! వాఁడు చారుమతి నెట్లో చేఁబట్టఁగలిగినాఁడు. నేఁగూడ నారాజకుమారి పాణిగ్రహణమునకుఁ బ్రయత్నించితిని కాని యాగర్వాంధురాలు నన్నుఁ గన్నెత్తియైనఁ జూచినదికాదు. ఈవజ్రాయుధునగౌరవపఱచినందుల కగుఫలము నామె త్వరలో రుచిచూచును. ఆరాకుమారి నాయంతముఁజూచునంతలో మహాకోసలకళింగరాజ్యములు మాడి మసిబొగ్గులై పోవలయును సుమా!

ఇంద్ర:—ఆమె నన్నుఁగూడఁ దిరస్కరించినది. కాని నీవలె నేను దలఁపను. ఇంతకును స్వయంవరమనినఁ బెక్కురు రాజకుమారులు విచ్చేయుదురుకదా! ఎట్టిరాజకుమారియైన వారిలో నొక్కనిమాత్రమేకదా వరియింపఁ గలదు. అందఱిని వరింపనందులకు నామెను మన మెట్లు దూషింతుము? అది యామె కెట్లు సాధ్యము?

"సరి. ఇఁక నావిడిదికిఁబోయెదను" అని వజ్రాయుధుఁడు "నీవు

ఇంద్ర:—భారతభూకాంతులభాగ్య మెట్లున్నదని నీభావము.

రుద్ర:—భారతీయులు పరాజితులగుట నిక్కము. 'మహాగజాఃపలాయంతే మశకానాంతుకాగతిః' అన్నట్లు సక్రమబద్ధమైయుండిన గుప్తసామ్రాజ్యమునైతము హూణునిధాటికిఁ జెదరిపోయెనన, నిఁకఁ బరస్పరద్వేషులును, ఇతరేతరద్రోహకర్తలునగు సభ్యవినిర్మితమగుహైందవనరేంద్రమండలి గుప్తవిజయులముందు నిలుచుట యెక్కడిమాట? ఈప్రయత్నము హాస్యాస్పదముతప్ప మఱివేఱుకాదు. స్కాందగుప్తునియంత్యక్రియలు హూణనిరోధకప్రయత్నములను విఱుగఁద్రోసినవి. ఆనాఁటితో నాశలన్నియు నడుగంటిపోయినవి. హూణరాక్షసులనుండి మనము తప్పించుకోఁగల మనునాశ మనకిఁకలేదు. అట్టియాశయేయుండిన నేనుగూడ హైందవనరేంద్రమండలియందు జేరియుండెడివాఁడను.

ఇంద్ర:—నీతో మనసువిచ్చి చెప్పుచున్నాను. నేనుమాత్రము వారితోఁ జేరదలంచితిని. ఈమిహిరగులునిఘోరకృత్యములు నాకు హేయములై కాన్పించుచున్నవి. యుద్ధకేసరిహత్యతో, నాయభిప్రాయము సుస్థిరమైనది.

రుద్ర:—నీకు సర్వనాశముకాకుండుఁగాక! నీవు తటస్థుఁడవైయుండుట క్షేమమని నాయుపదేశము.

ఇంద్ర:—తాటస్థ్యము నాయంతరాత్మను సంతృప్తిపఱుచుట లేదు. మీఁదుమిక్కిలి యీదినములందు యుద్ధకార్యవ్యగ్రునికంటె, తటస్థున కెక్కుడాపదలొదవుట సహజము.

రుద్ర:—బాగుగా జెప్పితివి.

అంతట వారిద్దఱు, రుద్రసింహునివిడిదియగు సత్త్రపుల నగరుకుఁ బోయిరి.

ముప్పదియొకటవతరంగము.

అమలాపురియందలి బహిరంగసభ

అచట నమలాపురియందు యశోధర్మ సచివసేనానులతోడను ప్రజల తోడను సభకూడియుండెను. ఆ జనసమూహము సుసంఖ్యాకమైయుండెను. అందఱు నుద్రేకపూరితులై కార్యక్రమారంభమును వేచుచూచుచుండిరి. ఆ మహాకోసలులు తమ ప్రభువు హూణులతోఁ బోరాడ నొసగినసహాయము లను గర్వించి వేనవేలుగా నభినందించియుండిరి. యశోధర్మ యీ క్రిందివిధమున నుపన్యసింపసాగెను.

"ఓయార్యులారా! ఇవి భరతవర్షచరిత్రమునందు సంధిసమయములు. మనమతమును, పరిజ్ఞానమును, నాగరకతను నిర్మూలము చేయుటకుఁ గాను, రమారమి నలువదివత్సరములుగా మనలను నేలఁబెట్టి కాలరాచుచున్న నూహుఁడగు విదేశజునితోఁ బోరాడవలసినదినములు సమీపించుచున్నవి. ఇట్టిసమయము మనజాతి కిదివఱకు సంభవించియుండలేదు. [illegible]ములగు నాలుగువర్ణము లకుఁ జెందియుండు బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు వీరంద ఱును దమమాతృభూమి వినాశవాహినిఁబడి కొట్టుకొనిపోవుచుండ నామె నందుండి తప్పించి గట్టెక్కింపఁ దలంపక యూరకచూచుచుండిరి. ఇన్ని యేండ్లుగా నుజ్జయినియందు హూణుఁడు నివసించుచున్నను, నొక్కహైందవో ర్వీశుఁడైన నాతని నటనుండి గెంటివేయ నుద్యోగించినవాఁడు కాఁడు. ఇప్ప టికిఁగూడ హూణుఁడు గుప్తసింహాసనమున సుఖాసీనుఁడై చతుర్వేదములను షట్ఛాస్త్రములను, చతుర్వర్ణములను గాలఁదన్నుచున్నాఁడు. కాని యార్యా వర్తముమాత్రము సిగ్గుమాలి మొద్దువలె నున్నది. మీఁదు మిక్కిలి పుండుపై ముల్లుగ్రుచ్చినట్లు బ్రాహ్మణులు తమచాతురీవిభూతితోడను, క్షత్రియులు

తమబాహుబలసంపత్తితోడను, వైశ్యులు తమధనాధిక్యములతోడను, శూద్రులు తమసేవాపరత్వముతోడను నాతనికి బాసటగా నిలిచియున్నారు. ఈనాలుగు జాతుల నొక్కటిగాఁ గలిపి నిస్సారమగుసంకరజాతిగా నొనరింప మిహిరగులుఁడు ప్రయత్నించుచుండ, వాఁడు కృతకృత్యుఁడగుట కానాలుగువర్ణములవారే సాయమొనరించుచున్నారు. ఆర్యజాతుల నుజ్జయినియం దంత్యకాలము దాఁపురించియుండ, నార్యరాజులు వారిరక్షింపఁ జేతకానివారై బిక్కమొగములతో నున్నారు. మనము బుద్ధిహీనులము. కాఁబట్టియే యీనాఁ డుజ్జయినికిఁగల్గినగతి రేపు మనకుఁగూడఁ బట్టునని మనము గ్రహింపఁజాలకున్నాము. హూణుఁడు విజయుఁడగుకొలఁది, బలమున నధికుఁడగుచున్నాఁడు. సారస్వతమునకుఁ బట్టుకొమ్మయగు నుజ్జయినీనగరమున నాగరకత మాసిపోయినయెడల, ననాగరకత తామరతంపరలై మహాకోసలమును ముంచివేయుట సత్యము. మహాకోసలమునేకాదు సమస్తభారతజాతికిఁ బూజ్యమగు కాశీపట్టణమునుగూడ నాశమొనరించుట నిక్కము. అంతతోఁబోదు! దూరముననుండు మగధ, కళింగ, కామరూపరాజ్యములుకూడ రూపుమాసిపోవుననుటకు సందియము లేదు. కాలక్రమమున గంద్వానము, కంచి, కేరళము, మహారాష్ట్రరాజ్యములుసైతము మూలమట్టుగాఁ గూలిపోవును. కాని యిప్పుడిప్పు డార్యజాతికి మంచిదినములు వచ్చుచున్నట్లున్నవి. ఇప్పుడిప్పుడు హైందవనరేంద్రులు కొందఱు నిద్రమేల్కొని తమపైఁబడనుండు భీకరనిర్ఘాతమునుండి తప్పించుకొనుటకై కనులు నులుపుకొని, యొడలు దులుపుకొని లేచుచున్నారు. పరమపూజ్యమగు నీభరతవర్షము నపవిత్రమొనరించిన యావిదేశజుఁడను నిషాదాధము నిటనుండి పాఱఁద్రోలుటకై వారిపుడు ప్రబలప్రయత్నములయందప్రమత్తులై యున్నారు. ఇట్టిప్రయత్నము లొనరించుటకు మీరాజే మొదటివాఁడు. మీరు తల్లివలెఁ బ్రేమించు మీరాణి చారుమతి యాతనికీప్రయత్నములలోఁ గుడిభుజమై నిలిచియున్నది. ('మహారాజు చిరంజీవియగుఁగాక! మహారాణి చిరంజీవియగుఁగాక!' అనుహర్షధ్వనులు.) మీరాణి యీ

యుద్ధమునుగుఱించి కళింగమునఁ బ్రచారమొనరించినది. ఆ ప్రచారఫలితముగఁ గళింగులందఱు యుద్ధసన్నద్ధులైరి. మనకుఁ దప్పక ౨౦౦,౦౦౦ కళింగసైనికులు లభించునను సూచన లగపడుచున్నవి. ఇంకొకపటాలము, కళింగరాజశిఖామణి యగు కారవేలునిసద్దుఁగూడ నుండినఁ గాదు. ఇఁక మగధవిషయము: మహారాజు బాలాదిత్యుఁ డీ యుద్ధముకొఱకు సర్వశస్త్రముల వినియోగించుచున్నాఁడు. సక్రమసైనికశిక్షనందుటకై మాగధులు రేయింబవళ్లు గడపుచున్నారు. బౌద్ధమతాకీర్ణమగు మగధరాజ్యమునందు వర్ణవిభాగము లేకుండఁ జేసి, సర్వకులములును సైన్యములందుఁ జేర నరుదెంచుచున్నారు. ఆర్యమతము నుద్ధరించుకొఱకు, నాస్తికమగు బౌద్ధమతముకూడఁ బ్రయత్నించుచుండ, నిఁక మనము వెనుకాడవచ్చునా? నాలుక తుదిపలుకుల కిది సమయముకాదు. ఇది మనసార మాటలాడఁదగినసమయము. ఇది పలుకులఁ బనిబలములముగఁ జూపవలసిన సమయము. ఓసామాన్యులారా! నాకుఁగూడఁ జాతుర్వర్ణ్యసంస్థయందు నమ్మకము కలదు. కాని యిప్పుడా నాలుగువర్ణముల వారును స్వధర్మానుష్ఠానపరులై యుండుట లేదని నాకుఁ దెలియును. క్షీణదశకు దిగుటచే నది పొందినదుర్నీతులఁ బోఁగొట్టి, మరలఁ బూర్వమువలె నది నిష్కళంకధర్మసమన్వితమై యుండునట్లొనరింప నేను బ్రయత్నించుచున్నాను."

"ఓ బ్రాహ్మణులారా! జగద్విఖ్యాతమగు మీసద్విజ్ఞానమును, మీరు ప్రజలయందలి విచ్ఛిత్తలంపులఁ బెంపొందించి మీపొట్టల నింపుకొనుటకుమాత్రము దుర్వినియోగ మొనరించుచుంటిరి. దేశ మేయోటఁబడి కొట్టుకొనిపోవుచున్నను మీరు గమనించెడివారు కారు. మీకులధర్మములగు భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యముల నేమియో మీ రెఱుంగకున్నారు. అవాఙ్మానసగోచరుఁడును, నిత్యుఁడునగు పరమాత్మసాన్నిధ్యమును జేరుమార్గము నరయుప్రయత్నముల మీ రొనరింపకున్నారు. బిరుదులఁ బడయుటకు, గౌరవములఁ గాంచుటకు, అధికారములఁ బొందుటకు, భాగ్యము నార్జించుటకు మీ రన్నివిధములఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. ఈదురాశలు మిమ్ముల ననుదినము తొలిచివేసి, మీసారమును, మీ

మఱఁటిమిని నీల్చివేయుచున్నవి. ఓవిప్రులారా! దురాశాధ్వాంతభూయిష్ఠమగు నిట్టివక్రమార్గములఁబోయిన, నదృష్టభాగ్యుఁడు మీకగపడఁడు. ఎన్నటికిఁగాని మీరు బాగుపడరు. సదాచారసంపన్నులగు బ్రాహ్మణులనిన; నేను వారిఁ బూజింతును. కాని దురాచారులగు బ్రాహ్మణులను మ్లేచ్ఛులకంటె హీనముగాఁ జూతును. ఏలయన; వీరు సన్మార్గము నెఱిఁగియు, దుర్జనులై యున్నారు. మ్లేచ్ఛుఁడో, దుర్మార్గముఁదప్ప మఱిదేని నెఱుంగఁడుగదా! సనాతనధర్మపరాయణు లెవరైన నిచటనున్నయెడల, నేను వారిఁ బ్రార్థించుచున్నాను, ముందుకు రండు. వచ్చి, మీపూర్వులగు ద్రోణాచార్య, అశ్వత్థామ, చాణక్యులవలె దివ్యాయుధములఁదీసికొని మీతపశ్శక్తిచే నీపవిత్రకార్యమునకు మీచేనైనంత సాయ మొనరింపుఁడు. మీకిపుడు దివ్యాస్త్రములు లేవని లజ్జనొందకుఁడు. రండు. అందఱు యోధు లుపయోగించునాయుధములను మీరుకూడ ధరించి మీశక్తికొలఁది పోరాడుఁడు. మీరొనరించుసాయ మెంతస్వల్పమైననేమి? ఇపు డదియుఁగూడ మీదేశమునకుఁ గావలసియున్నది."

"ఓక్షత్రియులారా! మీరు మీసాహసపరాక్రమములను మీమాతృభూమికి శత్రువగువానికి విక్రయించితిరి. కుటుంబకలహములందును, పనికిమాలినకుట్రలయందును మీరు తగుల్కొని మీసాహసమును జిదుప లొనరించుకొంటిరి. స్వధర్మనిర్వహణముకంటె, మీరు యుక్తాయుక్తములఁ బరికింపక సాహసములఁ జూపుచుఁ గాలముం గడుపుచుంటిరి. నిరంతములగునీకలఁతలను, విద్వేషములను మఱచిపోయి, మాతృదేశసముజ్జీవనముకొఱకు మీరందఱొక్కమొగమై నడుముకట్టి నిలువుఁడు."

"ఓవైశ్యులారా! మీకుఁగలధనమును మీరు మీవిషయలోలత్వమునందును, వ్యభిచారవ్యవహారములందును దుర్వినియోగపఱచుచున్నారలే కాని, చిల్లిగవ్వనైన బీదసాదుల నుద్ధరించుటకై వ్యయముచేసినవారుకారు. ధనమే ప్రధానమని మీరు తలంచి, యాపాడుధనముకొఱకు మీరెన్నియబద్ధములాడుటకైన వెనుదీయుటలేదు. మానముపోయినను, రాగిదువ్వవచ్చినఁజాలు

నని మీరు భావించుచున్నారు. ఇంతకును ధనపిశాచము మిమ్మిట్లాడించుచున్నది. ఇంకనైన నిట్టిసుగ్నిద్రనుండి మీరు మేల్కొని, మీయస్త్రములచేతను, మీధనాదికములచేతను మీమాతృభూమికి బాసటలై నిలుచుఁడు. ఇపుడు మీదేశమునకు రెండును గావలసియున్నవి. మీవాణిజ్యపునరుజ్జీవనముకొఱకును, మీయైశ్వర్యసంరక్షణముకొఱకును మీరు శస్త్రములపై నాధారపడి యుండుటవలనఁ బ్రయోజనము లేదు. మీరుఁ దగినయాయుధములను మీరు దాల్చి మీస్వదేశవైరితోఁ బోరాడుట కొంత వీరము జూపి, పిఱికిపందలని మీకిపుడువచ్చియుండు చెడుపేరును బాపుకొనుఁడు."

"ఓ సహోదరులారా! 'మేము కాయకష్టము నోర్వఁజాలము' అని మీరు నాకడ గర్వోక్తులాడకుఁడు. మీరనుభవించు కష్టములన్నియు నూహింపలేక పడుచున్నారలే కాని వేఱుకాదు. మనస్ఫూర్తిగఁ జేయు కార్యములు క్రమము గణనకు వచ్చును. ఓ సహోదరులారా! మీమాతృదేశము దాస్యశృంఖలములయందుండఁ మీరు గోళ్లుగిల్లుకొనుచుఁ గూర్చుండియుంటిరి. ఇచట నీ రాజ్యమునకు మీకుఁ గల సర్వాధికారమును స్వయంకృతాపరాధమున మీరే కోల్పోయితిరి. ఇంతకును నిరంకుశుఁడగు రాజు, పక్కసనులను వారింపక మిమ్ములనే మిక్కిలిగా హింసించును. బ్రాహ్మణుఁడేగాని కొంచెపుసత్తు మణిభూషణములచేతను, పాండిత్యప్రకటనముచేతను నాతనిఁ దనవల వైచుకొనఁగలఁడు. క్షత్రియుఁడా నిరంకుశప్రభుసైన్యశ్రేణులఁ జేరి తప్పించుకొనును. వైశ్యుఁ డాతనికి సువర్ణపూజచేసి యాతనిమది కెక్కును. కాని మీరుమాత్రము నిస్సహాయులై యా రాక్షసునిహింసలకు గురియగుదురు. ధనమా? మీకు లేదు. యుద్ధవిద్యాభ్యాసములా? మీ రెఱుంగరు. చతురవాక్యసరణియా? మీకుఁ దెలియదు. ఇఁక నాతఁడు మిమ్మెట్లు కరుణఁజూచును. అప్పుడు మీబాధలు రెండింతలగును. మూఁడింతలగును. పెదవి తెఱచి మీకష్టములఁ జెప్పుకొనుటకైన మీకు గుండెలుండవు. పనిపాటలమునిఁగి తెలివిలేకుండు సామాన్యజనులదీనాలాపములు, నిరంకుశ రాజసభలయందే కాదు—ఒక్కొక్కప్పుడు రాజర్షులకొలువులందుఁ గూడ

వినఁబడవు. దుర్భరమగు నిట్టియవస్థనుండి తప్పించుకొనుటకు మీకొక్కటేమార్గ మున్నది. హూణునితోఁ గయ్యమొనరింప సమకట్టియుండు హైందవనరేంద్రమండలిరాణువయందు మీరందఱు వేనవేలుగాఁ జేరుఁడు. చేరి, మీ నెత్తురుటేరులను యుద్ధభూమియందుఁ బ్రవహింపఁజేసి, రాజ్యపాలనావిధానమునందు మీకుఁగలయధికారమును స్థిరపఱచుకొనుఁడు. ("మేము సిద్ధముగా నున్నాము. మేము సిద్ధముగా నున్నాము." అనుధ్వనులు.) అయినఁ బోండు. పల్లెయనక పట్టణమనక, దూరమనక దగ్గఱయనక, మూలమూలలకుఁ బోయి భూమిదున్నుకొని బ్రతుకు మీరైతుసోదరులకు నాయీసందేశమును వినిపింపుఁడు."

అంతట యశోధర్మ అచటికిఁ గొంతదూరమునఁ దొలఁగి నిలిచియుండు ప్రజలఁ గాంచి "ఓపంచములారా! 'మాహింసల కంతములేదు' అని మీరు నాముందు బడాయిలుకొట్టకుఁడు. ఆహింసలను మీరు విధిలేక పడుచున్నారు కాని వేఱుకాదు. మనసారఁబడుబాధలే ప్రశంసనీయములుసుమా! అరమనసుతోఁ బడుబాధలు దేహమును గష్టపెట్టుటయేగాక, ఆత్మకుఁ గళంకముఁ దెచ్చిపెట్టును. ఓశ్వపాకులారా! ఇన్నిశతాబ్దములుగా మీరు కులీనులచే హింసింపఁబడుచుంటిరి. కాని వేదములుగాని, శాస్త్రములుగాని కడజాతివారి నెఱుంగవు. ('మహారాజు చిరంజీవి యగుఁగాక! మహారాజు చిరంజీవి యగుఁగాక' అనుహర్షధ్వనులు.) మీహీనస్థితికిఁ గారణము మీరే యని చెప్పవలసియున్నది. శూద్రులకంటె మీరధమదశయందున్నారు. నిస్సహాయులై యున్నారు. ఏలయన; సొంతమని చెప్పఁదగినది. మీకుఁ జిల్లిగవ్వయైన లేదు. స్వామ్యమైనది సూదిమొనయంత భూమికూడ లేదు. మీరు కుక్కలకంటె నీచముగా, గాడిదకంటె హీనముగాఁ జూడఁబడుచున్నారు. అనుదినము మీపై బూఁతులువర్షించి మిమ్ము ముంచివేయుచున్నవి. కాన మీరు బాగుపడఁదలంచితిరేని, మీకొక్కటేమార్గ మున్నది. మీలో మీరే పటాలములుగ నేర్పడి, ముందురానుండుయుద్ధమున హూణునితోఁ దలపడ సన్నద్ధులుకండు. బ్రాహ్మ

ణులు, క్షత్త్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, వీరందఱివలె మీరుకూడ మాతృ దేశమునకుఁ బుత్త్రులేకదా!” అని యుపన్యసించెను.

తరువాత యశోధర్మయాజనసమూహమునంతయు నొక్కమాఱుగా నుద్బోధించుచు “కీర్తిప్రతిష్ఠలఁ గాంచనెంచి నేనిట్టిసాహసకార్యముల కుద్యో గించినవాఁడఁగాను. నేనుకాని, చారుమతికాని, బాలాదిత్యుఁడుకాని, కుమార పాలుఁడుకాని నూతనరాష్ట్రాధిపత్యమునకై—దానిధర్మాధికారినిగాదని— యాక్రమింపనొల్లము. బాలాదిత్యమహారాజన్యుని యుదారగుణమునువింటిరా? సముద్రగుప్తసార్వభౌమునిచే రాజ్యముఁగోల్పోయి పరాజితుఁడైన ప్రభు వంశాంకూర మెవ్వఁడైనఁ, బ్రస్తుతము హూణులయధీనముననుండు రాష్ట్ర మెద్దానినైనఁ దనది యని, చెప్పవలయునేకాని ఆరాజ్యములోని ప్రజలు తమ పూర్వరాజవంశజుని యాధిపత్యము నాకాంక్షింపకుండినయెడలఁ దనకుఁ గలపరి పూర్ణాధికారమును వదలుకొందునని బాలాదిత్యమహారాజు చెప్పియున్నాఁడు. (ఇందులకు నేనుగూడ సమ్మతించితిని. దేవరాష్ట్రమహారాష్ట్రస్వామి యగునప రాజితుఁడు సౌరాష్ట్రము తనకుఁ గావలయుననెను. ఆతని కారాష్ట్రముతో నావంతయేని సంబంధములేమింజేసి, మేమందుల కంగీకరింపమైతిమి. ‘నీకే కాదు. మాకుఁగూడ మేమిట్టి ప్రమాణము నుంచుకొంటి’మని మే మాతనికిఁ దెలి యఁజెప్పితిమి. ప్రియతములగు నా ప్రజలారా! నేఁటిపరిస్థితులను మీరు తెలిచి చూచినట్లు లేదు. భారతదేశభవిష్యద్దశ యీసమరముపై నాధారపడియున్నది. ఈసనాతనభూమి యనాగరక—సముద్రమున మునుఁగుటకుఁగాని, లేక యొక్కమాఱుగాఁ దేలి గట్టుకెక్కి యార్యమతమును, నాగరకతను, పరి జ్ఞానము నుద్ధరించుటకుఁగాని యీయుద్ధమే కారణమైయున్నది. ఇట్టిక్లిష్టపరి స్థితుల మీవర్తనములపై భారతదేశభాగ్య మాధారపడియున్నది. దాక్షిణాత్యు లగురాజులు కొంతమంది యేదియో కొంతకుఁగొంత సాయమొనరించుచు న్నారు. కాని మనప్రయత్నము లింకను గొఱవడియున్నవి. ఇప్పటికిఁగూడ మనబలములు హూణరాణువలతోఁ దులఁదూఁగఁజాలకున్నవి. కాన నో భార

తీయులారా! మీరందఱు వేనవేలుగా లక్షలులక్షలుగా సైన్యమునందుఁ జేర వలయునని నాకోరిక. హూణబాధితుల విలాపస్వరములు మీచెవులఁ జిల్లులు చేయుటలేదా? వితంతువులు, మందభాగ్యులు, మిమ్ముల బతిమాలుటలేదా? నిషాదుఁడగు విదేశజునిబారినుండి రక్షింప మీకొఱకై గృహిణు లెదురుచూచుచున్నారు. ఇట్టిపరిదేవనములఁ బెడచెవింబెట్టువాఁడు మీలో నొక్కఁడైనఁ గలఁడా? ఉండఁడని నానమ్మకము. ('ఎవ్వరులేరు, ఎవ్వరులేరు' అను కేకలు.) నామట్టుకు నాకొక్కటేమార్గము మిగిలియున్నది. పవిత్రమగు నీభారతభూమి నుండి హూణులఁదఱిమివేయుప్రయత్నమున, నాదేహమునందలి రుధిరమును కడపటిచుక్కవఱకు నర్పింప సంసిద్ధుఁడనైయున్నాను. ఒకవేళ నాకపజయము కలిగి నేను మరణించునట్లు తటస్థించినచో, మీరిపుడు నాయెడఁజూపుచుండు భక్తివాత్సల్యములను మీయువరాజకుమారుఁడు నరసింహునెడఁగూడఁ జూప వలయునని చెప్పుచున్నాను. ఇఁక మీకు సెలవు" (మహారాజు చిరంజీవియగుఁ గాక!' అను హర్షధ్వనులు) అని చెప్పెను.

యశోధర్మ కలాంజారుకోటకుఁ జారుమతిఁ జూచుటకై పోయెను. అతఁ డామెం గాంచినవెంటనే "కళింగపట్టణమునందును, అమరావతియందును బరిస్థితు లెట్లున్నవి?" అని ప్రశ్నించెను.

చారు:—అత్యద్భుతముగానున్నవి. కళింగు లీయుద్ధమును దమస్వకార్యముగా భావించుచున్నారు. సైనికులలో, నావికులలో నుత్సాహము బలిసియున్నది. సామాన్యజనులయుత్సాహము నిరుపమానమైయున్నది. ఒక విశేష మేమనఁగా; శూద్రులు గుంపులుకట్టి రాణువలోఁ జేరుచున్నారు. వైశ్యులు వారికై వారు, ధనరాసులఁ గుమ్మరించుచున్నారు. ఇపుడు కళింగు లీకదనమునకుఁ జూపుసమ్మతిలో నర్ధాంశమైన, నింతదనుక మఱియేయుద్ధమునకుఁగాని చూపియుండినవారుకారు. అమలాపురిలోఁ బరిస్థితు లెట్లున్నవి?

యశో:—అత్యాశ్చర్యముగానున్నవి. నేను నామహాకోసలులను నమ్మినందుకు, వారిపు డనువగుతీరున వర్తించుచున్నారు. వారియుత్సాహమును నీవు చూచియుండవలసినది. పాటలీపుత్రమునఁ బరిస్థితు లెట్లున్నవి?

మహా:—(ఆశ్చర్యముతో) రాజకుమారుఁడు మురారివచ్చుచున్నాఁడా? ఔనా? వానికిప్పు డిరువదేండ్లుండును. కాదా?

చార:—అవును. స్వమతోద్ధరణమునకు యుద్ధమునందు దన పెద్ద కుమారుఁడు నాయకుఁడై యుండవలయునని రాణి సరస్వతి పట్టుపట్టియున్నది.

నర:—అమ్మా! మురారికూడ యుద్ధమునకు వచ్చుచున్నాఁడు కదా! నేఁగూడఁ బోయెదను.

మహా:—నాయనా! నీకిప్పుడు నిండుగాఁ బదునాల్గేండ్లయిన లేవు. కాన నీవు పోరాదు.

నర:—(ఉత్సాహముతో) నేఁబోయెదను. నేఁబోయెదను. నన్నడ్డగింపకుఁడు. నీకుఁ దెలియకుండఁ నేను బరుగెత్తిపోయెదను. నేను వెనుదీయుచున్నానని మురారికిఁ దెలిసిన, నాతఁ డేమనునో తెలియునా? నేఁ బిఱికిపందనని యాతఁ డనుకొనఁడా?

యశో:—నరసింహా! నేను నిన్నుఁ గలాంజారుదుర్గసంరక్షణమునకై నియమింపుచున్నాను. నీప్రాణములనైన నిమ్ము కాని; కోటను మాత్రము హూణునిస్వాధీన మొనరింపకుము.

ఈతంత్రమున కాయర్భకుఁడు నరసింహుఁడు బేలుపోయి "బాబా! ఈకోటలో నొక్కజాతిముక్కనైన హూణుని కొప్పఁజెప్పుటకంటె, నేను నూఱుమార్లు చావనైనం జచ్చెదను" అని పలికెను.

మహా:—కుమారా! ఆహూణుఁడు మనయుద్ధకేసరిని జిత్రవధఁ గావించెనఁట! నిజమా?

యశో:—అవును.

చంద్రభానుఁడు:—బాబా! ఆమిహిరగులుని నీవెందుకుఁ గత్తికొకకండచేయవైతివి? వాఁడు దురాత్ముఁడుగా నున్నాఁడు బాబా! వానితోఁ బోరాడ నాకుఁగూడఁ గోరికకలుగుచున్నది.

ఆపుత్రుని ముద్దుమాటలకుఁ జారుమతి యుప్పొంగి మందహాసమొన రించుచు "తండ్రీ! నీవుకూడ నీయన్న నరసింహునితోఁ గలాంజారుకోట యందుండి, హూణుఁడు కోటలోనికి రాకుండఁ జూచుకొనుచుండుము." అని బుజ్జగించెను.

చంద్ర:—వాఁడు కోటలోనికివచ్చినయెడల, యుద్ధకేసరిని వాఁడు వధించినట్లు నేను వానిని వధించెదను.

లలిత:—బాబూ! ఈమిహిరగులుం డంతపెద్దవాఁడా?

యశో:—అవును తల్లీ!

లలిత:—బాబూ! అయిన నీవాతని నేల చంపలేదు? నీకందులకు సంశయమేల?

యశో:—అమ్మాయీ! నేనిఁక నెంతమాత్రము సంశయింపను.

లలిత:—అయినఁ బోయి, యుద్ధకేసరిం జంపిన యూదురాత్ముఁ జంపి వేయుము.

చంద్ర:—బాబూ! మురారిఁగూడఁ గలాంజారుదుర్గమునకురమ్మని నీవేల పిలువఁగూడదు?

యశో:—(మందహాసముతో) చీచీ! నీకు మురారిసాహాయ్యము కావలయునా?

చంద్ర:—వలదువలదు. మురారిని యుద్ధమునకుఁ బోనిమ్ము! మేము కలాంజారుదుర్గముఁ గాపాడుకొందుము.

మహా:—కుమారా! దాక్షిణాత్యులగురాజు లేమిసాయమొనరించిరి?

యశో:—అంతగా నేమియులేదు. కాకవర్ణుఁడు ౧౦,౦౦౦ సైనికులతో నరుదెంచినాఁడు. మఱికొందఱు తామురాక, తమసైన్యములను మాత్రము పంపిరి.

చారు:—మనసన్నాహములు తుదకెట్లు పరిణమించునని మీయభిప్రాయము?

యశో:—అత్యద్భుతముగాఁ బరిణమించుచు. ఎటుఁజూచినను మనకు విజయము నిజమని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. కాని భావికాలగర్భమున నేమి దాఁగియున్నదో, యెవరికెఱుక?

మహా:—విజయమో, వీరస్వర్గమో, కదా!

యశో:—అవును. నీమాట నిజము.

చంద్ర:—ఇంత సందేహమేల! విజయమే దాఁగియున్నది. మరణ మునుగుఱించి బాధ భావించు టెందులకు!

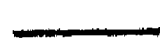
నర:—నీకేమియుఁ దెలియదు? మృత్యువు నెదుర్కొన సాహసించని వానిని, విజయలక్ష్మి వరింపదని నీకుఁ దెలియదా? నీకు మరణమనిన భయమైనచో, నేను మురారిని నాకు సాయముగా నుంచుకొందును. నీవు వద్దు.

చంద్ర:—ఓహో! నాకా భయము? అవసరమైనచో, నేనుకూడ మృత్యువు నెదుర్కొన సిద్ధముగా నున్నానుసుమా! ఆహూణుఁ డొనరించు ఘోరకార్యములఁ దలఁచుకొనునపుడంతయు నా నెత్తు రుడికిపోవుచుండును. అమరావతిలో నా నెత్తురు తెర్లినదో లేదో, అమ్మ నడుగుము.

నర:—అమ్మా! వీని నెత్తు రుడికినదా?

చంద్ర:—అమ్మా! ఉడకలేదా?

'అవును. ఉడికినది' అని చారుమతి యమందానందమునఁ బల్కెను.

ముప్పది రెండవ తరంగము.

వరాహమిహిరుఁడు.

అది చైత్రమాసము. పూర్ణిమాదివసము. రాత్రి పదిగంటలైనవి. షోడశకళాసంపూర్ణములగుచంద్రకిరణము లుజ్జయినీనగరమును, దానిశాఖానగరమగు విక్రమపురమును కౌముదీకాంతుల స్నానము చేయించి, వెండిపూఁతలు పూయుచుండెను. విశుద్ధనీలాంబరమునందలి వేలకొలఁదినక్షత్రములు భూలోకవిలాసమును నయనానందకరముగఁ దిలకించుటకో యన, హైందవముగ్ధాంగనలభంగిఁ దొంగితొంగిచూచుచు, నిరుపమానమగు తమ కళాప్రసరణమున, నూతనతేజముఁ గల్గించుచుండెను. ఆకాశచిత్రఫలకమున ముఖ్యప్రతిమయగు నిశాకరుఁడు, శృంగారనాయకునిరీతి ముసిముసినగవుల నక్షత్రకాంతులమధ్య సంచరించుచు, వారిపైఁ బఱపువిలోకనాంశువులఁ గ్రిందనుండుభువికిఁ ద్రిప్పి, యాత్మకాంతిపుంజముల శోభాభాసురములై యుండు భౌతికవస్తుసముదాయములవంకఁ గన్నులపండువుగాఁ దిలకించుచుండెను.

ఉజ్జయినీవీథులయందుఁ గర్పూరముపఱచిన ట్లుండు వెన్నెలలోఁ గొందఱుబాలు రాడుకొనుచుండిరి. వారితల్లులు దేశద్రిమ్మరులగు హూణులకు భయపడి బైటికిరానోడి, కిటికీలచెంతఁజేరి యాబిడ్డలఁ బిలిచి "కుఱ్ఱలారా! ప్రొద్దుపోవుచున్నది. వచ్చి నిద్రపొండు" అని వారిని బ్రతిమాలుచుండిరి. కాని వారియుద్బోధన లాయర్భకులచెవి కెక్కకుండెను. ఆటపాటల వారు మానకుండిరి. "దినదినము పున్నమగానుండదు. ఇందులకు బదులు మేము

పైయమవసనాఁడు వెండలకడనే నిద్రపోదుములెమ్ము" అని యాకష్టలను చుండిరి. హూణులువచ్చినదిమొదలు, పౌరకాంతలు పుక్కిటిపురాణములకై వెన్నెలరాత్రులందు వీథివసారాలలోఁ గూడుట మాని, వెరఁటివసారాలఁ గూడి కాలముబుచ్చుచుండిరి.

నాఁడు విక్రమపురమునందుఁ జంద్రునకుఁ బాడుగుళ్లు, పాడునగళ్లు, పాడిండ్లుతప్ప మఱేమియుఁ గాననచ్చుటలేదు. కాని యాపాడుప్రదేశము మధ్య నొకయున్నతగోపురముమాత్రము, కట్టుకదలక నిలిచియుండెను. గుప్త రాజధానిని హూణులు ముట్టడించినప్పు, డీవిక్రమపురము గుప్తహూణ రణరంగమై చాలవఱకు నలఁగెను. హూణులధాటికి కవి యేడునెలలు తాళఁ గలిగెను. కాని పౌరులవిద్రోహకర్మలకుఁ జిక్కి, కడ కది హూణులచేతఁ బడెను. అప్పుడు కోపోన్మాదులగుహూణులు దేవాలయములను, నగళ్లను నాశమొనరించిరి. అమూల్యములగు శిలావిగ్రహములను ముక్కలుముక్కలు చేసిరి. నిరుపమానములగు చెక్కడఁపుఁబనులను, చిత్రములను రూపుమాపిరి. శిల్పచాతురీమహిమలఁ జాటుఁవస్తువులఁ బడిచివైచిరి. కడుబంతయశోవిశ్రాంత మగు గుప్తసామ్రాజ్యవైభవములను గన్నులకుఁ గట్టునట్లు ప్రకటించుచుండు నద్భుతకళానిదర్శనము లన్నింటిని, రాక్షసహృదయులగు నాహూణులు నేల మట్టమొనరించి, అప్రతిమానమును, సనాతనమునగు హిందూదేశచారిత్రోపధి యందలి దివ్యసంఘట్టనమణులను భవిష్యద్భారతసంతానమునకు దక్కనీయక దోఁచుకొనిరి. కాని యీసర్వనాశమునుండి యొకగోపురముమాత్రము తప్పిం చుకొనెను. పాడుచేసినప్రదేశమునకు మధ్యభాగమున, నొకకట్టడమును నిల్పి యుంచినచోఁ దమపని వన్నె కెక్కఁగలదని సూచించి యట్లాగోపురమును రక్షింప నాజ్ఞఁజేసిన తోరమానునిచలచిత్తము, నెంతని కొనియాడఁగలము! ఈనిర్ధారణమునకు, వరాహమిహిరునికంటె నెక్కువగ సంతసించినవారు మఱెవ్వరుండరని చెప్పనగును. వరాహమిహిరుఁడు యౌవనుఁడు. ప్రసిద్ధుఁడగు నక్షత్రశాస్త్రజ్ఞుఁడు. ఆతఁ డిప్పు డాగోపురాగ్రమున నిలువఁబడి యొకమాఱు

శశాంకుని, మఱియొకమూఱు నక్షత్రములం జూచుచుం, దనమిత్రుఁడగు దండి యనుకవీశ్వరునితో సంభాషించుచుండెను.

"వరాహమిహిరా! నిన్న శాకుంతలనాటక మెట్లుండినది?" అని దండి యడిగెను.

వరా:—కళానైపుణ్య మించుక కొఱఁతపడియున్నను, నాటకము మాత్ర మద్భుతముగా నుండినది. కాని యీలోపములకు నటకులదూషించి యుపయోగములేదు. ఈకాలమున వారిం బ్రోత్సహించువా రెవ్వరున్నారు? నాట్యకళోపాసకులను గుప్తసార్వభౌము లధికముగాఁ బ్రోత్సాహపఱచుచుండెడివారు. దానంజేసి నటకులు, నటకురాండ్రు కని విని యెఱుఁగని ప్రావీణ్యము వడసియుండిరి.

దండి:—అవును. నీమాట నిజము. ఆకాలమునందలి నాట్యకళాకౌశలమునుగుఱించి, మాతండ్రిగారు విచిత్రగాథల జెప్పుచుండెడివాఁడు. ఒకనాఁడు ద్రౌపదీవస్త్రాపహరణనాటకమాడిరఁట! కౌరవసభారంగమునందు ద్రౌపది తనమానసంరక్షణమునకై, వినువారిహృదయములు నీరగునట్లు విలపించుచుండెను. ఆమెపతులు పంచపాండవులు, లాపడఁతి పరిదేవనములఁ జెవులంబెట్టరైరి. ఆచార్యోత్తములగు భీష్మద్రోణులు సామాన్యధర్మమునకుఁ గట్టువడి కూర్చుండియుండిరి. తోడనే స్కాందగుప్తచక్రవర్తి, కన్నులెఱ్ఱచేసి పటపటఁ బండ్లుగీటుచు, నయ్యది నాటకమనుమాటయే మఱచి, చివాలున నొఱనుండి తరవారిఁ దివిచి, దుశ్శాసనపాత్రధారిపైకి దూఁకెను. అంతలో నమాత్యు లాతని కడ్డుతగిలి, నాటకమనియు, నయ్యది నాట్యకళాకౌశలమనియుఁ దమస్వామికి విన్నవించిరి. వెంటనే సార్వభౌముఁడు సంతోషించి, దుశ్శాసనద్రౌపదీపాత్రధారులకుఁ, జెరి యొకరత్నాంగుళీయకమును బహూకరించెనఁట!

వరా:—మనపూర్వులదినము లంతవన్నెఁగాంచియుండెను!

దండి:—ఈకాలమున మననటకుల కమూల్యములగు పారితోషికముల నెవరొసంగుదురు? ఇట్టి పరిస్థితులఁబట్టిచూచినచో నిన్నటినటకులు సమర్థులని చెప్పనొప్పును.

వరా:—అవును. వారు బాగుగనాడిరి. కాళిదాసకవికృతనాటకము లాడుటకుఁ జాలప్రజ్ఞ కావలయును. అట్లుండియు వారు నాటకము రక్తికట్టు నట్లు ప్రదర్శించిరి.

దండి:—నిన్నటిదుష్యంతుఁడు వేఁటయందుఁజూపిన యాతురత చాల నద్భుతమైయుండెను. మృగయాసక్తికి నీవు ప్రతికూలుఁడవైనను, రాజులకుమాత్ర మయ్యది సముచితధర్మమని నీ వంగీకరింపక తప్పదు.

వరా:—రాజులు ధనుర్విద్యాకౌశలులై యుండవలసినదే. కాని సాధు వులగుహరిణములను జంపుట కగువేఁటయనిన నాకు ద్వేషము. సింహవ్యాఘ్ర గుహాలయందుఁ జొచ్చి, వానిం జంపుటఁగూడ మిగుల పాపమనియు, నక్రమ మనియుఁగూడ నాయభిప్రాయము. ఇఁక నాక్రూరమృగములు జనావాస ముల కరుదెంచి, మానవులకుఁ బశువులకుఁ బీడఁగలిగించుచున్నయెడల, నప్పుడు వానిని వధించుట రాజసేవకులకును రాజునకును విహితమేగాక విధి యుఁగూడ నైయున్నది. ఒకవేళ సింహవ్యాఘ్రాదిమాంసభక్షకక్రూరమృగ ములు పల్లెలలోనికిఁ బట్టణములలోనికి వచ్చినయెడల వాని నశ్రమముగా వధించుటకుఁ దగినకౌశలమును బడయుటకై రాజు లప్పుడప్పు డడవులకుఁ బోయి క్రూరమృగముల వేఁటాడుట యుక్తమనికూడ నేనందును. కేవలము సాధుమృగములను వేఁటాడుట దూష్యము.

దండి:—సింహములు, వ్యాఘ్రములు ప్రతిగ్రామమునకు రావు. కాన భూకాంతుఁడు మృగయావినోదమునఁ బ్రవీణుఁడగుటకు సాధుమృగములనే వేఁటాడక విధిలేదు. ఆతనికిఁ బ్రొద్దుపోవుటెట్లు?

వరా:—తనయిచ్ఛవచ్చిన ట్లాతఁడు రథములందో, గుఱ్ఱములపైననో తిరుగాడుచుండవచ్చును. పల్లెపల్లెకుఁ బోయి బీదలకు, రోగులకు, నిర్భాగ్య

లను, వితంతువులను, వృద్ధులనుఁ దన చేసైనంతసాయ మొనరించుచుండనగును. ఈవిధముగా నాతనికిఁ బ్రొద్దుపోకయేమి? పులులు సింహములు గ్రామములందు లేకున్నమానె; మూఁగలు, కుంటులు, గ్రుడ్డులు, బీదలు, రోగు లెందరో యుందురు.

దండి:—ఈపనులఁగూడ మనరాజు లొనరించుచున్నారుగదా! కాని మృగయావినోదఫలముగ ప్రభువుల కలవడుసాహసపరాక్రమములును,సమయస్ఫూర్తియు, జీవకారుణ్యమయములగు నీవుచెప్పిన కార్యములవలనఁ గలుగవు. రాజకుమారుఁడు నీవనునట్లు వర్తించుచుండినయెడల, సమయమున దొరలతో, దొంగలతో నోడి నెత్తిన గుడ్డవేసికొనిపోక మానఁడు. ఈవిషయము నటుండనిమ్ము. మానవతియగు శకుంతలను దుష్యంతుఁ డొకగాము లాలోచింపక నిరాకరించుటకంటెఁ గ్రూరకార్య మింకొకటిలేదని నీవనుకొనవా? ఆనిరాకరణము నాకన్నుల కశ్రువులఁ దెచ్చినది.

వరా:—అవును. నాకును దీన మానవు లింద్రియదాసులు కారాదని విదితమగుచున్నది. విశుద్ధచారిత్రయగు శకుంతలసైతము తన పెంపుడు తండ్రి యనుమతి నందకపూర్వమే మతవిధుల నుల్లంఘించి కామదాసియై దుష్యంతుని వలచి, పిదప నవమానముపాలై పెక్కిడుములఁ గుడువవలసివచ్చెఁగదా! కాని ముగ్ధాంగన, యట్టిపరిస్థితుల సాధారణముగ నేటిలోకలాగున నడుచుకొనఁ జాలదని నాయభిప్రాయము.

దండి:—అవును. అది సత్యము. కాని గాంధర్వవివాహము సర్వజనసమ్మతము కాకున్నను, ధర్మవిహితమైయున్నది. దాని నటుండనిమ్ము. కాళిదాసు శాకుంతలనాటకమునందు భరతవాక్యమున—

శ్లో. ప్రవర్తతాం ప్రకృతిహితాయ పార్థివ
స్సరస్వతీ శ్రుతిమహతాం మహీయతామ్,
మమాపి చ క్షపయతు నీలలోహితః
పునర్భవం పరిగతశక్తిరాత్మభూః.

అని ప్రార్థించియున్నాఁడుగదా! ఇది నీకు విచిత్రముగఁ గన్పట్టుటలేదా? చక్రవర్తి యాస్థానవర్తియై సర్వసౌఖ్యముల ననుభవించుచున్నప్పుడు కాళిదాసు వంటికవీంద్రుఁడును నీవిధముగా మరుపుట్టువునుండి తప్పించుకొనఁగోరుట నీకుఁ జోద్యమైయుండలేదా?

వరా:—లేదు. అది నాకు సామాన్యముగఁ దోఁచుచున్నది.

దండి:—ఈకాలమునఁ గవీశ్వరుల కట్టియభిమతము సాధారణమై యుండవచ్చును. మన మిపుడు నివసించుచున్నకాల మెట్టిదైనఁగాని మరు జన్మమెత్తఁ బురికొల్పదు. కాని విక్రమాదిత్యచక్రవర్తిపాలనము దివ్యముగా నుండెఁగదా! అప్పుడుకూడ నింకొకజన్మమంద గోరిక లేకపోవుట నాకు మాత్రము మిగుల విస్మయముఁ గొలుపుచున్నది.

వరా:—అట్లు కాదు. క్షణికములగు స్వదేశసౌభాగ్యవిధ్వంసాలలు విజ్ఞానధనునినైతము భ్రమింపఁజేయుచున్నను, ఇహలోకజీవితదుఃఖాంధకార మమాత్ర మాతనికన్నులకు గట్టుచుండును. విక్రమాదిత్యచక్రవర్తి పరిపాల నమున జీవితము సౌఖ్యజనకమై, యానందాలవాలమై యొప్పులఁ గులుకు చుండెను. ఆతనికాలమునఁ బ్రతిష్ఠాపితములై కళకళలాడుముఖములతో నల రారుచిత్తరువులఁబట్టి యీవిషయము విదితమగుచున్నది. పాటలు నాటకము లిట్లే కీర్తించుచున్నవి. కాని యిట్టిభౌతికానంద మెంతయైనను, సారూప్యా నందముతో సరిపోలునా? కాళిదాసువంటిపురుషోత్తముఁడు, తామరాకును నీరంటనివిధమున, లౌకికానందము లనుభవించుచుండియు, సనాతనఋషీంద్ర సంస్తుత్యమును, భవబంధవిచ్ఛేదమును, నిత్యమునగు దివ్యానందమునందఁ గమ కించుచుండును.

దండి:—వరాహమిహిరా! నీవెల్లప్పు డూర్ధ్వలోకములగుఱించి యోచించుచుందువుగానఁ బరలోకసౌఖ్యములఁ బ్రస్తుతించుచుందువు.

వరా:—దండీ! విశుద్ధనీలాంబరమునందలి నిశాకరతారకలను నేను జూచునపుడంతయు 'పుండరీకమండితమగు నీలకాసారమున నత్యుత్సాహ

తెలియదు. నాగరకశేఖరుఁడగు నార్యభట్టు సూర్యాదినక్షత్రములు భూమిని జుట్టి తిరుగుచుండు ననుపిచ్చిభ్రమకు లోనైయుండి 'తాఁబట్టినకుందేటికి మూఁడేకాళ్ల'ని మొండిపాద మొనరించెను. కాని యిప్పుడు మన మా సూర్యాదినక్షత్రములే భూమికిఁ బ్రదక్షిణించుటలేదని నిరాఘాటముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఇదియే కాదు. సూర్యుని భూమిచుట్టి తిరుగుచున్నదని నూతన సిద్ధాంతము.

దండి:—మీరు నక్షత్రశాస్త్రజ్ఞులు విచిత్రమానవులుసుమా! భూమి గుండ్రనిదనియు, దానివ్యాసము ౧౦౫౧ యోజనములనియు, పరిధి ౩౩౯౩ యోజనములనియు నార్యభట్టెట్లుకనిపెట్టఁగలిగెనో నాకుఁ జిత్రముగా నున్నది.

వరా:—భూమి మండలాకారముగనున్నదని 'ఐతరేయబ్రాహ్మణము' నందుఁగూడ నిరూపింపఁబడినది. 'భూమండలము' అని దానియందుఁ బ్రయోగమున్నది. సూర్యునకుఁ బొడుపుగ్రుంకులులేవనియు, నిరుసుపైఁదిరుగు భూచక్రమున సూర్యునకెదురైనభాగము పగలని పిలువఁబడునని యా 'బ్రాహ్మణము' ప్రకటించుచున్నది. ఆర్యభట్టు భూపరిమాణమును సొంతముగాఁ గనుఁగొనెను. అట్లే, చంద్రుఁడు, గ్రహములు, ధూమకేతువులు సూర్యునివద్దనుండి తేజమును గ్రహించుననియుఁ, గాన సూర్యునకభిముఖములైయుండు నా గోళార్ధభాగములు, స్వీయపదార్థప్రకృతిఁజేసి వివిధకాంతులతోఁ బ్రకాశించుచుండుననియుఁ గనిపెట్టియున్నాఁడు.

దండి:—సూర్యాదినక్షత్రములుఁగూడ భూమివలె స్వభావసిద్ధములగు పదార్థములచే రూపొందియున్నవా?

వరా:—ఆహా! అందులకు సందియములేదు. కాని యాపదార్థములు భేదించియుండవచ్చును.

దండి:—చంద్రబింబము సూర్యునివలనఁ గాంతినందుచుండుఁగదా! అయిన బింబమంతయు బ్రకాశింపక, సగముమాత్రము ప్రకాశించుటకుఁ గారణమేమి?

వరా:—చంద్రమండలమునందలి యేదేని యొకయర్ధాంశముమాత్రము, సూర్యునకు భూమికినడుమ వచ్చుచుండును. అట్టియెడ నాయర్ధభాగము మాత్రము సూర్యకాంతినిబడసి, రెండవభాగము స్వకీయచ్ఛాయాంధకారముతో నల్లగా నుండును. ఎండయందుండుకుండ రెండుప్రక్కల నిందులకుఁ దార్కాణముగాఁ జెప్పనగును.

దండి:—మఱియొకసంగతి. ఆర్యభట్టు గ్రహణములు కలుగుటకు గారణములఁ గొన్నింటిని సిద్ధాంతీకరించియున్నాఁడుకదా! వానియందు నాకు నమ్మకములేదు. 'భూమి సనపరిభ్రమణమునందు సూర్యచంద్రులకు మధ్యరాఁగా, భూచ్ఛాయ చంద్రునిపైఁబడును. అప్పుడు చంద్రగ్రహణమగును. సూర్యునకు భూమికినడుమ చంద్రుఁడు వచ్చినపుడు సూర్యుఁడు కొంతకుఁ గొంత కోసికొనిపోవునట్లగపడును. అదియే సూర్యగ్రహణము' అని యాతఁడు తోఁచినట్లు పలికినాఁడు. కాని యిందులకు నిదర్శనము లేమికలవు?

వరా:— ఇదియే నిదర్శనము. చంద్రగ్రహణము పడమటిదిక్కునను, సూర్యగ్రహణము తూర్పుదిక్కునను మొదలిడవు. ఆర్యభట్టసిద్ధాంతము సత్యమైనయెడలఁ జంద్రగ్రహణమునఁ జంద్రుఁడు భూచ్ఛాయలోఁ బ్రవేశించుటయూ, సూర్యగ్రహణమున సూర్యుఁడు చంద్రచ్ఛాయలోఁ బ్రవేశించుటయు జరుగుచుండునని మనము విశ్వసింపవలసియున్నది. విచిత్రకరమగునిట్టి విషయమును మఱెట్టిసిద్ధాంతముగాని తలక్రిందులు చేయుటలేదు. దానం జేసి యాతనిసిద్ధాంతమే సత్యబద్ధమని నమ్మవలసియున్నది.

దండి:—అయిన గ్రహణములకు, రాహుకేతువులకు నెట్టిసంబంధము కాని లేదని నీకు సంపూర్ణ విశ్వాసమున్నచో, గ్రహణము పట్టువిడుపుకాలములయందు గుడ్డితనముగా నీరుకోళ్లవలె మునుకలిడుజనులను, పురోహితులను నట్లొనరింప నవసరములేదనిచెప్పి, గ్రహణసంఘటనమునకుఁ గలకారణముల వారి కెఱిఁగించి, వారిపిచ్చిభ్రమల నీవెందులకుఁ బాఱఁద్రోలరాదు?

వరా:—వారు నామాటలు వినరా? లోకుల గ్రుడ్డితనము చేవఁ బాటియున్నది. లోకము తలక్రిందులైనను, వారు పురాణములయందలి నమ్మకము వదలరు. ఇఁక పౌరోహితులు మసిపూసి మారేడుకాయఁ జేయువారు. ఉన్నదున్నట్లు వారు చెప్పరు. అట్లు చెప్పినయెడల వారిపొట్టలు పూడుటకు మార్గమేమున్నది? నీయుపదేశానుసారము నడుచుకొనినచో నేను మూర్ఖుఁడనని లోకులు నన్నుఁ బరిహసింతురు. మేధావులగుపౌరోహితులు నన్ను మతిచెడినవాఁడననియు, నాస్తికుఁడననియు నిందించి, యనవసరముగా జనవిరోధముగల్గింతురు; కాన నేను నాయభిప్రాయములను గ్రంథరూపమున వెలువరించితినేని, శాస్త్రము సత్యబద్ధమని యెఱింగినపౌరోహితులు, నాజోలికి రారు. ఇఁక లోకులసంగతియా? ఆశాస్త్రములను వారుచదువుట దుర్లభము. ఒకవేళ చదివిన, జ్యోతిషసిద్ధాంతములు వారికంతగా నర్థముకావు.

దండి:—మంచిది. దాని నట్లుండనిమ్ము. ఆయనసిద్ధాంతము, విషువద్విషయము, ఆరునెలలపాటుండు సమరాత్రిందివసములు, లంకయందలి సూర్యోదయకాలము రోమదేశమునం దపరరాత్రిసమయము మొదలగుసిద్ధాంతములార్యభట్టువికదా? నీవు వీనిని విశ్వసింతువా?

వరా:—ఆసిద్ధాంతములలో నించుకైనఁ బ్రమాదములేదు. మాయాచార్యుఁడు సత్యసంధుఁడు. తనసిద్ధాంతము లన్నివిధము లసత్యములని తనకుఁ బూర్తిగా నమ్మకముకలుగువఱకు, వాని నాతఁడు ప్రకటించువాఁడుకాఁడు. తనశిష్యులగుమమ్ముల, నాతఁడు తనసిద్ధాంతములను తనకు బోధించునట్లు చేయుచుండును. అట్టిసమయముల నాతఁడు సంశయగ్రస్తునివైఖరిఁబూని, క్లిష్టములగుప్రశ్నలను మమ్ము నడుగుచుండును. మాకై మేముకూడఁ దనసిద్ధాంతములను గనిపెట్టితిమని, విశ్వసించువఱ కాతఁ డూరకుండెడివాఁడుకాఁడు. అంతటఁ దనసిద్ధాంతములగూర్చి, లెక్కకుమిక్కిలి యగుప్రశ్నల మాకుఁ దోఁచినవానినన్నింటిఁ దన్నడుగునట్లు చేయును. మాలో నెవ్వఁడైనఁ దనసిద్ధాంతముల నూఁగులాడించినచో, మాగురుసత్తముఁ డాశిష్యుని మెచ్చుకొని

'ఇట్టి నిరాధారములగు సిద్ధాంతములను లోకులకుఁ బ్రకటించి, వారిని మోస మొనరింపకుండ నన్ను మేల్కొలిపినందులకై నీకు నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను' అనుచుండును. పరీక్షల నాఁటి తేరియుండు పరిపూర్ణజ్ఞాన మలవడినఁ దప్ప, నేఁటి సిద్ధాంతముల గదలించుటగాని, కల్లలని చాటుటకాని తగదని యాతని మతము.

దండి:—లంక, రోమదేశములందలి సూర్యోదయసమయముల నాతఁ డెట్లు పరీక్షించెను?

వరా:—అంతతేలిక మఱేమున్నది? లంకనుండి రోమదేశమునకుఁ దనశిష్యు నొకనిఁ బంపి, తాను సిద్ధపఱిచిన ఘంటాచక్రము సాయమున సముద్రయానమునఁ బట్టుకాలమును బహుజాగ్రత్తతోఁ గనిపెట్టునట్లు చెప్పెను. నాక రోమదేశముఁ జేరునప్పటికి, ఘంటాచక్రమునం దుండవలసిన కాలముకంటె నాఱుగంటలు తక్కువై యుండెను. అట్లే మరలఁ దిరిగివచ్చునప్పుడుకూడ నాతఁ డాఘంటాచక్రమును మిగుల జాగ్రత్తగాఁ గనిపెట్టియుండెను. అప్పు డుండవలసిన కాలముకంటె ఘంటాచక్రమున నాఱుగంట లెక్కువై యుండెను. ఇట్లు లంకనుండి రోమదేశమునకుఁ బరిభ్రమణములో నాల్గవపాలు పట్టుగాఁ బట్టి, రోమదేశమున సూర్యుఁ డాఱుగంట లాలస్యముగ నుదయించుననునూహ స్థిరపడినది.

దండి:—ఇప్పుడు నాకు నమ్మకము కలిగినది. మీ ప్రవృత్తికిఁ జాలవఱకు శ్రద్ధాభక్తులును, శోధనాపరిశ్రమలును, నపరిమితధనమును నవసరములు సుమా!

వరా:—ఆకడపటిదిమాత్ర మీదినములలోఁ గావలసినంతగా లభించుటలేదు. కానఁ గొంతవఱకుఁ నాపరిశోధనలు నిరాఘాటముగాసాగుటలేదు. నేఁజెప్పిన యాపరిశోధనమునకుఁగాను, ఆర్యభట్టు, శిష్యుని సముద్రయాన భోజనాదివసతులకై ౨౦౦౦ పణములను వ్యయముచేయవలసియుండెను. విక్రమాదిత్యచక్రవర్తి యాతనికి దానమిచ్చిన ౧౦, ౦౦౦ పణము లప్పటి

కింకను, గొంత నిలువయుండెఁ గాన, నాతని కప్పు డట్టిశక్తి యుండినది. ఇప్పుడు నాకుఁ బ్రతివత్సరమైదువందలపణములుమాత్రము వచ్చుచున్నవి. ఈనక్షత్రశాస్త్రసంస్థ యుజ్జయినియందుఁ బుట్టినదాదిగ, విక్రమాదిత్యసార్వభౌముఁ డద్దాని కనుగ్రహించుచుండిన నీమొత్తముచు, నిర్భాగ్యుఁడగు బాలాదిత్యుఁడు తనకష్టనిష్ఠురము లెన్నియున్నను, నిలుపక పెద్దలపేర నిలుపుచున్నాఁడు.

దండి:—అయైదువందలపణములతో నీ వద్దాని నెట్లు నిర్వహించుచున్నావు?

వరా:—నేను జోస్యముచెప్పి యార్జించుధనాదికములఁగూడ నీకార్యమునకై వినియోగించుచున్నాను.

దండి:—వరాహమిహిరా! మనయదృష్టములయందు, గ్రహనక్షత్రములకు జోక్యమున్నదని నీవు నిజముగా నమ్ముదువా? ఒక్కమాట. జోస్యము సముచితమని నీవు విశ్వసింతువా?

వరా:—కారణములేక, యేదియుఁ గలుగదు. మానవజీవితమునందలి ప్రతికార్యమున, కేదియేని యొకకారణ ముండితీరును. మానవునిజన్మకాలమునందలి గోచార, మాతనిజీవితవైఖరిని ధ్రువపఱుచుచుండును. ఆగోచారముఁ బట్టి, మేము దైవజ్ఞులము, మానవునియదృష్టమును నిర్ణయించుచుందుము. గర్భధారణసమయమునందలి గోచారమునుజూచినయెడలఁ, జాల నుపయుక్తముగా నుండును. కాని కోటికొక్కయెడనైన నిది యసాధ్యము. మఱియు జనకుని గర్భధారణసమయమో, లేక జన్మకాలమో, యాతనిసంతతిగుణగణములకును, అదృష్టమునకు నెంతయో సంబంధించియుండును. అట్లే యాతనితండ్రికిఁ దండ్రితండ్రికి సంబంధముండును. కాని రసవాదమువలె జ్యోతిషముకూడ నాచరణలో గణనకురాదు. అట్లని రసవాదమువోలె నయ్యది నిరర్థకవిద్య యనఁజెల్లదు.

దండి:—అయిన జ్యోతిషఫలము లసత్యములని తెలిసియుం నీ వేల యీవృత్తి నవలంబించుచున్నావు? నక్షత్రశాస్త్రమునందు మాత్రము కృషి సల్పుట మంచిదికదా?

వరా:—నక్షత్రశాస్త్రమునందు నాకు మిగుల నాసక్తికూడ నున్నది. కాని యాశాస్త్రమున రాగిరువ్వయైనఁ గనులకగపడదు. నేఁగావించునక్షత్ర శాస్త్రపరిశోధనల, కయ్యెడి ధనాదికములు నియ్యఁజాలకపోవుట యటుండ, నాజీవనాధారమునకైన నయ్యవి యుపకరింపదు. కాని యీజ్యోతిషవ్యాపారమునమాత్రము నాలుగుడబ్బులువచ్చుననుట నీ వెఱింగినదే కదా! ఆసంపాదనమును నక్షత్రశాస్త్రపరిశోధనలకు వ్యయ మొనరించుచున్నాను.

దండి:—నీపరిశోధన లిపు డెట్లున్నవి? నీకై నీవేమైన సిద్ధాంతీకరించియున్నావా?

వరా:—లేదు. ఇంకను నేమియు లేదు. ఇప్పటినఱ కార్యభట్టు, పరాశరమునీశ్వరులసిద్ధాంతములను నాపరిశోధనలచే నొరపెట్టుచుంటిని. ఇప్పటికీపని చాలపఱకైనది. అనన్యవిదితములగు సిద్ధాంతములను, అనఁగా, భూభారమెంత? సూర్యచంద్రనక్షత్రాదులు మన కెంతదూరము? మున్నగున వెఱుంగఁ బ్రయత్నించుచున్నాను. నాకిపు డిరువదిరై దేండ్లువయస్సు. నేను గాలధర్మమొందులోగాఁ బ్రపంచపరిజ్ఞానమునకు నాభాగముకూడఁ జేర్చి, నా పెద్దలకు, గురువుకు, దేశమునకు నేనుండుఋణము తీర్చుకొనఁగలనని నాయభిప్రాయము.

దండి యాతనిఁ జేరి మందస్వరమున "మాతృభూమి ప్రస్తావము వచ్చినదిగదా! మగధ మహాకోసల కళింగ దేశములందలి ప్రబలసమరసన్నాహములను, యశోధర్మచారుమతుల యుద్రేకోత్సాహసంపూరితములగు నుపన్యాసములను నీవు వినియుందువుగదా! నగలనగరమునందలి మిహిరగులుని సమరాలోచనాసభను గుఱించియు, యుద్ధకేసరిభీకరచిత్రపథలపాలగుటగుఱించియుఁ గూడ నీవాలకించియేయుందువు. యశోధర్మ రాణువలోఁగాని, బాలాదిత్యుని పటాలములోఁగాని సైనికుఁడవగుటకు నీకుఁ గోర్కెకలదా?" అని యడిగెను.

వరా:—ఆవిషయమై నేను దీర్ఘముగా నాలోచించి, కడకుఁ జేరఁ గూడదని నిశ్చయించుకొంటిని.

దండి:—మనరాజు, మనదేశము, సంకటసమయములనుండునప్పు డిట్టి నిర్ధారణలొనరించుట, వారియెడ ద్రోహ మొనరించుటకదా?

వరా:—కానేరదు. ఈవిషయమై నేను బాలాదిత్యమహారాజుతోఁ గూడ సంప్రతించితిని. ఆతఁడు సాక్షివిధమున, లేఖామూలమునఁ దెలియ పఱచినాఁడు. "నీవు ప్రాణములఁ బణములుగానొడ్డి, రణాంగణమునకుఁ జన రాదు. ఏలయన, సామాన్యసైనికుఁ డొకఁడు కాలగతినొందెనేని, వానితో నెల్లవిధముల సములగువారు వేలకొలఁది యాతనిస్థలమునకువత్తురు. కాని శేముషీవిశేషభూషితుఁడవు నీవు. జ్యోతిశ్శాస్త్రమును, నక్షత్రశాస్త్రమును సాంగోపాంగముగా నభ్యసించియున్నాఁడవు. అట్టి మహాపురుషుఁడవగు నీ మరణమున భరతఖండమునకుఁదీఱనిలోటు వాటిల్లును. నీస్థానమున కరుదెంచు వాఁడు మఱియొకఁడుండడు. పైఁగా నేను యుద్ధరంగమునకుఁ దగనని నాకుఁ దెలియును. నేను భటుఁడనై యశోధర్మకుఁగాని, బాలాదిత్యునకుఁ గాని యంతగా నుపకరింపను. కాని నక్షత్రశాస్త్రవేత్తగను, జ్యోతిశ్శాస్త్ర జ్ఞుఁడుగను నేను నాపరిశోధనలమూలమున మనదేశపుఁ గీర్తిప్రతిష్ఠలఁ బెంపొందించుటయేకాక, హైందవనరేంద్రమండలి కొకించుకబాసటగా నిలిచియుండఁగలను."

దండి:—ఎట్లు?

వరా:—ఉజ్జయినీపౌరప్రముఖులు నిన్న నాకడకుఁ బ్రశ్నకువచ్చిరి. వారికి నేను 'హైందవులకు విజయమగును' అని జోస్యముచెప్పి, హూణ యుద్ధసన్నాహములపటిమ సడలునిమిత్తము తిరుగుబాటొనరింప నిదియే యదనని వారి నుద్బోధించితిని. ఈసంగతి నీవు వినియేయుందువు.

దండి:—ఒకవేళ హైందవులు పరాజితులైనయెడల నప్పు డుజ్జయినీ పౌరులబాధలు భయంకరములై, దుర్భరములైయుండుఁగదా! విక్రమపురము

వలె నుజ్జయినిసైతము నేలమట్టమైపోదా? స్త్రీబాలవృద్ధులందఱు ప్రాణములఁ గోల్పోవుదురుగదా!

వరా:—అట్లే కావచ్చును. హైందవులోడిపోయి, భరతవర్షమంతయు హూణపాదాక్రాంతమైనప్పుఁడిఁక నుజ్జయినిసైతము నాశమైననేమి? ఆసేతుహిమాచలము సందిగ్ధస్థితియం దలమటించుచుండ, నుజ్జయినికూడఁ దనచే సైనంతసాయ మొనరించుటకు వెనుదీయరాదు.

ఆమాటలకు దండి విభ్రాంతుఁడై వరాహమిహిరుం జూచుచు "నీవు యుద్ధకార్యము నంగీకరింపవని నేఁదలంచెదను" అనెను.

వరా:—అవును. నేనంగీకరింపను. భూములకని, దోపుడులకని, తుచ్ఛలాభాపేక్షచేఁ దలపెట్టుయుద్ధములు నాకిష్టములేదు. నిరంతరములగుగోళములఁ గన్నార్పక యదేపనిగాఁ జూచునలవాటైయుండు నాకు, అణువంత భూగోళమునందలి పరమాణువంతభాగమునకై పోరాడి నెత్తురుటేరులఁబాఱించుట కరము క్రూరమనియు, బుద్ధిలోపమనియుఁ దోఁచుచుండును. కాని స్వనాగరకతా సముజ్జీవముకొఱకుఁగాని—స్వజాతిప్రాణసముద్ధరణముకొఱకుఁగాని—నడపీనుఁగులై మనియుండుటకంటె మరణముచితమని జనులు తలంచినపుడు తెగించి పోరునకుఁ గడంగుట న్యాయమే కాక, వారికి విధికూడనై యున్నది.

దండి:—మంచిమాట. దివ్యానందబంధురమును, ప్రశాంతిమయమునగు నిట్టివిమలరాకాసమయములఁ దళతళలాడుచుఁ గలగలమని నవ్వుతారకలను, తేజోమయుఁడగుసుధాంశుని, విశుద్ధనీలాకాశమునఁ జూచునప్పుడొక మహాసమరము చేకుఱనున్నదని నమ్మువారెవరు? వరాహమిహిరా! నేను రణరంగమునకుఁ బోఁదలఁచియుంటిని. కాని యిప్పుడు నీయభిప్రాయముల నాలకించినతర్వాత యుద్ధభూమిప్రస్తావమువదలి కవిత్వము వ్రాసికొనుచుఁ గూర్చుండ నిశ్చయించితిని. యుద్ధభటుఁడనై నేనంత యుపకరింపను. కాని విశ్వవిఖ్యాతమగు మనదేశమునకుఁ దగినకవీశ్వరుఁడఁ గాఁగలను. వీరరససంభ

రితములగు సమరగీతికల రచియించి, యీసందిగ్ధసమయములం దుజ్జయినీ పౌరులు హూణునకుఁ దిరుగఁబడునట్లు వారిం బురికొల్పెదను. ప్రొద్దుపోవు చున్నది. ఇక నాకిప్పటికి సెలవు. పోయివచ్చెద. శుభమగుఁగాక!

వరా:—నాకును సెలవు. క్షేమమగుఁగాక!

దండి మెట్లుదిగి క్రిందికిఁబోయెను.

వరాహమిహిరుఁడు సోపానద్వారమునుమూసి వెనుక కరుదెంచి, నక్షత్రములచాయఁ గన్నార్పక యట్లేచూచుచు నిలువఁబడియుండెను. అప్పు డొకయంగనామణి యాతనివెనుకవైపుననుండు కవాటమును నిశ్శబ్దముగాఁ దెఱచి యచటి కరుదెంచెను. ఆకాంతకుఁ బదునెనిమిదియేం డ్లుండును. ఆ మందయాన వాల్గన్నులతళుకులు మందహాసరుచులతో సయ్యాటలాడుచుం డెను. ఆయెలనాగ చీమచిటుకుమనకుండునట్లు మునివ్రేళ్ళపై నడచివచ్చి వరాహమిహిరుని డాసి "మనోహరా! ఇంకను నక్షత్రములఁ జూచు చున్నారా?" అని యాతనిఁ గౌఁగిలించుకొనెను.

వరాహమిహిరుఁ డాలేమను ముద్దుపెట్టుకొని "మనోహారిణీ! చంద్ర మతీ! ఇట్టి ప్రశాంతసమయముల నేను రాత్రికాలమంతయు నక్షత్రముల నవలోకించుచుండుట నీకీనాఁడు క్రొత్తయా?" అని యడిగెను.

దాని కాచిలుకలకొలికి యించుక సంతాపస్వరమున "ఆసంగతి నాకు బాగుగాఁ దెలియును. కాని నేను సంవత్సరమంతయు వర్షఋతువై యుండ వలయుననియు, రాత్రులన్నియు మేఘాచ్ఛాదితాంబరములై, యంధకార బంధురములై యుండవలయుననియుఁ గోరుచుందును" అని పలికెను.

వరా:—దాన నీకగులాభమేమి?

"అప్పుడు నాప్రియుఁ డెల్లప్పుడు నాతోడనే యుండును. అప్పుడు నక్షత్రములఁజూచుటకు సాధ్యముకాదుకదా?" అని యాకాంత యాతనిఁ బ్రేమమీర ముద్దిడుకొనెను.

వరా:—ప్రియా! నక్షత్రములఁజూడ నీకిష్టములేదా?

హైందవసేనాగ్రభాగమును, దాపలవైపును పటిమసడలుచున్నదని గ్రహించి యశోధర్మ దిగులొందెను. కాశ్మీరులను వెన్నంటితఱుముకొనిపోవు కుమారపాలు నాతఁడు పిలిచి, వాహినీమధ్యభాగమును రెండుమూఁడువేల కామరూపజోదులచే నింపెను. ఇప్పటికిఁగూడ ముందువైపు కూలిపోవుచుండెను. కాన యశోధర్మ మురారిఁబిలిచి "మురారీ! నేఁడు మనకు దుర్దినముగా నున్నది. ప్రబలప్రయత్న మొకదానిం గావింపుము" అని చెప్పెను. మురారి తనసైనికులకు వైరుల నతితీవ్రముగా మార్కొనఁ బ్రబోధించెను. మాగధులు ముందుకుఁ దోసికొనిపోవుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండిరి, కాని హూణులసామర్థ్యాతిశయమునకు వీఁగిపోవుచుండిరి. కళింగులు, మహాకోసలులు తమకంటె సంఖ్యాబలమునందును, వ్యక్తిబలమునందును మిన్నయగుహూణుల నెదుర్కొని వారిని వెనుకకు నెట్టివేయుట కశక్తులైయుండిరి. ఇచట నిట్లుండ, నచట నెడమతట్టు రుద్రసింహుడు మెల్లమెల్లగా హైందవసైన్యమును వెనుకకు నెట్టుకొనిపోవుచుండెను. ఇంతలోఁగుమారపాలుఁడు కాకవర్ణునకు బాసటయైవచ్చి, యాభాగమునకుఁ బటుత్వముకలిగించెను. యశోధర్మ మురారులు సాహసకార్యము లనేకములు గావించుచుండినను, సేనాగ్రభాగము సళ్లువాఱుచునేయుండెను. కడకు యశోధర్మ తనసైనికులఁ గాంచి "కడపటిమాఱొక్కసారి తెగించిపోరుఁడు. ప్రతియోధుఁడును దైవప్రార్థన మొనరించి యేమైననగుఁగాక యనుదృఢమానసమున ముందుకుదూఁకుఁగాక. నేనుమాత్రము పర్యవసానముల గమనింపక ముందుకుఁబోవ నిర్ధారించుకొంటిని. ఆర్యుఁడగువాఁడిందులకు వెనుకఁబడఁడని నాకు బాగుగాఁ దెలియును" అని ప్రబోధించి ముందుకు దూఁకిపోయెను. మురారికూడ నాతని వెంబడించెను. మాగధులు, కళింగులు, మహాకోసలులు తమనాయకు ననుసరించిరి. "మీగృహములందలి మీపత్నులను, మీసోదరీమణులను మీరు తలంచుకొనుఁడు. అమాయకులగు మీబిడ్డల మదినుంచుకొనుఁడు నేఁడు మీరోడితిరేని, వారు హూణాగ్నికాహుతియాదురు. ఓసైనికులారా! కురుక్షేత్రయుద్ధమునఁ బోరాడిన మీ

పూర్వులను మీ రనుకరింపుఁడు" అని యశోధర్మ వారలఁ బురికొల్పుచుండెను. సైనికులందఱ కాయుద్బోధన నచ్చెను. వారియుత్సాహము వెల్లివిరిసెను. వారు భైరవమూర్తులై సింహనాదములొనరించుచు వైరులఁదాఁకి, వారిఢాక నరికట్టిరి. మిహిరగులుఁడు, నాహపాణుఁడు చేష్టనుఁడు తమభటుల నెంతయో పురికొల్పిరి కాని, యుపయోగము లేకపోయెను. మాగధులు, కళింగులు, మహాకోసలులు 'అటో యిటో' అని తెగించి వీరవిహార మొనరించుచుండిరి. "ఓ సైనికులారా! మీరు స్వాతంత్ర్యమునుబడయుట కిదియే కడపటిద్వారము. దానితలుపులమూయుటకు మీరియ్యకొందురా? మీపుత్త్రులు, మీపౌత్రులు, మీరు పిఱికిపందలని మిమ్ముల ద్వేషింపకుందురుగాక! అనుపూర్వికముగా మీరు మీపెద్దలనుండి గ్రహించుచుండుస్వాతంత్ర్యనిధిని మీరు కోల్పోవకుందురుగాక! నేఁడు మీరు పురుషులవలెఁ బోరుఁడు. లేనన్న మీరిఁక తలలెత్తుకొని నలుగురిలోఁ దిరుగఁజాలరుసుమీ" అని యశోధర్మ వారిహృత్సరోవరముల నుత్సాహరసముచే నింపుచుండెను.

ఇరువాగులయందలిపరాక్రమము బీభత్సమైయుండెను. వాహినీమధ్యమున సంగ్రామము తుములమైయుండెను. రెండుపక్షముల వారును సమానముగఁ బోరుచుండిరి. హూణులు తమకంటె సంఖ్యాతీతులగుటం జేసి వారికి తమకంటె నెక్కువ ప్రాణనష్టము కలిగినను వారద్దానిఁ బూరింగొనరని యశోధర్మ గ్రహించెను. సమరకాలము పొడవగుకొలఁదిఁ దమకు విజయము దూరమగుచుండునని యాతఁడు భీతిల్లుచుండెను. ఇంతలో దాపలివైపునఁగూడఁ దుములయుద్ధము జరుగసాగెను. అచటియుద్ధవీరు లిరువాగులవారును సటలువెఱికిన సింహములపగిది పోరొనరించుచుండిరి. కుమారపాలుఁడు, కాకపర్ణుఁడుమరలఁ బూర్వస్థానము నాక్రమించి మార్తురపీఁచ మడఁచుచుండిరి. రుద్రసింహుని ప్రబోధములచే ఘూర్జరులును, యౌధేయులును దిట్టముగా నిలిచి హైందవులఁ గసిమసంగుచుండిరి. పరిస్థితులఁబట్టిచూడ, నాఁటిసమరమున విజయలక్ష్మి తటస్థురాలై యుండునట్లు తోఁచుచుండెను. అట్లైన, యశోధర్ముఁడు దీఱని

హాని చేయుననుటకు సందియములేదు. ఇట్లు యశోధర్మ నిరుత్సాహుఁడై యుండ, హూణసేనామధ్యభాగమునుండి కొంతసైన్యము చేష్టనునియాధిపత్యమునఁ గదలిపోవుట యాతనికంటఁబడెను. అప్పు డొకవార్తాహరుఁడు యశోధర్మకడకుఁ బరుగిడివచ్చి "దేవా! శూద్రులు, పంచములు వేనవేలుగావచ్చి వైరిసైన్యమును వెనుకతట్టుముట్టడించినారు. వారినిమార్కొనుటకై ౫౦,౦౦౦ హూణులు చేష్టనునాధిపత్యమునఁ బోవుచున్నారు. హూణుల పనిపట్టుటకిదియే సమయము" అని విన్నవించెను. తోడనే యశోధర్మ హూణులఁ దాఁకఁ దనభటుల కాజ్ఞ చేసెను. సహజధైర్యోత్సాహులగుహూణులు పగఱ నెదుర్కొనసంసిద్ధులై యుండిరి. అట్టిసమయమున మిహిరగులునివద్దకొకవార్తావహుఁ డరుదెంచి "దేవా! ఉజ్జయినిపౌరులు తిరుగఁబడినారు. చాళుక్యవీరుఁడు పులకేశిని సౌరాష్ట్రమును ముట్టడించినాఁడు. యౌధేయులు ద్రోహులై కత్తులు కటారులుదీసికొని మనపైకి బయలుదేఱినారు. ఉజ్జయినియందలి మీ రాజప్రాసాదము నల్లరిమూఁకలు చుట్టుముట్టినారు. రాజద్రోహులు బొక్కసమును గొల్లఁగొట్టనున్నారు. యౌధేయులు రెండుమూఁడుదినములలో నుజ్జయినియందలి రాజవిద్రోహులతోఁ గలియనున్నారు. ఆసమయమునకుఁ జేరునట్లు గొప్పసైన్యము నొకదానిని పులకేశిని వారికి సాయముగాఁ బంపనున్నాఁడు" అని మనవిచేసెను. మిహిరగులునిచెవుల కీపలుకులు ములుకులయ్యెను. ఆతఁ డాందోళనపడసాగెను. "ఉజ్జయినిఁ గాపాడుకొనుట ముఖ్యతమము. ఉజ్జయినియే మనమగఁటిమికిఁ బునాది. నామాతృదేశమున కానగరము దాపునఁగలదు. ఆహాహా! ఈసంగతి నాకు రేపు తెలిసియుండఁగూఁడదా? అంతలో నేనిచటి రాజద్రోహులఁ దునిమి, ఉజ్జయిని కరుదెంచి యచటిద్రోహాత్ముల పనిఁబట్టుటకు వీలుండెడిదికదా! కాని యిదెట్లు సాధ్యము? ఆలస్యమున నమృతముగూడ విషమగుఁగదా!" అని యాతండనుకొని, నాహపాణుఁ బిలిచి, యాతని కీపాడువార్తఁ జెప్పెను. ఒకక్షణమైన నాలసింపక మిహిరగులుఁడే రాజధానికిఁబోవుట యుక్తమని నాహపాణుఁ డాతని కుపదేశించెను. మిహి

రగులుని నిష్క్రమణమును, అందులకుఁ గలకారణమును నిమిషములోఁ గార్చిచ్చువలె నుభయసైన్యములందు వ్యాపించెను. హూణు లించుక నిరుత్సాహమొందిరి. హైందవు లుప్పొంగిరి. శ్రమాపరిభిన్నులగు తమ సేనానివహములకీసమాచారములు నిజములనిచెప్పి, యశోధర్ము రాయలు వారిని సంతోషాంబుధిం దేల్చుచు, ముందునకుఁబోవ నుద్బోధించుచుండిరి. హైందవసేనాసమూహముత్సాహసంభరితమై యుండెను. భారతవాహినియం దంతటానందవీచిక లంబరమునంటుచుండెను. రుద్రసింహునినాయకత్వమున నుండుయౌధేయులు, తమదేశీయులతిరుగుఁబాటు నాలకించి తత్తరమొందుచు, యుద్ధరంగమునుండి స్వదేశమునకేగఁ దహతహలాడసాగిరి స్వరాష్ట్రమగుసౌరాష్ట్ర మేమగునో యని రుద్రసింహుఁడుకూడఁ గళవళపడసాగెను. హూణులయదృష్టభానుండస్తాద్రిఁజేరనున్నాఁడని రుద్రసింహుఁడు భావించెను. ఇఁక హూణసాంగత్యము తన్ను దురదృష్టాంధకారమున ముంచివేయునని తలంచి, యాతఁడు హూణుల వీడిపోవ నిశ్చయించెను. ఇంతకుఁ దేలినఫలిత మేమనఁగా: యౌధేయులు, ఘూర్జరులు, రుద్రసింహుఁడు; అనఁగా హూణసేనకు దక్షిణభాగమంతయుఁ దలపనితలంపుగా రణరంగమునుండి వెడలిపోయిరి. వేలకొలఁదిగా యౌధేయులు, హూణలబ్ధక్రయులును హైందవసేనయందుఁ జేరిరి. ఇంతసేపుగా వారితోఁ బోరుచుండిన కుమారపాలకాకవర్ణులాత్మబలములతో సేనామధ్యభాగమున కరుదెంచిరి. భారతవీరు లిపు డానందపరవశులై తమ కిఁక జయము నిక్కమని యుప్పొంగుచుండిరి. 'ఓ సైనికులారా! విజయము మన కన్నులకుఁ బొడఁగట్టుచున్నది. మనయందుబాటులోనున్నది. ముందుకుఁబోయి దాని నందుకొనుఁడు. నిర్భాగ్యులకును, నిశంతువులకును హూణు లొనరించిన యాపదలకుఁ గసితీర్చుకొనుఁడు" అని యశోధర్ము వారిఁ బురికొల్పుచుండెను. తోడనే భారతవీరులు మదపుటేనుఁగులభంగి వైరుల ఢీకొనిరి. నాహపాణుని నాయకత్వమున నుండుహూణులు సహజసాహసపరాక్రమములు మెఱయఁ బ్రాణములఁ దృణప్రాయముగా నెంచి సమరమొనరించుచుండిరి. కాని

యంతయు బూడిఁబోసినపన్నీరగుచుండెను. కడకు విజయలక్ష్మి యుత్సాహ సంభరితులగు హైందవులను వరించునట్లుండెను. ఎంత తెగించిపోరుచున్నను, అపజయము తప్పనిసరియగుచున్నదని హూణులకుఁ దోఁచుచుండెను. అటు లయ్యును వారు సంహారరుద్రులభంగి విహరించుచునే యుండిరి. కాకవర్ణుఁడు స్వభటుల వెంటఁగొని తలమిగిలి వైరిసేనానివహములోనికిఁబోయి ప్రాణములఁ గోల్పోయెను. కాని యాతనిభటు లంతతో నిరుత్సాహపడక, కాకవర్ణుని తమ్ముఁడు మేఘవర్ణునినాయకత్వమున ముందుమిగిలి పోరుచుండిరి. రాజకుమా రుఁడు మురారి నాహూణునితోఁ బాహాబాహిఁ బెనఁగుచుఁ దీవ్రముగా గాయపడెను. తోడనే యశోధర్మ యానతిచే భటు లాతని వెనుకకుఁగొనివచ్చిరి. ఇది తగదని యెంతయో దూరము మురారి యడ్డుపలికెఁగాని, యశోధర్మ వానిఁ జెవినిడఁడయ్యెను. కడ కావీరవరాళి మాగధులమధ్యనిల్చి యథారీతిగా వీరవిహార మొనరించునట్లు మాటఁదీసికొని, వెనుకకుఁగొనిపోఁబడుట కియ్య కొనెను. ఇప్పుడు యశోధర్మ మగధసేనానివహమునకుఁగూడ నాయకత్వము వహించెను. హైందవులు ముందువలెనే పోరుచుండిరి. హూణులు తమరాజ కుమారుని గాయపఱచినందులకై మాగధులు క్రోధభీషణాకారులై యెప్పు డెప్పు డరాతివీరుల నుక్కడఁగింతుమాయని ముందంజవేయుచుండిరి. హూణు లందు చేఁ జేసేతఁ జేసినపనికిఁ దగినఫలము ననుభవించుచుండిరి. మాగధులు హూణులయుత్తమాంగములఁ దాళఫలములవలెఁబై కెగురఁగొట్టుచుండిరి. అట్లు మాగధులు వారిని వెనుకకు నెట్టుకొనిపోఁగలుగుచుండిరి. ఇరువాఁగులయందలి వధోద్యోగము బీభత్సముగానుండెను. కాని హూణసేనయందు బీభత్సతరమై యుండెనని చెప్పఁదగును. ఆశూద్రులను, పంచములను సంహరించి చేష్టనుఁ డింతలో 300,000 సైనికులతో వచ్చి హూణులకు మరల బాసటయైనిలి చెను. అప్పటికిఁగూడ హూణులు తమ్ముఁబైకొనివచ్చు హైందవవిజయాబ్ధి తరంగములను వెనుకకు నెట్టివేయఁజాలకుండిరి. యశోధర్మయశ్వము లిప్పటికి రెండు నిర్జీవములయ్యెను. కాని యాతఁడు మఱియొకహయము నెక్కి కదన

భూమి నెక్కడఁజూచినఁ దానయై కన్పట్టుచుండెను. ఆమహావీరుని యంగరక్షకులగు మహాకోసలు లాతనికిఁ బెట్టనికోటలై, యాతనిం దుదముట్టింపహూణు లొనరించు ప్రయత్నమ్ముల వమ్మొనరించుచుండిరి. యశోధర్మ యెదుటఁబడు హూణప్రముఖులందఱు, హైందవప్రచండాఘాతములచే నేలకొఱఁగుచుండిరి. ఇఁక విజయముకలుగునను నాశలు చేష్టననాహపాణుల కడుగంటెను. కాని వారు విడువక పోరుచునే యుండిరి. హూణులసాహసము సంస్తుతిపాత్రమైయుండెను. యశోధర్మ యక్కజపడుచు "ఏలౌకికకార్యమునందైన మొదల, వీరు దైవాంశసంభూతులని భాగ్యత్వనందియుండెడివారు. వీరి నార్యధర్మావలంబులనుగాఁ జేసినచో వీరిని నూరొడ్డినిలుచుట యసాధ్యమగును. రణకేసరులగు వీరు సనాతనమతాంగీకారులైనచో, నాధర్మములరక్షించుటకు వీరు ప్రాణములనైన లెక్కింపరు" అనెను. యుద్ధమతిఘోరమైయుండెను. ఇట్లు మూఁడుగంటలకాలము సమరము జరిగెను. హూణు లిఁక రణరంగమున నిలువఁజాలక, బెట్వానదీతీరములకుఁ బాఱిపోయిరి. అప్పు డానదిగట్టు లొఱసిపాఱుచుండెను. కాన హూణులు వీఁపుల నీటివైపునకుఁ ద్రిప్పి, తమ వెంబడునైందవులఁ బ్రతిఘటించుచుండిరి. వీరోన్మత్తులగు నాహూణులను విజయోత్సాహసంభరితులయ్యును యశోధర్మసైనికు లాక్రమింప నశక్తులై యుండిరి. కాని యాకదనభూమికిఁ జుట్టుపట్టులనుండు గ్రామీణులు హూణుల తలప్రాణము తోఁకకువచ్చినదని, వారిఁ బీచమడఁచుటకై పాఱలు, గడ్డపాఱలు, నాఁగేళ్లు మున్నగువానితో వచ్చి వారి నెదిరించిరి. ఉజ్జయినీ కారూరులకు మధ్యనుండు రాష్ట్రమంతయుఁ దిరుగఁబాటొనరించినదని వార్తాహరులు నాహపాణచేష్టనులకు నివేదించిరి. ప్రజాకల్లోలములచేతను, శత్రుదండయాత్రలచేతను గూలిపోనుండుస్వరాజ్యమగు పశ్చిమమాళవమును దక్కించుకొన నెప్పుడెప్పుడు యుద్ధక్షేత్రమునుండిపోవుదునాయని నాహపాణుఁడు తామరాకుపైని జలకణమువలెఁ దహతహలాడుచుండెను. చేష్టనుఁడు యుద్ధవిరామమువఱకుఁ బోరనెంచెఁగాని; యంతయు నిరుపయోగమని యాతనికిఁ దెలిసి

పోయెను. అపజయము హూణుల నఱిమివేయుచుండెను. బెట్వాతీరమునం దలి హూణపధాక్రమము దీనిని సార్థకపఱచుచుండెను. ఉజ్జయినీపశ్చిమ మాళవములఁ గాపాడుకొన నెంచి నాహపాణచేష్టనులు, ప్రాణభీతిచే వెనులం బట్టిపోవు హూణులఁ గాపాడి తమమానమును గాచివిడువుఁడని యశోధర్మ తో రాయబార మొనరింపసాగిరి.

హూణులను బ్రాణములతోఁ బోనియ్య యశోధర్మ కేమాత్ర మిష్టము లేకుండెను. కాని యాతఁడుకూడఁ జాలమందిసైనికులఁ గోల్పోయెను. మిగి లినభటులందఱు అలసిసొలసియుండిరి. ఇప్పుడు యశోధర్మ హైందవసేనాని వహమునకు సర్వాధికారియై, సర్వసేనానియైయున్నాఁడు. ఎటువోయి యెటు వచ్చినఁ దనకీసమరమునఁ గలిగినలాభములు ప్రకటించునో యని యాతఁడు వెనుకముందాడుచుండెను. ఇప్పుడాతనికడ యుద్ధపరిశ్రాంతులగు ౩౫౦,౦౦౦ భటులుమాత్రమున్నారు. నాహపాణ, చేష్టనులవద్ద ౧౮౦,౦౦౦ సైనికు లున్నారు. కాన ద్రాడుతెగునంతవఱకుఁ ద్రెంపరావనియు, ఓసీగివేసారి యుండు హూణుల నింకను దాఁకుచుండినయెడల, వారు తమజీవముల గడ్డి పఱకలుగా నెంచి రణావని కర్పింతురనియు యశోధర్మ తెలిసికొనెను. చావు నకుఁ దెగించియుండుహూణునకంటె నుపద్రవకరుఁడు మఱియొకఁడు లేఁడని యాతం డెఱుంగును. హూణపరాభవము సాలకించినతోడనే భారతజాతి యంతయు మత్తువిడిల్చుకొని లేచుననికూడ నాతనికిఁ దెలియును. దీని కించుక వ్యవధికావలయును. ఆతనికిప్పుడు భయకారణ మేమియు లేదు. పరిస్థితులన్నిం టిని గమనించి తగినవిధమున నడచుకొనుట కాతని కించుక తెఱపికూడ నవ సరమైయుండెను. దీనికిఁదోడు, వైరిని దఱిమివేయునిమిత్త మాతనికడ బెట్వానదిని దాటుటకుఁ గావలసినపడవలు లేవు. కాన నాతఁడు దూరమాలో చించి హూణులను గొన్నినియమములకు లోఁబడఁజేసి యుజ్జయినికిఁ దిరిగి పోవున ట్లొప్పుకొనుటయే సమంజసమని నిర్ధారణ మొనరించుకొనెను.

ఆసంధినియమములు నిష్పక్షపాతముగఁ బ్రతిహూణున కనువర్తింప వలయుననియుఁ, బ్రతిహూణుఁడును స్వేచ్ఛావృత్తితోఁ బోవలయుననియుఁ

జేష్టనాహూణులు పట్టుపట్టిరి. వారు స్వాధీనమొనరించుకొనిన హైందవ పతాకములను, ఆయుధములను, బంధితులను విడిచిపెట్టుట కియ్యకొనిరి. కాని తమ కేతనములను, తమయస్త్రములను దమకియ్యవలయునని వారు గట్టిపట్టుదలతో నుండిరి. హూణపక్షచరులై పోరాడుచుండిన 30,000 హైందవ సైనికులకు హస్తోదకములిచ్చునట్లు, యశోధర్మ హూణుల నియ్యకొనఁజేసెను. వారు నమ్మినబంట్లనియైన నెంచక, హూణులా నిర్భాగ్యుల నొక్కుమారుగాఁ ద్రోసిపుచ్చిరి. మిగిలిన ౧౫0,000 హూణులు సక్రమపద్ధతి బట్వానది నుత్తరించిపోవుటయేతడవుగా, నిచటి భారతసైనికుల నా 30,000 లను నిరాయుధులఁగావించి యొక్కపెట్టున వధించిరి. పొట్టకూటికై హూణపక్షమునఁ బోరాడిన యా 30,000 హైందవభటుల దుర్మరణమునకై యశోధర్మకుమారపాలురు కంటఁ దడియైనఁబెట్టినవారు కారు. దరిద్రబాహోదరులగు నాలబ్ధక్రయులరక్షింపఁదని యౌధేయు లెంతయు వాదించిరి కాని; యశోధర్మ నిశ్చలుఁడై "ద్రోహులు చావవలయును. దేశద్రోహమునకు మరణదండనమే నిష్కృతి. కొంద ఱేగాలి కాచాసన్తి తప్పించుకొందురు కాని, యెప్పుడో యొకప్పుడు వారికాగతితప్పదు" అని పలికెను. ఈసమాధానముల కిఁక యౌధేయులు నోరెత్తలేకపోయిరి. విజయులగు హైందవులా 30,000 నిర్భాగ్యుల కుత్తుక లుత్తరించునెడఁ దమ్ము మన్నింప వారించుకైనఁ బ్రార్థించినవారు కారు. ధీరత్వము మెఱయ వారు మృత్యువును గౌఁగిలించుకొనిరి. వారిధీరమునకు యశోధర్మసైత మాశ్చర్యమొంది "ఈద్రోహు లనాయాస మరణమొంది తమకళంకమును బాపుకొనిరి" అనిమాత్ర మనెను.

ఆలబ్ధక్రయులవధానంతరము, హైందవసేనాబృందమున నెల్లకడలఁ ప్రబలోత్సాహము వ్యాపించెను. హైందవవిజయోదంతమును, హూణపరాభవవృత్తాంతమును, సహస్రభేరీధ్వానములు ప్రపంచమునకంతయుఁ జాటుచుండెను. ఈమహావిజయమునం జేసి యశోధర్మకుమారపాలులహృదయాంబుధులందలి యానందతరంగము లంబరమునంటుచుండెను. కాని యొకసంగతిమా

త్రము వారియానందమున కడ్డుతగులుచుండెను. రాజకుమారుఁడు మురారి యనారోగ్యము వారివంతకుఁ గారణమయ్యెను. గాయమొంది సెజ్జంజేరి యుండు మురారివద్దకు యశోధర్మ పోయి "కుమారా! నీగాయ మెట్లున్నది?" అని ప్రేమ యుట్టిపడున ట్లడిగెను.

"యుద్ధవార్తలేమి?" అని మురారి యడిగెను. "మనకే విజయమైనది" అని యశోధర్మ చెప్పెను.

మురారి యాననాబ్జమానందభాసురమయ్యెను. ఆరాజకుమారుని నయన గోళములు ప్రమోదాశ్రుసంపూరితములయ్యెను.

"ఆహాహా! ఎంతయానందము? దుర్మార్గులగుహూణరాక్షసు లపజయ మొందుటకు-నామాతృభూమి యాదుష్టదానవులబారినుండితప్పించుకొనుటకు-స్వధర్మోద్ధరణమునకైన స్వాతంత్ర్యసమరమునందు నేఁబాల్గొనియుండుటకు-తల్లికడఁజేసిన శపథమును సార్థకపఱిచి పగరకు వెన్నిచ్చిరాకుండుటకు-ఆహాహా! నాయానంద మపారమైయున్నది" అని యారాజకుమారుఁడు పలికెను.

ఆమాటలకు యశోధర్మ సంతసించి "నీగాయ మెట్లున్నది?" అని మరల నడిగి ముందునకువంగి యావ్రణముఁ జూచెను. తోడనే యాతఁడు దిగులుపడి వెనుకకడుగిడి "కుమారా! నీగాయ మింతదారుణమైనదని నేఁ దలంపలేదు. ఆబల్లెము నీకడుపులోనికిఁ జొరఁబడినదిసుమా! నెత్తురుచాలకాఱినది. నీవు మరల రక్కొనిమనిషివగుటకుఁ జాలకాలమగును" అని పలికెను.

మురారి మందహాసమొనర్చుచు "నేను మరల నిరామయుండఁ గానని, యేదియో నాకు నొక్కిచెప్పుచున్నది" అనెను.

"కుమారా! అట్లనకుము. నీకిపు డిరువదియేండ్లయిన సరిగానిండలేదు. నీవు చిరంజీవివై యుండుదువు" అని యశోధర్మ యాతనికి ధైర్యముఁ జెప్పెను.

"కాని నే నట్లనుకొనను" అని మురారి హీనస్వరమునఁ బలికెను.

కుమారపాలుఁ డారాజకుమారునిసమీపించి గాయముఁ జూడవంగెను. మురారి బాధ నోర్వఁజాలక కన్నులుమూసెను. కుమారపాలుఁ డానందస్వాం

నుద్ధరింప నాత్మప్రాణముల సమర్పించుచుందురు. సింహాచుఁడు కాకవర్ణుఁడు లేఁడుకాని, ఆర్యుఁడు కాకవర్ణుఁడుమాత్ర మార్యజాతిహృదయసీమల నిత్యుఁడై యలంకరించియుండును" అని యశోధర్మ యాతని ననునయించెను.

అంతటఁ గుమారపాలుఁడు మేఘవర్ణునితో "నేను గాంధారదేశమునుండి వచ్చితిని. కాకవర్ణుఁడు ౨౦౦౦ మైళ్లదూరమునుండి వచ్చినాఁడు. కాని వీరలు విదేశములనియు, విజాతీయులనియు విభేదములెఱుంగరు. కాకవర్ణుఁ డుత్తమక్షత్రియమరణమొందినాఁడు. ఇంతకంటె క్షత్రియునకుఁ గామితమేమికలదు? ఓరాజా! నీసోదరుఁడు ధర్మయుద్ధమున మరణించునోము నోఁచుకొనెను. ఆహాహా! ఆతనిభాగ్యము నెంతని ప్రస్తుతింతును! ఇప్పుడాతఁడు దేవలోకమున నమరపరివేష్టితుఁడై దివ్యానంద మనుభవించుచున్నాఁడు. కాకవర్ణునకు లభించినవీరస్వర్గ మందఱికబ్బునా? ఇట్టియెడ నీవు మోదమొందవలయుఁగాని, ఖేదమొందరాదు" అనిచెప్పి, యాతనికి దుఃఖోపశమన మొనరించెను.

మేఘవర్ణుఁ డించుక యూఱడిల్లి "ఓసోదరులారా! నాయగ్రజుని గుఱించి మీరుపలికిన ప్రశంసావాక్యములకు నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. ఆప్రశంసల కాతఁ డర్హుఁడనికూడ నాకుఁ దెలియును. నేను సంతోషింపవలయుఁగాని, శోకింపరాదనికూడ నాకుఁదెలియును. కాని నేనుగూడ మానవుఁడనేకదా! నాసోదరమరణమునకు దుఃఖింపకుండుట నాకు సాధ్యమా? అప్పటికిని నాయగ్రజుఁడు ధర్మరక్షణోద్యోగమున నసువులఁదొఱఁగెననియు, మహాత్ముఁడగుబుద్ధభగవానుఁడు పుట్టిపెఱిఁగిన పవిత్రప్రదేశముల నుద్ధరించి, వానినిఁ బుళిందుఁడగువిదేశజుఁడు చెఱుపకుండఁ గాపాడుటకై చాల శ్రమనొంది ధన్యుఁడయ్యెననియుఁ దలంచుకొని, పైకొనివచ్చు నాశోకము నణఁచుకొనుచుందును" అని పలికెను.

అంతట దుందుభిధ్వానములు దెసల మార్మోయ నారాజులు మువ్వురును కాకవర్ణునిశవమున కారణాంగణమందే దహనక్రియ లొనరించిరి.

యుద్ధభూమియందలి యోధులందఱు పరమపదించిన తమ ప్రభువునెడఁ దమకుఁగలభక్తిని వెల్లడించిరి. యశోధర్మాదులు, విగతజీవులగు భారతవీరుల కుచితరీతి దహనక్రియ లొనరింప నేర్పాటుచేసి, హూణపక్షచరులశవములఁ గాకులకు గ్రద్ధలకు వేసిరి. కదనరంగమంతయుఁ బిండులుకట్టి యెగురుపక్షు లాపీనుఁగులఁ బీఁకుకొని తినుచుండెను. క్షతగాత్రులగుసైనికులు వైద్యసహాయమునకై పరిసరగ్రామములకుఁ గొనిపోఁబడిరి. యుద్ధమున గాయములొంది లేవ నశక్తులై యుండు హూణానువర్తులపై యశోధర్మాదు లించుకయైన ననుకంపఁ గొనక, వారట్టియధోగతి కర్హులని యచటనే విడిచిపెట్టిరి. ఈవిధమున నేర్పాటులన్నింటిం గావించి, విజయోత్సాహులగు హైందవోర్వీశులు ఇంద్రద్యుమ్నుఁడు తమ్ముఁ జేరకుండినందులకై యాతనికిఁ దగురీతి బుద్ధిచెప్ప నెంచి చతురంగబలసమేతముగాఁ గాశీనగరమునకుఁ బోయిరి.

ముప్పదినాలుగవతరంగము.

యుద్ధపర్యవసానము.

మహామాయ, చారుమతీ, వసంతలు హైందవవిజయోదంతము నాలకించి యపారానందమునందిరి. కాని క్షతగాత్రుఁ డగుమురారిరాక, వారి యానందమున కడ్డుతగిలెను. చారుమతీవసంత లామగధరాజకుమారుని సపర్యలయం దనుక్షణము వర్తించుచుండిరి. వృద్ధరాణి మహామాయసైత మాయస్వస్థుఁడగు రాజకుమారునిశయ్యవద్దఁ గాలముగడపుచుండెను. మహామాయ, చారుమతీ, వసంతలు తన కుపచారములు సలుపుచుండు నెడ, నారాజకుమారుఁడు తనకు హాయిగా నున్నదనియు, నేవిధమునఁ గాని, లోపము లేకున్నదనియు వారు తలఁచునట్లు వర్తించుచుండెను. చారుమతీవసంతలు తనకుఁ బరిచర్యలొనరించుచుఁ జూపుపుత్త్రానురాగము, మహామాయ తనయెడఁ బ్రకటించుపౌత్త్రప్రీతి, నరసింహచంద్రభానులకుఁ దనపైనుండు సోదరవాత్సల్యము, లలితకుఁ దనయెడనుండుసోదరభావము, అన్నియు మురారి నవ్యక్తానందరసపూరితునిగాఁ జేసెను. కలాంజారుదుర్గమునందలి పవిత్రానురాగామృతకాసారమున, నవయౌవనమగు నాతనిడెందము దప్పితీర్చుకొని, వ్రణముచే నాతఁ డొందుదుస్సహవేదన నొకించుక మఱువఁజేయుచుండెను. లలిత కిప్పుడేడేండ్లు. లలితం జూచిన నెల్లవిధములఁ జారుమతిఁ జూచినట్లుండును. లలిత చారుమతి యచ్చుగ్రుద్దినట్లుండును. ఆచిన్నిబాలమైత్రి నాతఁ డభిలషించుచుండెను. మాటిమాటికి లలిత మురారికడకుఁబోయి యాతనికిఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచుండెను. ఆపసికందుతొక్కుపలుకు లారాజకుమారుని కర్ణముల సుధఁ జిందినట్లుండెను. మిహిరగులుఁ డెట్లుండును? వాని నేల వదలితివి? నిన్నుఁ బొడిచిన

బల్లె మెక్కడ? నిన్ను గాయపఱచిన సాహాపాణుని నీవేల చంపలేదు? మాబాబు సాహాపాణునిఁ బట్టుకొని కలాంజారుకోట కెందులకుఁ దీసికొని రాలేదు? ఇట్టు లాబాలిక మురారిఁ బ్రశ్నించుచుండును. విశ్రాంతినందియుండఁ దగిన యారోగికి నిట్టిసంప్రశ్నములచే నుద్రేకముఁ గలిగింపరాదనుతలంపున చారుమతీమహామాయ లాబాలను బలుమారు మురారికడకుఁ బోకుండఁ జేసిరి. కాని మురారి కిది సమ్మతము లేకుండెను. లలిత మురారికి సంతోషదాయినియై యుండెను. "ఆబిడ్డ యిష్టపడినపుడంతయు నిచటికి రానిచ్చుచుండుఁడు. ఆబాలిక లేకున్న నాకుఁ బిచ్చిపట్టినట్లుండును. అయిందుబింబానన యీ గదికివచ్చిన, నిచట వెన్నెల కాయుచుండును." అని యాతఁ డనుచుండెను. అందుచేఁ జారుమతీవసంతలు, లలితరాకనిశకల కడ్డుచెప్పుట విరమించిరి.

అప్పుడప్పుడు నరసింహుఁడువచ్చి మురారిఁ జూచి పోవుచుండెడి వాఁడు. మురారిఁ జూచిన మొదటినాఁడే నరసింహుఁ డాతనితో "ఆహా! నిన్నుఁజూచిన నామనస్సు నిలుచుటలేదు. ఇప్పటికిఁగూడ నేను గాయపడకున్నానుగదా! మురారీ! ఈమారు నీవు హూణునిపైకి దండెత్తిపోవునపుడు నన్నుఁగూడ వెంటఁగొనిపోవలయును సుమా! మంబాబుగాని, మాయమ్మగాని, యడ్డుపలికిన, వారిని లెక్కసేయకుము. నేను నీతో నుండినయే యుండిన నీ వీగాయ మొందియుండెడివాఁడవు కావు. నేనడ్డుగాని కడ్డుపడియుండెడివాఁడను" అని చెప్పెను. తా నీమారు యుద్ధమునకుఁ బోవునపుడు నరసింహుని వెంటఁబెట్టుకొనిపోవునట్లు మురారి యాతనికి మాటయిచ్చెను. నరసింహుని యానందము మేరమీఱిపోయెను. ఆబాలుఁడు, చంద్రభానుఁడు మున్నగు మిత్రులకడకుఁ బరుగెత్తి "నేను ద్వరలో మురారివెంట యుద్ధమునకుఁ బోయెదను. ఇఁక నేను మీయందఱివలెఁ జిన్నవాఁడఁగాను" అని యెగిరెను. ఈ మాటల నాలించి చంద్రభానుఁడు కోపపడెను. తోడనే యాబాలుఁడుమురారి కడ కరుదెంచి "అన్నయ్యా! ఈమారు నీవు యుద్ధమునకుఁ బోవునపుడు నరసింహుని వెంటఁబెట్టుకొనిపోయెదవని చెప్పితివఁట! ఇది నిజమా? అయిన

నన్నుఁగూడ నేల తీసికొనిపోవు? నేను బాణములు చాలబాగుగాఁ గొట్టఁగల నని నీకుఁ దెలియునుగదా! నిన్ననే నొకబాణముతో జింక నొకదానిం జంపి తిని. అవునుగదా అవ్వా? నాకుఁ గలవిలువిద్యలో నరసింహున కర్ధభాగమైన లేదని నీకుఁ దెలియునుగదా! ఇట్టియెడ నీవు వానిని దీసికొనిపోవుటవలన లాభమేముండును? నీకుపకరించువాఁడను నేనుగదా! నేను నీవెంట నుండిన యెడల, నాహాపాణునిబల్లెము నీపొట్టలో గ్రుచ్చుకొనుటకుబదులు, నా బాణము వానిడొక్కలో నాటుకొని యుండెడిది." అని నిష్ఠురములాడెను. చంద్రభానుని వెంటఁబెట్టుకొనక కలనైనఁ దాను యుద్ధభూమికిఁ బోనని మురారి యాబాలునకు నచ్చఁజెప్పెను. అంతటఁ జంద్రభానుఁడు నరసింహుఁ డాదిగాఁ గలమిత్రులకడకుఁ బరుగిడి తానీమారు మురారితోఁగూడ దండ యాత్రకుఁ బోనున్నానని బడాయికొట్టెను.

తన్నెవ్వరును జూచుటలేదని తలఁచినపుడంతయు, మురారి యాశా పూరితములగు విలోకనముల ద్వారముతట్టు జూచుచుండును. మహామాయ, చారుమతీ, వసంత లీసంగతిఁ గనిపెట్టిరికాని, యావీక్షణములందలి గూఢార్థ మును, వానికిఁగల కారణమును వారు గ్రహింపఁజాలకుండిరి. లలితం జూడ నుండునభిలాషయే యందులకుఁ గారణమని చారుమతి చెప్పెను. కాని వసంతమాత్ర మందుల కొప్పుకొనక మాతృసందర్శనాపేక్షయే యావీక్షణ ముల కర్థమని నిర్ధారించెను. ఒకనాఁడు వసంత తటాలున మురారికడకుఁ బోయి "నాయనా! మీయమ్మ వచ్చినది" అని చెప్పెను. తోడనే యా రాజకుమారుని శుష్కవదనము సంతోషభాసురమయ్యెను. "ఏదీ! మాయమ్మ యేదీ? నాతమ్ముఁడు నాచెల్లెలుకూడ వచ్చిరా? మాబాబెట్లున్నాఁడు" అని మాటమీఁద మాట నడిగెను. వసంత తానాతని బేలుపుచ్చుటకుఁ బశ్చా త్తాపమొంది "నాయనా! వినోదార్థమంటిని. మేము మీయమ్మకుఁ జెప్పిపంపి తిమి. అనుక్షణ మామెకొఱ కెదురుచూచుచున్నాము. ఆమె యింకను రాలేదు" అని సమాధానపఱచెను.

ఆశాభంగమున మురారి మోముదమ్మి ముకుళించెను. నయనగోళముల నుండి క్రిందికురలు బాష్పకణ మొకదాని నాపుకొనుటకై యారాజకుమారుఁడు ముఖము నావలకుఁ ద్రిప్పుకొని ప్రయత్నపూర్వకముగా మందహాస మొనరించెను. కాని వసంత వీనినన్నింటిఁ గనుఁగొనకపోలేదు. ఆమె కారాజకుమారునిపై నుండువాత్సల్యము దొంతరలు దొంతరలుగా దూఁకివచ్చెను. పాలిపోయి కళావిహీనమైయుండు నాతనిచెక్కిళ్ళ నామె ముద్దుపెట్టుకొని "నాతండ్రిగదరా! నీకు హాయిగానుండునట్లు నటించి మమ్ము సంతోషపెట్టఁ జూచుచున్నాఁడవు! నిజముగా స్వభావసిద్ధమగు మాతృసందర్శనాభిలాష నీహృదయమున నిండియున్నది. మీబాబుకు జబ్బుగానుండుటచే మీయమ్మయాతనికిఁ బరిచర్య లొనరించుచున్నది. ఆతనికిఁ గ్రమక్రమముగా నిమ్మళించుచున్నది. మీబాబు కొంచెము తేఱుకొనినతోడనే, మీయమ్మ యిచటికి వచ్చును. ఆమెను జూడనిదే నీవు నిలువలేకుండినయెడల నామెకొఱకిప్పుడే చెప్పిపంపెదను" అని బుజ్జగించెను.

మురారి "వలదు. వలదు. మాబాబుకు దేహము నిమ్మళించువఱకుఁ మాయమ్మకొఱకుఁ జెప్పిపంపకుఁడు" అనెను.

ఆ రాజకుమారునిప్రార్థనయందిమిడియుండు స్వార్థత్యాగము, అబలయగు వసంతహృదయమును హర్షాంబుధి నోలలాడించెను. ఆతనియుదార భావమును దలంచుకొని యామె యానందాశ్రుపూరితనయన యయ్యెను. ఆమెమేను జలదరించెను. కన్నీటితోనుండు తన్ను మురారి చూడరాదని తలంచి యామె బయటికిఁబోయెను. చారుమతి యీసంగతిని వసంతవలన నాలకించి "ఆహా! ఆరాజకుమారునకీపాడుగాయము కాకుండిన నెంత బాగుండెడిది! మనవిజయానందమునకిది కళంకముఁగూర్చినది. ఆతఁడు ధీరోదాత్తుఁడు కాఁబట్టి, తన మూలమున నితరులెవ్వరుకాని కష్టమొందకుండునట్లు ప్రయత్నించుచున్నాఁడు. బాలాదిత్యమహారాజు త్వరలో స్వస్థుఁడైన బాగుగనుండును! అప్పుడు సరస్వతికి ధర్మగుప్తనారాయణిలతో నిచ

టికి రా వీలుండును. ఆమెకడకు నేఁడే యొకవార్తావహుం బంపెదను'' అని పరితాపసూచకస్వరమునఁ బలికెను.

నూతనవిజయోదంతము లనుదినము కళాంజారుదుర్గమునకు వచ్చిచేరుచుండెను. కాశీరాజగు నింద్రద్యుమ్నుఁడు పూర్తిగా నోడింపఁబడెను. దానం జేసి యాతఁడు యశోధర్మపక్షచరుల కీయుద్ధమునఁ గలిగిన నష్టమును గట్టి యిచ్చుటయే కాక, యశోధర్మ సార్వభౌమత్వము నంగీకరించి యాతనికి లోఁబడి కప్పమియ్యవలసినవాఁడయ్యెను. హూణులు మిహిరగులునాయకత్వమున నుజ్జయినికిఁ బోవుసరి కచట యాధేయచాళుక్యులతోడ్పాటునఁ బౌరు లల్లకల్లోలము లొనరించుచుండిరి. ఆతిరుగుఁబాటు నణఁచుటకై హూణులు మిగులఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. అట్టిసమయమున భారతీయు లుజ్జయినికిఁ బోయిరి. కారూరుయుద్ధభూమినుండి బయలుదేఱిన ౧౫౦,౦౦౦ హూణసైనికులు, చెక్కుచెదఱక గమ్యస్థానమును జేరలేకపోయిరి. ఉజ్జయినీకారూరులమధ్యనుండు ప్రజలు పిట్టపిడుగున హూణులపైఁబడి వారిం జించి చెండాడి, చూచుచుండఁగనే మాయమగుచుండిరి. పులకేశిని యనుచరు లచ్చటచ్చట గుట్టలవెనుకను ఘట్టలమాటును డాఁగియుండి వారిని రూపుమాపుచుండిరి. ఇట్లు హూణు లుజ్జయినికిఁ జేరునప్పటికి ౬౦,౦౦౦ లకు దిగిరి. ఇఁక నీ ౬౦,౦౦౦ భటులతో నుజ్జయినియందలి కల్లోలముల నణఁచుట యసాధ్యమని సాహసాంకుఁడు చేష్టనునితో నాలోచించి, స్వరాష్ట్రమగు పశ్చిమమాళవముఁ గాపాడుకొనునిమిత్త మాబలముల నుపయోగింపఁదలంచెను. పులకేశినిసాయమును, యాధేయులయండను జూచుకొని చెలరేఁగుచుండు నుజ్జయినీపౌరుల నణఁచుట దుస్సాధ్యమని మిహిరగులుఁడు గ్రహించెను. ఎవరెవరిరాజ్యములను వారివారికయాచితముగా నిత్తుమని, యశోధర్మపులకేశినులు హూణపక్షచరులగు రాజుల కాశలంజూపి, వారిఁ దమకట్టునఁ ద్రిప్పికొనిరి. ఇప్పుడు మిహిరగులుఁడు ఱెక్కలుదీసిన పక్షియయ్యెను. ఉజ్జయిని తనకిఁక దక్కదనియుఁ, దన కాపట్టణమున నిలువ నీడలేదనియు నాతఁడు

గ్రహించెను. అంతట గాశ్మీరస్వామియగు వజ్రాయుధుఁడు దీనుఁడగు నాతని పైఁ గరుణించి యాశ్రయ మొసంగెను. మిహిరగులుఁడు తనగతికిఁ గుందుచు, స్వామిభక్తిపరులగు కొందఱు హూణులు తన్ననుసరింప శ్రీనగరమునకుఁ బోయెను. అచట నాకృతఘ్నుఁడు వజ్రాయుధుని రహస్యముగా హత్యఁ గావించి, తనప్రాణదాత సింహాపీఠి నాసీనుఁడయ్యెను. పామునకుఁ బాలు వోయ విషవృద్ధియగుట యిట్టిదే కదా?

హిందూదేశమునఁ బశ్చాద్భాగమునందలి కొన్నిరాష్ట్రములను దన బంధువున కొకనికొసంగఁ, గుమారపాలుఁడు యశోధర్మ నడిగెను. కాని యాతఁడ దద్దాని కియ్యకొనలేదు. అదికారణముగఁ గుమారపాలుఁడు స్వసైన్యసమేతముగా బ్రహ్మపుత్రానదీ పూర్వదిశకుఁ బోయెను. హూణులును, హైందవులును రాజనామకులు కొందఱు పూర్వహూణరాజ్యములను దొరకినంతవఱ కాక్రమించుకొనిరి. వారందఱును యశోధర్మ సార్వభౌమత్వమునకు సమ్మతించిరి. బాలాదిత్యుఁడు తనరాజ్యమును విస్తరింపఁజేయు నుద్దేశము తనకులేదని ప్రకటించియుండుటఁజేసి, యశోధర్మయే సార్వభౌముఁడయ్యెను. చాళుక్యరాజగు పులకేశిని సౌరాష్ట్రమునందుఁ గొంత భాగము నాక్రమించి ఉత్తరార్ధభాగమును మాత్రము రుద్రసింహునకు వదలిపెట్టెను. రుద్రసింహుఁడు వల్లభీపట్టణమును రాజధానిగ నేలుచుండెను. పులకేశిని సౌరాష్ట్రమునం దర్ధభాగము నాక్రమించుటకై యశోధర్మ యాక్షేపించెను. ఈవివాదమునంజేసి యాహైందవపార్థివులిద్దఱకు యుద్ధము జరిగెడిదేకాని, యంతలోఁ బులకేశిని సౌరాష్ట్రములోని యాసగము భాగమును యశోధర్మ సార్వభౌమత్వమునకు లోఁబడి పాలించెదనని చెప్పెను. అదేవిధముగా రుద్రసింహనాహపాణులుఁగూడ నుత్తరసౌరాష్ట్రమును, పశ్చిమమాళవమును బాలించుట కియ్యకొనిరి. చేష్టనుఁడు కొందఱు హూణులసాయమున యమునానదికిఁ బడమరఁగలభూముల రాజ్యము స్థాపించుకొని, యశోధర్మచక్రవర్తికి సామంతుఁడై యుండెను. చేష్టన, నాహా

హూణులు హిందూమతము నవలంబించి, రణవీరసింహుఁడు, ధర్మసింహుఁడని పర్యాయనామములఁ దాల్చిరి. వారు హైందవసంప్రదాయములను సంపూర్ణముగా ననుసరించి, బ్రాహ్మణులను గౌరవభావమునఁ జూచుచు, సంస్కృతభాషను బోషించుచుండిరి. తాము సుక్షత్త్రియగోత్రోద్భవులమని వారు ప్రకటించుచుండిరి.

హూణులఁ బిలుకుమార్చి విజయలక్ష్మీ లాలితుఁడైయుండు యశోధర్మను నభినందించి, ఆసేతుహిమాచల మాతని సార్వభౌమత్వము నంగీకరించుటకై, హైందవభూకాంతులందఱు నాతనిసమ్ముఖమునకు రాయబారులఁ బంపిరి. ఈయభినందనముల చేతను, విజయపరంపరల చేతను యశోధర్మ కభిమాన మతిశయించెను. ఆతఁడు తనరాజ్యభూములగు కళింగమహాకోసలముల యందుఁ బలుతావుల నీక్రిందివిధమున శాసనములఁ జెక్కించెను.

> సార్వభౌమేంద్రుఁడ నగుయశోధర్మను, నేను
> హూణులాదిగాఁగల నిషాదబలముల నాక్ర
> మించి, హిమాలయ మహేంద్రగిరులకును
> ప్రాక్పశ్చిమసముద్రములకును మధ్యనుండు
> భూమిని, ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముతో నేలితిని.

ఈకార్యము లన్నింటిఁ గావించుకొని యశోధర్మ కలాంజారుదుర్గమునకుఁ దిరిగివచ్చుటకు రెండునెలలకుముందే, మురారి యచటికి వచ్చియుండెను. విజయశీలియైవచ్చిన తమప్రభువరేణ్యుని మహాకోసలు లమితోత్సాహమున నాహ్వానించిరి. దారిపొడుగునను జనులు బారులుతీరి, హూణదమనుఁ జూచుకుతూహలమున నుండిరి. ఆతఁడు కలాంజారు చేరునప్పటికి, మహామాయ, చారుమతి, వసంత, ముగ్గురుకుఱ్ఱలతోఁ, బౌరబృందము తమ్ముఁ జుట్టుకొనియుండఁ దనకై వేచియుండుటఁ గాంచెను. యశోధర్మ ద్వారప్రవేశ మొనరించినతోడనే మహామాయ యాతనిం గవుంగిలించుకొని

చంపలేదా?" అని యడిగెను. ఆచిన్నిబాలసంప్రశ్నమున కాతనికి లజ్జ పైకొనివచ్చెను. ఆతఁ డుత్తర మీయ్యలేకపోయెను. ఆతఁడు చారుమతితో "రాజకుమారుఁడు మురారి కెట్లున్నది? ఆతఁడు స్వస్థుఁడగుచున్నాఁడని నమ్మెదను" అనెను. భావగర్భితములగు చారుమతి దీనవిలోకనములఁ గాంచి యశోధర్మ చకితుఁడయ్యెను. కాని యాబాలిక లలిత యాతనికిఁ బ్రత్యుత్తరముచెప్పెను. ఆమె తండ్రికడకుఁబోయి "బాబూ! నేఁజెప్పెదను. మురారికి జబ్బుగానున్నది. పూర్వ మాతఁడు నాతోఁ బలుమారు పలుకుచుండెడివాఁడు. కాని యిప్పుడు పలుకుటలేదు. ఆతఁడు మాటిమాటికిఁ గన్నులు మూసికొనుచుండును. అప్పుడప్పుడు కవాటముతట్టు చూచుచుండును. బాబూ! అతఁడు చాల నీరసించియున్నాఁడు. శల్యగతమైపోయినాఁడు. బాబూ! మురారి యట్లగుటకుఁగలకారణము నాకుఁ దెలియుటలేదు. నేను మురారిని పెండ్లిచేసికొనవలయునని వసంత నాతోఁ జెప్పినది. కాని యాతఁ డందులకు సిద్ధముగా నుండునెప్పుడు?" అని పలికెను. అమాయికురాలగు నాబాలపలుకులందలి యవ్యక్తవిషాదమును గ్రహించి, యశోధర్మ, చారుమతీ, వసంత, మహామాయ లప్రయత్నముగాఁ గంట నీరిడిరి. పౌరులస్వాగతవచనములకుఁ బ్రతివందనములర్పించి, యశోధర్మ బంధుజాలము బలిసికొలువ నంతఃపురములోనికిఁ బోయెను.

తోడనే యశోధర్మ మురారిక్షేమము నారయఁదలఁచి యాతనిసెజ్జ వద్దకుఁబోయెను. చారుమతియాతని నావలకుఁగొనిపోయి "నాథా! గాయము ప్రాణోపద్రవకరమైయున్నది. ఈసుకుమారుఁ డీక ననేకదినములు............" చారుమతి యిఁక మాటలాడఁజాలకుండెను. ఆమెను శోకము పైకొనెను. కాని యామె యంతలో సమాళించుకొని "రోగిగదిలో భావోద్రేకముఁ జూపకుఁడు." అని యశోధర్మతోఁ జెప్పెను. యశోధర్మ, చారుమతీ, వసంత, మహామాయలు రోగిగదిలోనికిఁ బోయిరి. శల్యావశిష్టుఁడై సెజ్జపైఁ బరుండియుండుమురారిం గాంచినతోడనే యశోధర్మకు దుఃఖము

వెల్లగించుకొనివచ్చెను. ఆతనిగ్రుడ్ల నీరుగ్రమ్మెను. ఆతఁడు కన్నులు తుడుచుకొనెను. మురారి కండ్లుమూసికొనియుండెను. రోగి నిద్రించుచుండనోపునని, యశోధర్మ చారుమతితోఁ జెప్పెను.

చారు:—కాదు. ఈరాజకుమారుఁడు బాధనోర్వఁజాలక కన్నులు మూసికొనియున్నాఁడు. ఈతఁడు మాకుఁ గొంచెమైన వేసటఁ గల్గింపఁడు. మాసపర్యలయందుఁ దప్పు పట్టనేపట్టఁడు.

వసంత మెల్లగాఁ బాన్పు సమీపించి "మురారీ! మురారీ!" అని పిలిచెను.

మురారి కండ్లు తెఱచి "నాయమ్మ వచ్చినదా?" అని యాశతో నడిగెను.

వసంత:—లేదు. రేపువచ్చును. యశోధర్మమహారాజు వచ్చినాఁడు.

మురారి మోమున లేనవ్వుదోఁచెను. "వచ్చినాఁడా? హూణులను నాశమొనరించి వచ్చినాఁడా? ఉజ్జయిని యారక్కసుల బాఱినుండి తప్పించుకొనినదా?" అని యాతఁ డనెను.

యశో:—మురారీ! ఉజ్జయిని హూణహింసలనుండి తేఱుకొనినది. ఆ పౌరులు నిన్ను రాజుం గావించిరి; కాని నీయసమ్మతిని నేను వారి కెఱిఁగించితిని. వారందులకుఁ జాల చింతించినారు. తమస్వామిభక్తిని నీకుఁ దెలియఁజేయ వారు నన్ను వేఁడిరి. నిన్ను వారు త్వరలో దర్శింప నువ్విళ్లూరుచున్నారు.

ఆ రాజకుమారునివదనము విన్ననయ్యెను. ఆశాభంగమందు ద్యోతకమగుచుండెను. "వారు నన్నెన్నటికిఁ జూడఁజాలరు. హూణులోడింపఁబడిరని వినుట కెంతయు సంతసముగానున్నది. తనజన్మనగరమగునుజ్జయిని హూణుల బాఱినుండి తప్పించుకొనెనని వినుటకు నాతల్లి ముదమందుచుండును. మాయమ్మ యెక్కడ? ఆమె వచ్చినదా?" అని యారాజపుత్త్రుఁడు మెల్లగాఁ బలికెను.

యశో:—లేదు. ఇంకను రాలేదు. త్వరలో వచ్చును.

ఆరోగి నయనాంబుజములు మరల ముకుళించెను.

"సరస్వతికొఱకై, చెప్పిపంపితివా?" అని యశోధర్మ రహస్యముగాఁ జారుమతి నడిగెను. "పంపితిని. ఆమగధరాణి యీసాయంకాలము వచ్చునేమో యని నిరీక్షించుచున్నాను" అని యామె రహస్యముగాఁ జెప్పెను.

యశో:—బాలాదిత్యున కెట్లున్నది?

చాలకాలముగా యశోధర్మ బాలాదిత్యునిదేహస్థితినిగుఱించి ప్రస్తావించినవాఁడు కాఁడు.

చారు:—ముందటికంటె నాతని కిప్పుడు కొంచెము వాసిగానున్నది. దానంజేసియే, యిప్పు డాతనిని దాదులపోషణమందుంచి, యిచటికివచ్చుటకు సరస్వతి కించుక వీలుకలిగినది. నాథా! మీబాల్యమిత్రునితోడి వైరభావమును వీడుట కిదియే మంచిసమయమని మీరనుకొనరా? మీసమాధానము నకుఁ గారణము మురారియగుఁగాక! ఇంతమాత్రము నన్నుఁ గరుణింపుఁడు.

యశో:—కాంతా! నేను నిదియే తలంచుచుంటిని. బాలాదిత్యుఁడు స్వస్థుఁడైనపిమ్మట, నేనాతనితో సఖ్యపడెదను.

మహా:—కుమారా! మహాశయసంపన్నమగు నీనిర్ధారణమునకు నా హృదయ మానందమున గంతులిడుచున్నది. బాలాదిత్యుఁడు వక్రమార్గగామియైయుండియుఁ, నీచభావములకుఁగాని, నీచకార్యములకుఁగాని గడఁగియుండినవాఁడుకాఁడు. ఆతనియుద్దేశములు భేదింపవచ్చును. మతము భేదింపవచ్చును. అట్లుండియుం నాతనియుదారభావము నేమందును! వ్యక్తిగతాభిప్రాయములకుఁ బ్రాముఖ్యమునీయక, యాతఁడు సోదరమానవులను యోగ్యతానుసారముగ నాదరించుచున్నాఁడుకదా! ఈవిషయమున నాతనికిఁ దుల్యులు లేరుసుమా!

యశో:—నీమాట నిజము, నాప్రమాదమును గమనింప నాకింత కాలముపట్టినది.

మహా:—ఇప్పటికైన నీతప్పిదమును నీవు గ్రహించుటకై నాకు సంతోషముగా నున్నది.

అంత వారు వసంత నటనుండ నియమించి యంతిపురికిఁబోయిరి.

నాఁటిసాయంకాలమే, మహారాణి సరస్వతి, నారాయణీధర్మగుప్తులఁ దీసికొని కలాంజాపురనకువచ్చెను. యశోధర్మ, మహామాయ, చారుమతీ, వసంతలామెను ద్వారముకడఁగలిసికొని చక్కగా మురారిగదికిఁబోయిరి.

"నాబిడ్డ కెట్లున్నది?" అని సరస్వతి త్రోవలోఁ జారుమతినడిగెను.

ఒక్కకన్నీటికణములోఁ జారుమతి యుత్తరము నిచ్చెను. దానిభావమును సంపూర్ణముగా సరస్వతి గ్రహించెను.

వారు రోగిగదికిఁ బోయినతోడనే శల్యావశిష్టుఁడగు మురారిని డాసి "నాయనా! మురారీ! నేను వచ్చితిని" అని సరస్వతి హెచ్చరించుకొనెను.

మురారి కన్నులువిప్పి "అమ్మా! అమ్మా! వచ్చితివా?" అనెను. పాలిపోయి యెముకలుమాత్రము మిగిలియుండిన యాతనివదనమున సంతృప్తియు, సంతోషమును జిందులాడుచుండెను. "అమ్మా! మాబాబు నెట్లున్నది?" అని యాతఁ డడిగెను.

సర:—నాయనా! మీబాబు క్షేమముగనున్నారు.

మురారి:—నారాయణీ ధర్మగుప్తు లెక్కడ?

తోడనే యాబిడ్డలు "ఇక్కడనున్నారము" అని గంతులువైచుచు మురారిచేతులఁ జెరియొకరు పట్టుకొనిరి. మురారి నేత్రగోళములు దివ్యానందభాసురము లయ్యెను. "అమ్మా! నాకు హాయిగానున్నది. నాకిప్పుడు హాయిగా నున్నది. లలిత యేదీ? ఆబాలనుగూడ నారాయణివెంట నాచేతింబట్టుకొమ్మని చెప్పుఁడు" అని పలికెను. తోడనే లలిత యొకపరుగున వచ్చి "మురారీ! ఇదిగో వచ్చితిని" అని పలికెను.

"అమ్మా! అమ్మా! నాకిప్పుడు మహానందముగా నున్నది. అమ్మా! నానొసటిపై నీచేతిని పెట్టుము" అని మురారి మెల్లగా ననెను.

సరస్వతి య ట్లొనరించెను. శోకమయమగు నాదృశ్యమునకుఁ జూపఱ హృదయములు నీఱయ్యెను. యశోధర్మ—రణరంగమున నడ్డులేక శత్రుశిర

ములు బంతులవలె నెగురఁగొట్టు ధీరుఁడుకదా—అతఁడుకూడ బైటికిఁబోయి పసిబాలునివలె వెక్కి వెక్కి యేడువసాగెను.

ఇచట మురారి "మహారాణి చారుమతి యెక్కడ? నే నామెను జూడవలయును. అమ్మా? నీవులేనప్పు డామె నాకుఁ దల్లియైయుండినది. వసంతయేదీ? ఆమెనుగూడఁ జూడవలయును. ఆమె నాపాలిటిదివ్యాంగనయై యుండినది. మాయవ్వ మహామాయనుగూడఁ జూడవలయును." నాతమ్ములు నరసింహ చంద్రభానులేరీ? వారినిగూడఁ జూడవలయును." అని నెమ్మదిగాఁ బలికెను.

అందఱువచ్చి యారాజకుమారు నెదుట నిలిచిరి. ఆతనిపదనాంబుజమునఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకమగు లేనవ్వు తొలఁకాడుచుండెను. ఆతఁ డట్లే వారిని గన్నార్పక చూచుచుండెను. యశోధర్మ కూడ వచ్చి శయ్యప్రక్క నిలిచెను. వారందఱును దుఃఖభారమునఁ గ్రుంగియుండిరి. పెదవిఁ గదల్చుటకైన వారికిఁ దోఁచకుండెను. కడకు 'గచ్చకాయలకుండ' లలితసైత మొక్కపలుకైనఁ బలికినదికాదు.

ఉన్నట్లుండి మురారి! "అమ్మా! నాకు గంగాశోణానదులు పొడఁగట్టుచున్నవి. ఆహాహా! ఎంతవెలుతురు! ఎంత...వెలు...తురు!......"

మురారినయనములు, మూఁతపడెను. ధర్మగుప్త, నారాయణీ, లలిత చేతుల నాతఁ డదిమెను. ఆరాజకుమారుని ముఖాంబుజము కళావిహీనమయ్యెను. దివ్యానంద మాతనిపెదవులఁ దాండవమాడుచుండెను. అయ్యో! మాకుఁ జేతులాడకున్నవి. మురారి మరణించినాఁడు.

ముప్పదియైదవతరంగము.

బాలాదిత్యాస్తమయము.

మురారి మరణానంతరము సరస్వతి మగధకు మరలివచ్చెను. ఇప్పు డామె శోకాబ్ధి మునిఁగియుండెను. పెద్దకుమారుని వియోగము నాయబల సహింపఁజాలకుండెను. స్వదేశోద్ధరణార్థ మామె యట్టిస్వార్థత్యాగమును మనసారఁ గావించెను. మరల నవసరమైనచో నదేవిధముగా నొనరింప నాధీరురాలు సంసిద్ధముగా నుండెను. కాని యాత్యాగమును మఱచుట కారాణి యెంతయుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇతరు లద్దానిని మఱచునట్లు చేయుటకుఁ గూడ నామె ప్రయత్నించుచుండెను. కాని యామెకు నది యసాధ్యమగుచుండెను. ప్రియతమమగు వస్తువును జాఱవిడిచినవానిసత్త్వము తా నావస్తువును గోల్పోవుటకుఁ జింతపడవలయును. లేకున్న నావస్తు వాతనికిఁ బ్రియతమముగాదని నిస్సందేహముగాఁ దలంపవచ్చును. ఆవస్తువును ధారవోయుటకుఁ గావలసిన మనోదార్ఢ్యము తనకుండుట కాతఁ డెంతగా సంతసించుచున్నను, ఆతని శోకమూలఁ గొదువగనే యుండును. సరస్వతిస్థితియు నట్లే యుండెను. పుత్త్రవియోగము ననుభవించిన తల్లికిఁ దప్ప, పుత్త్రదుఃఖ మిట్టిదని చెప్ప సాధ్యముకాదు. మురారి మరణయాతన చూపఱకుఁ జాల జాలికలిగించెను. సహజరీతి సరస్వతిహృదయముగూడ స్వపుత్త్రమరణాఘాతమునఁ బగిలిపోయెను. తనకూర్మిసుతుని శవమును, తనగారాబుపట్టి సహనక్రియలను గన్నారఁ గాంచినచో బాలాదిత్యుఁడు దుర్భరదుఃఖమునఁ గూలిపోవు నను తలంపున రాజకుమారుని శవమునకుఁ గలాంజారుకోటయందే దహనక్రియ లొనరించుట యుక్తమని చారుమతి చేసినసూచనకు సరస్వతి సమ్మతించెను.

ఉత్తరక్రియ లగుటయేతడవుగా, సరస్వతి పాటలీపుత్రమునకుఁ బోయెను. ముందటికంటె నిప్పుడు తనపతి నీరసుఁడైయుండుట నామె గ్రహించెను. ప్రాణకాంతయగు సరస్వతిపరిచర్యలకును, దాదులసపర్యలకు నెంతయు వ్యత్యాసముండెను. ఘోరమగుపుత్త్రమరణవార్త బాలాదిత్యుని చెవులఁబడకుండునట్లు దాదు లెంతయో ప్రయత్నించిరి. కాని యెట్లో యది మహారాజునకుఁ దెలిసెను. ఇన్నియుఁగలిసి యాతనివ్యాధిని దిరుగఁబెట్టెను. జ్వరముతీవ్రత హెచ్చెను. పాపము! గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపోటువలె వచ్చిన యీనూతనవిపత్తునకై, సరస్వతి పుత్రవియోగశోకమునుగూడ దిగ మ్రింగి, రేయింబవళ్లు నిజపతి సేవానిరతయై యుండెను. పతివ్రతయగుసరస్వతి యెన్నిసపర్యలొనరించుచున్నను, స్వామిభక్తిపరులగు రాజవైద్యు లెంత సేవించుచున్నను, అంతయు బూదింబోసిన పన్నీరగుచుండెను. నానాఁటికి బాలాదిత్యునిదేహస్థితి చెడిపోవుచుండెను. కడకాతఁ డిఁక నెన్నిదినములో జీవింపఁడని తోఁచెను. పుత్త్రవియోగమునఁ బరితపించుటఁజేసియు, గంటికిఁ గూర్కు లేక పతిసేవానిమగ్నయై యుండుటంజేసియు, సరస్వతికిఁగూడ నారోగ్యము చెడెను.

ఒకనాఁడు బాలాదిత్యుఁడు సరస్వతిం బిలిచి, తనచెంగటఁగూర్చుండుమని చెప్పెను. ఆమె యట్లే కూర్చుండెను. అప్పుడాతఁ డామెతో "ప్రేయసీ! నాయంత్యము దాఁపురించుచున్నది. కాన నేను నీతోఁ గొన్నివిషయములను గుఱించి మాట్లాడుట యుచితమైయున్నది." అని చెప్పెను.

దురతిక్రమమగు దుర్దశానుభవమును జెవులార విని, సరస్వతి పసిపాప వలె వెక్కి వెక్కి యేడువసాగెను.

బాలా:—ప్రేయసీ! ఏడువకుము. నాయెదను విప్పిచెప్పుటకు నీయేడ్పులు నన్ను నిరుత్సాహపఱచునుసుమా!

సరస్వతి పైఁటకొంగున కెప్పు లద్దుకొనుచు "ప్రాణేశ్వరా! మీరు నాకు సెలవీయనుండు సంగతులేమి?" అని బాష్పనిరుద్ధకంఠమునఁ బలికెను.

బాలా:—ప్రేయసీ! నాయంత్యదినము సమీపించుచున్నదని నీకుదెలియుఁగదా! మరల విలపింపఁబోకుము. వాడి వత్తయియుండు నీముఖాంబుజమును జూచి నేను భరింపఁజాలకున్నాను. బుద్ధభగవానుఁ డెట్లనాయాసమరణ మొందినది నీ వెఱుంగవా? ఆమహాత్మునిశిష్యవర్గము గురునిర్వాణమును నెంత నిర్విచారముగఁ జూచినదియుఁ దెలియదా? మనము పెక్కుసార్లు భగవద్గీతను జదువుచుందుముగదా! 'మృత్యు వనివార్యమైనది. పండితు లద్దానికై వగవరు. జరాభారమును నిశ్చింతతో ననుభవించుటకై వడి, మరణమునుగూడ సంతసమున నెదుర్కొనుము' అనికదా యందుఁ జెప్పఁబడియున్నది! ఐహికసంతాపములకును, ఆశాభంగములకును రోసి బలరాముఁ డెట్లు పరలోకము నలంకరించినదియును నీకు విదితమేకదా! ఇఁక నిర్వక్రపరాక్రమోజ్జ్వలుఁడగు భీష్మాచార్యుం జూడుము! నిర్వ్యాకులమానసమున నామహాత్ముఁడు నిర్యాణము నెదురుచూచుచు నంపశయ్యపైఁ బవళించియుండలేదా! జననమును మరణము వెన్నంటివచ్చుట ప్రకృతిసిద్ధము. కాన నో ప్రేయసీ! అనుల్లంఘ్యములగు భగవత్సంకల్పములకు వగచుట నిష్ఫలమని తెలియుము.

సర:—నాకు సాధ్యమైనంతవఱకు నాదుఃఖము నణఁచుకొనుచునే యున్నాను. నాథా! మీరు నాకు సెలవీయ నెంచిన ముఖ్యవిషయములేమి?

బాలా:—ప్రాణనాయకీ! నీవు నామరణానంతరము సహగమన మొనరింపరాదు. ఇదియే నా మొదటికోరిక.

సర:—కాని మీకోరికఁదీర్చుట నావలనఁగానిపని. మనపెద్దలసంప్రదాయము లావిధమునఁగలవు. మిమ్ములఁబాసి నేమనఁజాల. దేవా! సుక్షత్త్రియవీరాంగనలయాచారముల ననుసరించుటకు నాకడ్డుతగులకుఁడు. హూణుఁడగు తోరమానునిరాణులుసైతము సహగమన మొనరించిరిగదా!

అని సరస్వతి భర్తపాదములను గట్టిగాఁబట్టుకొని సహగమన మొనరింప వలదనునాజ్ఞ చేయకుఁడని వేఁడుకొనసాగెను.

బాలా:—ప్రేయసీ! సరస్వతీ!సహగమన మార్యసంప్రదాయముకాదు. ఆర్యాంగనలందఱు "భర్తలవెంట దివికేగినయెడల, వితంతుహితచర్యలకుఁ దా

యెక్కడిది? అట్లుండియు, శాస్త్రములన్నియు విధవాధర్మములను వాకొనుచున్నవి. అదియుంగాక, మనధర్మశాస్త్రకర్తలు, పతివెంట సతి సహగమన మొనరింపవలయునని యెచటఁ జెప్పియున్నారు? చెప్పియేయుండిన, వృద్ధురాలగు తల్లిని బోషించుట పుత్రునకు విధియని యేల విధించియున్నారు? పుత్రుని తల్లి రక్షించుటకై వదలి, భర్త దివికేగెనని దీనియర్థముకదా?

సర:—నాథా! మీశాస్త్రవివరణము సముచితమై యుండవచ్చును. కాని యార్యాంగనామణులు నిజపతులతోఁ బరలోకమునకుఁ గూడఁబోయిరని మీరు మఱచితిరి కాఁబోలు! ఇందులకు సావిత్రీదేవి యొకసాక్ష్యము కదా!

బాలా:—కాని సావిత్రి యెచట సహగమన మొనరించినది? ఆమె యముని దిరస్కరించిన వనితాశిరోమణి కదా? పతిప్రాణములఁ గొనివచ్చుటకై యామానవతి పితృపతి వెంటఁ బరలోకమునకుఁగూడఁబోయినది. అదియుంగాక సత్యవంతుఁడు యౌవనమునందే కాలగతినొందుటం జేసి, పాపరహితుఁడైయుండెను. కాని వృద్ధుఁడనగు నావిషయమై నీవొనరించు ప్రార్థనలను యముఁడు చెవులఁజొప్పింపఁడు.

సర:—ప్రాణేశ్వరా! ఎవరెట్లుపోయిన నాకేల? నాపతిననుసరింపవలయుననియే నాయీప్సితము. అందులకు నాకధికారమున్నది.

బాలా:—కాదు కాదు. ప్రేయసీ! నీవు పొరపడుచున్నావు. స్త్రీపురుషుల కెవ్వరికిఁగాని యాత్మహత్య యొనరించుకొనుట కధికారములేదు. ఆత్మహత్య మహాపాతకమని సర్వమతము లుద్ఘోషించుచున్నవి. అదియుఁగాక మానసంరక్షణార్థము విధిలేక వచ్చినందప్ప, ఆత్మహత్య లొనరించుకొను స్త్రీపురుషులు పిఱికిపందలని చెప్పనొప్పను.

సర:—నాథా! అయిన నాగతియేమి కావలయును? మీరేమని తలంచుచున్నారు? ఏదియేని యొకటి ఖండితముగా సెలవిండు.

బాలా:—ఈలోకమందుండి నారాయణీధర్మగుప్తులఁగంటిని ఱెప్పవోలె రక్షించుచు, మనబిడ్డలగు మాగధుల యోగక్షేమముల నారయుచుండుము.

ను. అట్లే నీపసికూనలపై యుండుమాతృప్రేమను నీవు ద్రోఁచుకోఁదగదు. నీ సంతానమును నీవు సక్రమముగ సాకి సంతరించినప్పుడే, సతి కుచితమగు స్వార్థత్యాగ మొనరించితివని నీవు గర్వింపవచ్చును. ధర్మగుప్తున కిప్పుడు పదునైదేండ్లు. నారాయణికిఁ బదేండ్లు. వారు ఱెక్కలురానిపక్షులుకదా! అట్టిపసికూనలపదలి నావెంట నీవు పరలోకమునకువచ్చుట వారికి హానికరము సుమా! అదియుఁగాక, వారిని దిక్కులేనిపక్షులఁగాఁజేసి నీవు నాతోవచ్చిన యెడల, నీముఖముఁజూచుటకైన నామనసొప్పదు. ఏలయన, బిడ్డలకు ద్రోహ మొనరించుక్రూరులను మానవంతుఁడగుప్రభు వాదరింపఁడు. భూకాంతుఁ డర్భకులపాలిరక్షకుఁడు కదా! అట్టియెడ నర్భకులకు ద్రోహమొనరించిన క్రూరాత్ములకు భూమీశుఁడు తోడ్పడునా? ఆక్రూరాత్ములఁ జేరఁదీయునా? ఈనియమము లందఱకుఁ జెల్లును.

సర:—నాథా! నేనిప్పుడు మీయభిప్రాయముల నేకీభవించితిని. సహగమన మొనరించునూహ లన్నింటిని వదలితిని.

బాలా:—అయిన నీనిర్ధారణము నాకు సంతసము నించినది.

సర:—కాని ప్రాణేశ్వరా! విధవాహితచర్యను నాకెఱిఁగింపుఁడు.

బాలా:—నాకు సరియనితోఁచినదానిం జెప్పెదను. మనుధర్మశాస్త్ర మునం దీవిధమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. 'ఆదర్శవేయయగు వితంతువు ఫలాహారమమాత్రము పుచ్చుకోవలయును. నిష్కళంకమగు ధౌతాంబరమును ధరింప వలయును. తెల్లమల్లెపూవులను దలయందు ముడువవలయును. భర్తయే దైవ మని భావించుచు, సంతతము లోకసేవాతత్పరయై, భర్తృమోక్షప్రాప్తికొఱకుఁ దనజీవితసర్వస్వమును ధారవోయుచుండవలయును. చెడ్డపనులను, చెడ్డతలఁపు లను, చెడ్డమాటల నామె వదలవలయును. ఆమె బుద్ధభగవానుఁడు నిర్ణయిం చినయష్టాంగయోగము నవలంబింపవలయును. ఆపదలయం దామె యందఱకుఁ దల్లియై యుండవలయును. నిర్భాగ్యుల నుద్ధరింప సమకట్టియుండవల యును.' ఈవిధమున నామె సత్కార్యము లొనరించుచు, మృత్యుదేవత

తన్నుఁ బరలోకమునకుఁ గొనిపోయి తనపతిం జేర్పునంతవఱకుఁ గాలము గడపుచుండనగును.

సర:—వితంతువుల కెట్టిచర్యలు నిర్ణీతములై యున్నవని నాకింతవఱకుఁ దెలియదు. ఆహా! ఇట్టి సద్విషయములను స్త్రీలకేల నేర్పరాదు?

బాలా:—ప్రేయసీ! మనపూర్వులొనరించిన ప్రమాద మిదియేకదా!

సర:—నాథా! మీరేమైన నాహారముతీసికొనరా? మీరు పథ్యముతీసి కొని చాలకాలమైనదికదా!

బాలా:—సరస్వతీ! నాకాఁకలిలేదు.

సర:—ఏమైనఁ గొంచెము తినుఁడు. చూడుండు; మీరెంతగా శుష్కించితిరో! ఈపాడుజ్వరము మీనెత్తురుకండలను గఱగించివైచినది. ఆహాహా! నాథా! మీదంతమారుప్పఁజెందితిరి! మీయెడఁదను నమలివేయున దేది? మిమ్ములఁ బీల్చిపిప్పిచేయున దేది? మురారిమరణమేకదా?

పాపము! సరస్వతి పెద్దపెట్టున నేడువసాగెను.

బాలా:—సరస్వతీ! ఏలడు. ఏడువకుము. దైవము నాజీవములఁగొని మురారిని రక్షించియుండఁగూడదా యని నేఁదలఁచుచుందును. ఇంతయే కాని, నేను మురారిఁ దలఁచుకొని కృశించుటలేదు. అంతర్గతరూపు నాసార మును బీల్చివేయుచున్నది. నేను స్వస్థుఁడనౌదు నను నాశలేదు. లేనేలేదు.

సర:—నాథా! అట్లనకుఁడు. నేను దుఃఖమునఁ జచ్చెదను.

బాలా:—జరుగనున్నదానిని దాఁచుటవలనఁ బ్రయోజనమేమి? ప్రేయసీ! దుఃఖింపకుము. ఇఁక నేనొకవారముపైన జీవింపను. పరలోకప్ర యాణమునకు నేను సిద్ధపడవలయును. ఇంకను గొన్ని విషయములు మిగిలియు న్నవి. నీకన్నీటిని తుడుచుకొనుము.

సరస్వతి కన్నీరుడుకొనెను. కాని మరల నయనగోళముల నంతలోఁ గ్రొత్తనీరూరెను. సరస్వతి యెంత ప్రయత్నించిన నేమి ప్రయోజనము? బాష్ప జలముల నాఁపుకొనుట కామెకు సాధ్యముగాకుండెను.

బాలా:—సరస్వతీ! నేను నాప్రజలకుఁ జెప్పరానిహానిఁ గావించితి. నిరాధారులగువితంతువులను, నిర్భాగ్యులగుశిశువులను నేను శక్తివంచనలేక యుద్ధరింపనైతిని. సరస్వతీ! నీవిఁక వారికి సాయమొనరింపవలయునని నా యభిలాష. గౌరవజీవనమున నుదరపోషణ మొనరించుకొనుశక్తి ప్రతివితంతువున కుండుఁగాక! ఏశిశువుగాని యాఁకట మాడకుండుఁగాక! వితంతువులందఱిని నీతోఁబుట్టువులుగాఁ జూచుకొనుము. అనాథశిశువులందఱను, నీ ధర్మగుప్తనారాయణలున్నారుగదా, వారివలెఁ జూచుకొనుము. నాకోర్కెఁ గొనసాగించునట్లు మాటయిమ్ము.

సర:—మీయాజ్ఞను మౌళిందాల్చెదను.

బాలా:—ఇఁక నిర్భాగ్యులగు చండాలురున్నారు. నిష్కరుణాత్మకమగుసంఘము బహిష్కరించిన మందభాగ్యులు వీరు. అవినీతికరమును, అస్వాభావికమునగు నీసంస్థ, వేదవిహితమును శాస్త్రసమ్మతము నైనదికాదు. వేదములు, శాస్త్రము లీసంస్థ నెఱుఁగవు. అయిదవవర్ణమనునది లేదని మనువు సెలవిచ్చియున్నాఁడు. శ్రీరామచంద్రునిపడవను గుహుఁడను అంత్యజుఁడు గంగానదిపై నడపెను. బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యులందఱకుఁ జాలనిమోక్షమును శబరి యనునిషాదవనిత కామహాత్ముఁడు ప్రసాదించెను. మహాదేవుఁడగుశివుఁడు బోయవేషము ధరించినాఁడు. కడకు బుద్ధభగవానుఁ డీనడుమనే బ్రాహ్మణుఁడగుమహాప్రజాపతిని, మాలయగునుపాలిని సమానముగ నాదరించి, వానిపైఁ గరుణారసబిందువులఁ జిలుకరించినాఁడు. ఇంతయేల? మనకుఁ బ్రత్యక్ష ప్రమాణమున్నదికదా! ఉజ్జయినీపౌరు లెవ్వరుకాని మాకానాఁడు శరణ మియ్యనితరుణమున, చండాలిని యగుమాధవి స్వప్రాణములఁ దృణప్రాయ ములుగా నెంచి, నాకును యశోధర్మునకు నాశ్రయమొసంగి మమ్ములరక్షింప లేదా? ఇన్నిసద్గుణములుండియు, వారిని భారతీయులు కుక్కలకంటె నీచ ముగఁ, బందులకంటె హీనముగాఁ జూచుచున్నారుకదా! ఈపాపిష్ఠుల నుద్ధ రింత నేను కొంతవఱకుఁ బాటుపడియున్నాను. కాన నీవు వారికొఱకై యిం

కను శ్రమించి, వారిని మంచిస్థితికిఁ గొనిరావలయునని నాకోరిక. దైవము పక్షపాత మెఱుఁగఁడు, ఆతనికి జాతివిపక్షత లేదు. ఇహలోకమునందు సోదర మానవులను వేఱుచేసి కడజాతివారని విభజించుమానవులు, పరలోకమున దైవముచేఁ జండాలురుగాఁ జూడఁబడుదురు.

సర:— ఈపంచముల నుద్ధరింప నేను సాధ్యమైనంతవఱకుఁ బ్రయత్నించెదను.

బాలా:— అయిన మంచిది. ఇప్పుడు నామనస్సు కుదుటఁబడినది. నన్నించుక కన్నుమూయనిమ్ము. నిద్ర వచ్చుచున్నది.

సరస్వతి యాతని విడిచిపోనుండునంతలో నాగదిలోనికి నారాయణీ ధర్మగుప్తు లరుదెంచిరి. నారాయణి నేరుగాఁ దండ్రికడకేగి "బాబూ! నీసంగతియేమో నాకుఁ దెలియుటలేదు. నీవు సరిగా నాహారముఁ గొనుటఁ గూడ మానితివి. మాయమ్మ నీయెదుటలేనపుడంతయు నామె కంటికి గడ వెఁడుగా నేడ్చుచుండును. మాయమ్మను సంతోషపెట్టుటకైన నీవింత యెంగిలి చేయఁగూడదా? బాబూ! ఇదిగో, తినుము, నీకొఱకై యీ మిఠాయిఁ దెచ్చితిని" అని యాబాల కోమలకరములు చాచి కొంత మిఠాయి నాతని కందిచ్చెను. ఆచిన్నిపాపను సంతోషపెట్టుటకు బాలాదిత్యుఁ డొకముక్కఁ దినఁ బ్రయత్నించెఁగాని, యాతని కది సాధ్యము కాకపోయెను. ఎట్టులో యొకట్టుల కన్నుమూసికొని యాతం డొకముక్కం దినెను.

నారా:— బాబూ! నీవు చాల జబ్బుగానున్నావు. నేను మురారిని గలాంజారునందుఁ జూచినపు డాతం డెట్లుండెనో నీవిపు డట్లున్నావు. మురారి స్వర్గమునందున్నాఁడని మాయమ్మ నాతోఁ జెప్పుచుండును. బాబూ! స్వర్గ మెక్కడనున్నది? ఇప్పుడే చెప్పుము.

సర:— అమ్మా? నారాయణీ! మీబాబు డస్సియున్నాఁడు. ఆయన నిద్రింపవలయును. ఆయన నీకు రేపు బదులుచెప్పును రమ్ము.

బాలాదిత్యుని మొగమున శోకమేఘావృతమగు మందహాసచంద్రికలు పొడఁగట్టెను. "నీమాట నిజము. పరలోక మెట్లుండునదియు నప్పటికి కొంచెముక నేనెఱుంగుదునేమో!" అని యాతఁడు పలికి, నారాయణిని దగ్గఱకుఁ దీసి కౌఁగిలించుకొని, చెక్కులనొక్కి ముద్దిడుకొనెను.

నారా:—బాబూ! నీపెదవులు వేఁడిగా నున్నవేల? అమ్మా! బాబు పెదవు లెంతవెచ్చగానున్నవో చూడుము!

బాలాదిత్యునకుఁ దీవ్రజ్వరము తగిలియున్నదని సరస్వతికిఁ దెలియును. అందుచే నామె యూరకుండెను. ఇంతసేపుగా ధర్మగుప్తుఁ డూరక నిలిచి యంతయుఁ జూచుచుండెను. ఆబాలుఁ డొక్కపలుకైనఁ బలికినవాఁడు కాఁడు. కాని యాతనివదనాంబుజముమాత్రము విన్ననైయుండెను. బాలాదిత్యుఁడు వానిని దనశయ్యవద్దకుఁ జేరసైగఁజేసి "పట్టి! నేను మిమ్ముఁ ద్వరలో విడిచిపోనున్నాను. మీయమ్మ మిమ్ముల గారాబమునఁ బెంచఁగలదు. ఆమె గీచినగీటును మీరు దాటకుఁడు. ఆమె మనసును నొప్పింపకుఁడు. ఆమెను సేవించుచుండుఁడు.

ధర్మ:—అట్లే నడచుకొనియెద.

నారా:—బాబూ! నీ వెక్కడికిఁ బోదువు!

బాలా:—త్వరలో నెఱుంగుదువమ్మా! ఇఁక నన్ను వీడుఁడు.

అందఱును రోగిగది విడిచిపోయిరి. బాలాదిత్యునకు నిద్రవచ్చెను. తిరిగి సరస్వతి గదిలోనికివచ్చి కూర్చుండెను. ఆమెనయనములఁ బాష్పవారిధారలు కట్టుచుండెను. ఆమె యప్పుడప్పుడు రోగి నాడిఁ బరీక్షించుచుండెను. జ్వరము తీవ్రతరమగుట నామె గ్రహించెను. రోగియొడలు భగ్గుమనుచుండెను. అచటనుండు దాసీజనులందఱు విచారాక్రాంతలై చేతులు పిసుకుకొనుచుండిరి. యథారీతి నేఁడుకూడ రాజవైద్యుఁడు వేళకు సరిగా వచ్చి రోగిని బరీక్షించెను. ఆతఁడు తలఁచినంతకంటె జ్వరము తీవ్రతరమైయుం

డెను. "రోగి యుద్రేకములో నుండెఁగాఁబోలు! దేవరవా రాహారమేమైన రుచిచూచిరా?" అని రాజవైద్యుఁ డడిగెను.

సర:—లేదు. ఆఁకలి లేదనుచున్నారు.

వైద్యుఁడు:—అలాగా?

సర:—నీవిచట రోగివద్దనే యుండవలయును.

వైద్యుఁడు:—దాని కభ్యంతరములేదు. కాని నాయునికివలన ప్రయోజనమాత్ర ముండదు. రోగి జీవించునను ఆశ లేదు.

సరస్వతిగుండెయందు బండపడినట్లయ్యెను. ఆసాధ్వి చక్షువుల బాష్పజలములూరి కాలువలై స్రవించుచుండెను. ఆపాదమస్తక మామె గడగడ వడఁకుచుండెను. రాజవైద్యుని నిశ్చితాభిప్రాయ మాయువిదను శోకసంద్రమున ముంచెను. వైద్యుఁ డామె ముఖముఁ గాంచి "మహారాణీ! మీమానసమును జిన్నపుచ్చుచున్నానని నాకుఁ జింతగా నున్నది. కాని రాజుగారి కంత్యక్షణము సమీపించియున్నదని, ఉన్నమాట యున్నట్లు చెప్పనిచో, నేను మీయెడల ద్రోహమొనరించిన ట్లగును. మహారాజుగారి కీరాత్రి గడచుట కూడ సందేహమని నాయభిప్రాయము" అని చెప్పెను.

సర:—అంత దుస్థితికి వచ్చినదా?

వైద్యుఁడు:—అవును తల్లీ! అవును.

వైద్యునియభిప్రాయము పాటలీపుత్రమునందంతయు వ్యాపించెను. పౌరు లెక్కడిపనుల నక్కడఁ గట్టిపెట్టిరి. మహారాజుగారి యస్వస్థతను గుఱించి యేవేళ కేది విందుమో యనుతమకమున వారు గుమిగూడుచుండిరి. నాఁటి యపరాహ్ణమునఁ బార్వతివచ్చి, రోగిగదియందుండు సరస్వతిం గలిసికొనెను. సాయంకాలము చీఁకటిపడినతర్వాత, బాలాదిత్యునకు సన్ని కలిగెను. అతఁ డేమేమియో పలవరింప మొదలిడెను. పలుమా రాతఁడు "మురారీ! మురారీ! సరస్వతీ! నారాయణీ! యశోధర్మా! ధర్మగుప్తా! మాధవీ" అని యఱచుచుండెను. సరస్వతి "యశోధర్మకొఱ కిప్పుడే చెప్పిపంపుదునా?"

అని వైద్యు నడిగెను; కాని యాతఁ డందులకు 'వ్యవధిలేదు' అనెను. పార్వతి రోగి శయ్యాప్రక్కకుఁబోయి నిలువఁబడెను. బాలాదిత్యుఁడు కన్నులు దెఱచెను. కాని యాచూపులయం దాతఁ డామెను గుర్తించిన సూచనలు లేవు. సరస్వతి యాతనినుదుట చేయియుంచెను. అది భగ్గుమండెను. జాడ్యము మనశ్శక్తికి మించిపోయినదని వైద్యుఁడనెను.

ఆరోగిచేఁ గొన్నికషాయములఁ ద్రాగింపఁ బార్వతీసరస్వతులు ప్రయత్నించిరి కాని, వారి కది సాధ్యము కాకపోయెను. రాత్రి చాల ప్రొద్దుపోయెను. "ఇంతకును బుద్ధభగవానుఁడు సత్యమును సెలవిచ్చినాఁడు" అని బాలాదిత్యుఁడు ప్రజ్ఞతోఁ బలికి కన్నుమూసెను. సరస్వతీపార్వతు లాతని హెచ్చరించుకొనిరి. కాని యాతఁడు పలుకలేదు. ఆమాట లనినతర్వాత నాతఁడు పెదవినైనఁ దెఱచినవాఁడుకాఁడు. శ్రమాపరిభిన్నమగు నాజీవుఁ డర్ధరాత్రిసమయమున మట్టికుండను వదలిపోయెను.

ఆచట గుంపులుగట్టియుండు పౌరులందఱు స్వప్రభుమరణమునకు శోకసాగరనిమగ్నులైరి. పెన్నిధిం గోల్పోయిన పేదచందమున వారు వగచుచుండిరి. తమ్ముఁ గన్నబిడ్డలవలెఁ గాపాడుచుండిన తమరా జిప్పుడు లేఁడు గదా యని వారిలోఁ జాలమంది వెక్కివెక్కి యేడ్చుచుండిరి.

మొదటివాఁడు:—అశోకమహారా జొక్కఁడుతప్ప, నీతనిఁబోలిన మహారా జిప్పటికిఁ బుట్టియుండలేదు. పుట్టనుబోఁడు.

రెండవవాఁడు:—అవునవును. ఆతఁడు తన ప్రజలపాలిటి తండ్రియై యుండెను.

మూఁడవవాఁడు:—వితంతురక్షకుఁడును, దీనచింతామణియునగు నిట్టి రాజచంద్రుం డిప్పటికి మగధరాజ్యమునం దుండినవాఁడుకాఁడు.

నాల్గవవాఁడు:—పేదల నాతఁడు తనపుత్త్రులవలెఁ బ్రేమించుచుండెను.

ఐదవవాఁడు:—మనరా జస్తమించెఁగదా! ఇఁక మనగతియేమి కానున్నదో?

మొదటివాఁడు:—యువరాజగు ధర్మగుప్తునకుఁ బట్టాభిషేకమొన రించి, యాతనికి యుక్తవయస్సువచ్చువఱకు మహారాణి సరస్వతి పరిపాలనా చక్రమును ద్రిప్పుచుండునని వదంతిగా నున్నది.

ఐదవవాఁడు:—అయిన మహారాణి సరస్వతి సహగమన మొన రింపదా?

మొదటివాఁడు:—ఒనరింపదు. ఆమె సహగమన మొనరింపకుండు నట్లును, జీవితశేషమంతయుఁ దనబిడ్డలగు మనలఁ గాపాడుటయందుఁ గడపు నట్లును, బాలాదిత్యుఁడా మెవలన వాగ్దానము తీసికొనెను.

ఐదవవాఁడు:—దైవము సందనీయుఁడుగదా! మహారాణి సరస్వతి మనకుఁ దల్లివంటిది. ఇఁక మనము భయపడఁ బనిలేదు.

మొదటివాఁడు:—నీమాట నిజము.

ముప్పదియాఱవతరంగము.

యశోధర్మ-చారుమతి-పూరిజగన్నాథము.

ఇప్పుడు చారుమతీయశోధర్మలు పూరీపట్టణమునందలి రాజమందిరములో నుపవసించుచుండిరి. జగన్నాథస్వామి సందర్శనార్థమునకును, దేవాలయ పరిపాలనావిధానమునందుఁ గొన్ని ముఖ్యమగుమార్పులఁ గావించుటకును వారానగరమునకుఁ బోయిరి. యశోధర్మ రాజ్యమునందలి దేవాలయములన్నింటిలో నయ్యది మిగులఁ బ్రసిద్ధికెక్కియుండెను. ఆసేతుహిమాచలముకూడ నయ్యది విఖ్యాతినందియుండెను. మహామహిమోపేతమగునట్టి దేవాలయమునం దానుపూర్వికముగ నర్చకుఁడు మంగలివాఁడైయున్నాఁడుగదా యని యశోధర్మ కటకటఁబడుచుండెను. నీచకులజుఁడగు నాపితుం దొలఁగించి, వానిస్థానమున బ్రాహ్మణపూజారిని నియమింపనగునని యాతఁడు చారుమతితో నెన్నియోమారు లనియుండెను. ఇట్టిమార్పు లోకవేళ ధర్మవిహితములైనను, నీతిమతము లడుఁగంటుచున్న పని తోఁచినఁదప్ప, జగన్నాథముఁబోలిన ప్రాచీన దేవాలయములందలి యానుపూర్వికాచారములఁ జెదరఁగొట్టుట యుక్తము గాదని చారుమతి యభ్యంతరపెట్టుచుండెను.

ఆమాటలకు యశోధర్మ "చారుమతీ! ఈమార్పు నీతిమతసముద్ధరణముకొఱ కవసరమని నీవు తలంపవా? వేదశాస్త్రములవాసననైన నెఱుంగని మంగలివాఁ డెక్కడ? దేవునిఁ బూజించుటెక్కడ?" అని యడిగెను.

చారు:—బ్రాహ్మణులగుపూజారులుమాత్రము సకలవేదశాస్త్రముల నెఱింగినట్లా యేమి? ఏవో నోటికివచ్చినమంత్రములఁ జిలుకపలుకులవలెఁ

దాఁకిన నాకు మైలతగులునని వెఱుదీయుచున్నాఁడఁగాని; లేకున్న నిన్ను నాలుగుతన్నులు తన్నియుండెడివాఁడను. తొలఁగుము. నీముఖముఁ జూడ మాకు సిగ్గగుచున్నది. తొలఁగుము.'' అని యామాలవానిని నోటికొలఁదిఁ దిట్టుచుఁ గేకరించి వానిపై నుమిసెను. అచటనుండు నాలుగువర్ణములవారావిప్రుని మెచ్చుకొని చప్పట్లుకొట్టిరి.

అంత వారిలో నొకమంగలివాఁడు కొంచెము ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని ''అయ్యలారా! వాఁడుకూడ నొకమానవుఁడేకదా! ప్రాణములరక్షింప వాఁడు ప్రార్థించుచున్నాఁడు. వానికోరికను నిరాకరించుట పాడిగాదు'' అని చెప్పి, తెగువఁజేసుకొని, పూజారికడఁబెట్టియుండు పాత్రముఁగొని, సాగిలఁబడియుండు శ్వపాకున కొసంగెను. దిదృక్షువు లీసాహసకార్యముం జూచి యట్టే కొయ్యబాఱి నిలిచిరి. వారియం దలజడికలిగెను. అంద ఱొక్కపెట్టున ''మంగలివాఁడు తీర్థమును మైలపఱచినాఁడు'' అని కాఱులఱచుచు నాయకార్యమొనరించిన మానవాధమునిఁ బుటము వేయ సమకట్టిరి, ఆకుష్ఠురోగి యంతలో లేచి నిలిచెను. చూచుచుండఁగనే వాఁడుమాయమయ్యెను. అచ్చోట జగన్నాథస్వామి ప్రత్యక్షమై నిలిచియుండెను. ఆపరాత్పరుఁడు మేఘగంభీరభాషణము లాడుచుండెను. ''భావికాలమున జగన్నాథదేవాలయమునందలి పుణ్యతీర్థమును మంగలివాఁడు తాఁకుచుండుఁగాక! ఈయధికారము వాని కాచంద్రార్కము నిలిచియుండుఁగాక! మంగలియైనను, ఆతఁడు పరమార్థజ్ఞానమును, భక్తితత్త్వమును బ్రదర్శించి నాకుఁ బ్రియుఁడయ్యెను. బ్రాహ్మణునందును శ్వపాకునందును నన్నాతఁడు చూడఁజాలెను. ఇఁక నీతఁడు సర్వసముఁడై వర్తించుఁగాక! ఈతఁడు నాయర్చకుఁడై యుండఁదగియున్నాఁడుసుమా! ఈతఁడును, ఈతనిసంతతివారు నిఁకపై నాయర్చకులై యుందురుగాక! బ్రాహ్మణుఁడుగాని, మఱియేయగ్రకులజుఁడుగాని యీతండొసఁగు తీర్థముఁ గొన రోఁతపడకుండుఁగాక! ఈతని దూషించినచో, నన్ను దూషించినవారగుదురుసుమా!'' అని సెలవిచ్చి యావిశ్వనాథుఁ డంతలో నంతర్ధాన

మయ్యెను. నాఁటిసుత నాపితులు జగన్నాథమునం దర్చకముఖ్యులై యున్నారు. బ్రాహ్మణుఁడుగాని, మఱియేకులీనుఁడుగాని, మంగలులకర్చకత్వమునకుఁ గల యోగ్యత నాక్షేపించినవారు కారు.

యశో:—చారుమతీ! జగన్నాథమునందు మంగలివాఁ డర్చకముఖ్యుఁడై యున్నాఁడను కారణమున, శ్వపాకుఁడు నిరాఘాటముగా దేవాలయమునఁ బ్రవేశింపనగునని నీవనుచున్నావా?

చారు:—అట్లనను. ఇప్పుడు పెద్దసంకటమువచ్చినది. ఈక్షౌరికప్రధానార్చకు లిపుడు తమమూలపురుషుని యుద్యోగతత్త్వమును మఱచిరి. మఱచి యామూర్ఖు లిపు డితరదేవాలయములందలి బ్రాహ్మణపూజారుల నాదర్శముగాఁ గొని వర్తించుచున్నారు. లోభగుణమునందును, నాస్తిక్యమునందును మాత్రము వారు బ్రాహ్మణపూజారుల నతిక్రమించుచున్నారుగాని జ్ఞానవైభవమున వారికాలిగోఁటికైన సరిపోలకున్నారు. వీరిమూలపురుషుఁ డర్చకప్రధానియైనతర్వాత జగన్నాథుఁ డాతనికి దర్శన మీయనొల్లకుండెనని, నేఁడు వీరిమొగమైనఁ జూడకున్నాఁడనుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది?

యశో:—ఆహాహా! అనుపూర్వికులగు నీయర్చకులు మనమతమునకుఁ జీడపురుగులై యున్నారుగదా! పూజ్యమగు ప్రధానార్చకత్వమునకు యోగ్యతముఁడును విరాగభావసంపన్నుఁడునగు మానవోత్తము నేల నియమింపరాదు? ఇట్లొనరించినయెడల, దోషభూయిష్ఠములును, అనాచారబంధురములునై యుండు మన దేవాలయములన్నియు సంస్కారణములకుఁ గేంద్రస్థానములై, యాదర్శప్రాయములై వన్నెకెక్కుఁగదా!

చారు:—(నవ్వుచు) ప్రాణేశ్వరా! మీరు పరమనిష్ఠాగరిష్ఠులగు సనాతనహైందవులరని నేను తలంచితిని. దేవాలయములనిన, మీకంత నీచభావముదయించుటకుఁ గారణమేమి?

యశో:—అవును. నీమాట నిజము. నేను సనాతనహైందవుఁడననుట నిజము. దానంజేసియే, దేవాలయములపై ననురాగము నాకు మెండు! వాని

యందు నేఁడు బ్రబలియుండు దురాచారములను నేనుదూషించుటకుఁగూడఁ గారణ మదియేసుమా! దీనిజనరక్షణార్థము దేవాలయముల కిచ్చినధాన్యాదికములతో నెందఱుబీదసాదులు బ్రతుకుచున్నారు? దేవునికై యుండుపదార్థములే దేవాలయములందు దొంగలపాలగుటలేదు? ఏదేవాలయార్చకుఁడు విరాగియని పేర్గాంచియున్నాఁడు? ప్రాణనాయకీ! వినుము. ఆర్యావర్తమునకుఁ గీర్తికౌముదులఁ బ్రసాదించిన ప్రాచీనమునీశ్వరులంద ఱెవ్వరు? వారందఱు దేవాలయార్చకులా? కారు. కాని దేవాలయములఁబడి మూలుఁగుచుండు నపారధనరాసు లామునీశ్వరులనైతము నీతిహీనులఁ జేయుఁగాఁబోలు!

చారు:—ఋషులైనవారు మనదేవాలయములకు రానేరారు. ఆత్మహృదయములయందును, ప్రపంచమునందలి ప్రతివస్తువునందును వారు దైవమును జూచుచుందురు. వారికి విగ్రహారాధన మనవసరము. పరిశుద్ధాత్ముఁ డర్చకత్వమున కియ్యకొనఁడు. వాని కావృత్తి గిట్టదు.

యశో:—ప్రేయసీ! అట్లుకాదు. ఇట్టిమహాత్ములలోఁ గొందఱైన నర్చకత్వమున కంగీకరించినఁదప్ప, మనదేవాలయములందు సంస్కరణములఁ గావించుట యసాధ్యమని నీవు తలంపవా? మనప్రాచీను లెంతయనురాగముననో, యెంతకష్టించియో యెంతధనమునో వెచ్చించి దేవాలయరాజములఁ బ్రతిష్ఠించి మనకొసఁగియుండ, మనము వానివిషయమై చింతాకంతయేని శ్రద్ధవహించి వానిని సక్రమముగఁ బాలించుట కిసుమంతయైనఁ బ్రయత్నించుట లేదుకదా! ఈవిషయము ననుకొనుకొలఁది, నాకు విషాదము కలుగుచుండును. అధోగతిఁబడి మ్రగ్గుచుండు నీపరమపవిత్రాగారములఁ గాంచి, నాయందలి హైందవవ్యక్తిత్వము తిరుగుబాటొనరించుచున్నది సుమా! మనదేవాలయములందు మూలమట్టుగా సంస్కరణము లొనరింప నేను భావించుచున్నాను. ముఖ్యముగాఁ బ్రధానార్చకపదవులు యోగ్యుల కబ్బునట్లొనరింపవలయును.

చారు:—అట్లు వారి కిచ్చువారెవరు?

యశో:—దేవాలయధర్మకర్తలగు నారాష్ట్రాధిపతులు.

చారు:—మన్నింపుఁడు. మీయభిప్రాయము సమంజసముకాదు. ఏల యన, రాష్ట్రాధీశుఁడు దుర్మార్గుఁడైనచోఁ బ్రధానార్చకునిగా దుర్మార్గు నొకని నియమించి, వానితోఁబాటు దేవాలయమును దోఁచుకొనుచుండును. ఉజ్జయినియందలి విష్ణుదేవాలయమునఁ బ్రధానార్చకునిగా, మిహిరగులుఁ డెట్టి దుర్మార్గశిఖామణిని నియమించెనో చూచుఁడు! కానఁ బ్రధానార్చకున కా దేశాధిపునితో నెట్టిసంబంధముగాని యుండఁదగదు.

యశో:—ఎట్లైననేమి! జగన్నాథమునందలి మంగలపూజారులఁ దొలఁగించి, వారిస్థానమున యోగ్యులగుబ్రాహ్మణపూజారుల నియమింపవలయు నని నాయభిప్రాయము.

చారు:—మీరట్లు నియమించినయోగ్యులగు బ్రాహ్మణపూజారులు సైతము రెండుతరములలో, మంగలపూజారులైనట్లు నీచదశకు రాఁగలరు. ఆనుపూర్వకముగ వచ్చుచున్నాఁడను కారణమునంజేసి, యీమంగలిపూజారి యైన గౌరవింపఁబడుచున్నాఁడు. కాని యీబ్రాహ్మణపూజారి నట్లు గౌరవించువా రెవరు?

యశో:—ప్రేయసీ! అటు చూడుము. బయట ఝంఝూనిల మెట్లు వీచుచున్నదో చూడుము.

చారు:—అవును. ఇంతకు నిది వడగాలి కొట్టుకాలముగదా! కాని యీసమయమున నిట్టిఝంఝూవాతము కలుగుట మిగుల విచిత్రముగానున్నది. ఎచ్చటనో యేదియో కీడు మూడనున్నదని నామది శంకించుచున్నది.

యశో:—అటుచూడుము. ఆపెనుగాలిలో నొకవార్తావహుఁడు చిక్కుకొనియున్నాఁడు. ఆతఁ డందుండి తప్పించుకొనఁ దనుకులాడు చున్నాఁడు.

చారుమతి కిటికీవద్దకుఁ బోయి యాతనిం జూచెను.

చారు:—ఆవార్తావహుఁడు పాటలీపుత్రమునుండి వచ్చుచున్నాఁడు. ఆతఁడు పాటలీపురజగన్నాథమార్గమున నడచుచున్నాఁడు. గుప్తరాజచిహ్న

మును ధరించియున్నాఁడు. ఆతం డెట్టివార్తలఁ గొనివచ్చుచున్నాఁడో యని నాకుఁ గళవళమగుచున్నది.

యశో:—బాలాదిత్యున కిపు డెట్లున్నది?

చారు:—ఈవడుమ వినుటలో నాతఁడు స్వస్థతఁ గాంచుచున్నట్లు వింటిని. మురారి యాత్మహత్యక్రియలైనతర్వాత, సరస్వతి కలాంజారునుండిపోవు నప్పు డీవార్తఁ జెప్పినది. కాని యామెపోయి చాలకాలమైనది. ఇటీవలి సంగతి తెలియదు.

యశో:—ఇప్పు డాతఁడు స్వస్థుఁడైయుండునని నాయభిప్రాయము. మనము జగన్నాథమునందుఁ బనియైనపిమ్మట, నీతోఁగూడఁ బాటలీపుత్రము నకుఁ బోనెంచియున్నాను. రాణి సరస్వతిఁ జూడ నీకుఁ గోర్కులు క్రేళ్లు వాఱుచున్నవని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పఁగలను. బాలాదిత్యునితో సఖ్యపడు టకై నాకుఁగూడఁ జాల నాతురతగా నున్నది. ఆతఁడు స్వస్థుఁడగుటకు నే నాతని నభినందించి, మాపూర్వస్నేహమును మరల నెఱపుకొనవలయును.

చారు:—ప్రాణేశ్వరా! మీపలుకులు నాచెవుల సుధజిలికినట్లున్నవి. దురదృష్టదినములయందుసైతము బద్ధానురాగులరై యుండినబాలాదిత్యుఁడును మీరును, కడకు మంచిదినములయం దన్యోన్యనిందాపరాయణులరై యుండున ట్లొనరించిన విధిచెయిదములు విపరీతములుగదాయని యెన్నియోమారులు నేను భావించుచుంటిని. ఆధునికభూకాంతులయందు మీరిద్ద ఱసమానౌదార్య సంశోభితులరుగదా! అట్టిభూమీశు లొండొరులతోఁ గలహింపనుండిన బాగుండెడిది! నిరుపయోగములగు నిట్టికయ్యములను వారిప్పుడు పాఱఁ ద్రోల నెంచుచున్నారనివినుటను నాకమందానంద మొదవుచున్నది. నామట్టుకు నేను, సరస్వతిని యామె చిన్నిబిడ్డలను జూడ నువ్విళ్లూరుచున్నాను. మన బిడ్డలఁగూడ వెంటఁబెట్టుకొని పో నెంచియున్నాను. మనలలిత, నారా యణితో నామరణాంతస్నేహ మొనరింప బాసచేసియున్నదని మఱచితిరి కాఁబోలు! నరసింహచంద్రభానులుకూడ, ధర్మగుప్తునితో నట్లే సఖ్యమొన రింప శపథము లొనరించియున్నారు.

యశో:—ఈసంగతి నాకుఁ బ్రమోదము నించినది. పెద్దలకంటెఁ చిన్నలైన సాధురీతి వర్తింతురుగాక! ఈవాగ్దానముల నాధారమొనరించుకొని యొకానొకదినమున నీరెండురాజాన్వయములు వియ్యమొనరింపనున్నవి కాఁబోలు! మంచిది. ఆవార్తావహుఁ డక్లో నగరుచెంగటి కరుదెంచినాఁడు. వాఁడు తెచ్చినవార్త యేమిదో విచారింతము రమ్ము.

ఇంతలో దౌవారికుఁ డొకఁ డావార్తావహుని రాజసమక్షమునకుఁ దెచ్చి నిలువఁబెట్టెను. వాఁ డారాజదంపతులకు వందనమాచరించెను. వాని కనులనుండి యశ్రుజలము సంతతధారలుగాఁ బ్రవహించుచుండెను. ఎట్టకేల కాతఁడు గద్గదికతో "దేవరవారికిఁ గర్ణకఠోరమగు దుఃఖవార్తఁ దెచ్చితిని. బాలాదిత్యమహారాజు అస్తమించినాఁడు" అని విన్నవించెను.

యశోధర్మ కొయ్యబాఱిపోయెను. "అస్తమించినాఁడా?" అని యాతఁ డక్లో తోలుబొమ్మవలె నిలిచెను. చారుమతి "అస్తమించినాఁడా?" అని వికారముగా నఱచి చిత్రమువోలె నిలిచియుండెను. యశోధర్మ పసిబిడ్డవలె నేడువసాగెను. చారుమతియును విలపించుచుండెను. ఆరాజదంపతు లారీతి శోకసాగరమున మునుకలు వేయుచుండిరి.

"దేవా! మామహారాజుగారు ప్రాణములువిడుచుచు మిమ్ములఁ దలఁచుకొనెను. 'ఓమహాకోసలాధిపా! ఓయశోధర్మా' అని యాతఁడు కలవరించుచుండెను" అని యావార్తావహుఁడు విన్నవించెను.

ఈ వృత్తాంతము, యశోధర్మ శోకానలజ్వాలల కాజ్యాహుతి యయ్యెను. ఆవార్తావహున కచట నిలుచుట కష్టముగానుండెను. "ఇఁక నాకు సెలవీయవలయును" అని వాఁ డనెను.

చారు:—ఉండుము. మహారాణి సరస్వతి సహగమన మొనరించినదా?

పాపము! చారుమతి, యాతురత రూపుఁ గైకొనినదోయనఁ, బ్రత్యుత్తరముకొఱకు నిరీక్షించుచుఁ గన్నార్పక నిలిచియుండెను.

"దైవకృపవలన నయ్యది జరుగదయ్యెను. తనతో సహగమన మొనరించు తలంపుమాని, ఇహలోకమున నిలిచి బిడ్డలను, ప్రజలను రక్షించుచుండుమన ట్లాన మెచే, బాలాదిత్యుఁ డతికష్టముపై మాటఁదీసికోఁగలిగినాఁడు."

చారు:—దైవకృప యపారముగదా! నీవిఁకఁ బోవగును.

వార్తావహుఁ డారాజదంపతులకడ సెలవుఁగొని వెడలిపోయెను.

యశో:—చారుమతీ! నాయట్టి పాతకుఁ డీభువిపైనుండఁడు. నేను నీచాత్ముఁడనై నాప్రాణమిత్రుని విడనాడితిని. అకటా! ప్రాణావసానసమయమున నైతము ననుఁ దలంచుకొనుచుండిన నాప్రాణస్నేహితునియెడ నేను కృతఘ్నుఁడనై చరించితిఁగదా! ఆత్మప్రాణముగా నన్నుఁ జూచుచుండిన సజ్జనుని నేను గౌరవింపనైతిని. తిన్నయింటికి వాసము లెన్నఁ బొల్పడితిఁ గదా! అతనిపరిశుద్ధాత్మ యీమృణ్మయగేహమును బాసిపోనుండునప్పుడైన నాతనిమరణశయ్యను నేను డాయనైతిని. అతఁడు నన్ను భూమకుని ఖడ్గధార నుండి రక్షించి నాకుఁ బ్రాణదాన మొనరించెఁ గదా! అట్టి నాప్రాణదాతను నేను గౌరవింపనైతిని. ఆయుదారసంపన్నుఁడు సార్వభౌమత్వము నొల్లకున్నను, నేనుమాత్రము నీచాత్ముఁడనై యాకరుణానిధిపంపిన సైన్యముల తోడ్పాటున నాతని పెద్దలభూముల నాక్రమించితిని. ఆహాహా! నేనెంత నీచమతిని. నేను మానహీనుఁడనై 'సార్వభౌమేంద్రుఁడనగు యశోధర్మను, నేను హూణులాదిగాఁగల నిషాదబలముల నాక్రమించి, హిమాలయమహేంద్రగిరులకును, ప్రాక్పశ్చిమసముద్రములకును మధ్యనుండుభూమిని, ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముతో నేలితిని' అని శాసనములఁ జెక్కించి ప్రకటింపఁజేసితిని. ఈక్షణమే నాభటులు పోయి యాయబద్ధపుప్రాఁతలను దుడిచివైతురుగాక! ఆశిలాస్తంభములను నేలమట్టముఁ గావింతురుగాక! వానిని నేలమట్ట మొనరించి వానికిబదులు 'హిమాలయమహేంద్రగిరులకును ప్రాక్పశ్చిమసముద్రములకును మధ్యనుండు భరతవర్షమున, మహాకోసలాధిపుఁడగు యశోధర్మఁబోలినదంబాచారి, అసత్యవాది, కృతఘ్నాధముఁడు లేఁడు' అని శాసన

ములఁ జెక్కించి ప్రతిష్ఠింతురుగాక ! ఆహాహా ! నాపెద్దలకు నేనెంతగాఁ దలవంపులు దెచ్చితిని !

పాపము! యశోధర్మ దుర్భరదుఃఖమున హృదయము వ్రీలునట్లు విలపింపసాగెను.

చారుమతి యాతని నాలింగనమొనరించుకొని "నాథా! మీరట్లనకుఁడు. మీరు డంబాచారులు కారు. అసత్యవాదులు కారు. కృతఘ్నాధములు కారు. మీరు బాలాదిత్యునియెడ నించుక యన్యాయమొనరించినమాట నిజమే కాని, నీచకార్య మేమియుఁ గావించినవారు కారు. స్వదేశసముద్ధరణముకొఱకును, భరతవర్షసముజ్జీవనముకొఱకును మీరు పాటుపడుచుంటిరి. అందులకై మీజీవితసౌఖ్యమును ధారవోయుచుంటిరి. క్రూరకిరాతుఁడగు విజాతీయుం డుజ్జయినినుండి పాఱఁద్రోలి, మాతృభూమి నాతనిబారినుండి తప్పించు బాలాదిత్యుఁడు మీకు సాయమొనరింపమిం జేసియే, యీనాటియన్యాయమైన మీరాతని కొనరింపవలసివచ్చెను. కాని మీరు బాలాదిత్యునిఁ దప్పు తలఁచినమాట నిజము. ఆతఁడు మీకు సాయపడకుండుటకుఁ గలకారణమును మీరోఱసి చూచినవారు కారు. కాని యీపొరపాటులు మానవులకు సహజములు. మీచర్యలందు నీచత్వముగాని, కృతఘ్నత కాని కానవగుట లేదు. మానవులు కోపోద్రేకపూరితులైయున్నప్పుడు, ఎదుటివారిని నిదానముగా, సరళముగా నర్థమొనరించుకొనుట మిగుల నసాధ్యము. అట్టి సమయములయందే మానవుఁడు పొరపడుచుండును. కాన నయ్యది యక్రమము కానేరదు. హూణుని జయించుటకై మీరు బాలాదిత్యునిసాయ మపేక్షించితిరే కాని, స్వలాభపరాయణులరై స్వరాజ్యము నభివృద్ధిపఱచుకొన నెంచి పరరాజ్యముల నాక్రమించుటకై సాయమొనరింపుమని మీ రాతని వేఁడుకొనినవారు కారు. మీరు బాలాదిత్యుని పూర్వుల రాజ్యము నాక్రమించినవారు కారు. మీరు స్వాధీనమొనరించుకొనినరాజ్యము నంతటిని బాలాదిత్యుఁ డాకాంక్షించియుండలేదు. ఆరాజ్యభూముల మీరు నిరంకుశపాలన మొనరింపఁ దల

పెట్టినవారు కారు. ఇంతకును బాలాదిత్యుఁడు వదలుకొనిన రాజ్యములపై మీకు సముచితాధికారమున్నది కదా! మీరు హూణుల మట్టుపెట్టితిరి. మీరును గుప్తరాజవంశసంజాతయగు మహారాణి మహామాయగర్భమున నుద్భవమొందితిరి. కడకు బాలాదిత్యుఁడు సైతము మీరు నీచులనియు, నధమాధములనియుఁ, గృతఘ్నులనియుఁ దలంచినవాఁడు కాఁడు. అట్లు తలంచియేయుండిన మరణశయ్యపై నాతఁడు మీకొఱకై కలవరించియుండెడి వాఁడు కాఁడు. ప్రాణకాంతా! ఊఱడిల్లుఁడు. నాథా! మీరు బాలాదిత్యునెడఁ గావించిన తప్పులు దిద్దుకొను ప్రయత్నమున, మీయాత్మకశాంతిఁ గలుగఁ జేసికొనకుఁడు. మనము పాటలీపుత్రమునకుఁ బోయి హతభాగినియగు సరస్వతిని బిడ్డల నూఱడింపవలసియున్నది. అనాథయగుసరస్వతికి నామె కూనలకును మనచేసైనంత సాయమొనరించుటకు *బాలాదిత్యుని మరణమే ప్రోత్సాహకారణంబైయుండుఁగాక. కాన మనము బాలాదిత్యునిపై నింతవఱకుఁ జూపిన నిరాదరణమునకుఁ దగురీతిగా వారి నిపుడాదరింపఁజనును. రండు. రోదనమొనరింపకుఁడు. విలపించు మిమ్ములఁ జూచిన నాకు గుండె పగులునట్లున్నది.'' అని యాతని నూఱడించెను.

''చారుమతీ! బైటవీచుతుపానుకంటె నాచిత్తమునందు ఘోరతరమగు తుపాను కొట్టుచున్నది. నాతల తగులఁబడుచున్నది. నామానసము వ్యాకులమైయున్నది. నాకుఁ బిచ్చిపట్టినటులున్నది. నా ప్రతిభను నిర్మూలమొనరించు నీ వేదనాక్రకచమును దొలఁగించుకొనుటెట్లు? నేను క్రోధభీషణమగు సాగరముచెంతకుఁబోయి యొకింతతడవచటఁ గూర్చుండవలయును.''

చారు:—ఈ పెనుగాలిలోనా?

యశో:—అవును. ఈ పెనుగాలిలోనే సాగరఘోషమును నేను చెవులార వినవలయును.

ప్రకృతిచికిత్సలయందుఁ జారుమతికిఁ గట్టినమ్మకము గలదు. ఆతం డట్లొనరించుట యుక్తమని యామె తలంచెను. కానఁ జారుమతీయశో

గావించుట మేలని తలంచెను. సహజచాతురీధురీణయగు నామె మానసా కాశమున నొకయాలోచనావిద్యుద్దామము తళుక్కని మెఱసెను. ఆమె యశోధర్మను బిగ్గగాఁ గౌఁగిలించుకొని "ప్రాణనాథా! ఇంచుక శాంతిం పుఁడు" అని పలికెను.

కాని యశోధర్మ వేయితేళ్లు కుట్టినవానివలె బాధపడుచుండెను. ఆతనియారాట మతీతమై యుండెను. "నన్ను వదలుము. చారుమతీ! నన్ను వదలుము. ఆహాహా! నేను నీచాతినీచుఁడను. నాకు నూఱటనిచ్చునదేదియు లేదు. ఏదియు నూఱట నియ్యఁజాలదు. నీవు నాకు బోధించునదేమి? ఏమిచేయుదలఁచుచున్నావు? నన్ను వదలుము. నేను నదుసముద్రమునకుఁ గొట్టుకొని పోవలయునని యున్నాను. కొట్టుకొనిపోయి, నాప్రతిభాదుల నింకింపఁజేయు నీఘోరదుఃఖానలము నార్పివేయవలయును. ఆవీచికలపై నిలిచి బాలాదిత్యుఁడు నన్నుఁ బిలుచుచున్నాఁడు. ఆహాహా! చూడుము. చూడుము. ఆతఁడు పిలుచుచున్నాఁడు. నన్నాతఁడు పిలుచుచున్నాఁడు. నన్ను వదలుము. నేఁబోవలయును. నేఁబోవలయును. ఓబాలాదిత్యా! ఓమురారీ! నేను వచ్చుచున్నాను. ఇదే వచ్చుచున్నాను" అని యాతఁ డసంగతముగాఁ బలవించుచుండెను. ఆమెపట్టును విడిపించుకొని యాతఁ డాదారుణసాగరమునందు దూఁకఁ బ్రయత్నించుచుండెను. కాని చారుమతి యాతని గట్టిగాఁ బట్టుకొని "ఓయశోధర్మమహారాజా! మీరు చేయనుండు కార్యమేమో మీకుఁ దెలియునా? సుక్షత్రియశేఖరులరని విఖ్యాతినంది యుండుమీరు, అవక్రపరాక్రమధురంధరులరని ప్రసిద్ధికెక్కియుండుమీరు, నిధ్యుక్తధర్మము నెఱవేర్ప నసమర్థులరై, పిఱికిపందలవలె నాత్మహత్యఁ గావించుకొనఁ గమకించుచున్నారలా?" అని సౌమ్యముగాఁ బ్రశ్నించెను.

యశోధర్మ యించుక ప్రజ్ఞవహించి "ఏమీ! నేను పాఱఁబోతు ననియు, స్వధర్మదూరుఁడననియు నిందింప సమకట్టినవా రెవరు?" అని యడిగెను.

"నేను. మీప్రాణేశ్వరిని. మీయర్ధాంగిని. యశోధర్మమహారాజన్యుని పట్టమహిషిని. యశోధర్మమహారాజన్యుని కీర్తిలతాకాలంబనమగు నేను. చారుమతిని."

యశోధర్మ యామె ధీరవాక్యములకుఁ గ్రుద్ధుఁడై "ఎంత దీమసము! నేను పిఱికిపందననియు, నీతిబాహ్యుఁడననియు నీవు నిందించుచున్నదానవా?" అని యడిగెను.

చారుమతి సమయస్ఫూర్తిని విడువక "అయిన వినుఁడు. నాయూహ నిరాధారము కాదు. కన్నులఁ దెఱువని ముగ్గురుపిల్లలను నాగొంతునకుఁ గట్టి నన్ను విధవనొనరించి, హూణులు మున్నగు వైరి ప్రాంతము పాల్సేసిపోవుట పిఱికితనమందురా, కాదా? స్వధర్మపరిత్యాగ మందురా, కాదా? బాలాదిత్యుఁడు పరలోకమున కేగుచు మీపోషణమున నప్పఁ బెట్టినయూరాణి సరస్వతిని, నిర్భాగ్యులగు నిద్దఱుబిడ్డలను శత్రుల కొప్పగించుట పిఱికితనము కాదా? స్వధర్మమునకు హస్తోదకము విడుటకాదా? ఆర్యావర్తమున కలంకారప్రాయమగు కాశ్మీరసానుభూములను, నిషాదాధముఁడగు విదేశజుఁడు ద్రోహకర్మమున నాక్రమించి కులుకుచుండ, మీరూరక చూచుచుండుట పిఱికితనము కాదా? స్వధర్మముఁ బరిత్యాగము నొనరించుట కాదా?" అని నిర్భయముగాఁ బలికెను.

యశోధర్మ యిపుడు కుదుటఁబడెను. ఆతని కించుక చిత్తశాంతి యుదవెను. ఒకటిరెండునిమిషములసే పాతఁ డట్లే నిలిచియుండి "చారుమతీ! నీమాట లెంతయు సత్యములు. నేను ప్రమాదపడితిని. సత్యము నెఱుంగక, నేనిపుడు స్వధర్మము నుజ్జగింపనుంటిని. చారుమతీ! క్రూరుఁడగు మిహిరగులుఁడు కాశ్మీరమున నున్నంతదాఁక—నరసింహచంద్రభానులకు రెక్కలు వచ్చునంతదాఁక—సరస్వతియు నామెబిడ్డ లిద్దఱును వైరుల నెదిరించి నిలువ శక్తులగునంతదాఁక—బాలాదిత్యమహారాజుల వెంటఁబడి నాకై నేను బరలోకమునకుఁ బోవుటకు నాకధికారము లేదు. చారుమతీ! రమ్ము! నగరికిఁ బోవుదము.

రమ్ము! మైమఱచియుండు నేను పొరపాటుపడకుండునట్లు చేసి, నన్ను రక్షించి తివి.'' అని సంభావించెను.

చారుమతి యెలనవ్వుతో నాతని గాఢముగఁ బరిరంభించి రసము లొలుక ముద్దిడుకొని ''ప్రాణేశ్వరా! నేను మిమ్ములను నాపరుషభాషణములచే నొప్పించియుండిన, నను మన్నింపుఁడు. మిమ్ము వెతలఁబెట్టి నేను గలనైన నెంచియుండినదానఁగాను'' అనెను.

యశో:—కాంతా! నిను మన్నింప నేను యోగ్యుఁడనా? నేను నీకు వృథాప్రయాసఁ గల్గించితిని. కాన నీవే నన్ను మన్నింపవలయును.

అచట సాగరుఁడు గంభీరఘోషమొనరించుచుఁ బర్వతోపమానము లగు తరంగముల దొర్లించుచుండ, నిచట నీపతీపత్ను లొండొరుల బిగ్గఁ గౌఁగిలించుకొని తియ్యనిముద్దు లిడుకొనుచుండిరి. అంత వారు ప్రశాంతాత్ములై రాజసౌధమునకుఁ బోయిరి.

చారు:—ప్రాణేశ్వరా! సరస్వతీధర్మగుప్తులను శత్రులబారినుండి సంరక్షింపుఁడు. బుద్ధుని, బౌద్ధమతమును దూషించుట మానుఁడు. పంచముల నుద్ధరింప సమకట్టుఁడు. ఈమూఁడుకార్యములఁ గావించినచో, మీరు బాలాదిత్యునియాత్మకు శాంతిఁ జేకూర్చినవా రగుదురు.

యశో:—అట్లే చేసెదను. మఱియొకటికూడఁ జేసెదను. బాలాదిత్యుఁడు కులవిభాగముల నమ్మినవాఁడు కాఁడు. నేనింతకుముందు భావించినట్లు, జగన్నాథమునందలి మంగలిపూజారిని దొలఁగింపక, యాతనిజ్ఞాపకార్థము నిలిపియుంచెదను.

చారు:—ఇప్పటి కెప్పుడో చేసియుండవలసినపని నొకదానిని నేనిపు డొనరించెద. ఇప్పుడు నాగర్భమునందుండుశిశువు యాడుదియైనచో 'మాధవి' అని పేరు పెట్టెదను.

యశో:—అయిన మనము పాటలీపుత్రమున కెపుడు పోవుదము?

చారు:—రేపే పైనమౌదము. ఆహాహా! సరస్వతిని, ఆమెబిడ్డలను ఎప్పుడెప్పుడు చూతునా యని యుత్తలమొందుచున్నాను.

చారుమతీయశోధర్మ లప్రయత్నముగాఁ గన్నీరు విడచిరి.

యశో:—బాలాదిత్యుఁడు కాలధర్మమొందెనని విన్నచో, పాపము మాయమ్మకు గుండె పగులును.

చారు:—ఆమె నేఁడిచట లేకుండుట మంచిదైనది. నే నీదినము చూచినదృశ్యము నామె చూచియే యుండిన, నామె యిప్పటికి బాలాదిత్యమురారులఁ గలిసికొనియుండెడిది.

యశో:—దుర్భరదుఃఖపరవశుఁడనై యుండిన నే నేమి కావించితినో, నాకే తెలియదు. నీవు నన్ను మన్నింపవలయును.

చారు:—మన్నించుటకు మీరొనరించిన నేరమేమి? మహామహిమోపేతమగు మీయౌదార్యమును గన్నులారఁ గాంచి నేఁడు నేను ధన్యురాల నైతిని. యావజ్జీవము నే నద్దానిని మఱువఁజాల. మనమిఁక జగన్నాథస్వామి దేవాలయములోనికిఁ బోయి, కష్టములనుండి కాపాడ నాదేవదేవుని వేఁడుకొందము.

యశో:—అవును. ప్రార్థనలవలనఁ గలుగు చిత్తశాంతి నాకిపుడు కావలసియున్నది. దుఃఖధ్వాంతబంధురములై యుండు మన హృదయకుహరములు జగన్నాథస్వామికృపాకటాక్షవీక్షణములచేఁ దేజోవంతములగుఁగాక! అజ్ఞానాంధకారమునఁ బూర్వము పీడించుచుండిన జననమరణరహస్యము నెఱుంగ నాకుఁగూడ నిపు డాశపుట్టుచున్నది. నాకిపు డాతనిసమన్వయము, దానిపరిష్కరణమునకుఁ గలకష్టనిష్ఠురములును బాగుగాఁ గన్పట్టుచున్నవి.

మఱునాఁడు తమపాటలీపుత్రప్రయాణమునకు వలయుసన్నాహముల నొనరింప సేవకుల కాజ్ఞఁజేసి, ఖిన్నులగుభార్యాభర్త లిద్దఱును జగన్నాథస్వామికోవెలకుఁ బోయిరి. వారు దేవాలయప్రాంగణమును దాఁటునప్పు[illegible] నరసింహచంద్రభానులలితల వెంటఁబెట్టుకొని వసంత వారికెదురుగా వచ్చె[illegible]

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
చార్ దర్వేషుకథలు	...	0	8
తాతాచార్యులకథలు	...	0	6
తులసీదాసరామాయణము	...	7	8
తెనాలి రామలింగనికథలు	...	0	4
దక్కనుపూర్వకథలు	...	1	8
దశకుమారచరిత్రము, ఎనమచింతల సంజీవరాయశాస్త్రి	...	1	8
దేశింగురాజుకథ (జంగముకథ)	...	0	6
ద్వాదశోపనిషత్తులు, సంస్కృతమునకు సరియైన తెనుఁగువచనము		3	0
నలచరిత్ర, చిన్నసైజు, పటములతో	...	0	6
సంస్కృతనాటకకథలు, శ్రీ సీతారామశాస్త్రి	...	1	4
నవనాథభక్తులచరిత్ర, శ్రీ బచ్చు రామన్న	...	2	0
నలుగురుమంత్రులకథ	...	0	4
నీతిచంద్రిక, చిన్నయసూరిది	...	0	6
పరిహ్యావినోదకథలు	...	0	12
పంచతంత్రము, వచనము, సులభశైలి	...	0	6
పరమానందశిష్యులకథ	...	0	3
పతివ్రతలచరిత్ర, మంగిపూడి వేంకటశర్మ	...	1	8
పురాణగాథలు, శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి	...	0	10
ప్రహ్లాదచరిత్ర, చిన్నసైజు, పటములతో	...	0	4
ప్రాచీనదేశచరిత్రలు (Ancient History)	...	1	12
బాజీరాయనిచరిత్ర, రాచకొండ అన్నయ్యశాస్త్రి	...	0	14
బేతాళునికథలు	...	0	8
భారతరమణీమణులు, ప్రథమభాగము	...	0	12
డిటో ద్వితీయభాగము	...	0	8
భోజునికథలు	...	0	8
భోజకాళిదాసకథలు, ప్రథమభాగము	...	0	12
భోజకాళిదాసకథలు, ద్వితీయభాగము	...	0	12

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
మర్యాదరామన్నకథలు	...	0	2
మహాభక్తవిజయము, చిత్రపటములతోసహా	...	6	0
మదనకామరాజుకథ	...	0	14
మైరావణచరిత్ర	...	0	1
యజుర్వేదకథాసంగ్రహము	...	0	8
రఘువంశకథ	...	0	8
రేచుక్కపగటిచుక్కకథ	...	0	3
విక్రమార్కునికథలు	...	0	8
వివేకానందవిజయము	...	1	12
వీరాంగనలు, శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిది	...	0	12
వైద్యులకథలు	...	0	4
శకుంతలచరిత్ర, చిన్నసైజు, పటములతో	...	0	4
శుకసప్తతికథలు	...	0	6
షేక్స్పియర్ నాటకకథలు	...	1	8
సంగ్రహభాగవతము, శ్రీజనమంచి శేషాద్రిశర్మ	...	1	0
సంగ్రహభారతము ”	...	1	0
సంగ్రహరామాయణము ”	...	0	10
సత్యసేనవిజయము	...	0	4
సావిత్రి చరిత్ర, చినసైజు, పటములతో	...	0	4
సింహాచలక్షేత్రమాహాత్మ్యము	...	0	8
హరిశ్చంద్రచరిత్ర, చిన్నసైజు, పటములతో	...	0	6
హితోపదేశము, వచనము, సులభశైలి	...	0	[illegible]

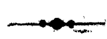
లలిత యశోధర్మ వద్దకు వచ్చి "బాబూ! నీవుకూడ దేవళమునకు వచ్చి నావా? వసంతా! నీవు నరసింహచంద్రభానులఁ దీసికొని యింటికిఁ బొమ్ము. బాబు అమ్మలతో నేను వచ్చెదను." అనెను.

చంద్ర:—అమ్మా! నేనుగూడ నీతో వచ్చెదను. వసంతా! నీవు నరసింహునిఁ దీసికొనిపొమ్ము.

నర:—కాదుకాదు. నేనును మరల దేవునిఁ జూడవలయును. మరల మనమందఱము లోనికిఁ బోవుదము.

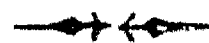
చారు:—జగన్నాథస్వామివారిసంకల్పములు మనల నాడించుచున్నవి. కలకాల మవి యట్లే యుండుఁగాక. జగన్నాథస్వామివారి ప్రబోధమును— ఈదేవాలయము నలంకరించియుండు భగవంతుని ప్రబోధమును—సర్వవ్యాపియు, సర్వేశ్వరుఁడును, సర్వహృదయాంతర్యామియు నగుభగవానుని ప్రబోధమును—జగమంతయు ననుసరించుచుండుఁగాక.

సంపూర్ణము.

చెన్నపురి: వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1936.

వచనగ్రంథములు.

	ప్రతి 1-కి రూ.
ఆంధ్రవచనభాగవతము, ద్వాదశస్కంధములు, శ్రీశతఘంటము వేంకటరంగశాస్త్రికృతము ...	6
డిటో 3 వాల్యములు ...	7
ఆంధ్రవచనభారతము, ఆదిసభాపర్వములు ...	2
డిటో ఆరణ్యపర్వము ...	2
డిటో విరాటోద్యోగపర్వములు ...	2
డిటో భీష్మద్రోణపర్వములు ...	4
డిటో కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, స్త్రీపర్వములు...	2
డిటో శాంతిపర్వము ...	4
డిటో ఆనుశాసనిక, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మౌసల, మహాప్రస్థానిక, స్వర్గారోహణ పర్వములుగల సంపుటము ...	4
డిటో 7 సంపుటములు ఒకేపర్యాయముకొనినచో	20
ఆంధ్రవచనరామాయణము, 7 కాండలు, రెండుసంపుటములు	12
ఆంధ్రకవిజీవితములు శ్రీగురుజాడ, శ్రీరామమూర్తిగారిది...	3
ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రసంగ్రహము ...	1
ఆంధ్రమహాభారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు	0
అయిదుగురుదొంగలకథ ...	0
అరేబియన్ నైట్సుకథలు ...	1
ఈసబునీతికథలు, ప్రథమభాగము ...	0
డిటో ద్వితీయభాగము ...	0
ఋషులచరిత్ర, రాచకొండ అన్నయ్యశాస్త్రిగారు ...	0